

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ЄВРОПЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
(ГРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА)
МЕССИНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (ІТАЛІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА)
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
МАРИУПОЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ
ДОНЕЦЬКИЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Міжнародна науково-практична конференція

«Правова доктрина:

міжнародний досвід та практична реалізація в Україні»

22 травня 2019 року

**Україна – Маріуполь – МДУ
2019**

УДК 340.11(082)

П 68

Відповідальні редактори: к.ю.н. **В. Аброськін**; чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. **К. Балабанов**; **В. Бойченко**; д.ю.н., д.і.н., проф. **С. Флогатіс**

Члени редколегії: д.е.н, проф. **О. Булатова**; д.ю.н., проф. **Ю. Волошин**; д.ю.н., проф. **О. Гріненко**; д.ю.н., проф. **С. Гусарєв**; чл.-кор. НАПН України, д.ю.н., проф. **А. Колодій**; акад. НАПН України, д.ю.н., проф. **В. Комаров**; **О. Лісовий**; к.ю.н. **Є. Микитенко**; д.ю.н., проф. **Дж. Москелла**; к.ю.н. **М. Семенишин**; д.ю.н., проф. **В. Сокурєнко**; д.ю.н., проф. **Ф. Пападопулос**; проф. **Дж. Тамбуреллі**; д.е.н., доц. **Р. Толпежніков**; д.ю.н., проф. **К. Фотіаді**; к.е.н. **Д. Чеберкус**; к.ю.н., доц. **Є. Черних**.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 9 від 24.04.2019)

УДК 340.11(082)   «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в
Україні»: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня
П 68   2019 р. Маріуполь: МДУ, 2019. 564 с.

Збірник містить тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні», які комплексно висвітлюють питання сучасного стану юридичної науки в Україні та впровадження міжнародного досвіду щодо розвитку законодавства в умовах глобалізації за основними напрямками роботи конференції: міжнародно-правові аспекти сучасного розвитку законодавства в умовах глобалізації; сучасні тенденції розвитку галузей публічного права; актуальні напрямки розвитку галузей приватного права; захист прав і свобод громадян як пріоритетний напрямок в юридичній діяльності; Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку; модернізація судової влади України в умовах європейської інтеграції; сучасний розвиток юридичної освіти: міжнародний досвід та національна практика.

Видання адресоване науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський зміст праць, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний університет, 2019 рік

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL POLICE OF UKRAINE
EUROPEAN PUBLIC LAW ORGANIZATION
(HELLENIC REPUBLIC)
UNIVERSITY OF MESSINA (ITALY)
LEGISLATION INSTITUTE OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE
DONETSK REGIONAL STATE ADMINISTRATION
THE CITY COUNCIL OF MARIUPOL
DIRECTORATE GENERAL OF NATIONAL POLICE
IN DONETSK REGION
APPEAL COURT OF DONETSK REGION
YAROSLAV MUDRYI NATIONAL LAW UNIVERSITY
KHARKIV LAW UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS
MARIUPOL STATE UNIVERSITY

International conference

**«Legal doctrine: international experience and practical
implementation in Ukraine»**

May 22, 2019

**Ukraine – Mariupol – MSU
2019**

UDK 340.11(082)

P 68

Executive Editors: Ph.D. (Law) **V. Abroskin**; Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Sc.D. (Political Science), Professor **K. Balabanov**; **V. Bojchenko**; Sc.D. (Law), Sc.D. (History), Professor **S. Flogaitis**

Members of the Editorial Board: Sc.D. (Economics), Professor **O. Bulatova**; Sc.D. (Law), Professor **Y. Voloshin**; Sc.D. (Law), Professor **O. Grinenko**; Sc.D. (Law), Professor **S. Gusarev**; Corresponding Member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor **A. Kolodij**; Academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor **V. Komarov**; **O. Lisovyj**; Ph.D. (Law) **Y. Mykytenko**; Sc.D. (Law), Professor **G. Moschella**; Ph.D. (Law) **M. Semenishin**; Sc.D. (Law), Professor **V. Sokurenko**; Sc.D. (Law), Professor **F. Papadopoulos**; Sc.D. (Law), Professor **G. Tamburelli**; Sc.D. (Economics), Associate Professor **R. Tolpezhnikov**; Sc.D. (Law), Professor **K. Fotiadi**; Ph.D. (Economics) **D. Chebercus**; Ph.D. (Law), Associate Professor **Y. Chernykh**.

The publication is authorized by the Scientific Council
of Mariupol State University
(Record 9 dated of April 24th, 2019)

UDK 340.11(082)

P 68

Legal doctrine: international experience and practical implementation in Ukraine: Proceedings of the International Research Conference, Mariupol, May, 22, 2019. Mariupol:MSU, 2019. 564 p.

The volume gives a complete set of reports devoted to the subject area of the International research conference “Legal Doctrine: International Experience and Practical Implementation in Ukraine” that highlights the current state of legal science in Ukraine and the implementation of international experience in the development of legislation in the context of globalization. The abstracts cover the issues related to contemporary development aspects of legislation, public law trends and forecasts, current trends in private law; citizens’ security and human rights as well as legal education and challenges on the international scale.

The collection of abstracts is addressed to the scientific community, university lecturers and students.

The editors are not responsible for the authors’ content in the abstracts published in this collection.

© Mariupol State University, 2019

ОРГАНІЗАТОРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

CONFERENCE ORGANIZERS

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education and Science of Ukraine

Національна поліція України
National Police of Ukraine

Європейська організація публічного права
(Грецька Республіка)
European Public Law Organization
(Hellenic Republic)

Мессінський університет
(Італійська Республіка)
University of Messina
(Italian Republic)

Інститут законодавства
Верховної Ради України
Legislation Institute of the
Verkhovna Rada of Ukraine

Донецька обласна державна адміністрація
Donetsk Regional State Administration

Мариупольська міська рада
City Council of Mariupol

Головне управління Національної поліції
в Донецькій області
Directorate General of National Police
in Donetsk region

Донецький апеляційний суд
Donetsk Appeal Court

Харківський національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
Yaroslav Mudryi National Law University
(Kharkiv)

Харківський національний університет
внутрішніх справ
Kharkiv Law University
of Internal Affairs

Мариупольський державний університет
Mariupol State University

Конференція проводиться за підтримки:

The Conference is supported by:

Національна академія педагогічних наук України
National Academy of the Pedagogical Sciences of Ukraine

Державна міграційна служба України в Донецькій області
Directorate General of the State Migration Service of Ukraine in Donetsk Region

Національна академія внутрішніх справ
National Academy of Internal Affairs

Національний авіаційний університет
National Aviation University

Донецький юридичний інститут МВС України
Donetsk Law Institute

HELLENIC REPUBLIC
National and Kapodistrian University of Athens
EST. 1837

Афінський національний університет імені Каподистрії, юридичний факультет (Грецька Республіка)
National and Kapodistrian University of Athens, Faculty of Law (Hellenic Republic)

Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Institute of State and Law named after V. M. Koretsky

Кіпрський університет (Республіка Кіпр)
University of Cyprus (Republic of Cyprus)

Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана
Kiev National Economic University named after Vadym Hetman

Головне управління Національної поліції України в Харківській області
Directorate General of the National Police of Ukraine in Kharkiv Region

Київський Національний університет імені Т. Шевченка
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
V. N. Karazin Kharkiv National University

Одеський державний університет внутрішніх справ
Odessa State University of Internal Affairs

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького
King Danylo Halytskyi Ivano-Frankivsk University of Law

**Поважним організаторам
та учасникам
міжнародної науково-практичної
конференції!**

Проведення наукового форуму «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» на базі Маріупольського державного університету є знаковою подією у розвитку юридичної науки та практики в нашій державі.

Сьогодні Україна, як ніколи, потребує наукового (доктринального) забезпечення діяльності Конституційного Суду України, антикорупційних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування. У країні поступово впроваджуються найкращі міжнародні практики реформування правоохоронних та судових органів. Результатом всіх цих перетворень, які спрямовані на забезпечення нової якості економічного, соціального та гуманітарного розвитку, має стати високоефективна система правоохоронних органів, які нерозривно пов'язані із захистом прав та інтересів особистості, забезпеченням законності та правопорядку в державі, її національної безпеки.

Кращі доповідачі-науковці провідних українських та зарубіжних університетів, керівники правоохоронних органів, судді, фахівці-практики представлять сучасне бачення проблем розвитку законодавства, забезпечення правопорядку, яке дозволить винайти оригінальні професійні рішення конкретних завдань. Новітні наукові дослідження стануть підґрунтям якісного оновлення освітньо-професійних програм підготовки юристів та правоохоронців і сприятимуть формуванню їхньої високої кваліфікації.

Впевнений, що міжнародна науково-практична конференція стане важливим центром наукового діалогу, обміну досвідом між різними науковими школами та пошуку можливостей для розвитку різних галузей права. Рекомендації наукового форуму забезпечать вагомий внесок у розвиток юридичної науки та освіти, нададуть нового імпульсу подальшої модернізації правоохоронних органів України.

Сьогодні ми говоримо про розвиток системи правопорядку у стратегічному вимірі. Стратегія побудови нової України має формуватися як результат суспільної дискусії, до якої залучені правоохоронні органи, навчальні заклади, органи державної влади та місцевого самоврядування. Зараз уже напрацьовуються нові успішні практики такої взаємодії. Впевнений, що наша співпраця й надалі буде успішною, а прагнення творити на благо України – невичерпним!

З повагою,
перший заступник
Голови Національної поліції України –
начальник кримінальної поліції,
генерал поліції другого рангу,
кандидат юридичних наук
В. В. Аброськін

**Dear organizers and participants
of the International Research Conference!**

The scientific conference "Legal Doctrine: International experience and practical implementation in Ukraine" held at the premises of Mariupol State University is a significant event promoting development of legal science and practice in our country.

Today, Ukraine desperately needs scientific (doctrinal) support of the activities of the Constitutional Court of Ukraine, anti-corruption bodies, state authorities and local government bodies. The country is gradually implementing the best international practices in reforming law enforcement and judicial authorities. All these reforms, aimed at ensuring the new quality of economic, social and humanitarian development, should result in a highly effective system of law enforcement agencies, which are inextricably linked with the protection of the individual rights and interests, as well as implementation of law and order in the state, and its national security.

The best contributors of the leading Ukrainian and foreign universities, law enforcement officials, judges, and practitioners will present a modern vision on the legislation development, law enforcement, which will enable to work out innovative professional solutions to specific tasks. The recent scientific research will provide the basis for a qualitative update of educational and professional training programs for lawyers and law enforcement officers facilitating their high qualification.

I am certain that the international research conference will become an important center for scientific dialogue, exchange of experience between different scientific schools and search for opportunities for the development of various branches of law. The results of the research conference will significantly contribute to the development of juridical science giving new impetus to further modernization of law enforcement agencies of Ukraine.

These days we are talking about the development of the system of law and order in a strategic dimension. The formation strategy of new Ukraine should result from a public debate, which involves law enforcement agencies, educational institutions, state and local self-government authorities. Nowadays, new successful practices of such interaction are being developed. I am sure that our cooperation will be successful, and the desire to create for Ukraine's sake will be inexhaustible!

Sincerely yours,
First Deputy of Head of the National Police of Ukraine –
Head of the Criminal Police,
General of the Police of the Second Rank, Ph.D. (Law)
V. V. Abroskin

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

СПІВГОЛОВИ ОРГКОМІТЕТУ:

- Аброськін В. В.** перший заступник Голови Національної поліції України – начальник кримінальної поліції, генерал поліції другого рангу, кандидат юридичних наук
- Балабанов К. В.** ректор Маріупольського державного університету, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, доктор політичних наук, професор, Почесний Генеральний консул Республіки Кіпр у Маріуполі
- Бойченко В. С.** Маріупольський міський голова
- Стріха М. В.** заступник Міністра освіти і науки України, доктор фізико-математичних наук, професор
- Флогатіс С.** директор і голова Ради директорів Європейської організації публічного права, доктор юридичних та історичних наук, професор публічного права Афіньського національного університету імені Каподистрії

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ:

- Волошин Ю. О.** декан факультету міжнародних відносин інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор
- Гріненко О. О.** завідувач відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор
- Гусарєв С. Д.** перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
- Комаров В. В.** проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор
- Лісовий О. О.** голова Донецького апеляційного суду
- Микитенко Є. В.** начальник Головного управління Державної міграційної служби України в Донецькій області, кандидат юридичних наук
- Москелла Дж.** проректор вікарій Мессінського університету, доктор юридичних наук, професор
- Пападопулос Ф.** професор юридичного факультету Кіпрського університету, доктор юридичних наук, спеціаліст з торгового права і права ЄС, адвокат, редактор міжнародного юридичного журналу “European Company Law”
- Семенишин М. О.** начальник Головного управління Національної поліції в Донецькій області, генерал поліції третього рангу, кандидат юридичних наук
- Сокурєнко В. В.** начальник Головного управління Національної поліції України в Харківській області, генерал поліції третього рангу, доктор юридичних наук, професор
- Стокоз І. С.** заступник голови Донецької обласної державної адміністрації
- Толпежников Р. О.** декан економіко-правового факультету Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, доцент
- Фотіаді К.** декан юридичного факультету Афіньського національного університету імені Каподистрії, доктор юридичних наук, професор
- Чеберкус Д. В.** генеральний директор директорату науки Міністерства освіти і науки України, кандидат економічних наук

ORGANIZING COMMITTEE

CO-CHAIRMEN OF THE ORGANIZING COMMITTEE:

- Abroskin V.** First Deputy of Head of the National Police of Ukraine – Head of the Criminal Police, General of the Police of the Second Rank, Ph.D. (Law)
- Balabanov K.** Rector of Mariupol State University, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sc.D. (Political Science), Professor, Honorary Consul General of the Republic of Cyprus to Mariupol
- Bojchenko V.** Mayor of Mariupol
- Strikha M.** Deputy of Minister of Education and Science of Ukraine, Sc.D. (Physics and Mathematics), Professor
- Flogaitis S.** Director and Chairman of the Directors Board of European Public Law Organization, Sc.D. (Law), Sc.D. (History) Professor of public law of the National and Kapodistrian University of Athens

MEMBERS OF THE ORGANIZING COMMITTEE:

- Voloshin. Y.** Dean of the Faculty of International Relations of the Institute of International Relations of the National Aviation University, Sc.D. (Law), Professor
- Grinenko O.** Head of the Department of European Law and International Integration of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor
- Gusarev S.** First Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs, Sc.D. (Law), Professor
- Komarov V.** Vice-Rector for educational work of the Yaroslav Mudryi National Law University, Academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor
- Lisovyj O.** Chairman of Donetsk Court of Appeals
- Mykytenko Y.** Head of the Directorate General of the State Migration Service of Ukraine in Donetsk Region, Ph.D. (Law)
- Moschella G.** Vice-Rector Vicar of the University of Messina, Sc.D. (Law), Professor
- Papadopulos F.** Professor of the Faculty of Law of the University of Cyprus, Trade Law and EU Law Specialist, Lawyer, the Editor of the International Law Journal “European Company Law”, Sc.D. (Law), Professor
- Semenishin M.** Head of the Directorate General of the National Police of Ukraine in Donetsk Region, General of the Police of the Third Rank, Ph.D. (Law)
- Sokurenko V.** Head of the Directorate General of the National Police of Ukraine in Kharkiv Region, General of the Police of the Third Rank, Sc.D. (Law), Professor
- Stokoz I.** Deputy of the Chairman of Donetsk Regional State Administration
- Tolpezhnikov R.** Dean of the Faculty of Law and Economics of Mariupol State University, Sc. D. (Economics), Associate Professor
- Fotiadi K.** Dean of the Faculty of Law of the National and Kapodistrian University of Athens, Sc.D. (Law), Professor
- Chebercus D.** Director General of the Directorate of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ph.D. (Economics)

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ

СПІВГОЛОВИ КОМІТЕТУ:

- Бакумов О. С.** проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
- Булатова О. В.** перший проректор Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор
- Колодій А. М.** директор юридичного інституту Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор

ЧЛЕНИ НАУКОВОГО КОМІТЕТУ:

- Бабенко А. М.** професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент
- Батанов О. В.** провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького, доктор юридичних наук, професор
- Бобровник С. В.** завідувач кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Т. Шевченко, доктор юридичних наук, професор
- Головко О. М.** завідувач кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор
- Калюжний Р. А.** заступник декана юридичного факультету Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор
- Коросєд С. О.** завідувач кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, доктор юридичних наук, професор
- Гусаров К. В.** завідувач кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор
- Тамбуреллі Дж.** професор міжнародного права Інституту міжнародного права Національної Ради з досліджень Італії, доктор юридичних наук
- Теремецький В. І.** професор кафедри університетської освіти і права Національної академії педагогічних наук України, доктор юридичних наук, професор
- Тихомиров О. Д.** провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
- Черних Є. М.** в.о. завідувача кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

SCIENTIFIC COMMITTEE

CO-CHAIRMEN OF THE SCIENTIFIC COMMITTEE:

- Bakumov O.** Vice-Rector for educational work of the Kharkiv National University of the Internal Affairs, Ph.D. (Law), Associate Professor
- Bulatova O.** First Vice-Rector of Mariupol State University, Sc.D. (Economics), Professor
- Kolodij A.** Director of the Law Institute of Kiev National Economic University named after Vadym Hetman, Corresponding Member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor

MEMBERS OF THE SCIENTIFIC COMMITTEE:

- Babenko A.** Professor of the Criminal Law and Criminology Department of Odessa State University of Internal Affairs, Sc.D. (Law), Associate Professor
- Batanov O.** Leading Researcher of the Institute of State and Law named after V. M. Koretsky, Sc.D. (Law), Professor
- Bobrovnyk S.** Head of the Theory of State and Law Department of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Sc.D. (Law), Professor
- Golovko O.** Head of the State and Law Disciplines Department of the V. N. Karazin Kharkiv National University, Sc.D. (Law), Professor
- Kaluzhnyi R.** Deputy of the Dean of the Law Faculty of the National Aviation University, Sc.D. (Law), Professor
- Koroed S.** Head of the Civil Law and Process Department of King Danylo Halytskyi Ivano-Frankivsk University of Law, Sc.D. (Law), Professor
- Gusarov K.** Head of the Civil Procedure Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Sc.D. (Law), Professor
- Tamburelli G .** Professor of International Law of the Institute for International Legal Studies of the National Research Council of Italy, Sc.D. (Law)
- Teremetskyi V.** Professor of the University Education and Law Department of the National Academy of the Pedagogical Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor
- Tykhomyrov O.** Leading Researcher of the National Academy of Internal Affairs, Sc.D. (Law), Professor
- Chernykh Y.** Acting Head of the Law and Public Administration Department of Mariupol State University, Ph.D. (Law) Associate Professor

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

Вашій увазі пропонуються матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні», яка проходила 22 травня 2019 року в Маріупольському державному університеті. Співorganizаторами конференції виступили Міністерство освіти і науки України, Національна поліція України, Європейська організація публічного права (Грецька Республіка), Мессінський університет (Італійська Республіка), Інститут законодавства Верховної Ради України, Донецька обласна державна адміністрація, Маріупольська міська рада, Головне управління Національної поліції в Донецькій області, Донецький апеляційний суд, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харківський національний університет внутрішніх справ, Маріупольський державний університет.

Актуальність і важливість теми конференції підтверджується тим інтересом, який вона викликала не тільки серед науковців, а також представників правоохоронних органів, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, правничих організацій з України та зарубіжжя. У роботі конференції взяли участь понад двохсот учасників – керівники та представники Міністерства освіти і науки України, Національної поліції України, Міністерства культури України, Міністерства охорони здоров'я України, Донецької обласної державної адміністрації, Маріупольської міської ради, Головного управління Національної поліції в Донецькій області, Головного управління Національної поліції в Харківській області, Донецького апеляційного суду та районних судів міста Маріуполя, територіальних органів виконавчої влади, адвокатури та нотаріату України.

Високий рівень конференції підтверджується широким представництвом зарубіжних учасників, серед яких науковці, викладачі та правники Європейської організації публічного права (ЄОПП), юридичного факультету Афіньського національного університету імені Каподистрії (Грецька Республіка), Мессінського університету (Італійська Республіка), Інституту міжнародного права Національної Ради з досліджень Італії (Італійська Республіка), Павійського університету (Італійська Республіка), юридичного факультету Кіпрського університету (Республіка Кіпр), правничих організацій та установ Республіки Польща, Республіки Казахстан та Республіки Азербайджан.

Українська наукова спільнота представлена вченими провідних вітчизняних наукових установ та вищих навчальних закладів: Інституту законодавства Верховної Ради України, Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національної академії внутрішніх справ, Харківського національного університету внутрішніх справ, Національного університету «Одеська юридична академія», Національного авіаційного університету, Одеського державного університету внутрішніх справ.

Під час роботи конференції учасники обговорили актуальні питання сучасного розвитку концептуально-методологічних та нормативних засад права в умовах глобалізації, напрямків та тенденцій розвитку інститутів й галузей публічного та приватного права, захисту прав і свобод громадян в юридичній діяльності, правового статусу Національної поліції України та перспектив її розвитку, модернізації судової влади України, а також сучасного розвитку юридичної освіти. Особливе місце на конференції посіли питання міжнародно-правових аспектів розвитку вітчизняної теоретичної та практичної юриспруденції.

Сподіваємось, що матеріали цього збірника мають теоретичне та практичне значення для широкого кола читачів і допоможуть сформуванню уявлення про стан та розвиток сучасної юридичної науки в умовах інтеграції правових систем та практичної реалізації правової доктрини в Україні.

Матеріали наукових доповідей викладено в авторській редакції, вони відображають широкий спектр поглядів на сучасний розвиток права провідних вчених, аспірантів, студентів та фахівців в галузі практичної юриспруденції. Організаційний і науковий комітети конференції висловлюють подяку всім, хто прийняв участь у роботі конференції, надав підтримку в її організації та забезпечив високий рівень проведення.

Оргкомітет конференції та редакційна колегія

FOREWORD

Dear readers!

We would like to draw your attention to the abstracts of the International Research Conference “Legal doctrine: international experience and practical implementation in Ukraine” held on May 22nd, 2019 at Mariupol State University.

The conference was held in joint cooperation with the Ministry of Education and Science of Ukraine, the National Police of Ukraine, the European Public Law Organization (Hellenic Republic), the University of Messina (Italian Republic), the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Donetsk Regional State Administration, the Mariupol City Council, the Directorate General of National Police in Donetsk Region, the Donetsk Court of Appeal, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv National University of Internal Affairs, Mariupol State University.

The urgency and the importance of the conference headline are evidenced by the interest of the scientific community as well as by the interest of the representatives of law enforcement authorities, of public and local authorities, of Ukrainian and international law organizations. The conference was facilitated by more than 200 participants – officials and representatives of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the National Police of Ukraine, the Ministry of Culture of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, the Donetsk Regional State Administration, the Mariupol City Council, the Directorate General of National Police in Donetsk Region, the Directorate General of National Police in Kharkiv Region, the Donetsk Court of Appeal and Mariupol district courts, local authorities, advocacy and notary of Ukraine.

The high quality level of the conference is evidenced by wide representation of foreign participants among whom are scientists, lecturers and lawyers of European Public Law Organization (EPLO), Department of Law of the National and Kapodistrian University of Athens (Hellenic Republic), the University of Messina (Italian Republic), the Institute for International Legal Studies of the National Research Council of Italy (Italian Republic), the University of Pavia (Italian Republic), Department of Law of the University of Cyprus (Republic of Cyprus), law organizations and institutions of Poland, Kazakhstan and Azerbaijan.

Ukrainian scientific community is represented by the scientists of leading national research institutions and higher educational establishments: the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Institute of State and Law. of V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, the Taras Shevchenko National University of Kyiv, the National Academy of Internal Affairs, the National University “Odessa Academy of Law”, Yaroslav Mudryi National Law University, the Odessa State University of Internal Affairs, Kharkiv National University of Internal Affairs and others.

During the conference, the participants discussed relevant issues of contemporary development of theoretical and methodological as well as regulatory principles of law in the conditions of globalization, considered directions and trends of development of institutes and branches of public and private law as well as scrutinized protection of the rights and freedoms of citizens in legal activity, legal status of the National Police of Ukraine and prospects of its development, modernization of the judiciary of Ukraine and also the modern development of legal education. The conference laid special emphasis on the issues of international legal aspects of national theoretical and practical jurisprudence development.

We hope that these abstracts are very much significant in terms of theory and practices for a great variety of readers, which will facilitate comprehension of the situation and development of modern legal science in the context of the integration of legal systems and the practical implementation of legal doctrine in Ukraine.

The abstracts are published in full conformity with the authors’ styles, which reflect the wide range of views of leading scholars, postgraduates, students and practitioners in the field of practical jurisprudence on the current development of the law.

The Organizing and the Scientific Committees of the conference appreciate the contribution paid by those who took part in the conference, provided support in its organization and ensured the high quality level of the conference proceedings.

The Organizing Committee and the Editorial Board

УДК 342.5

Flogaitis S.

A STATE WITH WEAK INSTITUTIONS, IN CONTINUOUS CRISIS

As the title implies the article describes the struggle of Greek people for their independence, which has been lasting for decades and also it describes the crisis, which has started at the beginning of the 20th century. Much attention is given to some facts on how Greek people tried to get their independence for many centuries, with the participation of other European countries. The author outlined many facts to show that “Greece is a state with weak institutions, because they have never had the time to develop better and stronger institutions”. The author expresses his hopes that with a nuanced approach and being a well-educated nation, they could create a state with strong institutions.

Keywords: *institutions of power, crisis of public authority, organization of state power*

An idea came to me to write about the theme: ‘Greece, a state with weak institutions in crisis’. I wanted to deal with this theme only because I have the feeling that our leadership, the leadership of Greece, fails to talk to the friendly nations in terms of truth, at least the way I understand the truth, and to remind them who we are, where we come from, what we are trying to do in our part of the world and why and what this crisis is leading us to. I have divided my paper in two parts, honoring my French education. The first part will deal with Greece, a state with weak institutions. We have to understand that Greece has never developed into a state like every other state on the European continent and this is why history has made this country a state with weak institutions. Having explained that, the second part of this paper deals more in particular about the Greek crisis we have been through for almost a decade.

To begin with, Greece is a state with weak institutions. All the states in Europe, especially in Western Europe, are the institutional and societal evolution from the times of the late feudalism up to the present. Around the 14th century, European societies started developing institutions which gradually led to the concept of the state. In this evolution, England, France, Portugal, Spain, Germany – Germany in those days did not exist, but the German states – all of them participated and contributed to this development, but Greece was absent from this. Greece back then was still one of the provinces of the Ottoman Empire. We had lived without political independence, self-determination, practically since the crusades. This started in the 11th century but it was concluded, at least symbolically, with the fall of New Rome, Constantinople in 1453. When the rest of Europe’s societies were evolving, Greece was not there.

In 1814 – that is, four centuries later – in Odessa, on Russian soil, three merchants established the so-called Society of the Friends. Their idea was to prepare a national revolution in the name of the Greeks, bringing together the enlightened Hellenic diaspora of those days and all the local Greek populations. The idea did not come just like that. We must not forget that the Greeks in those 400 years had started many revolutions and participated in all the Christian battles against the Ottomans, trying to finally gain our independence but all of those attempts had failed and then it was 1814. This is a very important date because it is just one year before the resolutions of the Congress of Vienna and it must be remembered that the Congress of Vienna put a straightforward principle: no change of monarchies, no change of borders of the states. And only a year before, while the Congress of Vienna was taking place and reaching resolutions, three Greeks, and behind them all of the Greeks, were fool enough to believe that they could go against the dogma and the doctrine of Vienna.

It is not a coincidence that this happened in Odessa. Actually, the national dream to have an independent Greek state for the Greek people crossed in the last more or less two centuries, from the 17th to the 18th/19th century, a very specific Russian project. It must be remembered that the Russians had developed since the early days the idea that they were the successors of the Roman Empire of Constantinople. They, in Moscow, would be the so-called ‘third Rome’. Russians had the imperialist dream of moving to the South and protecting the Greek Orthodox populations along

with other populations of the region. So, there was this Russian project and the Greeks who constituted the Society of the Friends were hoping that the Tsar would back this struggle. As a matter of fact, there were rumors among the Greek populations about a superior authority behind this project, letting everybody understand that it was the Tsar.

In 1821, they organized a revolution in the name of the Greeks and the Tsar did not appear. The Russian foreign minister then was a Greek, Graf Ioannis Capodistrias. He was asked by the Tsar what to do. He was bound by the Vienna doctrine and Capodistrias, who was the true head of this movement behind the scenes, advised him, "Go to war, Majesty". But the Tsar did not go to war; so the Greeks were left alone. In this Greek war of independence, the societies of Western Europe were excited with the desperate Greek struggle. For the first time ever, Western European societies came up and said, "Look, we exist as societies and we want to support this". So they started offering help and sending people to fight for Greece. Lord Byron was the most famous of them who came over to fight and died for the Greek cause.

The Greeks then made a declaration – the famous Declaration of Independence. The first paragraph is the Greek nation's mandate. It is what they wanted to do and what brings people to talk about this issue today. They said we were the descendants of the wise, ancient, Greek people, the descendants of the ancient and wise Greeks; we were ashamed of the situation of barbarism and the tyranny which we had lived with and we wanted to create a state similar to the one of our Christian, friendly, civilized European nations. That's the mandate of the revolution. The problem is that being typically Greeks, when the revolutionaries started this revolution – that is, as soon as they started existing politically – they went into civil wars; one, two, three civil wars – because the Greeks are political animals. They want to know who is going to lead. They don't want to be behind the leader. They want to be the leader. So, Greeks started killing each other and the revolution was in great danger, and this great danger was avoided because of an international intervention. Now, the word "intervention" should not be forgotten, because it is useful in order to understand the weakness of the Greek state. As a matter of fact, one of the reasons for the weakness of the Greek state is that, before establishing the State, the Greeks started killing each other.

The second truth is that, at the end of the day, the heroic people of Greece needed a foreign intervention in order to regain their place in history again, and this intervention was the naval battle of Navarino in 1827. The British, the French and the Russians came together and, with the responsibility of the British Admiral Codrington, they sunk the Turkish-Egyptian fleet, and Greece started hoping for independence. The French army came to clean the territory from the enemy troops and started liberating the land. It is a mystery why Codrington did that, since he had a very specific order to follow the situation but not to intervene. Nevertheless, he did intervene – that's why one of the main streets in downtown Athens bears his name. He was sanctioned by the British later, but Greece still needs to remember that we owe our independence to the British nation and to Admiral Codrington who did that for the Greeks. Finally, in 1830 we had a new state borne on ancestral Greek soil, all thanks to the Protocol of London.

In the Protocol of London, the three powers which had intervened in Navarino declared themselves "protectors" of Greece. Now, this was not a protectorate; it was a very original form of protection. But it legally lasted over a century and it had specific political importance, since the three powers which intervened in Navarino had done so because their societies wanted them to intervene but also for specific strategic reasons. Every single one of them wanted Greece to be under its influence. So, in Greece, we turned out back then to have three political parties: the British, the French and the Russian. It's not that the Greeks were not patriots but there were three ways of thinking as to whom we should ally to in order to bring the country ahead.

In 1832, the first king came to Greece. He was the second son of Ludwig von Wittelsbach, King of Bavaria. The revolution was republican but the three powers wanted the state to be a kingdom. What the three powers really wanted was someone to have the possibility to liaise with in a country of unpredictable people. We have seen this again in several moments of the Modern Greek history.

A dream was coming true. We finally had the possibility to create a state like the ones of every civilized nation of Europe and to build a state, very original for those days that state building had started, since the Bavarians who came over to Greece started transplanting the Napoleonic state in the country. It was pure transplantation. State building in Greece was not the result of an evolution in centuries like in Western Europe. Nothing of this had been heard of on Greek soil for four centuries. Nobody knew what a Prime Minister was. Nobody was accustomed to obey a public administration; there was no public administration. There were no true courts. There was nothing of the kind in the memory of the population. Actually, at a certain moment, Ludwig asked Rudhardt – Rudhardt had been a high official of the public administration of Bavaria – to serve as prime minister in Greece. Rudhardt wrote memoirs, and in his memoirs wrote how disappointed he was by his service in Greece because (in my words) “in my country I was director general of a ministry and everybody respected me, and now in Greece everybody comes to my office whenever they want, they shout at me, I am in continuous danger. What country is this?” Greek people did not know any of those things then. Everyone lived with his own affairs or of their little village or with the people who run the village, nothing that you know of, but still the Greeks wanted to create a state, and so they did. They transplanted state institutions, together with the Bavarians. We owe a lot to Georg Ludwig von Maurer, a professor of French public law at the University of Munich, who came to Greece with King Otto and transplanted the Napoleonic state in Greece.

In fact, the era launched by the Bavarians in the newly independent Greek State turned out to be much more sustainable than usually thought, since the central and local institutions introduced then in Greece lasted until the 1909 movement and thereafter. For example, a Royal Decree adopted by the Bavarians in 1833 was one of the laws that constituted the internal structure of the Greek Kingdom of that era. It reflected the legal thought of Maurer. The most important innovation of that Bavarian piece of legislation concerned the size of municipalities. It disregarded the preexisting situation and structure of local administration and reorganized municipalities from scratch in order to create local institutions of an operative size. Nevertheless, the creation of large municipalities attracted harsh criticism. Years later, Eleftherios Venizelos gave an end to this development. With a Law in 1912, he disempowered mayors by creating smaller municipalities, thus smaller political bases, hence freeing the parliament from local dependencies. It was a crucial step in state building.

However, the Bavarian-transplanted institutions had no memory, and no past. They were very weak since their very conception, and then there was the famous east/west issue. What is Greece? Do we belong to the east or to the west? The revolution was giving the answer. We belonged to Europe, meaning to the west, the western way of doing things, but the society had a great distrust for the west – a distrust which, interestingly, dates back to the days of the crusades.

Greeks had lost their political autonomy for many reasons. One of them is the infiltration of our region by the Franks, which started in the 11th century and which made Greeks in 1453 to prefer the Ottomans than Western societies, and then we had the church working on it – because the church had to explain why it was better to be with the Ottomans. They said that we did it to save our souls, because the Pope wanted us to change our credo; we did it because they were stealing our properties. The looting of Constantinople was never forgotten. So, however crazy it may seem to talk about it nowadays, Greeks are a historic nation and whenever you start talking about anything, they start with Homer and then they come to the present. Whether they have the right to do that or not, that’s who we are, and our distrust towards the west influences the perception of the institutions brought from the west. Are those institutions better, or perhaps could we have developed our own institutions? We could have developed the local government that existed under the Ottoman Empire according to all sorts of unrealistic political theories. Those theories in fact are not pro-modernization, and we had a specific forward-looking mandate by the Greek revolution.

If somebody asked any Greek today who was the leader of the Greek revolution, they will name Kolokotronis. He was not. He was one of the leaders of the revolution. He was perhaps the one whom all the enemies were afraid of, because he was still in the mountains when Ibrahim was devastating Peloponnese and just before Navarino he was still fighting and he’s Greece’s glory. However, the true leader of the revolution was Demetrios Ypsilantis, a prince from Russia, a Greek

prince of the Russian order appointed by the secret Society of the Friends as the leader of the Greek revolution. Was he highly regarded during the revolution? No. Do the Greeks always recognize him as the most valiant, the most virtuous of the Greeks? Yes. At the end of the day, though, he, the one who symbolized modernity, was overshadowed by others – the brave warriors – who were not symbolizing modernity. Yet, this might be an understatement, since Kolokotronis too was a product of the west: he had been exposed to the British traditions as a lieutenant of the British army in the Ionian Islands and this had helped him a lot to understand his glorious Greek past, the tactics and the war.

The Greek state created in 1830 was small. The new state was meant to be small and weak. The state was meant to be small for international reasons, but the Greek dream was to liberate all of the ancestral land of the nation. Thus, from 1830 up to 1947, every generation went to war to claim and to acquire what now is the Greek territory. This is the first generation which did not go to war – at least up until now. But this is the result of a country, this is the result of a nation which did not spare money or effort and did not hesitate to go to war in order to create Greece.

Thus, Greece has been in steady turmoil throughout its modern history. In 1897, it went bankrupt for similar reasons as today, because of a prime minister called Harilaos Trikoupis. He found low interest rates in those times and he made many infrastructure works in Greece, but then the interest rates went up and Greece was forced to bankruptcy. So, it will never be forgotten that Greece went bankrupt, but had he not taken the loans needed, Greece would have been far worse off than it is today. Later, in 1909 Eleftherios Venizelos comes to power, the man who takes Greece, as small as it was, and makes of it five times bigger. How? Because from 1910 to 1912 he takes a bankrupt country, he brings a French mission and reorganizes the public administration and the state. He allies himself to the British, he goes to the Balkan Wars and then to the First World War. This went on until 1919 and then follows the adventure of Asia Minor, leading up to the destruction of the Greek populations of Asia Minor in 1922.

In fact, prewar Greece, from 1910 onwards, has been a unique example of a state in constant political instability, for numerous reasons. It was very hard, if not impossible, for a country that lacked state tradition and institutions to sustain all of the adventures that Greece suffered for much of the 20th century without its administrative mechanism falling apart. For instance, in 1922 about two million Greeks came from the Asia Minor to build a new life in Greece; again, this was a state and institutions which had to work in a much bigger space with parts of Greece that had forgotten what political autonomy was for five centuries, and then two million people were arriving here. That's Greece. It's not like England. It's not like France. None of Europe's societies had ever been exposed to a situation like that. And then Greece had the Second World War, where it should be remembered that it never surrendered. Greece is a small state that never surrendered to the Italians whom we fought in Albania. Then the Germans arrived through Yugoslavia and Bulgaria. The government went along with the British to the Battle of Crete and then to the Battle of El Alamein. Greeks went to Normandy. Greece was one of the winning powers, but the Greeks were barefoot – and the only possibility not to be barefoot was thanks to the shoes the British sent to the army. Later on, when every other nation started recovering, Greeks did not forget that they were the best in civil wars. So, Greece had a civil war from 1946 to 1949 and we destroyed whatever had been left by the Germans.

Speaking of the Germans, it should never be forgotten that Greeks are the only nation among all of the occupied nations which lent money to the Germans. We lent money to the Germans because the Germans wanted our gold, and the Quisling government – despite the fact that it was a Quisling government – did not accept to do it. So, they went to Rome and signed a contract and the Germans took the gold on the promise to pay it back with interest after the pacification. This is one of the biggest traumas in the memory of modern Greeks, because we know that we owe a lot to Germany today, but we cannot forget that they never paid back that money. It is crucial that they never paid that contracted money, because that winter the Athenians died in the streets by thousands, as there was literally no drachma left to support them in such difficult times for the nation.

In 1947, with the peace treaty signed with the Italians, Greece acquired the Dodecanese. Therefore, the Greek territory as we know it only dates since 1947. Then, in 1967 Greece had a military dictatorship, which pushed Greece even more backwards, and in 1974 the Cyprus drama came. This completes, in a few words, who the Greeks are. That's exactly who they are. *They are a state with weak institutions, because they have never had the time to develop better and stronger institutions.* Never, almost never, because Greece has lived a 'normal' political life for only the past 40-45 years.

Moving to the second part of this paper, it is needed to look into the crisis which is the result of what has happened in the past 45 years in Greece, ever since 1974. The dictatorship of 1967 happened in Greece in order to stop the democratization process of the Greek society leading to its homogenization and brought a very severe coup to the weak institutions of the country. As a matter of fact, from 1952 up to 1967 a very important restructuring process had started. The need for administrative reform after the end of the Civil War was evident. Greece had a public administration which was not bad. Its only problem was that it belonged exclusively to the winners of the civil war, not to the others, but the structure existed and it could have been democratized. The dictatorship stopped this democratization process and later on it collapsed in the Cyprus crisis. The day when nobody knew where the ministers were will always be remembered. When the dictatorship provoked the Turkish invasion – because they gave Turks the pretext to intervene in Cyprus and to ultimately occupy a third of the island – Greek ministers were nowhere to be found. They did not go to the ministries, there was no government in the country; nothing. The need for reform came up.

The Greeks had, at least as late as 1974, the strong need to reorganize, to create a modern Greek state through reform. Administrative reform called for legislative modernization, organizational reform as well as human resources reform. A new political class comes into existence after 1974 – the so-called 'metapolitefsi' era. The old political class disappears. New people come up and they are the new society; they represent the new society of modern Greece. Actually, the political class born during the dictatorship that governed the country in this new era originated from the core of the ordinary people, middle or poorer middle classes. So, in a sense a new society was coming to power.

And then in 1981, Greece acceded to the European Communities. This was a big achievement. In order to understand the importance of this turning point, it must be remembered that, since the division of the Roman Empire in eastern and western, Greece – whatever Greece is today – had never been, during all this time, with the west, ever. It is the first time since the 4th century that Greece sided with that other part of the old Roman empire. As said above about the west/east division, this was a revolution for the Greeks; a happy revolution, indeed, because they were again within the mandate of the declaration of the independence of Greece. That's what our ancestors had wanted. They wanted Greece to be there. Nevertheless, the Greek entrance into the European Communities created a very original inertia in the political class because everything had to be decided by Brussels. Greece was meant to be part of this decision process. Nobody knows how good the political class was in truly participating in this decision making process, but little by little they started acting as the local administrators of policies decided elsewhere. Money was pouring in. Everybody was happy, but Greek-made policies, one could not see. Greek platforms for reform, one could not see; only whatever was decided by the European communities in Brussels.

In 1981, the socialists came to power. It was a new party born after 1974 representing all this new society born before, during and after the dictatorship. The years 1982-1984 were reform years. However, the reforms which took place in 1982-1984 were long delayed reforms: they were reforms which should have taken place in the sixties or the seventies, rather introverted, and not taking advantage of expert knowledge. Then it was too late. For example, the new forms of participation into local government, when they were brought to Greece from Italy – because many of our expatriates during the dictatorship had found refuge in Italy – they had already been abandoned in Italy because the society had changed. They were long delayed reforms, not always of excellent quality. In addition, they were reforms that followed the traditional pattern. What was the

traditional pattern? That the state has to do everything. Literally, that the state has the means to do everything.

Those were the years when Greeks started borrowing more and more money. The state budget had been more or less in good balance until then, but after 1981 Greece started borrowing money, perhaps way more than it could ever afford to pay back. Until one day, in the 1990s, the new policy for the Euro and the creation of a common monetary union in Europe came from Brussels. Should Greece have joined the Eurozone? Of course it should – the political class wanted to be in the Eurozone for many reasons. Sharing the same currency with the Germans, it could never be believed that this would ever happen, because, most of the people lived in the fifties in extreme poverty – and few years later Greeks became members of a rich community sharing the same currency with the Germans! And in this unfounded euphoria, we forgot that the Euro was a currency created on a specific platform. Europe wanted us to have specific prerequisites and in order to have specific prerequisites the appropriate reforms had to be done.

They say Greece lied to Europe. Greece did not lie to Europe. This is not true. Europe knew very well what Greece did. We did a swap and we sent a part of our public deficit 20 years later. It was legal. It was announced. It was done by a well-known international company. The problem of Greece is that we did not read the document when we signed. It's not just a Greek problem, but Greece was a problem for Euro, and it is a problem for Greece, because, as said in the first part, Greece is the only state among the states of Europe, which has truly weak institutions. Portugal was present in the 14th century. Spain was present in the 14th century. But Greece was nothing in those days, under Ottoman occupation, rather than a dream. And so the question is: *what reform?* My answer is, *any* reform. Let us do something. It is needed to create the state from scratch, because the one we have created cannot go on any more.

To conclude, Greece, a state with weak institutions, a relatively young state, needs once again to adapt its structures to the stark new realities of today. This adaptation needs to put together the best practices from other countries, as well as mobilize the best national forces. Greeks are a very well-educated nation. They need to finally put all of these forces to work for this country to move fast forward. Greeks feel truly offended when they see that they send us experts from Europe to explain this or that. We have all the forces needed to reform the country, but we need the platform. We need somebody to start reforming in any way. What we have, it cannot go on. What we have today is a state which was created in 1910/1912, with adaptations. After 80 years with no reforms, even the Soviet Union collapsed.

This state needs continuous reform and we, the Greeks, we can reform our country. But: we need a strategy and a strategy can only be given by the political class. And I'm confident that our political class will guide Greece to better days in the future. We the Greeks, we have all the forces needed to reform this country, but we need a platform. Perhaps the platform is given by Europe, by the little letters. This will be decided by the politicians, but let them do whatever they want, very quickly. The time is gone.

С. Флогітіс

ДЕРЖАВА З СЛАБКИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ В УМОВАХ ПОСТІЙНОЇ КРИЗИ

Як видно з назви, у статті описується боротьба грецького народу за їх незалежність, яка тривала десятиліттями, а також описується криза, що почалася на початку 20-го століття. Велика увага приділяється деяким фактам про те, як грецький народ намагався отримати свою незалежність протягом багатьох століть за участю інших європейських країн. Автор окреслив багато фактів, які показують, що «Греція – це держава зі слабкими інституціями, тому що вони ніколи не мали часу для розвитку кращих і сильніших інституцій». Автор висловлює надію, що завдяки добре продуманому підходу і будучи добре освіченою нацією, вони могли б створити державу з сильними інституціями.

Ключові слова: інститути влади, криза публічної влади, організація державної влади

**ПРАВОВА ДОКТРИНА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР**

В тезах висвітлено окремі дискусійні питання правової доктрини в міжнародному праві щодо її розуміння, характеристик, особливостей застосування та юридичного значення. Зазначено, що на відміну від національних правових систем, в міжнародному праві поняття доктрини вживається переважно у двох не залежних одне від одного значеннях: як наукові погляди найбільш кваліфікованих спеціалістів та в значенні позицій суб'єктів міжнародних відносин з політичних питань, які часто є вираженням їх зовнішньої політики.

Ключові слова: *правова доктрина, механізм правового впливу, доктрина у міжнародному праві.*

Правова доктрина в механізмі правового впливу як об'єкт міжнародно-правового дослідження має високий рівень актуальності, що пояснюється високим рівнем наукової дискусії розуміння її природи, сутності, функціонального призначення, неоднозначністю застосування положень правової доктрини в міжнародній юридичній практичній діяльності. Посилюють актуальність тематики цієї наукової праці стан функціонування механізму правового впливу, де правова доктрина відіграє роль зовнішньої форми вираження права та потребує комплексного аналізу тих доктринальних положень юридичної науки, які забезпечують удосконалення самого правового впливу. Правова доктрина являє собою систему ідей концепцій і принципів, які безпосередньо впливають на правове регулювання суспільних відносин, а отже і визначають рівень впорядкованості суспільних відносин. У вітчизняній юридичній науці правова доктрина як теоретико-правова проблематика має епізодичний характер свого вивчення, що не в повній мірі відображає її принципову роль у розвитку правової системи України та розбудові державності. Окремі теоретико-правові аспекти правової доктрини розкриті в працях С. В. Бобровник, Т. О. Дідича, М. В. Кармаліти, М. І. Козюбри, Б. В. Малишева, Н. М. Пархоменко, О. Ф. Скакун та ін. Однак, на сьогодні наукове вивчення джерел (форм) права, в тому числі правової доктрини, потребує багатоаспектного підходу пізнання, що дозволить сформулювати методологічну основу для посилення галузево-правових наукових досліджень.

Деякі питання правової доктрини крізь призму її ролі та значення в механізмі правового впливу представлено в працях представників науки міжнародного права. Зокрема, В. Н. Денисова, М. В. Буроменського, М. М. Гнатюк, Т. В. Короткого та ін.

Сучасні процеси вдосконалення міжнародно-правових інституцій, оновлення міжнародного права, підвищення рівня ефективності правового регулювання як міжнародного, так в національного (внутрішньодержавного) рівнів обумовлюють важливість наукового дослідження правової доктрини, з однієї сторони, як сукупності науково обґрунтованих ідей, концепцій та принципів, а, з іншої сторони, як самостійного джерела (форми) права, що має потужний регламентаційний потенціал, потребують розширення свого застосування в сучасних умовах посилення міжнародно-правового регулювання.

В основу розуміння правової доктрини покладається ідея про її авторитетність, що обумовлено її походженням від наукової діяльності, яка забезпечує пізнання і подальшу дію права шляхом обґрунтування положень, які набувають нормативного, загальнообов'язкового значення. В юридичній літературі правова доктрина має досить неоднозначний характер розуміння, дискусійно розглядається питання її походження, правового статусу та місця в системі форм (джерел), а також її ролі в механізмі правового впливу. Це ускладнює, відповідно, і характеристику доктринальної форми правового впливу, яка заснована на науковій діяльності, відображає самостійний шлях утворення права та визначає зовнішній характер виявлення права у вигляді відповідних його форм. Щодо цього справедливо зазначає М. В. Кармаліта, вказуючи на те, що розуміння правової доктрини в цілому, в тому числі й можливість визнання доктрини самостійним джерелом (формою) права, залежить від розуміння права, його сутності. Панівне вчення про суть права є доктриною, у зв'язку з чим

заперечувати вплив цього феномену на всі правові явища безпідставно. Завдання доктрини в житті сучасного суспільства – бути джерелом права, що не виключає і дії як форми [1, с. 87]. Отже, таким чином правова доктрина – це явище соціальне, правове, яке виявляється як самостійний правовий феномен.

Регламентативний потенціал правової доктрини зумовлюється тим, що в її основі знаходяться суспільні відносини, оскільки, з одного боку, доктринальна форма утворення права бере свій початок із суспільних відносин, які регламентовані за допомогою правових норм, тим самим відображають стан правового регулювання суспільних відносин, його переваги та недоліки. Щодо цього варто погодитись із думкою О. Ф. Скакун, яка, досліджуючи феномен правової доктрини як джерела права, вказує на те, що вона заснована на реально існуючому стані правового регулювання, визначаючи наявність соціально значущих проблем; встановлює напрями державно-правового життя, спираючись на досягнення національної і світової юридичної думки та науки; сприяє вдосконаленню законодавства, усвідомленню (сприйняттю) суспільством норм права, підтримується (формалізується) державою [2, с. 221]. З іншого боку, правова доктрина заснована на відносинах, які становлять зміст наукової діяльності та породжують відповідні наукові результати, які в подальшому набувають загальнообов'язкового, нормативного характеру. Н. М. Пархоменко стверджує, що правова доктрина характеризує юридичне наукове мислення та праворозуміння, є віддзеркаленням правових поглядів представників юридичної науки. В основі цього процесу знаходиться розуміння процесу наукового мислення, що включає в себе виникнення потреби правового регулювання окремих суспільних відносин; науковий пошук; поява ідеї та її обґрунтування; підтримка ідеї на державному рівні і схвалення громадськістю; перетворення ідеї на концепцію проведення правової реформи у будь-якій сфері суспільного життя [3, с. 89].

Правова доктрина наділена власною метою, що виявляється, з одного боку, у розробці положень, які в подальшому забезпечують вдосконалення правового регулювання шляхом правотворчої діяльності, а з іншого – визначають положення, принципи, ідеї, концепції щодо правильного з наукової точки зору тлумачення права та його застосування. Вказана мета найбільше відображає регламентативні потреби механізму міжнародно-правового впливу, особливо в частині концептуального визначення його положень, принципів, ідей, концепцій.

Як зазначає В. Н. Денисов [4, с. 870], поняття доктрини у міжнародному праві, на відміну від національних правових систем, вживається переважно у двох, не залежних одне від одного, значеннях: перше визначається п. 1 “d” ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, згідно із яким Суд при вирішенні справ може застосувати «доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм»; друге – характеризує його з точки зору позицій суб'єктів міжнародних відносин з політичних питань, які часто є вираженням їх зовнішньої політики і можуть мати міжнародно-правові наслідки.

Список використаної літератури

1. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 199 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Алента, КНТ, ЦУЛ, 2009. 520 с.
3. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с.
4. Денисов В. Н. Доктрина. *Енциклопедія міжнародного права*. У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголова) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 1 А-Д Київ : Академперіодика, 2014. С. 870-879.

O. Kopylenko, A. Dmytriiev

**A LEGAL DOCTRINE WITHIN THE MECHANISM OF LEGAL INFERENCE:
INTERNATIONAL LAW DIMENSION**

In the theses, separate discussion questions of the legal doctrine in international law is presented in relation to its understanding, characteristics, features of application and legal significance. It is noted that in contrast to national legal systems, in international law the notion of doctrine is used mainly in two independent values: the scientific views of the most qualified specialists and the significance of the positions of the subjects of international relations on political issues, which are often the expression of their foreign policy.

Keywords: legal doctrine, mechanism of legal influence, doctrine in international law.

УДК 34.07 (477)

Семишин М. О.

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ОРГАНАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

У тезах доповіді розглядається питання кадрового менеджменту в органах Національної поліції України. Акцентується на виключному організуючому статусі керівника органів Національної поліції в умовах реформування Міністерства внутрішніх справ України. Запропоновано моделі управлінської діяльності зазначених керівників.

Ключові слова: кадровий менеджмент, органи Національної поліції, реформування системи МВС України, міжнародні правові стандарти, правоохоронні органи.

Реформування системи МВС України, виконання завдань, покладених на неї Конституцією, законами України щодо забезпечення прав та свобод громадян, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку висувають нові вимоги щодо особистих і професійних якостей працівників керівної ланки Національної поліції України, зумовлюють необхідність підвищення їх ролі в системі управління поліції, рівня їх управлінської компетенції.

Міжнародні правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів надають провідне значення професійному відбору посадових осіб поліції (поряд із навчанням і підготовкою). Європейський Кодекс поліцейської етики відповідно до ст. 15b Статуту Ради Європи визначає, що поліція повинна діяти таким чином, щоб її працівники користувалися повагою з боку населення саме як професіонали, на яких покладено забезпечення виконання законів [1]. Відповідно до визначених цим Кодексом міжнародних норм працівники поліції повинні відбиратися на основі оцінки їх компетентності, професійних здібностей і досвіду, які мають бути зорієнтовані безпосередньо на мету професійної діяльності поліції.

Важливою передумовою якісного відбору на керівні посади органів Національної поліції є розробка та впровадження у практику управління кадрового забезпечення моделей управлінської діяльності керівників. Модель включає в себе чотири компоненти: 1) теоретико-методологічний: знання теорії і методології управління; 2) практичний: професійні знання, інтереси і запити; постановка і розв'язання цільових установок; формування та вдосконалення інтелектуальних, практичних умінь і навичок; творча спрямованість; саморегуляція, самовдосконалення, самоосвіта; 3) організаційний: знання методів і прийомів управлінської діяльності; управління персоналом; застосування новітніх методик і технологій; програмне та інформаційно-комунікативне забезпечення; інноваційна, дослідно-експериментальна, наукова діяльність; 4) психологічний: індивідуальні професійні здібності; трудовий і спеціальний досвід; ділові, моральні, світоглядні якості; ідеали; загальнокультурні норми.

Структура моделі містить три основних елементи: сфера компетентності, яка складає фундамент управлінської компетенції; сфера якостей, які є необхідними для керівника в кожній сфері, та сфера ключових характеристик діяльності й поведінки керівника відповідно до кваліфікаційних вимог. Використання моделі управлінської компетентності дає методичну основу для визначення потенційних лідерів, розробки освітніх програм, складання планів професійного розвитку керівників, призначення на конкретну посаду

найбільш придатних працівників. Також вагомий пласт компетенції керівника в Національній поліції мають становити повноваження з питань організації служби в Національній поліції, оскільки дозволяють застосовувати на рівні з методами прямого впливу (накази, доручення тощо) й заходи стимулювання та заохочення працівників Національної поліції до належного виконання покладених на них посадових обов'язків.

Слід відзначити, що системне реформування правоохоронних органів в Україні у напрямі удосконалення кадрової роботи має бути спрямоване на розв'язання таких першочергових завдань: організація роботи з персоналом на основі використання досягнень науки, передового вітчизняного та зарубіжного досвіду; здійснення заходів із впровадження контрактного і конкурсного добору кадрів на службу до Національної поліції, удосконалення кваліфікаційних вимог до кандидатів і працівників, підвищення ефективності системи службової та професійно-психологічної підготовки персоналу; удосконалення нормативної бази кадрової роботи, створення оптимальної системи науково-методичного й інформаційного забезпечення роботи з персоналом; удосконалення управління кадровими процесами на основі сучасної системи науково-аналітичного та інформаційного забезпечення; підготовка кваліфікованих і компетентних кадрів для підрозділів поліції; реалізація соціальних прав і гарантій працівників; коригування штатної чисельності працівників згідно з нормативними навантаженнями; створення ефективного механізму взаємної відповідальності навчальних закладів та практичних підрозділів за якість добору кандидатів на навчання; наукове визначення потреб поліції у фахівцях різних спеціальностей та спеціалізацій з унормуванням державних стандартів щодо їх підготовки.

Необхідно усвідомлювати, що рейтинг керівника цілком залежить від професіоналізму, особистого прикладу в роботі, уміння керувати службою на конкретній основі, вимогливості, справедливості, турботи про підлеглих та відповідальності за них. Разом із фінансовими, матеріально-економічними та побутовими аспектами значний вплив на стан соціально-психологічного клімату в поліцейських колективах має здатність керівного складу організувати діяльність підлеглих підрозділів. Чільне місце серед сприятливих умов, що формують взаємовідносини в поліцейських колективах, посідають саме ті, що відносяться до компетенції управлінської діяльності керівника як лідера, тобто – суто компетенції в управлінні й керуванні підпорядкованими колективами.

Список використаної літератури

1. Комітет Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. Верховна Рада України. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/recl.pdf>.

M. Semenishyn

SELECTED ISSUES OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The theses of the report deal with issues of personnel management in the National Police of Ukraine. It notes the exceptional organizational status of the head of the National Police in the context of reforming the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The proposed model of management activities of these managers.

Keywords: personnel management, bodies of the National Police, reforms of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, international legal standards, law enforcement agencies.

УДК 344.3

Сокурєнко В. В.

РЕФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У тезах надано аналіз сучасного стану забезпечення законності та дисципліни в лавах Збройних Сил в контексті військового конфлікту, який триває на території України, та відновлення її територіальної цілісності. Звернено увагу на відсутність дієвого сучасного

правоохоронного органу, здатного забезпечити законність та дисципліну у військах в умовах, що об'єктивно склалися. Наголошено на доцільності реформування системи військової юстиції через створення військових судів.

Ключові слова: військова юстиція, правоохоронні органи, органи військової прокуратури, Державне бюро військової юстиції, військові суди, підтримання законності, дисципліни та правопорядку в армії.

Сьогодні головним завданням, що стоїть перед нашою державою, є відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародновизнаного державного кордону та гарантування мирного майбутнього нашої країни як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Звісно, це вимагає вироблення та втілення цілої низки реформ, зокрема у напрямі створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини та громадянина, оперативного реагування на кризові ситуації.

Проблемами у воєнній сфері залишаються:

1) недосконалість підходів до формування державної політики та правового регулювання відносин при забезпеченні законності та правопорядку;

2) наявність системних проблем у забезпеченні належного рівня правопорядку та дисципліни серед військовослужбовців в районах проведення операції Об'єднаних сил;

3) відсутність скоординованих дій правоохоронних органів при здійсненні повноважень через їх вузьку спеціалізацію, розпорошення функцій досудового розслідування військових злочинів, оперативно-розшукової діяльності, забезпечення представництва інтересів у судах, протидії корупції та забезпечення нагляду (контролю);

4) відсутність ефективної системи управління військовими правоохоронними органами як цілісною функціональною системою, здатною забезпечити законність у військових формуваннях та оборонній сфері;

5) недостатність кваліфікованого кадрового потенціалу;

6) відсутність дієвої системи військової юстиції, особливо з урахуванням тієї суспільно-політичної ситуації, яка склалася через триваючі бойові дії на сході України.

Уповільнене реформування системи правоохоронних органів у воєнній сфері нині несе загрози, що можуть призвести до часткової або навіть повної втрати керованості під час забезпечення законності у військових формуваннях та оборонній сфері.

Основною проблемою є відсутність правоохоронного органу, який би міг ефективно здійснювати боротьбу зі злочинністю у воєнній сфері. Цю функцію у нас сьогодні намагаються виконувати органи: Національної поліції та СБУ; військової контррозвідки; Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Проте, у результаті відбувається значне дублювання повноважень різними органами державної влади, що унеможливорює ефективне розслідування військових та пов'язаних з ними злочинів; злочинів, скоєних проти військовослужбовців; злочинів, скоєних у районі проведення бойових дій.

Так, зокрема, органи Національної поліції військової специфіки не знають і у своїй діяльності не враховують; оперативно-розшукова робота їх у військових формуваннях обмежена з об'єктивних причин.

Що стосується Служби безпеки України, то вона у найближчому майбутньому, відповідно до концепції її реформування, буде позбавлена функції боротьби з загальнокримінальною злочинністю. Тому розглядати її як військовий правоохоронний орган немає можливості.

Військова контррозвідка – правоохоронний підрозділ у складі СБУ, який дійсно працює всередині військових формувань, має повноцінні можливості для оперативно-розшукової діяльності в них. Але функціонал її не розповсюджується на боротьбу з військовими злочинами та злочинами загально-кримінального характеру, вчиненими військовослужбовцями.

Органи військової прокуратури можуть виступати основним суб'єктом протидії

військовим злочинам; злочинам, потерпілими від яких є військовослужбовці; злочинам, учиненим на території адміністративно-територіальних одиниць, у яких повноваження місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування здійснюються військово-цивільними адміністраціями. Слід зазначити, що відповідно до чинного законодавства на органи військової прокуратури покладається обов'язок щодо здійснення нагляду за додержанням та застосуванням законів у всіх військових формуваннях. Але, зважаючи на суттєву перенавантаженість великою кількістю кримінальних проваджень, половина з яких передбачає розслідування інших злочинів, окрім військових, виникає нагальна потреба у створенні нового державного органу з відповідними правоохоронними функціями. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба щодо створення такого правоохоронного органу, до виключних повноважень якого належало б забезпечення законності у військах. Цей орган має стати дієвою системою захисту для військових в умовах проведення операції Об'єднаних сил, до повноважень якого б належало використання ефективних інструментів забезпечення прав військовослужбовців та використання комплексних заходів щодо їх реінтеграції у мирне життя.

Таким чином, одним із вкрай важливих кроків є створення державного правоохоронного органу спеціального призначення – Державного бюро військової юстиції, про що вже неодноразово наголошував головний військовий прокурор Анатолій Матіос, додаючи, що до складу новоствореного органу мають увійти військова прокуратура, військова поліція.

Станом на сьогодні Комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України підготовлено проект Закону України «Про Державне бюро військової юстиції» та подано на розгляд до Верховної Ради України (реєстраційний номер 8387/П від 17.12.2018). На нашу думку, з метою вироблення дієвого механізму реалізації положень, що у ньому містяться, необхідне забезпечення широкого обговорення його змісту з усіма зацікавленими сторонами, зокрема, Міністерством оборони, Генеральним Штабом, керівництвом Національної гвардії, Службою безпеки України, Державною прикордонною службою України та іншими військовими формуваннями України, охороною правопорядку в яких мало би займатись Бюро військової юстиції.

У суспільстві також існують точки зору щодо доцільності створення окремої судової гілки влади – військових судів.

Основними причинами для цього є:

- стагнація мирного врегулювання агресії на сході;
- бойові дії, які тривають вже майже 5 років, і відсутність військового шляху вирішення проблеми;
- несприйняття військовими розслідування військових злочинів цивільним персоналом;
- необхідність прийняття законодавчого рішення про перебування на окупованих територіях миротворчої місії, у тому числі за участю українських правоохоронців;
- необхідність у заповненні вакууму правового регулювання, а також проведення фільтраційних заходів з подальшим розслідуванням злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, скоєних парамілітарними формуваннями та окремими представниками окупаційних адміністрацій.

Однією із нагальних потреб сьогодення в рамках підтримання законності, дисципліни та правопорядку в армії є відновлення діяльності військових судів. Президентом України наприкінці березня 2017 року оприлюднена заява про необхідність відновлення в Україні діяльності системи військових судів, яку було безпідставно припинено за рішенням попереднього керівництва у 2010 році. Ліквідація військових судів у 2010 році була цілеспрямованим актом, який завдав шкоди Збройним Силам України.

Необхідність відновлення діяльності військових судів зумовлена тим, що загальні, неспеціалізовані статті може розглядати будь-який суддя. А от, якщо говорити конкретно щодо військових злочинів, наприклад щодо дезертирства, самовільного залишення

військової частини, невиконання наказу командира частини щодо виїзду в зону АТО, то тут є своя специфіка і не кожен цивільний суддя може розглядати таку категорію проваджень. Суддя повинен чітко усвідомлювати, чим відрізняється склад одного злочину від іншого, наприклад, чим дезертирство відрізняється від самовільного залишення військової частини тощо. Вирішенням таких справ повинен займатися спеціалізований фахівець у сфері військової юстиції.

Отже, створення системи військової юстиції матиме виключно позитивний вплив як на судову систему країни в цілому, так і на стан військової дисципліни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Також варто наголосити, що лише науково виважений підхід до реформування військової юстиції дасть позитивний результат.

V. Sokurenko

REFORM OF MILITARY JUSTICE: CURRENT STATE AND PROSPECTS

The theses provide an analysis of the current state of ensuring the legality and discipline of the Armed Forces in the context of a military conflict that continues on the territory of Ukraine and the restoration of its territorial integrity. The attention was drawn to the lack of an effective modern law enforcement body capable of ensuring the legality and discipline of the troops under objectively established conditions. It is emphasized the expediency of reforming the system of military justice through the creation of military courts.

Keywords: military justice, law enforcement agencies, military prosecutor's offices, the State Bureau of Military Justice, military courts, the maintenance of the rule of law, discipline and law and order in the army.

УДК 341.16:378.4(477.62-2)

Балабанов К. В.

ЄВРОПЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА – МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ: УСПІШНИЙ ДОСВІД СПІВПРАЦІ

У тезах доповіді схарактеризовано досвід співпраці Маріупольського державного університету з Європейською організацією публічного права, її роль у просуванні європейських цінностей, результати спільних досліджень. Проаналізовано успішність реалізації власної моделі міжнародного співробітництва університету.

Ключові слова: Маріупольський державний університет (МДУ), Європейська організація публічного права (СОПП), модель міжнародного співробітництва МДУ.

Університетам у сучасному світі належить важлива роль у реальному впровадженні міжнародного співробітництва [1]. Врахування міжнародної складової стосується не тільки традиційних напрямів діяльності університету (наукового, освітнього тощо), а фактично визначає особливу роль університетів у розвитку суспільства в цілому [2]. Саме тому, інтернаціоналізацію сучасної вищої освіти слід розглядати як процес інтеграції освітньої, дослідницької та адміністративної діяльності університету із міжнародною складовою [6, с. 25].

Діяльність сучасного університету має багатоаспектний характер, що відрізняється інтенсивністю університетської активності по всіх напрямках, серед яких особлива роль належить міжнародній діяльності. Визнаючи це, сучасними українськими університетами поступово впроваджуються стратегії інтернаціоналізації, накопичено значний досвід міжнародного співробітництва.

У Маріупольському державному університеті (МДУ) вже майже тридцять років успішно реалізується власна модель комплексного міжнародного співробітництва, що розвивається за різними напрямками та охоплює різні рівні взаємодії із міністерствами освіти, міністерствами закордонних справ, посольствами, генеральними консульствами, обласними адміністраціями, меріями, провідними університетами, фондами, державними та громадськими організаціями зарубіжних держав.

Модель міжнародного співробітництва МДУ була позитивно оцінена міжнародними експертами під час широкомасштабних наукових форумів «Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва» (2011) [5], «Інтернаціоналізація як

фактор конкурентоспроможності сучасного університету» (2017) [4], «Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи» (2018) [3] та інших. Зазначені міжнародні науково-практичні конференції проводились на базі МДУ за участю ректорів, вчених, дипломатів, журналістів, керівників міністерств, державних органів управління та органів місцевого самоврядування з багатьох країн світу. Учасниками конференції було визначено, що модель міжнародної діяльності МДУ має поліфункціональний зміст, є ефективною за своєю результативністю, що робить актуальним її розповсюдження та впровадження в практичну діяльність вітчизняних університетів [7].

Конструюючи власну модель міжнародної діяльності, визначаючи шляхи її подальшої реалізації, МДУ орієнтується не тільки на економічні, соціально-політичні реалії розвитку українського суспільства, але й враховує загально цивілізаційні тенденції розвитку європейської освіти, зокрема вищої університетської.

Важливу роль у просуванні європейських цінностей у світі – демократії, верховенства права та прав людини через європейське право відіграє Європейська організація публічного права (ЄОПП). Здебільшого діяльність ЄОПП зосереджується в сфері публічного права, у т.ч. національного, порівняльного і європейського публічного права, права в галузі прав людини (вкл. захист прав жінок, дітей, вразливих верств населення, жертв злочинів, мігрантів тощо), екологічного права, міжнародного права, кримінального права тощо. Основними напрямками діяльності цієї міжнародної організації є дослідження, освіта і навчання, технічне співробітництво, інституційне будівництво. ЄОПП організовує та підтримує наукові дослідження та освітню діяльність, спрямовану на навчання молоді й підвищення рівня підготовки фахівців у галузі права і управління, зміцнення демократичних інститутів в Європі й у всьому світі через розвиток співпраці та надання правових консультацій національним органам влади.

Загалом до складу організації входить 16 країн, Європейський Союз та інші міжнародні організації, а також 73 університети. Угоду про співпрацю між ЄОПП та МДУ було укладено у 2006 року. Маріупольський державний університет є одним із перших вишів, обраних до ради директорів цієї міжнародної організації. Саме МДУ сприяв приєднанню до неї України (поки в якості спостерігача). За останні 10 років Європейська організація публічного права реалізувала понад 200 міжнародних проектів, які фінансувалися ЄС, Грецією, Світовим банком, урядами і міжнародними організаціями різних країн.

Європейська організація публічного права – важливий партнер МДУ. Маріупольський державний університет є членом Ради директорів Європейської організації публічного права, на базі університету функціонує представництво цієї організації в Україні, науково-методичні матеріали для якого надаються ЄОПП. Представництво Європейської організації публічного права здійснює свою діяльність у єдиному комплексі освітньої, наукової та науково-дослідної діяльності МДУ. Робота Представництва спрямована на постійний розвиток юридичної освіти і науки в Університеті, забезпечення юридичної підготовки студентів, інформаційне забезпечення з питань розвитку публічного права в Україні тощо.

У 2017 році науковці МДУ взяли участь у конференції з нагоди 10-річчя Європейської організації публічного права, яка відбувалась у Грецькій Республіці. В урочистих зборах з нагоди ювілею ЄОПП взяли участь і виступили засновники цієї організації: президент Грецької Республіки Прокопіс Павлопулос, президент Італійської Республіки Серджо Маттарелла, президент Португальської Республіки Марсело Ребело де Соуза. Лідери європейських держав відзначили вагомий внесок ЄОПП у поширення європейських цінностей, ідей демократії та верховенства права, зміцнення дружби й співробітництва між народами. За підсумками низки продуктивних переговорів, які було проведено науковцями та керівниками МДУ, були досягнуті важливі домовленості для університету і м. Маріуполь. Так, МДУ продовжуватиме реалізацію наявних і нових проектів ЄОПП з реформування і покращення роботи органів державної влади і правоохоронних структур.

Щороку на базі Представництва ЄОПП в МДУ проводяться різноманітні науково-методичні семінари та круглі столи з актуальних проблем міжнародного європейського

права: «Забезпечення європейських стандартів у конституційному праві в Україні», «Реалізація європейських правових стандартів у процесуальних галузях права України», «Міжнародні стандарти забезпечення прав і законних інтересів дитини та їх імплементація в законодавство України», «Політико-правові питання особливого партнерства між Україною та НАТО: до 20-ї річниці підписання Хартії», «Європейські стандарти материнства та законодавство України», «Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері оподаткування акцизним податком», «Ефективність міжнародного права у контексті сучасних впливів та загроз», «Конституційні реформи в європейських державах: досвід та перспективи для України».

Представництво Європейської організації публічного права в Україні є співорганізатором багатьох міжнародних науково-практичних конференцій, які проходили на базі МДУ: «Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва» (2011), «Міжнародна діяльність університетів як фактор інноваційного розвитку вищої школи» (2015), «Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи» (2018), щорічних міжнародних науково-практичних конференцій здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики».

Протягом 2008–2013 років року на базі МДУ успішно функціонувала щорічна Літня Академія європейського права, курс навчання складався із двотижневих інтенсивних навчальних курсів з європейського порівняльного і публічного права. Учені з провідних університетів країн Європи щодня читали лекції та проводили семінари для слухачів Академії, які після її завершення отримували відповідні сертифікати.

За результатами спільних із ЄОПП наукових досліджень науковцями МДУ удосконалено конституційно-правовий механізм забезпечення європейських стандартів в області прав людини в умовах конституційної реформи в Україні шляхом визначення юридичного змісту правового механізму проведення конституційної реформи в Україні; визначено основні функціональні елементи та напрями впровадження європейських освітніх стандартів, удосконалено методологічні підходи щодо визначення сучасних тенденцій забезпечення європейських стандартів у сфері надання освітніх послуг в Україні, надано практичні рекомендації щодо методики визначення наслідків імплементації європейських освітніх стандартів до національно-правової системи України та встановлення оптимальних шляхів удосконалення правового механізму забезпечення європейських стандартів у сфері надання освітніх послуг в Україні.

Співпраця МДУ та ЄОПП є важливим стимулом для подальшої активної роботи, націленої на побудову вищого навчального закладу європейського зразка, центру якісної підготовки конкурентоспроможних в Україні та за кордоном фахівців.

Список використаної літератури

1. Hudzik J. K. Integrating Institutional Policies and Leadership for 21st Century Internationalization. International Higher Education. 2015. № 83: Special Issue. P. 5–7. URL: <http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/view/9075/8182DOI:10.6017/ihe.2015.83.9075> (last accessed: 25.03.2018)
2. Knight J. Updating the Definition of Internationalization. International Higher Education. 2003. № 33. URL: http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/newsletter/News33/text001.htm
3. Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи: матер. II міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18-19 квітня 2018 р. Маріуполь: МДУ, 2018. 646 с
4. Інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності сучасного університету: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 25-26 травня 2017 р. Маріуполь: МДУ, 2017. 372 с.
5. Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 23-25 травня 2011 р. Маріуполь, 2011. 565 с.

6. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

7. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи» 18-19 квітня 2018 року Україна – Маріуполь. МДУ. URL:http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2018/mizhnar_konf/rekomendaciji_2018_ukr.pdf

K. Balabanov

EUROPEAN PUBLIC LAW ORGANIZATION – MARIUPOL STATE UNIVERSITY: SUCCESSFUL EXPERIENCE OF COOPERATION

The experience of cooperation between Mariupol State University and the European Public Law Organization, its role in promoting European values and the results of joint researches are described in this thesis. The success of realization of international cooperation model of the university was analyzed.

Keywords: Mariupol State University (MSU), European Public Law Organization (EPLO), international cooperation model of MSU.

УДК 347.97/99

Лісовий О. О.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто передумови модернізації судової влади України в умовах європейської інтеграції. Зроблено узагальнення законодавчих змін у національному законодавстві. Окреслюються проблемні питання розвитку інституту судової влади в Україні, а також напрями їх вирішення з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

Ключові слова: *судова реформа, модернізація судової влади, європейська інтеграція, правосуддя, судоустрій і статус суддів.*

Організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд, визначає Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [1].

За роки незалежності наша держава майже постійно перебуває у процесі реформування судової влади та інших правових інститутів, декларуючи приведення сфери судочинства у відповідність із міжнародними стандартами.

Станом на сьогоднішній день судова влада України практично функціонує в умовах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, яка набула чинності 1 вересня 2017 року та відповідно до якої наша держава, серед іншого, взяла на себе зобов'язання побудувати систему справедливого правосуддя, основою якої є людина та її права [2].

Необхідність проведення судової реформи та модернізації судової влади визначена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, яким схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [3]. Вказана Стратегія визначила мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та стратегічні індикатори оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Ще одним фундаментальним документом для реалізації модернізації судової влади стала Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. Метою Стратегії є визначення пріоритетів реформування системи судоустрою, судочинства та

суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейським цінностям та стандартам захисту прав людини [4].

Загалом Стратегія передбачає три складові судової реформи та модернізації судової влади України: приведення законодавства до європейських стандартів; створення нових та переформатування існуючих інституцій системи правосуддя; кадрове перезавантаження [5].

У співпраці з європейськими експертами Верховною Радою були ухвалені закони, необхідні для здійснення судової реформи. Реформа стартувала з внесення термінових змін до законодавства України, які дозволили вирішити найважливіші проблеми судової системи й запустити реформу. Так, Закон «Про забезпечення права на справедливий суд» розширив права громадян щодо гарантій рівності перед законом, прозорості та відкритості суду і визначив основи кадрової політики в судах. Завдяки йому було розпочато судову реформу.

З прийняттям у червні 2016 року змін до Конституції України (щодо правосуддя) вдалося забезпечити досягнення середньо- та довгострокових цілей реформи і перехід до повної трансформації системи: деполітизувати її, гарантувати незалежність суддів і запустити реформування структури всієї системи, тоді ж було прийнято новий закон «Про судоустрій і статус суддів», який дозволив розпочати втілення оновлених конституційних засад правосуддя, зробив можливим перехід до триланкової судової системи, створення нових судів – Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду.

Подальші зміни зробили можливим повне перезавантаження судової системи: Закони про виконавче провадження («Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів») зробили виконання рішень більш ефективним. Закон «Про Вищу раду правосуддя» визначив статус, повноваження, принципи організації та прозорий порядок діяльності Вищої ради правосуддя – органу, від якого залежить кар'єра кожного судді. Закон «Про Конституційний Суд України» виклав порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус його суддів, підстави і порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і виконання його рішень. Зміни до процесуальних кодексів зробили роботу суду простішою та більш швидкою, запровадили електронний суд. У червні 2018 року було прийнято закон «Про Вищий антикорупційний суд».

Створення нових та переформатування існуючих інституцій системи правосуддя також можна назвати успішним, оскільки, по-перше, було оптимізовано структуру всієї судової системи. По-друге, було перезавантажено роботу органів суддівського врядування – Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. По-третє, було створено новий Верховний Суд. У цьому році запрацюють Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Суди загальної юрисдикції замінені окружними загальними судами з прив'язкою до адміністративно-територіального поділу України на округи. Також ліквідовано обласні апеляційні суди та створено апеляційні суди в округах [6].

Наразі приведення законодавства до європейських стандартів, а також переформатування існуючих інституцій системи правосуддя добігають кінця, разом з тим кадрове перезавантаження судової влади новими суддями є найскладнішою частиною реформи, оскільки пов'язано з розвитком профільної освіти та правової культури у суспільстві, що потребує не одного десятиріччя. Разом з тим були внесені зміни до статусу чинного суддівського корпусу, серед яких варто зазначити: проходження кваліфікаційного оцінювання за критеріями компетентності, професійної етики та доброчесності; підвищення вікового цензу та посилення вимог до професійного рівня суддів; необхідність підтвердження легальності своїх доходів та заповнення електронних декларацій.

Однак не минули судову владу і деякі проблеми, притаманні будь-якому процесу модернізації, серед яких слід відзначити: триваючий процес проходження суддями кваліфікаційного оцінювання або відсутність Указу Президента України щодо призначення

на посаду, внаслідок чого спостерігається збільшення навантаження на суддів, які його вже пройшли; недостатнє технічне оснащення деяких судів, особливо першої інстанції; скорочені строки впровадження електронного суду; значне збільшення навантаження на суд і суддів.

Аналізуючи досвід розвитку судочинства в країнах Європейського Союзу, є доцільним розглянути питання щодо можливості запровадження інститутів мирових суддів, медіації, а також реформування інституту судових засідателів (присяжних, народних засідателів), що дозволить зменшити навантаження на суддів, а також позитивно вплине на імідж судової влади в Україні.

Згідно з дослідженнями USAID за чотири роки модернізації судової влади України рівень довіри суспільства до судової влади зріс до 20 %. Позитивно оцінює реформу й українська юридична спільнота. Згідно з дослідженням USAID близько 70% правників позитивно оцінюють вплив реформи на незалежність судів, стабільність судової системи України [7].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що модернізація судової влади передбачає, в першу чергу, створення сучасних європейських інструментів забезпечення правосуддя, необхідних для подальшої інтеграції України до Європейського Союзу. Важливим у процесах модернізації системи судочинства та судоустрою є також забезпечення незалежності суддів та судової влади в цілому, реалізації кожним громадянином права на судовий захист та на справедливий суд в усіх його проявах, що в сьгоднішніх умовах має бути покладено в основу, стати орієнтиром судової реформи. Таким чином, наша держава перебуває на шляху докорінних змін, перебудова судової системи відіграє важливу роль, зокрема, у зв'язку з процесом євроінтеграції, який набирає сили.

Список використаної літератури

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 19.04.2019).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 19.04.2019).

3. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5\2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/5/2015#n10> (дата звернення 19.04.2019).

4. Стратегія реформування судоустрою судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення 19.04.2019).

5. Судова реформа: 10 фактів про судову реформу. URL: <http://sudovareforma.org/information/10-faktiv-pro-sudovu-reformu/> (дата звернення 19.04.2019).

6. Судова реформа. Ліга Закон. URL: <https://product.ligazakon.ua/sudova-reforma-2/> (дата звернення 19.04.2019).

7. Програма USAID «Нове правосуддя» Жовтень 2018: *Результати другого всеукраїнського опитування населення України щодо довіри до судової влади, судової реформи та сприйняття корупції*. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/1_NJ_October_2018_SurveyPublic_Result_UKR.pdf (дата звернення 19.04.2019).

O. Lisovyi

RELEVANT ISSUES OF MODERNIZATION OF JUDICIARY IN UKRAINE UNDER INTEGRATION PROCESSES

The process of modernization of the judiciary of Ukraine in the conditions of European integration was considered. It was made a consolidation of changes in national legislation. The problematic issues of the development of judicial power in Ukraine was outlined, as well as their solution based on the experience of European countries.

Keywords: judicial reform, modernization of the judiciary, European integration, justice, judicial system and status of judges.

УДК 34:331.556(477)

Микитенко Є. В.

ВИКЛИКИ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ: АДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ

У тезах висвітлено вплив міграційних процесів на соціальну дійсність у сучасному світі. Увагу акцентовано на міграційних ризиках та шляхах вирішення проблем, спричинених цими ризиками.

Ключові слова: міграція, міграційні ризики, державна міграційна політика.

Одним із важливих чинників, які зумовлюють зміну чисельності населення країни та його перерозподіл між окремими регіонами та населеними пунктами, є міграції населення. Міграції – це переміщення людей із зміною місця проживання.

Значні геополітичні трансформації становлять вплив на всі без винятку аспекти життя суспільства, зокрема й на міграційні процеси. Інтенсивність, характер, спрямованість міграцій населення України кардинально змінилися після розпаду СРСР та здобуття незалежності, завдяки чому країна відкрилася до світу, а її громадяни набули право на свободу пересування. Підписання Угоди про асоціацію та шлях до безвізового режиму між Україною та ЄС сприяли проведенню низки важливих реформ у сфері міграційного менеджменту. Водночас, анексія Криму та конфлікт на Донбасі обумовили масштабні вимушені переміщення населення, глибоку економічну кризу та інтенсифікацію трудової міграції.

Сучасна міграція є однією з впливових сил, що формують сучасний світ. Достатньо пригадати події останніх 3-4 років, міграційна криза у Європі, яка є дуже серйозним фактором, що погрожує існуванню самого Європейського Союзу.

Феномен міграції настільки складний, що потребує стратегічного підходу з довгостроковою перспективою, у той же час ситуація, що динамічно змінюється, потребує не тільки глибокої стратегії, але й швидких грамотних тактичних рішень. Наприклад, можлива зміна політики трудової міграції у Німеччині є серйозним викликом для України і потребує адекватного осмислення і реакції.

Чи є в нас такий інструмент осмислення і вироблення плану дій, і чи відповідає наша реакція швидкості змін. Відповідь очевидна.

Буде несправедливим стверджувати, що в галузі вдосконалення міграційної політики державою нічого не робиться.

За 27 років пройдено величезний шлях, створено базові Закони – вони вдосконалюються (наприклад Закон України «Про громадянство» – має третю редакцію, Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» – другу редакцію, тощо), ми створюємо (а це титанічні зусилля) ЄДДР, тобто карткові обліки переводимо у цифрові, але це не просто переведення, а по суті створення нової системи обліку та ідентифікації громадян.

Але це все було потрібно створити ще 20 років тому. І зараз ми запізнюємося і, можна так висловитися, не маємо відповідного технічного інструменту для аналізу тих міграційних процесів, які є в сучасному світі взагалі, і в нашій країні зокрема.

Ми (як країна) маємо Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року, яка розрахована на II етапи, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р.

На I (першому) етапі передбачається вживання заходів для вдосконалення системного підходу до управління міграційними процесами, створення належного інформаційного забезпечення.

І тільки на II (другому) етапі, тобто 2022–2025 рр. передбачається більш цілеспрямоване використання інструментів міграції та мобільності для сприяння соціальному та економічному розвитку держави.

Загальний моніторинг реалізації Стратегії здійснює ДМС. Оцінка результативності Стратегії подається на розгляд КМУ, через 6 місяців після завершення відповідного етапу. Методика – для проведення поточного моніторингу реалізації Стратегії відповідальні

установи подають щороку ДМС інформацію про стан виконання плану заходів шляхом порівняння фактично отриманих значень індикаторів цілей та виконання заходів з їх плановими (або прогнозними) значеннями.

З 13 (тринадцяти) цілей, визначених Стратегією, лише 4 (чотири) є такими, що відповідають такому терміну як «стратегічність», але їх реалізація запланована на II етапі, та й не зовсім зрозуміло, яким чином ці цілі будуть реалізовуватися, бо план реалізації для II етапу ще не затверджений.

Тобто, ключовими чинниками, які негативно впливають на рівень наших відповідей на існуючі міграційні загрози, є швидкість реакції та наявність координуючого центру, який міг би ці реакції реалізовувати.

Не треба бути дуже глибоким фахівцем, щоб зрозуміти (і в Стратегії міграційної політики про це говориться) ті проблемні питання, які є нагальними для вирішення:

- трудова міграція, що є найбільш масовим міграційним потоком, справляє неоднозначний вплив на українське суспільство;

- серйозні ризики пов'язані з еміграцією висококваліфікованих спеціалістів та молоді у т.ч. внаслідок неповернення на Батьківщину після отримання освіти за кордоном (політика залучення висококваліфікованих мігрантів);

- міграція всередині країни (внутрішня міграція) формується з найактивніших представників сільських поселень та депресивних регіонів, що звужує перспективи їх розвитку, посилює регіональні диспропорції.

Як я вже згадував, в контексті наших відповідей на міграційні ризики, на мій погляд, треба зосередитися на вирішенні 2-х питань:

- 1) швидкості реакції.

- 2) та відповідного закладу, органу, який би організував цю реакцію.

Ці питання знаходяться в діалектичному зв'язку і вимагають відповідного аналізу. Цей аналіз, на мій погляд, повинен відповідати на такі виклики:

- необхідна кількість трудових та людських ресурсів в контексті теперішньої та перспективної економічної ситуації. Ми повинні мати чітке розуміння, які галузі промисловості та сільського господарства потребують яких людських ресурсів, якого рівня фаху хоча б в контексті 20–25 років. Ми повинні мати цей прогноз з урахуванням демографічної ситуації в суспільстві.

- які в нас є резерви, і за рахунок чого ми їх будемо шукати при наявності росту економіки – попри жорстку конкуренцію за трудові ресурси в нас не існує системи залучення висококваліфікованих спеціалістів з-за кордону та обмежені можливості виходу на український ринок праці найбільш підготовленої та інтегрованої частини іноземців, якими є іноземні студенти.

- яким чином, враховуючи несприятливі демографічні тенденції, інтегрувати мігрантів в українське суспільство та знайти розумне співвідношення з проблемами безпеки країни.

Ми живемо в глобальному світі, що не є замкнутою системою, і тому нам не треба вигадувати велосипед. Інструментарії та методи, які використовують інші країни давно відомі (це й інститут подвійного громадянства, це й залучення іноземних інвестицій в обмін на право проживання в країні, це й державна підтримка висококваліфікованих іноземних фахівців). Мало того, що в теперішній час привабливість України в порівнянні з іншими країнами, які приймають мігрантів, невисока, ми не вживаємо ніяких заходів, щоб ця привабливість хоч трохи зросла. Треба зосередити увагу на тому, що в політичних кругах та суспільстві відсутнє розуміння складності цього питання.

Для прикладу я хочу привести поверхневий аналіз преси з міграційних питань тільки за жовтень 2018 року. Данні, які були опубліковані 25 жовтня 2018 року Європейським статистичним відомством Eurostat у Люксембурзі, показали, що третина первинних дозволів на перебування, виданих у 28 країнах ЄС протягом 2017 року припадає на українців, сирійців та китайців (до статистики входять тільки ті, хто подав документи вперше).

Громадяни України їдуть до ЄС працювати, з Сирії – у пошуках притулку, а мешканці Піднебесної приїжджають на навчання.

У кінці жовтня польська газета «Rzeczpospolita» писала, що у третьому кварталі 2018 року за даними Фонду соціального страхування кількість іноземців, які працюють легально, зросла у Польщі до 569 тисяч чоловік, при цьому 426 тисяч з них – українці. У польській доповіді «Барометр трудової міграції» йдеться про те, що 60% робітників з України отримують у Польщі на руки 2,5-3 тисячі злотих (приблизно 22 тисячі гривень).

25 жовтня 2018 року у Державній Думі РФ під час обговорення заяви про ситуацію в Україні, депутати прийняли законопроект № 527255-7 «Про спрощене отримання російського громадянства українцями».

З 2014 року громадянство РФ отримали більше 312 тисяч громадян України. Німеччина вживає заходів лібералізації ринку праці, оскільки в країні не зайнято приблизно 1,2–1,7 вакансій. Німці, радше за все, підуть за польським шляхом, коли будь-який роботодавець без усіляких квот зможе швидко допомогти іноземному робітнику в отриманні дозволу на працевлаштування. Зараз у Німеччині працює близько 150 тисяч українців.

Влада США 28 вересня 2018 року подовжила дію імміграційної програми EB-5. Ця програма працює з 1990 року. Вона дозволяє іноземним інвесторам отримати американський BWN, а з часом й громадянство – (мін поріг інвестицій сьогодні складає 500 000\$).

Тому тут зростає роль наукового середовища, яке повинно бути на крок попереду, мати прогноз розвитку міграційної ситуації в країні та мати напрацювання можливих варіантів вирішення питань міграційної безпеки і економічного розвитку, які стоять перед країною. Ці напрацювання можуть мати будь-який вигляд: від наукових праць окремих науковців до аналітичних робіт профільних інститутів, але поєднувати їх повинен комплексний аналіз поточної ситуації та конкретні шляхи вирішення зловбодених питань. Це і буде відповіддю та внеском науки у вирішення цього актуального питання, бо як, свідчить Стратегія, зі швидкістю реагування в нас є певні проблеми.

Що стосується відповідального закладу, органу який організував би реагування на виклики сучасних міграційних процесів в державі та суспільстві. Треба акцентувати, що відповідно до Стратегії, таким органом (координаційним) в державі визначена Державна міграційна служба. Але є певні побоювання щодо політичного статусу в державі цієї служби, її потужності та можливостей примусу для реалізації поставлених цілей. Механізм, який закладений у Стратегії: відповідні установи подають щороку ДМС інформацію про стан виконання плану заходів шляхом порівняння фактично отриманих значень індикаторів досягнення цілей та виконання заходів з їх плановими (або прогнозними) значеннями, на мій погляд, не є достатнім.

Ряд науковців вважає, що доцільніше доручити координацію міграційної політики Міністерству соціальної політики як центральному органу виконавчої влади відповідальному за формування та реалізацію державної політики у сфері праці та соціальної політики, зайнятості населення та трудової міграції і таке інше. Як кажуть: неважливо якого кольору кішка, аби вона ловила мишей.

Але в мене як практичного фахівця є достатній песимізм та певні побоювання щодо такого переформатування.

По-перше, базовий регулятивний інструмент впливу на трудову міграцію іноземців у нас і так відноситься до прерогативи органу, підпорядкованому Міністерству соціальної політики, до виключної компетенції якого входить видача підприємствам дозволу на застосування праці іноземців. Територіальні органи ДМС лише ведуть облік осіб та документують їх фінальним документом, на підставі вже отриманого дозволу – посвідкою на тимчасове проживання.

Подібний механізм наразі не відповідає вимогам часу, оскільки при загальній політиці уніфікації та спрощенні алгоритмів отримання адміністративних послуг, впровадженні принципу «єдиного вікна», вказаний розподіл етапів отримання послуги, які віднесені до компетенції різних органів державної влади, вказана послуга не відповідає нагальним

тенденціям. Окрім того, законодавство про правовий статус іноземців в Україні передбачає, що особи, які тимчасово проживають в Україні, можуть бути працевлаштовані лише за умови отримання дозволу на застосування праці іноземця, виданого відповідним центром зайнятості. Таким чином, реалізовано принцип захисту внутрішнього ринку праці шляхом створення системи бар'єрів для працевлаштування іноземців. Проте на тлі сучасних міграційних викликів подібне ураження іноземців у праві на працю, унеможлиблює ефективне регулювання кадрового забезпечення галузей економіки, які відчувають нестачу робочих рук. Так, відповідно до законодавства Польщі, іноземець може легально працювати на підставі дозволу на роботу або дозволу на сезонну роботу. Дозвіл на роботу у цій країні видається воєводою за місцем знаходження підприємця, яке залучає до своєї роботи іноземного громадянина, або на підставі заяви роботодавця про намір працевлаштувати іноземця. Важливою особливістю є те, що під час працевлаштування іноземного працівника, роботодавець повинен запропонувати йому заробітну платню, аналогічну тій, яку платять громадянам Польщі, що виконують подібну роботу, а також повинен довести, що він не може залучити до зазначеної роботи місцевих жителів. Дозвіл на сезонну роботу видається іноземцям з країн, що не є членами ЄС і дає право на роботу в галузях, що вважаються сезонними, проте період такого працевлаштування не може перевищувати 9 місяців на рік. Натомість в Україні створено штучний бар'єр для працевлаштування іноземних громадян з метою захисту права на працю громадян України. Зокрема, розмір мінімальної заробітної платні для іноземця встановлено на рівні 10 мінімальних заробітних плат (понад 37000 грн), що робить іноземних працівників неконкурентоспроможними в поточних реаліях. Цікавим є підхід до працевлаштування іноземців у Канаді. Так, канадською владою щорічно формується квота для прийому іноземців відповідно до переліку затребуваних професій. Зазначений метод регулювання, по-перше, дозволяє забезпечити іноземців, які проживають або перебувають у країні легальними робочими місцями, з відповідним оподаткуванням, та, по-друге, стимулює проблемні галузі економіки в умовах традиційної для цієї країни нестачі кадрів.

При цьому, зважаючи на досвід вказаних розвинених країн, подібна практика є доволі ефективною та дозволяє стимулювати галузі економіки, які відчувають нестачу робочих рук.

По-друге, ми вже висвітлювали думку, що однією з найвагоміших причин нашого реагування на міграційні виклики – це швидкість реагування. Ми й так вже запізнюємося на роки і рухаємось вперед дуже повільно, а якщо ми ще почнемо змінювати відповідальність центрального органу виконавчої влади, то процеси реагування мають можливість зовсім загальмуватися.

Враховуючи швидкість розвитку несприятливих демографічних тенденцій, скорочення чисельності населення України, інтеграція іноземців в Українське суспільство є важливим засобом уповільнення депопуляції. Проте вона здатна забезпечити позитивний ефект лише за умови повноцінної інтеграції мігрантів в суспільство. Міграційна стратегія, розрахована до 2025 року, передбачає необхідність подібної інтеграції, проте, терміни її реалізації затягнуті, оскільки впроваджувати дієві механізми необхідно вже сьогодні. Залучення іноземців до економічного життя країни може стати одним з ефективних інструментів, необхідних для ефективного відродження економіки Донбасу після деокупації.

По-третє, потрібна політична воля Кабінету Міністрів України, відповідного міністерства (на теперішній час це – Міністерство внутрішніх справ), щоб надати нового дихання процесам реалізації міграційної політики в Державі. Ми вже казали, що в політичних колах та суспільстві відсутнє розуміння складності цього питання, а те розуміння, яке спрощує ситуацію до розбудови інформаційних систем та підсистем. А питання значно є значно глибшим.

По-четверте, можна тільки привітати, що наукова спільнота звернула увагу на складність обговорюваного питання, бо воно дійсно є складним і багатофакторним, та має політичну, економічну, правову та безпекову складову. До того ж процеси міграції у світі дуже швидко змінюються, тому, якщо не мати відповідних інструментів реагування, це може мати серйозні інституціональні наслідки.

Я б ще відзначив, що тема міграції експлуатується для досягнення короточасних

політичних інтересів, а в політиці використовуються різні інструменти – у тому числі міфи та дезінформація для досягнення певного успіху у певній частині виборців.

Тому науковий аналіз, наукові рекомендації – це той фундамент, на якому тільки і можливо вирішувати таке складне питання.

У. Mykytenko

MIGRATION CHALLENGES IN UKRAINE: ADEQUACY OF PERCEPTION

The theses highlight the integration of immigration processes into social reality in the modern world. Attention is focused on migration risks and ways to solve problems caused by these risks.

Keywords: migration, migratory risks, state migration policy.

УДК 342.951:001

Чеберкус Д. В.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОСТОРУ

У тезах представлено аналіз правових аспектів інтеграції України до європейського дослідницького простору на прикладі таких інструментів ЄС як європейські дослідницькі інфраструктури та ініціативи спільного програмування.

Ключові слова: європейський дослідницький простір, європейські дослідницькі інфраструктури, ініціативи спільного програмування, євроінтеграція.

У 2014 році Україна підписала та ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Наступного року Україна стала асоційованим членом Горизонту2020 – Рамкової програми з досліджень та інновацій (2014-2020).

З метою ефективної інтеграції до європейського дослідницького простору рішенням колегії Міністерства освіти і науки України протокол від 22.03.2018 № 3/1-7 було схвалено Дорожню карту інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA). Дорожня карта передбачає ряд завдань для досягнень цілей, зафіксованих у документі. Однією із проблем, яка постає на шляху до їх реалізації є питання законодавчого забезпечення участі України у співробітництві з країнами ЄС в рамках існуючих форматів.

Розглянемо в цьому дослідженні приклади взаємодії України – ЄС в рамках інструментів європейських дослідницьких інфраструктур та ініціативи спільного програмування ЄС. На початку 2016 року Міністерством науки та інновацій Румунії було започатковано проект «Підготовча фаза для Всеєвропейської інфраструктури DANUBIUS – RI «Міжнародний центр перспективних досліджень у системі ріка – море»». На запрошення Румунської сторони до проекту долучився Одеський державний екологічний університет, а до консультативно-керівного органу проекту включено представника МОН.

Протягом 2018 року консультативно-керівним органом було напрацьовано та у грудні 2018 року прийнято рішення подати на розгляд Європейської Комісії проект Статуту Європейського консорціуму дослідницької інфраструктури «Міжнародний центр перспективних досліджень у системі ріка – море» (DANUBIUS ERIC).

Підставами для створення такого консорціуму є Регламенти Ради ЄС № 723/2009 від 25.07.2009 та № 1261/2013 від 02.12.2013, а формат надання підтримки таким консорціумам є однією зі стратегічних ініціатив в рамках розвитку Європейського дослідницького простору.

Відповідно до зазначених регламентів ЄС долучення до кожної дослідницької інфраструктури (далі – ERIC) вимагає від держави забезпечення виконання ряду зобов'язань: дотримання європейського законодавства в сфері авторського права та правил публікацій наукових статей, проведення публічних закупівель згідно з нормативно-правовими актами ЄС, сплата членських внесків та звільнення від мит.

Законодавство України у сфері авторського права та публічних закупівель максимально наближене до законодавства ЄС, однак рішення щодо звільнення від мит та сплата членських внесків, відповідно до законодавства України має прийматися окремо по кожному ERIC.

Статтею першою, глави першої Митного кодексу України визначено Законодавство

України з питань державної митної справи складається з Конституції України, Митного кодексу, інших законів України, що регулюють питання, зазначені у статті 7 цього Кодексу, з міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також з нормативно-правових актів, виданих на основі та на виконання цього Кодексу та інших законодавчих актів.

Відповідно до ст.9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України.

Ратифікація Статуту Європейського консорціуму дослідницької інфраструктури «Міжнародний центр перспективних досліджень у системі ріка – море» (DANUBIUS ERIC) у порядку, передбаченому Законом України «Про міжнародні договори України» означатиме імплементацію Україною Регламентів Ради ЄС № 723/2009 від 25.07.2009 та № 1261/2013 від 02.12.2013. Однак, приєднання до кожного подальшого ERIC вимагатиме дотримання процедур, передбачених Законом України «Про міжнародні договори України».

Ще одним пріоритетом для Міністерства освіти і науки України є участь у Ініціативах ЄС із спільного програмування. Головна ідея таких ініціатив – знайти спільне рішення проблеми і досягти поставленої мети.

Спільне програмування – це процес, що поєднує стратегічні рамки, підхід «знизу вгору» та підтримку на високому рівні з боку держав-членів. Він заснований на досвіді існуючих методів координації національних програм держав-членів.

Відповідні області спільного програмування визначаються Групою високого рівня щодо спільного програмування (GPC від французької Groupe de Programmation Conjointe), що складається з кандидатів з держав-членів (кандидатів держав асоційованих до Рамковій Програмі) та Єврокомісії, після консультацій з представниками науки, інновацій, бізнесу на національному рівні.

Участь держав-членів в кожній ініціативі носить «à la carte» і ґрунтується на добровільних зобов'язаннях, що ведуть до партнерства різних країн.

Для кожної ініціативи держави-члени: розробляють загальний підхід до рішень проблеми; визначають стратегію, цілі та часові рамки; аналізують інструменти взаємодії.

На сьогоднішній день існують 10 Ініціатив спільного програмування:

- JPI Urban Europe – Global Urban Challenges, Joint European Solutions
- JPI Neurodegenerative Disease Research (JPND)
- JPI Agriculture, Food Security and Climate Change (FACCE)
- JPI A Healthy Diet for a Healthy Life (HDHL)
- JPI Connecting Climate Knowledge for Europe (CLIMATE)
- JPI More Years, Better Lives – The Potentials and Challenges of Demographic Change (MYBL)

- JPI Water Challenges for a Changing World
- JPI Cultural Heritage and Global Change: A New Challenge for Europe
- JPI Healthy and Productive Seas and Oceans
- JPI The Microbial Challenge – An Emerging Threat to Human Health

Існує два рівня участі для держав у зазначених ініціативах. Перший – спільне проведення конкурсів наукових проєктів. В рамках такої участі Україні необхідно обрати відповідну JPI та узгодити з її секретаріатом тематику та необхідні дії. Як правила, для проведення спільного конкурсу Міністерство, чи інша фінансуюча організація повинна підписати Меморандум про наміри, що за своєю природою не є міжнародним договором і не регулюється нормами міжнародного права.

Наступним рівнем є вже безпосереднє членство в самій ініціативі, що передбачає укладання багатостороннього договору.

Отже, незважаючи на відсутність норм європейського законодавства в українському правовому полі, в Україні є законодавчі механізми для реалізації інтеграційних прагнень до європейського дослідницького простору.

D. Chebercus

LEGAL ASPECTS OF INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EUROPEAN RESEARCH INSTITUTION SPACE

The theses present an analysis of the legal aspects of Ukraine's integration into the European research area, with examples of such EU instruments as European research infrastructures and joint programming initiatives.

Keywords: European research space, European research infrastructures, initiatives of joint programming, eurointegration.

УДК 378.091.2:34

Комаров В. В.

ЯКІСТЬ ТА МОДЕЛІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

У тезах висвітлено новітні теоретико-методологічні підходи до визначення рівня якості та оптимальних моделей вищої юридичної освіти. Проаналізовано актуальні питання імплементації європейських стандартів вищої освіти до національної правової системи України.

Ключові слова: вища освіта, право на освіту, вища юридична освіта, імплементація.

Для України, як і для багатьох інших країн, надзвичайно гострим питанням стає якість вищої юридичної освіти. Насамперед це пов'язано, як зазначила Міністр освіти і науки України Л.М.Гриневич у доповіді на «II Харківському міжнародному юридичному форумі: події та факти» (вересень 2018 р.), з переходом від елітарної до масової вищої юридичної освіти, з активним впровадженням в навчальний процес сучасних інформаційних технологій навчання, з необхідністю забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої юридичної освіти в умовах глобалізованого ринку праці та академічної і професійної мобільності тощо [1, с. 3]. Отже, якість вищої освіти стає пріоритетним питанням у трансформації системи професійної підготовки правників відповідно до сучасних викликів.

Щодо якості вищої освіти в методологічному аспекті необхідно виділяти три аспекти (елементи): якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти [2, с. 362]. Якість потенціалу вищої освіти відбивається у таких характеристиках, як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічного персоналу, якість викладання (навчального процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і студентів тощо.

Якість процесу вищої освіти – це якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, вмотивованість студентів до навчання, інтенсивність освітнього процесу, методи презентації знань.

Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання і реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, задоволення освітніх запитів, працевлаштування, кар'єра і оплата праці, оволодіння методологією самоосвіти, наявність гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок.

Реальні зміни в забезпеченні якості вищої юридичної освіти можуть бути очікуваними з огляду на зміну парадигми освіти з орієнтацією на реалізацією Закону «Про вищу освіту» та Закону «Про освіту» та впровадження академічної автономії правничих шкіл. Так, Законом «Про вищу освіту» унормовано національну систему забезпечення якості відповідно до «Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»(ESG, Єрван, 14-15 травня 2015 р.). Ним передбачається запровадження принципово нової моделі вимірюваної, порівнюваної, вірогідної та конкурентоспроможної якості вищої освіти на основі компетентнісного підходу та відповідної культури безперервного вдосконалення якості вищої освіти на засадах незалежності, об'єктивності і прозорості, довіри і субсидіарності, партнерства і колегіальної відповідальності.

Станом на 1991 рік в Україні було всього сім вищих навчальних закладів, які готували юристів. В даний час підготовку юристів здійснюють юридичні заклади вищої освіти, класичні університети, непрофільні заклади вищої освіти (технічні, економічні, педагогічні, транспортні тощо), відомчі та приватні ЗВО. За статистикою на даний час освітню діяльність за спеціальністю «Право» здійснюють біля 300 закладів вищої освіти. Для порівняння зазначимо, що в Польщі таких ЗВО тільки 25 (з яких 10 – приватні), в Німеччині – 42, у Великобританії – 97, в Нідерландах – 10, в Австрії – 5 і навіть в Сполучених Штатах Америки – менш 200 [3].

Загально відомо, що не всі заклади вищої освіти відповідають ліцензійним умовам, і це породжує незадовільну якість з підготовки юристів. Проектом USAID «Справедливе правосуддя» в 2015 р. було проведене дослідження задля з'ясування очікувань ринку праці щодо якості професійної підготовки юристів в Україні. У процесі дослідження виявлено головні недоліки системи юридичної освіти, яка існує зараз: випускники мають проблеми з розумінням професійних цінностей; невміння випускників застосовувати на практиці набуті теоретичні знання; брак у них практичних вмінь і навичок. Загальна оцінка роботодавцями та експертами якості юридичної освіти в Україні – «задовільно» (теорія – «добре», практичні вміння і навички – «погано») [4]. Аналіз результатів вступної кампанії 2017 р. до магістратури за спеціальністю «Право» дозволяє також сформулювати певне уявлення про якість юридичної освіти у профільних і непрофільних закладах вищої освіти. Так, набір здійснювали 104 заклади вищої освіти за технологією зовнішнього незалежного оцінювання. У вступних іспитах до магістратури за спеціальністю «Право» брали участь 16129 осіб, з них майже 20% не подолали поріг «склав/не склав» з усіх блоків тестування. Це близько 3225 вступників [5]. Результати вступної кампанії 2018 р. за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» підтверджують майже аналогічні результати – для здачі ЗНО було зареєстровано більше 18000 осіб, брали участь у ЗНО більше 15000, подолали поріг «склав/не склав» біля 11000 осіб.

Принагідно зауважити, що проблема якості підготовки юристів певним чином визначається також гострим протиріччям між сформованою моделлю підготовки юристів і сучасною соціальною практикою. Разом з тим, диверсифікація економічної та поява нових видів юридичної діяльності, розширення сфер правового регулювання, орієнтація на верховенство права та захист прав людині й громадянина має спонукати до розробки і формування на рівні освітніх політик модель правника, заснованої на компетентнісному підході, оскільки швидкі зміни соціально-економічних потреб зумовлюють появу необхідності в нових освітніх програмах та спеціалізаціях, що дозволить забезпечити, між іншим, академічну й професійну мобільність фахівців.

Впровадження компетентнісного підходу має сприяти подоланню істотного розриву між юридичною освітою і соціальною практикою. Цей розрив пояснюється тим, що у педагогічній практиці домінує формальна широта навчальних програм, які є непомірними для юридичної професії, занадто абстрактно і неточно передають пасивні форми знань; культивуються застарілі режими практик і стажувань (практичної підготовки), а також безсистемна участь юристів-практиків у освітньому процесі.

Модернізація юридичної освіти на основі компетентнісного підходу, посилення практичної складової в підготовці юристів не повинно вести до відмови від фундаментальності вищої юридичної освіти, яка відноситься до кращих традицій вітчизняної юридичної школи і надає фахівцю базові, системоутворюючі, методологічно значимі знання, які беруть виток із розуміння і охоплюють первинні сутності правових явищ. Такий підхід – характерна риса континентальної правової традиції. Впродовж останніх трьох століть по всій континентальній Європі стиль викладання в університетах визначався тим, що існувало припущення, що університетська освіта не призначалася для навчання студентів практичному праву, що наука викладається в університетах для науки, виключно для осягнення нових знань.

Інша концепція університетської освіти більш властива англо-американській вищій

школі, яка розглядає університет як важливий інструмент вирішення проблем, що стоять перед суспільством, у тому числі й у правовій сфері. Для такого типу юридичної освіти характерний напрямок на формування виключно навичок практикуючого юриста в конкретній, часто досить вузькій сфері юридичної практики. Ступені права розглядаються в США як професійні, саме тому підготовка фахівців у цій галузі здійснюється в школах права, які являють собою навчальні підрозділи університетів післядипломного рівня.

Європейська освітня традиція в останні десятиліття значно еволюціонувала в бік посилення практичної компоненти, однак активні інтеграційні процеси в світі все ж таки свідчать про користь базової моделі – широкої, фундаментальної освіти юристів [6, с. 24].

Забезпечення якості національної юридичної освіти пов'язане також з її інтеграцією в систему єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти. Однак на цьому шляху виникає чимало проблем. Це стосується, зокрема, питання про ступеневість юридичної освіти. Деякі фахівці заперечують саму ідею ступеневості юридичної освіти, аргументуючи це тим, що, по-перше, в Україні бакалаври на відміну від Європи, де вони затребувані ринком праці, відчувають значні труднощі з працевлаштуванням, що роботодавці не сприймають бакалаврів як працівників з повноцінною вищою освітою, що відсутня номенклатура юридичних посад, які можуть заміщатися бакалаврами, по-друге, магістратура – це штучно продовжений п'ятий рік колишнього спеціаліста.

На «II Харківському міжнародному юридичному форумі: події та факти» була запропонована «Концепція розвитку юридичної(правничої) освіти», відповідно до якої у підготовці правників пропонуються два напрями, чи так звані траєкторії. Перша траєкторія, що пов'язана з регульованими професіями (суддя, прокурор, адвокат, нотаріус) передбачає здійснення корінних і жорстких змін у підготовці правників. Вступ за спеціальністю «Право», за задумом розробників, має здійснюватися на базі освітнього рівня «молодший бакалавр». На цьому рівні засвоюються лише загальні компетентності, а через два роки навчання бажаючий здобути «справжню» правничу професію буде змушений скласти вступний іспит на наскрізну магістерську програму, яка розрахована на 3–3,5 роки. Єдиний державний кваліфікаційний іспит по завершенню навчання має стати підтвердженням правничої кваліфікації й надасть первинний доступ до обраної професії. Друга траєкторія має відбивати систему підготовки юристів широкого профілю. На базі освітнього рівня «молодший бакалавр» буде відбуватися прийом на навчання для здобуття ступеня бакалавра за спеціальністю «Право». Прийом на навчання для здобуття ступеня магістра (спеціалізована програма, яка не дає право на регульовані правничі професії) здійснюється на основі єдиного вступного іспиту з іноземної мови та фахових вступних випробувань у закладі вищої освіти [7].

25 березня 2019 року Міністерство юстиції України спільно з Міністерством освіти і науки України запропонували для громадського обговорення вже інший проект «Концепції розвитку юридичної (правничої) освіти до 2024 року». У ній зазначається, що на рівні законодавства має бути закріплена двоступенева схема підготовки правників за спеціальністю 081 «Право»: прийом на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра за спеціальністю «Право» на основі повної загальної середньої освіти або освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста в обсязі 120 кредитів ЄКТС. У разі успішного складання тесту на знання спеціальних правничих компетентностей (ТЗНПК) відбувається прийом на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня молодшого бакалавра в обсязі 210 кредитів ЄКТС. Після закінчення магістратури відбувається атестація випускників, яка передбачає складання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту. При цьому освітні програми магістерського рівня, як можна зрозуміти, мають бути зорієнтовані, на підготовку фахівців регульованих та нерегульованих правничих професій. І головне – правничу магістратуру стає «наскрізною».

Як відомо, основним завданням Болонського процесу є гармонізація архітектури системи європейської вищої освіти, ідея якої знайшла відображення в Сорбонській Болонській деклараціях, в яких, незважаючи на певні відмінності, провідною є ідея

двоступеневої структури вищої освіти, яка включає два основних цикли - бакалавріат, в рамках якого здійснюється загальна юридична підготовка і спеціалізація для вирішення професійних юридичних завдань середнього рівня складності, та магістратура, яка забезпечує глибоку професійну спеціалізацію для вирішення юридичних завдань високого рівня складності. При цьому відома позиція Європейської асоціації юридичних факультетів (ELFA) про створення на основі Болонської моделі вищої освіти єдиного європейського простору юридичної освіти з двома основними моделями освітніх програм: 1) модель загальної бакалаврської та магістерської програм, що поєднувала бакалаврську підготовку в одній (національній) юрисдикції із наступними магістерським рівнем з певною спеціалізацією у міжнародну праві, праві ЄС та порівняльного правознавства; 2) модель «транскордонної» бакалаврської та магістерської програм з концентрацією на професійній підготовці, що буде визнаватися принаймні у двох національних юрисдикціях. По суті мова йде про те, щоб зорієнтувати бакалаврські програми на вивчення національного права, а магістерські – міжнародного права, права ЄС та порівняльного правознавства.

Очевидно, що проблеми моделей підготовки юристів, які передбачені Концепціями, потребують ретельного обговорення. При цьому залишаються не визначеними підходи до таких системно структурні проблем, як відповідність вищої юридичної освіти структурі ринку праці, нерозвиненість ринку праці правників і відсутність прогнозу наявних інноваційних видів юридичних практик, які б забезпечували супровід інноваційного розвитку економіки і суспільства, перенасиченість ринку праці представниками «класичних» юридичних професій, ефективність наявної регіональної структура юридичних закладів вищої освіти, певний бюрократичний вплив на її, гармонізація національної вищої юридичної освіти з європейським та світовим освітнім простором. На наш погляд, ці системні проблеми мають вирішуватися не завдяки унормуванню юридичної освіти, що відчувається в останні роки, а завдяки розвитку сучасних освітніх політик і інфраструктури правничих шкіл та їх взаємодії з стек холдерами на основі реальної академічної автономії як базової цінності сучасних університетів.

Список використаної літератури

1. Комаров В.В. Якість вищої освіти у контексті сучасних трансформацій вищої школи. *Компетентнісний підхід і якість вищої юридичної освіти*: тези доповідей та повідомлень учасників XII конференції школи педагогічної майстерності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Харків: Нац. юрид. ун-т ім.Ярослава Мудрого, 2018. 200 с.
2. Клімова Г.П. Якість вищої освіти у контексті інноваційного розвитку вищої школи України. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні*: монографія / за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків: Право. 2015. С. 355-374.
3. Войтюк І. Аналіз досвіду регулювання та стану юридичної освіти та науки в окремих європейських країнах. *Проект USAID «Справедливе правосуддя»*. URL: <https://goo.gl/nA1sCP>
4. Козьяков С. Ю., Лилик С. В., Лилик І. В., Пирогова Д. І., Красновський О. В. Аналітичний звіт за результатами проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці». Київ: ВГО «Українська Асоціація Маркетингу», 2015. 131 с.
5. Найгірше правників навчають у аграрних вишах – ЗНО з «Права». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-10-26-paidigzbe-praupikly-pausbauiBi-adgagpih-uzibah-ipo-i-praua>.
6. Комаров В. В. Вища юридична освіта України: нові виміри. *Право України*. 2017. № 10. С. 20-37.
7. Концепція розвитку юридичної (правничої) освіти. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/4118>

V. Komarov

THE QUALITY AND MODELS OF HIGHER LAW EDUCATION

The theses highlight the latest theoretical and methodological approaches to determining the level of quality and optimal models of higher law education. The actual issues of implementation of European standards of higher education to the national legal system of Ukraine are analyzed.

Keywords: higher education, the right to education, higher law education, implementation.

УДК 342.726-054.7(450)

Giovanni Moschella

LA LEGISLAZIONE SULL'IMMIGRAZIONE E LE PROSPETTIVE DELLA TUTELA DEI DIRITTI FONDAMENTALI: L'ORDINAMENTO EUROPEO E L'ESPERIENZA ITALIANA

Analizzare un fenomeno di profonda complessità e rilevante impatto sociale quale quello della migrazione implicherebbe, sul piano metodologico, una riflessione di ampio respiro che tenga conto di tutti gli elementi che possono contribuire a comporre un efficace quadro descrittivo: dall'analisi dei flussi migratori alle politiche di regolamentazione, dall'impatto sul sistema economico e sul mercato del lavoro alle politiche di integrazione. Tuttavia, riteniamo che il fenomeno migratorio costituisca in primo luogo una questione di alta valenza politica, riconducibile soprattutto alla capacità delle istituzioni di garantire sostenibilità e integrazione, attraverso processi che tendano da un lato a valorizzare le risorse umane che il fenomeno migratorio conduce e, dall'altro, ad includere nel sistema sociale persone di cultura e lingua diverse. Il livello di integrazione dei cittadini immigrati è legato soprattutto alle politiche ed agli strumenti legislativi che l'ordinamento adotta per superare le differenze culturali, ideologiche, religiose. In tale quadro, va tenuto presente che la nozione di integrazione non coincide con quello di omologazione e che l'intervento dello Stato sarà tanto più efficace quanto più esso, attraverso le sue diverse articolazioni istituzionali, sarà in grado di assicurare, nell'ambito del principio costituzionale del pluralismo, ma anche di quello di uguaglianza, convivenza e compatibilità tra culture differenti, garantendo nel contempo un adeguato livello di diritti, soprattutto sociali, agli immigrati. La presente riflessione intende così affrontare il tema dell'immigrazione analizzando l'evoluzione nell'ordinamento italiano delle relative politiche attraverso una ricostruzione del quadro normativo e delle tendenze giurisprudenziali nazionali (ma in una prospettiva che tenga necessariamente conto della normativa europea) e della loro incidenza sul piano della tutela, in capo ai migranti, di alcuni diritti sociali fondamentali quali, ad esempio, il diritto alla salute e il diritto all'istruzione.

1. La legislazione italiana sull'immigrazione tra diritti di cittadinanza e principio di uguaglianza.

Le trasformazioni registratesi negli ultimi anni nei processi di migrazione che coinvolgono i paesi del Nord-Africa e quelli del Medio-oriente si riflettono profondamente sul piano economico-sociale, ma anche su quello giuridico, all'interno degli Stati che vengono attraversati o costituiscono la meta definitiva di migliaia e migliaia di uomini e donne che fuggono dalle loro nazioni, devastate dalle guerre o dalle carestie.

L'entità del fenomeno, la gravità delle condizioni umanitarie dei migranti, gli effetti che tale processo sta determinando a livello mondiale hanno indotto soprattutto l'Unione europea a rafforzare una azione comune di *governance* da parte degli Stati per regolamentare – per quanto sia possibile farlo - tale fenomeno, anche in ragione degli effetti prodotti sul tessuto sociale degli Stati membri dalla crisi economico-finanziaria. Tuttavia, l'obiettivo che nell'ultimo periodo sembra prevalere, nell'ambito delle politiche di immigrazione, è quella di contrastare le reazioni, spesso scomposte, e le spinte xenofobe che si sviluppano all'interno di molti paesi, mentre minore attenzione viene riservata alle politiche finalizzate al perseguimento di un adeguato livello di integrazione, il cui presupposto è costituito dal riconoscimento in capo ai cittadini immigrati dei diritti fondamentali e della loro effettività attraverso una efficace tutela giuridica. I flussi migratori che in questo ultimo decennio hanno interessato l'Italia e gli altri paesi europei hanno determinato così una serie di interventi

legislativi per regolamentare l'ingresso di larghe fasce di stranieri extracomunitari nel territorio dello Stato. In una prima fase tale legislazione è stata finalizzata ad assicurare un progressivo processo di integrazione sociale e lavorativo, anche attraverso il riconoscimento dei diritti fondamentali. Nell'ultimo periodo, tuttavia, tale legislazione si è via via orientata prevalentemente a limitare l'ingresso degli stranieri, in particolare di quelli extracomunitari (godendo i cittadini comunitari di un particolare livello di garanzia) e di introdurre un apparato sanzionatorio che, nella scia di un crescente senso di insicurezza, anche economica, avvertito dall'opinione pubblica, ha contribuito a trasformare il problema dell'immigrazione in un problema di ordine pubblico, determinando così un sensibile affievolimento nel riconoscimento e nella tutela dei diritti umani e dei diritti fondamentali degli immigrati.

Tale tendenza pone, inevitabilmente, la necessità di una profonda riflessione sulla disciplina normativa sull'immigrazione, in relazione al principio cardine degli ordinamenti costituzionali contemporanei, vale a dire il principio di uguaglianza che nell'ordinamento costituzionale italiano si estende pienamente anche agli stranieri, incontrando, sotto tale profilo, un solo assoluto limite: il principio di sovranità popolare. Vi è da aggiungere a tale proposito, come avremo modo di approfondire, che la legislazione italiana configura una contrapposizione tra stranieri extracomunitari regolari e quelli c.d. irregolari, prevedendo per quest'ultimi, e con eccezione dei minori, un regime nettamente diseguale e del tutto sfavorevole rispetto ai cittadini extracomunitari. Sotto tale profilo va segnalato quell'orientamento che ritiene "superato il concetto di cittadinanza quale *status* inteso come strumento di 'esclusione' e di separazione all'interno dell'organizzazione sociale" (Rodotà). Al contrario, la cittadinanza viene interpretata come "criterio di selezione dei diritti, per individuare quelli più rilevanti, per definire insieme posizioni individuali e qualità democratica, e di conseguenza come criterio che consente di misurare gli eventuali *deficit* di democrazia" (Caridà). Non può sottacersi, a tal proposito, come la teoria costituzionalistica tenda ormai ad affermare l'effettiva universalizzazione dei diritti della persona, escludendo che la cittadinanza costituisca uno "*status* privilegiato" ovvero un presupposto dei diritti di cittadinanza, intesi nella loro complessità costituita dai diritti civili, dai diritti politici e da quelli sociali. La Costituzione italiana all'art. 1, comma II, stabilisce che *la sovranità appartiene al popolo che la esercita nelle forme e nei limiti previsti dalla Costituzione*. Tale disposizione, tuttavia, non provvede ad esplicitare la nozione di cittadino, pur se "il possesso della cittadinanza costituisce il presupposto legittimante, costituzionalmente previsto, per l'esercizio di tutte le situazioni giuridiche di diritto pubblico"(Caridà) , rappresentando lo *status* di cittadino condizione necessaria per l'esercizio di alcuni diritti e per la soggezione ad alcuni doveri "che valgono a porre in maniera esclusiva i cittadini in relazione con l'apparato autoritario" (Falzea). Per quanto riguarda il riconoscimento e la tutela dei diritti inviolabili, la Costituzione italiana, all'art. 2, dispone che la Repubblica riconosce e garantisce tali diritti riferendoli non solo al cittadino, ma all'uomo in quanto tale, e richiede l'adempimento dei doveri inderogabili di solidarietà politica, economica e sociale. In tale chiave interpretativa la giurisprudenza costituzionale ha esteso la sfera dei diritti e dei doveri riconducibile agli stranieri, chiarendo che, sebbene alcune disposizioni costituzionali attribuiscono formalmente taluni diritti ai soli cittadini, non è ragionevole, stante il carattere aperto del testo costituzionale, l'esclusione dei non cittadini dal godimento di alcune delle libertà fondamentali. In piena sintonia con lo spirito del principio di uguaglianza, che non deve essere interpretato in modo isolato, e nel rispetto della dignità umana, la Corte cost. ha sostenuto che "se è vero che l'art. 3 Cost. si riferisce espressamente ai soli cittadini, è anche certo che il principio di uguaglianza vale pure per lo straniero quando trattasi di rispettare i diritti fondamentali" (sent. n. 120/1967, ma anche sent. n. 62/1994) sì da riconoscere e garantire la titolarità ed il godimento di tali libertà non solo ai cittadini, ma a tutti gli esseri umani.

I diritti fondamentali dell'uomo, in quanto universalmente riconosciuti, si affermano pertanto come superiori ed indipendenti rispetto ai diritti del cittadino, e per tale motivo devono essere assicurati e garantiti a tutti i soggetti che entrano in contatto con lo Stato. Secondo tale interpretazione gli stranieri non entrano nel territorio dello Stato "sprovveduti di tutela, o quanto meno del rivestimento giuridico occorrente a che pure a loro sia data difesa dei diritti fondamentali" (Berti).

Così, alcune libertà contemplate nella Costituzione, sebbene testualmente riferite ai soli

cittadini, si estendono ai non cittadini proprio in ragione della situazione giuridica tutelata, riguardando diritti fondamentali inviolabili dell'individuo e, in quanto tali, patrimonio irretrattabile di ogni persona. La giurisprudenza costituzionale, partendo dal presupposto che la fonte di tutti i diritti fondamentali sia la natura umana e non la cittadinanza, ha sostenuto che quei diritti e taluni doveri pubblici spettano anche agli stranieri ed agli apolidi stabilmente residenti nel territorio italiano. Non si tratta di una posizione paritaria, perché diverso è nei due casi il legame che unisce l'individuo allo Stato, purtuttavia viene riconosciuta l'applicabilità anche agli stranieri delle garanzie costituzionali relative a tutti i diritti fondamentali, in ossequio al disposto dell'art. 2 Cost. che impone allo Stato un obbligo generale di tutela dei diritti inviolabili dell'uomo. Il principio di uguaglianza, che l'art. 3 Cost. riferisce ai soli cittadini, allorché si tratti di tutela di diritti inviolabili si estende a tutti gli individui; lo stesso principio può incontrare delle limitazioni in relazione a particolari situazioni giuridiche connesse alla diversità dei rapporti esistenti tra lo Stato ed il cittadino e lo Stato e lo straniero, perché nel caso dello straniero è assente "un legame ontologico con la comunità nazionale, e quindi di un nesso giuridico costitutivo con lo Stato italiano" (sent. Corte cost. n. 62/1994).

2. *L'estensione della tutela costituzionale dei diritti fondamentali ai cittadini stranieri e agli immigrati.*

In tale ottica d'interpretazione estensiva, i diritti fondamentali che la Costituzione italiana riconosce e garantisce ai cittadini devono così intendersi estesi anche ai soggetti non legati allo Stato dal rapporto di cittadinanza.

Viene garantita (art. 13 Cost.) l'invulnerabilità della libertà personale, quale pretesa di disporre della propria persona senza limiti e senza alcuna coercizione fisica se non con le garanzie costituzionali ex art. 13 e 111 Cost.

L'art. 16 Cost., a proposito della libertà di circolazione e soggiorno, fa salve le limitazioni stabilite dalla legge per motivi di sanità e di sicurezza pubblica e prevede che nessuna restrizione possa essere determinata da ragioni politiche. Tale libertà consiste nel diritto di stabilirsi nel luogo prescelto e di fermarsi per il periodo di tempo desiderato. L'articolo tutela la proiezione spaziale della persona al di là della mera sfera domiciliare, ed oltre a garantire al cittadino la libertà di circolazione e soggiorno garantisce la libertà di espatrio che incontra il limite del rispetto degli obblighi di legge. Sebbene la disposizione si riferisca ai soli cittadini, trattandosi di una libertà civile, si applica anche agli stranieri, salvo che il legislatore ordinario stabilisca diversamente, nel rispetto del diritto di asilo e dei Trattati internazionali.

Per quel che concerne il diritto di riunione, l'art. 17 Cost. configura "un diritto legato alla intrinseca socialità degli esseri umani, la quale coinvolge ogni momento della vita quotidiana", garantendo "tutte le aggregazioni tra persone fisiche nello stesso luogo per un certo periodo di tempo, mediante le quali si realizzano forme di interazione tra le persone convenute" (Ruotolo). Formalmente riconosciuto ai soli cittadini, il diritto deve essere esteso agli stranieri, la cui condizione è regolata dalla legge in conformità delle norme e dei Trattati internazionali (ai sensi dell'art. 10, II c., Cost.). Parimenti, la Costituzione (art. 18) garantisce la libertà di associazione, la quale comprende il diritto di costituire associazioni di qualunque genere, di accedere ad associazioni già esistenti ed operanti (salvo il rispetto del regime statutario delle stesse), ed anche il diritto di non associarsi. Si rammenta che l'art. 20 della Dichiarazione Universale dei Diritti dell'Uomo prevede che nessuno può essere costretto a far parte di un'associazione. Della libertà e delle garanzie previste dagli articoli 17 e 18 beneficiano anche i non cittadini: tali articoli, comunque, non sembrano prevedere alcuna disparità di trattamento (a danno dei non cittadini) nel godimento di tali diritti, fermo restando che una eventuale loro negazione agli stranieri equivarrebbe alla negazione delle stesse libertà al cittadino che con lo straniero voglia, in ipotesi, riunirsi ed associarsi.

L'art. 19 Cost. prevede che *tutti* hanno diritto di professare liberamente la propria fede religiosa in qualsiasi forma, individuale o associata, di farne propaganda e di esercitarne in privato o in pubblico il culto, purché non si tratti di riti contrari al buon costume. L'evoluzione multiculturale della società contemporanea pretende che il credo professato da ciascuno, quale espressione di

scelta individuale, sia libero ed induce a respingere ogni forma di privilegio per alcuno dei culti professati. La disposizione tutela ogni forma di sentimento religioso ed impone allo Stato laico di permettere ed agevolare l'esercizio della libertà di culto, in forma individuale e collettiva, e di impedire ogni discriminazione fondata sul sentimento religioso. La norma in discorso costituisce una specificazione del principio contenuto nell'art. 3 Cost., ove si vietano le distinzioni basate sulla religione.

L'art. 18 della Dichiarazione Universale dei Diritti dell'Uomo (approvata dall'Assemblea Generale delle Nazioni Unite il 10 dicembre 1948) sancisce il diritto di ogni individuo "alla libertà di pensiero, di coscienza e di religione". Tale diritto "include la libertà di religione o di credo, e la libertà di manifestare, isolatamente o in comune, e sia in pubblico che in privato, la propria religione o il proprio credo nell'insegnamento, nelle pratiche, nel culto o nell'osservanza di riti". L'art. 10 della Carta dei diritti fondamentali dell'Unione Europea ribadisce il diritto di ogni individuo "alla libertà di pensiero, di coscienza e di religione", affermando che questo include "la libertà di cambiare religione o convinzione, così come la libertà di manifestare la propria religione o la propria convinzione individualmente o collettivamente, in pubblico o in privato, mediante il culto, l'insegnamento, le pratiche e l'osservanza dei riti".

L'art. 21 Cost. tutela la libertà di manifestazione del pensiero testualmente riconosciuta a *tutti*, conformemente al carattere universale delle libertà riconosciute all'uomo, in quanto persona. L'art. 19 della Dichiarazione Universale dei Diritti dell'Uomo tutela la libertà di opinione e di espressione, incluso il diritto a cercare, ricevere e diffondere informazioni e idee attraverso ogni mezzo. L'art. 10 della Convenzione per la Salvaguardia dei Diritti dell'uomo e delle Libertà fondamentali riconosce la libertà di opinione e le libertà di ricevere e comunicare informazioni e idee senza ingerenza da parte delle autorità pubbliche.

L'art. 24 Cost. stabilisce che *tutti* possono agire in giudizio per la tutela dei propri diritti ed interessi legittimi e che la difesa è un diritto inviolabile in ogni stato e grado del procedimento; mentre l'art. 25 Cost. prevede che nessuno possa essere distolto dal giudice naturale stabilito dalla legge.

3. *Ordinamento comunitario e tutela effettiva dei diritti sociali.*

Per quel che concerne i diritti sociali (quali pretese, dei singoli verso lo Stato od enti pubblici, di prestazioni in loro favore, e che si distinguono dai diritti di libertà perché tendono ad ottenere dal soggetto passivo l'adempimento di obblighi positivi di fare), dottrina e giurisprudenza concordano nel ritenere dovuto il riconoscimento a ciascun individuo del diritto a godere di un *minimum* di tutela, la cui assenza possa configurare la lesione della dignità del soggetto.

Una particolare riflessione merita, a nostro avviso, l'evoluzione dei diritti sociali nell'ordinamento europeo e del loro rapporto con il principio fondativo del libero mercato, soprattutto in seguito all'entrata in vigore del Trattato di Lisbona e alla luce dell'attuale crisi economico-finanziaria. A livello europeo si assiste, infatti, ad una positivizzazione dei diritti fondamentali classici, mentre si registrano tuttora ritardi nel pieno riconoscimento dei cataloghi dei diritti sociali che soffrono di una sorta di "minorità comunitaria", rispetto ai modelli costituzionali nazionali. Infatti, in ragione della natura prevalentemente economica (istituzione di un libero mercato) all'origine dell'organizzazione comunitaria, la tutela dei diritti sociali ha sofferto sempre una sorta di *deminutio* sia nei confronti dei diritti fondamentali sia soprattutto nei confronti dei diritti e delle libertà economiche.

Il Trattato di Lisbona, anche per il richiamo ai valori di cui all'art. 1 *bis*, comuni agli stati membri in una società caratterizzata dal pluralismo, dalla non discriminazione, dalla tolleranza, dalla giustizia e dalla solidarietà e dalla parità tra donne e uomini, tende almeno formalmente a rafforzare la tutela dei diritti sociali. Nei nuovi artt. 2 e 3 del TUE, accanto alla previsione secondo cui l'Europa "instaura un mercato interno" si prevede anche che la stessa si adoperi "per lo sviluppo sostenibile dell'Europa, basato su un'economia sociale di mercato fortemente competitiva, che mira alla piena occupazione e al progresso sociale. Essa combatte l'esclusione sociale e le discriminazioni e promuove la giustizia e la protezione sociale, la parità tra le donne e uomini, la solidarietà tra le generazioni e la tutela dei diritti del minore. Essa promuove la coesione

economica, sociale e territoriale e la solidarietà tra gli stati membri”. Tuttavia, al contrario dei diritti fondamentali di prima generazione, la protezione dei diritti sociali nell’ordinamento comunitario, appare anche dopo il Trattato di Lisbona, indiretta e puramente eventuale, in quanto i vincoli previsti non sono connessi direttamente alla loro tutela, ma risultano strumentali ad interessi collegati all’attuazione di determinate politiche dell’Unione ed al diritto della concorrenza e del mercato. Inoltre non sembra estendersi ai diritti sociali la natura di diritti inviolabili e pertanto di principi supremi costitutivi dell’ordinamento democratico e soprattutto sussiste un problema di effettività di tali diritti sia in relazione alla loro giustiziabilità, vale a dire in relazione all’efficacia degli strumenti giurisdizionali esperibili dai soggetti per garantirne la tutela, sia per quanto riguarda la copertura della spesa e l’esistenza in capo alla U.E. di una competenza in materia, pur non lesiva della competenza dei singoli Stati membri. La disciplina dei diritti sociali nel quadro dell’ordinamento comunitario non corrisponde ancora alla più avanzata concezione degli ordinamenti costituzionali contemporanei a base sociale (uguaglianza formale e sostanziale), in quanto ciò che rileva di tali diritti nell’azione e per la realizzazione delle finalità dell’ordinamento europeo è – come rilevato – la loro strumentalità (*melius* funzionalizzazione) alle esigenze dello sviluppo economico e di competitività proprie del mercato comune, che contribuisce a configurarli come diritti residuali.

La nostra idea è che fino a quando i diritti sociali si porranno nel diritto comunitario come enunciazione astratta di obiettivi da perseguire e non godranno, alla stregua degli altri diritti fondamentali e dei diritti economici, di una loro effettività di tutela, in altri termini fino a quando essi non si configureranno come diritti fondamentali anche sul piano sostanziale, il processo di integrazione dell’Unione europea non potrà dirsi compiuto.

4. *La legislazione italiana sulla immigrazione e le prospettive dei diritti fondamentali degli immigrati: il nuovo “decreto sicurezza” e le politiche di respingimento*

Se compariamo la disciplina costituzionale in materia di diritti fondamentali con la più recente evoluzione della disciplina legislativa in tema di immigrazione, si registra, come rilevato all’inizio, una profonda discrasia che lascia fortemente dubitare sulla piena effettività del godimento dei diritti fondamentali degli immigrati nell’ordinamento italiano. Va detto che il primo tentativo di disciplinare organicamente la materia dell’immigrazione dall’estero è avvenuto con la l. n. 40 del 1998 (legge Turco-Napolitano). Rispetto alla vecchia frammentaria disciplina (l. n. 39/90) tale legge si poneva come legislazione di superamento della fase emergenziale, con l’intento di regolamentare l’immigrazione, favorendo quella regolare e disincentivando l’immigrazione clandestina. Tali norme vengono successivamente riportate nel succitato d.lgs. 286/1998 contenente il *Testo Unico delle disposizioni concernenti la disciplina dell’immigrazione e norme sulla condizione dello straniero*.

In particolare, l’immigrato regolare veniva avviato verso un percorso di acquisizione della cittadinanza volto al riconoscimento di alcuni diritti fondamentali, il diritto al trattamento sanitario ed alla salute, il diritto all’istruzione e al ricongiungimento familiare, mentre l’extracomunitario clandestino diventava destinatario di un provvedimento di espulsione da parte delle autorità amministrative. Inoltre veniva istituita la figura del Centro di permanenza temporanea (art. 12) in cui restringere “gli stranieri sottoposti a provvedimenti di espulsione e o di respingimento con accompagnamento coattivo alla frontiera non immediatamente eseguibile”. In ogni caso il T.U. sull’immigrazione riconnette alla semplice presenza dello straniero sul territorio la tutela dei “diritti fondamentali della persona umana” e “la parità di trattamento con il cittadino relativamente alla tutela giurisdizionale dei diritti e degli interessi legittimi, nei rapporti con la Pubblica Amministrazione e nell’accesso ai pubblici servizi”, mentre riconosce, sulla base del regolare soggiorno, i diritti in materia civile, la partecipazione alla vita pubblica locale, il pari trattamento e l’eguaglianza dei diritti tra cittadini e stranieri per quanto attiene al lavoro ed alle situazioni giuridiche ad esso connesse. Il T. U. del 1998 viene, però, modificato dalla l. n. 189 del 2002 (legge Bossi-Fini) che introduce l’espulsione per lo straniero clandestino, provvedimento emesso in via amministrativa dal Prefetto della Provincia dove questi viene rintracciato, immediatamente eseguita con l’accompagnamento alla frontiera da parte della forza pubblica. Gli immigrati clandestini, privi

di valido documento di identità, vengono portati nei Centri di permanenza temporanea al fine di essere identificati. Più di recente si giunge all'approvazione della l. n. 94 del 2009, il c.d. "pacchetto sicurezza", contenente una serie di misure che nell'intento del legislatore avrebbe dovuto costituire uno strumento fondamentale nella lotta alla criminalità ed all'immigrazione clandestina e garantire, nel contempo, la sicurezza dei cittadini. Rispetto al modello comunitario delle politiche migratorie, che si muove lungo le direttrici del rafforzamento del controllo dei flussi migratori, di una maggiore integrazione degli immigrati nei paesi di accoglienza e di un incremento dell'attività di cooperazione per lo sviluppo dei paesi di origine dell'immigrazione, la legislazione italiana invece, tende a svincolarsi dall'obiettivo dell'integrazione per fondarsi su una presunta connessione tra immigrazione, criminalità e sicurezza pubblica. Il provvedimento legislativo in parola, molto articolato, prevede un restringimento delle condizioni per l'ingresso dello straniero in Italia.

Ma la misura sicuramente più discussa e controversa della legge n. 94/2009 è quella prevista dall'art. 1, comma XVI, che introduce nell'ordinamento italiano, *quid unicum* tra gli Stati europei, il c.d. "reato di clandestinità". La figura del "reato di clandestinità" si basa sull'ingresso illecito o sulla permanenza illegale sul nostro territorio da parte di soggetti stranieri clandestini. La finalità primaria del legislatore è stata quella di introdurre uno strumento giuridico atto a rendere più efficaci e incisivi i provvedimenti di espulsione ed allontanamento. In secondo luogo, si è voluto creare un fortissimo deterrente psicologico nei confronti di soggetti che intendono entrare o rimanere clandestinamente in Italia, nella presunzione che l'ingresso sia finalizzato a porre in essere attività criminose sul territorio italiano. Il reato di clandestinità si applica al soggetto che, nonostante la mancanza del permesso di soggiorno o comunque titolo equivalente, abbia fatto ingresso o si trovi sul territorio dello Stato. Rientrano in tale ipotesi non solo gli extracomunitari clandestini entrati illegalmente o quelli già espulsi, ma anche il cittadino dell'Unione europea allontanato dal territorio dello Stato o l'immigrato in genere che, a qualunque titolo, abbia fatto scadere il permesso di soggiorno a tempo determinato. Dal punto di vista soggettivo, la condotta del reo immigrato è contraddistinta dal dolo semplice, ovvero dalla consapevolezza e volontà di introdursi o permanere nel nostro Stato senza alcun valido titolo di soggiorno. Infine, l'illecito in esame si consuma nel momento in cui o il clandestino entri illegittimamente in Italia o nel momento in cui scada il precedente e valido titolo di soggiorno e lo stesso, nonostante ciò, si trattienga sul nostro territorio. Tale reato, inoltre, non può essere contestato allo straniero già respinto alle frontiere e che pertanto non abbia fatto ingresso illegale nel nostro Stato. Al di là dell'ammenda, somma peraltro difficilmente nella disponibilità della stragrande maggioranza dei soggetti clandestini presenti nel nostro territorio, il primo e più rilevante effetto del reato in esame è quello di sottoporre i clandestini stessi ad un giudizio immediato innanzi al giudice di pace. Tale giudizio, avrebbe dovuto, nelle intenzioni del legislatore, favorire e rendere più concreta ed efficace l'espulsione del clandestino. Premesso che la pena prevista rimane di tipo pecuniario, va da sé che l'istituto impone talune riflessioni. Entrare irregolarmente in uno Stato è espressione di una condizione individuale, soggettiva, quella di essere migranti e non rappresenta un atto lesivo di beni meritevoli di tutela penale. Inoltre, l'introduzione del reato, combinata le altre disposizioni già succintamente richiamate, risulta per certi versi incompatibile con la tutela dei diritti fondamentali, anche se successivamente (legge 67/2014), il Parlamento ha provveduto a trasformare in illecito amministrativo il reato di "ingresso e il soggiorno illegale nel territorio dello Stato".

Il 4 ottobre 2018, n. 113 è stato emanato il c.d. "Decreto sicurezza" (recante "*Disposizioni urgenti in materia di protezione internazionale e immigrazione, sicurezza pubblica, nonché misure per la funzionalità del Ministero dell'interno e l'organizzazione e il funzionamento dell'Agenzia nazionale per l'amministrazione e la destinazione dei beni sequestrati e confiscati alla criminalità organizzata*"). La stessa denominazione del Decreto sembrerebbe tradire un approccio di tipo repressivo della questione migratoria, ponendo in stretto collegamento materie non naturalmente sovrapponibili quali protezione internazionale, immigrazione e sicurezza pubblica.

Il provvedimento interviene innanzitutto per ridurre la discrezionalità nella concessione della tutela umanitaria ed introduce una tipizzazione dei casi di tutela, con indicazione di specifici requisiti per i soggetti richiedenti.

L'obiettivo è quello di attenuare la sproporzione tra il numero di riconoscimenti delle forme di protezione internazionale già disciplinate a livello europeo, come lo *status* di rifugiato e la protezione sussidiaria, ed il numero di permessi di soggiorno rilasciati per motivi umanitari. Viene inoltre eliminato il permesso di soggiorno per motivi umanitari che viene sostituito da permessi speciali temporanei che possono essere concessi anche per meriti speciali e sono rinnovabili ogni due anni. Il periodo tempo si allunga se ci sono gravi motivi sanitari.

Si prevede una specifica procedura per le domande presentate alla frontiera dopo che il cittadino straniero sia stato fermato per avere eluso o tentato di eludere i controlli, con la previsione del trattenimento dei richiedenti asilo al fine di accertare l'identità o la cittadinanza del richiedente.

Viene inoltre ampliata la platea di reati che, in caso di condanna definitiva o nell'ipotesi di imputato ritenuto pericoloso socialmente, comportano la revoca o il diniego della protezione internazionale. In caso di condanna in primo grado, per tali tipologie di reati (omicidio, violenza sessuale).

Si prevede, la sospensione del procedimento per la concessione della protezione e l'espulsione del cittadino straniero.

Al fine di assicurare l'effettività dei provvedimenti di rimpatrio per i cittadini stranieri che non possiedono titolo per soggiornare nel nostro Paese, viene prolungata da 90 a 180 giorni la durata massima del trattenimento dello straniero nei Centri di permanenza per il rimpatrio.

Qualche considerazione, infine, sulla più recente posizione assunta dal Governo e dallo Stato italiano che, sulla base di una dubbia interpretazione della normativa vigente e delle Convenzioni internazionali, ha adottato un nuovo, del tutto peculiare, approccio a tale delicata questione, fondato su quello che viene definito "il principio del respingimento" e sul divieto di attracco nei porti italiani delle navi con immigrati soccorsi in alto mare. Tale linea rigorosa seguita nei confronti dei migranti clandestini, tra i quali è dato presumere esservi numerosi individui bisognosi di protezione politico-umanitaria, evidenzia un profondo contrasto tra interessi nazionali e valori della comunità internazionale. L'immigrazione clandestina è certo un problema molto serio e complesso che necessita di risposte efficaci ed adeguate all'intensificarsi dei flussi immigratori. Spesso i clandestini non hanno documenti, e quindi è difficile identificarne la nazionalità ed è senz'altro vero che tra essi si nascondono soggetti dediti ad attività criminose. Tuttavia, a vietare tassativamente il respingimento di rifugiati o richiedenti asilo sono gli obblighi internazionali che nascono dalla Convenzione sui Rifugiati del 1951, che impone ad ogni Stato contraente di non espellere o respingere un rifugiato verso territori in cui "la sua vita e la sua libertà possono essere minacciate a causa della sua razza, religione, nazionalità, appartenenza ad un particolare gruppo sociale o delle sue opinioni politiche". Dopo il 1951 questo principio è stato esteso a tutti gli immigrati, anche a coloro che non hanno ancora lo *status* di rifugiato, ma intendono acquisirlo o chiedere asilo politico. A ciò si aggiunga che l'art. 10 della Cost. italiana, III comma, sancisce che lo straniero al quale sia impedito nel suo paese l'effettivo esercizio delle libertà democratiche garantite dalla Costituzione italiana, ha diritto d'asilo nel territorio della Repubblica secondo le condizioni stabilite dalla legge. La recente rigida posizione assunta dallo Stato italiano, facendo prevalere interessi di sicurezza ed economico-politici nazionali sull'obbligo internazionale di rispettare i diritti umani, si pone – a nostro avviso - palesemente in conflitto non solo con l'ordinamento internazionale ma anche con quello costituzionale, confermando peraltro la deprecabile tendenza nell'ordinamento italiano sull'immigrazione ad un affievolimento della tutela dei diritti fondamentali.

Bibliografia

1. Berti G., *Cittadinanza, cittadinanze e diritti fondamentali*, in *Riv. dir. cost.*, 1997.
2. Bobbio n., *Sui diritti sociali*, in Neppi Modona G. (a cura di), *Cinquant'anni di Repubblica italiana*, Torino, 1997.
3. Bronzini G, *Il modello sociale europeo*, in Bassanini f. – Tiberi G., *Le nuove istituzioni europee. Commento al nuovo Trattato europeo*, Bologna, 2008.
4. Caridà r., *La cittadinanza*, in A.a.V.v., *Stato e sovranità*, Torino, 2010.
5. Ceccherini E. (a cura di), *La tutela della dignità dell'uomo*, Napoli, 2006.

6. Facury Scaff F.- Romboli R., - Revenga M.,(a cura di), *Problemi e prospettive in tema di tutela costituzionale dei diritti sociali*, Milano, 2009.
7. Falzea p., *La riforma del sistema della cittadinanza e il problema del voto agli stranieri*, in A.a.V.v., *Evoluzione sociale ed evoluzione normativa nella società complessa*, Torino, 2004.
8. Ferrajoli L., *Stato sociale e Stato di diritto*, in *Politica del diritto*, 1992.
9. Gambino s., *Diritti fondamentali e Unione Europea*, Milano, 2009.
10. Gambino s., *Stato e diritti sociali*, Napoli, 2009.
11. Loprieno D., *Trattenere e punire. La detenzione amministrativa dello straniero*, Napoli, 2018.
12. Moschella G., *Immigrazione e tutela costituzionale dei diritti fondamentali*, in Moschella G. - Buscema L. (a cura di) *Immigrazione e condizione giuridica dello straniero*, Roma, 2016,
13. MOSCHELLA G., *La parabola dei diritti umani nella legislazione italiana sull'immigrazione*, in GAMBINO S. - D'Ignazio G. (a cura di), *Immigrazione e diritti fondamentali fra Costituzioni nazionali, Unione europea e diritto internazionale*, Milano, 2010.
14. PEZZINI B., *I diritti sociali*, in AIC, *Lo statuto costituzionale del non cittadino*, Napoli, 2010.
15. Pirozzoli A., *Il valore costituzionale della dignità*, Roma, 2007.
16. Rimoli F.(a cura di), *Immigrazione e integrazione dalla prospettiva globale alle realtà locali*, Napoli, 2014.
17. Rodotà s., *Cittadinanza: una postfazione*, in D. Zolo (a cura di), *La cittadinanza, appartenenza, identità, diritti*, Roma-Bari, 1994.
18. Ruggeri A., *I diritti sociali al tempo delle migrazioni*, in www.aic.it, fasc. 2/2018.
19. Ruotolo M., *Le libertà di riunione e di associazione*, in Nania R.- Ridola P. (a cura di), *I diritti costituzionali*, II vol., Torino, 2006.
20. Valentini E., *Detenzione amministrativa degli stranieri e diritti fondamentali*, Torino, 2018.

Москелла Дж.

ІМІГРАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ОСНОВНИХ ПРАВ: ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА ТА ІТАЛІЙСЬКИЙ ДОСВІД

У доповіді аналізується італійське законодавство щодо імміграції, враховуючи необхідність забезпечення громадянських прав та принципу рівності; особливості, межі й проблеми поширення конституційного захисту основних прав на іноземних громадян та іммігрантів; питання ефективного захисту соціальних прав; перспективи основних прав іммігрантів; розглядається Постанова про безпеку та політика щодо примусового вислання. Міграція як глибоко складний феномен, що має великий соціальний вплив, є багатогранною базою наукових досліджень. У доповіді цей процес розглядається як питання політичної значимості, оскільки з ним пов'язана спроможність інституцій гарантувати стабільність, з одного боку, і забезпечити інтеграційні процеси, з іншого. Міграційні процеси сприяють збільшенню й розширенню людських ресурсів, проте разом з цим постає проблема залучення до соціальної системи людей різних культур і мов. Рівень інтеграції іммігрантів пов'язаний, насамперед, з політикою та законодавчими інструментами, які система застосовує для подолання культурних, ідеологічних та релігійних відмінностей. Роль держави та ефективність її дій залежить від того, наскільки буде забезпечений принцип плюралізму, а також принцип рівності, співіснування і сумісності між різними культурами, гарантуючи при цьому іммігрантам адекватний рівень прав, особливо соціальних. Розв'язання проблеми імміграції полягає в еволюції в італійській правовій базі відповідних норм та національних правових тенденцій (але обов'язково враховуючи вимоги європейського законодавства) з точки зору захисту, для мігрантів, деяких фундаментальних соціальних прав, таких як, наприклад, право на здоров'я та право на освіту. В Італії на соціально-економічну та правову сфери в основному впливають імміграційні процеси з країн Північної Африки та Близького й Середнього Сходу. Масштабність цього явища консолідувала дії Європейського Союзу щодо

регулювання ситуації, проте зусилля країн в останній час обмежуються протидією реакціям та ксенофобським силам, які набирають обертів у багатьох країнах, при цьому менше уваги приділяється політиці, спрямованій на досягнення адекватного рівня інтеграції, визнання іммігрантами верховенства основних прав та їхньої ефективності через дієвий юридичний захист цих прав. Міграційні потоки, які вплинули на Італію та інші європейські країни протягом останнього десятиліття, визначили низку законодавчих заходів для регулювання в'їзду на територію держави великих груп іноземців, які не є членами ЄС. Проте в останній період вони зосередились на обмеженні в'їзду іноземців, особливо тих країн, які не входять до ЄС, а також запровадженні системи санкцій, що перетворило проблему імміграції на проблему громадського порядку, тим самим зумовлюючи суттєве послаблення у визнанні та захисті прав людини і основних прав іммігрантів. Ця тенденція неминуче викликає необхідність глибокого аналізу норм законодавства з питань імміграції.

Ключові слова: імміграція, захист основних прав, інтеграція, принцип рівності, безпека.

УДК 378.016:34

Φοτιάδης Κ.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ АФІНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. КАПОДИСТРІЇ

Сучасні тенденції розвитку Греції надають особливого значення цінності права. У статті розглядаються основні навчальні програми, за якими здійснюється освітній процес на юридичному факультеті Афіського Національного університету імені Каподистрії. Факультет здійснює навчання за актуальними бакалаврськими, магістерськими програмами та програмами післядипломної освіти, програмами на здобуття ступеню доктора права та залучає досвідчених фахівців-практиків і надає можливість здобути якісну освіту. Підготовка юристів передбачає функціонування багатьох напрямів спеціальної підготовки: секція цивільно-правових дисциплін, кримінально-правових дисциплін, торгівельного, конституційного, адміністративного, європейського, міжнародного права, секція історії, філософії та соціології права та ін. Автор статті наголошує також на основних програмах академічної мобільності Erasmus+, які успішно протягом багатьох років реалізуються на факультеті. Наприкінці зазначається, що на основі двосторонньої угоди про співробітництво, укладеної у 2016 р. між Афіським Національним університетом імені Каподистрії та Маріупольським державним університетом, юридичний факультет грецького ВНЗ намагатиметься зміцнити та розвивати співпрацю з економіко-правовим факультетом МДУ, беручи до уваги особливі і довготривалі політичні зв'язки між Грецією та Україною.

Ключові слова: навчальні програми, освітній процес, програма академічної мобільності Erasmus+

Φοτιάδης Κ.

Η ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑ

Με αφορμή την ειδικότερη θεματική του συνεδρίου σχετικά με την «σύγχρονη εξέλιξη της νομικής εκπαίδευσης: η διεθνής εμπειρία και η εθνική πρακτική», θα επιχειρήσω να σας παραθέσω, σε γενικές γραμμές, πώς παρέχεται η νομική εκπαίδευση στη Σχολή μας, υπό το πρίσμα τόσο της διεθνούς εμπειρίας που αποκομίζουν τα μέλη της ακαδημαϊκής μας κοινότητας (καθηγητές, φοιτητές και διοικητικό προσωπικό) στο πλαίσιο των διεθνών προγραμμάτων ανταλλαγής προσωπικού, όσο και των αναγκών της κοινωνίας μας για τα νομικά επαγγέλματα σε εθνικό επίπεδο.

I. Προπτυχιακές Σπουδές

Στη Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ εισάγονται ύστερα από πολύ απαιτητικές πανελλαδικές εξετάσεις 400 περίπου φοιτητές, των οποίων η φοίτηση διαρκεί κατ'ελάχιστον 8 εξάμηνα, ενώ παράλληλα για την λήψη του πτυχίου απαιτείται η παρακολούθηση και η επιτυχής εξέταση σε σαράντα ένα (41) μαθήματα εκ των οποίων: τα τριάντα ένα (31) μαθήματα είναι υποχρεωτικά, και τα δέκα (10) είναι μαθήματα επιλογής.

Η Νομική Σχολή παρέχει νομική παιδεία με την έρευνα και διδασκαλία των διάφορων κλάδων του δικαίου, οι οποίοι κατανέμονται με βάση το ενδεικτικό πρόγραμμα σπουδών σε μαθήματα γενικής νομικής παιδείας και μαθήματα εξειδίκευσης, τα οποία διδάσκονται με βάση το ωρολόγιο πρόγραμμα σπουδών σε εξάμηνα. Η διδασκαλία των επιμέρους μαθημάτων διεξάγεται με τη διάκριση των μαθημάτων, όπως προαναφέρθηκε, σε υποχρεωτικά και επιλεγόμενα (υποχρεωτικής και ελεύθερης επιλογής). Τα υποχρεωτικά μαθήματα προσφέρουν τις βασικές γνώσεις των κυριότερων κλάδων του δικαίου και για το λόγο αυτό, η παρακολούθηση και η επιτυχής εξέταση σε αυτά θεωρείται απαραίτητη για το σύνολο των φοιτητών της Νομικής Σχολής. Τα επιλεγόμενα μαθήματα κατευθύνουν σταδιακά τον φοιτητή σε πιο εξειδικευμένες γνώσεις: Τα μεν μαθήματα υποχρεωτικής επιλογής βοηθούν τον φοιτητή, με την επιλογή ενός τουλάχιστον μαθήματος από καθέναν από τους βασικούς κλάδους του δικαίου («κενότητες») που αντιστοιχούν στους έξι (6) Τομείς, [Τομέας Α΄ Ιδιωτικού Δικαίου (Αστικό Δίκαιο), Τομέας Β΄ Ιδιωτικού Δικαίου (Εμπορικό, Εργατικό, Πολιτική Δικονομία), Τομέας Δημοσίου Δικαίου, Τομέας Ποινικών Επιστημών, Τομέας Ιστορίας και Θεωρίας του Δικαίου (Ιστορία, Φιλοσοφία, Κοινωνιολογία, Εκκλησιαστικό), Τομέας Διεθνών Σπουδών], στους οποίους διαιρείται οργανωτικά από άποψη ειδικότερου γνωστικού αντικειμένου η Νομική Σχολή, να εξειδικεύσει τις γνώσεις του σε ένα πρώτο επίπεδο σε όλους αυτούς τους βασικούς κλάδους του δικαίου. Τα δε μαθήματα ελεύθερης επιλογής προσφέρουν τη δυνατότητα στον φοιτητή να επιλέξει μαθήματα από οποιονδήποτε κλάδο του ισχύοντος δικαίου τον ενδιαφέρει, δυνατότητα που του δίνει την ευκαιρία να εξειδικεύσει ακόμη περαιτέρω τις γνώσεις του. Η διδασκαλία των μαθημάτων προσφέρεται με παραδόσεις, φροντιστηριακές ασκήσεις και σεμινάρια. Ειδικότερα, οι παραδόσεις αποσκοπούν να φέρουν τον φοιτητή σε μια συστηματική επαφή με τους επιμέρους κλάδους του δικαίου, ως προς το περιεχόμενο και την μέθοδο προσέγγισής τους. Σχετικά πάντως θα πρέπει να επισημανθεί ότι και στο πλαίσιο των παραδόσεων η συνήθως δυσπρόσιτη μορφή της από καθέδρας διδασκαλίας έχει από καιρού εγκαταλειφθεί στη Νομική Σχολή Αθηνών και έχει αντικατασταθεί από τη διδασκαλία που βασίζεται σε μια διαλεκτική σχέση μεταξύ διδασκόντων και φοιτητών. Αυτό σημαίνει ότι και κατά τη διάρκεια των παραδόσεων οι φοιτητές μπορούν να υποβάλουν ερωτήματα στους καθηγητές τους και επιπλέον να κατευθύνονται από αυτούς στη μελέτη ειδικής βιβλιογραφίας και νομολογίας με αφορμή τα ερεθίσματα που πήραν από τις παραδόσεις. Επαναλήψεις και συμπληρωματική αυτοτελής μελέτη από τους φοιτητές ανήκουν στην ουσία στην ακαδημαϊκή παιδεία και αποτελούν αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο των πανεπιστημιακών σπουδών. Οι φροντιστηριακές ασκήσεις δεν είναι αυτοτελή μαθήματα, αλλά συμπληρώνουν τη διδασκαλία κάθε μαθήματος, με την εμπέδωση της ύλης, που έχει διδαχθεί και την πρακτική εφαρμογή των γνώσεων, που έχουν αποκτηθεί από τις παραδόσεις, με την επίλυση πρακτικών θεμάτων, δηλαδή με την εφαρμογή του γενικού και αφηρημένου κανόνα δικαίου σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά. Οι φροντιστηριακές ασκήσεις βοηθούν στην ασφαλή γνώση της νομικής μεθόδου. Ιδιαίτερη συμβολή στην εμπέδωση των θεωρητικών γνώσεων έχουν επίσης τα μαθήματα των εφαρμογών, τα οποία αποτελούν σύνθεση των ειδικότερων γνωστικών αντικειμένων καθενός από τους γενικούς κλάδους του δικαίου (δημοσίου, ποινικού, αστικού, δικονομικού, εμπορικού και εργατικού, διεθνούς και ευρωπαϊκού). Στο πλαίσιο των μαθημάτων αυτών με τη μεθοδική και συστηματική επεξεργασία της νομολογίας και πρακτικών θεμάτων καθώς και τη διεξαγωγή «εικονικών δικών» αναλύονται και αντιμετωπίζονται γενικότερα νομικά ζητήματα. Οι εφαρμογές προσφέρονται για τους λόγους αυτούς στα τελευταία εξάμηνα του προγράμματος σπουδών της Νομικής Σχολής και λαμβάνεται μέριμνα να παρέχονται σε περισσότερα κλιμάκια φοιτητών, ώστε να καθίσταται δυνατή η ενεργητική συμμετοχή τους. Ως εντατικότερος εκπαιδευτικός θεσμός προβλέπονται τα σεμινάρια, στα οποία παρέχεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες φοιτητές, με την καθοδήγηση των διδασκόντων, να αντιμετωπίσουν ερευνητικά και σε βάθος ένα συγκεκριμένο νομικό θέμα, αναλαμβάνοντας σχετική επιστημονική εισήγηση και συμμετέχοντας στη συζήτηση που επακολουθεί. Η επιλογή συμμετοχής στα σεμινάρια συνιστάται μόνο στους φοιτητές, οι οποίοι έχουν παρακολουθήσει ήδη τις αντίστοιχες παραδόσεις, ώστε το επίπεδο γνώσεων στο οποίο βρίσκονται να τους επιτρέπει να συμμετέχουν ενεργητικά στη διεξαγωγή του σεμιναρίου και στον επιστημονικό διάλογο. Υπό το πρίσμα αυτό η διεξαγωγή των σεμιναρίων (όπως και το μάθημα των

εφαρμογών) προβλέπεται στα δύο τελευταία εξάμηνα των νομικών σπουδών, οπότε μπορούν να αποφέρουν το επιδιωκόμενο όφελος στους τελειόφοιτους φοιτητές της Νομικής. Στο ενδεικτικό πρόγραμμα σπουδών της Νομικής προβλέπεται η διεξαγωγή περισσότερων σεμιναριακών μαθημάτων, ώστε να παρέχεται η ευκαιρία σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών να εξοικειωθούν με την έρευνα που αποτελεί, μαζί με την διδασκαλία, την κύρια αποστολή του Πανεπιστημίου ως Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος. Τα σεμινάρια διεξάγονται με την ενεργητική συμμετοχή περιορισμένου αριθμού φοιτητών. Για το λόγο αυτό προβλέπεται, στο ενδεικτικό πρόγραμμα σπουδών της Νομικής, η διεξαγωγή περισσότερων σεμιναριακών μαθημάτων, ώστε να παρέχεται η ευκαιρία σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών να εξοικειωθούν με την έρευνα που αποτελεί, μαζί με την διδασκαλία, την κύρια αποστολή του Πανεπιστημίου ως Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τα σεμινάρια υπολογίζονται για την λήψη πτυχίου ως μαθήματα ελεύθερης επιλογής). Ήδη εν όψει της πιστοποίησης των πτυχίων της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναμορφώνεται ο κανονισμός των προπτυχιακών σπουδών προσαρμοσμένος τις διεθνείς εξελίξεις στο πλαίσιο του επιτρεπτού από το ισχύον θεσμικό πλαίσιο.

II. Μεταπτυχιακές Σπουδές

Από το ακαδημαϊκό έτος 2018-2019 λειτουργούν στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών «*Νέα Εντατικά Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών*» (Π.Μ.Σ.). Τα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.) αποσκοπούν στην εμπάθυνση και την προαγωγή της γνώσης και στην προώθηση της έρευνας, με συνεκτίμηση των αναγκών ανάπτυξης της χώρας, ειδικότερα η εκπόνηση διπλωματικής εργασίας αποβλέπει στην παραγωγή επιστημονικής έρευνας υψηλού επιπέδου και στη δημιουργία επιστημόνων ικανών να συμβάλουν στην πρόοδο της επιστήμης και της διδασκαλίας. Για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών απαιτείται αφενός η επιτυχής ολοκλήρωση δύο εξαμήνων υποχρεωτικής φοίτησης ενός κύκλου συστηματικών εξειδικευμένων σπουδών με παράλληλη ερευνητική εργασία, αφετέρου η συγγραφή μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας. Τα Π.Μ.Σ. απονέμουν Δίπλωμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Μ.Σ.) στις παρακάτω επιμέρους επιστημονικές ειδικεύσεις με μαθήματα (υποχρεωτικά και επιλογής):

1. Π.Μ.Σ. ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Civil Law)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΓΕΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (General Civil Law)
- ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ (Civil Law and New Technologies)
- ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ (Civil Law and Modern Financial Transactions)

2. Π.Μ.Σ. ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Business Law)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ (Corporate Law and Finance)
- ΑΥΛΑ ΑΓΑΘΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ (Industrial Property and Competition Law)
- ΝΑΥΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Maritime Law)

3. Π.Μ.Σ. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Civil Procedure and Labour Law)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ (Civil Procedure)
- ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Labour Law)

4. Π.Μ.Σ. ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ (Public Law)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ (Public Law)
- ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Ecclesiastical Law)

5. Π.Μ.Σ. ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ- ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (Public Law – Public Policies).

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (Tax Law)

- ΔΙΚΑΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ (Environmental Law)
- ΔΙΚΑΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ (Social Protection Law)

6. Π.Μ.Σ. ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ (Criminal law and Criminology)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ (Criminal law and Criminal Procedure)
- ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ & ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (Criminology and Criminal

Policy)

7. Π.Μ.Σ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (History, Sociology and Philosophy of Law)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ (History of Law)
- ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (Philosophy of Law)
- ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ (ociology of Law, Science & Technology)

Science & Technology)

8. Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΕΙΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ(International and European Studies)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

- ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ (International Public Law)
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (European Law)

9. Π.Μ.Σ. ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ, ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ & ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

[international private law, law of international business transactions & comparative legal studies)

ΕΙΔΙΚΕΥΣΕΙΣ

• ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ (**international private law & law of international business transactions**)

- ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ (**comparative legal studies**)

10. Διδρυματικό Π.Μ.Σ. ΒΙΟΗΘΙΚΗ

• (σε συνεργασία με τα Τμήματα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Ιατρικής, Βιολογίας και Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης)

Περαιτέρω, η Νομική Σχολή έχει οργανώσει και προσφέρει, από το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008, Κοινό Ελληνογαλλικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.) με τίτλο

11.«Εξειδικευμένο Δημόσιο Δίκαιο» σε συνεργασία με τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Bordeaux.

12. «ΠΜΣ στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Νομικές Σπουδές» «LL.M in International and European Legal Studies» με δύο ειδικεύσεις:

α) Private Law & Business Transactions (Ιδιωτικό Δίκαιο και Εμπορικές Συναλλαγές) β) International & European Law [Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο]

Έναρξη 2019-2020

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ΠΜΣ επιτρέπει στη Νομική Σχολή να αποτελέσει μέλος του Δικτύου των καλύτερων Ευρωπαϊκών Νομικών Σχολών στο πλαίσιο του European Law School Network (<https://www.europeanlaw-school.eu/de/humboldt-european-law-school/programm-und-besonderheit/curriculum/im-ausland>), όπως είναι το Πανεπιστήμιο Humboldt στο Βερολίνο, το Πανεπιστήμιο Paris II (Pantheon Assas), το Πανεπιστήμιο King's College London, το Πανεπιστήμιο της Ρώμης La Sapienza, και το Πανεπιστήμιο του Amsterdam και να εκμεταλλευτεί συνέργειες από την εν λόγω συνεργασία με συμμετοχή Κορυφαίων Επιστημόνων και μελών ΔΕΠ του εξωτερικού.

III. Διδακτορικές Σπουδές

Οι Διδακτορικές Σπουδές της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών οργανώνονται και λειτουργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου 4485/2017 όπως τροποποιήθηκαν με τα άρθρα 17 και 60 του Ν.4559/2018 (Α' 142) και του εν γένει θεσμικού πλαισίου, όπως κάθε φορά ισχύει.

Αποσκοπούν στην προαγωγή της πρωτότυπης επιστημονικής έρευνας, στην ουσιαστική συνεισφορά στην εξέλιξη της γνώσης στον αντίστοιχο επιστημονικό κλάδο και οδηγούν στην απόκτηση Διδακτορικού Διπλώματος στη Νομική Επιστήμη (Δ.Ν.)

Οι υποψήφιοι διδάκτορες με ημερομηνία εγγραφής μετά την 4^η/8/2017 ολοκληρώνουν την εκπόνηση της διδακτορικής τους διατριβής σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.4485/17 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει και τον αντίστοιχο Κανονισμό Διδακτορικών Σπουδών της Σχολής όπως ισχύει (από 21.3.2018).

IV. Μεταδιδακτορική έρευνα

Η Νομική Σχολή, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και τις κείμενες διατάξεις, για την ενίσχυση του ερευνητικού έργου, προσφέρει τη δυνατότητα μεταδιδακτορικής έρευνας στα γνωστικά αντικείμενα τα οποία εμπίπτουν στα ερευνητικά ενδιαφέροντά των Τομέων της Σχολής.

Οι υποψήφιοι για εκπόνηση μεταδιδακτορικής έρευνας πρέπει να είναι κάτοχοι Διδακτορικού Διπλώματος από Α.Ε.Ι. της ημεδαπής ή αναγνωρισμένου από το ΔΟΑΤΑΠ ισότιμου τίτλου σπουδών από Α.Ε.Ι. της αλλοδαπής σε αντικείμενο συναφές με τα γνωστικά αντικείμενα της Σχολής. Η διάρκεια της μεταδιδακτορικής έρευνας εντός της Σχολής μπορεί να ανανεώνεται ετησίως και σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να υπερβαίνει συνολικά τα τρία (3) έτη, εκτός αν συντρέχει σπουδαίος λόγος. Οι μεταδιδακτορικοί ερευνητές δεν καταβάλλουν δίδακτρα ούτε λαμβάνουν αμοιβή από τη Σχολή, μπορούν πάντως να λαμβάνουν υποτροφία/χορηγία από άλλη πηγή. Η επίβλεψη των μεταδιδακτορικών ερευνητών θα ανατίθεται σε επιβλέποντα Καθηγητή, Αναπληρωτή Καθηγητή ή Επίκουρο Καθηγητή του οικείου Τομέα, το γνωστικό αντικείμενο του οποίου πρέπει να ανήκει στον ίδιο ή συναφή επιστημονικό χώρο στον οποίο ο υποψήφιος θα διεξάγει τη μεταδιδακτορική έρευνα.

V. Πρόγραμμα Erasmus+

Το Πρόγραμμα Erasmus+ δίνει την δυνατότητα σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές αλλά και σε όσους εκπονούν διδακτορική διατριβή να φοιτήσουν για ένα διάστημα σε Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, με τα οποία έχουν συναφθεί διμερείς συμφωνίες. Οι σπουδές στο εξωτερικό είναι για ένα ακαδημαϊκό εξάμηνο και αναγνωρίζονται πλήρως από το Πανεπιστήμιο προέλευσης. Και αντίστροφα στο πλαίσιο των συμφωνιών αυτών φοιτητές της Νομικής μπορούν να φοιτήσουν στις Νομικές Σχολές των συνεργαζόμενων Πανεπιστημίων. Η Νομική Σχολή συμμεχεί ιδιαίτερα ενεργά στο Πρόγραμμα Erasmus+ Υπάρχουν ήδη 91 σχετικές Συμφωνίες σε ισχύ μέχρι το 2020-2021. Την τρέχουσα ακαδημαϊκή χρονιά η Νομική Σχολή έχει δεχθεί 99 αλλοδαπούς φοιτητές και 111 φοιτητές από τη Σχολή μας έχουν επιλεγεί για να φοιτήσουν στο εξωτερικό. Ο πίνακας κινητικότητας από το έτος 2014-2015 έχει ως εξής:

LAW SCHOOL
ERASMUS+ 2014-2015
INCOMING STUDENTS: 58 OUTGOING STUDENTS:93
ERASMUS+ 2015-2016
INCOMING STUDENTS: 47 OUTGOING STUDENTS:119
ERASMUS+ 2016-2017
INCOMING STUDENTS: 89 OUTGOING STUDENTS:103
ERASMUS+ 2017-2018
INCOMING STUDENTS: 93 OUTGOING STUDENTS:122

Η Νομική Σχολή προσφέρει στο πλαίσιο του προγράμματος διδασκαλίας 30 μαθήματα για ερασιμακούς φοιτητές (19 κατά τη διάρκεια του χειμερινού και 11 κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου) στην αγγλική, την γαλλική και την γερμανική γλώσσα. <http://en.law.uoa.gr/erasmus.html>.

VI. Διαγωνισμοί

Η Νομική Σχολή Αθηνών μετέχει κάθε χρόνο σε σειρά εθνικών και διεθνών γύρων φοιτητικών διαγωνισμών εικονικών δικών ή διαιτησιών, στους κλάδους του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Ανθρωπιστικού Δικαίου, Ευρωπαϊκού Δικαίου, Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, Ρωμαϊκού Δικαίου, Δικαίου του Διαστήματος, Αεροπορικού Δικαίου, Εμπορικού Δικαίου, Εμπορικής Διαιτησίας, Διεθνής Εμπορική Διαιτησία, καθώς και σε προσομοιώσεις των Ηνωμένων Εθνών, έχοντας αποσπάσει σημαντικό αριθμό διακρίσεων.

Η Εικονική Δίκη (Moot Court) αποτελεί μία προσομοίωση δίκης ή διαιτησίας, στην οποία οι φοιτητές καλούνται να αγορεύσουν σε ρόλο δικηγόρου (του ενάγοντος, εναγομένου ή μερών διαιτησίας), στην αγγλική γλώσσα, επί μίας υπόθεσης (πρακτικού) με σύνθετα νομικά ζητήματα. Απαντούν επίσης σε ερωτήσεις των «δικαστών» και να αντικρούουν τα επιχειρήματα των αντιδίκων τους. Σε ορισμένους διαγωνισμούς υποβάλλονται γραπτά υπομνήματα ή οι νομικές πηγές τις οποίες επικαλούνται οι διαγωνιζόμενοι. Σε ρόλο «δικαστών» μετέχουν Καθηγητές Νομικής και καταξιωμένοι νομικοί. Οι διαγωνιζόμενοι βαθμολογούνται επί τη βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων και στις καλύτερες ομάδες και αγορητές απονέμονται ομαδικά και ατομικά έπαθλα, όπως και έπαθλα καλύτερου υπομνήματος.

Η Εικονική Δίκη διαφέρει από τους διαγωνισμούς ρητορικής (Debate), καθώς βασίζεται στην μελέτη και εφαρμογή του δικαίου συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου και ακολουθεί τους οικείους κανόνες διεξαγωγής δικών ή διαιτησιών. Αποτελεί εξαιρετικό παιδευτικό εργαλείο εξοικείωσης των φοιτητών με τη νομική έρευνα, τη δικανική ρητορική, την δεοντολογία του δικηγορικού λειτουργήματος και την ικανότητα διαχείρισης χρόνου, καλλιεργώντας αναγκαίες δεξιότητες της δικηγορίας, όπως η αναλυτική και συνθετική νομική σκέψη και ακριβολογία. Οι συναφείς διεθνείς διαγωνισμοί φέρνουν τους φοιτητές σε επαφή με την παγκόσμια κοινότητα νομικών και τις τελευταίες νομικές εξελίξεις, διευρύνοντας τους ορίζοντές τους και ενισχύοντας την ευγενή άμιλλα και συνεργασία μεταξύ Πανεπιστημίων.

Οι εξαιρετικές επιδόσεις και διακρίσεις των φοιτητών της Νομικής Αθηνών σε διεθνείς διαγωνισμούς, την κατατάσσουν -ως προς τον συνολικό αριθμό διακρίσεων των τελευταίων ετών- μεταξύ των καλύτερων στον κόσμο.

Για την συμμετοχή τους στο διαγωνισμό οι φοιτητές προετοιμάζονται παράλληλα με τις λοιπές ακαδημαϊκές τους υποχρεώσεις, επί σειρά μηνών, με τη συνδρομή διδασκόντων των οικείων μαθημάτων και παλαιότερων διαγωνισθέντων φοιτητών. Για την επιλογή και έναρξη προετοιμασίας των ομάδων των φοιτητών αναρτώνται κάθε ακαδημαϊκό έτος ανακοινώσεις στην ιστοσελίδα της Σχολής.

VII. Επίλογος

Οι προσπάθειες που καταβάλλονται για να εξελιχθεί, να πάει μπροστά η παρεχόμενη εκπαίδευση στη Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ είναι συνεχείς και άοκνες, παρά την οικονομική συγκυρία που εξακολουθεί να είναι δύσκολη.

Στο πλαίσιο της εξωστρέφειας της Νομικής Σχολής ειδικά και του ΕΚΠΑ γενικότερα, και βεβαίως βασιζόμενη στη διμερή Συμφωνία που έχει συναφθεί από το 2016 μεταξύ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μαριούπολης, θα ήθελα με ιδιαίτερη ικανοποίηση να επισημάνω ότι η σημερινή παρουσία μου στο Συνέδριο, αποδέχόμενη την εξαιρετικά τιμητική πρόσκληση του κ. Πρύτανη, υποδηλώνει αναμφισβήτητα την πρόθεση της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ για ενίσχυση και ανάπτυξη της συνεργασίας με την Νομική Σχολή του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μαριούπολης στο πλαίσιο των ιδιαίτερων και μακρών πολιτιστικών δεσμών μεταξύ Ελλάδας και Ουκρανίας.

K. Fotiadi

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS ON THE FACULTY OF LAW OF NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

Modern development trends in Greece attach special value to law. The article deals with the main curricula implemented to carry out the educational process at the Faculty of Law of National and Kapodistrian University of Athens. The faculty provides bachelor's degree, master's degree and

postgraduate degree programs, as well as ones for obtaining a PhD degree in law. The faculty seeks to attract experienced professionals and provides an opportunity for high-quality education. The training of lawyers involves a number of special training areas: a section of civil-legal disciplines, criminal disciplines, trade, constitutional, administrative, European, international law, section of history, philosophy and sociology of law, etc. The author of the article also emphasizes the main programs of academic mobility Erasmus +, which have been successfully active for many years at the above-mentioned Faculty. Finally, it states that on the basis of a bilateral cooperation agreement, concluded in 2016 between National and Kapodistrian University of Athens and Mariupol State University, the Faculty of Law of Greek HEI will strive to strengthen and develop fruitful cooperation with the Faculty of Economics and Law of Mariupol State University, considering remarkable and long-term political ties between Greece and Ukraine.

Keywords: educational programs, educational process, academic mobility program Erasmus+

УДК 342.565.2.073.552

Бакумов О. С.

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

У тезах висвітлено окремі аспекти нормативно-процесуальної складової інституту юридичної відповідальності держави в контексті в контексті конституційної реформи в сучасній Україні.

Ключові слова: юридична відповідальність держави, «процесуальність» інституту відповідальності держави.

Юридична відповідальність держави є неможливою без належної процесуальної основи свого функціонування. У цьому сенсі Конституція України містить основні, «базові» конструкції такого інституту.

«Процесуальність» інституту відповідальності держави має два виміри: позасудовий та власне судовий. Якщо позасудовий порядок передбачає подання адміністративної скарги, то судовий – звернення з позовом до адміністративного суду (судове оскарження) [1, с. 68].

Відомо, що ключовою «гарантією реалізації конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною є право особи оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [2, с. 94]. У цьому сенсі концептуально важливою є реалізованість положень частин 1 та 2 ст. 55 Конституції України, згідно з якими права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [3].

Характерно також і те, що Конституційним Судом України ще в Рішенні від 25 листопада 1997 р. № 6-зп було сформульовано правову позицію, за якою удосконалення законодавства в контексті ст. 55 Конституції України має бути поступовою тенденцією, спрямованою на розширення судового захисту прав і свобод людини, зокрема судового контролю за правомірністю і обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень (п. 2 мотивувальної частини Рішення). Ця правова позиція кореспондується з положеннями ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. щодо права на ефективний засіб юридичного захисту за порушення, вчинені особами, які здійснюють свої офіційні повноваження. Реалізація права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності вказаних суб'єктів має також відповідати вимозі стосовно доступності правосуддя, про що зазначено у міжнародних правових документах – Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст. 8), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 14), Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р. (п. 4) [4].

Фактичним проявом розширення можливостей щодо притягнення до юридичної відповідальності держави є створення адміністративних судів та запровадження

конституційної скарги, та їх закріплення в Конституції України у зв'язку з проведеною у 2016 р. судовою реформою.

Так, відповідно до частини 5 ст. 125 Конституції України, з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [3]. При цьому завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом суперечок у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (частина 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України [5]).

Згідно з частиною 4 ст. 55 Конституції України кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та в порядку, визначеному законом [3].

Конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (частина 1 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» [6]). Відповідно до ст. 151 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [3].

Підсумовуючи необхідно зазначити, що безпосереднє закріплення в Конституції України адміністративного судочинства та інституту конституційної скарги суттєво розширили можливості оскарження протиправних дій органів державної влади та їхніх рішень. Фактично у такий спосіб конституціоналізовано та визначено незворотнім курс на утвердження в Україні адміністративної юстиції, яка, відповідно до свого призначення, покликана захищати права людини перед свавіллям органів державної влади, а так само інституту конституційної скарги як важливого елементу забезпечення конституційності і демократизму юридичної відповідальності держави [7, с. 26].

Крім того необхідно зазначити, що модернізація процесуальної основи інституту юридичної відповідальності держави в контексті конституційної реформи в сучасній Україні має відбуватися синхронно (і в часі, і змістовно) з іншими конституційно-правовими інститутами.

Список використаної літератури

1. Колпаков В. Адміністративне судочинство в предметі адміністративного права. *Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні*: зб. матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю процесуальної діяльності адміністративних судів України (Київ, 1-2 жовт. 2015 р.) / за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ: Ваіте, 2015. С. 66-72.

2. Шостенко О. І. Адміністративна юстиція: світовий і український досвід у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2004. Вип. 10(2). С. 92-118.

3. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236

Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 4 грудня 2011 року № 19-рп/2011. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 84.

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 червня 2005 р. № 2747-IV (в ред. Закону від 3 березня 2017 р. № 2147-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 22.04.2018).

6. Про Конституційний Суд України: Закон від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

7. Гультай М. Конституційна скарга як інститут демократії. *Віче*. 2012. № 14. С. 15-18.

O. Bakumov

ON ANY ASPECTS OF THE PROCESSUAL BASIS OF THE LEGAL INSTITUTE OF LEGAL LIABILITY OF THE STATE

The theses cover certain aspects of the normative-procedural component of the institution of legal responsibility of the state in the context in the context of constitutional reform in modern Ukraine.

Keywords: legal responsibility of the state, «procedural» of the institute of state responsibility.

УДК 341.17(4-672ЄС)

Th. Papadopoulos

THE ROLE OF EU MEMBER STATES IN PRIVATISED COMPANIES: JUSTIFICATIONS OF GOLDEN SHARES IN THE CJEU CASE LAW

The article deals with some useful conclusions on how Member States could justify golden shares in order to preserve special rights in State-owned companies after their privatization.

Keywords: EU Member States, golden shares, privatization, CJEU.

This paper seeks to explore under which conditions EU Member States could continue to have special prerogatives in privatised companies on the basis of public interest considerations. Member States often invoke public interest considerations in order to justify their prerogatives in privatised companies. It will discuss the justifications, which Member States are invoking in order to justify golden shares infringing EU fundamental freedoms. This will reveal the transformed role of Member States in privatised companies, in the context of public interest considerations. This paper will reach some useful conclusions on how Member States could justify golden shares in order to preserve special rights in State-owned companies after their privatisation.

Public interest justifications of golden shares infringing EU fundamental freedoms. The CJEU has decided many cases in which the free movement of capital (Article 63 TFEU) and the freedom of establishment (Article 49 TFEU) were directly or indirectly restricted through Member States holding of golden shares. Golden shares are defined as certain special rights (veto rights, voting caps, direct appointment of board members, etc.) that Member States preserve in privatised companies, which often do not correspond to the shareholding held by Member States (i.e. no proportionality between capital and control). In a series of cases, the CJEU examined the compatibility of various golden shares schemes of Member States. In almost all these cases, the CJEU found that golden shares were infringing free movement of capital (Article 63 TFEU) and freedom of establishment (Article 49 TFEU). Member States participating in the capital of privatised companies invoke public interest in order to justify derogations to the EU fundamental freedoms. Public interest considerations, which were included in national laws introducing these special prerogatives for State's share holdership, are founded on specific provisions of the TFEU and on the case law of the CJEU allowing certain derogations.

The available bases for justifications of infringements of free movement of capital and

freedom of establishment are the Treaty provisions of Article 52 (1) TFEU and Article 65 (1) TFEU, as well as the mandatory requirements in the public interest deriving from case law. From its early case law, the CJEU admitted the possibility of justification of golden shares breaching EU fundamental freedoms and considered carefully the available justifications.

In Case C-367/98 *Commission v Portugal* (paragraph 47), the CJEU held that: “As is also apparent from the 1997 Communication, it is undeniable that, depending on the circumstances, certain concerns may justify the retention by Member States of a degree of influence within undertakings that were initially public and subsequently privatised, where those undertakings are active in fields involving the provision of services in the public interest or strategic services (Case C-483/99 *Commission v France* paragraph 43, and Case C-503/99 *Commission v Belgium* paragraph 43).”

More specifically, Article 52 (1) TFEU (example Article 46 TEC) states that: “1. The provisions of this Chapter and measures taken in pursuance thereof shall not prejudice the applicability of provisions laid down by law, regulation or administrative action providing for special treatment for foreign nationals on grounds of public policy, public security or public health”. Article 65 (1) TFEU (example Article 58 TEC) states that: “1. The provisions of Article 63 shall be without prejudice to the right of Member States: [...] (b) to take all requisite measures to prevent infringements of national law and regulations, in particular [...] to take measures which are justified on grounds of public policy or public security.” Article 65 (1) TFEU also requires compliance with proportionality principle. National legislation introducing the prerogatives of the State in privatized companies must secure the objective which it pursues and must not go beyond what is necessary. (e.g. *Commission v France*). With regard to judicially constructed notion of “mandatory requirements”, the available justification on “mandatory requirements in the public interest” was formulated by the CJEU in *Gebhard* (Case C-55/94 *Gebhard* [1995] ECR I-4165, paragraph 37. The so-called “*Gebhard* Test”).

Grounds not accepted as valid justifications. The CJEU clarified which grounds were not accepted as valid justifications. Article 345 TFEU on neutrality of EU law towards the systems of property ownership of Member States is not accepted as a valid justification. (Article 345 TFEU (example Article 295 TEC) (“The Treaties shall in no way prejudice the rules in Member States governing the system of property ownership.”). Furthermore, the financial interests of Member States in privatized companies are not accepted as a justification of restrictions. It is settled case-law that economic grounds can never serve as justification for obstacles prohibited by the Treaty.

A few examples of public policy or public security grounds in the golden shares case law. A few examples of public policy or public security grounds of Article 65 (1) TFEU accepted by the CJEU as valid justifications of golden shares are:

- 1) energy security/safeguarding of energy supply in case of a crisis,
- 2) safeguarding the provision of telecommunications services in case of a crisis, war, terrorism, natural disasters and other types of threat,
- 3) protection of the interests of workers and minority shareholders and the fact that a big size company could affect the general interest,
- 4) minimum supply of energy resources and goods essential to the public as a whole,
- 5) continuity of public service, national defence, the protection of public policy and public security and health emergencies.

In Case C-112/05 *Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany* (*Volkswagen law*), the justifying grounds invoked by Germany were: the protection of employees and the protection of minority shareholders.¹ The objectives of German legislation were: a socio-

---

¹ Case C-112/05 *Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany*:

political and regional objective, economic objective and industrial policy objective.

In Case C-171/08 *European Commission v Portuguese Republic*, the CJEU stated that:

1) an interest in ensuring the conditions of competition on a particular market cannot constitute valid justification for restrictions on the free movement of capital.

2) as regards the need to prevent a possible disruption of the capital market, it is sufficient to note, as the Commission does, that this objective constitutes an economic ground which, in accordance with settled case law, cannot justify a restriction on the free movement of capital.

3) as regards the derogations permitted under Article 58 EC, it cannot be denied that the objective invoked by the Portuguese authorities to ensure the security of the availability of the telecommunications network in case of a crisis, war or terrorism may constitute a ground for public security and possibly justify an obstacle to the free movement of capital. In this case, the CJEU adopted a strict interpretation of the concept of public security. It is a notion which is not determined unilaterally. Public security may be relied on only if there is a genuine and sufficiently serious threat to a fundamental interest of society. Member States need to explain why it considers that the State's holding of golden shares would make it possible to prevent such an interference with a fundamental interest of society. The compliance with the principle of proportionality is required.

The importance of *Commission v Belgium*: the only case where the CJEU accepted public interest considerations as a justification for unlawful golden shares. Case C-503/99 *Commission v Belgium* is the only case where the CJEU accepted the justifications invoked by the Belgian government. In *Commission v Belgium*, the CJEU considered a right to oppose, ex post facto, some corporate decisions. According to the Belgian legislation, the golden share confers on the Belgian Minister the right to oppose any transfer, use as security or change in the intended destination of the system of lines and conduits that are used or capable of being used as major infrastructure for the domestic conveyance of energy products, if that Minister considers that the operation in question adversely affects the national interests in the energy sector. Moreover, the representatives of the Belgian government to the board of directors may, in addition, apply to the Belgian Minister, within four working days, for annulment of any decision of the board of directors that they regard as contrary to the guidelines for the country's energy policy, including the Belgian government's objectives concerning the country's energy supply. Belgian law was found to infringe free movement of capital. Nevertheless, the CJEU held that this restriction was justified: 1) It stated that

---

“74 As regards the protection of workers' interests, invoked by the Federal Republic of Germany to justify the disputed provisions of the VW Law, it must be held that that Member State has been unable to explain, beyond setting out general considerations as to the need for protection against a large shareholder which might by itself dominate the company, why, in order to meet the objective of protecting Volkswagen's workers, it is appropriate and necessary for the Federal and State authorities to maintain a strengthened and irremovable position in the capital of that company.

75In addition, as regards the right to appoint representatives to the supervisory board, it must be stated that, under German legislation, workers are themselves represented within that body.

76Consequently, the Member State's justification based on the protection of workers cannot be upheld.

77The same applies to the justification which the Federal Republic of Germany seeks to base on the protection of minority shareholders. While the desire to provide protection for such shareholders may also constitute a legitimate interest and justify legislative intervention, in accordance with the principles referred to in paragraphs 72 and 73 above, even if it were also liable to constitute a restriction on the free movement of capital, it must be held that, in the present case, such a desire cannot justify the disputed provisions of the VW Law.

78It should be recalled, in this regard, that those provisions form part of a legal framework giving the Federal State and the Land of Lower Saxony the ability to exercise a greater level of influence than would normally be linked to their investment. However, the Federal Republic of Germany has not shown why, in order to protect the general interests of minority shareholders, it is appropriate or necessary to maintain such a position for the benefit of the Federal and State authorities”.

those rules are justified by the objective of guaranteeing energy supplies in case of a crisis. That objective is based on public security considerations (Article 65 TFEU). 2) Public security may be relied on only if there is a genuine and sufficiently serious threat to a fundamental interest of society (see, in particular, *Église de scientology* paragraph 17). Specific elements of the Belgian law allowing its justification on public security grounds were: 1) Firstly, the Belgian regime in question was one of opposition. No prior approval is required. 2) Secondly, the regime is limited to certain decisions concerning the strategic assets of the companies, including in particular the energy supply networks. 3) Thirdly, any ministerial intervention cannot be arbitrary; it must be supported by a formal statement of reasons, and should be open to effective review by the courts. The CJEU stressed the importance of *Commission v Belgium* in subsequent cases (for example, in Case C-326/07 *Commission v Italy*²).

Member States should consider carefully CJEU golden shares case law, when they are structuring their golden shares. The findings of the CJEU in *Commission v Belgium* could be used as a guide for Member States planning to preserve or even to introduce for the first time golden shares in their privatised undertakings. The accepted derogations in *Commission v Belgium* could be used as a “model law”. The findings of this paper would be particularly useful for Member States planning to proceed to new privatisations, e.g., the overindebted Member States (like Greece and Cyprus) or some Central and Eastern European Member States.

Many Member States are planning to proceed to privatizations. For example, the Economic Adjustment Programmes of some overindebted Member States of the Eurozone (e.g. Greece and Cyprus) require certain privatizations. Many Central and Eastern European Member States are planning certain privatizations. This case law on justified restrictions is very important for these privatization programmes. Otherwise, it is possible that privatization programmes of these Member States could infringe the EU fundamental freedoms.

Ф. Пападопулос

РОЛЬ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС У ПРИВАТИЗОВАНИХ КОМПАНІЯХ: ПРАВІМІРНІСТЬ ЗОЛОТИХ АКЦІЙ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ В СУДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У цій статті описуються деякі корисні висновки про те, як держави-члени могли б обґрунтувати наявність у них золотого пакету акцій з метою збереження спеціальних прав акціонера у державних підприємствах після їх приватизації.

Ключові слова: держави-члени ЄС, золотий пакет акцій, приватизація, Суд Європейського Союзу.

---

² In *Commission v Italy*, the CJEU stated that:

“71 The Court has applied that analysis [STRICT INTERPRETATION] to an opposition system in force in Belgium in the energy sector, which covered certain decisions concerning the strategic assets of national companies, in particular energy supply networks, and specific management decisions relating to those companies, State intervention being possible only when there was a threat that the objectives of the energy policy might be compromised. The Court considered that that system was based on objective criteria amenable to judicial review and that the Commission had not shown that less restrictive measures could have been taken to attain the objective pursued (Case C-503/99 *Commission v Belgium* [2000] ECR I-4809, paragraphs 50 to 53).

72 In the circumstances of this case, however, as found in paragraph 66 above, the Decree of 2004 contains no details of the actual circumstances in which the power of veto may be exercised and the criteria it lays down are not, therefore, based on objective verifiable conditions.

73As noted in paragraphs 53 and 54 above, the statement that the power of veto must be used only in accordance with Community law and the fact that its exercise may be subject to national judicial review cannot make the Decree of 2004 compatible with Community law.”

**NOTES ON THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW
THE SITUATION TODAY – 2019**

The article deals with peculiarities of implementation of International Environmental law. The author provides evaluation and analysis of effectiveness and evolution of International Environmental law. The paper emphasizes the ways and means of safeguarding environment and ensuring basic human rights.

Keywords: *environmental law, climate change, environmental impact, healthy environment, human right.*

The effectiveness of international environmental law is a matter of exceptional interest and urgency at the global, regional, national and local levels. The current phase of the evolution of this law has its roots in the acts adopted in the decade between the UN Rio Conference on Environment and Development (UNCED, 1992) and the Johannesburg World Summit on Sustainable Development (WSSD, 2002).

International environmental law is characterized, lights and shadows, by the affirmation of the key principle of sustainable development [9]. While this principle definitely expresses a widely shared philosophical - political - social approach to issues related to the pursuing of an improved quality of life for mankind, its legal value has been arguable since the very beginning.

In fact, in the first years of the 21st Century environmental law lost its innovative momentum. The acts adopted in the context of the UN, included those adopted in 2015 - in particular the 2030 Agenda for Sustainable Development and the Paris Agreement on Climate Change -, did not lead to any substantial advance.

The 2030 Agenda establishes a global framework for the eradication of poverty and the attainment of sustainable development. It defines a universal Action Programme, articulated in 17 Sustainable Development Goals - SDGs. Improving the environmental rule of law is essential for achieving the SDGs; Goal 16 (Promote just, peaceful and inclusive societies) is dedicated to building effective, accountable institutions at all levels.

The Agenda does not contain any indication on new instruments which would ensure the effectiveness of actions aimed at the achieving the goals listed [7]. It is however inspiring the development of the international cooperation in the field. In this regard, it seems opportune to mention the Resolution on: Persistent Legacy of the Chernobyl Disaster, adopted by the UN General Assembly in 2016 (A/71/L.28), which affirms that the agreed SDGs constitute the paradigm guiding the initiatives to benefit of the area and the populations concerned by the nuclear disaster. These initiatives should accordingly focus on promoting green growth, conserving biodiversity, preventing land degradation, improving local governance systems [5].

The Paris Agreement was signed during the 21st annual session of the Conference of the Parties (CoP) to the Climate Change Convention, with the wish to strengthen the global reaction against the threat of climate change in the context of sustainable development (Article 2,1). The Agreement however, does not impose any real legal obligations on the Parties, and Article 2.2 establishes that it will be implemented according to equity and in such a way as to reflect the principle of common but differentiated responsibility and respective capacity, in the light of diverse national circumstances. This is an appeal to principles which leave ample space to the discretion of the States in determining individual conduct relating to the commitments assumed [6].

In addition, to monitor and check the undertakings made, Article 15 of the Agreement institutes - as a mechanism for facilitating implementation and promoting conformity with the

dispositions of the Agreements – only a committee of experts which has to pay “particular attention to the respective national capabilities and circumstances of Parties” and present an annual report to the CoP. These rather vague provisions justify the criticism of some analysts, who affirmed that the Paris Agreement created only the illusion of a model of governance of climate change [8].

In our opinion, the international law for the protection of the environment has remained at a standstill, as for the principles of a general nature, at the framework shaped in the last decade of the last century.

The definition of a “philosophy” of sustainable development does not in itself overcome the limits of effectiveness of international environmental law. The awareness of general interests at stake, and the need for a deep reflection on the fundamental ethic principles has found expression in the Encyclical Letter *Praise Be to You, O Lord - On Care for Our Common Home* adopted by Pope Francis (2015), and in the yearly Resolutions on: *Harmony with Nature* adopted by the UN General Assembly since 2009.

Furthermore, the Report adopted in November 2018 by UN Secretary-General on Gaps in International Environmental Law and Environment-Related Instruments: *Towards a Global Pact for the Environment* underlines the lack of effective implementation of many multilateral environmental agreements.

At the national level, the strengthening the environmental rule of law is a continuous process. With regard to Ukraine, for example, we might highlight the activities aimed to the implementation of the Association Agreement with the EU [1], and in particular the adoption of the Law of May 23, 2017 on Environmental Impact Assessment; the special Decree of the President of July 5, 2018, on Additional Measures for the Revival of Territories Affected by Radioactive Contamination as a Result of the Chernobyl Disaster, on Social Protection of Victims, Safe Management of Radioactive Waste, which provides further measures to ensure the effective establishment and the operating of the Chernobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve; and, lastly, the adoption of the Law of February 28, 2019, on the Main Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030 (which will be in force since January 1, 2020).

Passing now to the possible emerging of new substantive principles for achieving environmental justice, it seems useful to mention the 2016 IUCN World Declaration on the Environmental Rule of Law, which states that each human, present and future, has the right to a safe, clean, healthy, and sustainable environment (Principle 3).

In fact, the status of the human right to the environment is still debated, but it is receiving growing recognition in the modern constitutions, as well as the case law of international courts. Thus, while the 1950 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) does not contain a specific provision, the jurisprudence of the Court of Human Rights has made significant steps towards the affirmation of a human right to a healthy environment. In particular, the interpretation of some provisions of the European Convention has allowed to consider nature conservation when its degradation would lead to damage of other individual rights explicitly recognized, such as the rights to respect for private and family life, and the right to respect for property.

Within the UN system, in March 2018, a Special Rapporteur appointed by the Human Rights Council presented a draft of Framework Principles on Human Rights and the Environment [3]. Although these principles do not directly define human rights, they set out the basic obligations of States that relate to the right to environment.

In conclusion, international environmental law is still in evolution. The treaty systems and the soft law acts are increasingly articulated and rather sophisticated, but in terms of effectiveness the

progress is modest. The implementation of principles and rules remains problematic at both the international and national levels.

The full recognition of a human right to a healthy environment might improve the effectiveness of the current legal systems, but not overcome their structural and substantial limits. The development of the required actions at the national level is constrained, not only in developing countries, by a lack of financial resources, institutional capacities, appropriate legislation.

In this regard, “it is essential that States and the UN work together to seize the opportunity to use international environmental law in new and dynamic ways” [2], with a view to safeguarding the environment and ensure the basic human rights to life, water, food quality also for future generations.

Bibliography

1. *Report on Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU 2018*, Government Office for Coordination of European and Euro-Atlantic Integration, and Vice Prime Minister’s Office for European and Euro-Atlantic Integration, Kyiv, 2019.

2. *Gaps in International Environmental Law and Environment-Related Instruments: Towards a Global Pact for the Environment*, Report of the Secretary-General, UN GA, A/73/419, 30 November 2018.

3. Knox, J.H., *Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment*, Human Rights Council, A/HRC/37/59, 24 January 2018.

4. Raialakshmi, V., *Religious Environmentalism for Sustainable Development*, in “Environment - Law and Enforcement: The Contemporary Challenges”, ed. by Manoj Kumar Sinha, S. Sivakumar, Furqan Ahmad, The Indian Law Institute, New Delhi, 2017, pp. 39-60.

5. *Optimizing the International Effort to Study, Mitigate and Minimize the Consequences of the Chernobyl Disaster*, Report of the Secretary-General, UN A/71/411, 28 September 2016.

6. Falcone, M., *Accordo di Parigi sul Clima. Pro e contro del compromesso raggiunto dalla COP 21*, in *SudinEuropa*, March 2016, pp.11-12.

7. Chiussi, L., *The UN 2030 Agenda on Sustainable Development: Talking the Talk, Walking the Walk?* in *La Comunità internazionale*, 1/2016, pp. 49-70.

8. Postiglione, A., *Accordo di Parigi sul Clima del 2015*, in *Lexambiente.it*, at <http://www.lexambiente.com/materie/ambiente-in-genere/188-dottrina188/11997-ambiente-in-genere-accordo-di-parigi-sul-clima-del-2015.html>, 2016.

9. Tamburelli, G., *Ambiente (Tutela del -) (Diritto internazionale)*, in *Enciclopedia Giuridica Treccani*, 2004.

Тамбуреллі Дж.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА. СИТУАЦІЯ СЬОГОДНІ – 2019 Р.

У статті розглянуто особливості реалізації міжнародного екологічного права. Проведено оцінку та аналіз ефективності та еволюції міжнародного екологічного права. Підкреслюються шляхи та засоби захисту довкілля та забезпечення основних прав людини.

Ключові слова: екологічне право, зміна клімату, вплив на навколишнє середовище, здорове довкілля, права людини.

СЕКЦІЯ І
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ
ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

УДК 339.92:005.334

Булатова О. В., Карпенко О. І., Федоров Е. В.

РИЗИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Тези характеризують існуючі ризики безпеки, основні тенденції у глобалізаційних процесах. Наголошується, що у суспільстві ризику уникнення небезпек і громадянських загроз може зрештою перевершити економічні питання як основну рушійну силу місцевої, національної та міжнародної політики. Визначені об'єкти захисту на глобальному, наднаціональному, національному, внутрішньодержавному рівнях. При цьому людина та її потреби визнається базовим структурним компонентом економічної безпеки в сучасних умовах.

Ключові слова: *світове господарство, ризики безпеки, суспільство ризику, сфери безпеки, об'єкти захисту*

У результаті глобалізації суб'єкти міжнародних економічних відносин всіх рівнів зіштовхуються зі все більш складними ризиками безпеки. У сучасних дослідженнях звертається увага на шість основних тенденцій, що мають глобальний характер, а від так визначатимуть напрями соціальних, технологічних зрушень та ризиків, що відбуватимуться у глобалізованому світі [3].

Середовище функціонування світового господарства змінюється у напрямку посилення взаємозалежності, з одного боку, та фрагментації та регіоналізації, з іншого, що вимагатиме формування ефективного багаторівневого управління. У системі глобального управління і далі посиляться роль економік, що розвиваються. Нова економічна рівновага, яка формується у світовому господарстві, визначатиметься впливом країн азійсько-тихоокеанського регіону – промислового Китаю, найбільш густонаселеної Індії тощо, які визначатимуться як консолідований економічний центр світу. Країни, що розвиваються, посилять свою роль як основні ринки (збільшення торгівлі Південь-Південь), генератори інновацій і перестануть бути основними джерелами сировини та дешевої робочої сили. Торговельне співробітництво країн, що розвиваються, буде менш інституціоналізованим (порівняно із європейською моделлю інтеграції).

Нова парадигма виробництва, що формується у світовому господарстві, визначатиметься економічною перевагою міст, де формується особливий простір із високим рівнем конкуренції як між компаніями, так і між високопрофесійними фахівцями. Також вона характеризується концентрацією інновацій у відповідних хабах, посиленням конкуренції за інтелектуальні ресурси, поширенням глобальних виробничих ланцюгів. Висока мобільність висококваліфікованих працівників прискорить взаємодію та взаємозалежність культур. Поширення нових технологій посилить безробіття, закріплюючи незмінність структурного безробіття.

У світі відбуватиметься посилення ініціатив громадянського суспільства, покращення освіти, скорочення бідності. Одночасно, із розвитком технологій посиляться роль кібербезпеки. Демографічна ситуація визначатиметься процесами подальшої урбанізації, гендерної рівності, появою нового середнього класу на ринках, що розвиваються.

Посилення екологічних проблем вимагатиме спільних дій глобального масштабу, спрямованих на протидію екстремальним кліматичним змінам – повеням, ураганам, пожежам, цунамі – події, які безпосередньо пов'язані із погіршенням стану навколишнього середовища, у тому числі через швидку індустріалізацію регіонів, які тривалий час були аграрними.

Сучасний індустріалізований світ рухається до суспільства ризику, у цьому суспільстві багатство і розподіл багатства замінюється розподілом ризику. У суспільстві ризику

уникнення небезпек і громадянських загроз може зрештою перевершити економічні питання як основну рушійну силу місцевої, національної та міжнародної політики. У. Бек виділяє три осі конфлікту в суспільстві ризику [1, с.13-14]: конфлікти екологічних ризиків, які спонтанно генерують глобальні динамічні процеси; глобальні фінансові ризики, які трансформуються від індивідуальних до консолідованих; загрози з боку терористичних мереж.

Оскільки не існує світового уряду, ринковий ризик не може бути обмежений на національних ринках. З іншого боку, жоден національний ринок не може повністю захистити себе від проявів глобалізації. На Всесвітньому економічному форумі «Глобалізація 4.0: формування нової архітектури в епоху четвертої промислової революції» [2] підкреслювалось, що для побудови спільної архітектури глобального управління потрібні дві складові з боку міжнародного співтовариства: залучення всіх зацікавлених сторін до сталого діалогу, що матиме вирішальне значення, системного мислення, необмеженого короткостроковими інституційними та національними міркуваннями. Неприйняття такого нового підходу стане трагедією для людства.

Сучасне світове господарство має складну ієрархічну просторову структуру, притаманні різні регіональні рівні та таксономічні одиниці [5, с. 65-67], відповідно, складною ієрархічною структурою характеризується економічна безпека [4, с. 125; 6, с. 86, 89]. На глобальному рівні об'єктом захисту стає світовий економічний порядок, сталий розвиток. Економіка та інтереси інтеграційного об'єднання стають об'єктом захисту на наднаціональному рівні. Сферою безпеки на національному рівні стають національна економіка та національні інтереси. На внутрішньодержавному рівні об'єктами захисту виступають економіка регіонів, міст, підприємств тощо. Але ж базовим структурним компонентом економічної безпеки в сучасних умовах має залишатись людина та її потреби. Відповідно, система економічної безпеки має виступати як різномірівнева інтегрована система, у якій сутність безпеки як неподільної категорії визначається багатоаспектністю та міждисциплінарністю.

Список використаної літератури

1. Beck U. Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision / Ulrich Beck. *Constellations* Volume 16, No 1, 2009. С. 3-22
2. <https://www.weforum.org/agenda/2018/11/globalization-4-what-does-it-mean-how-it-will-benefit-everyone/>
3. Pascual-Ramsay A., Sáinz A. The World in 2030: Global Trends and Risks That Will Shape the World over the Next 20 Years // *ESADEgeo*. Position Paper 36. October 2014. 39 p.
4. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія [О. С. Власюк, А. І. Мокій, О. І. Ляш, В. І. Волошин, М. І. Флейчук, Т. О. Власюк та ін.] / за заг. ред. О. С. Власюка. Київ: НІСД, 2017. 384 с.
5. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2012. 386 с.
6. Мокій А. І., Дацко Л. І. Територіальна громада в системі економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 83-89.

О. Bulatova, O. Karpenko, E. Fedorov

SAFETY RISKS AND OBJECTS OF PROTECTION IN CONDITIONS OF GLOBAL ENVIRONMENT

Thesis describes the existing security risks, the main trends in globalization processes. It is noted that in society the risk of avoiding dangers and civilian threats can ultimately surpass economic issues as the main driving force of local, national and international policies. Defined objects of protection are at the global, supranational, national, state-based levels. At the same time, a person and his needs are defined as a basic structural component of economic security in modern conditions.

Keywords: world economy, security risks, society of risk, security spheres, objects of protection

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОПОРЯДКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У тезах розглядаються доктринальні підходи до способів та форм взаємодії конституційного та міжнародного правопорядків. Аналізуються, серед інших, такі форми взаємодії правопорядків, як ратифікація міжнародного договору, рецепція, інкорпорація, трансформація. Наголошується на необхідності врахування сучасних особливостей правової глобалізації та міждержавної інтеграції при визначенні оптимальних форм взаємодії правових систем різного рівня з метою сприйняття міжнародних стандартів національною правовою системою.

Ключові слова: взаємодія, правова система, ратифікація, конституційне право, європейські правові стандарти.

У другій половині ХХ ст. у зарубіжній доктрині були сформульовані принципи так званої концепції трансформації як засобу реалізації норм міжнародного права у національному. Хоча теорію трансформації радянська доктрина не сприйняла та запропонувала назвати її «імплементациєю» [1, с. 62], «національно-правовою імплементациєю» чи «допомогою національного права міжнародному» [2, с. 74].

Більшість авторів, використовуючи цей термін, визначають його як умовний. Так, на думку Є. Т. Усенка, під трансформацією слід розуміти всю сукупність «способів здійснення міжнародних зобов'язань держави за допомогою видання нею національних правових актів». Вчений виокремлює два різновиди трансформації: генеральну та спеціальну. Генеральна трансформація, на його думку, полягає у встановленні державою у своєму внутрішньому праві загальної норми, яка надає міжнародно-правовим нормам сили внутрішньодержавної дії. Спеціальна трансформація полягає у наданні державою конкретним нормам міжнародного права сили внутрішньодержавної дії шляхом відтворення їх у законі текстуально або у вигляді положень, адаптованих до національного права, або шляхом законодавчого вираження згоди на їхнє застосування іншим способом [3, с. 16]. Основними постулатами теорії трансформації В. В. Гаврилов вважав наступні: а) міжнародне та внутрішньодержавне право являють собою два різних правопорядки, при цьому перше не може бути безпосереднім регулятором відносин у сфері дії другого; б) для надання нормам міжнародного права юридичної сили всередині держави вони повинні бути трансформовані у норми національного права; в) процедура трансформації характерна для всіх випадків та засобів приведення в дію норм міжнародного права всередині держави, а проведення трансформації опосередковується виданням відповідного трансформаційного національно-правового акту [4, с. 144]. На думку О. Ф. Скаун, питання правової трансформації коригуються із таким явищем, як спадкоємність у праві. Елементи спадкоємності в праві спостерігаються у загальній (генеральній) трансформації, коли норми національного права санкціонують застосування положень міжнародного договору для регулювання суспільних відносин [5, с. 76]. Л. П. Ануфрієва трансформацію поділяє на пряму та опосередковану. Пряма – це процес надання міжнародному договору статусу національного закону. З практичної точки зору, така аргументація пов'язана з конституціями держав, які проголошують міжнародне право або частиною права країни, або таким, що перевищує силу закону. При опосередкованій трансформації конституція або інші законодавчі акти регламентують питання окремо про засоби введення в дію міжнародних договорів усередині держав [6, с. 343-344]. Так, ст. 96 Конституції Іспанії передбачає, що законно укладені та офіційно опубліковані в Іспанії міжнародні договори є частиною її внутрішнього законодавства. Більш цікаво виглядають положення Цивільного кодексу Іспанії, зокрема, у ст. 1.5 зазначається, що правові норми міжнародних договорів, не мають прямого застосування в Іспанії... ці норми використовуються лише після введення їх у внутрішнє право шляхом повного опублікування в Офіційному бюлетені держави [7, с. 162].

Буткевич В. Г. сутність трансформації розуміє як видання національно-правового акту,

що перетворює норму міжнародного права на норму внутрішньодержавного права [8, с. 256]. Під трансформацією М. В. Миронов розуміє юридичну форму приведення в дію норм міжнародного права на території певної держави шляхом видання спеціальних внутрішньодержавних правових актів. Така трансформація впливає з принципу суверенної рівності держав та не залежить від певної доктрини співвідношення міжнародного та національного права в юридичній практиці. У країнах, де панує дуалістична доктрина, застосовується трансформаційний внутрішньодержавний нормативний акт, а в країнах моністичної доктрини така норма являє собою загальну транснаціональну норму. Як і В. Г. Буткевич, М. В. Миронов розглядає трансформацію або процедуру співвідношення міжнародного та національного права як форму правотворчого процесу [9, с. 36].

Так, канадський дослідник Дж. Кар'є, обґрунтовуючи сутність трансформації, вбачав у ній одну з моделей рецепції, коли нова правова норма, яка виникла внаслідок трансформації, відображає норму міжнародного права. Він підкреслює, що кожна національно-правова система обирає свій підхід до рецепції міжнародного права. При цьому він виокремлював дві моделі рецепції – трансформацію та адаптацію, або інкорпорацію [10, с. 200].

Загалом, у процесі уніфікації договори забезпечують максимальну єдність законодавств держав-учасниць і тому зручні у міждержавних відносинах тим, що їх укладання не потребує попереднього вивчення відповідного національного законодавства. Підписуючи договори, держави-учасниці зобов'язуються забезпечити відповідність національного законодавства міжнародному зобов'язанню. При цьому держави вільні у коригуванні зобов'язань за допомогою застережень, які, у свою чергу, не змінюють об'єкта та мети договору. Тому уніфікація через укладання міждержавних договорів може бути малоефективною. На думку В. Г. Вишнякова, саме застереження, що вносяться в уніфіковані угоди, або різна практика тлумачення уніфікованих норм у національних правових системах є причиною повільного розвитку інтеграційних процесів [11, с. 45].

На сучасному етапі особливо поживавився процес уніфікації в Європі. Дія уніфікації добре виявляється у багатьох публічних сферах життєдіяльності держав-учасниць Європейського Союзу, зокрема місцевому самоврядуванню, уніфікована форма якого прийнята завдяки положенням Європейської Хартії місцевого самоврядування 1985 року [12].

Причому процеси уніфікації стосуються не тільки публічного права (якому головним чином віддавалася перевага в інтеграційному інструментарії ЄС, в його нормотворчості), а й приватного права. Стимулом для посилення процесу уніфікації в галузі приватного права було створення єдиного внутрішнього ринку ЄС, закріплене актом 1986 р. [13]. Згодом з'явилася так звана «Доповідь Чеккіні», в якій вказувалася значна сума «несвропейських» витрат, тобто пов'язаних з усуненням перешкод у реалізації інтеграційних процесів. Основною причиною цих витрат були відмінності в національних законодавствах держав-членів, що перешкоджали вільному розвитку торгівлі між ними. Тому вже у 80-х роках ХХ ст. виникли ідеї уніфікації саме європейського приватного права, особливо договірної, хоча свій розвиток ці ідеї одержали тільки наприкінці 1990-х років [14]. Результатом такого розвитку можна вважати Принципи Європейського договірної права і проект єдиного Європейського кодексу цивільного права. Окрім того, на думку як вітчизняних, так і зарубіжних учених, успішний і результативний процес уніфікації в ЄС пов'язаний з правом інтелектуальної власності. Тут виокремлюють дві форми інтеграційних правових процесів. Перша форма – гармонізація права, коли відбувається зближення національних законодавств країн-членів ЄС у сфері правової охорони інтелектуальної власності. Гармонізація здійснюється за допомогою такого нормативно-правового акту, як директива. При другій формі – уніфікація права – відбувається введення єдиного інструменту правової охорони інтелектуальної власності, що діє на всій території ЄС, який не заміняє національних інструментів правової охорони. Така форма характерна більшою мірою для засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу і вироблюваної ними продукції (робіт, послуг), права промислових зразків, правової охорони селекційних досягнень у сфері

рослинництва [15, с. 88].

Уніфікація права в рамках ЄС здійснюється за допомогою ухвалення такого нормативно-правового акту, як регламент. Основні риси регламенту – загальне застосування в державах-учасниках, загальнообов'язковість у повному обсязі й пряма (безпосередня) дія – зумовлюють ефективність його правових положень. Регламенти не потребують подальшої ратифікації державами-членами, імплементації в національне законодавство і не можуть бути змінені будь-яким органом влади держави-члена.

Отже, на сучасному етапі основними актами уніфікації національного права в ЄС є регламенти. За своєю юридичною силою вони дорівнюють до внутрішніх законів держав. Під час розгляду правової природи регламенту науковці наголошують, що це акт, який має у вказаному вище ряді нормативно-правових джерел вищу юридичну силу, його головною характеристикою є загальний характер, обов'язкова сила в цілому і прямий характер дії. Регламенти діють разом з внутрішнім законодавством держав-членів ЄС, приймаються виключно в рамках «першої опори» ЄС, тобто в рамках Європейських Співтовариств. Вказані вище правові характеристики регламенту зумовлюють не тільки його місце в ієрархії системи нормативно-правових актів ЄС і Співтовариств, а й значну ефективність його правових положень. З огляду на те, що регламенти не потребують подальшої ратифікації державами-членами, імплементації в національне законодавство і не можуть бути змінені навіть частково жодним органом держави-члена, вони, діючи безпосередньо в значно більшому обсязі, ніж будь-який інший правовий акт, забезпечують у рамках ЄС і Співтовариств єдність і стабільність правопорядку, а також його уніфікацію.

Список використаної літератури

1. Мартиненко П. Ф. Насиченість державного права України міжнародним правовим порядком: конституційний аспект. Конституція і конституціоналізм: вибіркові проблеми / відп. ред.: П. Ф. Мартиненко, В. М. Кампо. Київ: Купріянова, 2007. С. 250.
2. Аметистов Э. М. Международное право и труд. Факторы имплементации международных норм о труде. Москва: Междунар. отношения, 1982. 272 с.
3. Усенко Е. Т. Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российская Конституция. *Московский журнал международного права*. 1995. № 2. С. 16.
4. Гаврилов В. В. Понятие и взаимодействие международной и национальных правовых систем: моногр. Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2005. С. 144.
5. Скакун О. Ф. Міжнародний чинник спадкоємності у праві України. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали наук.-практ. конф. / гол. ред. кол. В. Ф. Опришко. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. С. 76.
6. Ануфриева Л. П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории. Москва: Спарк, 2002. С. 343–344.
7. Осминин Б. И. Принятие и реализация государствами международных договорных обязательств: моногр. Москва: Волтерс Клувер, 2006. С. 162–168.
8. Буткевич В. Г. Соотношение внутригосударственного и национального права. Київ: Вища шк., 1981. 256 с.
9. Миронов Н. В. Советское законодательство и международное право. Москва: Междунар. отношения, 1968. С. 36.
10. Currie J. *Public International Law* / J. Currie. Ontario, 2001. 200 p.
11. Вишняков В. Г. Право и межгосударственные объединения / В. Г. Вишняков, В. Н. Елизаров, Ю. А. Королев и др.; под общ. ред. В. Г. Вишнякова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 45.
12. Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 року. РЄ, 1990. 12 с.
13. Принципы Европейского Договорного Права. URL: <http://www.yurclub.ru/docs/international/index.html>
14. Єдиний Європейський кодекс цивільного права: проект. Київ: Представництво Європейської комісії в Україні, 2006. 86 с.

15. Абдуллин А. И. Право интеллектуальной собственности в Европейском Союзе: генезис, унификация, перспективы развития: моногр. Казань, 2006. 479 с.

Y. Voloshin

THE CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE INTERACTION OF NATIONAL LAW ORDERS IN THE MODERN CONDITIONS OF EUROPEAN INTERSTATE INTEGRATION

The article examines doctrinal approaches to the ways and forms of interaction between constitutional and international law. Analyzed, among others, the following forms of cooperation between law enforcement, as the ratification of the international treaty, reception, incorporation, transformation. The necessity of taking into account the features of modern legal globalization and interstate integration in determining the optimal forms of interaction between legal systems of different levels to international standards of perception national legal system.

Keywords: interaction, the legal system, ratification, constitutional law, European legal standards.

УДК 341.1/8:349

Гріненко О. О., Білоцький С. Д.

РЕГІОНАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ НА ПРИКЛАДІ АФРИКИ

У тезах висвітлено основні проблемні питання діяльності міжнародних міжурядових організацій Африки в сфері природних ресурсів. Проаналізовано діяльність спеціалізованих конвенційних органів, а також неспеціалізованих організацій економічної інтеграції.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання природних ресурсів, Африканська конвенція про збереження природи і природних ресурсів (2003 р.), Співтовариство розвитку Півдня Африки, Східно-африканське співтовариство.

Важливу роль в інституційному забезпеченні експлуатації, управління та захисту природних ресурсів відіграють міжнародні регіональні організації. На жаль, в Україні недостатньо відомою є практика широкого спектра африканських міжурядових організацій, ми спробуємо заповнити цю прогалину.

Ключовим з існуючих в Африці щодо природних ресурсів міжнародним актом є Африканська конвенція про збереження природи і природних ресурсів (2003 р.) [1]. Цей документ, схвалений майже всіма державами континенту, серед іншого передбачає створення спеціального конвенційного органу – Конференції сторін (КС), яка виступає її директивним органом (ст. 5). На рівні міністрів КС проводяться чергові наради, принаймні, один раз на два роки, а перше засідання має відбутися не пізніше, ніж через один рік після дати набуття чинності Конвенцією. Позачергові засідання можуть проводитися або на розсуд членів КС, або на прохання однієї зі сторін. Рішення приймаються за можливістю на основі консенсусу або іншим чином, принаймні, в дві третини голосів присутніх і голосуючих. Спостерігачі, такі як представники африканських субрегіональних економічних спільнот, ООН і її спеціалізованих установ, держави, які не є сторонами Конвенції, а також акредитовані неурядові організації можуть бути присутніми на засіданнях КС.

Перше засідання в рамках КС було присвячено прийняттю власних правил процедури, а також правил процедури для інших допоміжних органів. Такі правила можуть регулювати терміни та проведення нарад КС, питання участі спостерігачів, підготовку попереднього порядку денного для кожного засідання, позначення представників делегацій і посадових осіб КС. Також КС визначає правила щодо фінансування та діяльності секретаріату.

Основні функції КС включають в себе: підготовку рекомендацій для Сторін з будь-яких питань, пов'язаних зі здійсненням Конвенції; отримання, розгляд і внесення рекомендацій щодо звітів і доповідей, представлених Сторонами, допоміжними органами або Секретаріатом; створення необхідних допоміжних органів; заохочення і сприяння обміну інформацією між Сторонами; прийняття поправок до Конвенції, а також додаткових додатків

або поправок до додатків; пошук шляхів співпраці Секретаріату з компетентними національними або міжнародними, державними чи приватними організаціями [2, с. 371].

КС уповноважена затверджувати додатки до Конвенції про види, які потребують охорони, а також визначати критерії для заповідників, що доповнюють ті, які вже визначені в ст. V (6, а) і які вказані в першу чергу для збереження і сталого використання природних ресурсів (ст. V (6, б)). КС може також створити Фонд збереження з добровільних внесків від Сторін або інших законних джерел фінансування проектів та заходів, що відносяться до основних цілей Конвенції. Цільові фонди і внески є також потенційними інструментами фінансування. КС також наділена повноваженнями створювати технічні та наукові допоміжні органи.

Крім того, в ряді африканських регіональних інтеграційних утворень створено розгалужені конвенційно-інституційні природоресурсні механізми. Так, Співтовариство розвитку Півдня Африки (САДК) в своїй засновницькій угоді – Договорі Співтовариства з питань розвитку Півдня Африки (1992 р.) [3] серед цілей організації виділили: «Е) заохочувати і максимально продуктивно розвивати та використовувати ресурси регіону; Г) забезпечувати стале використання природних ресурсів та ефективний захист навколишнього середовища» (ст. 5. П. 1). А окремий секторальний міністерський комітет в рамках інституційного механізму має займатися природними ресурсами і навколишнім середовищем (ст. 12).

На розвиток вищезазначених положень установчого договору САДК був прийнятий цілий ряд міжнародних документів, що стосуються природних ресурсів. Одним з видів таких документів є протоколи САДК, прийняті у формі міжнародних договорів державами-членами САДК. Протоколи є міжнародними інструментами, за допомогою яких реалізуються положення Установчого договору САДК, і які мають юридично обов'язкову силу. Протокол набирає чинності після того, як його ратифікували дві третини держав-членів САДК.

Так, Протокол САДК про лісові ресурси (2002 р.) [4] спрямований на сприяння розвитку, збереження, раціонального використання та утилізацію усіх видів лісів, а також на торгівлю лісовою продукцією і досягнення ефективного захисту навколишнього середовища і захисту інтересів нинішнього і майбутніх поколінь (ст. 3 (1,е)). У Протоколі вказується на необхідність національних стратегій оцінок лісових ресурсів, національної лісової політики, прийняття відповідних програм і законів в державах – членах САДК, створенні регіональних баз даних лісів. Політика і правові механізми, прийняті в державах-членах, повинні дозволити місцевим жителям, особливо жінкам, ефективно брати участь у діяльності з управління лісовими ресурсами, при цьому особливо акцентується увага на повазі до традиційних знань місцевого населення. Підхід до лісових генетичних ресурсів відповідає запропонованому у Нагойському протоколі: Держави-учасниці використовують національну політику і впроваджують механізми для забезпечення доступу до лісових генетичних ресурсів на основі попередньої обґрунтованої згоди і взаємно узгоджених умовах, і існує справедливий розподіл вигод, одержуваних від використання цих ресурсів; Держави-учасниці поділяють гермоплазму від генетичних ресурсів рослин на взаємно узгоджених умовах; з метою збереження гермоплазми лісових видів співпрацюють з метою подальшого розвитку збору лісової зародкової плазми в генетичному ресурсний центр SADC рослин (ст. 17).

Ще одна регіональна інтеграційна організація – Східно-африканське співтовариство (САС) в рамках свого засновницького договору – Договору про створення Східно-африканського співтовариства (1999 р.) [5] передбачає співпрацю в сфері природних ресурсів. Важливо, що в цій угоді окремо розглядають водні (ст. 100), людські (ст. 98, 102), енергетичні, включаючи сюди «розробку родовищ викопних видів палива і використання нових і поновлюваних джерел енергії» (ст. 102), генетичні (ст. 112), мінеральні (ст. 114) і природні ресурси (ст. 111–114). Причому останні поєднані з навколишнім середовищем. Проте у «визначеннях термінів» йдеться дещо про інше – «Навколишнє середовище» означає природні ресурси повітря, води, ґрунту, фауни і флору, екосистеми, землі, штучні фізичні

особливості, культурну спадщину, характерні аспекти ландшафту і соціально-економічної взаємодії між зазначеними факторами і будь-який з живих і неживих організмів» (ст. 1) живі і неживі ресурси в ній (ст. 2).

На додаток було ухвалено ще спеціалізований протокол Східно-африканського співтовариства Протокол про навколишнє середовище і природні ресурси (2006 р.) [6]. Він ще перебуває у стадії набрання чинності. Протокол є досить інноваційним. Згідно з положеннями Протоколу чисте і здорове навколишнє середовище є необхідною умовою для стійкого розвитку. Загальна мета Протоколу полягає у сприянні та зміцненні співпраці серед держав-членів САС в галузі збереження та управління навколишнім середовищем і природними ресурсами. У ньому зазначено цілий ряд спільних сфер дій з метою запобігання деградації навколишнього середовища. У Протоколі акцент робиться на управлінні у наступних секторах природних ресурсів: транскордонні природні ресурси; біологічне розмаїття і генетичні ресурси; лісові ресурси; дика природа; водні ресурси; водно-болотні угіддя; прибережне і морське рибальство; енергетичні ресурси; раціональне використання мінеральних ресурсів.

Набагато більш концентровано до проблеми природних ресурсів ставляться у ЕКОВАС. У Котонській переглянутій угоді про заснування Економічного співтовариства країн Західної Африки (ЕКОВАС) (1993 р.) [7] природоресурсні питання визначені серед цілей функціонування об'єднання поряд зі створенням спільного ринку: «Цілями Товариства є підтримка співпраці та інтеграції, що веде до створення економічного союзу в Західній Африці... Для досягнення цілей... Співтовариство, поступово, забезпечить: збалансованість і координацію національної політики і підтримку програм інтеграції, проектів і діяльності, зокрема, в галузі харчової промисловості, сільського господарства і природних ресурсів» (ст. 3). Самі питання природних ресурсів розподілені в рамках кількох окремих політик і сфер діяльності ЕКОВАС. Також створюється окремий орган – Технічна Комісія ЕКОВАС з питань Довкілля і Природних Ресурсів (ст. 22). Водночас жодний з головних органів ЕКОВАС компетенцією в сфері природних ресурсів не наділено.

Таким чином, можна відзначити, що регіональні африканські інституційні механізми в сфері природних ресурсів є доволі численними. Проте, вони не є структурованими і достатньо фрагментованими в загальному контексті. Більш дієвими є механізми інтеграційних об'єднань. Це пов'язано з відповідними досягненнями в рамках економічної інтеграції.

Список використаної літератури

1. Revised African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/7782-treaty-0029_-_revised_african_convention_on_the_conservation_of_nature_and_natural_resources_e.pdf.
2. Спектор О. М. Міжнародне природоресурсне право. Одеса: Фенікс, 2018. 654 с.
3. Consolidated Text of the Treaty of the Southern African Development Community (2015). https://www.sadc.int/files/5314/4559/5701/Consolidated_Text_of_the_SADC_Treaty_-_scanned_21_October_2015.pdf.
4. The SADC Protocol on Forestry of 2002. URL: https://www.sadc.int/files/9813/5292/8364/Protocol_on_Forestry2002.pdf
5. The Treaty for the Establishment of the East African Community (1999). URL: http://www.eala.org/uploads/The_Treaty_for_the_Establishment_of_the_East_Africa_Community_2006_1999.pdf.
6. Protocol on Environment and Natural Resource Management (2006). URL: <http://repository.eac.int/bitstream/handle/11671/1638/EAC%20PROTOCOL%20ON%20ENVIROMENT%20AND%20NATURAL%20RES%20MGMT.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. Treaty of establishing the Economic Community of West African States (ECOWAS) (1993). URL: <https://www3.nd.edu/~ggoertz/rei/rei260/rei260.23tt1.pdf>.

S. Bilotsky, O. Grinenko

REGIONAL INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF NATURAL RESOURCES AT THE APRIL OF AFRICA

The theses highlight the main issues of the activities of international intergovernmental organizations in Africa in the field of natural resources. The activity of specialized convention bodies, as well as non-specialized organizations of economic integration, is analyzed.

Keywords: international legal regulation of natural resources, African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources (2003), Southern Africa Development Community, East African Community.

УДК 342.922:03.08](419)(73)

Дрозд О. Ю.

ДОСВІД ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА США ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що, крім централізованої та децентралізованої систем регулювання інституту проходження державної служби, існує ще один вид регулювання, а саме прецедентний. Прецедентний тип регулювання притаманний Великій Британії та США, де цивільна служба існує в значенні «публічна». З'ясовано, які особи вважаються цивільними службовцями в цих країнах, а хто до цієї категорії не належить. Виокремлено основні риси існуючої на сьогодні моделі правового регулювання праці державних службовців у США. На основі розглянутого сформульовано висновки щодо можливості перейняття позитивного досвіду й запровадження його до законодавства України.

Ключові слова: державна служба, правове регулювання, прецедентний вид регулювання, цивільний службовець.

Аналізуючи наукову літературу, ми дійшли висновку, що більшість учених під час дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання інституту проходження державної служби приділяють увагу двом системам такого регулювання, а саме: централізованій та децентралізованій. Однак, на нашу думку, існує ще один, окремий вид правового регулювання проходження державної служби, – прецедентний. Цей тип характеризується відсутністю уніфікованого правового регулювання основних елементів проходження державної служби. При цьому система організації державної служби побудована на певних фундаментальних принципах організації державної влади й органів державного управління в певній країні та має своїм особливим акцентом врегулювання порядку взаємовідносин органів державного управління і громадян [1, с. 49-50].

Указаний тип правового регулювання притаманний Великій Британії, для якої цивільна служба існує в значенні «публічна». Цивільними службовцями вважаються працівники міністерств та інших центральних відомств, яких найнято як публічних осіб і служба яких оплачується за рахунок коштів, що виділяються парламентом на ці цілі. Посадові особи цивільної служби поділяються на змінюваних політиків і незмінюваних професійних адміністраторів. До цивільних службовців не віднесено: військовослужбовців, службовців поліції, службовців органів місцевого самоврядування, суддів, службовців публічних корпорацій, учителів, працівників національної служби охорони здоров'я [2, с. 388]. При цьому історично цивільна служба вважається прерогативою корони (королівської влади) і тому регулюється в основному не законами, а наказами корони, а також розпорядженнями міністерств у рамках своєї компетенції [3, с. 58-59].

Окрім цього, серед країн-представників наведеного вище типу правового регулювання інституту проходження державної служби називають Сполучені Штати Америки. У США клас державних службовців сформувався пізніше за встановлення демократії, що визначило появу важливої особливості американського різновиду англосаксонського виду державної служби – роздачу низки вищих посад представникам партії, яка здобула перемогу на

виборах [4, с. 221].

Разом із тим відзначимо, що американська система державної служби накладає найбільше обмежень щодо політичної діяльності, що виступає реакцією на систему призначення на посади згідно з партійною належністю. Обмеження поширюються на такі головні сфери: кандидатів на політичну посаду; участь у політичних кампаніях; внески політичних партій і перебування партії при владі [5, с. 298].

Категорія державних службовців включає як посадових осіб і допоміжний технічний персонал, пов'язаний із реалізацією державно-владних повноважень, так і працівників за наймом (у тому числі викладачів державних навчальних закладів, робочих державних підприємств і сфери комунального обслуговування). У США «державним службовцем» (“government employee”) або «службовцем громадського сектора» (“public employee”) в широкому сенсі вважається будь-яка особа, праця якої оплачується з бюджету федерації, штату або місцевого органу влади. Відповідно активно вживані в американській літературі терміни «цивільна служба» (“civil service”), «публічна служба» (“public service”), «урядова служба» (“government service”) найчастіше мають характер синонімів [3, с. 27].

У США існує дворівнева цивільна служба (“civil service”) – федеральна цивільна служба та цивільна служба штатів. Причому носієм виконавчої влади в США є президент і підлеглий йому адміністративний апарат. Не є цивільними службовцями, наприклад: посадові особи, які перебувають на «урядовій службі» (керівники департаментів та відомств, інші особи, яких змінює новий президент); обслуговуючий персонал урядових органів, який набирається на службу в порядку конкурсу; військовослужбовці; деякі інші категорії службовців [6, с. 389-390].

До основних рис існуючої на сьогодні моделі правового регулювання праці державних службовців у США відносять такі: висока роль політичних призначень у системі державної служби – особливо на тих посадах, де приймаються ключові стратегічні рішення; наявність «системи заслуг»; залежність оплати праці й просування по службі від результатів роботи державного службовця; спрощені процедури звільнення державних службовців, заохочення їх високої трудової мобільності; децентралізація системи державної служби, що пов'язано з наявністю федеральної державної служби та державної служби суб'єктів федерації; незначна уніфікація державної служби (існують публічні службовці, під якими розуміються всі працівники за наймом в установах США, урядові службовці – вищі політичні призначенці, цивільні службовці – професійні незмінювані чиновники, що становлять до 60 % державних службовців); важлива увага приділяється етиці державних службовців [04, с. 233-234].

У контексті наведеного для України, на нашу думку, необхідно зробити рішучі кроки, спрямовані на забезпечення зменшення політичного впливу (деполітизації) на інститут проходження державної служби. Це може бути реалізовано шляхом чіткого розмежування категорій державних службовців на тих, які посідають політичні посади, зміна яких на відповідних посадах обумовлена зміною політичної ситуації в країні, а також на державних службовців-професіоналів, які здійснюють свої функції на постійній основі, безвідносно від змін у політичній ситуації. Упровадження таких заходів дозволить більш ефективно здійснювати правове регулювання інституту проходження державної служби, зокрема: враховувати особливості такого регулювання до відповідних категорій державних службовців; здійснювати правове впорядкування найбільш наближено й деталізовано щодо його адресатів.

Список використаної літератури

1. Кірмач А. В. Правове регулювання проходження державної служби: європейський досвід та його впровадження в Україні: дис.... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 214 с.
2. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Ін Юре, 2002. 668 с.
3. Государственное управление и государственная служба за рубежом: курс лекций / под общ. ред. проф. В. В. Чубинского. Санкт-Петербург: Образование-Культура; СЗАГС, 1998. 272 с.

4. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України. Харків: ФІНН, 2010. 672 с.

5. Stahl O. Glen (1976). Public Personnel Administration, seventh Edition, New York: Harper & Row Publishers.

6. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Ін Юре, 2002. 668 с.

O. Drozd

THE UK AND THE USA EXPERIENCE ON THE LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE FOR CIVIL SERVICE AND THE POSSIBILITY OF ITS USE IN UKRAINE

On the basis of the analysis of scientific literature, it has been determined that in addition to the centralized and decentralized systems of regulation of the civil service, one more type of regulation remains to be explored, namely, a precedent type. The precedent type of regulation is inherent in the United Kingdom and the United States of America, where the civil service exists in the meaning of the «public service». It is determined which persons are considered to be civil servants in these countries, and who does not belong to this category. The main features of the current model of legal regulation of the civil servants' activity in the USA are outlined. In view of the foregoing, conclusions about the possibility of sharing in the positive experience and introducing it in Ukraine's legislation have been formulated.

Keywords: civil service, legal regulation, precedent type, civil servant.

УДК 340.111

Калюжний Р. А.

СУЧАСНЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

В тезисах висвітлено методологічні проблеми сучасного розуміння права в континентальній правовій системі. Полісемантичність сучасної моделі європейського праворозуміння розглядається як наслідок поширення парадигми постмодернізму.

Ключові слова: право, праворозуміння, постмодернізм, неklasичні концепції права.

У контексті європейської інтеграції національної правової системи набуває актуальності питання еволюційних орієнтирів розуміння права тобто моделі сучасного європейського праворозуміння, яке, на нашу думку, є частиною західної моделі права, західної правової науки.

Ідейна палітра розуміння права надзвичайно різноманітна. Норбер Рулан посилається на експеримент, що був проведений французьким юридичним журналом, який засвідчив, що серед п'ятдесяти найбільш авторитетних представників французького правознавства не виявилось єдиного підходу до визначення права. Підходи, що були запропоновані учасниками експерименту до трактування права виявилися настільки різноплановими, що їх не вдалося узагальнити у декілька навіть основних напрямів. Це дало підстави Н. Рулану резюмувати, що право – це скоріше процес інтелектуальної кваліфікації (тобто інтерпретації), а не просто відокремлений від людини об'єкт, який існує поза людською свідомістю і досвідом [1, с. 23-24].

Такий стан у теоретичних поглядах на право не випадковий. Генеральною причиною відсутності єдності в праворозумінні є загальна тенденція, що характерна для епохи постмодерну, в якому знаходиться сучасний західний інтелектуальний світ. Характерною рисою неklasичної раціональності є усвідомлення неможливості об'єктивного знання, що існує незалежно від людини, оскільки знання чогось є інтерпретацією; і чим складніше об'єкт, тим більш різносторонніми можуть бути інтерпретації. До того ж сам соціальний об'єкт не є категорично зовнішнім до людей – він утворюється і існує в їхньому спілкуванні, взаємодії. Ця риса соціальних об'єктів відбивається філософським поняттям інтерсуб'єктивності, що запровадив Е. Гусерль, яке має значення міжособистісного на відміну від індивідуального, здатності однаково ідентифікуватися в свідомості різних людей.

Тенденція постмодернізму виражається у відході від класичних концепцій, що претендували пояснити картину світу, у зв'язку з розумінням їхньої неспроможності виконати таке завдання, бо кожна класична концепція виявляється одностороннім спрощенням об'єкту пізнання – абсолютизує якусь одну рису, один критерій, один методологічний підхід. Тому загальною тенденцією сучасних західних інтелектуальних пошуків праворозуміння є використання комплексного підходу, розробка теорій інтегративного типу, в яких право інтерпретується різносторонньо – як текстуально-мовне, психічне, поведінкове явище. Це свідчить, що змінилася методологія пізнання права, яка стала комплексною, зосередженою відразу на декількох визначальних якостях права. При цьому право береться не як зовнішній об'єкт, що існує для людей, а розглядається, так би мовити, через людей: через свідомість, психіку, через мову, у дії, у правовідносинах отже – у суспільній комунікації; бо те, що юристи зазвичай розуміють як право – норми, статті, закони тощо – втрачає смисл поза суб'єктами, що їх сприймають та інтерпретують.

Якщо радянське правознавство було орієнтовано на використання тільки одного із класичних типів праворозуміння – етатистського позитивізму, то західна наукова традиція дуже скептично ставилась і ставиться до такої однобічності. Тому тут співіснують і позитивістські ідеї, і природньо-правові, і соціологічні, і психологічні тощо, а односторонність у праворозумінні сприймається як «вчорашній» погляд. Умовний перелік сучасних західних теорій праворозуміння великий і складний для невідготовленої людини. Сюди можна віднести правовий реалізм, екзистенціаналізм, герменевтику, феноменологічну соціологію, критичні правові дослідження, економічний аналіз права, теорію юридичної аргументації, теорію правового аутопойезиса, дискурсивну теорію, феміністську юриспруденцію, наративну юриспруденцію тощо. Всі вони відображують перехід до некласичного праворозуміння як загальну тенденцію західного правознавства. Загальною підставою їх появи і розвитку є усвідомлення недостатності програми правового позитивізму особливо етатистського типу.

Картина європейського праворозуміння, на нашу думку, буде неповною без аналізу законодавства і юридичної практики. Загальною рисою норм законів є те, що вони наголошують на недостатності правового позитивізму особливо в справах, які зачіпають моральність правопорядку. Так, в Основному законі Німеччини закріплено широке розуміння права, що виходить за межі правового позитивізму: в абзаці 3 ст. 20 встановлено, що виконавча і судова влада зв'язана «законом і правом» [2], тобто закон і право не сприймаються як тотожні поняття; право не ідентично сукупності законів держави. Федеральний конституційний суд Німеччини прийняв декілька дуже важливих рішень, які стали правовою відповіддю на законну несправедливість нацистського режиму. В рішенні цього органу про громадянство від 1968 року була дана правова оцінка Постанови № 11 від 25.01.1941 р., прийнятої у відповідності до закону про громадянство Рейха від 15.09.1935 р. зазначено, що «Федеральний конституційний суд визнав за можливе не визнавати за націонал-соціалістичними «правовими» нормами якості права... суперечність із справедливістю дійшла (в Постанові № 11) такої міри нестерпності, що воно повинно розглядатись як нікчемне з моменту його прийняття» [3, с. 5-6].

Федеральному конституційному суду Німеччини довелося тлумачити і вищевказану норму Основного закону про розмежування понять закону і права. В рішенні були закріплені важливі думки з цього поводу: «... хоча закон і право фактично ідентичні в цілому, проте не обов'язково і не завжди. Право не ідентично сукупності законів. Поряд з писаними законами державної влади при певних обставинах може існувати інше право, яке має своє джерело в конституційному правопорядку в якості смислового цілого і по відношенню до писаного закону може діяти як засіб виправлення та покращення. Знайти його та застосувати в рішенні – завдання судової влади» [3, с. 9]. В подальших рішеннях, пише Р. Алексі, конституційний суд Німеччини був більш стриманий у питанні можливості відступу загальних судів від тексту закону, проте завжди виходив з того, що це можливо.

Відомий вітчизняний правознавець П. Рабінович, слушно зазначає, що одним із шляхів

отримати уявлення про сучасне європейське розуміння права є аналіз практики Європейського суду з прав людини, в контексті застосування ним норм Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року [4, с. 4]. Вивчення практики Євросуду дозволив вченому констатувати, що конкретна інтерпретація європейського розуміння права не може бути застиглою, незмінно формалізованою. Тож час від часу приходиться переглядати праворозуміння шляхом «переінтерпретації положень Конвенції, а іноді навіть і до їх, так би мовити, «добудови». Євросуд вказує, що «завжди існуватиме необхідність у пристосуванні загальних положень Конвенції до змінюваних обставин», навіть шляхом формулювання права, текстуально не закріпленого у Конвенції. Зважаючи на це П. Рабінович робить висновок, що праворозуміння Євросуду можна вважати інтегративним [4, с. 5].

Перелік прикладів некласичних або інтегративних видів праворозуміння, взятих із науки, законодавства та юридичної практики, можна було би продовжити. Але кожних із них демонструє тільки фрагмент сучасного праворозуміння, тому тут потрібен узагальнюючий погляд на питання. Ми вважаємо, що отримати загальне уявлення про сучасне розуміння права в європейській науці можна на підставі, наприклад, роботи «Філософія права» відомого представника німецької школи Р. Циппеліуса, що витримала вже багато видань. Вихідною тезою його оповідання про розуміння права є твердження, що право – це досить складна і багатшарова структура. Тому пояснення його сутності в окремих відомих теоріях є неминучими спрощеннями, які приречені на провал. Циппеліус Р. пише, «що дехто стверджує, що право є лише фактичним регулятором суспільного життя; інші вважають, що воно є лише системою нормативних смислів. Теж відноситься до спроб пояснити чинники, які визначають зміст норм права – їх розмаїття намагаються спростити. Деякі дослідники намагаються вивести право із природи людини. Інші розглядають право як продукт економічних відносин. Ще інші вбачають в праві вияв «духу народу» або ж менталітету, який панує в суспільстві». «Проте теорії, які намагаються звести право до окремих, хоча переважно і влучно виокремлених рис, як правило, залишають поза увагою важливі аспекти [5, с. 6].

Для вирішення непростого завдання знаходження адекватного праворозуміння європейське правознавство використовує метод, який Р. Циппеліус називає експериментальним мисленням. Він полягає у тому, що спочатку ставлять проблему, потім висувують рішення, а потім це рішення випробовують на досвіді, і за необхідності корегують або навіть змінюють рішення. Цей метод дуже близький за змістом до прецедентного права, коли знаходять аргументацію (рішення) від випадку до аналогічного випадку і, якщо потрібно, корегують рішення. Критерії, за допомогою яких ми можемо передбачити, яке рішення витримає перевірку досвідом, у правознавстві не такі чіткі, як у природничих науках. Все це наводить на думку, що наші різноманітні наукові уявлення про право, які сьогодні знаходять можливо навіть значну підтримку, може статися, є тільки проміжним рішенням у пошуках відповіді на питання «що таке право». Таким чином, наукове завдання полягає у тому, щоб охоплювати складну сутність та структуру права в різноманітному цілому, а не спрощувати його різноманітність до одного із моментів, фрагментів, ознаки.

До речі, саме це пояснює небажання авторів сучасних європейських підручників прив'язуватись до якогось одного визначення поняття права; вони зазвичай зовсім уникають визначень або одного «правильного» визначення права; проте докладно пояснюють студенту різні змісти в розумінні права.

Список використаної літератури

1. Рулан Н. Историческое введение в право: учеб. пособие для вузов. Москва: Норма, 1999. 310 с.
2. Основной закон Федеративной Республики Германия. URL: http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru
3. Алекси Р. Понятие и действительность права (ответ юридическому позитивизму): пер. с нем. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. 192 с.
4. Рабінович П. Сучасне європейське праворозуміння. *Право України*. 2006. № 3. С. 4-6.

5. Циппеліус Р. Філософія права: підручник: пер. з нім. Київ: Тандем, 2000. 299 с.

R. Kalyuzhnyi

MODERN EUROPEAN LEGAL DEFENSE: METHODOLOGICAL ASPECTS

The theses describe the methodological problems of the modern understanding of law in the continental legal system. The polisemanicity of the modern model of European legal thinking is seen as a consequence of the spread of the postmodern paradigm.

Keywords: law, legal thinking, postmodernism, non-classical concepts of law.

УДК 340.11

Колодій А. М.

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА

У тезах висвітлено окремі тенденції розвитку права в умовах глобалізації. Увага звертається на трансформації, які зазнають національні правові порядки під впливом факторів глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, локалізація, г्लюкалізація, національні правові порядки.

Враховуючи тему конференції, вважаю за необхідне поділитися думками стосовно проблеми «Світових тенденцій розвитку права». При цьому я переконаний, що розпочати необхідно із з'ясування термінів «глобалізм», «глобалізація», «глобалізаційні трансформації національного права». Отже, «Глобалізм – сукупність переконань і поглядів на глобалізацію, які полягають в позитивній її оцінці і розглядають глобалізацію як найважливіший процес, що відбувається в сучасному світі» [1]. А «Глобалізація (англ. *globalization*) – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні – перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі. Основними наслідками глобалізації є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, зумовлений розвитком транспорту та засобів зв'язку, він носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства» [2].

Тобто, під поняттям глобалізація розуміють процеси становлення єдиних загальносвітових систем в економіці, праві, політиці, культурі, технологіях і т.д. У результаті таких процесів країни і народи стають не тільки взаємопов'язаними між собою, а й взаємозалежними. При цьому треба визнати, що глобалізація як одна з провідних тенденцій сучасного світу стимулює зростання і прогрес у сфері економіки, політики, права, несе величезний потенціал соціальних конструктивних змін. Вона формує в різних країнах нове, в значній мірі уніфіковане сприйняття дійсності, новий стиль життя людей, нові цінності і таким чином сприяє підтягуванню країн, що розвиваються, до рівня сучасної цивілізації.

Виходячи з цього, глобалізаційні трансформації національного права – «... це трансформації права, детерміновані економічною, політичною, правовою, культурною глобалізацією, є відображенням перманентного характеру глобального правового розвитку, посилення взаємодії та взаємозалежності правових систем (національних, міждержавних, міжнародних), їхньої інтеграції» [3, с. 154-156].

Звідси, найбільш загальною світовою тенденцією розвитку права є його інтеграція. Термін «інтеграція» означає: а) стан пов'язаності окремих диференційованих частин в ціле; б) процес відновлення цілісності, возз'єднання, взаємного зближення і утворення взаємозв'язків, який призводить до такого стану [4, с. 133].

Існують різні форми інтеграції, але безумовним є те, що політична, економічна, культурна та інші види інтеграції зумовлюють інтеграцію у правовій сфері. Найбільш наочною для України є інтеграція, що здійснюється в межах Європейського Союзу, призначенням якої є об'єднання національних правових систем Європи в єдиний геоправовий простір [5, с. 108].

Інтеграція в Україні може здійснюватися у наступних формах (способах) – уніфікація,

гармонізація, адаптація та стандартизація. Уніфікація, гармонізація, адаптація та стандартизація – це самостійні способи правової інтеграції. Вони мають дуже багато спільного, що зумовлюється єдністю тих форм, у яких вони відбуваються, способами й засобами їх здійснення, єдиною метою, яку вони ставлять – зближення правових систем різних країн, формування одноманітного, схожого або наближеного права та законодавства. Це слід враховувати при підготовці та реалізації правових актів, що забезпечуватимуть входження України в те чи інше світове чи регіональне співтовариство.

Ще однією загальною світовою тенденцією розвитку права, пов'язаною із глобалізацією, є локалізація. Локалізація – це зворотний, протилежний глобалізації процес розвитку права, спрямований на збереження національного, особливого та традиційного у національних правових системах, системах права та законодавства, правових відносинах, правовій свідомості та культурі.

Саме тому, до цього часу існує традиційна правова сім'я, яка охоплює національні правові системи, засновані на звичаєвому праві. Традиційне право базується на неписаній і давній традиції або сформованому протягом тривалого часу звичаї, які в силу збігу обставин повторюються з певною періодичністю і щодо яких за сформованими засадам прийнято те чи інше ставлення і поведінку (наприклад, принести жертву, в тому числі людську, для багатого врожаю; проходження спеціального обряду для осіб чоловічої статі, щоб стати повнолітнім, а значить воїном; проведення певних ритуальних заходів, святкувань з нагоди тієї чи іншої події та ін.).

Теоретичною основою локалізації у країнах романо-германської та англосаксонської правової сім'ї є теорії договірної походження держави і права та народного суверенітету.

Розглядаючи локалізацію як загальну світову тенденцію розвитку права, пов'язану із глобалізацією, обов'язково треба згадати історичну школу права – напрям у правовій думці, що виник наприкінці XVIII ст. в Німеччині й у першій половині XIX ст. набув широкої популярності і впливу. Представники цього напрямку вважали, що для правильного розуміння і розвитку державно-правових явищ визначальне значення має вивчення та осмислення їхнього історичного розвитку. У центрі уваги історичної школи права були проблеми історії, традицій і, головне, саме поняття народу. Базовим було поняття народу та народного духу, або духу історії. У розумінні представників історичної школи права, народ – це єдність окремих осіб, яка базується на органічних зв'язках між станами та групами суспільства. Дух народу виростає з традиції і виробляється упродовж віків. Саме тому він є визначальним у правотворчих процесах, а не глобалізм, міжнародна спільнота.

Проміжне місце між глобалізацією й локалізацією посідає ще одна світова тенденція розвитку права, яка називається глюкалізація. Глюкалізація права – це суперечливий, об'єктивно-суб'єктивний процес поєднання глобальних і локальних, глобальних і регіональних правових тенденцій у національних правових системах, системах права та законодавства. Як об'єктивний процес глюкалізація у праві є закономірним етапом розвитку суспільства і держави в умовах глобалізації. Як суб'єктивний процес глюкалізація у праві полягає у свідомому пристосуванні національного права до правової глобалізації, зі збереженням національних правових особливостей, насамперед з боку суб'єктів правової політики.

У 2000 р. ООН та Міжнародний банк у Звіті «Вступаючи у XXI століття» визнали, що у своїй взаємодії глобалізація й глюкалізація визначають основи розвитку світу у 21 ст.

Виявом глюкалізації у праві може слугувати той факт, що сучасна правова політика національної держави, яка ідентифікує себе як демократична, істотно залежить від глобальних чинників, рекомендацій низки міжнародних урядових і неурядових організацій, водночас практика правозастосування визначається національними локальними чинниками.

Глобалізація, локалізація та глюкалізація права і зумовлюють світові тенденції його розвитку. Перехідний період між цими світовими тенденціями характерний сьогодні для України, адже глобалізаційні складники не стали вирішальними. Їх відверто недостатньо для того, щоб забезпечити якісний розвиток національного права. Правосуддя,

правозастосування та особливо правоохоронна діяльність у нашій державі залишаються в незмінному вигляді, ґрунтуються на основі традиційних локалізаційних підходів.

Список використаної літератури

1. Глобалізм. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Глобалізм>

2. Глобалізація. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Глобалізація>

3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 2: Філософія права / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128 с.

4. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародобцева Е. Б. Москва: ИНФРА-М, 1997. 479 с.

5. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.

A. Kolodii

WORLD TRENDS OF DEVELOPMENT OF RIGHTS

The theses highlight some trends in the development of law in the conditions of globalization. Attention is drawn to the transformation experienced by the national legal order under the influence of factors of globalization.

Keywords: globalization, localization, glucose formation, national law and order.

УДК 340.5

Тихомиров О. Д.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМПАРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Осмилюються проблеми плюралізму праворозуміння, цивілізаційної обмеженості європейської традиції інтерпретації права як універсального регулятора суспільних відносин. Наголошується на необхідності пошуку шляхів розв'язання проблем праворозуміння в більш широких світоглядних та соціально-культурних контекстах, зокрема, виокремлюється деякі особливості компаративного підходу, в межах якого звертається увага на значення правового життя та повсякденності, просторового виміру права, формування географії права, правової регіоналістики, цивілізаційної неуніверсальності права, проблеми регулятивного компаративізму.

Ключові слова: праворозуміння, компаративний підхід, неуніверсальність права, повсякденність, географія права, соціальні регулятори, регулятивний компаративізм

Визнання верховенства права як загальнолюдської цінності відбувається в умовах певної кризи європейського світогляду, у тому числі юридичного. Пошуки виходу із цього стану обумовили появу різноманітних методологічних підходів і теорій розуміння права, причому різного ступеня філософського осмислення, науковості й теоретичній розробленості, причому більшість викладених у юридичній літературі концепцій або теорій права запропоновано представниками переважно європейської цивілізації, відображають різні шляхи «реанімації» у сучасних умовах ідеї універсальності права як найбільш ефективного регулятора суспільних відносин.

Нерозв'язність проблеми праворозуміння у форматах існуючих напрямів інтерпретацій права орієнтує на пошук інших підходів у більш широкому світоглядному й соціально-культурному контекстах, одним із яких є компаративне осмислення безпосередньо самого правового життя країни, регіону, людини, «часових та просторових» форматів права, у його реальності, безпосередній повсякденності, розмаїтті відмінностей.

Поняття «життя» властиве некласичному типу філософствування, зокрема, «філософії життя», у якому його зміст і методологічне навантаження пов'язані із: розумінням

нерозривності суб'єкта й об'єкта, «присутністю» суб'єкта в знанні про об'єкт; прагненням різноманітними засобами відбити внутрішню активність, спонтанність, самоорганізованість і саморозвиток буття суб'єкта; наявністю в житті суб'єкта не тільки раціонального, але й ірраціонального, пізнаного й непізнаного, дослідженого раціонально й відображеного за допомогою інтуїції, нормативного й ненормативного.

Однієї з характеристик компаративізму, на відміну від деяких інших філософських і світоглядних традицій, є його зв'язок із повсякденністю, під якою розуміють «життєвий світ», «світ життя», «сферу прояву тілесності людини», і яку Е. Гусерль визнав фундаментом теоретичного пізнання. Повсякденність як дослідницька область міждисциплінарних наукових розвідок була проблематизована відносно недавно, але в її осмисленні намічено певні напрямки, методологічні підходи, розроблено деякі поняття, виокремлено проблеми, що мають методологічне значення для компаративного праворозуміння:

- повсякденність своїми модусами «тут – і – зараз», «буття – з – другим – і – іншим», «присутність – відсутність» націлює на її прийняття такою, якою вона є, як реальності очевидної й не потребує доказів, перевірок і підтверджень;

- правові, соціальні, політичні, культурні й інші явища беруть свій початок у повсякденності, у реальній життєдіяльності, а переходячи в інші площини, відносно незалежні від її форми існування, впливають на повсякденність, певним чином змінюють її;

- в «одинацях» повсякденності – конкретних життєвих ситуаціях відображається через «присутність або відсутність» вся сукупність існуючих у сьогоднішній соціальних, природних, технічних, релігійних, правових, політичних й інших явищ, процесів, подій.

Розвиток глобалізації, інформаційно-комунікативні технології, міграція населення й інші процеси, що визначають образ ХХІ століття, обумовлюють необхідність «просторово-часових уявлень» про світ на всіх рівнях буття й свідомості – від повсякденного життя людини до світоглядного й філософського осмислення, розуміння того, що кожне рішення опосередковане не тільки часом, але й місцем його прийняття та реалізації, що фіксується в певному багатомірному й складно структурованому просторі.

Концептуальних осмислень відношень права й простору, викладених у юридичній літературі, у порівнянні з іншими соціально-гуманітарними науками, у правознавстві не виправдано мало. Здебільшого вивчення простору існування права притаманно порівняльному правознавству, яке вивчає право в єдності його універсальних атрибутів – простору й часу, що знаходить, наприклад, своє відображення у вивченні іноземного права, правових сім'ях, регіональному праві тощо.

Необхідність активізації й розширення вивчення географії права усвідомлена і юристами, зокрема, у юридичній літературі, особливо в порівняльному правознавстві, неодноразово висловлювалися думки про необхідність розробки правової географії, юридичної географії, правової карти світу. Ці пропозиції мають на меті вивести юридичну науку в нову площину досліджень, а саме вивчення просторових аспектів правової реальності (правового простору, простору права), що не зводиться тільки до традиційного включення території в правове дослідження й правову реальність у вигляді: території держави, дії нормативно-правових актів у просторі, правового режиму території, адміністративно-територіального поділу, місцевого самоврядування.

Регіоналістика, як представляється, сформувалася в її сучасному «прочитанні» саме як необхідність осмислення простору як, у першу чергу, «різного», «багатомірного», а не «єдиного», і в силу цього вона не тільки стала виникати в різних науках, але й дотепер відсутні її єдина загальнонаукова парадигма, концепція, теорія. Необхідність осмислення регіоналізації відчують багато гуманітарних наук, причому саме на міждисциплінарному рівні, а також у плані наближення до проведення соціально значимих, а не тільки науково значущих, досліджень, до реальних координат «місця» й «часу».

Географія права як й історія права являють собою дві основні частини юридичної науки й компаративістики. Те, що порівняльна історія права, що спочатку визнавалася основою порівняльного правознавства, надалі була незаслужено забута, а опис іноземного права як

його необхідна складова послідовно відривалася порівняльним правознавством, що прагне до «логічності», «чистоті» порівняння, нанесло порівняльним дослідженням істотну втрату, оскільки цим фактично виключався такий фундаментальний принцип дослідження як принцип простору.

Окремим і першочерговим завданням є розробка філософських засад географії права, які на світоглядному рівні обумовлюють ідеали й норми, наукову картину світу цієї науки, забезпечують взаємозв'язок її й світогляду, культури, соціальних і правових практик у часовому й просторовому контекстах, тобто в певну історичну епоху й на певному просторі.

У порівняльному правознавстві в епоху модернізму було прийнято виходити із припущення, що право існує у всіх країнах, хоча його природа, розуміння, місце й роль у суспільному житті різні.

Як висунута на початку ХХ століття ідея створення «універсального», «світового» права, так і формальна відмова від неї не змінили прагнення в компаративних дослідженнях права спочатку визначати, що є «право», які його «загально визнані цивілізованими країнами ідеї й норми», «правові стандарти», внаслідок чого шаріату, традиціям, звичаям й іншим соціальним регуляторам приписувалися хоч і особливі, але правові властивості. Тим самим досліджувалася не своєрідність регулювання в тій або іншій країні, а ступінь і форми проникнення в них тим або іншим шляхом «права» західної цивілізації, що призвело до виокремлення змішаних правових сімей, які відбивали незахідні варіанти західної традиції праворозуміння.

Інший підхід і, відповідно, інше вирішення проблем праворозуміння можливе в рамках компаративізму, зокрема, регулятивного компаративізму, як його складової. Компаративізм виходить із розмаїтості реальностей різних країн і континентів, становлення загального в результаті їхньої взаємодії, діалогу, полілогу, поліфонії, а не за задалегідь установленим кимось правовим ідеалам і нормам. Кожна країна, нація, цивілізація вступають у полілог «як вона є» у всьому своєму різноманітті, неповторності й унікальності, як рівна будь-якій іншій країні чи цивілізації, без оцінки її іншими як «нецивілізованої», «що модернізується за західним зразком».

При компаративному, а не «вузько» порівняльно-правовому, підході наголос переноситься із права, правових систем країн на їх регулятивний компонент, на визнання рівним праву інших регуляторів, властивих у якості домінуючих тій або іншій країні (цивілізації). Компаративізм припускає виокремлення в якості одиниці аналізу не правової системи, а сукупності соціальних, культурних, релігійних й інших регуляторів, що існують у кожній окремо взятій країні (регіоні). Порівняння (зіставлення, протиставлення) цих сукупностей, де мірою, підставою цього стає не право в його західній інтерпретації, а сукупність регуляторів однієї, другої й іншої країни, причому кожній з них властиві свої особливості.

Компаративний підхід дозволяє здійснити вивчення зазначених проблем на іншій філософській, теоретичній і методологічній основі, яка може бути позначена як регулятивний компаративізм, а використання й інших підходів, парадигм, що припускає багатомірне й комплексне дослідження регулятивів – як регулятивізм чи філософія регулятивізму.

У зв'язку з цим важливо було показати недостатність, обмеженість для компаративного підходу понять правової системи, правої сім'ї, європейського праворозуміння, обґрунтувати доцільність переходу до іншого розуміння реальності формування і дії регулятивів, що існують у житті, у повсякденності, де право є лише одним зі своєрідних регулятивів.

O. Tikhomirov

SOME ASPECTS OF A COMPARATIVE APPROACH TO LAW UNDERSTANDING

The problems of pluralism of legal thinking, civilization limitations of the European tradition of interpretation of law as a universal regulator of social relations are contemplated. The necessity of finding ways to solve problems of legal thinking in the broader ideological and socio-cultural

contexts is emphasized, in particular, some features of the comparative approach, in which attention is drawn to the significance of legal life and everyday life, spatial dimension of law, formation of geography of law, legal regionalistics, is highlighted, civilizational non-universality of law, problems of regulatory comparativism.

Keywords: legal thinking, comparative approach, non-universality of law, everyday life, geography of law, social regulators, regulatory comparative.

УДК 341.29:347.73

Філіпенко Т. В.

ГЕНЕЗИС ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСОВОГО ПРАВА

У тезах висвітлено, що в сучасних умовах глобалізації світової фінансової системи основними джерелами правового регулювання сучасних міжнародних фінансових відносин виступають міжнародні договори та акти міжнародних фінансових організацій. Наголошується, що генезис джерел міжнародного фінансового права ілюструє поступове переливання норм, що регулюють міжнародні фінансові відносини, із форми міжнародно-правового звичаю у форму міжнародного договору.

Ключові слова: генезис джерел міжнародного права, глобалізація, джерела міжнародного фінансового права, міжнародні договори, міжнародно-правові звичаї.

У сучасних умовах глобалізації світової фінансової системи відбувається активізація співробітництва щодо правотворчості у сфері фінансів як між державами, так і між державами та міжнародними фінансовими організаціями. У зв'язку з цим значно посилився вплив міжнародних договорів та актів міжнародних фінансових організацій на міжнародний фінансовий правопорядок. Крім того відбувається зміна ролі і місця окремих джерел у системі джерел міжнародного фінансового права.

У міжнародно-правовій науковій літературі посилюється позиція щодо мінімального значення правового звичаю в системі джерел міжнародного фінансового права. Так, Г. В. Петрова відзначає, що у сфері міжнародних публічних фінансів міжнародні звичаї практично не застосовуються [1, с. 61].

Лазебник Л. Л. [2, с. 27-44] та Шумілов В. М. [3, с. 80-99], аналізуючи міжнародно-правовий звичай, наводять приклади трансформації звичаєвої норми в договірну.

Міжнародні договори та міжнародно-правові звичаї як джерела міжнародного фінансового права тісно перепліталися і взаємодіяли весь час.

Треба зазначити, що міжнародний правовий звичай – це норма міжнародного права, що виникла самостійно, без державно-владної волі чи санкцій з боку держав, з правосвідомості всього народу або певних суспільних груп та набула юридичної сили в результаті тривалого застосування її як обов'язкової. Але сьогодні міжнародні правові звичаї мають досить обмежене коло застосування. Міжнародно-правові звичаї, закріплюючись у законодавстві, перестають відігравати роль власне міжнародного правового звичаю та перетворюються на норми міжнародного права, закріплені в міжнародних нормативно-правових актах. Так, відповідно до ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН міжнародний звичай як доказ загальної практики визнається правовою нормою [4].

Як зазначає О. В. Київець, формування правового звичаю відбувалося шляхом загальної і постійної практики держав та прийняття як обов'язкової норми міжнародним співтовариством, тому він аргіогі складається з двох елементів: практики країн як доказу існування звичаю та *opinion juris* (визнання в якості норми) [5, с. 129].

Правовий звичай є неписаним правилом, що викликає безліч дискусій щодо його виникнення та застосування, особливо в поєднанні з міжнародним договором. У сучасний період, в силу домінування міжнародних договорів, відбувається зменшення звичаєвих норм шляхом їх потрапляння в міжнародні договори.

Особливо гостро спостерігається зменшення ролі міжнародно-правового звичаю в міжнародному фінансовому праві. Адже держави завжди намагались врегулювати фінансові питання в міжнародних відносинах за допомогою міжнародних договорів, які в силу своєї

правової природи вважаються більш чітким і передбачуваним джерелом з точки зору тлумачення і застосування.

Таким чином, міжнародні правові звичаї у сфері фінансів, які отримали закріплення в міжнародних договорах, припинили своє існування в якості міжнародно-правового звичаю й перетворились на міжнародну норму, закріплену міжнародним договором.

Взаємодія міжнародного договору і звичаю тісно пов'язана з процесом кодифікації міжнародного права і відбувається на таких трьох рівнях:

1) міжнародний договір може закріплювати існуючі норми міжнародного звичаєвого права, узагальнюючи та систематизуючи у процесі кодифікації існуючу загальну, єдину та постійну практику держав, визнану ними як правову норму;

2) міжнародний договір може містити нові норми, які через певний час можуть стати обов'язковими для держав, що не є сторонами договору, внаслідок переходу цих норм до загального звичаєвого права;

3) нова норма звичаєвого права, що є наслідком змін або невдоволення окремими положеннями договору з боку його учасників, може призвести до модифікації дії договору.

Генезис джерел міжнародного фінансового права свідчить про поступове переливання норм, що регулюють міжнародні фінансові відносини, із форми міжнародно-правового звичаю у форму міжнародного договору. Цей процес ілюструє бажання суб'єктів міжнародного права надати чітку правову регламентацію питанням фінансового характеру. У той же час, в процесі розвитку міжнародного фінансового права виникли так звані типові договори або уніфіковані проформи. За визначенням В. М. Шумілова, такого роду типові – рекомендовані – проформи мають на меті спрямовувати практику в прогнозоване русло, створювати стійкі норми багатостороннього рівня. Як правило, типові договори слугують основою на двосторонніх переговорах з певних питань [3, с. 98].

Типовий договір, з правової точки зору, не має юридичної сили, але внаслідок технічної досконалості тексту має високий міжнародний авторитет. Багаторазові укладання двосторонніх договорів на основі типових договорів є ознакою визнання державами зафіксованих у них норм, що перетворює норми типових договорів на норми міжнародного звичаю.

Найбільшого розповсюдження набули типові договори в таких сферах міжнародного фінансового права, як міжнародне податкове право, де з 1929 року стали укладатись двосторонні договори про уникнення подвійного оподаткування [6], та міжнародне інвестиційне право, у якому з 70-х років ХХ століття важливого значення набули типові двосторонні договори про заохочення і захист інвестицій. Зазначені типові договори відносяться до джерел міжнародного фінансового права у якості міжнародно-правового звичаю.

Отже, правила, що багаторазово застосувалися в міжнародних договорах набувають статусу міжнародно-правового звичаю, який стає зразком під час укладання нових міжнародних договорів за аналогічними питаннями.

Надання міжнародному фінансовому звичаю значення формально визнаної міжнародно-правової фінансової норми здійснюється міжнародними судами в рішеннях, доктринами кваліфікованих спеціалістів з публічного права, державами шляхом укладання міжнародних договорів.

Міжнародно-правовий звичай у системі джерел міжнародного фінансового права відіграє незначну роль, поступаючись міжнародному договору як за питомою вагою, так і за значимістю. У сучасній системі джерел міжнародного фінансового права відбувається поступовий перехід правових норм з форми міжнародно-правового звичаю у форму міжнародного договору, оскільки держави прагнуть чіткої та передбачуваної форми правового регулювання фінансових питань. Таким чином, міжнародно-правові звичаї в фінансовій сфері отримали своє закріплення в міжнародних договорах, а деякі з них набули рівня міжнародних принципів.

Отже, в сучасних умовах глобалізації світової фінансової системи основними

джерелами правового регулювання сучасних міжнародних фінансових відносин виступають міжнародні договори та акти міжнародних фінансових організацій. Генезис джерел міжнародного фінансового права ілюструє поступове переливання норм, що регулюють міжнародні фінансові відносини, із форми міжнародно-правового звичаю у форму міжнародного договору.

Список використаної літератури

1. Петрова Г. В. Международное финансовое право: учебник. Москва: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2011. 457 с.
2. Лазебник Л. Л. Міжнародне фінансове право: навч. посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 312 с.
3. Шумилов В. М. Международное финансовое право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Междунар. отношения, 2011. 328 с.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 28.02.2019).
5. Кийвець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела. Кам'янець-Подільський: ПП «Видавництво «Оіюм», 2011. 480 с.
6. Типова конвенція Організації Об'єднаних націй про уникнення подвійного оподаткування у відносинах між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються. URL: http://www.un.org/esa/ffd/documents/UN_Model_2011_UpdateRu.pdf (дата звернення 05.03.2019).

T. Filipenko

GENEZIS SOURCES OF INTERNATIONAL FINANCE LAW

In the theses it is highlighted that in the current conditions of globalization of the world financial system, the main sources of legal regulation of modern international financial relations are international treaties and acts of international financial organizations. It is noted that the genesis of sources of international financial law illustrates the gradual transposition of the norms governing international financial relations, from the form of international legal custom into the form of an international treaty.

Keywords: genesis of sources of international law, globalization, sources of international financial law, international treaties, international legal customs.

УДК 341.29:61

Янчук А. О.

ОГЛЯД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В тезах висвітлено окремі питання адаптації національного законодавства України в сфері охорони здоров'я до правової системи ЄС, що відбувається на підставі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проаналізовано сучасний стан адаптації українського законодавства та окреслені напрямки інтеграції норм та стандартів регулювання медичної галузі ЄС у вітчизняне законодавство.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, система охорони здоров'я, законодавство ЄС, адаптація національного законодавства до правової системи ЄС, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, трансплантація, донорство крові та її компонентів.

Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком (статті 1, 3 Конституції України). Наведені конституційні положення, мають надзвичайно важливе значення для громадян України, оскільки держава виступає гарантом забезпечення фундаментальних прав людини, зокрема на незаперечне універсальне право кожного на

охорону здоров'я.

У 2014 році Україна отримала унікальний шанс побудувати справжню європейську систему охорони здоров'я одночасно із ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС і запровадженням системної трансформації сфери охорони здоров'я. Сучасні світові глобалізаційні процеси також інтегрують впровадження новітніх медичних практик законодавчо закріплених провідними державами світу.

Отже, побудова потужної системи охорони здоров'я фактично залежить від представленої національної законодавчої бази, без якої, зокрема, реалізувати модернізаційні кроки не можливо.

Виходячи з цього, першочерговим у «Національній стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років» [1], її Планом дій визначено необхідність розробки та затвердження нової регуляторної бази у сфері охорони здоров'я, яка відповідатиме високим стандартам ЄС.

Одним із зобов'язань України Угодою про асоціацію європейські партнери також визначили поступове наближення вітчизняного законодавства та практик до принципів *acquis* ЄС. Так, переліком актів визначено, зокрема, реалізацію директив у сфері інфекційних хвороб, служб крові, трансплантації тканин і клітин, а також тютюну (стаття 428) [2].

Водночас зазначимо, що законодавство ЄС є незалежною правовою системою, яка має пріоритет порівняно з нормами національних законодавств її держав-членів. І, відповідно, Україна як нинішній потенційний член Союзу Законом від 18 березня 2004 року № 1629-IV, [3] закріпила на законодавчому рівні програму поетапної адаптації до його норм. Серед іншого Законом під адаптацією законодавства визначено процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів, зокрема охорони здоров'я та життя людей, тварин і рослин, у відповідність з *acquis communautaire*.

Відповідно до міжнародно-правових зобов'язань щодо приведення національного законодавства, зокрема, сфери охорони здоров'я до права ЄС у червні 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини». Положення документу фактично затверджують створення системи трансплантації в Україні відповідно до законодавства з питань трансплантації країн Європейського Союзу та світового досвіду.

Прийнятий нормативно-правовий акт надає шанс на розвиток вітчизняної трансплантації та надію на життя для тисяч українців, які потребують допомоги. Разом з тим, зазначимо необхідність прийняття низки нормативно-правових актів відповідно до існуючих норм права країн ЄС, які сприятимуть виконанню зазначеного вище Закону, серед них: Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації; Порядок надання письмової згоди живого донора на вилучення у нього анатомічних матеріалів та письмової відмови від раніше наданої такої згоди із визначенням зразка цих документів; та ін.

Так, Законом імплементовано в законодавство України положення Директиви № 2010/45/ЄС «Про стандарти якості та безпеки людських органів, призначених для трансплантації», а також Директиви № 2004/23/ЄС в частині донорства гемопоетичних стовбурових клітин та фетальних матеріалів [4, с. 121].

Також розроблено спрямовану на реалізацію чотирьох директив Європейського парламенту та Європейської комісії Стратегію розвитку національної системи крові на період до 2022 року та затверджено план заходів щодо її реалізації [5]. Відповідно до документа Стратегія передбачає надання органам виконавчої влади повноважень щодо управління системою крові, впровадження прозорого та підзвітного процесу ліцензування; запуск нових стандартів безпеки крові та розробка інформаційних технологій відстеження. Проте очевидно, що зазначений документ тільки створює підґрунтя для виконання директив, попереду кропітка робота щодо внесення технічних змін до системи крові.

Перш за все, потребують принципів змін норми чинного законодавства про донорство крові та її компонентів. Забезпечення відповідно стіключових засад і положень вимогам законодавства ЄС, що стосуються питань безпеки крові, які встановлені базовою

Директивою № 2002/98/ЄС від 27 січня 2003 року та Директивами Європейської Комісії, що імплементують її, а також зазначеним в Угоді про асоціацію з ЄС.

На сьогодні залишаються відкритими питання, що потребують термінового усунення та належного законодавчого регулювання у відповідності до норм ЄС, які визначені експертною місією Європейської Комісії ще від 2015 року, а саме:

- недоліки безпеки;
- нестабільне забезпечення пацієнтів компонентами крові та препаратами, виготовленими з плазми [4, с.117].

Разом з тим на шляху реалізації цього завдання за сприяння міжнародних експертів розроблено «Дорожню карту» з розрахунками та детальним бюджетом для вирішення у цій сфері інвестиційних потреб (до 167 млн. євро на 4 роки) [6, с. 40-41]. Ці кошти включають серед іншого впровадження нових стандартів та протоколів використання крові.

Не зважаючи на низку завдань, які стоять на Порядку денному реформування медичної галузі, на думку науковців, однією із особливостей нинішнього етапу медичної реформи в Україні, яка відрізняє його від попередніх спроб, визначено підкріплення нормативно-правовими змінами чинного законодавства. Причому мова йде не про внесення змін до доповнень до існуючих законів, а появою нових законів, положення яких спрямовані на врегулювання суспільних відносин у сфері медичної діяльності [7, с. 57].

На порядку денному стоїть питання щодо прийняття проекту Закону «Про особливості імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів», головною метою якого є реалізація державної політики щодо ефективності, якості та безпеки лікарських засобів відповідно до низки директив ЄС.

Необхідність прийняття запропонованого проекту обумовлюється також переглядом засад регулювання у сфері обігу лікарських засобів, зміщенням основних акцентів в напрямку належного забезпечення прав пацієнтів у цій сфері, підвищення рівня якості, ефективності та безпеки лікарських засобів, а також їх доступності. Водночас науковці високо оцінюють роботу щодо адаптації законодавства та забезпечення його відповідності європейським вимогам випробувань, виробництва та обігу лікарських засобів [8, с. 4].

Отже, розвиток законодавства у сфері охорони здоров'я України в умовах глобалізації отримав новий імпульс одночасно із ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами і, особливо, запровадження трансформації галузі. Адже медична система модернізується, і приведення законів України та інших нормативно-правових актів, зокрема, системи охорони здоров'я у відповідність з *acquis communautaire* сприятиме досягненню позитивних змін у процесі побудови якісної та гідної системи охорони здоров'я.

Сьогодні можна з упевненістю констатувати, що Україна активно інтегрує, сучасні міжнародно-правові норми регулювання медичної галузі у вітчизняне законодавство. Однак існує низка правових актів, які потребують їх фактичної розробки і затвердження у відповідність до правової системи ЄС. Ці питання викликані, у першу чергу, потребою удосконалення інституційного, кадрового та інформаційного забезпечення цього процесу.

Разом з тим, можемо констатувати, що питання приведення нормативно-правової бази медичної галузі у відповідність до права ЄС, є актуальним.

Список використаної літератури

1. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років. URL: <http://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf>.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

4. Україна та Угода про асоціацію. Моніторинг виконання 2014–2018 рр. Український центр європейської політики, 2018. 248 с.

5. Про схвалення Стратегії розвитку національної системи крові на період до 2022 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: від 20 лютого 2019 р. № 120-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/120-2019-%D1%80>.

6. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Київ, 2019. 43 с.

7. Стеценко С. Г. Медична реформа в Україні: право, політика, мораль. *Публічне право*. 2017. № 4. С. 57–61.

8. Рогова О. Г. Адаптація законодавства України у сфері охорони здоров'я до європейських стандартів. *Актуальні проблеми державного управління* 1(53)/2018. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2018-1/doc/4/02.pdf>.

A. Yanchuk

REVIEW OF INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF LEGISLATION IN THE FIELD OF HEALTH PROTECTION IN GLOBALIZATION CONDITIONS

The theses cover certain issues of adaptation of the national legislation of Ukraine in the sphere of health care to the EU legal system, which takes place on the basis of the Association Agreement between Ukraine and the EU. The article analyzes the current state of adaptation of Ukrainian legislation and outlines directions of integration of norms and standards of regulation of the EU medical sector into domestic legislation.

Keywords: right to health care, health care system, EU legislation, adaptation of national legislation to the EU legal system, Association Agreement between Ukraine and the EU, transplantation, blood donation and its components.

УДК 341

Бойчук Д. С.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В ПОСТГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

У тезах висвітлено важливість міжнародного права та значущість його ролі як соціального регулятора в умовах глобалізованого світу. Проаналізовано термін «постглобальний», та характеристики постглобального світу та ймовірних у такому суспільстві змін у колі суб'єктів суспільних відносин.

Ключові слова: глобалізація, міжнародне право, постглобальний світ.

Важливість міжнародного права та значущість його ролі як соціального регулятора в умовах глобалізованого світу на сьогодні не викликає заперечень. Існуюча на сьогодні критика рівня ефективності міжнародного права в аспектах реального дотримання суверенними державами взятих на себе обов'язків також жодним чином не нівелює його цінність, а навпаки – говорить про необхідність та перспективність подальшого розвитку міжнародного права і як науки, і як регулятора суспільних відносин. Важко сперечатися з твердженням про те, що на сьогодні міжнародне право у достатньому обсязі виконує свою першочергову та основоположну функцію – превенція чи припинення війн та збройних конфліктів. Більш того, в умовах переходу людства до постглобальної стадії власного розвитку перед міжнародним правом постають нові виклики та завдання. Позначення основних тенденцій розвитку міжнародного права в контексті постглобалізації визначаємо як мету цієї роботи.

Перш за все, вважаємо за необхідне мотивувати використаний нами вище термін «постглобальний». Так, тематика глобалізаційних процесів на сьогодні є мотивованим «мейнстрімом» у сучасних правових науках (у першу чергу йдеться про науки загальної теорії державі і права, філософії права, міжнародного права). З одного боку, детермінований досягненнями сучасної науки, сьогоднішній інформаційний простір наближує людей (як учасників загальносоціальної комунікації) один до одного. З іншої точки зору, світу належать також й окремі регіоналізаційні тенденції (котрі, у жодному випадку, не є

запереченням глобалізаційних). Таким чином, слід зробити припущення, що глобалізація не позначає завершення регіоналізації та не заперечує останню.

Так само, не встигнувши завершити глобалізацію, людство, з початком космічної ери своєї історії розпочало наступну стадію власного існування, яку ми вважаємо за доречне називати постглобальною. Спробуємо обґрунтувати таку нашу думку.

Говорячи про постглобальний світ ми відштовхуємося від такого. По-перше, словникова література визначає термін “the globe” як Землю чи «сферичне зображення Землі з мапою на поверхні» [5]. По-друге, терміни з коренем «глобал-» сьогодні використовуються задля позначення будь-яких явищ, що стосуються саме всієї Землі, не виходячи за її межі. Таким чином, говорячи про світ, який з середини ХХ сторіччя просторово розширився для освоєння людством, вже недоречно використовувати термін «глобальний», оскільки суспільні відносини вже вийшли за межі «the globe» – «материнської» планети Земля.

По друге, вважаємо за необхідне розкрити специфіку ймовірних змін у суб'єктному складі суспільно-правових відносин у постглобальному суспільстві. Спробуємо це зробити з використанням аналогії з історичними подіями минулого. Мандрівники Епохи великих географічних відкриттів, подорожуючи судном (та не маючи завершених уявлень про мапу Землі), не знали, коли вони побачать сушу: через день, місяць, рік чи будуть вимушені повернутися додому у зв'язку із браком харчів. Так само й людство, з наявними сьогодні досягненнями науки, пізнає навколишній світ (у широкому значенні такого терміна, тобто – Всесвіт), знаходячись у «космічній експедиції». Вважаємо, що якщо головною метою експедицій часів минулого було формування повної географічної мапи світу, то мета сьогоденного «космічного плавання» – розширення «мапи» соціальної, тобто формування розширеного уявлення про населення Всесвіту: контакт з розумним видом, відмінним від виду *homo sapiens*.

Тобто, людство сьогодні (як і в часи Епохи великих географічних відкриттів) не може сказати, коли станеться наступне «відкриття» (контакт з позаземною цивілізацією). Це, без перебільшень наукового романтизму, з однаковою ймовірністю може статися як під час читання цього тексту, так і через мільйони років, або й ніколи. Однак, рівень розвитку сучасної юридичної науки дозволяє спрогнозувати ймовірні юридичні наслідки такого контакту та алгоритми вирішення ймовірних проблем. У першу чергу йдеться саме про правосуб'єктність та компетентність представників людства під час такого контакту.

По-третє, відхиляючись від тематики нашого дослідження, зазначимо, що ймовірне розширення кола суб'єктів суспільних відносин у майбутньому можливе не тільки за рахунок позаземних цивілізацій, а й за рахунок власних здобутків людства.

Так, на сьогодні у наукових колах існують думки про «відставання» науки загальної теорії держави і права від галузевих наук. Водночас, галузеві юридичні науки часто-густо «відстають» від самих суспільних відносин, не виконуючи функції наукового передбачення. Так само, як вітчизняне, так і зарубіжне законодавство не встигає за розвитком суспільства в контексті науково-технічного прогресу.

Наприклад, законодавче регулювання правил використання БПЛА (безпілотних літальних апаратів, або спрощено «дрони», «квадрокоптери») відбувається на 3-5 років пізніше за їх появу на ринку. Саме після такої законодавчої регламентації здійснюються необхідні розробки галузевими юридичними науками. І, як наслідок, останньою реагує наука загальної теорії держави і права, наукові розробки такої у цьому випадку можуть вже бути не актуальними відносно галузевих.

Аналогічну картину можемо спостерігати і щодо розвитку використання штучного інтелекту. Наприклад, автопілот автомобілів вже представлений у сучасних моделях та активно використовується (насамперед у країнах, де стан дорожньо-транспортної системи це дозволяє: розмітка, знаки, стан покриття та ін.). Однак, як законодавство, так і юридична наука фактично не працює у напрямі передбачення. Одним з небагатьох, хто на сьогодні у своїх працях приділяє увагу науковому розробленню питань деліктоздатності штучного інтелекту, є О. Е. Радутний [3].

Зрозуміло, що якщо в контексті автопілоту автомобіля відсутність необхідного законодавчого регулювання може бути обумовлена його технічною недосконалістю на сьогодні і, як наслідок, визнання нормотворцем виключно водія (тобто – людину) суб'єктом, що керує автомобілем (незалежно від того, чи був увімкнений режим автопілоту, чи ні). Однак, це не є причиною для нерозробки таких питань юридичними науками, а скоріш, навпаки – такі мінімальні прояви використання штучного інтелекту є «дзвониками», що повинні мотивувати науковців-правників прискоритись.

Йдеться, перш за все, не стільки про представників галузевих юридичних наук, скільки про «теоретиків» права. Таким чином, наука загальної теорії держави і права не буде відставати від галузевих наук, своєчасно надаючи необхідні загальнотеоретичні розробки, забезпечуючи актуальним понятійним апаратом тощо.

Отже, виходячи з наведеної нами концепції постглобалізму та прикладів використання штучного інтелекту, слід зробити прогноз, що розширення кола суб'єктів суспільних відносин ймовірно не тільки за рахунок включення до нього представників позаземних цивілізацій, а й, наприклад, розвиненого штучного інтелекту. Крім того, можемо зробити припущення, що з урахуванням тенденцій сучасного прогресу у майбутньому постане питання про правосуб'єктність клонованих, генетично модифікованих чи іншим шляхом змінених людей.

Однак, ймовірно розширення кола суб'єктів суспільних відносин (і, як наслідок – зміни в міжнародному праві) не за рахунок представників позаземних цивілізацій виходять за межі нашого дослідження.

По-четверте, повертаючись до безпосередньої тематики цього дослідження, спробуємо охарактеризувати сучасний стан наукової дослідженості зазначених вище прогнозів розвитку.

Слід зауважити, що наведені стадії вже починають знаходити своє відображення в юридичній науці. Вважаємо, що такі ідеї беруть свій початок з тез про доречність визнання людини як суб'єкта міжнародного права (детально розроблені О. В. Тарасовим [4]) що, хоча на сьогодні і не є одностайно прийнятим науковим суспільством, але знаходить достатньо глибоке обґрунтування в наукових працях.

Твердження про доречність визнання людини суб'єктом міжнародного права еволюціонує та розвивається у вже наявних у сучасній науці ідеях про доречність визнання правосуб'єктності людства (наприклад, роботи І. Б. Іванків [2]). Вважаємо, що вони вимагають більш детальної наукової «виписаності». Актуальність таких наукових розробок підтверджується і сучасними викликами, котрі постають саме як загальнолюдські проблемами, або і потребують саме загальнолюдського та спільносоціального вирішення їх саме людством як єдиним суб'єктом.

Ідеї про доречність виокремлення космічного права в окрему галузь знань на сьогодні вже також присутні навіть у вітчизняній науковій літературі. Однак, деколи вони вдаються до спроб наукової розробки достатньо вузьких аспектів космічних відносин. Так, наприклад В. О. Глушковим висуваються ідеї про необхідність наукового та законодавчого забезпечення існування кримінально-правових відносин у космічній сфері [1]. Вважаємо за доречне здійснювати наукове дослідження суспільних відносин, пов'язаних з освоєнням космосу поступово, починаючи саме зі змін щодо загальнотеоретичного розуміння кола суб'єктів суспільних відносин.

Наостанок, виходячи зі стисло наведеної нами характеристики постглобального світу та ймовірних у такому суспільстві змін у колі суб'єктів суспільних відносин, прогнозуємо розвиток юридичної науки загалом та міжнародного права безпосередньо (і як науки, і як соціального регулятора) у наступні етапи:

- змінення загальнотеоретичного підходу до розуміння суб'єктного складу суспільних відносин як наслідок першого офіційного контакту з позаземним розумним біологічним видом, відмінним від «*homo sapiens*»;

- остаточне визнання людства суб'єктом міжнародного права, мотивоване не тільки

необхідністю захисту специфічних прав саме людства (право на мир, на безпечне довкілля тощо), а й появою іншого колективного суб'єкта суспільних відносин – позаземної розумної цивілізації;

- виокремлення космічного права з міжнародного в окрему галузь права та самостійну юридичну науку, систему знань (оскільки таке право вже не буде регулювати відносини між народами в класичному розумінні).

Список використаної літератури

1. Глушков В. О. Виникнення та перспективи розвитку кримінально-правових відносин у космічній сфері. Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовт. 2018 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. Права». Харків: Право, 2018. С. 219-225.

2. Іванків І. Б. Людство як правова і філософська категорія. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, Т. 2, 2018. С. 29-33.

3. Радутний О. Е. Суб'єктність штучного інтелекту у кримінальному праві. *Право України*. 2018. № 1. С. 123-136.

4. Тарасов О. В. Персоноцентризм як метод міжнародно-правової персонології. *Проблеми законності*. Харків, 2010. Вип. 110. С. 166-172.

5. Oxford English Dictionary: in 20 Vol. / ed.: J. Simpson, E. Weiner. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1989. Vol. 1; Vol. 12. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/globe>

D. Boychuk

INTERNATIONAL LAW: TRENDS OF DEVELOPMENT IN THE POST-GLOBAL WORLD

The theses highlight the importance of international law and the importance of its role as a social regulator in a globalized world. The term “post-global” and the characteristics of the post-global world and the probable changes in the society of subjects of social relations in such a society are analyzed.

Keywords: globalization, international law, post-global world.

УДК 341.362

Борисов Є. М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО КОРАБЛЯ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У тезах висвітлено проблематику визначення категорії військового корабля у джерелах міжнародного морського права. Визначено відмінності відповідних дефініцій з урахуванням різних автентичних мов відповідних міжнародних договорів у сфері морського права.

Ключові слова: відкрите море, військовий корабель, військово-морські сили, збройні сили, міжнародне морське право.

Ескалація агресії проти України на територіях, суміжних з Азовським та Чорним морями, виникнення нових конфліктів, окупованих територій та зон військової напруженості у регіоні великого Середземномор'я ставить питання щодо застосування норм міжнародного морського права до військових кораблів в умовах наявності їх спеціального правового статусу та режиму. Тому вартим на окреме дослідження є встановлення чинного наразі визначення військового корабля у сучасному міжнародному праві. Основним джерелом права у цій сфері наразі виступає Конвенція ООН по морському праву 1982 р (далі – Конвенція 1982 р.), водночас, вона має силу не для усіх ключових морських держав сучасності; наявне у ній визначення військового корабля потребує додаткового тлумачення.

У Конвенції 1982 р. ч. 1 ст. 311 «Ставлення до інших конвенцій та міжнародних угод» визначає, що ця міжнародна угода має переважну силу у відносинах між державами-учасниками перед Женевськими конвенціями з морського права від 29 квітня 1958 р. Тобто,

Женевські конвенції 1958 р. цією Конвенцією 1982 р. не скасовані, вони зберігають юридичну силу і в будь-якому випадку діють між державами і для держав, які не ратифікували Конвенцію 1982 р. у повному обсязі. Зокрема це стосується Конвенції про відкрите море 1958 р. (далі – Конвенція 1958 р.), яка у ст. 30 вказує, що положення цієї міжнародної угоди не торкаються конвенцій або інших міжнародних угод, які діють у відносинах між державами – сторонами цих конвенцій або угод. Таким чином, ця Конвенція 1958 р. діє наразі в частині, що не суперечить Конвенції 1982 р., і для держав, що беруть сьогодні участь в обох конвенціях.

Статус військових кораблів (warships) визначено у ч. 2 ст. 8 Конвенції 1958 р. та у ст. 29 Конвенції 1982 р., очевидним є запозичення цього визначення з вказаної угоди 1958 р. Конвенцією 1982 р. у цілому. Специфіка цих дефініцій полягає у тому, що Конвенція 1958 р. відносить військові кораблі виключно до військово-морських сил (англ. «navalforces», рус. «к военно-морским силам», ісп. “marina de guerra”, фр. “marine de guerre”), командир якого має бути в списках офіцерів військово-морських сил (англ. “NavyList”, рус. «список офицеров военно-морского флота», ісп. “Escalafón de Oficiales de la Armada”, фр. “liste des officiers de la flotte militaire”), а екіпаж має бути підпорядкованим регулярній військовій (у англійській та іспаномовній версіях – військово-морській) дисципліні (англ. “naval discipline”, рос. «военнойдисциплине», ісп. “disciplina naval militar”, фр. “discipline militaire”).

Водночас Конвенція 1982 р. відносить військові кораблі до збройних сил (англ. “armed forces”, рус. «к вооруженным силам», ісп. “fuerzasarmadas”, фр. “forcesarmées”), командир яких має бути у відповідному службовому списку або його еквіваленті (англ. “appropriate service list or its equivalent”, рус. «соответствующий список военнослужащих или эквивалентный ему документ», ісп. “escala fónde oficialesosu equivalente”, фр. “list edes officiersouun document equivalent”), а екіпаж має бути підпорядкованим регулярній дисципліні збройних сил (англ. “armed forces discipline”, рос. «военной дисциплине», ісп. “disciplina de las fuerzas armadas”, фр. “discipline militaire”).

Також ст. 8 Конвенції 1958 р. вказує на потребу наявності у військового корабля як судна зовнішніх ознак, що «відрізняють військові кораблі його національності», водночас, у текстах Конвенції 1982 р. переклад цієї вимоги розрізняється. Якщо іспаномовний текст конвенції 1982 р. дублює текст Конвенції 1958 р. щодо зовнішніх ознак саме військового корабля (ісп. “buques de guerra”), то франкомовний, замість “navires de guerre” Конвенції 1958 р., вживає “navires militaires”, а в російському та англійському текстах конвенції 1982 р. йдеться про «зовнішні ознаки, що відрізняють такі судна» (англ. “such ships”, рус. «такие суда»).

Додамо, що згідно як ст. 37 Конвенції 1958 р. так й за ст. 320 Конвенції 1982 р. англійський, арабський, іспанський, китайський, російський та французький їх тексти є однаково автентичними. Вищенаведене дозволяє зробити висновок, що Конвенція про відкрите море 1958 р. у ст. 8 відносить до військових кораблів виключно судна військово-морських сил, та що Конвенція 1982 р. розширила цю категорію та відносить до військових кораблів кораблі як військово-морських сил, так й інших видів збройних сил, водночас не включаючи в цю категорію кораблі морської охорони, поліцейські, прикордонні та інші судна, навіть озброєні та укомплектовані військовослужбовцями, якщо відповідні органи, до яких віднесено судна та військовослужбовців їх екіпажів, не входять до складу збройних сил.

Для держав, що є членами Конвенції 1982 р. або обох конвенцій наразі (зокрема й для України) діє саме таке визначення військового корабля. Для держав, що не є членами Конвенції 1982 р., досі застосовано визначення Конвенції 1958 р., якщо вони беруть у ній участь. Для держав, які не є членами обох досліджених конвенцій, міжнародне право визнає гарантії, встановлені цими актами у мінімальному з можливих обсязі, тобто військовий корабель має належати виключно до військово-морських сил.

Y. Borysov

SPECIALTIES OF WARSHIP DEFINITION IN THE MODERN INTERNATIONAL LAW

The theses reflect the problems of the definition the warship category in the sources of the international maritime law. The specialties of the coherent definitions, regarding to the differences of the authentic translations of the relevant international treaties in area of the International Maritime Law were determined by author.

Keywords: high seas, international maritime law, military forces, Navy, warship.

УДК 342.1/.8:340.13

Гадималиев А.

ЕВРОПЕЙСКИЕ СТАНДАРТЫ КАК ИСТОЧНИК КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА

В тезисах рассматриваются европейские стандарты как источник конституционного права с точки зрения современного развития конституционно-правовой доктрины. Определены понятия стандарта и конституционного стандарта, показаны основные тенденции влияния европейских правовых стандартов на развитие конституционного права.

Ключевые слова: конституционное право, европейские правовые стандарты, европейская межгосударственная интеграция, адаптация, конституционализм.

Категория «стандарт» относится к категориям особого рода, бытовое значение которых понятно практически всем, однако установление их правового содержания вызывает значительные трудности. При исследовании этой категории стоит вопрос о необходимости разведения общего и особенного в пределах самого стандарта [1, с. 34].

Толковый словарь определяет «стандарт» как образец (эталон, модель), который принимается за исходную точку для сопоставления с ним других подобных явлений. Но этот термин имеет несколько иную коннотацию, если его рассматривать с точки зрения права, поскольку в этом случае необходимо дать ответ на вопрос: можно ли считать стандарт особой правовой категорией, что создает права и обязанности. С другой стороны, возможно понимание стандарта как правовой категории, определяющей восходящую точку для развития норм, но не порождающей при этом четких прав и обязанностей [2, с. 266].

Европейская практика, на основе которой внедряются правовые стандарты, свидетельствует о наличии как обязательных стандартов, так и стандартов, носящих рекомендательный характер. Обязательные правовые стандарты находят свое выражение в правовых нормах, обязывающих к должному поведению.

Именно этот аспект стандартов во многом определяет общее направление развития правовой системы, поскольку по своей правовой природе такие нормы относятся к нормам-принципам, а, следовательно, имеют учредительный характер. Необязательные стандарты, носящие рекомендательный характер, являются порождением международного права XX века, когда «скорость» их развития не совпадает с возможностями и желаниями отдельных государств.

В ЕС такой феномен нашел свое отражение в модели интеграции, получившей название «Европа разных скоростей». Данный тип стандарта, по своей природе, является рекомендацией и имеет необязательный характер, однако при его имплементации общественные отношения приобретают качественно новые черты, желательные для данной правовой системы. Таким образом, разделение европейских правовых стандартов на указанные виды обусловил функционирование права в обычном понимании, то есть как имеющего обязательный характер, так и «мягкого» права [3, с. 421].

Возникновение правового стандарта в некоторых случаях имеет одинаковую во всем мире природу: сначала зарождается практика, которая повторяется в течение определенного времени, а затем под этой практикой признается сила юридической нормы [3, с. 422].

Открытым остается вопрос, в какой момент норма уже существует и может быть применена. Ни теория, ни практика однозначного ответа на этот вопрос не дали. Это зависит

от того, к какой сфере относятся стандарты и какие институты приняли (разработали, определили) их. Однако подавляющее большинство современных стандартов в праве стало следствием стремления создать определенный правопорядок *suigeneris*. В связи с этим, правовой стандарт иногда возникает как *consensusomnium*, то есть общепринятая база для функционирования определенного правопорядка. Примером этого стало принятие Всеобщей декларации прав человека в 1948 г. В конце концов, правовой стандарт может стать следствием реализации на нормативном уровне определенной правовой доктрины.

Семиотический аспект категории «правовой стандарт» заключается в том, что последний может рассматриваться не только как отдельная норма, но и как документ, устанавливающий комплекс норм, правил, требований относительно объекта стандартизации, в котором в целях добровольного многократного использования определяются характеристики объекта.

Теоретически любой стандарт должен касаться всех субъектов, за исключением тех, которые исключены из сферы его действия отдельной нормой, однако такие исключения должны касаться всех субъектов в конкретной ситуации, четко предусмотренной соответствующей нормой.

Основным условием легитимности любого стандарта является его четкая фиксация и доступность для ознакомления, что не выходит за пределы легитимности правовой нормы.

Таким образом, можно сделать общий вывод о том, что европейские стандарты, оказывающие непосредственное влияние на конституционно-правовую материю государств, по юридической силе и типу источника подразделяются на обязательные (императивные) и рекомендационные (диспозитивные). При этом основополагающие нормы-принципы имеют императивный характер, т.е. являются обязательными для имплементации каждым государством-членом интеграционного объединения, что отражает субсидиарность правового регулирования как фундаментальную основу системообразующей архитектуры европейского права.

В праве ЕС феномен рекомендационных стандартизованных правовых норм нашел свое отражение в модели интеграции, известной как «Европа разных скоростей». Данный тип стандарта по своей внутренней природе является рекомендационным и имеет необязательный характер, однако при его имплементации общественные отношения приобретают качественно новые черты, оптимальные для данной правовой системы.

При этом правовые стандарты в сфере конституционного строительства могут формироваться как внутри страны (национальные стандарты), так и на уровне межгосударственного общения – региональном или универсальном (международные стандарты).

Список использованной литературы

1. Копиленко О. Л., Кийвець О. В. Європейські стандарти в українському законодавчому процесі: можливість та доцільність. Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України; підзаг. ред. Є. Б. Кубко. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2013. С. 33-46.

2. Patterson D. M. *Philosophy of Law and Legal Theory: an Anthology*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2003. P. 266.

3. Abbott K. W. *Hard and Soft Law in International Governance. International Organization*. 2000. № 54. P. 421-456.

A. Gadimaliev

EUROPEAN STANDARDS AS A SOURCE OF CONSTITUTIONAL LAW

The theses consider European standards as a source of constitutional law from the point of view of the modern development of constitutional doctrine. The concept of a standard and a constitutional standard is defined, the main trends in the influence of European legal standards on the development of constitutional law are shown.

Keywords: constitutional law, European legal standards, European interstate integration, adaptation, constitutionalism.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВНІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ В СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОГО БАНКІНГУ

У тезах наведено переваги електронного банкінгу та можливі ризики, що можуть виникати у процесі користування банківськими послугами. Досліджено правові основи врегулювання питань протидії шахрайству в сфері електронного банкінгу із врахуванням міжнародних стандартів, включаючи досвід Європейського Союзу. Приділено увагу врегулюванню питань протидії шахрайству в сфері банківського обслуговування в Україні.

Ключові слова: шахрайство, сфера електронного банкінгу, міжнародно-правове регулювання протидії шахрайству.

На сьогоднішній день особливим інструментом, за допомогою якого здійснюється управління банківськими рахунками, є система електронного банкінгу. Впровадження такої системи дозволяє клієнтам більшість банківських операцій здійснювати самостійно за наявності підключення до мережі Інтернет та можливості використання стаціонарного комп'ютера, ноутбука або ж смартфона. Однак, не зважаючи на зручність виконання банківських операцій за допомогою мережі Інтернет, дистанційне обслуговування клієнта банку може нести в собі певні ризики, пов'язані із можливістю здійснення шахрайських дій. Останні, у свою чергу, не тільки завдають збитків клієнтам банку, а також мають своїм наслідком руйнівний ефект, що проявляється як у погіршенні позиції банку на ринку банківських послуг, так і економічній відсталості [2, с. 261].

Впровадження інноваційних банківських послуг через Інтернет стало причиною появи нових видів шахрайства – Інтернет-шахрайств, зокрема, таких, вчинення яких передбачають використання банківських платіжних карток. Враховуючи зазначене, важливим постає питання захищеності банківських операцій в системі електронного банкінгу, враховуючи безліч вже існуючих видів шахрайства у даній сфері. Таким чином, актуальним вбачається дослідження особливостей вчинення шахрайських дій в системі електронного банкінгу та протидії даному явищу.

Розвиток всесвітньої мережі Інтернет та стрімке збільшення кількості її користувачів призвели до підвищення обсягу електронної комерції, до якої віднесений і електронний банкінг. На сьогоднішній день досить велике коло споживачів переконані у можливості проведення банківських операцій без відвідування банку особисто, а тому надають перевагу банківським послугам в мережі Інтернет серед інших існуючих у ній видів діяльності. У той же час послуги електронного банкінгу однозначно мають переваги у фінансових операціях, але загрози та «слабкі місця» безпеки щодо користування такими послугами повинні постійно зменшуватися. Саме тому інтеграція шахрайства з усіма аспектами послуг електронного банкінгу вимагає перегляду традиційних комерційних парадигм, що переважали за останні роки [1].

Шахрайство у сфері електронного банкінгу становить загрозу для безпеки банку, що має як зовнішнє, так і внутрішнє походження. Якщо розглядати традиційне банківське обслуговування, то об'єктом посягань шахраїв у даній сфері є у першу чергу гроші (або фінансові ресурси). У свою чергу, якщо брати до уваги сферу електронного банкінгу, то об'єкти шахрайства можуть бути представлені у вигляді: 1) конфіденційної інформації про клієнтів банку, у тому числі номери платіжних карток, пін-коди, CVV-код; 2) логінів та паролів доступу до системи електронного банкінгу, зокрема, це стосується Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу; 3) фінансових ресурсів як самого банку, так і його клієнтів [4].

Досліджуючи питання міжнародно-правового регулювання протидії шахрайству в сфері електронного банкінгу, доцільно звернути увагу на діяльність таких міжнародних організацій, як ООН, зокрема через Міжнародний союз електрозв'язку як спеціалізоване агентство Організації, та Ради Європи. Діяльність цих організацій сфокусована на проблемах кібербезпеки в цілому. Зокрема, Міжнародний союз електрозв'язку проводить щорічне дослідження рівня кібербезпеки країн та виводить його Глобальний індекс. Оцінка

відбувається за п'ятьма основними показниками: законодавча база, технічний і організаційний потенціали, темпи нарощування потенціалу і кооперація. Роль Ради Європи полягає, перш за все, у прийнятті в 2001 році Конвенції про кіберзлочинність, яка виходить за межі регіональної, оскільки її учасниками є не лише держави-члени Ради Європи, а й, наприклад, США, Канада та Японія. Варто зазначити, що документ не оперує таким поняттям як «шахрайство у сфері електронного банкінгу». Проте Конвенція регулює правопорушення, пов'язані з конфіденційністю, такі як незаконний доступ, нелегальне перехоплення, втручання у дані, втручання у системи тощо. Отже, можемо зробити висновок, що боротьба з шахрайством у сфері онлайн-банкінгу підпадає під сферу дії цієї Конвенції [5].

Розглядаючи міжнародні стандарти у сфері протидії шахрайству в сфері електронного банкінгу варто також звернутися до досвіду Європейського Союзу. Так, важливим документом, що регулює правовідносини щодо боротьби із шахрайством, яке має місце у банківській сфері, є Директива Європейського Парламенту та Ради «Про боротьбу з шахрайством та підробкою безготівкових платіжних засобів та заміною Рамкового рішення Ради 2001/413/ЖНА» 2017 року (далі – Директива). Важливо звернути увагу на п.п. 2.3 п. 2 Директиви, згідно якого шахрайство з безготівковими платежами має дуже важливий транскордонний вимір як всередині ЄС, так і за його межами. Типовий випадок може включати скімінг (копіювання) даних карти в країні ЄС, створення підробленої карти з використанням цих даних та переведення у готівку за допомогою підробленої картки за межами ЄС для обходу високих стандартів безпеки. Все частіше ці злочини відбуваються у онлайн режимі. У Директиві обґрунтовано, чому мета ефективної боротьби із такими злочинами не може бути достатньо досягнута державами, що діють поодиночі або неузгоджено: 1) такі злочини створюють ситуації, коли жертва, злочинець і докази можуть знаходитися в різних національних правових рамках як в межах ЄС, так і за його межами. В результаті для окремих країн може знадобитися багато часу для ефективної протидії цій злочинній діяльності без загальних мінімальних правил; 2) необхідність дій ЄС вже визнана через створення законодавства ЄС про боротьбу з шахрайством і контрафакцією безготівкових платіжних засобів (Рамкова угода); 3) необхідність втручання ЄС відображена і в поточних ініціативах по координації заходів держав-членів ЄС в цій області, таких як спеціальна група Європолу, що працює над шахрайством з платежами, і політичний цикл ЄС ЕМРАСТ по оперативному співробітництву проти безготівкових платіжних шахрайств [3].

Зазначимо, що на сайті Європолу міститься інформація щодо політичного циклу ЄС – ЕМРАСТ. За розміщеними даними у 2010 році ЄС запровадив чотирирічний цикл політики, щоб створити більшу безперервність для боротьби з серйозною міжнародною та організованою злочинністю, що вимагає співпраці між правоохоронними органами, іншими агентствами, інституціями ЄС та третіми особами. У березні 2017 року Рада вирішила продовжити політику ЄС щодо організованої та серйозної міжнародної злочинності на 2018–2021 роки спрямовану на вирішення питань пов'язаних з організованою та серйозною міжнародною злочинністю. Серед цілей такої політики переслідування злочинців, причетних до шахрайства і підробки безготівкових платіжних засобів.

Що стосується врегулювання питання протидії шахрайству в Україні, важливо зазначити, що Національним Банком України у 2018 році було розроблено Рекомендації для зниження ризику шахрайських операцій. Зазначене пояснюється тим, що на сьогоднішній день спостерігається високий рівень кількості випадків шахрайських операцій із використанням платіжних карток та несанкціонованого переказу коштів з рахунків клієнтів, які обслуговуються за допомогою систем дистанційного обслуговування.

Протидія шахрайським діям у банківській сфері в Україні, у тому числі шахрайству із платіжними картками, викраденню приватної, конфіденційної інформації з метою заволодіння коштами реальних клієнтів, незаконному зняттю коштів із банківського рахунку, порушенню роботи автоматизованих банківських систем обслуговування тощо можлива лише шляхом наближення правового регулювання у цій сфері до міжнародних стандартів боротьби із цим явищем.

Отже, на сьогодні невід'ємною частиною банківського обслуговування в умовах функціонування електронного банкінгу є ризик шахрайства із коштами клієнтів банків. Його проявом в основному є викрадення конфіденційних даних клієнтів з метою подальшого доступу до їхніх фінансових ресурсів.

Досвід діяльності європейських банків показує ефективність запровадження різних способів захисту фінансових операцій клієнтів, серед яких важливе місце відведено перевірці справжності користувача із використанням USB-токенів, використанню одноразових паролів, підтвердженню операцій за допомогою кодів, що надсилаються у вигляді смс-повідомлень тощо. При цьому важливо пам'ятати, що основою безпеки здійснення операцій в системі електронного банкінгу є, перш за все, нерозголошення самими клієнтами персональних даних, пов'язаних із їх банківською картою, її номером, CVV-кодом, пін-кодом картки, номером мобільного телефону клієнта, до якої прив'язується картка, а також логіном та паролем від особистого кабінету, якщо особа зареєстрована у системі Інтернет-банкінгу. Виток такої інформації дуже часто й відкриває третім особам шляхи до здійснення шахрайських дій із грошовими коштами клієнта.

Список використаної літератури

1. Abreu R., Segura L., David F., Formigoni H., Legčević J. & Mantovani F. (2015). Ethics and fraud in E-banking services. *Information Systems and Technologies*. DOI: 10.1109/CISTI.2015.7170491.

2. Badejo, B. A., Okuneye, B. A., Taiwo, M. R. (2017). Fraud Detection in the Banking System in Nigeria: Challenges and Prospects. *Shirkah. Journal of Economics and Business*. DOI: 10.22515/shirkah.v2i3.167.

3. Directive of the European Parliament and of the Council On combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment and replacing Council Framework Decision 2001/413/JHA (2017). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2017:0489:FIN>.

4. Koivunen, Tuija, & Tuorila, Helena (2015). Consumer trust relations with payment cards and banks: an exploratory study. *International Journal of Consumer Studies banner*. DOI: 10.1111/ijcs.12154.

5. Про кіберзлочинність: Конвенція від 23.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.

6. Рекомендації зі зниження ризику шахрайських операцій: Лист Національного Банку України (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3636500-18>.

D. Kibecz

INTERNATIONAL LEGAL AND NATIONAL LEVEL REGULATION OF STRUGGLE AGAINST ELECTRONIC BANKING

The thesis presents the advantages of electronic banking and possible risks that may arise in the use of banking services. The legal bases of regulation of issues of counteraction to fraud in the sphere of electronic banking with consideration of international standards, including the experience of the European Union are investigated. The attention was paid to the regulation of counterfeiting issues in the area of banking services in Ukraine.

Keywords: fraud, sphere of electronic banking, international legal regulation of counteraction to fraud.

УДК 341.241.2(477):061.1ЄС

Комарова Т. В.

ПРЯМА ДІЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ПРАКТИКА СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄС

У тезах висвітлено особливості реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з точки зору вивчення практики Суду справедливості ЄС. Надається авторське бачення місця та ролі судової практики у забезпеченні реалізації положень Угоди про асоціацію.

Ключові слова: Угода про асоціацію, Європейський Союз, Суд справедливості ЄС, європейська міждержавна інтеграція, судова практика.

Суд справедливості ще жодного разу не тлумачив положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, тож для розуміння правотлумачних тенденцій Суду ЄС стосовно прямої дії угод про асоціацію, вкрай важливим є дослідження його практики в цій сфері.

Доцільно розглянути можливість норм Угоди про асоціацію між Україною та ЄС мати пряму дію в правопорядку ЄС. Одразу зазначимо, що пряме застосування Угоди про асоціацію в правопорядку України вже було застосоване українськими судами (Рішення Господарського суду м. Києва від 12.02.2018 р., справа № 910/14972/17) і відповідає ЗУ «Про міжнародні договори».

Визначальним в контексті визнання прямої дії норм двосторонніх угод ЄС із третіми країнами є рішення по справі *Pabst & Richardz* [1], в якому Суд справедливості вперше ухвалив, що положення угод, укладених Співтовариством, можуть мати пряму дію. При дослідженні можливості існування прямої дії норм міжнародних угод Суд справедливості застосовує ту саму логіку, що і при дослідженні прямої дії норми права ЄС. У хрестоматійній справі *Van Gendean Loos* [2] було закладено декілька критеріїв, згідно з якими норма права ЄС визнається такою, що має пряму дію. По-перше, це природа акту та його намір наділити приватних осіб певними правами. По-друге, це чіткий, зрозумілий та безумовний характер норми, яка не потребує додаткових засобів доповнення чи імплементації. Тобто, якщо застосовувати ці критерії до міжнародних угод, то має бути враховано дух, структуру та природу угоди, процес її укладення та волю сторін, а також має бути проаналізоване текстуальне значення конкретної статті.

При дослідженні першого питання Суд справедливості дотримується тієї позиції, що жодна з міжнародних угод ЄС не є ідентичною. При її тлумаченні слід спиратися не стільки на текстуальний метод тлумачення, скільки на телеологічний та систематичний методи. Незважаючи на доволі обережну позицію ЄС та держав-членів стосовно закладення можливостей для приватних осіб в нові угоди про асоціацію, Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить положення, які свідчать про певні можливості прямої дії окремих її норм. Так, відповідно до ст. 471 у рамках сфери дії цієї Угоди кожна Сторона зобов'язується забезпечити фізичним та юридичним особам іншої Сторони доступ, вільний від дискримінації щодо своїх власних фізичних та юридичних осіб, до своїх компетентних судів та адміністративних органів для захисту їх особистих та майнових прав [3]. Безперечно, формулювання ст. 471 Угоди може бути використане Судом справедливості при проведенні першої частини тесту стосовно загального наміру угоди мати пряму дію.

Щодо другої частини тесту, то тут слід звертатися до тлумачення конкретних статей. Серед усіх положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, можна виділити ті, що найбільше пов'язані із можливістю їх забезпечення у судовому порядку, а також впливають на рух осіб, свободу надання послуг, підприємницьку діяльність та інвестиції, закріплюють права та обов'язки для фізичних та юридичних осіб щодо права на працевлаштування (статті 17, 18, 19 Угоди), недискримінації компаній, зокрема тих, які надають послуги через комерційну присутність (статті 87, 88, 92, 93, 94 Угоди), права компаній брати на роботу ключовий персонал (ст. 98 Угоди), права на доступ до ринку морських повітряних перевезень та перевезень на комерційній основі (ст. 87 Угоди) тощо.

Найчастіше приватні особи посилаються на пряму дію антидискримінаційних положень, зокрема що стосуються недискримінації працівників та їх мобільності. Так, в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС це ст. 17, ч. 1 якої встановлює: «Відповідно до законів, умов та процедур, що застосовуються у державі-члені та в ЄС, ставлення до працівників, які є громадянами України та які законно працевлаштовані на території держави-члена, має бути вільним від будь-якої дискримінації на підставі громадянства стосовно умов праці, винагороди або звільнення порівняно з громадянами цієї держави-члена». Ця стаття є майже аналогічною ч. 1 ст. 23 Угоди про партнерство та співробітництво між Російською Федерацією та ЄСпв, яка у рішенні по відомій справі *Simutenkov* була

визнана такою, що має пряму дію.

Доволі негативним фактом є те, що при підписанні Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Рада ЄС ухвалила Рішення 2014/669/EU [4] стосовно положень, що стосуються поведження з громадянами третіх держав, які легітимно працюють на території інших сторін Угоди Стаття 3 Рішення 2014/669/EU фіксує, що Угода не має тлумачитися як така, що надає права чи накладає обов'язки, на які можна посилатися у Союзі чи перед національними судами держав-членів, що ставить ряд проблем щодо прямої дії та тлумачення цього Рішення Судом справедливості. Крім того, після позитивного референдуму Нідерландів стосовно ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на з'їзді голів держав-членів ЄС 15 грудня 2015 р. був ухвалений Висновок Ради ЄС стосовно України, який встановлює, що визнаючи мету підвищення мобільності громадян, Угода не надає українським громадянам або громадянам ЄС право мешкати та працювати на території один одних [5]. Таким чином, держави-члени прямо заявили про небажання наділяти норми Угоди про асоціацію між Україною та ЄС прямою дією, особливо у частині антидискримінаційних свобод українських робітників.

У цьому контексті слід відмітити, що при дослідженні можливості прямої дії норм Угоди про асоціацію Суд справедливості буде в першу чергу провадити комплексний аналіз всієї Угоди щодо її кінцевої мети та аналіз змісту окремих статей, на які будуть посилатися приватні особи. В цьому сенсі навряд чи можна очікувати, що Суд справедливості заперечить пряму дію положень Угоди про асоціацію лише на підставі одностороннього рішення Ради ЄС. Практика Суду справедливості виходить з примату міжнародних угод, укладених ЄС, над положеннями вторинного права ЄС означає, що такі положення мають тлумачитися настільки, наскільки це можливо у спосіб, що є сумісним із цима угодами [6]. Тобто акти Ради не можуть тлумачитися як такі, що змінюють цілі Угоди.

Список використаної літератури

1. Case 17/81. Pabst & Richarz KG v Hauptzollamt Oldenburg. *European Court Reports*. 1982. P. I-01331.
2. Case 26-62NV, Algemene Transport en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. *European Court Reports*. 1963. P. 00003.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. 2014/669/EU: Council Decision of 23 June 2014 on the signing, on behalf of the European Union, of the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, as regards the provisions relating to the treatment of third-country nationals legally employed as workers in the territory of the other party. *Official Journal*. 2014. L 278. Vol. 57. P. 6–7.
5. European Council Conclusions on Ukraine. Brussels, 15 December 2016. P. 1–5. URL: <http://www.consilium.europa.eu/media/24151/15-euco-conclusions-ukraine.pdf>.
6. Case C-61/94, Commission of the European Communities v Federal Republic of Germany. *European Court Reports*. 1996. P. I-03989.

T. Komarova

DIRECT ACTION OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND THE EU: THE EU COURT OF JUSTICE PRACTICE

The theses highlight the peculiarities of the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU in terms of examining the practice of the Court of Justice of the EU. The author's vision of the place and role of judicial practice in ensuring implementation of the provisions of the Association Agreement is given.

Keywords: Association Agreement, European Union, Court of Justice, European Interstate Integration, judicial practice.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРИЛЕГЛОЇ ЗОНИ ТА ОХОРОНА МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

У тезах висвітлено коло проблем, пов'язаних з правовим режимом прилеглої зони та охороною морського середовища. Детально проаналізовано положення прийнятого Закону України «Про прилеглу зону України» та Пояснювальної записки до проекту цього Закону.

Ключові слова: морське середовище, охорона морського середовища, прилегла зона.

Шостого грудня 2018 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про прилеглу зону України» [1]. Прийняття цього Закону затрималося на декілька десятиріч, і вірогідно, завдало Україні значних збитків через використання прилеглих до територіального моря України морських просторів для контрабанди [2]. Ця причина виступає однією з основних при обґрунтуванні прийняття Закону у Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про прилеглу зону України» від 27.08.18 р.: «Метою прийняття Закону України «Про прилеглу зону України» є:...попередження здійснення контрабандних операцій та нелегальних судно заходів до закритих портів тимчасово окупованих територій України» [2]. Там же, при обґрунтуванні необхідності прийняття акту, вказано, що «Після анексії Криму та закриття портів півострову, російська окупаційна адміністрація здійснює незаконну економічну діяльність із залученням торговельного флоту під російським прапором та прапорами третіх країн. Значно зросли обсяги контрабанди, що перевозиться Чорним морем. Унаслідок втрати контролю над Кримом, Україна втратила можливість ефективного контролю за судноплавством в межах морського простору, що згідно з міжнародним законодавством та законодавством України, дозволяє здійснювати затримання та догляд кораблів, що підозрюються у піратстві, здійсненні незаконного перевезення зброї, наркотичних препаратів, торгівлі людьми, контрабанді. На мапі Чорного моря з'явилися зони, що внаслідок відсутності відповідного законодавства, не дозволяють попереджати злочини, що в тому числі здійснюються через перевалку вантажів у морі, порушення державного кордону України, зокрема ворожою агентурою, розвідувально-диверсійними групами тощо» [3]. На нашу думку, це обґрунтування декілька повільне, змішує право на втручання у відкритому морі у разі перевезення рабів (ст. 99 Конвенції ООН з морського права 1982 р.), піратства (ст.ст. 100–107 Конвенції ООН з морського права 1982 р.), співробітництві держав у боротьбі з незаконною торгівлею наркотиками або психотропними речовинами (ст.ст. 108 Конвенції ООН з морського права 1982 р.), з правами прибережної держави у прилеглій зоні. Тобто до прав прибережної держави у прилеглій зоні випадки, які наводяться в Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про прилеглу зону України», відношення не мають.

Інші доводи мають місце. По-перше, це наслідки агресії РФ проти України щодо заходів торговельних суден у Кримські порти, які порушують законодавство України. Встановлення прилеглої зони України дасть більше можливостей затримувати ці торговельні судна. По-друге, це збільшення контрабанди, як то перевалки бункера та інших вантажів в прибережних водах України. Закон розширить територіальні межі боротьби з контрабандою, та зробить її менш економічно привабливою.

Щодо основних положень Закону України «Про прилеглу зону України» (ст.ст. 1, 2, 3), то вони більш-менш відповідають Конвенції ООН з морського права 1982 р. (ст. 33). Це стосується насамперед до мети встановлення прилеглої зони України – здійснювання контролю за дотриманням митного, фіскального (податкового), імміграційного (міграційного), санітарного законодавства України. Закон цілком відповідає положенням Конвенції ООН з морського права 1982 р. щодо мети встановлення прилеглої зони та видів контролю. Ці види прилеглої зони були встановлені ще в Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. (ст. 24).

Новелою є п. 3 ст. 5 Закону щодо презумпції порушення правил: «Відключення автоматичної ідентифікаційної системи судном, крім військових кораблів та інших

державних суден, які використовуються з некомерційною метою, є підставою для зупинення та огляду судна або переслідування його по гарячих слідах у порядку, визначеному статтею 3 цього Закону», що, на наш погляд, не відповідає сповна положенням Конвенції ООН з морського права 1982 р., і потребує спеціального аналізу.

Прилеглу зону встановили близько сімдесяти держав. Серед причорноморських держав прилеглі зони мають Болгарія, Грузія, Російська Федерація, Румунія, Україна [4, р. 37; 5; 1].

У ряді випадків має місце розширення спеціальної юрисдикції прибережної держави у просторах, прилеглих до територіального моря як щодо виду контролю, так і просторовим межах [6]. Слід зазначити, що прилегла зона перекривається із виключною економічною зоною, але у вказаних випадках предметна юрисдикція прибережних держав відрізняється, ніж це передбачено для виключної економічної зони. Ці випадки (США, Данія) є скоріше варіантами прилеглої зони.

Деякі держави встановили зони щодо охорони навколишнього середовища: Канада – зона контролю за забрудненням нафтою в Арктиці шириною 100 миль; Мальта – зона заборони забруднення моря; Іран – зона безпеки з покаранням за порушення законодавства про навколишнє середовище [6]. Ці зони є скоріше модифікацією виключної економічної зони, в якій держава має юрисдикцію щодо захисту та збереження середовища (п. iii) в ст. 56 Конвенції ООН з морського права 1982 р.).

Щодо Середземного моря, починаючи з 90-тих років ХХ століття, деякі держави встановлюють зони, які «випадають» з переліку видів морських просторів, передбачених Конвенцією ООН з морського права 1982 р., серед яких риболовні зони, екологічні охоронні зони, археологічні прилеглі зони [4, р. 28]. І якщо перші – це окремі частини юрисдикції виключної економічної зони, то археологічні за територіальними межами ближче до прилеглої зони (але їхня правова природа самостійна). У Чорному морі морські простори, які не передбачені Конвенцією ООН з морського права 1982 р., відсутні [4].

Тим не менш, встановлення прилеглої зони має непряме значення для охорони морського середовища. Саме боротьба з контрабандою, перш за все нафти та нафтовмісних речовин, бункеровка у морі всупереч митним та фіскальним правилам, перевантаження у морі інших небезпечних та шкідливих речовин створюють потенційну загрозу забруднення морського середовища. Катастрофа у Керченській протоці танкерів-газовозів «Маестро» і «Канді», аварія буксира «Паралель», який буксував баржу з вантажем контрабанди – приклади, коли протиправні дії щодо перевантаження та контрабанди завдали значної шкоди морському середовищу. Саме встановлення контролю за дотриманням правил у прилеглий зоні та зниження випадків контрабанди, особливо бункера, значно зменшить забруднення морського середовища у прибережних водах України.

Список використаної літератури

1. Про прилеглу зону України: Закон України від 06.12.2018 2641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2641-19>
2. Проект Закону «Про прилеглу зону України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5014&skl=7
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про прилеглу зону України» від 27.08.18. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64003
4. Jurisdictional waters in the Mediterranean and Black Seas. 2010. 134 p.
5. Law of Georgia on the Maritime Space. URL: http://mta.gov.ge/uploads/docum/Legal/kanonebi/law_of_georgia_on_maritime_space.pdf
6. Кисловский В. Прилежащая зона. URL: http://www.morvesti.ru/analytics/index.php?ELEMENT_ID=19834

Т. Korotkiy

LEGAL REGISTER OF PLEASURE ZONES AND PROTECTION MARINE ENVIRONMENT

The thesis covers a number of problems related to the legal regime of the adjacent zone and the protection of the marine environment. The provisions of the adopted Law of Ukraine “On the

adjacent zone of Ukraine” and the Explanatory note to the draft of this Law are analyzed in detail.

Keywords: marine environment, marine environment protection, adjacent zone.

УДК 341.1

Куровська І. А.

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЗАТВЕРДЖЕННІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У тезах висвітлено питання ролі міжнародних організацій в затвердженні принципу верховенства права. Проаналізовано особливості принципу верховенства права на рівні дії міжнародного публічного права. Акцентовується увага на стратегічних функціях міжнародних міжурядових організацій в процесі затвердження принципу верховенства права.

Ключові слова: міжнародні організації, принцип верховенства права, міжнародне публічне право, конституціоналізація міжнародного права, інтернаціоналізація конституційного правопорядку держав, функції міжнародних міжурядових організацій.

Міжнародним організаціям як суб'єктам міжнародного публічного права та колективним платформам, де формується і народжується міжнародний правопорядок, належить особлива роль в міжнародній правовій системі. Фактично в їх рамках здійснюється міжнародна нормотворчість та реалізується, залежно від рівня представництва держав та географічної ознаки, глобальне, регіональне й субрегіональне управління в контексті реалізації міжнародно-правових настанов.

Необхідно зазначити, що проблематика діяльності міжнародних організацій, як глобальної міждержавної (ООН), так і міжнародних міжурядових (далі: ММУО) і міжнародних неурядових (далі: МНУО), активно досліджується у вітчизняній міжнародно-правовій науці. Тому багато вчених присвятили увагу дослідженню діяльності міжнародних організацій. Так, О. Кучик вивчав теоретико-методологічний аспект еволюції поняття міжнародної організації. А. Дмитрієв і І. Балута аналізували роль міжнародних організацій у світовому процесі глобалізації. О. Гріненко розглядав проблематику трансформації ролі та місця ООН у регулюванні безпекових проблем сучасності, у тому числі у сфері економіки. М. Баймуратов, Ю. Волошин, Є. Годованик і М. Юрлов досліджували процеси правової модернізації Ради Безпеки ООН. В. Колосова, І. Іванова, О. Шаров та Г. Марків досліджували співпрацю держав (зокрема і України) з міжнародними фінансовими організаціями. Н. Патица вивчав вплив Світової організації торгівлі (СОТ) на розвиток країн-членів. Н. Мешко аналізував технологічну регіоналізацію світогосподарського розвитку, у межах якої розглядав діяльність міжнародних організацій, які взяли на себе правові та організаційні функції регулювання питань у сфері інтелектуальної власності. О. Гріненко досліджувала систему зовнішніх відносин Європейського Союзу. Отже, науковці, як правило, аналізували діяльність міжнародних організацій у загальних і окремих сферах політики, економіки, соціального життя тощо, унаслідок чого фактично піднімали питання їх участі у формуванні міжнародних стратегій політичного, економічного, соціального розвитку міжнародного співтовариства і серед них питання застосування і становлення в міжнародному публічному праві принципу верховенства права. Однак слід відмітити, що такі спроби були поодинокі та не отримали достатнього дослідження у науковій літературі.

Принцип верховенства права – це фундаментальний правовий принцип і правова доктрина, яка передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом [1]. Характерною ознакою такого принципу є локально-топусний характер його застосування та дії, тобто він діє переважно в рамках національної держави та є вельми важливим для критеріального визначення та визнання феноменології державності як правової.

Однак, починаючи з 2008 року, у рамках Організації Об'єднаних Націй активно триває робота не тільки зі сприйняття, а й щодо вдосконалення розуміння принципу верховенства

права саме на рівні міжнародного права. Таке становище пояснюється досить активними процесами взаємодії внутрішньодержавного (національного) права держав з міжнародним публічним правом, що в умовах глобалізації – спочатку економічної, потім й політичної, а в умовах сьогодення – дії її нової форми – правової глобалізації, призвели до появи, існування, функціонування і взаємодії двох суттєвих тенденцій – конституціоналізації міжнародного публічного права й інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав [2]. Необхідно зазначити, що вони обидві мають безпосереднє відношення до діяльності міжнародних організацій, особливо ООН та ММУО, бо саме вони, відносно першої тенденції, запозичують у держав найбільш актуальні й важливі питання, що представляють глобальний інтерес для міжнародного співтовариства держав, та роблять їх об'єктами міжнародно-правового регулювання, тобто фактично вводять їх в коло об'єктного складу міжнародного права (права людини у їх різній інтерпретації та видовій характеристиці /права дітей, жінок, мирного населення, комбатантів тощо; виборчі права, місцеве самоврядування тощо). Відносно другої тенденції, – саме в рамках ООН та ММУО розробляються проекти міжнародних багатосторонніх конвенцій з наведених питань, тобто здійснюються процеси міжнародного нормопроекткування й міжнародної нормотворчості, що у підсумку формулюють, закріплюють, а потім й легалізують після підписання таких документів, міжнародно-правові зобов'язання держав, які вони повинні реалізовувати на своїх теренах та за які вони, у порядку конвенційного контролю, відповідають перед міжнародною спільнотою.

Тобто, мова йде про визначально важливу ініціативну, стимулюючу, організаційну, координуючу, нормопроектну, нормотворчу, контрольну діяльність ООН і ММУО щодо формування системи міжнародно-правових зобов'язань держави в рамках як міжнародного, так й національного конституційного права. Що, з одного боку, актуалізує принцип верховенства права в національній правовій системі – завдяки об'єктивізації та актуалізації необхідності формування, легалізації, задіяння і використання національного механізму імплементації, що закріплені в конституції держави (див. ст. 9 Конституції України [3]) задля введення зазначених міжнародно-правових зобов'язань держави у вигляді норм міжнародного права (норм міжнародних договорів) у національне законодавство через їх трансформацію в норми національного права, які й будуть виконувати суб'єкти національного права; а з іншого – актуалізує запозичення і використання принципу верховенства права саме в міжнародному праві: у контексті реалізації норм міжнародного права у вигляді приписів міжнародних договорів у формі міжнародно-правових зобов'язань в національному конституційному правопорядку держав-учасників міжнародної спільноти, що є державами-підписантами профільних міжнародних договорів, та здійсненні конвенційного контролю за реалізацією таких приписів.

Звідси можна стверджувати, що в рамках міжнародного публічного права принцип верховенства права, насамперед, застосовується як основоположний принцип виконання державами-підписантами (сторонами міжнародного договору) своїх міжнародно-правових зобов'язань, що взяті ними в межах міжнародних угод, а також у контексті подальшого і творчого розвитку системи міжнародного публічного права. Тобто, вказані тенденції конституціоналізації міжнародного права й інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав не тільки сприяють в умовах глобалізації застосуванню принципу верховенства права в міжнародному публічному праві, а й є стимуляторами та каталізаторами щодо створення сучасного міжнародного правопорядку. Разом з тим, вони активно впливають на розвиток національного конституційного права держав-членів міжнародного співтовариства, бо, по-перше, підтягують його на рівень міжнародного права, що розвивається випереджальними темпами; по-друге, сприяють втіленню найкращих зразків, стандартів поведінки держав щодо до своїх громадян та інших фізичних осіб, що законно знаходяться на її території, з визнання, легалізації, охорони, захисту, гарантування, виконання їх прав і свобод.

Звідси, можна констатувати, що в затвердженні вказаних тенденцій велику роль

відіграють ММУО, що стають ініціаторами, суб'єктами, що сприяють розробці їх нормативної основи та контролюючими суб'єктами щодо існування та дії зазначених тенденцій. Особливу увагу слід звернути на функціональний потенціал доктринальної конструкції, що пропонується, бо вона працює в обох напрямках – міждержавному (міжнародному) і національному, і тільки в таких умовах може існувати, розвиватися й вдосконалюватись.

Такий висновок впливає в процесі системного аналізу і тлумачення документів та позиції ООН з цього приводу, які було прийнято на 65-тій та 66-тій сесіях ООН. Так, на 65-й сесії Генеральної асамблеї ООН було ухвалено Резолюцію Генерального секретаря ООН «Укріплення та координація діяльності ООН в сфері верховенства права» [4] та Резолюцію, основу на докладі Шостого комітету ООН, присвячену Верховенству права на національному та міжнародному рівнях [5].

Пізніше, 08 червня 2011 року на 66-й сесії Генеральної асамблеї ООН було ухвалено Резолюцію Генерального секретаря ООН «Укріплення та координація діяльності ООН в сфері верховенства права» [6], а 13 січня 2012 року – Резолюцію, яка ґрунтується на докладі Шостого комітету ООН, присвячену Верховенству права на національному та міжнародному рівнях [7]. Аналізуючи зазначені документи, можна виокремити декілька основних напрямків діяльності у формуванні принципу верховенства права на рівні міжнародного права. Так, основним серед них є кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного права, здійснення і дотримання міжнародно-правових зобов'язань, що впливають як з договорів, так і з міжнародного звичаєвого права.

Більш того, необхідно звернути увагу на онтологічне розуміння принципу верховенства права, яке «переходить» з національного рівня на рівень міжнародний. Так, якщо верховенство права має ґрунтуватися на принципі, згідно з яким всі фізичні та юридичні особи, включаючи держави, відповідальні перед законом, то такий правовий стан законності повинен бути запозиченим і сприйнятим міжнародною спільнотою держав у межах міжнародного співтовариства, причому на всіх його рівнях – глобально-універсальному, регіональному, субрегіональному, міждержавному, через розробку нормативних механізмів обов'язковості, контролю та відповідальності за виконання/невиконання своїх міжнародних зобов'язань. Отже, невід'ємним елементом будь-якої концепції верховенства права на міжнародному рівні є відповідальність усіх суб'єктів міжнародного права за виконання своїх зобов'язань. Саме такий підхід маєтись на увазі та повинен стати конституційно-основоположним принципом існування, функціонування, розвитку і вдосконалення міжнародної спільноти держав та знайти свій вираз у застосуванні принципу верховенства права в міжнародному праві.

Слід наголосити на тому, що наведеній доктринальній позиції та нормативним наробкам ООН, що мають поки рекомендаційний характер, але повинні виконуватись державами-членами добровільно, відповідають профільні положення Статуту ООН [8], – достатньо згадати основну телеологічну домінанту створення ООН і міжнародного права в цілому – нею був і залишається захист прав людини. Саме тому всеохоплюючий та дієвий захист прав людини є безумовною інституційно-телеологічною і функціонально-технологічною складовою частиною існування, запозичення, функціонування, інтенсифікації використання принципу верховенства права на рівні міжнародного права.

Концентруючи увагу на функціях ММУО в процесі затвердження принципу верховенства права, слід насамперед звернути увагу на функції стратегічного характеру – планову, особливо щодо виконання статутних обов'язків ММУО і організації нормопроектної (нормотворчої) діяльності в її межах відповідно до її статутних настанов (телеологічних домінант, заради яких і була створена відповідна ММУО); ініціативну, особливо відносно обґрунтування питання щодо необхідності розробки проекту багатостороннього міжнародного договору у сфері профільної компетенції ММУО, що закріплена в її статуті; нормопроектну і нормотворчу, відносно практичних дій щодо розробки тексту міжнародного договору з ініціативи самої ММУО або її держав-членів; а

також функцій тактичного характеру, однак, не менш важливих у міжнародному нормотворчому процесі – організаційну, особливо відносно організації та реалізації нормотворчого процесу в рамках ММУО щодо обговорення тексту міжнародного договору, його схвалення шляхом парафування, підготовки до підписання, підписання державами-учасниками (у контексті реалізації настанов міжнародного механізму імплементації); функцію депозитарію – відносно прийняття та збереження ратифікаційних грамот держав-учасників міжнародного договору; реєстраційну (відноситься до ООН) – щодо реєстрації міжнародних договорів; контрольну – відносно задіяння механізму конвенційного контролю за дотриманням державами-підписантами своїх міжнародно-правових зобов'язань, узятих ними в рамках міжнародних договорів; функцію тлумачення, щодо роз'яснення положень міжнародних договорів, укладених їх державами-учасниками під егідою відповідно ООН або будь-якої ММУО, що діє під його загальним керівництвом.

Системний аналіз наведених функцій дає можливість стверджувати про їх пряме відношення до затвердження принципу верховенства права в рамках міжнародних організацій.

Список використаної літератури

1. Принцип верховенства права. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0
2. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія / За ред. М. О. Баймуратова. Київ, Логос, 2010. 428 с.; Папаяні С. В. Інтернаціоналізація в умовах глобалізації: конституційно-правовий аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право, 2013, Вип. 5. С. 235–240.
3. Конституція України 1996 року // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Second Annual Report on strengthening and coordinating United Nations rule of law activities: Report of the Secretary-General (A/65/318). URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/491/01/PDF/N1049101.pdf>
5. Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю [по докладу Шестого комітета (A/65/473)], Верховенство права на національному и міжнародному рівнях (A/RES/65/32). URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/514/48/PDF/N1051448.pdf>
6. Annual Report on strengthening and coordinating United Nations rule of law activities: Report of the Secretary-General (A/66/33). URL: http://www.unrol.org/files/A_66_133rus.pdf
7. Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю [по докладу Шестого комітета (A/66/475)], Верховенство права на національному и міжнародному рівнях (A/RES/66/102) URL: <http://www.unrol.org/files/GA2102Russian.pdf>
8. Статут Організації Об'єднаних Націй: вступив в силу 24 жовтня 1945 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

I. Kurovska

THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN APPROVAL OF THE PRINCIPLE OF THE LAW ENVIRONMENT

The thesis highlights the role of international organizations in the adoption of the rule of law principle. The peculiarities of the rule of law principle at the level of international public law are analyzed. The focus is on the strategic functions of international intergovernmental organizations in the process of adopting the rule of law principle.

Keywords: international organizations, rule of law principle, international public law, constitutionalization of international law, internationalization of constitutional order of states, functions of international intergovernmental organizations.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗА КОРДОНОМ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У роботі досліджуються правові засади забезпечення охорони культурної спадщини за кордоном. Автором проаналізовано поняття культури та культурної спадщини, розкрито їх значення та доведена необхідність удосконалення профільного законодавства як на міжнародному, так і національному рівні.

Ключові слова: культура, культурна спадщина, управління в сфері культури, забезпечення охорони культурної спадщини.

Культурна спадщина є одним з основних ідентифікаторів будь-якого народу, характеризує його поступ упродовж усієї історії, дає підстави пишатися надбаннями попередників та згуртовує сучасників. При цьому значення ролі культури в цілому й культурної спадщини зокрема з часом не лише не спадає, а навпаки – посилюється. Тож загальною світовою тенденцією є розвиток пам'яткоохоронної діяльності й удосконалення профільного законодавства як на міжнародному, так і національному рівні. Україна упродовж останнього часу також активно працює над удосконаленням державної політики й національного законодавства у сфері охорони культурної спадщини.

Розробляючи й удосконалюючи механізми управління у сфері культури, Міністерство культури України враховує національні традиції й особливості української ментальності, наявну правову спадщину й досвід попередників. Разом із тим ми вивчаємо зарубіжний досвід тих країн, де охорона культурної спадщини перебуває на високому рівні, а право громадян на доступ до об'єктів культурної спадщини не лише гарантоване, а й реально забезпечене на практиці.

Сьогодні у світі застосовуються різні моделі забезпечення охорони культурної спадщини. Усі вони вироблялися упродовж тривалого періоду й мають як свої переваги, так і недоліки. У правовому плані Україна, як держава континентального (романо-германського) права, може передусім орієнтуватися на досвід окремих європейських країн, які мають схожу з нашою систему управління й правову традицію. Аналізуючи правове забезпечення охорони культурної спадщини, ми хотіли б зупинитися на досвіді Франції та Польщі, який, на наше переконання, може бути корисним для України. Спільними рисами цих держав та України є наявність Міністерства культури як вищого державного органу, який розробляє, координує й реалізовує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, його структурних підрозділів (профільним підрозділом Міністерства у Франції є Управління архітектури та культурної спадщини, у Польщі – департаменти Культурної спадщини й Охорони пам'яток, в Україні – Управління охорони культурної спадщини), представництв на місцях, а також поступовий відхід від централізованого управління й передача значної частини повноважень органам місцевого самоврядування. Франція та Польща уже мають значний досвід охорони культурної спадщини в таких умовах, а Україна лише розпочинає реформу децентралізації та передачу повноважень на місця. Тож відповідний досвід Франції і Польщі, зокрема правового забезпечення, може бути корисним для України.

Передусім хотілося б звернути увагу на конституційні гарантії збереження й охорони культурної спадщини. Якщо в Польщі й Україні такі гарантії включені безпосередньо до Основного Закону держави (статті 54 і 66 Конституції України [1] та статті 6 і 73 Конституції Республіки Польща [2]), що пов'язано зі спільною радянською спадщиною масових порушень прав людини й намаганням їх якнайширше гарантувати й забезпечити на сучасному етапі, то в Конституції Франції, яка має тривалу традицію законодавчого забезпечення прав громадян, відсилаючи в преамбулі до Декларації 1789 р., охорона культурної спадщини окремо не згадується, за опосередкованим винятком ст. 75-1, що відносить регіональні мови до надбань Республіки [3].

У спеціальному законодавстві, що регулює питання охорони культурної спадщини в Україні, Франції та Польщі, також маємо схожі риси. Нині вони значною мірою обумовлені

впливом міжнародного законодавства, зокрема норм Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ухваленої на Генеральній конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1972 р. [4]. Спільним для наших держав є схоже трактування ключових термінів і понять, зокрема «культурна спадщина» і «пам'ятка», а також наявність реєстрів пам'яток культурної спадщини, що підлягають державній охороні.

Франція однією з перших на законодавчому рівні сформувала основні принципи й механізми охорони культурної спадщини. Варто відзначити, що закон про охорону пам'яток було прийнято ще в 1913 р. і він залишався чинним аж до початку XXI ст. Революційним рішенням у сфері законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини стало ухвалення Кодексу культурної спадщини від 20 лютого 2004 р. [5]. Цей Кодекс фактично об'єднав попередні закони («Про охорону пам'яток» від 31 грудня 1913 р.; «Про архіви» від 3 січня 1979 р.; «Про охорону археологічної спадщини» від 17 січня 2001 р.; «Про музеї» від 4 січня 2002 р. та ін.), пристосовавши їх до нових умов.

Нині Кодекс визначає засади охорони культурної спадщини, правовий статус органів, причетних до охорони культурної спадщини, критерії віднесення об'єктів до пам'яток культурної спадщини, механізми їх охорони та відповідальність за порушення чинного законодавства. Загалом ідея кодифікування законодавства у сфері охорони культурної спадщини видається нам досить вдалою і свідчить про велику роль і зацікавлення держави у справі збереження національних пам'яток. Разом із тим Кодекс культурної спадщини Франції надає широкі можливості для діяльності громадськості в пам'яткоохоронній сфері.

Французьке законодавство дозволяє передачу опіки над пам'ятками не лише органам місцевого самоврядування, а й приватним компаніям. Прикладом успішного приватного управління об'єктами культурної спадщини є діяльність ТОВ “Culturespace”, яке здійснює охорону й управління важливими культурними об'єктами (Orange antique theatre, jacquemart-Andre museum (Paris), Arenes of Nimes та ін.) у рамках контракту з делегування державних послуг, організовуючи виставки й інші заходи, які приваблюють відвідувачів. Відповідно до умов делегування “Culturespace” сплачує державному власнику щорічну фіксовану суму. При цьому компанія отримує дохід головним чином від надання платних послуг, у тому числі продажу квитків і сувенірів, та оренди [6].

Варто відзначити, що у Франції досить розвинута меценатська діяльність, яка провадиться відповідно до закону «Про меценатство, асоціації та фонди» від 1 серпня 2003 р. Як наслідок, показовим є французький досвід пільгового оподаткування юридичних і фізичних осіб, які вкладають кошти у культурні проекти. Так, для компаній встановлена податкова знижка з податку на прибуток в розмірі 60 % від суми пожертви, але не більше 0,5 % від доходу компанії; для фізичних осіб – податкова знижка з податку на доходи фізичних осіб в розмірі 66 % від пожертви, але не більше 20 % від персонального доходу такої особи [6].

У Польщі базовим законодавчим актом у сфері охорони культурної спадщини є Закон «Про охорону пам'яток та опіку над пам'ятками», ухвалений 23 липня 2003 р. [7]. (Закон України «Про охорону культурної спадщини» ухвалено 8 червня 2000 р.). Як і у Франції, Польща значну частку повноважень щодо охорони культурної спадщини передає органам місцевого самоврядування. Так, Рада гміни своєю постановою може створити культурний парк для захисту культурного ландшафту та збереження ландшафтних територій із нерухомими пам'ятками, характерними для місцевої традиції будівництва і поселення. На території культурного парку місцевою владою можуть вводитися заборони й обмеження щодо будівництва, промислової, сільськогосподарської чи торгової діяльності, розміщення малих архітектурних форм і реклами, зміни способу використання пам'яток, зберігання сміття та ін.

Особливістю польського законодавства є ведення Генеральним консерватором пам'яток згідно зі ст. 23 Закону «Про охорону пам'яток та опіку над пам'ятками» Національного списку пам'яток, викрадених чи незаконно вивезених за кордон. Із цією метою воєводський консерватор пам'яток, органи поліції, прикордонної служби,

національної податкової адміністрації, прокурори та директори музеїв і бібліотек, які є установами культури, зобов'язані негайно передати, для включення до переліку, інформацію про викрадені або незаконно вивезені за кордон пам'ятки.

Прикметно, що і у Франції, і в Польщі законодавчо врегульована діяльність фондів, які надають кошти на реставрацію, реконструкцію й іншу пам'яткоохоронну діяльність. У Франції це Фонд культурної спадщини (Heritage Foundation), який є некомерційною юридичною особою приватного права. Коштами Фонду є кошти його засновників, а також пожертвування донорів, об'єднань та інших фондів, які надаються власникам історичних пам'яток у вигляді грантів відповідно до укладених угод. У Польщі діє Національний фонд охорони пам'яток (Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków), розпорядником якого є Міністр культури та охорони національної спадщини Республіки Польща. Фонд оперує доходами від штрафів, що накладаються органами охорони культурної спадщини. Відповідні кошти призначені для співфінансування витрат, необхідних для проведення консерваційних, реставраційних чи інших робіт на пам'ятках культурної спадщини. Подібна практика украй актуальна для України та могла б надати додаткові кошти для здійснення робіт на об'єктах культурної спадщини.

Україна, удосконалюючи законодавство у сфері охорони культурної спадщини, спирається на власну традицію, міжнародне законодавство і зарубіжний досвід. У цьому плані близьким для нашої держави є досвід Франції та Польщі, які мають схожу систему управління та правову традицію. Корисним для України видається французький і польський досвід передачі частини повноважень органам місцевого самоврядування, а також широке залучення до пам'яткоохоронної діяльності приватних інвесторів. Із цією метою доцільним є (враховуючи досвід Франції) ухвалення в Україні Закону «Про меценатство». Досить успішним і корисним є французький досвід кодифікації законодавства у пам'яткоохоронній сфері. Зі свого боку, заслуговує на увагу польський досвід ведення Національного списку пам'яток, викрадених чи незаконно вивезених за кордон, а також Національного реєстру втрачених культурних цінностей та інші законодавчі новації, які актуальні для України з огляду на схожі проблеми пам'яткоохоронної сфери.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>
3. Constitution de la République française. URL: <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp>
4. Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Adopted by the General Conference at its seventeenth session Paris, 16 November 1972. URL: <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-562-4.pdf>
5. Code du patrimoine. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/503208>
6. Звіт експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України». URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/printable_article?art_id=245250866
7. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2003/s/162/1568>

T. Mazur

LEGAL PROVISION OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION FOR THE BORDER: EXPERIENCE FOR UKRAINE

The paper examines the legal framework for the protection of cultural heritage abroad. The author analyzes the notion of culture and cultural heritage, reveals their importance and proves the necessity of improving the profile legislation both at the international and national levels.

Keywords: culture, cultural heritage, management in the sphere of culture, protection of cultural heritage.

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У тезах висвітлено значення та практична реалізація запозиченої правничої термінології. Вказуються фактори запозичень термінів з іншої правової культури. Акцентується увага на тому, що виконання державою міжнародних правових норм зумовлює залучення цілої низки нових термінів, але за умови збереження їх (термінів) істинного змісту.

Ключові слова: запозичення, правнича термінологія, термін, верховенство права, людські права, імплементація.

До середини ХХ ст. лінгвістична та правова сфери переважно досліджувалися ізольовано одна від одної. Доволі інтенсивне зростання інформаційних ресурсів, інформації разом з процесом інтеграції та глобалізації призвели до необхідності вироблення комплексного підходу до дослідження соціальних явищ, а це, в свою чергу, актуалізувало питання міждисциплінарних досліджень. У контексті юридичної лінгвістики додатковим фактором стало те, що право є універсальним регулятором відносин між різними правовими культурами, але з різним соціальним змістом, описати який та досягти ефективної комунікації допомагає мова.

Важливу роль виконує тут запозичена правнича термінологія. У цьому контексті необхідно відзначити, що інколи запозичується не лише термін, а ціла правова доктрина. Тому ми цілком погоджуємося з А. Шепелевим, який зазначає, що зберігаючи зовнішній вигляд слова, термін повністю від нього відокремлюється за своїм змістом. Звичайне слово пізнається через його зовнішню форму, а у терміна на першому місці перебуває його зміст.

Для прикладу згадаємо англійську доктрину the rule of law, відповідниками якої умовно можна назвати німецьку доктрину die Rechtsstaat та французьку – Etat de Droit. «Незважаючи на схожість у термінології, «верховенство права» не завжди синонімічне поняттям “Rechtsstaat” або “Etat-de Droit” (або використовуваному в межах Ради Європи французькому терміну “prééminence du droit”). Воно також не синонімічне російському поняттю «верховенство закону» або терміну «правова держава» – зазначає Хіроші Ода). Ще у 1996 році у вітчизняну правову систему було запозичено два з названих концепти: die Rechtsstaat (Україна є правовою державою – ст. 1 Конституції України) і the rule of law (в Україні визнається і діє принцип верховенства права – ст. 8 Конституції України). Верховенство права, як і правова держава, є не просто термінами чи принципами. Це цілі доктрини, які включають у себе низку принципів, виступаючи регулятором суспільних відносин. Одним із таких принципів є повага до людських прав (human rights), що передбачає відповідне розуміння цих прав, яким властиві наступні ознаки: фундаментальність; природний характер, невід’ємність і непорушність; загальність і рівність; пріоритет над прескриптивним текстом. Однак, лише через 20 років після прийняття Конституції України і закріплення указаних концептів починає відбуватися їх рецепція. Адже до недавнього часу неправильно розумілися навіть самі терміни, зокрема, верховенство закону (на що вказувалося вище). Як зазначається у доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (венетійської комісії) про верховенство права, прийнятій на 86 пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року): «Поняття “the rule of law” («верховенство права») тлумачили по-різному. Але його слід відрізнити від суто формальної концепції, відповідно до якої будь-яка дія державного посадовця, на яку його уповноважено законом, має відповідати вимогам закону. З плином часу сутність верховенства права в деяких країнах була спотворена настільки, що воно подавалось або як еквівалент «верховенства закону» чи «владарювання за законом», або ж навіть «права як сукупності норм». За таких тлумачень уможливлувались авторитарні дії з боку влади, і такі тлумачення не відображають сучасної сутності верховенства права».

Верховенство права не може існувати поза людськими правами, які не надаються ні державою, ні її законами. Тому ототожнення верховенства права і верховенства закону є

вкрай негативним для правничої сфери. Відтак, адекватність перекладу правничої термінології (якщо мова йде про імплементацію концептів іншої системи права в національну) є вкрай важливим для виконання правом регулятивної функції.

Загалом серед факторів запозичень термінів з іншої правової культури слід вказати наступні:

- поява в соціумі нових явищ, які уже існують в іншій культурі та які належним чином регулюються правом;
- комунікації між членами різних правових культур (наприклад, під час міжнародних конференцій);
- співробітництво у правовій сфері (або іншій сфері, але яка потребує правового врегулювання).

«Дослідники також відзначають важливу роль при освоєнні мовою слів і термінів «тенденції до заміни неоднослівних найменувань однослівними і фактора інтернаціональності».

Акомодація системи права до нових умов, точніше імплементація нових концептів, зумовлює залучення цілої низки нових термінів. Так, імплементація поняття «верховенства права» зумовило появу у вітчизняній юридичній термінології таких термінів: якість закону, правова певність, принцип пропорційності, вертикальність людських прав та ін.

Наголосимо, становлення правничої термінології – це тривалий процес, до того ж, динамічний. Правнича терміносистема постійно зазнає певних змін, що призводять до розвитку лексичного складу мови права. У цьому контексті черговий раз наголосимо на концептах *the rule of law* і *human rights*. У 2017 році С. Головатим було перекладено українською текст *Rule of Law Checklist*, складений Радою Європи. В українському варіанті цей документ названо «Мірило правовладдя». Європейська комісія «За демократію через право» (венетійська комісія) затвердила *Rule of Law Checklist* 18 березня 2016 року як засіб оцінки дотримання *the rule of law* у державах–членах Ради Європи, встановлюючи критерії аналізу їх Конституції, нормативно-правових актів, практики судових органів. У перекладі замість терміну «верховенство права» використано інший – правовладдя. Як наголошується у *Rule of Law Checklist*: «Правовладдя й людські права – взаємопов’язані. Не забезпечуючи доступу до людських прав, правовладдя лишатиметься всього-на-всього порожньою формою, позбавленою змісту. І навпаки – захист і просування людських прав досяжні лише завдяки повазі до правовладдя: міцний режим правовладдя є першорядним для захисту людських прав. ...Виходячи з того, що правовладдя може бути повністю здійснене в умовах захищеності людських прав, мірило спеціально стосуватиметься питання людських прав лише тоді, коли їх пов’язано з конкретними проявами правовладдя».

Те ж саме стосується і терміну «людські права» (*human rights*), яким пропонується замінити звичний термін «права людини» (*rights of a human being*). Не будемо згадувати такий анахронізм як «права і свободи людини і громадянина» (який походить від назви французької декларації кінця XVIII ст. – *Déclaration des Droits de l’Homme et du Citoyen*).

Отже, вважаємо, що головною умовою при запозиченні термінів іншої системи права є збереження денотату (позначуваного предмету) і десигнату (означуване, значення терміну). У наведеному вище прикладі про верховенство права саме денотат був відсутній, як результат було утворення терміну «верховенство правового закону».

Список використаної літератури

1. Шепелев А. Н. Терминосистема и роль терминов в языке права. *Вестник ТГУ*. 2003. Вып. 2 (30). С. 50–52.
2. Hiroshi Oda. The Emergence of Pravovoe Gosudarstvo (Rechtsstaat) in Russia. *25 Review of Central and East European Law* 1999. № 3, p. 373–434.
3. REPORT ON THE RULE OF LAW Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011). URL: <http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD%282011%29003rev-e.pdf>
4. Ибрагимова К. Г. Исследование юридических терминологических лакун в динамике

контактирующих языков и культур. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. Серия: Филология, педагогика, психология. 2017. № 2. С. 25–33.

5. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist. Переклад С. Головатого. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/Mirylo_pravovladya.pdf

O. Minchenko

RESPONSE AS A FORM OF DEVELOPMENT OF JUSTICE TERMINOLOGY

The theses explain the importance and practical implementation of the borrowed legal terminology. The factors of the borrowed terms from another legal culture are indicated. The attention is paid to the fact that the fulfilment by the state of international legal rules stipulates involvement of the whole range of new terms, but e condition of the preservation of their (terms) true content.

Keywords: borrowing, legal terminology, term, rule of law, human rights, implementation.

УДК 341.17(4-672ЄС)

Савчук С. С.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У тезах висвітлено організаційно-інституціональну структуру пруденційного регулювання банківської діяльності в ЄС, а також функції та компетенція відповідних інституцій. Проведено порівняння процесів розвитку міжнародного та європейського співробітництва в сфері правового регулювання банківської діяльності із визначенням їх особливостей.

Ключові слова: пруденційне регулювання банківської діяльності в Європейському Союзі, макропруденційне регулювання, мікропруденційне регулювання, нагляд за банківською діяльністю.

Сьогодні пруденційне регулювання банківської діяльності в Європейському Союзі здійснюється як на макропруденційному, так і на мікропруденційному рівнях.

Макропруденційне регулювання банківської діяльності спрямоване на запобігання та/або пом'якшення системних ризиків банківської системи в цілому [1, с. 65], у той час, як мікропруденційне регулювання стосується нагляду з метою підвищення фінансової стабільності окремих банків [2, с. 200].

За інституційно-нормативним критерієм пруденційне регулювання банківської діяльності в Європейському Союзі здійснюється на наступних рівнях:

1. Вироблення та затвердження рамкового законодавства, яке визначає основні вимоги до регулювання та нагляду за діяльністю банків та інших кредитних установ в державах-членах ЄС [3, с. 51]. Відповідні функції виконують наступні органи:

- Європейська комісія;
- Європейський парламент;
- Рада Європейського Союзу (провідну роль відіграє Рада з економічних і фінансових питань, що входить до складу Ради Європейського Союзу).

При Європейській комісії створено низку консультативно-дорадчих органів, які надають їй допомогу з питань вироблення загальноєвропейської банківської політики, здійснюють розробку актів, що регулюють порядок імплементації рамкового законодавства. Відповідні функції здійснюють:

- Європейський банківський комітет (European Banking Committee);
- Експертна група з питань банківської діяльності, платежів та страхування (Expert Group on Banking, Payments and Insurance);
- Європейський комітет з фінансових конгломератів (European Financial Conglomerates Committee).

2. Вироблення та затвердження деталізованих правил діяльності банків та інших кредитних установ, стандартів пруденційного регулювання та нагляду з метою реалізації

рамкового законодавства. Відповідні функції здійснюються в рамках Європейської системи фінансового нагляду, до складу якої входять:

- Європейська служба банківського нагляду (European Banking Authority);
- Європейська служба з цінних паперів та фінансових ринків (European Securities and Markets Authority);
- Європейська служба зі страхування та пенсійного забезпечення (European Insurance and Occupational Pensions Authority);
- Європейська рада з системних ризиків (European Systemic Risk Board);
- Спільний комітет європейських наглядових органів (Joint Committee of the European Supervisory Authorities).

Так, до основних повноважень Європейської служби банківського нагляду віднесено прийняття єдиних гармонізованих правил пруденційного регулювання та нагляду за діяльністю кредитних установ на території ЄС, забезпечення єдиної практики здійснення регулювання та нагляду за діяльністю кредитних установ національними органами держав – членів ЄС, оцінка ризиків та вразливостей банківського сектору ЄС [4, с. 95].

Основними функціями Європейської ради з системних ризиків є збір і аналіз інформації для визначення системних ризиків, оголошення попереджень у випадках, якщо системні ризики вважаються суттєвими, надання рекомендацій щодо заходів реагування на виявлені ризики, моніторинг стану виконання попереджень і рекомендацій, а також співпраця та координування дій з іншими європейськими наглядовими органами та міжнародними організаціями.

Порівняння процесів розвитку міжнародного та європейського співробітництва в сфері правового регулювання банківської діяльності дозволяє виокремити ряд відмінностей та особливостей.

По-перше, розвиток європейського співробітництва на відміну від міжнародного був обумовлений не банківськими кризами, що мали об'єктивний характер та призвели до краху низки світових банків, а свідомою політикою в рамках Європейських Співтовариств та Європейського Союзу, спрямованою на формування внутрішнього ринку, впровадження свободи надання банківських послуг, свободи руху капіталу та гармонізацію європейського права.

По-друге, європейське співробітництво в сфері банківського регулювання на відміну від міжнародного розвивалося через інституційний механізм міждержавного характеру, основи якого були закладені Римським договором про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1957 р., а в подальшому Маастрихтським договором про утворення Європейського Союзу 1992 р., Амстердамським договором 1997 р., Ніццьким договором 2001 р. та Лісабонським договором 2007 р. Тоді як міжнародне співробітництво здійснюється переважно в рамках Базельського комітету з банківського нагляду та інших міжнародних утворень, що не мають статусу класичної міжнародної організації та міждержавного характеру.

По-третє, європейське співробітництво в сфері банківського регулювання на відміну від міжнародного розвивалося шляхом прийняття нормативних актів, що мали юридичну силу та обов'язковий характер, тоді як міжнародне співробітництво в рамках Базельського комітету з банківського нагляду та інших міжнародних утворень здійснювалося шляхом розробки та прийняття документів, які не мають юридично обов'язкового характеру та є рекомендаційними [5, с. 186-187].

Список використаної літератури

1. Clement P. The Term «Macprudential»: Origins and Evolution. BIS Quarterly Review. 2010. March. P. 59-67.
2. Freixas X., Laeven L., Peydró J.-L. Systemic Risk, Crises, and Macprudential Regulation. Cambridge, London: Massachusetts Institute of Technology Press, 2015. 488 p.
3. Линников А. С. Правовое регулирование банковской деятельности и банковский надзор в Европейском Союзе. М.: Статут, 2009. 190 с.

4. Haentjens M., De Gioia-Carabellese P. European Banking and Financial Law. London, New York: Routledge, 2015. 280 p.

5. Ерпылева Н. Ю. Международное банковское право: генезис, природа, основные категории и механизмы регулирования операций банков: дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2004. 504 с.

S. Savchuk

CURRENT STATE OF PROCESSING REGULATION OF BANKING ACTIVITIES IN THE EUROPEAN UNION

The theses highlight the organizational and institutional structure of prudential regulation of banking activities in the EU, as well as the functions and competence of the relevant institutions. A comparison of the processes of development of international and European cooperation in the field of legal regulation of banking activities with the definition of their features.

Keywords: prudential regulation of banking activity in the European Union, macroprudential regulation, microprudential regulation, supervision of banking activities.

УДК 341.48

Сенаторова О. В.

КОНВЕНЦІЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НИХ: ЧИ Є НЕОБХІДНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ?

Тези присвячено актуальним питанням запобігання злочинам проти людяності. З дискусійних позицій проаналізовано різні теоретико-методологічні підходи до проблеми визначення покарання за злочини проти людяності.

Ключові слова: злочини проти людяності, міжнародне право, міжнародно-правова відповідальність.

Комісія міжнародного права ООН (далі – КМП ООН) розпочала роботу над проектом статей стосовно злочинів проти людяності у 2014 р. Цей проект [1] може стати майбутньою Конвенцією щодо запобігання злочинам проти людяності та покарання за них (Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Humanity).

Наразі злочини проти людяності кодифіковані у ст. 7 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду [2] (далі – МКС). Однак, юрисдикція Суду не є універсальною. МКС може розпочати провадження тільки якщо суб'єкт міжнародного злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду, є громадянином держави-учасниці Статуту (персональний принцип), або злочин вчинено на території держави-учасниці (територіальний принцип). Ще одним способом запуску провадження в МКС є передача ситуації Радою Безпеки ООН, діючою відповідно до глави VII Статуту ООН. У такому випадку юрисдикція МКС набуває обов'язкового характеру і не залежить від ратифікації Статуту. Однак, як відомо, рішення Ради Безпеки ООН залежать від одностайності постійних держав-членів, досягнути якої вдається у край рідко.

Сьогодні багато широкомасштабних злочинів залишається поза юрисдикцією МКС, зокрема, вчинених під час сирійського конфлікту, чи конфлікту в Афганістані. Злочини, вчинені проти етносу рохіндажа також могли би залишитися не розслідуваними. Однак, Прокурор МКС у 2018 р. розпочала попереднє дослідження цієї ситуації. М'янма не є державою-учасницею Суду, проте, ґрунтуючись на тому факті, що рохіндажа були депортовані у сусідній Бангладеш – державу, що ратифікувала Римський Статут, Прокурор заявила про юрисдикцію щодо цієї ситуації. На жаль, це скоріше виняток, аніж правило, адже такі можливості у Прокурора можуть бути не завжди. Так, попереднє дослідження ситуації в Афганістані закінчилось закриттям провадження, переважно через політичні причини. Жертви злочинів проти людяності zostались незахищеними.

Саме для таких ситуацій, які залишаються поза юрисдикцією МКС, було вирішено розробити Проект статей щодо злочинів проти людяності. Загальною метою цього проекту КМП ООН є удосконалення національних кримінальних законів та посилення ефективності

національної юрисдикції, а також розвиток правового співробітництва, зокрема в контексті екстрадиції та правової допомоги, між державами з метою покращення перспектив переслідування осіб, що вчинили злочини проти людяності.

Крім того, у Римському Статуті МКС не передбачено вимоги імплементації матеріальних норм, що містять поняття злочинів, до національного кримінального законодавства (обов'язком є тільки імплементація норм щодо співробітництва), тому розробка та прийняття цієї Конвенції дозволить криміналізувати злочини проти людяності у національному законодавстві держав, які стануть її учасниками. Україні варто виступити з підтримкою цієї Конвенції, оскільки Римський Статут досі нами не ратифікований, злочини проти людяності відсутні у Кримінальному кодексі України, і такий крок буде розцінений світовим співтовариством як відданість нашої держави ідеї покласти край безкарності за міжнародні злочини та захистити їх жертв.

Зрештою, прийняття Конвенції щодо запобігання злочинам проти людяності та покарання за них дозволить заповнити прогалину у сфері міжнародної відповідальності держав за ці діяння, які становлять порушення імперативних норм міжнародного права. Аналогічна відповідальність була передбачена у Конвенції щодо запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., порушення якої вже неодноразово ставало підставою розгляду справ у Міжнародному Суді ООН [3]. Оскільки МКС може переслідувати лише індивідів, держави, яким можна присвоїти діяння, пов'язані з учиненням злочинів проти людяності, залишаються сьогодні поза відповідальністю.

Цей Проект КМП ООН викликав жваву дискусію серед науковців та у колі міжнародних правозахисних організацій, які не тільки вітають розробку і прийняття такого проекту статей, але й критикують деякі його положення. Серед них, зокрема, Міжнародна Амністія (Amnesty International), яка у своїй доповіді з цього приводу – International Law Commission: the problematic formulation of persecution under the draft convention on crimes against humanity [4], звернула увагу на відсутність необхідності слідувати визначенню, що міститься у ст. 7(1)(h) Статуту МКС щодо злочину переслідування.

Ще на початку роботи Комісії з цього питання (2015 р.), Спеціальний Доповідач, проф. Шон Мерфі, зазначив, що найбільш широко визнаною дефініцією злочинів проти людяності є та, що передбачена у ст. 7 Римського Статуту, саме тому вона була взята за основу в цьому Проекті.

У ст. 7(1)(h) Римського Статуту передбачена відповідальність за акти переслідування (persecution), коли вони вчиняються «у зв'язку з будь-якими діяннями, зазначеними у цьому пункті, або у зв'язку з будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду» (курсив мій – О.С.). Ст. 3 Проекту статей стосовно злочинів проти людяності звучить так само – з прив'язкою, однак уже до «будь-яких діянь, зазначених у цьому пункті, або у зв'язку зі злочином геноциду чи воєнними злочинами».

З позицією Міжнародної Амністії цілком можна погодитись. Дійсно, така прив'язка до інших злочинів не брала до уваги всіма попередніми міжнародними кримінальними судовими інституціями. Це стосується практики Міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та щодо Руанди, багатьох гібридних трибуналів та МКС. У своєму рішенні у справі *Kupreškić*, МКТЮ заперечив необхідність прив'язки злочину переслідування до інших злочинів, передбачених у Статуті МКТЮ, зазначивши, що вузьке розуміння цього злочину проти людяності не відповідає існуючим звичаєвим нормам міжнародного права [5]. Цей погляд було підтримано багатьма провідними фахівцями галузі, зокрема Антоніо Кассезе та Герхардом Верле. На наш погляд, ця позиція Міжнародної Амністії може бути підтримана українською делегацією в ООН також.

Другим проблемним питанням є кореляція цього проекту з уже прийнятою Міжнародною Конвенцією для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. Україна приєдналася до неї 14 серпня 2015 р. і, відповідно, повинна враховувати та імплементувати її положення. Визначення «насильницьких зникнень», що міститься у ст. 3 Проекту повторює дефініцію, завбачену у ст. 7 Римського Статуту МКС, однак, відрізняється від визначення

Декларації про захист всіх осіб від насильницьких зникнень осіб 1994 р. та вищезгаданої Конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. Ця відмінність полягає у тому, що ст. 3 Проекту не включає слів «з метою позбавлення їх з боку закону впродовж тривалого періоду часу». Вона також не відносить організації до кола можливих виконавців злочину, коли ті діють без участі держави.

На відповідальності організацій варто зупинитися більш детально. У ст. 6 Проекту статей відповідальність за злочини проти людяності не обмежується виключно фізичними особами. Це означає, що держави у випадку набуття цим Проектом статусу міжнародного договору і приєднання до нього, будуть зобов'язані передбачити у своєму національному законодавстві відповідальність юридичних осіб за злочини проти людяності. Не зважаючи на контрверсійність цього положення та критику на його адресу, тим не менш воно залишилось у останній версії Проекту і Україні слід на нього зважати.

Відповідальність юридичних осіб не є новелою міжнародного права, вона вже закріплена низкою конвенцій. Серед міжнародно-правових актів слід назвати універсальні та регіональні документи. До універсальних належать, зокрема Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., набула чинності для України 21.05.2004 р. (Ст. 10), Конвенція ООН проти корупції 2003 р., набула чинності для України 01.01.2010 р. (Ст. 26). До європейських належать: Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію 1999 р., набула чинності для України 01.03.2010 р. (Ст. 18), Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 р., набула чинності для України 01.06.2011 р. (Ст. 10) тощо.

Передбачення кримінальної відповідальності юридичних осіб можна назвати характерною особливістю кримінального права сучасних держав. У більшості країн така відповідальність імплементована саме у зв'язку з міжнародними злочинами і, більше того, вона активно використовується. Зокрема, 18 жовтня 2018 р. Швецький уряд надав дозвіл Прокуратурі Швеції розпочати кримінальне переслідування відповідно до секції 6 розділу 22 Кримінального кодексу Швеції у справі, що стосується двох корпоративних директорів компанії LUNDI Oil та згодом LUNDI Petroleum, яка у проміжок між 1998 та 2003 роками виступала посібником вчинення злочинів проти людяності у Південному Судані.

Підсумовуючи наведене Україні варто зайняти рішучу позицію щодо підтримки прийняття Конвенції щодо запобігання злочинам проти людяності та покарання за них (Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Humanity).

Список використаної літератури

1. Текст проектів статей о преступлениях против человечности, принятый Комиссией в первом чтении. Доклад Комиссии международного права: Шестидесят девятая сессия (1 мая – 2 июня и 3 июля – 4 августа 2017 года) Глава IV. URL: <http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/reports/2017/russian/chp4.pdf&lang=EFSRAC&referer=http://legal.un.org/ilc/reports/2017/>

2. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/add16852-ae9-4757-abe7-9cdc7cf02886/283503/romestatutengl.pdf>

3. Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia), International Court of Justice (ICJ), 11 July 1996. URL: <https://www.refworld.org/cases,ICJ,4040ba0c4.html>; Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), General List No. 118, International Court of Justice (ICJ), 18 November 2008. URL: <https://www.refworld.org/cases,ICJ,4937d5e62.html>.

4. International Law Commission: the problematic formulation of persecution under the draft convention on crimes against humanity. 2018. URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/IOR4092482018ENGLISH.pdf>.

5. Judgment, *Kupreškić* (IT-95-16) «Lašva Valley», Trial Chamber, 14 January 2000, §§ 581, 615.

O. Senatorova

CONVENTION ON THE PREVENTION OF CRIME AGAINST HUMANITY AND PENALTIES FOR: WHETHER THE NEED FOR ACCEPTANCE?

The thesis is devoted to the actual issues of prevention of crimes against humanity. From the discussion positions various theoretical and methodological approaches to the problem of punishment for crimes against humanity are analyzed.

Keywords: crimes against humanity, international law, international law responsibility.

УДК 342.726-053.2/6

Широкова-Мурараш О. Г.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ

У тезах висвітлено окремі проблеми регулювання права дитини на інформацію в аспекті імплементації норм міжнародного права до національної правової системи. Підкреслено, що в Україні досі не вироблені механізми забезпечення і захисту прав і інтересів неповнолітніх осіб в Інтернеті, що потребує негайного врегулювання з врахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: реалізація права, права дитини на інформацію, забезпечення та захист права, імплементація норм міжнародного права.

Характерною рисою сучасного міжнародного права є його гуманізація, яка направлена на розширення сфер правового захисту. Одним з пріоритетних напрямів захисту прав людини є діти, які, згідно положення Конвенції ООН про захист прав дітей, є найбільш уразливою категорією населення внаслідок їх фізичної і розумової незрілості і тому потребують спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист [1].

Світова практика свідчить, що найбільший ефект економічного розвитку досягнутий в тих країнах, де ставка робиться на молоде покоління [2, с. 4]. В залежності від віку дитини, законодавством передбачено різний обсяг та механізми реалізації її прав. Повноцінний та дієвий захист прав дитини є обов'язком держави. Тому актуальним питанням залишається належне виконання державами своїх зобов'язань у сфері захисту прав та основних свобод дітей.

Найважливішими документами ООН, що регулюють становище дітей у сучасному світі та закладають основи правового захисту їх інтересів є Декларація прав дитини 1959 р. та Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. Дана Конвенція є викладом принципів, яких повинні притримуватися уряди та окремі особи задля сприяння захисту нероздільних прав людини та дитини. Вона зазначила принципово новий підхід світу дорослих до світу дитини, в основі якого визнання пріоритету інтересів дитини перед інтересами інших суб'єктів права та проголосила принцип автономії особистості дитини за яким дитина визнається самостійним суб'єктом суспільних відносин [3. с. 20].

Одним з основних компонентів державної політики України у сфері захисту дитинства є імплементація норм міжнародного права у національне законодавство. На сьогодні Україна є учасницею цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини [4]. Конвенція ООН про права дитини, яка є основним документом, що визначає правові стандарти у сфері захисту прав дитини, була ратифікована Україною ще 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня 1991 року. В українському законодавстві основними правовими документами з цього питання є – Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про попередження насильства в сім'ї» [5].

Діти мають ті ж права, що й усі інші особи – починаючи з права на свободу вираження поглядів і завершуючи правом на приватне життя. Українська дослідниця Н. М. Крестовська зазначає, що система прав дитини включає загальнолюдські права та свободи, адаптовані щодо дитини і спеціальні (ювенальні) права і свободи серед яких право на отримання інформації про відсутніх батьків, право на утримання за рахунок держави і влаштування у разі втрати піклування з боку батьків [6, с. 411].

Другим аспектом досліджуваної тематики є право на доступ до інформації, затверджене у ст. 19 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права та відображене у Конвенції про права дитини (1989 р.). Даним документом передбачається право дитини вільно висловлювати свої думки і це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій формі чи за допомогою інших засобів на вибір дитини, окрім випадків, коли це обмежує права інших (ст. 13), право дитини на свободу думки, совісті та релігії (ст. 14). Дитина має право на вільний доступ до відповідної інформації. Держави-учасниці визнають важливу роль медіа і забезпечують дитині доступ до матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини (ст. 17). З цією метою Держави-учасниці сприяють виданню та розповсюдженню дитячої літератури та захищають дітей від шкідливих для них матеріалів, враховуючи положення статей 13 і 18 [1].

В той же час здійснення права на вільний доступ до інформації може зазнавати деяких обмежень, які передбачені законом і необхідні: для поваги прав і репутації інших осіб або для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моралі населення.

Важливого значення сьогодні набуває питання щодо доступу дітей до інформації саме у цифровому середовищі. Тут ми зіштовхуємося із питанням обмеження вільного доступу дітей до інформації. З одного боку – діти мають таке право, а з іншого – через свій особливий статус у суспільстві та залежність від дорослих – потребують захисту від загроз, зловживань та дискримінації шляхом заборони їх доступу до певних матеріалів.

Забезпечення та захист права, пов'язаного з доступом дітей до інформації включає низку питань, відповіді на які сьогодні ще не знайдено і є предметом дискусій серед науковців та правознавців. Наскільки легко для дітей отримати можливість перегляду фільмів, публікацій та ігор, що мають елементи насилля та відверті сцени сексуального характеру? Коли прагнення захистити дитину від шкідливого впливу перетворюється на невинуватну цензуру? Наразі майже відсутнє розуміння того, як саме необхідно захищати увесь комплекс прав дитини в цифровому середовищі та є лише кілька прикладів ефективної боротьби з порушеннями таких прав [7].

Частина 3 ст. 51 Конституції України гарантує, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [8]. З огляду на викладене, дитина як повноцінний громадянин України, має право бути захищеною від будь-якого негативного впливу, що може завдати шкоду її фізичному та психічному здоров'ю. В сучасному світі існує безліч небезпек для дітей і одну з серйозних загроз представляють засоби масової інформації. Найбільшу тривогу викликає беззахисність дітей на просторах Інтернету. Мережа переповнена небезпечними джерелами, такими як: дитяча порнографія, ігри на смерть (Синій кит, Момо і тд.), вільний доступ до спілкування з незнайомими людьми, доступність придбання наркотичних виробів, виманювання інформації з метою шахрайства завдяки публікаціям дитини (наприклад, заволодінням інформації про відсутність дорослих вдома, майно у родині), кібер-булінг та інше.

Неможливо виділити найнебезпечніший вид злочинної діяльності в Інтернеті для дитини, але найактуальнішими для 2017–2018 років є так звані «групи смерті». За останні роки відоме засудження до 3 років і 4 місяців позбавлення волі адміністратора такої групи громадянина Російської Федерації Пилипа Будейкена, який визнав свою вину у двох епізодах доведення до самогубства, в яких обидві дівчинки вижили. Але, у деяких інтерв'ю він зазначав кількість 17 осіб, яких було доведено до самогубства [9].

Аналогічна ситуація почала розповсюджуватись і на територію України. У лютому 2017 року кіберполіція опублікувала список дітей з України, які є учасниками суїцидальних груп, і надала рекомендації для батьків. У грудні вдалося ліквідувати понад 1000 груп та попередити більш ніж 10 самогубств, натомість мережу заповнила нова гра «Червона сова», з тією ж суттю. Про це на своїй сторінці у Facebook у 2017 році повідомив уповноважений президента України з питань прав дитини Микола Кулеба [10]. Завдяки імітуванню участі у

гри, підліткам з Миколаєва вдалось виявити IP адресу куратора гри, який виявився з Росії за місцем знаходження. Отже, корінь проблеми зосереджений в Росії і з часом розростається й на сусідні держави, однією з яких є Україна [11].

Інтернет є не тільки зоною розвитку для дітей, а й зоною ризику для їхнього психічного, фізичного здоров'я і соціального самопочуття. Наприклад, такими інтернет загрозами є комп'ютерна залежність, зараження шкідливим програмним забезпеченням, розходження між реальним «я» і своїм інтернет-образом, онлайн насильство та інше. Звичайно, відповідальність за безпеку дітей в глобальній мережі головним чином лежить на батьках, але через нестабільний економічний стан України, недостатній культурний розвиток суспільства, а саме комунікації між дітьми та батьками, доступність світової павутини, не тільки через персональний комп'ютери, але і через інші гаджети – діти стають жертвами так званих кіберзлочинців. Це зумовлено тим, що мережа Інтернет з самого початку розвивалася без будь-якого контролю з боку держав та інших суб'єктів права [12, с. 62].

Згідно з Рекомендаціями, даними Комітету з прав дитини ООН, усі діти повинні мати право на безпечний доступ до інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових засобів масової інформації, на можливості повною мірою брати участь, висловлювати свою думку, шукати інформацію і використати усі права, позначені в Конвенції про права дитини ООН і у факультативних протоколах, не піддавшись дискримінації. Таким чином, будь-які обмеження з боку держави чи батьків/опікунів дитини її доступу до віртуального світу, прямо порушують права дитини та дискримінують її серед інших. З іншого боку, такий доступ повинен бути безпечним, а це неможливо через не підконтрольність інформаційного середовища [13, с. 253-363].

Світ інформаційних технологій дає безмежні можливості навчання і спілкування, і водночас створює по-справжньому тривожні проблеми, пов'язані з недотриманням прав дітей в інформаційному середовищі. Адже дитина, зважаючи на свою фізичну і розумову незрілість, потребує спеціальної охорони і турботи, включаючи належний правовий захист. З цього випливає обов'язок держави забезпечувати та максимально сприяти реалізації прав дітей в Інтернеті. На цей рахунок впроваджуються нові нормативно-правові акти та інші можливі способи блокування контенту. Яскравим прикладом є «Інтернет-фільтри» у Сполученому Королівстві. Інтернет-фільтри впроваджувалися, як практика запобігання розсилки інформації, яка може травмувати психіку дітей або порушувати їх права. Однак, такий фільтр містить і негативний характер, а саме: порушення права дитини на отримання інформації, впровадження одного принципу для дітей різних вікових категорій, неможливість обрати допустимий контент, адже фільтр розроблений спеціальною комісією, яка на свій розсуд складає перелік заборонених сайтів [14].

Загальні фільтри надають штучне відчуття безпеки. Насправді ж вони позбавляють дітей критичного мислення стосовно інформації, яку ті отримують, та дають дорослим змогу уникнути складних розмов замість того, щоб сприяти дискусіям і спілкуванню про те, як робити поінформований вибір. Зрештою, дослідницький проект в рамках Шкільної інспекції Великобританії (OFSTED) дійшов висновку, що діти знаходяться в найменшій небезпеці, коли їм надають можливість самостійно управляти ризиками. Дані також свідчать, що поінформовані та активні батьки і вчителі, які можуть надавати підтримку дітям онлайн та офлайн (дві сфери, які все важче розрізнити), є найефективнішим засобом захисту [14].

Необхідність захисту дітей під час користування будь-якими електронними пристроями є очевидною. В той же час справедливим є зауваження про дуже тонку межу між незаконним і шкідливим контентом, а обмеження можуть бути використані в політичних та економічних інтересах. Тому будь-які обмеження законного контенту мають бути прозорими, відповідати віку, постійно переглядатися, а також визначатися колективно з організаціями громадянського суспільства та самими дітьми.

Щодо України, на сучасному етапі інтеграції в світове співтовариство в нашій країні досі не вироблені механізми забезпечення і захисту прав і інтересів неповнолітніх осіб в Інтернеті. Прийняття Україною Кодексу щодо захисту дітей від жорстокого поводження в

мережі Інтернет певною мірою є спробою поставити під контроль та забезпечити реалізацію окремих прав дитини в Інтернеті й спрямовано на боротьбу зі шкідливим для дітей Інтернет-контентом [15]. Але регулювання питання захисту прав дитини у віртуальному світі, залишається спірним питанням, яке потребує більш детального вивчення як на рівні міжнародного права, так і на рівні національного права.

Список використаної літератури

1. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження: монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 328 с.
3. Волощук І. В. Теорія прав дитини: сучасний стан розробки проблеми. *Митна справа*. № 2(98). 2015. Частина 2, книга 1. С. 19–23.
3. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_19188
4. Права дитини в Україні. URL: <http://stepmnvk.net.ua/prava-ditini-v-ukra%D1%97n%D1%96.html>
5. Крестовська Н. М. Сучасне розуміння прав дитини. *Форум права*. 2011. № 3. С.409-413.
6. Захист інформаційних прав дітей і молоді у практиці ЄСПЛ. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/iashyfkh-krchsupashchkmrysh-tuav-ekkhuyem-k-psosek-ts-tuankhyshchk-zhfto/
7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст. 532. 2016.
8. Лис признав свою вину. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2017/07/20/73191-lis-priznal-svoyu-vinu>
9. Уповноважений Президента України з прав дитини Микола Кулеба. URL: <https://www.facebook.com/up.z.prav.dytny/posts/1311322462306202>
10. Небезпечні групи та квести у соціальних мережах для дітей та учнівської молоді. URL: <https://vseosvita.ua/library/nebezpecni-grupi-ta-kvesti-u-socialnih-merezah-dla-ditej-ta-ucnivskoi-molodi-121559.html>
11. Меркулова Д., Звоновський В. Поведінка дошкільників у мережі Інтернет. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*: наук.-теорет. журн. 2014. № 2. С. 62.
12. Гончаренко О. А. Права дітей в Інтернеті. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: кол. монографія / кол. авторів А. П. Гетьман [та ін.]; за ред. С. В. Глібко, К. В. Єфремова. Харків, 2016. Розд. 3, підр. 3.5. С. 253-363.
13. Захист інформаційних прав дітей і молоді у практиці ЄСПЛ URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/iashyfkh-krchsupashchkmrysh-tuav-ekkhuyem-k-psosek-ts-tuankhyshchk-zhfto/
14. Кодекс щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет та Інтернет-ресурсах. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20(1).pdf).

O. Shyrokova-Murarash

REALIZATION OF THE RIGHTS OF THE CHILD TO INFORMATION

The theses highlighted separate problems of regulating the right of the child to information in the aspect of the implementation of international law in the national legal system. It was emphasized that in Ukraine the mechanisms of providing and protecting the rights and interests of minors on the Internet have not yet been developed, which requires an immediate settlement taking into account international experience.

Keywords: realization of the right, rights of the child to information, provision and protection of the right, implementation of the norms of international law.

УДК 341.29:502.172(430)

Бадасен Є. О.

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ ТВАРИН У НІМЕЧЧИНІ

У тезах висвітлено діяльність міжнародних правозахисних організацій щодо захисту тварин у Німеччині. Проаналізовано досвід Німеччини у вирішенні проблем безпритульних тварин, який був би корисним для України.

Ключові слова: захист тварин, міжнародні правозахисні організації, Німеччина.

Німеччина – перша країна світу, яка ввела захист тварин до Конституції країни (травень 2002 р., стаття 20а).

До прийняття урядом конкретних заходів підштовхнула активна робота громадських організацій (Tierschutzverein) – товариств захисту тварин. У кожному регіоні Німеччини діють громадські організації. Їх першочерговим завданням є вирішення проблем безпритульних тварин.

У Німеччині діє Закон про захист тварин (Tierschutzgesetz), а також Розпорядження з утримання собак (Hundeverordnung), законодавчо затверджена система притулків. У країні визнана професія «Захисник тварин», а також діє спеціальна галузь права – «Права тварин» (Tierrechte). У цій області працюють адвокати, які можуть не тільки допомогти в разі порушення прав власників тварин або у випадках знущання над тваринами, але і допомогти у придбанні тварин.

Основними напрямками захисту тварин є:

– держава захищає права тварин на гуманне ставлення до них. Жорстоке поводження провокує перетворення собаки в бездомну тварину, і чинне законодавство заохочує скарги третіх осіб на безвідповідальних господарів. Закон про захист тварин встановлює штрафні санкції у разі порушення правил поводження з тваринами. Так, наприклад, за викидання тварини на вулицю (така форма поведінки прирівнюється до знущання) або за її самовільне знищення накладається штраф 25000 євро (якщо з якихось причин немає можливості тримати вдома тварину, то за чинним законодавством її слід віднести до притулку) або реальний тюремний термін до 3 років [1];

– держава прагне зменшити чисельність народжених тварин, тому надаються квоти, перевищувати які не можна. Безконтрольно розводити тварин заборонено;

– у Німеччині стягується податок на утримання собак. Річна сума його коливається в залежності від міста від 100 до 150 євро на рік на першу собаку і від 200 до 300 євро на наступні, незалежно від розмірів і породи собаки. У багатьох містах малозабезпечені люди та люди, що мають соціальні пільги, можуть бути звільнені від сплати податку або отримати істотну знижку. Податок не стягується зі службових собак, включаючи собак-поводирів. У містах з великою кількістю населення сума податку вище;

– при реєстрації права володіння твариною, йому присвоюється спеціальний реєстраційний номер. Власники собак або гравірують отриманий номер на нашійнику, або наносять татування на вухо;

– що стосується втраченої тварини, то для її швидкого пошуку була створена безкоштовна база даних загублених тварин (TASSO Haustiercentralregister). Власник на добровільній основі може ввести в неї інформацію про свою тварину для того, щоб в разі її зникнення пошук був прискорений. Загублення тварини відбувається, як правило, під час прогулянки. З метою забезпечення спокою відпочиваючих громадян і запобігання втрати тварини в Німеччині заборонений вигул собак без повідка в парках, зонах відпочинку і заповідниках. Собаки не допускаються на дитячі майданчики, в продуктові магазини і медичні установи (можливість знаходження тварин в кав'ярнях, ресторанах і приватних магазинах визначається їх власниками);

– основним методом контролю кількості тварин в Німеччині, як і в інших західних країнах, вважається стерилізація. Притулки виконують ще одну важливу функцію: вони є готелями для тварин на час відпустки власників;

– товариства існують на пожертви і невелику дотацію держави. Зміст середнього за розміром притулку обходиться приблизно в 1 млн. євро на рік. Частина прибутку виходить за рахунок власної діяльності притулку. Незважаючи на хронічну нестачу коштів, тваринам, як правило, забезпечується повноцінне харчування і ветеринарна допомога. Догляд здійснюється нечисленним персоналом. Великою популярністю користуються притулки як місце проходження шкільної та студентської практики. Любителі тварин різного віку і верств населення приходять до притулків у свій вільний час, щоб погуляти з собаками, принести їм їжі [2].

Основний принцип роботи притулків – зберегти життя прийнятим тваринам і знайти їм нового власника. Тому вони часто виступають у пресі (наприклад, передачі “Tieresuchen Zuhause” або “Herrchengesucht”; оголошення в місцевих безкоштовних газетах, в “Inserat”, “Frankfurter Rundschau” та ін.).

Працівники притулків складають досьє – перелік характеристик тварини (наявність хвороб, щеплень, рис характеру) і дають кваліфіковану пораду при виборі породи залежно від передбачуваних умов утримання тощо. Середня вартість собаки – 170 євро, кішок – 75 євро.

У момент покупки майбутній власник підписує договір, в якому зобов’язується гуманно поводитися з твариною. Часто через два тижні після покупки працівники притулку відвідують покупця з метою переконатися, що власник дотримується умов продажу. Договір забороняє власникові продавати або передавати тварину іншій особі без попереднього інформування про це притулку. За порушення умов договору передбачається штраф. Після покупки тварини, власник має право отримати консультацію в даному притулку та/або відмовитися від тварини, повернувши назад [3].

Отже, уряд Німеччини активно займається питанням захисту тварин, розробляючи конкретні заходи, створюючи організації для захисту безпритульних тварин, та виховує гуманне ставлення до них, встановлюючи квоти, податки на утримання домашніх улюбленців і покарання у разі порушення прав тварини. І, звісно, Україні теж було б корисним запозичити такий досвід ставлення до тварин, який ми бачимо у Німеччині.

Список використаної літератури

1. Як в різних країнах світу вирішують проблему безпритульних тварин (Німеччина нас особливо здивувала). URL: <http://tutkatamka.com.ua/nathnennya/zhittya/yak-v-riznix-kra%D1%97naх-svitu-virishuyut-problemu-bezpritulnix-tvarin-nimechchina-nas-osobливо-zdivuvala/>
2. Чому в Німеччині не зустрінеш безпритульних собак. URL: <https://www.dw.com/uk/>
3. Досвід Німеччини у вирішенні проблем безпритульних тварин. URL: <http://www.uarp.org/news/1435141374>

E. Badasen

ACTIVITIES OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS ORGANIZATIONS THE PROTECTION OF ANIMALS IN GERMANY

The theses highlight the activities of international human rights protection organizations in the field of animal protection in Germany. The German experience in dealing with homeless animals has been analyzed, which would be useful for Ukraine.

Keywords: animal protection, international human rights organizations, Germany.

УДК 341.172

A. Balabanyts

YOUTH AND SECURITY: OPPORTUNITIES FOR THE OSCE CONTRIBUTION

The article discusses the role of youth in maintaining world and regional peace and security, emphasizes the importance of communication with them and describes the nature of the international institutions' influence on this process. The article highlights the main challenges facing the younger generation and the view from the international community on this issue. forms of

support and overcoming the low political participation of young people with tools available to the OSCE are proposed.

Keywords: *OSCE, Youth engagement, NEET rates, international peace, political involvement, radicalization, extremism prevention.*

The process of global cooperation sets up new challenges for security and stability promotion. The modern world is a complex organism consisting of a multitude of cultures, political systems, communities and nations. That's why the establishment of dialogue is an important stage for building international peace and security, overcoming problems through joint efforts and achievement of universal well-being. The progress is possible only by defining common goals and mobilization of forces for their achievement. Young people should become drivers of such changes as one of the most progressive and inter-connected category of modern society.

According to various estimates, young people in the world make up from 12 to 25 % of the total world population. This variation is due to the fact that there is no generally accepted definition of *Youth*. This may include different age groups such as 10-24 or 15-24 etc.; Many organizations have different approaches to calculation them. So the UN argues that people between the ages of 15 and 24 make up 15% of the total world population [1].

The role of youth in building the future of the world is well manifested these days when the initiative of Swedish schoolgirl Greta Thunberg to strike school lessons for the climate movement found support from 1.5 million young people around the world. This serves as evidence that the younger generation is ready to act and not just to be an observer. A young person has a greater chance to be heard, whose concerns may be probably find a response in the hearts of the same young people.

However, young men and women not only express their faith in a bright future and inspire changes. They often face many problems caused by political instability, economic recession and armed conflicts. This leads to marginalization and undermines the basis of peace and security.

Here is a demonstrative data of what determines the actions of young people and explains their negative mood. The NEET indicator presents the share of young people who are not in employment, education or training, as a percentage of the total number of young people. According to *Eurostat*, the highest proportion of such people aged 15-29 is presented in Romania, Bulgaria and Spain and makes about 20%, in Italy this figure is the highest for the European Union more than 25% [2]. Outside the European community, the situation is far from being better. In Ukraine, the NEET rate reaches almost 30% [3].

This situation has negative consequences not only for individual states, but also for international security as a whole. Revolutions, military conflicts and terrorism are always accomplished with the broad support of young people. Therefore, international peace requires new approaches to building relationships with young people.

Approving resolution 2250 (2015), the UN Security Council recognizes that young people play an important and positive role in maintaining and strengthening international peace and security [4]. In addition, this document describes five directions for the introduction of mechanisms to protect young people from radicalization and encourage their political activities, namely: participation, prevention, partnerships, disengagement & reintegration.

Naturally, the OSCE, an organization that carries out an important security-oriented mission, has a wide range of opportunities to achieve the listed youth policy principles. This corresponds to the already existing activities of human rights protection and the prevention of terrorism. The UN resolution could be considered as a framework for developing a strategy on this issue.

The participation of young people in political life is achieved by creating a system of incentives for civic activism. An important aspect is equal opportunities, especially in places of armed conflict and with the difficult humanitarian situation as well. The organization should focus on educational programs, providing scholarships to young activists and sponsoring representatives of civil society.

Prevention of extremism and radicalization can be achieved by involving young people in the decision-making process. It is important to understand that young men and women are usually a

highly active part of the population. However, it often happens that they do not have access to authorities. This makes citizens to seek other ways to be heard. Therefore, the priority task should be to create channels of interaction between society and government. The OSCE should develop recommendations for the participating countries to create a format for the participation of young people in decision-making that directly affect them.

In addition, it is important to create conditions for intercultural dialogue. The advantages of young people are that they are more open to communication and exchange of experience. Holding round tables, conferences through mediation and participation of the OSCE will serve as an example of international partnership. Also, various exchange programs will bring compromise solutions and promote the pluralism of practices.

Youth is a key force capable to express the demand of societies. Facilitating the dialogue between young people, creating opportunities for them to influence the policy regarding the territories where they live, this is how we get an ally in the global peace-building mission. Ignoring the interests of youth, we risk putting them outside the process of globalization and international security cooperation. This leads to the negative consequences of terrorism and extremism.

Adopted by Security Council of UN resolution 2419 (2018) admits increasing role of youth in negotiating, implementing peace agreements [5]. Measures to involve people aged 18-29 years in the decision-making process should take into account the diversity of cultures and political systems. Efforts regarding this goal have to be consolidated and require the participation of many institutions at different levels: from regional and global organizations to national and local authorities.

References

1. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables. Working Paper No. ESA/P/WP/248.

2. Eurostat (2017). Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and labour status (NEET rates). URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_20&lang=en

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Економічна активність населення України 2017: Стат.збірник

4. UN Security Council, Security Council (2015). Resolution 2250 (2015) [on youth, peace and security], 18 March 2016, S/RES/2250. URL: [https://undocs.org/S/RES/2250\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2250(2015))

5. UN Security Council (2018). Resolution 2419 (2018) [Maintenance of international peace and security], 6 June 2018, S/RES/2419. URL: [https://undocs.org/en/S/RES/2419\(2018\)](https://undocs.org/en/S/RES/2419(2018))

А. Балабаниць

МОЛОДЬ ТА БЕЗПЕКА: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВНЕСКУ ОБСЄ

У статті розглядається роль молоді в підтримці світового і регіонального миру і безпеки, наголошується на важливості спілкування з нею та описується характер впливу міжнародних інституцій на цей процес. У статті висвітлюються основні проблеми молодого покоління та погляд міжнародного співтовариства на це питання. Пропонуються форми підтримки та подолання низької політичної участі молоді за допомогою доступних для ОБСЄ інструментів.

Ключові слова: ОБСЄ, залучення молоді, покоління NEET, міжнародний мир, політична участь, радикалізація, запобігання екстремізму.

УДК 341.29:502/504

Бобкова А. Л.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У тезах висвітлено міжнародно-правовий досвід забезпечення екологічної безпеки. Проаналізовано вплив діяльності універсальних та регіональних міжнародних організацій на процес забезпечення екологічної безпеки у сучасному світі.

Ключові слова: міжнародне право, екологія, екологічна безпека, міжнародні

організації.

Протягом багатьох десятиліттями споглядаємо, як різні частини світу страждають від природних катаклізмів. Навіть сьогодні, відкривши свіжі новини, ми можемо побачити, що в Австралії не вщухають дощі, в Новій Зеландії лютує потужна за останні 60 років лісова пожежа, а Сполучені Штати засипають аномальні снігопади. Все це спонукає міжнародну спільноту до розвитку та удосконалення засобів забезпечення екологічної безпеки.

Наразі науковці й досі не виробили єдиної думки щодо визначення поняття «екологічної безпеки», однак серед найбільш вживаних є ті, що визначають екологічну безпеку наступним чином [1]:

- сукупність дій, станів і процесів, що прямо чи побічно не призводять до серйозних збитків (або загроз таких збитків), що завдаються природному середовищу, окремим людям і людству загалом;

- комплекс станів, явищ та дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі й у будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно та політично готове (може без серйозних збитків адаптуватися) людство.

Узагальнюючи різні підходи до визначення терміну «екологічна безпека», визначаємо, що екологічна безпека – це складова національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища і гарантується законодавчими актами держави.

Враховуючи, що екологічні проблеми у багатьох країнах схожі, а екологічна безпека може бути розглянута в глобальних, регіональних, локальних і умовно точкових межах, у тому числі в межах держав і будь-яких їхніх підрозділів, є сенс дослідити найбільш ефективні інструменти державного регулювання зарубіжних країн, які забезпечують екологічну безпеку.

Зокрема, досить вдалим прикладом є регулювання охорони навколишнього природного середовища та природокористування у Сполучених Штатах Америки, де з кінця 60-х рр. ХХ ст. забруднення навколишнього природного середовища стало однією з основних проблем. Ця проблема була пов'язаною насамперед з економічним зростанням даної держави. Саме в цей період загострення екологічних проблем досягло в країні граничної межі і ставлення до них кардинально змінилося. У 70-ті рр. були запроваджені стандарти якості навколишнього природного середовища. Однак, зважаючи на достатньо складну ситуацію, яка існувала на той час у США, уряду вдалося не лише призупинити подальше забруднення навколишнього природного середовища, але і поліпшити його якість. Цільові заходи з охорони довкілля тут визначає федеральне Агентство з охорони природи, а кожний штат окремо пропонує конкретні заходи щодо їх реалізації, пов'язуючи їх з планами розвитку галузей. Ефективним засобом контролю за викидами є запровадження Агентством з охорони навколишнього середовища у США «дозволів» на допустиму кількість забруднювальних речовин, який є меншим, а ніж встановлений для них ліміт на продаж своїх прав іншим фірмам. Таким чином, у США створився ринок прав на забруднення навколишнього природного середовища. У результаті діяльності якого екологічна ситуація в країні була значно поліпшена. Також, в свою чергу, закон США про водні ресурси передбачає виконання 16 природоохоронних програм. Встановлено кримінальну відповідальність за свідоме скидання у водойми забруднень, що загрожують здоров'ю і життю людей [2, с. 44].

Щодо країн Західної Європи, то починаючи ще з 1973 р., ними розроблено спеціальні програми охорони природи, у яких загальне визнання здобула ідея сталого розвитку, відповідно до якої екологічні та економічні цілі в динаміці збігаються, а на рівні Європейського Союзу його країни-члени розробили принципи та загальні заходи для законодавчих актів у сфері охорони природи. У Франції контроль за охороною вод здійснюється на основі закону, прийнятого у 1964 р. За цим законом у країні діє 6 басейнових управлінь. У Великобританії відповідно до закону про водні ресурси (1973 р.) стан якості водойм контролюють 10 регіональних водних комітетів. У Нідерландах

відповідно до закону про забруднення поверхневих вод промислові підприємства і муніципалітети зобов'язані мати ліцензію на скидання відходів. У Німеччині й країнах Європейського Союзу розроблена та реалізується стратегія екологічно орієнтованого менеджменту й екологічного підприємництва як одного з важливих напрямків екологічної модернізації. Цьому сприяло зростання ролі екологічних якостей і характеристик товарів та продуктів на ринку як передумови їх виробництва і реалізації, посилення тиску громадськості на підприємців, які використовують природні ресурси, задоволення екологічних інтересів населення та розвитку водного законодавства, зростання значимості екологічного права і підприємницької діяльності. Крім того, всі підприємства Німеччини в обов'язковому порядку проходять екологічний аудит.

Також європейські країни використовують такий дієвий інструмент державного регулювання природокористування як система застави, що передбачає встановлення надбавок до роздрібних цін на товари, утилізація яких доцільна після періоду експлуатації. Система застави застосовується у Франції, Німеччині, Італії, Фінляндії, Австрії, Великобританії та в інших країнах ЄС. У Швеції система застави використовується на ринку продажу автомобілів. Завдяки цим заходам понад 90 % реалізованих у країні автомобілів згодом здається на утилізацію.

Охорона довкілля є однією із пріоритетних цілей у Японії, де формування законодавства в галузі навколишнього середовища почалося у 70-х рр. ХХ ст. Основний закон щодо боротьби із забрудненням довкілля, який був прийнятий у 1964 р., склав юридичну та методологічну базу для подальшого формування законодавства у цій сфері. Основними механізмами охорони природи в Японії є широке застосування передових технологій, новітніх досягнень, програмно-цільового управління, активна участь у вирішенні глобальних екологічних проблем. Органом управління, що займається питаннями навколишнього середовища, є Управління з питань довкілля, засноване в 1971 р. як міністерство. Воно здійснює планування основних напрямів державної політики щодо охорони довкілля, розробку проектів екологічних законів, стандартів, нормативів, координацію всіх природоохоронних заходів. В Японії діє законодавство про контроль за виробництвом фреонів; розроблено спеціальну програму реконструкції підприємств із виробництва фреонів, обсяг фінансування якої щороку становить 48 млн. ієн. Передбачено пільги щодо кредитування та оподаткування екологічних заходів [3].

Таким чином, визначаємо, що у зарубіжних країнах використовують значний арсенал економічних важелів і засобів регулювання. Вони є досить ефективними і різноманітними. Наразі у США, як і в Європі, змінилися пріоритети у боротьбі з забрудненням атмосфери. Головні програми спрямовані не на введення в дію очисного обладнання, а на створення нових екологічно чистих технологій [4, с. 227, 228].

Також слід зазначити, що в останні роки в управлінні процесами охорони довкілля у країнах Західної Європи важливою, на погляд В. Мартиненка, стала тенденція до звуження прямого державного управління у природоохоронній сфері й поступового переходу до більш широкого використання ринкових механізмів управління та механізмів, що дозволяють активізувати участь громадян і підприємств в охороні навколишнього середовища.

Досвід зарубіжних країн свідчить про можливість поліпшення екологічного стану довкілля за допомогою ефективного використання економічних важелів та розвитку нових технологій, які мають бути запроваджені на законодавчому рівні. Активізування громадськості та їх екологічна обізнаність є одними з головних чинників для ефективного функціонування інструментів державного регулювання в сфері екологічної безпеки.

Список використаної літератури

1. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. Київ: НІСД, 2001. 312 с
2. Тустановська І. В. Застосування права в галузі охорони довкілля в Україні та США (порівняльний аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 1998. 180 с.
3. Хвесик М. А. Економіко-правове регулювання природокористування: монографія.

М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. Київ: Кондор, 2004. 524 с.

4. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального виміру. Тернопіль: «Гал-Друк», 2001.

A. Bobkova

INTERNATIONAL EXPERIENCE TO ENSURE ENVIRONMENTAL SAFETY

The theses highlight the international legal experience of ensuring environmental safety. The influence of the activities of universal and regional international organizations on the process of ensuring ecological safety in the modern world is analyzed.

Keywords: international law, ecology, ecological safety, international organizations.

УДК 340.132.8

Борисов Є. Є.

ВІДСТУП УКРАЇНИ ВІД ВЛАСНИХ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

У тезах розкрито специфіку відступу України за універсальними та регіональними угодами у сфері прав людини, охарактеризовано процедуру та правові наслідки відступу України від власних міжнародних зобов'язань у сфері прав людини в умовах збройного конфлікту. Охарактеризовано практику оцінки правомірності відступу України від власних договірних зобов'язань.

Ключові слова: *дерогація, міждержавний конфлікт, міжнародні договори, міжнародні зобов'язання, надзвичайний стан, права людини.*

Запровадження Україною відступу від зобов'язань (дерогації) за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (МПГПП) та Конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. (ЄКПЛ) було здійснено в умовах російської агресії проти України, тимчасової окупації Автономної Республіки Крим (АРК) та м. Севастополя, наступної ескалації конфлікту на Сході України, окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО).

Ця дерогація поширювалося на території Донецької та Луганської областей, що перебувають під повним або частковим контролем влади України. Відступ від зобов'язань щодо тимчасово окупованих АРК, м. Севастополя та ОРДЛО не здійснювався, замість чого у 2014-2015 рр. Україною констатувалася відсутність можливості здійснювати відповідні договірні зобов'язання у сфері прав людини на окупованих територіях. В умовах іноземної окупації відповідальність держави за порушення прав людини на території, яку вона не контролює та суб'єктами, які вона не контролює, вбачається вкрай обмеженою.

Процедура відступу Україною від зобов'язань (дерогації) за МПГПП та ЄКПЛ була реалізована через затвердження відповідної Заяви парламентською постановою та наступне повідомлення про цю Заяву та про схвалені спеціальні закони з питань обмеження прав людини в зоні АТО шляхом подання структурами МЗС України Вербальних нот з Деклараціями та додатками до них до Генерального секретаря Ради Європи та Генерального секретаря ООН, а також через подання відповідної інформації до ЄСПЛ. Вжиті Україною заходи поставили питання щодо чітких часових, предметних та територіальних форм та меж відступу від зобов'язань (дерогації), але в цілому є такими, що відповідають передбаченим ЄКПЛ та МПГПП процедурам.

До основних недоліків вказаних процедур дерогації України за МПГПП та ЄКПЛ варто вказати на повідомлення про схвалені закони України з питань обмеження прав людини не в повному обсязі, з умовчанням про закони, що припинили дію та про внесення змін до цих законів, на ненадання інформації про практику застосування цих законів у зоні АТО. Проблемним питанням стала відсутність вичерпної ретельності при формуванні переліків тимчасово окупованих, частково та повністю контрольованих територій Донецької та Луганської областей, особливо у 2015-2016 рр. Формування МЗС України вказаних переліків на підставі листів Антитерористичного центру СБУ відбувалося з одночасним схваленням

Верховною Радою України та Кабінетом міністрів України низки переліків таких населених пунктів та місцевостей із збереженням певних розбіжностей у переліках.

Визначення Комітетом з прав людини ООН та Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду конфлікту в Україні, зокрема на Сході, як такого, що має ознаки міжнародного, призвело до потреби визначення можливості та форм відступу від зобов'язань України у сфері прав людини на тимчасово окупованих територіях. Відступ держав від власних зобов'язань (дерогація) за дослідженими спеціальними процедурами МПГПП та ЄКПЛ передбачає неможливість відступу (та відповідно збереження відповідальності) за низкою зобов'язань у сфері прав людини. В умовах, коли держава-жертва не може гарантувати дотримання таких прав на окупованій території, її відступ від інших зобов'язань на такій території не має практичного сенсу та якогось навіть формального значення.

До національної нормативної бази, що стала підґрунтям та, водночас, засобом реалізації механізмів відступу від зобов'язань (дерогації) слід віднести схвалені 12 серпня 2014 р. закони України № 1630-VII – щодо тимчасового затримання без санкції слідчого судді, № 1631-VII – стосовно спеціальної процедури у Кримінальному процесуальному кодексі України та № 1632-VII – щодо зміни підслідності та підступності в зоні антитерористичної операції, а також закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII «Про військово-цивільні адміністрації» із наступними змінами. Вагоме значення у імплементації запровадження процедур дeroгації мають національні судові рішення.

Окремим питанням слід визначити застосування Україною дeroгації під час запровадження воєнного стану у листопаді-грудні 2018 р. указом Президента України від 26 листопада 2018 р. № 393/2018, затвердженим Законом України від 26 листопада 2018 р. № 2630-VIII. Уст. 7 указу № 393/2018 МЗС України приписувалося «забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав» про введення в Україні воєнного стану та про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за МПГПП, про їх межу та причини такого рішення.

При цьому у ст. 3 указу вказувалося, що на час дії воєнного стану в Україні можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб згідно ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Це доволі нечітке формулювання указу не було уточнено у законі № 2630-VIII, що надав застереження про запровадження воєнного стану у десяти областях держави та у внутрішніх водах Азово-Керченської акваторії. Аналогічно, ноти МЗС України Генеральному секретареві ООН від 29 листопада 2018 р. № 413/33-194/001-3386 про дeroгацію відповідно до воєнного стану та згідно ст. 4 МПГПП та від 28 грудня 2018 р. № 413/33-194/001-3577 про скасування режиму воєнного стану (та відповідно дeroгації) ніяких відомостей, крім цитування указу та закону від 26 листопада 2018 р. про воєнний стан не містили.

Y. Borysov

DEROGATION FROM THE TREATY OBLIGATIONS IN HUMAN RIGHTS AREA BY UKRAINE

The theses reflect the specifics of the derogation of Ukraine under universal and regional agreements in the field of human rights are defined, the procedure and legal consequences of Ukraine's derogation from its own international human rights obligations in the context of armed conflict are described. Author pointed on the level of the legality of the derogation of Ukraine under own treaty obligations.

Keywords: derogation, human rights, interstate conflict, international obligations, international treaties, state of emergency.

ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ЯК ЗАГАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРАВА ЄС ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У тезах розкрито зміст поняття загальних принципів права ЄС. Розглянуто місце принципу заборони зловживання правом у складі загальних принципів права та його визнання міжнародними правовими угодами. Зазначено важливість цього принципу для гармонізації українського права й законодавства з основами правового порядку ЄС.

Ключові слова: міжнародне право, правова система ЄС, загальні принципи права ЄС, принцип заборони зловживання правом.

Поняття загальних принципів права в Європейському Союзі пов'язане із зародженням і розвитком інтеграційних процесів у Європі в другій половині ХХ століття, спрямованих на захист спільних соціокультурних цінностей держав цього регіону. Не випадково досить часто їх розглядають серед фундаментальних цінностей, на які спирається правова система ЄС. Однак навіть цієї оцінки виявилось недостатньо для досягнення єдності в такому важливому питанні, що є наслідком відсутності цілісного уявлення про їх систему як у науковій доктрині, так і на практиці. Уперше цей термін було включено до Паризького договору про заснування Європейського співтовариства вугілля та сталі 1951 р. (ст. 40), а потім до двох Римських договорів 1957 р., які оформили заснування Європейського економічного співтовариства (ст. 215) та Європейського співтовариства з атомної енергії (ст. 188) і до Договору про Співтовариство (статті 220, 230, 288).

Хоча в цих договорах так і не було розкрито поняття загальних принципів та їх зміст, існує достатньою мірою сформований консенсус щодо їх мінімального переліку, до якого найчастіше включають принципи поваги фундаментальних прав людини; пропорційності; рівності, або недискримінації; правової певності; субсидіарності; дотримання процесуальних прав. Виникнення такого переліку пов'язують з існуванням тих джерел, із якими в теорії і на практиці пов'язують походження загальних принципів: ті, що походять із природи права; ті, що є спільними для правового порядку держав-членів; з основоположних прав людини; із загальних принципів міжнародного права (В. Кернз).

Принцип заборони зловживання правом безпосередньо не називається серед загальних принципів права ЄС, однак поширеною є думка про те, що він іманентно входить до їх складу. Такий висновок робиться з посиланням на всі чотири з перелічених джерела загальних принципів, що само по собі є показовим і важливим для розуміння ставлення до такого принципу та оцінки його значення.

Передусім, принцип заборони зловживання правом походить із природи права. Він спрямований на забезпечення дієвості принципу верховенства права на основі таких стандартів, як добросовісність та справедливість, якщо, незважаючи на формальне дотримання правил правової норми, її мета не була досягнута.

Цей принцип є частиною національної правової системи країн із континентальною системою права (закріплений у цивільних кодексах Швейцарії, Італії, Німеччини, Австрії, Іспанії та ін.). Концепція заборони зловживання правом відома країнам загального права, хоча щодо її визнання існують суперечливі точки зору (D. Walker, Ю. Г. Матвеев та ін.). А втім, концепція справедливості й тут дає можливість в альтернативний спосіб запобігти зловживанню правом (A. Lenaerts, А. В. Волков та ін.). При цьому, щоб стати загальним принципом права ЄС не обов'язково, щоб принцип був спільним для правових систем усіх держав-членів.

Концепція заборони зловживання правом міцно пов'язана з розумінням прав людини. Хартія основних прав ЄС у статті 54 – «Зловживання правами» встановлює: «Ніщо в цій Хартії не може тлумачитися як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав і свобод, визнаних у цій Хартії, або їх обмеження в більшій мірі, ніж це передбачено в цьому документі».

У доктрині загального міжнародного права принцип заборони зловживання правом вважається визнаним (P. C. Jessup, M. Byers, M. Whiteman та ін.). Принцип є частиною міжнародного договірної права (наприклад, Конвенція ООН з морського права у статті 300 встановлює: «Держави-учасниці добросовісно виконують взяті на себе згідно з цією Конвенцією зобов'язання і здійснюють права і юрисдикцію та користуються свободами, визнаними в цій Конвенції, таким чином, щоб не допускати зловживання правами»). Комісія з міжнародного права ООН також посилається на концепцію зловживання правом, її застосовують у міжнародній судовій і арбітражній практиці (така аргументація сторін міститься в Fisheries Jurisdiction Cases, Norwegian Loans Case, South West Africa Cases, Nuclear Tests Case та ін.).

Принципово важливою обставиною в розумінні принципу зловживання правом є вихід Європейського Союзу за межі можливості його застосування виключного в цивільно-правовій сфері. Концепція загального принципу права ЄС є набагато більш широкою та всеохоплюючою і не обмежується належністю до окремих галузей права. Однак було б помилкою розглядати це як звичайний наслідок еволюційного розвитку. Процес сприйняття концепції загальних принципів права й розуміння їх змісту був достатньо тривалим і значною мірою пов'язаним з активністю Суду ЄС, який і надав їм сучасного розуміння й значення в правовій системі Європейського Союзу. Суд ЄС включив «загальні принципи» в поняття «право», що робить їх частиною правового порядку Європейського Союзу (Т. В. Комарова).

Це має безпосередній стосунок до становлення в правовій системі Європейського Союзу принципу заборони зловживання правом. Саме «Європейський суд поступово побудував концепцію Союзу щодо зловживання правами» (A. Lenaerts).

У контексті закріплення в Конституції України норми про реалізацію Україною «стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі» й ратифікованої Верховною Радою України Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, надзвичайно важливим для України є усвідомлення та сприйняття на рівні правосвідомості й національної юридичної практики тих основних цінностей, що є в основі інтеграційного права Європейського Союзу. Загальні принципи права є «концентрованим виразом найбільш суттєвих рис і цінностей, притаманних правовій системі ЄС» (О. В. Стрельцова). Їх відносять навіть до третього джерела права ЄС (поряд із первинним і вторинним), а німецька правова наука навіть вважає їх первинними (Є. В. Ткаченко), хоча загальні принципи досі не становлять цілісної категорії.

Українська наукова правова доктрина в цілому вже виходить за межі оцінки принципу заборони зловживання правом виключно в межах цивільного права, як і такого, що діє лише в межах процесуальних прав (О. В. Батанов, А. П. Заяць, М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, Т. Т. Полянський, Н. В. Стецюк, О. Скрипнюк та ін.). Закріплення в Конституції України цього принципу як загальноправового може бути помітним кроком у напрямку подальшої гармонізації українського права й законодавства з основами правового порядку Європейського Союзу.

N. Buromenska

PROHIBITION OF ABUSE OF RIGHTS AS GENERAL PRINCIPLE OF EU LAW AND ITS SIGNIFICANCE FOR UKRAINE

The content of the notion of general principles of EU law is revealed. The place of the principle of the prohibition of abuse of rights as part of the general principles of law and its recognition by international legal agreements is considered. The importance of this principle for harmonization of Ukrainian law and legislation with the bases of the legal order of the EU is noted.

Keywords: international law, the EU legal system, general principles of EU law, the principle of the prohibition of abuse of rights.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ СПОСОБЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ: ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И КЛАССИФИКАЦИИ

В тезисах освещены международно-правовые способы противодействия международному терроризму. Обозначены современные проблемы определения и классификация практических способов противодействия международному терроризму.

Ключевые слова: международное право, международный терроризм, международные организации.

В настоящее время термин «установление юрисдикции» применяется в отношении, во-первых, пространства, в пределах которого государство считает возможным и допустимым ожидать и требовать осуществления своих правомочных велений; во-вторых, круга лиц, которым адресуются такие веления; в-третьих, времени, в течение которого они действуют; в-четвертых, вопросов или предметов, по поводу которых веления сформулированы. Под термином «осуществление юрисдикции» понимается реализация государством возможности и допустимости обеспечения своих правовых велений посредством принятия мер принуждения. Однако эти проявления предписательной и исполнительной юрисдикции взаимосвязаны. Территориальная юрисдикция основывается на территориальном принципе действия норм в пространстве и является основной в международном праве и практике государств.

Действие территориального принципа, например, было установлено Токийской Конвенцией «О преступлениях и некоторых других актах, совершаемых на борту воздушных судов» от 14 сентября 1963 года, в которой говорилось, что преступление и наказание деяния, совершенного в полете, определяется уголовным законом государства регистрации воздушного судна. Данное положение действует на всё время полета, следовательно, и в период нахождения иностранного судна в воздушном пространстве другого государства.

Исключением из этого правила являются случаи, предусмотренные статьей 4 Токийской Конвенции, когда на виновного распространяется уголовно-правовая юрисдикция государства, в воздушном пространстве которого совершено преступление:

- преступление создает последствия на территории такого государства;
- преступление совершено гражданами или в отношении гражданина такого государства, или лицом, постоянно проживающим в таком государстве, или в отношении такого лица;
- преступление направлено против безопасности такого государства;
- преступление заключается в нарушении действующих в государстве правил или регламентов, касающихся полетов или маневрирования самолетов;
- привлечение к суду необходимо для выполнения любого обязательства государства в соответствии с многосторонними государственными соглашениями.

Принцип реальный (защиты или безопасности) заключается в том, что уголовная юрисдикция государства распространяется на всех лиц за совершенные ими за пределами этого государства определенные деяния, независимо от государственной принадлежности виновных лиц. Обычно к таким деяниям относятся наиболее опасные преступления, направленные против интересов государства, личности, и другие тяжкие преступления. Реальный принцип действия правовой нормы предусматривается в статье 5 Международной конвенции о борьбе с преступлениями, связанными с захватом заложников, от 18 декабря 1979 года, в которой говорится: государство-участник принимает такие меры, какие могут быть необходимыми для установления его юрисдикции в отношении любого из указанных в статье 1 преступлений, которые были совершены в отношении заложника, являющегося гражданином указанного Государства, если Государство считает это целесообразным.

В казахстанском законодательстве данный принцип закреплен в статье 8 УК Республики Казахстан следующим образом: «... положения настоящего Кодекса применяются независимо от места совершения преступления в отношении граждан

Республики Казахстан, лиц без гражданства, постоянно проживающих на территории Республики Казахстан, в случаях совершения террористического преступления...».

Особую актуальность приобретает такой вид уголовной юрисдикции, применяемый в международном праве, как принцип универсальности (универсальная юрисдикция). Универсальная юрисдикция является видом уголовной юрисдикции, который основан исключительно на характере совершенного преступления безотносительно места совершения преступного деяния, гражданства лица, совершившего преступление, гражданства жертвы преступного деяния или другой связи с государством, применяющим подобный вид юрисдикции.

В настоящее время в казахстанском уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве (наряду с другими видами юрисдикции) не содержится принцип универсальности. Так, согласно п. 4 статьи 8 УК Республики Казахстан, «иностранцы, а также лица без гражданства, постоянно не проживающие на территории Республики Казахстан, совершившие преступление за пределами Республики Казахстан, подлежат уголовной ответственности по настоящему Кодексу в случаях, если это деяние направлено против интересов Республики Казахстан, и в случаях, предусмотренных международным договором Республики Казахстан, если они не были осуждены в другом государстве и привлекаются к уголовной ответственности на территории Республики Казахстан». В соответствии с этой статьей, Республика Казахстан применяет экстратерриториальную юрисдикцию, а в части формулировки «в случаях, предусмотренных международным договором Республики Казахстан» невозможно установить законодательное закрепление принципа универсальности, поскольку соответствующие положения международных договоров должны быть имплементированы в казахстанское законодательство, а сам принцип универсальности явно указан наряду с процессуальными условиями осуществления.

Итак, с позиции международного права важна не только фактическая или правовая связь государства с преступлением, но и характер самих преступных деяний, затрагивающих интересы всего мирового сообщества. Однако при осуществлении универсальной юрисдикции могут возникнуть проблемы процессуального характера, и одной из таких проблем является применение универсальной юрисдикции в отсутствие подозреваемого на территории государства, осуществляющего такой вид юрисдикции (так называемая универсальная юрисдикция *in absentia*). Применение универсальной юрисдикции *in absentia* заключается в проведении расследования, следственных действий, но не всегда затрагивает судебное заседание как таковое, поэтому, согласно мнению некоторых авторов, оно относится к другому процессуальному институту – заочному производству и, следовательно, не может быть включено в понятие принципа универсальности *in absentia*. Подобная дифференциация была осуществлена доктринально в объединенном Особом мнении судей Международного суда в Деле, касающемся ордера на арест от 11 апреля 2000 г. (Демократическая Республика Конго против Бельгии): «Некоторые юрисдикции предусматривают судопроизводство *in absentia*, другие – нет. Если утверждается, что лицо должно быть в пределах юрисдикции в момент судопроизводства, то это может быть разумной гарантией справедливого суда, но это мало относится к основаниям юрисдикции согласно международному праву».

Таким образом, нормы, регламентирующие вопросы установления универсальной юрисдикции в борьбе с террористическими преступлениями, находят свое отражение в международном праве. Однако следует отметить, что институт универсальной юрисдикции сталкивается с проблемой отсутствия юридических основ в национальном законодательстве для его дальнейшего внедрения и развития. Представляется, что данный вопрос требует более тщательного изучения, поскольку распространение универсальной юрисдикции в отношении террористических преступлений позволяет более эффективно бороться против международного терроризма.

T. Zholboldin

INTERNATIONAL LEGAL WAYS TO COUNTER TERRORISM: PROBLEMS OF DEFINITION AND CLASSIFICATION

The theses cover international legal methods of counteracting international terrorism. The modern problems of definition and classification of practical ways of counteracting international terrorism are indicated.

Keywords: international law, international terrorism, international organizations.

УДК 342.22:323.215(430)

Калмикова К. О.

ІСТОРИЯ ДЕРЖАВНИХ СВЯТ У НІМЕЧЧИНІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ

У тезах проаналізовано історію виникнення правових традицій Німеччини, зокрема охарактеризовано передумови запровадження державних свят. Визначено позитивні аспекти німецького досвіду щодо формування концептуальних підходів установа на законодавчому рівні державного статусу найважливіших святкових днів.

Ключові слова: державні свята, Німеччина, правові традиції.

Німеччина є лідером країн Європи й характеризується високим рівнем розвитку життя, економіки і промисловості. Німці люблять порядок, пунктуальність практично в усьому. І до будь-яких свят вони ставляться з усією серйозністю й ретельністю.

Не всі свята є вихідними і святкуються повсюдно по всій країні. Тобто кожна федеральна земля (грубо кажучи, область. – Ред.) сама визначає, коли й що їй святкувати. Це багато в чому пов'язано з державним устроєм республіки, який відрізняється федералізмом. Велику роль у цьому відіграє незалежність кожної з федеральних земель.

У Німеччині є тільки вісім вихідних свят, які відзначають у всіх 16 федеральних землях: Новий рік (01 січня), Страсна п'ятниця (14 квітня), Великодній понеділок (17 квітня), День праці (01 травня), Вознесіння Христове (25 травня), День Святого Духа (05 червня), Різдво (25 грудня), Другий день Різдва (26 грудня).

Святковими днями в Німеччині у 2017 році в окремих землях є: Богоявлення – Баден-Вюртемберг, Баварія, Саксонія-Ангальт (06 січня), Корпус Крісті – Баден-Вюртемберг, Баварія, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія, Рейнланд-Пфальц, Саарланд (15 червня), Успіння Пресвятої Богородиці – Саарланд (15 серпня), День реформації – Бранденбург, Мекленбург-Передня Померанія, Саксонія, Саксонія-Ангальт, Тюринген (31 жовтня), Всі святи – Баден-Вюртемберг, Баварія, Північний Рейн-Вестфалія, Рейнланд-Пфальц, Саарланд (01 листопада), День покаяння та молитви – Саксонія, частина Баварії (22 листопада) [1].

У Баварії, наприклад, дають вихідні на Свято Трьох Королів (06 січня) і День усіх святих (01 листопада). А в Бранденбурзі – на День Святої Трійці (04 червня) тощо. Загалом – із десятків земель мають власний додатковий відпочинок.

Крім того, у Німеччині немає практики переносу вихідних. Якщо свято випадає в суботу чи неділю – відзначають у суботу або неділю. Але є певні хитрощі: якщо державний вихідний у четвер, то багато працівників беруть у п'ятницю відгул. Це називається *Brückentag* («місток». – Ред.).

Державні вихідні роботодавець завжди оплачує. Окрім певних нюансів: якщо працівник із невідомих причин не з'явився на роботу до або після вихідного – доплати не буде. І ще: додатковий відпочинок не нараховують до періоду відпустки [2].

У Німеччині щороку проводяться численні концерти, фестивалі та ярмарки. Якщо це загальний вихідний день, то будуть працювати тільки кінотеатри, булочні й кафе. Усі традиції і свята Німеччини тісно пов'язані з культурою цієї країни. Незважаючи на свій уявний спокійний і серйозний характер, німецький народ дуже любить повеселитися. Хоча основа культурного життя Німеччини з масою музеїв, театрів зосереджена у великих містах, яскраві відгомони свят розлітаються й по тихих віддалених куточках провінцій.

Мюнхенський Октоберфест – найбільш відомий і популярний фестиваль пива на

планеті. У 2010 році він відзначив своє 200-річчя, святкування проводиться з 20 вересня по 04 жовтня. Таке свято пива в Німеччині щорічно відвідують понад 6 мільйонів любителів напою зі всієї земної кулі.

Свято пива проводиться на лузі Терези в центрі Мюнхена. На ньому будуються 14 великих наметів місткістю 10000 осіб і 15 маленьких, які вміщують близько 1000 осіб. У середині наметів вирує життя: офіціантки розносять по 10 кухлів пива за раз, гості фестивалю насолоджуються пінним напоєм і наминають знамениті мюнхенські свинячі сосиски й смажених курчат. Пиво ллється рікою під нестихаючі звуки музики. На фестивалі є ще й багато інших розваг: каруселі, американські гірки, колесо огляду. Крім дегустації пива, можна просто прогулятися по парку, завести нові знайомства, купити сувенірів, відвідати який-небудь атракціон або блошиний цирк.

Свято врожаю Фольксфест у Штутгарті відзначається з 23 вересня по 09 жовтня. Він є головним конкурентом баварського фестивалю. Як і всі свята пива в Німеччині, Фольксфест знаменитий кількістю випитого пінного напою. Цей фестиваль багато в чому схожий із фестивалем пива в Мюнхені, але його основною особливістю є те, що він орієнтований на сімейне проведення часу. Свято сягає корінням у далеке минуле. У цей день люди радіють хорошему врожаю овочів, фруктів, ягід, зернових, дякують Богу за його дари. У церквах проводяться спеціальні служби з нагоди свята, при цьому будівлі прикрашені вінками з пшениці й плодами нового врожаю. Усі овочі та фрукти освячують і викладають перед вівтарем.

День Єдності Німеччини святкується 03 жовтня. Це національне свято, яке відзначається в день успішного об'єднання Західної і Східної Німеччини з жовтня 1990 року. Цей день проголосили офіційним святом Німеччини. А День Незалежності ФРН, який відзначали 17 червня, скасували. Багато національних свят Німеччини характеризуються тим, що в цей день проводяться мітинги й засідання парламенту в землях і меріях. У цьому беруть активну участь члени верхньої палати парламенту ФРН, а також різні політики й громадські діячі. У містах проходять концерти й гуляння, а ввечері – усіх чекає феєрверк.

Різдвяні веселощі й новорічні урочистості 5 і 26 грудня – офіційно вихідні дні по всій країні. У цей день у церквах проходять богослужіння, люди дарують один одному свою увагу й подарунки. Вихідні дні прийнято проводити вдома, біля вбраної ялинки і з близькими людьми. Ялинку зазвичай наряджають у перших числах грудня, а прибирають 2-3 січня. За місяць до того, коли почнуться Різдвяні свята в Німеччині, у всіх містах країни відкриваються ярмарки. Вулиці прикрашають гірляндами, різнокольоровими ліхтарями й кулями, стрічками. За час проходження різдвяних розпродажів купується велика кількість подарунків і прикрас, смачної їжі, випивки й костюмів. Новорічна ніч відзначається, як і всюди в Європі, феєрверками, піснями, танцями [3].

Отже, згідно з німецьким законодавством оголошення вихідних днів входить до компетенції федеральних земель. Винятком є День національної єдності, який припадає на 03 жовтня і встановлений державним договором. Усі інші дні встановлюються місцевим земельним урядом. Окрім Дня національної єдності, у Німеччині є ще вісім свят, що відзначаються в усіх 16 землях. Як доповнення до цих загальних свят в одинадцяти землях установлені додаткові свята.

Список використаної літератури

1. Державні вихідні: скільки часу відпочивають європейці у своїх країнах. URL: https://zik.ua/news/2017/11/21/derzhavni_vyhidni_skilky_chasu_vidpochyvayut_ievropeytsi_u_svoih_krainah_1209861

2. Неробочі дні в Німеччині. URL: <http://ukrainskagazeta.de/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%87%D1%96-%D0%B4%D0%BD%D1%96-%D0%B2-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%96-%D0%B2-2018-%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96/>

3. Національні свята Німеччини. URL: <http://www.radaspilnot.org.ua/nacionalni-svyatani-mechchini/>

К. Kalmykova

HISTORY OF PUBLIC HOLIDAYS IN GERMANY AND LEGAL TRADING

The thesis analyzes the history of the emergence of legal traditions in Germany, in particular describes the preconditions for the introduction of public holidays. The positive aspects of the German experience regarding the formation of conceptual approaches for the establishment of the state status of the most important holidays at the legislative level are determined.

Keywords: Germany, legal traditions, public holidays.

УДК 341.17(4-672ЄС):328.184

Лубінець Д. В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У тезах висвітлено правове регулювання лобістської діяльності в Європейському Союзі. Доведено, що розробка правових засад для лобіювання в ЄС стало першою спробою врегулювати цю діяльність на наднаціональному рівні.

Ключові слова: Європейський Союз, лобістська діяльність, правове регулювання.

Швидкі темпи європейської інтеграції, створення наднаціональних центрів прийняття рішень на європейському континенті, що регламентують все більше коло питань внутрішнього суспільно-економічного життя держав-членів, перетворили Брюссель на другий після Вашингтону лобістський центр світу. Владні органи ЄС опинилися у центрі впливу з боку різноманітних груп інтересів, серед яких великі світові транснаціональні корпорації, асоціації компаній у сфері виробництва та послуг, професійні спілки, етнічні групи, правозахисні неурядові організації, пацифістські та антиглобалістські рухи, об'єднання із захисту навколишнього середовища тощо.

Причиною інтересу лобістів до структур ЄС як об'єктів впливу є той факт, що близько 80% національних законів зароджується в установах Брюсселя. На сучасному етапі під юрисдикцією ЄС знаходяться такі сфери, як споживання та соціальна політика, політика щодо навколишнього середовища, сільськогосподарська політика, торгівля, зв'язок, енергетика, ЗМІ та багато іншого. Усе це породжує запити на інформацію для ухвалення рішень та надає більше можливостей для груп інтересів впливати на установи ЄС [1].

Поштовхом для початку лобіювання на рівні ЄС стало ухвалення програми Спільного ринку в 1987 році. Формування європейського лобізму в сучасному вигляді розпочалося на початку 1990-х років, коли ЄС зіштовхнувся з бумом економічного лобіювання. Тоді було прийнято неформальне рішення про створення індустріальних форумів з обмеженим доступом, зокрема телекомунікаційного та фармацевтичного, що були створені Єврокомісаром Мартіном Бангеманном. Зрештою у 1997 році в Брюсселі працювало близько 3,5 тис. лобістів, при цьому для полегшення доступу до владних центрів невеликі фірми почали приєднуватися до профільних асоціацій [1].

Такий значний інтерес груп інтересів до здійснення впливу на наднаціональні органи ЄС обумовив пошук цією організацією правових інструментів законодавчого та суспільного контролю за лобіюванням. Проблема правових обмежень лобізму вперше підняв на початку 1990-х років бельгійський депутат Марк Галле, який підготував доповідь з пропозицією увести кодекс поведінки, визначити закриті зони в будівлях Європарламенту, проводити реєстрацію лобістів, розкриття парламентарями своїх прибутків. Проте його доповідь, головним чином через політичні причини, не була розглянута Європарламентом. У 1992 році було опубліковано документ «Відкритий конструктивний діалог між Єврокомісією та окремими групами інтересів», який закликав лобістів до саморегуляції [2].

Наступним кроком стало створення в 1995 році власних реєстрів лобістів окремо в Єврокомісії та Європарламенті, а з 2011 року функціонує спільний Реєстр прозорості ЄС (EU's transparency register). Мета реєстру полягає в забезпеченні публічності інформації про тих, хто намагається взаємодіяти з інституціями ЄС. Реєстрація є добровільною, але може бути і необхідною для отримання певних видів доступу. Наприклад, якщо особа прагне

виступити на відкритому слуханні, організованому парламентським комітетом, їй для цього потрібно зареєструватися [8]. Серед стимулів для реєстрації також: дозвіл зареєстрованим отримати доступ до приміщень Європарламенту, дозвіл на зустріч з комісарами ЄС або членами їх кабінетів, можливість отримувати списки членів експертних груп та повідомлення про громадські консультації з питань, що становлять інтерес [4].

Цей реєстр діє на основі Міжінституційної угоди (Interinstitutional Agreement – ІА) між Європарламентом та Єврокомісією 2011 року, яка встановлює правила та принципи лобіювання в ЄС, включаючи кодекс поведінки. Реєстр охоплює усі види діяльності, що здійснюються з метою прямого чи опосередкованого впливу на формулювання та реалізацію політики та процесів прийняття рішень інституціями ЄС, незалежно від каналу або засобу комунікації. До лобістів відносяться організації та окремі особи, незалежно від їх правового статусу та місцезнаходження. Реєстрація не потрібна згідно договору у разі надання певних юридичних та професійних порад, діяльності груп суспільства як учасників соціального діалогу, запитів на фактичну інформацію, дані чи експертизу, не мають реєструватися церкви та релігійні громади, політичні партії, уряди третіх країн, міжнародні міжурядові організації та їх дипломатичні місії [4].

Реєстрація відбувається за наступними категоріями лобістів: 1) професійні консультаційні фірми / юридичні фірми/ індивідуальні консультанти; 2) внутрішні лобісти та торгові / бізнес / професійні асоціації; 3) неурядові організації; 4) мозкові центри, дослідницькі та наукові інститути; 5) організації, що представляють церкви та релігійні громади; 6) організації, що представляють місцеві, регіональні та муніципальні управління, інші державні та змішані установи [8].

Під час реєстрації необхідно надати наступну інформацію: ім'я та контактна інформація, юридичний статус, особа, відповідальна за стосунки з ЄС, цілі / завдання, конкретні види діяльності, кількість осіб, що бере участь у лобістській діяльності, участь у структурах та платформах ЄС, особи, що мають акредитацію в Парламенті ЄС, сфери інтересу, склад членів організації, фінансова оцінка витрат на лобістську діяльність, оборотом щодо лобіювання (для лобі-фірм), інформацію щодо клієнтів (для лобі-фірм), фінансування, отримане від ЄС, розбивка суми та джерел фінансування (для неурядових організацій та мозкових центрів). Реєстранти мають оновлювати свої дані принаймні один раз на рік, у разі невиконання реєстрація може бути призупинена [4].

Реєстр прозорості ЄС доповнює ухвалений Кодекс поведінки, що міститься у Доповненні 3 до Міжінституційної угоди 2014 року. Кодекс встановлює правила для всіх, хто реєструється, основні принципи та стандарти поведінки у всіх відносинах з інституціями ЄС, серед яких: завжди представляти себе за назвою та реєстраційним номером, а також суб'єктів чи організації, інтереси яких представляються; декларувати інтереси; не отримувати або не намагатись отримувати інформацію чи рішення нечесним шляхом або з використанням надмірного тиску чи невідповідної поведінки; не надавати неправдиву інформацію в реєстрі, не використовувати логотипи інституцій ЄС без спеціального дозволу; не продавати третім сторонам копії документів, отриманих від установ ЄС; не спонукати службовців інститутів ЄС порушувати правила та стандарти поведінки, що застосовуються до них; інформувати своїх клієнтів про зобов'язання перед інституціями ЄС тощо [5].

Ведення Реєстру прозорості ЄС покладено на Спільний секретаріат реєстру прозорості (Joint Transparency Register Secretariat – JTRS), що складається з посадових осіб Парламенту та Комісії. У випадках невиконання кодексу поведінки Спільний секретаріат повинен провести розслідування і може ввести певні санкції стосовно реєстраторів, які можуть включати видалення з реєстру та позбавлення стимулів, пов'язаних з ним. Більш грубе порушення Кодексу поведінки може спричинити призупинення реєстрації протягом 1-2 років, а у найбільш серйозному випадку, публікацію рішення про виключення на веб-сайті реєстру [4].

Доповнює регулювання лобізму контроль за лобістами та посадовцями з боку громадськості. У ЄС розвинута практика фінансування різних неурядових організацій, що

спеціалізуються на корупційному моніторингу, наприклад, Альянс за прозорість та етичне регулювання лобіювання – Alter EU (Alliance for Lobbying Transparency and Ethnic Regulation), що займається виключно лобізмом, відслідковує перехід колишніх посадовців та депутатів ЄС на роботу в лобістські фірми [1]. AlterEU – це коаліція з понад 200 громадських груп та професійних спілок, які стурбовані зростаючим впливом корпоративних лобістів на політичний порядок денний в Європі, а також відкладання та послабленням прогресу у реформах соціального, екологічного та споживчого захисту. Організація вимагає посилення лобістського законодавства в ЄС (обов'язкова реєстрація, посилення етичних правил), посилення вимог кодексу поведінки для співробітників Єврокомісії (реєстрація їх формальних та неформальних зустрічей), припинення надання привілейованого доступу корпоративним лобістам з боку Єврокомісії, закриття «дверей, що обертаються» [3].

Найбільшу критику в європейському суспільстві викликає добровільність, а не обов'язковість реєстрації лобістів. Адже добровільна реєстрація не дає повної картини щодо лобіювання в ЄС. Наприклад, за даними неурядової організації AlterEU, незареєстрованих лобістських груп в Брюсселі не менше 120, у тому числі лобісти, що представляють інтереси таких великих компаній, як Apple, Disney, TieWarner, DeutscheBank. Крім того, за 2011 рік у звітах майже 50 кампаній було вказано, що на лобіювання було витрачено менше одного євро [1]. Дослідження неурядової організації LeidenInternationalReview 2018 року також звертає увагу на те, що, не зважаючи на велику кількість реєстрацій (понад 11 тис.), багато активних лобі-фірм, що базуються в Брюсселі, відсутні в реєстрі. Серед зареєстрованих лобістів 27% складають компанії, 24% – лобістські фірми та 41% – неурядові організації. При цьому лобістські фірми при реєстрації не розкривають інформацію про своїх клієнтів, посиляючись на конфіденційність, а близько половини неурядових організацій фінансуються інститутами ЄС, що створює конфлікт інтересів [7].

У відповідь на це, весною 2018 року активізувалися переговори між Парламентом, Європейською комісією та Радою про створення обов'язкового реєстру, який охоплював би інформацію про лобістів у всіх трьох установах. Цей обов'язковий реєстр планується запровадити найближчим часом [6].

Таким чином, розробка правових засад для лобіювання в ЄС стало першою спробою врегулювати цю діяльність на наднаціональному рівні. У цілому, вимоги до лобістів, що намагаються вплинути на діяльність інститутів ЄС, засновані на континентальній моделі регулювання лобіювання: правила та принципи лобістської діяльності визначені Міжінституційною угодою, укладеною Європарламентом та Єврокомісією в 2011 році, що встановлює добровільний реєстр лобістів за категоріями та кодекс етичної поведінки. Проте, трансформація правого регулювання лобізму в ЄС має тенденцію до посилення контролю за лобістами, переходу від м'якого до жорсткого способу регулювання.

Список використаної літератури

1. Белоусов А. Б. Лоббизм в Европейском Союзе: корпорации vs НКО. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/lobbizm-v-evropeyskom-soyuze-korporatsii-vs-nko>.
2. Курчевска У. Лоббизм в Европейском Союзе. *Европа: журнал польского института международных дел*. Том 2. № 3 (4). 2002. С. 119-150. URL: <http://www.lobbyists.ru/eu/2.pdf>.
3. ALTER-EU Coalition official web-site. URL: <https://www.alter-eu.org>.
4. Bauer E., Thiel M., VladI. New lobbying law in France / European Parliament. Transparency Unit, Directorate-General for the Presidency. July 2018. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625104/EPRS_BRI\(2018\)625104_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625104/EPRS_BRI(2018)625104_EN.pdf).
5. Code of Conduct / Transparency Register of the EU. URL: http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do;TRPUBLICID=prod=xu66VHLj8V9beSA4_hqWMQNzXHxKdO2vNCtoTTXEQRpG3PasTCaI!-650585841?locale=en&reference=CODE_OF_CONDUCT.
6. EU lobbyist register: «People have the right to expect transparency» *European Parliament News*. URL: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20180522STO04013/eu>

lobbyist-register-people-are-entitled-to-transparency.

7. Finally, Making Mandatory a Register for Corporate Lobby Groups in the EU. *Leiden International Review*. 2018. URL: <https://www.leideninternationalreview.com/2018/03/30/finally-making-mandatory-a-register-for-corporate-lobby-groups-in-the-eu/>

8. Transparency Register of the EU. URL: <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do>.

9. Transparency register: who is lobbying the EU? (infographic). *European Parliament News*. URL: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20180108STO91215/transparency-register-who-is-lobbying-the-eu-infographic>.

D. Lybinets

LEGAL REGULATION OF LOBBYING ACTIVITIES IN THE EUROPEAN UNION

The theses highlight the legal regulation of lobbying in the European Union. It is proved that the development of legal framework for lobbying in the EU was the first attempt to regulate this activity at the supranational level.

Keywords: European Union, lobbying, legal regulation.

УДК 341.23

Маловацький О. В.

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У роботі розглядаються доктринальні підходи до визначення відповідальності держави в міжнародному праві. Автором було проаналізовано історичні засади виникнення та розвитку цього питання в міжнародному праві та досліджена правова природа відповідальності держави за міжнародним правом на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ключові слова: міжнародне право, держава, відповідальність держави у міжнародному праві, міжнародна-правова відповідальність.

Питання відповідальності в міжнародному праві є однією з найбільш досліджуваних та складних проблем, яка породжує значні суперечності, має виняткове значення та відіграє конституюючу роль у формуванні міжнародного права як окремої та самостійної системи сучасної правової науки.

Визначення цього питання здається можливим, за умови дослідження класичної та сучасної доктрини міжнародного права, проаналізувавши ординарні та новітні підходи до розуміння феноменології відповідальності держави в сучасному міжнародному праві, з метою спроби визначення відповідальності держави за міжнародні протиправні акти у світлі останніх наукових напрацювань.

У класичній теорії міжнародного права *communio opinio* здобуло твердження Гуго Гроція: «...із завдання шкоди випливає обов'язок, який ґрунтується на природному праві, відшкодувати завдану шкоду». На його думку, суверен (король) має право вимагати покарання не тільки за завдання шкоди йому чи його підданам, а також за порушення, які прямо їх не стосуються, однак зачіпають чи явно порушують у будь-який спосіб природні права народу або будь-якої особи [1, с. 1021]. Г. Гроцій ототожнював відповідальність з обов'язком відшкодувати завдану шкоду, а постраждалого суверена наділяв правом вимагати відшкодування завданої шкоди не тільки йому, але і його підданам.

Емеріх де Ваттель, який підтримував погляди Г. Гроція, наполягав, що відповідальність – це обов'язок відшкодувати шкоду [2, с. 224]. На противагу попереднику він доводив, що держава, якій не було завдано шкоди, не може звертатися за відшкодуванням (репресаліями), оскільки це означало б, що певна держава відіграє роль судді між народами, однак жодний суверен не має такого права. Вказаний принцип був покладений в основу білатеральної теорії відповідальності держави в міжнародному праві, за якою відносини відповідальності виникають між державою-порушником та державою, чії права порушено [3, р. 1085].

Корнелій Бінкерсхоек, ще до Ваттеля, ставив під сумнів білатеральну теорію відповідальності, стверджуючи, що репресалії дозволені від імені підданих, а відповідно і відсутня підстава для відмови у репресаліях на користь іноземців, оскільки для теорії права не має різниці, чи є такою особою Троянець чи Тирианець [4].

Іоанн Каспар Блюнчлі вважав, що існує ряд серйозних порушень міжнародного права, які порушують права всіх народів, а тому всі народи мають право вчиняти дії з метою відшкодування шкоди, і навіть вдатися до покарання, що підтверджено колективними інтервенціями в Пост-Наполеонівських Пентархіях, як дії у відповідь на утиски християн та євреїв. У такий спосіб науковець доводив існування в міжнародному праві норм *erga omnes* [5, par. 471].

Холл вказував, що: «...коли держава грубо, винувато та серйозно порушує міжнародне право, то певна держава чи її органи, з метою запобігання таким діям, можуть вжити покарання». Однак відзначив, що міжнародне право не забезпечено організованою владою, а тому робота поліції має бути виконана тими членами спільноти народів, які здатні виконувати такі повноваження [6, p. 57–58].

Водночас у період колоніальних війн поширення здобула теорія домінування державного суверенітету над міжнародним правом, що заперечувала будь-яку форму відповідальності, якщо вона суперечить волі держави [7, par. 197].

Професор Єльського університету Едвін Борхард на початку ХХ століття переконував, що класична доктрина міжнародного права визначала відповідальність у міжнародному праві – як відповідальність держави чи її органу за шкоду, завдану іноземцям, яка виникає за умови, якщо держава не може чи не бажає відновити порушені прав іноземців, та реалізується у дипломатичних відносинах, хоча має бути реалізована через арбітраж, і складає окрему галузь позитивного міжнародного права [8].

Як нам здається, відомий італійський науковець Антоніо Касезе найбільш вдало узагальнив стан розвитку теорії класичної доктрини відповідальності в міжнародному праві. Він зазначив, що старе право щодо відповідальності держав було переважно звичаєвим, сформованим у процесі вирішення справ міжнародними арбітражами, хоча деякі міжнародні кодифіковані акти існували, зокрема у ст. 3 IV Гаазької конференції 1907 року. Щодо Законів та звичаїв ведення війни було передбачено, що держави, які воюють, у випадку порушення вищевказаних норм зобов'язані відшкодувати шкоду та нести відповідальність за вчинки своїх військовослужбовців [9, p. 242].

Отже, у класичній доктрині міжнародного права відповідальність ототожнювали зі звичаєвим обов'язком держави-порушника відшкодувати завдану шкоду іноземному підданому чи громадянину, що опосередковано порушувало право держави його громадянства. Реалізація відносин відповідальності здійснювалася дипломатичними шляхами, а вина визнавалася необхідною умовою міжнародної відповідальності.

У першій половині ХХ століття було опубліковано низку монографій, присвячених питанням відповідальності держави в міжнародному праві.

Клайд Іглтон у книзі «Відповідальність в міжнародному праві» зазначав, що в міжнародному праві існує «принцип, який встановлює обов'язок усунути (відшкодувати) будь-яке порушення міжнародного права, яким завдано шкоду та вчинено державою-порушником». Автор заперечував погляди Е. Борхарда та вказував: «... відповідальність є невідворотною та настає відразу після вчинення міжнародного шкідливого діяння, що знаходиться під фізичним контролем держав, та коли дипломатичні заходи ще не вжиті й не вичерпано національні засоби захисту, однак відповідальність вже існує». На його думку, теорія Г. Гроція про відповідальність є неприйнятною для міжнародного права [10].

Іглтон вважав, що феномен відповідальності в міжнародному праві є самостійним правовим явищем, що виникає внаслідок порушення норм міжнародного права (пошкодження міжнародного права) державою у відносинах з іншою державою, а не у відносинах з фізичною особою, а відповідальність ототожнював з обов'язком усунути наслідки порушення норм міжнародного права.

Італійський вчений Діонізіо Анцилотті доводив, «що підставою відповідальності держави є неправомірний акт (wrongful act), що може існувати у відносинах між державами (та вчиняється за посередництва агентів) та суперечить об'єктивному міжнародному праву» [11, р. 14]. Міжнародний неправомірний акт, на думку вченого, становить порушення зобов'язання, передбаченого міжнародним правом [11, р.491]. До того ж, тільки порушення державою матеріальних прав іншої держави може спричинити відповідальність держави, але не порушення загального чи спеціального інтересів [12, р. 139-148]. Піддаючи сумніву максимуму Г. Гроція про неможливість існування відповідальності без вини, вчений зазначав, що «...міжнародна відповідальність породжується не актом індивіда, а актом держави, та радше такий акт в очах міжнародного права існує не через сам факт вчинення правопорушення, а через те, що певний агент саме так діяв та вчинив такий акт» [11, р. 503]. Д. Анцилотті вважав, що вина – це умова, яка покладена в основу визначення правом характеру конкретної дії індивіда, для визначення наслідків для держави, що може бути в формі (malice of fault) [11, р. 466-534]. Наслідками вчинення міжнародного неправомірного акту він визнавав репарації, що мали на меті відновлення порушеного правопорядку [13, р. 13]. Порушення міжнародного права, як стверджував науковець, давало право на репарації, що є основним змістом відповідальності держави, які повністю відрізняються від репресалій чи від довільних підстав для інтервенції [14, р. 96]. Зміст відповідальності він розумів як «... неправомірний акт, який іншими словами можна назвати порушенням міжнародних зобов'язань, що породжує нові правовідносини між державою, яка вчинила такий акт, та державою, стосовно якої вчинено такий акт, а держава-порушник зобов'язана відшкодувати шкоду, та, своєю чергою, потерпіла держава має право вимагати відшкодування шкоди» [11, р. 407].

Отже, Д. Анцилотті зазначав, що фактичною підставою відповідальності є неправомірний акт держави, який суперечить міжнародному правопорядку (wrongful act) та порушує право іншої держави, юридичною підставою – порушення норм міжнародного права. Наслідком неправомірного акту він вважав виникнення обов'язку у держави-порушника відновити status quo («повернення до вихідного стану»), тобто порушеного права та правопорядку, який існував до порушення, а постраждалу державу наділяв правом вимоги відновлення вказаного стану. Вину він не вважав необхідною умовою виникнення відповідальності держави, поряд з тим стверджував, що вина є допоміжною обставиною, яка підтверджує суб'єктивну сторону поведінки агента держави, та може сприяти у кваліфікації дії держави, на цій підставі також поділяв відповідальність на пряму (за власні дії держави та її агентів) та непряму (за дії інших держав та осіб) [14, с. 186].

Погляди Д. Анцилотті суттєво вплинули на сучасну доктрину міжнародного права та визначення відповідальності держави.

Румунський вчений-міжнародник Веспасіан В. Пелла доводив, що держава несе кримінальну відповідальність за міжнародним правом, наприклад за агресивну війну (outlawry of war – війна поза законом), та пропонував закріпити нормами міжнародного права підстави притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб, які вчиняють міжнародні злочини [15]. Необхідно зазначити, що це була перша спроба нормативувати міжнародну відповідальність держав.

Бурхливі дебати в 20-30 роках ХХ століття щодо правової природи відповідальності держави за міжнародним правом сприяли тому, що Ліга Націй намагалася кодифікувати звичаєві норми про відповідальність держави за завдання шкоди іноземцям та їх майну, однак згоди не було досягнуто через значні розбіжності в позиціях держав: одні обґрунтовували необхідність надання рівних прав іноземцям і громадянам, інші вважали, що такі права мають бити гартовані «мінімальними стандартами цивілізованих народів» [9, р. 558].

Австрійсько-англійський дослідник Герш Лаутерпах вказував, що міжнародне право повністю визнає принцип відповідальності держав, яка виникає за дії, що становлять підстави для звернення до міжнародного суду (international causes of actions), які в більшості пов'язані з порушенням приватного інтересу особи. Вчений згадував, що в доктрині існує два

протилежних підходи: у разі притягнення до відповідальності держави інша держава отримує нагляд над рівною собі державою, що суперечить суверенітету; а у випадку заперечення відповідальності держави, виникає дискримінація прав іноземців, що не відповідає принципу справедливості. На цій підставі вчений дійшов висновку, що необхідно знайти компроміс між протилежними поглядами на відповідальність з огляду на обставини справи, та з метою задоволення справедливості та існування універсального міжнародного правопорядку [16, р. 74, 106-107, 120-122].

ЛаутерпахГ. доводив, що відповідальність держави за неправомірні акти щодо іноземців та їх майна є загально визнаним принципом міжнародного права, а відсутність норм міжнародного права, які б регулювали вказані відносини, змушує міжнародні судові установи застосовувати загальні принципи права.

Лассу Френсису Лоуренсу Оппенгейму вдалося узагальнити погляди на відповідальність держави в міжнародному праві, які панували в попередні періоди, дійшовши висновку, що будь-яке зневажання державою міжнародно-правових зобов'язань становить міжнародно-правове порушення, а потерпіла держава, за умови дотримання зобов'язань з міжнародного мирного вирішення спорів, може змусити державу-порушника виконати притаманні їй міжнародні зобов'язання, застосувавши репресалії чи навіть війну. Він вказував, що міжнародним правопорушенням є як звичайне порушення договірних зобов'язань, що тягне обов'язок відшкодувати шкоду, так і порушення міжнародного права, що є кримінальними діяннями в загально визнаному значенні цього терміну. Злочином проти міжнародного права він визначав дії фізичних осіб, що спрямовані проти іноземних держав, які кримінальними кодексами визнаються злочинами (піратство, работоргівля на ін.). Цей автор вказував, що дії держави, які наносять шкоду іншій державі, не будуть вважатися міжнародним правопорушенням, якщо вони вчинені без наміру, неумисно та без злочинної недбалості. Він також обґрунтовував, що основним наслідком міжнародного неправомірного діяння слід вважати відшкодування матеріальної та моральної шкоди, де матеріальна шкода покривається виплатами, а моральна – принесенням відповідних вибачень. Причому, згадував, що питання розміру чи штрафних нарахувань повністю визначаються судом. Обґрунтовував, що з міжнародного правопорушення у потерпілої держави виникає право вимагати від держави-порушника вчинення таких дій, які потрібні для відшкодування завданої шкоди. У тому ж випадку, коли держава-порушник не відшкодовує завдану шкоду, потерпіла держава може звернутися до міжнародного суду [17, с. 312].

В окрему категорію відповідальності цей науковець виокремлював кримінальну відповідальність держави, яка, з його точки зору, могла наступити за розв'язування агресивної війни, оскільки вона була заборонена Пактом Бріана-Келлога, і така відповідальність наступала саме за дії, які законодавством цивілізованих держав визнавалися злочинами, що спричиняло за звичаєвим міжнародним правом можливості застосування до держави-порушника репресалій та війни, а не тільки відшкодування завданої шкоди. Оппенгейм згадує, що санкції, які були передбачені § 16 Статуту Ліги Націй та положеннями Статуту ООН, у рівній мірі мають каральний характер стосовно тих дій, які можуть мати ознаки агресивної війни. Він також припускав, що міжнародна кримінальна відповідальність держави могла б бути додатковою відповідальністю за дії осіб, які несуть міжнародну кримінальну відповідальність, наприклад, за порушення статті 3 Гаазької конвенції 1907 року. Однак у підсумку доходить висновку, що в практиці відсутні рішення міжнародних судів, які б притягували держави до міжнародної кримінальної відповідальності, оскільки не створено такого суду [17, с. 309-337].

Отже, Л. Оппенгейм дійшов висновку, що держава несе відповідальність за порушення норм міжнародного права на підставі міжнародного звичаю та надає потерпілій державі право звернутися до суду за відшкодуванням моральної та матеріальної шкоди. Учений, доводив, що відповідальність держави в міжнародному праві виникає за неправомірні дії державних органів (основна відповідальність) або фізичних осіб (похідна відповідальність). Злочини проти міжнародного права та міжнародні кримінальні злочини він вважав

неправомірними діями фізичних осіб, за які вони несуть відповідальність за міжнародним правом. Згадував, що в разі агресії держава може нести кримінальну відповідальність у вигляді репресалій та війни, що передбачено статутом Ліги Націй та ООН. Фактично, слід визнати, що Л. Оппенгейм запропонував систематизацію норм щодо відповідальності в міжнародному праві, яка з незначними змінами визнається сучасною доктриною.

Австрійсько-американський вчений Ганс Кельзен стверджував, що існує засада загального міжнародного права, за якою держава, якщо вона вважає, що певні її інтереси постраждали через поведінку іншої держави, уповноважується вдаватися до репресалій стосовно держави-порушника. Він вважав, що міжнародне право зобов'язує державу до певної поведінки, тоді як поведінка, що їй не відповідає, створює делікт, за який держава, яка є потерпілою, може самостійно застосовувати санкції, а рішення суду не потрібно. А санкції, які застосовуються за дії її уряду, становлять колективну відповідальність громадян держави за вчинений міжнародно-правовий делікт, оскільки неправомірні дії вчинено не тими індивідами, проти яких спрямовані санкції. Науковець підкреслював, що міжнародне право встановлює відповідальність фізичної особи, вказуючи, що за піратство або військові злочини, як було встановлено Лондонською заявою від 8 серпня 1945 року, можливе накладення санкцій за міжнародним правом на фізичних осіб. Не виключав він й існування кримінальної відповідальності держави за аналогією до відповідальності фізичних осіб за військові злочини. Умовою кримінальної відповідальності держави Кельзен визначаввину та посилався на те, що держава є *body corporate* (корпоративне утворення) та не має «*mens rea*» (вину ватувати волю), та відповідно не може бути піддана відповідальності в міжнародному праві, оскільки вважав, що це є виключення, позаяк теорія абсолютної відповідальності не відкидається навіть в кримінальному праві [18, с. 75-78, 115-118].

Оцінюючи погляди Г. Кельзена, необхідно вказати, що він розумів відповідальність держави в міжнародному праві, як обмеження прав держави, які є аналогічними тим, які існують у внутрішньодержавному праві та є санкціями, які застосовує інша держава чи міжнародна організація. Відповідальність держави він вважав колективною, оскільки порушення вчиняються органами держави, а відповідальність несе вся держава в особі її громадян, тобто інший суб'єкт, а не такий, який вчинив порушення. Вказував, що якщо уряд або орган діє незаконно, то і держава, яку представляє такий уряд, діє незаконно, і тому може вчинити міжнародний злочин. Зробив спробу відмежувати відповідальність держави за неправомірний акт, відповідальність фізичної особи за міжнародні протиправні акти (піратство) від міжнародної кримінальної відповідальності фізичної особи за міжнародним правом та держави, які ототожнював [19].

Англійський юрист-міжнародник Ян Броунлі обстоював точку зору про те, що в міжнародному праві загальновизнаним є існування принципу, за яким у випадку вчинення неправомірного акту держава несе відповідальність. На протипагу попередникам юрист стверджував, що відповідальність випливає з самого факту порушення норм міжнародного права, яке повинно спричинити порушення зобов'язань. Вчений переконував, що в міжнародному праві панує загальновизнаний принцип абсолютної відповідальності, який полягає в тому, що відповідальність виникає з доведенням вольової дії та наявності причинного зв'язку між дією та наслідком – порушенням зобов'язання, а необхідність доведення вини у формі *culpa lata* (груба недбалість) або принцип *dolus* (намір), що було застосовано у рішенні у справі Проливу Корфу, є винятком, а не правилом. На переконання Броунлі, суб'єктом відповідальності в міжнародному праві є держава або міжнародні організації, які несуть відповідальність за дії своїх органів, в особі яких вони діють, окрім випадків, коли посадові особи діяли за наказами іншої держави.

Окрім відповідальності за міжнародний неправомірний акт, Броунлі згадував, що міжнародне право передбачає відповідальність за правомірні дії, унаслідок спричинення шкоди джерелами підвищеної небезпеки, що може бути предметом відповідних договорів, однак зазначав, що така відповідальність має суто цивільно-правовий характер (наприклад, відповідальність за заподіяння шкоди ядерними установками). Також Броунлі підкреслював,

що всі проблеми щодо відповідальності в міжнародному праві пов'язані з різноманітним тлумаченням термінів: неправомірний акт, бездіяльність, шкода, репарації та ін. Відповідальність, на думку вченого, реалізувалася у певних формах поведінки держави-порушника: декларування наявності порушення зобов'язання судом, сатисфакцією – наданням вибачень або притягненням до відповідальності винуватих за внутрішньодержавним правом, запевнення щодо нескоювання порушень на майбутнє, реституцією – відновленням попереднього правового стану, та компенсацією – виплатою збитків. Він також допускав, що відповідальність може реалізуватися не тільки у відносинах між державою-порушником та потерпілою державою, однак у відносинах більшої кількості суб'єктів, якщо неправомірний акт зачіпає загальні інтереси та порушує норми *Jus Cogens* [20, с. 77-141].

Критикуючи погляди Я. Броунлі, слід зазначити, що відповідальність у міжнародному праві він вважав наслідком неправомірного акту або правомірного акту у формі репарацій, що має абсолютний характер та виникає за умови існування причинного зв'язку між вольовою дією держави та порушенням міжнародного права, що становить порушення обов'язку держави. Стверджував, що метою відповідальності держави є відновлення стану, який існував до порушення обов'язків державою.

Авторитетний уругвайський юрист-міжнародник Едуардо Хіменес де Аречага, досліджуючи відповідальність у міжнародному праві, вказував, що якщо через дії чи бездіяльність порушується зобов'язання, встановлене нормою міжнародного права, автоматично виникають нові правовідносини між суб'єктом міжнародного права, який вчинив неправомірний акт та який зобов'язаний нести за таке відповідальність у спосіб відшкодування завданої шкоди, та потерпілою стороною, яка вправі вимагати такої відповідальності у формі відшкодування. Він обґрунтовував твердження, що відповідальність може виникати у випадку утиску прав держави чи іноземних громадян.

До елементів міжнародної відповідальності цей фахівець відносив дію чи бездіяльність: а) яка створює порушення зобов'язання, передбаченого нормою міжнародного права; б) така дія має бути притаманна державі, як юридичній особі; в) нею має бути завдано шкоду, яка полягає у порушенні прав іншої держави, однак не завжди вона розуміється як матеріальні збитки.

Натомість Аречага заперечував вину як умову відповідальності, поряд з тим він допускав, що категорія «необхідної старанності», що не є суб'єктивним аспектом, може використовуватися для кваліфікації поведінки держави як неправомірної. Вказаний автор не погоджувався, що відповідальність у міжнародному праві є абсолютною (у міру ризику), оскільки це виключає сам факт існування неправомірної поведінки, та зазначав, що відповідальність за ризик існує тільки в чітко визначених випадках, врегульованих міжнародними договорами. Наслідком неправомірного діяння Аречага називав реторсії та реституцію, що, на його думку, становлять форми відповідальності, згадував про існування компенсацій у випадку наявності збитків та сатисфакції, та завдання державі моральної шкоди [21, с. 403-474].

У теоретичному доробку Е. Аречаги визначальним, на нашу думку, є його дослідження вини як умови відповідальності держави в міжнародному праві, де вчений обґрунтовував, що саме відсутність належної обачності в діях держави може бути умовою відповідальності, а не сама вина як така.

Аналізуючи іноземну доктрину міжнародного права, відомий радянський науковець Г. І. Тункін стверджував, що міжнародно-правова відповідальність – це юридичні наслідки порушення норм міжнародного права [22, с. 430]. Результатом таких порушень є виникнення правовідносин, які необхідно розрізняти таким чином: а) зобов'язання відшкодування шкоди (матеріальної та нематеріальної); б) санкції, тобто примусові заходи, які застосовуються до держави-правопорушника [23, с. 299].

На думку цього вченого, відповідальність держави залишається за своїм характером репараційною, де санкції зводяться до відшкодування шкоди, супутніми до яких є заходи

примусу у випадку невиконання державою-деліквентом (правопорушником) такого зобов'язання. Що ж до санкцій, які стосуються міжнародних злочинів держав, то тут, на думку вченого, проявляється принципово нове явище – санкції в цьому випадку не обмежуються відшкодуванням шкоди, але також включають заходи, які мають характер покарання – превенції [22, с. 478-479].

Обґрунтовано вважаємо, що Г. І. Тункін ототожнює відповідальність в міжнародному праві з виникненням нових відносин між державою-деліквентом (правопорушником) та постраждалою державою, через порушення норм міжнародного права, і ці відносини мають репараційний характер – тобто спрямовані на відшкодування шкоди, хоча ототожнення відповідальності та санкцій в міжнародному праві не є виправданим.

Відомий російський вчений-міжнародник Ю. М. Колосов вказував, що відповідальність у міжнародному праві – це юридична відповідальність суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, завдані іншому суб'єкту міжнародного права в результаті вчиненого правопорушення. Відповідальність в міжнародному праві, вчений розподіляв на: а) політичну, яка існує у вигляді сатисфакції (моральне задоволення), з метою недопущення порушень в майбутньому; б) матеріальну відповідальність (відшкодування завданої майнової шкоди, яка існує у формі реституції та репарації). До форм відповідальності він також відносив реторсії (примусові дії у відповідь), репресалії (відкликання посла) та колективні санкції, передбачені ст. ст. 41 та 42 Статуту ООН. Політична відповідальність, як стверджував вчений, виникає з факту порушення норм міжнародного права, яке охороняє інтерес іншої держави. Матеріальна ж відповідальність настає тоді, коли існує поєднання порушення норм міжнародного права, завдання шкоди та наявності безпосереднього зв'язку між ними. Вину як умову відповідальності він не визнавав, однак вказував, що абсолютна чи обмежена відповідальність може існувати за наявності чітко визначеного договірного регулювання, а доведення винуватих дій дає можливість уникнути потерпілою державою звинувачення в недружніх діях. Міжнародні правопорушення розподіляв на міжнародні делікти, що порушують основоположні принципи та норми міжнародного права, та міжнародні злочини, що підривають основоположні принципи міжнародного права і загрожують міжнародному миру та безпеці (агресія, геноцид, апартеїд та ін.). До суб'єктів відповідальності Ю. М. Колосов відносив суто суб'єктів міжнародного права, де вказував, що держава несе відповідальність за офіційних осіб як органів державної влади, причому, держава відповідає всім своїм майном. Разом з тим, суб'єктами міжнародно-правової відповідальності за злочини проти миру можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, причому, останні несуть кримінальну відповідальність за міжнародним правом та підпадають під юрисдикцію міжнародних спеціальних судів та їх відповідальність є додатковою до відповідальності держав [24, с. 257-271].

Вбачається, що в архітектонічному контексті Ю. М. Колосов розділяв відповідальність на юридичну (майнову) та політичну та окремо виділяв санкції – колективні дії у відповідь. Загалом вчений вважав, що відповідальність є логічним наслідком вчинення правопорушення.

Відомий український дипломат та вчений-міжнародник В. А. Василенко тлумачить міжнародно-правову відповідальність держави як явище, яке «... перш за все, пов'язано з її власною поведінкою, нехай вимушеною, але вольовим актом самого суб'єкта-правопорушника, яка виражається в ліквідації завданої ним нематеріальної або матеріальної шкоди, або несення обмеження свого суверенітету та своєї міжнародно-правової суб'єктності. Це виконання суб'єктом-правопорушником його зобов'язань в рамках охоронюваних міжнародно-правових відносин». Вчений доводить, що такі зобов'язання суб'єкта-правопорушника, мають особливі, обумовлені характером правопорушення, форми (форми відповідальності. – Авт.), а саме: ресторації, сатисфакції, реституції (субституції), репарації; обмеження суверенітету та міжнародно-правової суб'єктності держави, яка вчинила злочин тощо [25, с. 52]. Він відокремлює відповідальність та санкції. Відповідальність, як стверджує цей автор, це необхідний та прямий наслідок міжнародних

правопорушень, а санкції – це можливі та опосередковані наслідки таких дій, які виникають тоді, коли суб'єкт правопорушення відмовляється виконувати свої зобов'язання та які впливають із його відповідальності в рамках відповідних міжнародно-правових охоронюваних відносин, де санкція забезпечує відновлення правопорядку шляхом реалізації міжнародно-правової відповідальності держави-правопорушника у формах, залежно від вчиненого неправомірного діяння [25, с. 47-48]. У випадку агресії та негайного застосування санкції до агресора, як стверджує цей науковець, відповідальність та санкції будуть збігатися в часі, що детерміновано небезпекою агресії для миру та безпеки. Причому, у випадку агресії, сучасне міжнародне право пов'язує відповідальність не тільки з відшкодуванням шкоди, але й зі спеціальними обмеженнями, з метою викорінення таких явищ (обмеження судового суверенітету над злочинцями та ін.). Тобто, науковець відзначає, що відповідальність – це вольовий акт держави, а санкції мають примусовий характер, у чому й полягає різниця між санкціями та відповідальністю в міжнародному праві [25, с. 52].

Вважаємо, що доктринальними досягненнями В. А. Василенка є те, що він вдало обґрунтував сутність відповідальності держави в міжнародному праві та пояснив зміст відносин відповідальності, які розуміє та тлумачить як вольові дії держави-правопорушника, спрямовані на відновлення порушеного правопорядку, що забезпечується різними формами відповідальності: репресаліями, реституцією, сатисфакцією. Учений також, відокремлює санкції від форм відповідальності, поставивши під сумнів твердження попередників про існування політичної відповідальності в міжнародному праві у випадку агресії, оскільки акцентує увагу на тому, що в таких випадках відповідальність та санкції можуть наступати одночасно.

Отже, можна зробити висновок, що відповідальність держави в доктрині міжнародного права першої та другої половини ХХ століття насамперед сприймалася як феномен негативних наслідків для держави-порушника, які настають у випадку порушення такою державою норм міжнародного права, що містять зобов'язання держави. Поряд з тим, певні автори стверджували, що несення відповідальності є загально визнаним міжнародно-правовим принципом, однак доктрина не виробила чіткого визначення відносно того: а) які дії складають міжнародне протиправне діяння, б) які суб'єкти несуть відповідальність і в) за які дії. Не було згоди й у питанні, чи є вина необхідною умовою відповідальності держави, а також в чому полягає сам зміст відповідальності: у настанні негативних наслідків, чи у вольовій поведінці держави-порушника та здатності відновити стан, що існував до порушення, також була відсутня узгодженість щодо структурного і змістовного «наповнення» відповідальності.

Водночас, можливо простежити, що в другій половині ХХ століття спостерігається тенденція до сприйняття відповідальності держави за її власні дії, що суперечать нормам міжнародного права, та поступово формуються сукупності норм міжнародного права, які врегульовують відповідальність держави за протиправний акт, що вчинений саме нею – за порушення норм міжнародного права, відносно відповідальності фізичних осіб за дії, спрямовані проти міжнародного права, та дії, що загрожують миру та безпеці, а в національній доктрині – від цих норм додатково відмежовується сукупність норм, які регулюють санкції в міжнародному праві як примусові дії, що вживаються міжнародними організаціями та іншими державами за невиконання державою-порушником обов'язку відновити стан, який існував до порушення міжнародного права.

Міжнародно-правова відповідальність у доктрині ХХ століття залишалася компенсаційною, тобто спрямованою на відновлення стану, що існував до порушення, міжнародна відповідальність здебільшого реалізувалася в білатеральних відносинах, у формі репарацій між державою-порушником та постраждалою державою, у спосіб самопомоги, однак без визначення пропорційності таких дій [9, с. 243].

Основним висновком тут також є констатація позиції, згідно з якою сучасна національна та іноземна доктрина міжнародного права спирається на доробки класичної доктрини та доктрини, виробленої в ХХ столітті, та значно доповнює їх, розвиваючи відповідні напрямки.

Список використаної літератури

1. Hugo Grotius. The right of war and peace. Hugo Grotius; [edited and with an introduction by Richard Tuck]. Indiana: Liberty Fund, Inc., 2005. 1083 p.
2. Эмер де Ваттель. Право народов или принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов; [Под ред. Л. А. Комарова.]. М.: Сдано в набор 1959. 719 с.
3. Geore Notel. From Dionisio Antzilotti to Roberto Ago: The Classical International Law of State Responsibility and the Traditional Primacy of a Bileteral Concertion of Inter-state Relations. *Europien Journal of International law*. 2002. Vol. 13. № 5. P. 1083-1098.
4. Bynkershoek. De Foro Legatorum Liber Singularis (1744) chapter XXII, at 544.
5. Bluntschli J.C. Das modern Volkerrecht der civilisirten Staaten (1878) 265, para. 471.
6. Hall W. E. A Treaties on International Law (1895). 791 p.
7. Pradier-Fodere. Droit international public. Vol. 1 (1885). 329 p.
8. Edwin M. Borchard: 1928. Theoretical Aspects of the International Responsibility of States. Yale University. 1928. Electronic data. [Max-Planck Institute fur auslandisches offentliches Recht und Volkerrecht]. URL: World Wide Web. <http://www.zaoer.de> (viewed on May 25, 2018).
9. Antonio Cassese. International Law, Second Edition, Oxford University Press, 2005, 612 p.
10. EAGLETON CLYDE. The Responsibility of States in International Law: Pp. xiv, 291. New York: University Press, 1928 pp. xxiv, 291 Reviewed by Clement L. Bouve. *The American Journal of International Law*. Vol. 22. № 4 (Oct. 1928) pp. 924–925 available at. URL: <http://www.jstor.org/stable/2188451> Page Count: 2
11. Anzilotti D. Corso de droit international 1929 translated by Gilbert Gidle Vol. 1. 438 p.
12. Dupuy. 'Dionisio Anzilotti and Law of International Responsibility of States' 3EJIL. 1992 P. 139–148. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/3/1/1171.pdf>
13. Anzilotti D. La responsabilite international des Estats a raison des dommages sofferts par des entrangers RGDIP (1906), 1260 p.
14. Anzilotti D. Teoria generale della responsabolita dello stato nel diritto internazionale (1902), 187 p.
15. Reeves J.S. Revied Work La Criminalité Collective des États et le Droit Penal de L'Avenir. By Vespasien V. Pella. Bucharest: Imprimerie de l'Etat. *American Journal of International law*. Volume 21, Issue 1 January 1927, P. 205–206. Published online 04 May 2017. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/la-criminalite-collective-des-etats-et-le-droit-penal-de-lavenir-by-pella-vespasien-v-bucharest-imprimerie-de-letat-1925-pp-360/12D90CD6B9BD2B5ED56AEA%20B2D8C9F2DD>
16. Lauterpacht H. The function of the of the law in international community. Oxford: Oxford University Press, 1933. 492 p.
17. Оппенгейм Л. Международное право. Том 1. Мир / Л. Оппенгейм; [пер. с 6-го Английского издания, дополненного Г. Лаутерпахом под редакцией и предисловием проф. С. В. Крылова]. М.: Госуд. издан. иностр. лит., Библиотека внешней политики, 1948. 407 с.
18. Кельзен Ганс. Чисте правознавство: з дод.: Пробл. справедливості; [пер. з нім. О. Мокровольского]. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
19. Hans Kelsen, Collective and Individual Responsibility in International Law with Particular Regard to the Punishment of War Criminals, 31 Cal. L. Rev. 530 (1943). URL: <http://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol31/iss5/3>
20. Броунли Я. Международное право. Книга вторая / [пер. С. Н. Андрианова]. М.: Изд-во «Прогресс», 1977. 509 с.
21. Эдуардо Хименес Де Аречага. Современное международное право / Эдуардо Хименес Де Аречага; [пер. Ю. И. Папченко. Под ред. Г. И. Тункина]. М.: Изд-во «Прогрес», 1983. 479 с.
22. Тункин Г. И. Теория международного права. М.: Изд-во «Междунар. отнош.», 1970. 510 с.
23. Левин Д., Тункин Г. Вопросы теории международного права. М.: Госиздат, 1962.

330 с.

24. Колосов Ю. М., Кузнецов В. И. Международное право: учебник. М.: Междунар. отнош., 1995. 608 с.

25. Василенко В. А. Международно-правовые санкции. Київ: Глав. издат. объедин. «Высшая школа», 1982. 230 с.

O. Malovatsky

DOCTRINAL APPROACHES TO DETERMINING THE RESPONSIBILITY OF THE STATE IN INTERNATIONAL LAW

The paper examines doctrinal approaches to determining the responsibility of the state in international law. The author analyzed the historical principles of the emergence and development of this issue in international law and studied the legal nature of the state's responsibility under international law at the present stage of development of society.

Keywords: international law, state, responsibility of the state in international law, international legal responsibility.

УДК 347.155.5-056.24

Мітько Н. В.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НЕВИЛІКОВНОХВОРА ОСОБА» В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У тезах висвітлено новітні теоретико-методологічні підходи до визначення рівня поняття «невиліковнохвора особа» в національному та міжнародному праві. Означене питання розглядається у контексті реалізації суб'єктивного права людини на життя та правової можливості вільного розпорядженням власним життям.

Ключові слова: невиліковнохвора особа, право на життя, охорона здоров'я, евтаназія.

Сьогодні в Україні як на законодавчому, так і на науковому рівні поняття «невиліковнохвора особа» не знайшло свого відображення. Усесвітня організація охорони здоров'я дає таке визначення «паліативна медицина», згідно з яким це активний, цілісний догляд за пацієнтами, чії хвороби не підлягають вилікуванню. З цього можна зробити висновок, що є хвороби які не можна вилікувати. Тому авторам пропонується розглянути перелік хвороб, які належать до невиліковних. Це і зумовлює актуальність цієї теми.

У медицині використовуються декілька понять «хворий».

Згідно з енциклопедичним словником медичних термінів, «хворий – це людина, яка захворіла на те чи інше захворювання». Це поняття поділяється на три категорії, відповідно до особливостей свого статусу.

Амбулаторний хворий, який отримав медичну допомогу на прийомі в поліклініці (амбулаторії) або вдома; це одиниця статистичного обліку діяльності поліклініки (амбулаторії).

Хворий, який вибув із стаціонару – хворий, який вибув із стаціонару або помер там у певний обліковий період; це одиниця статистичного обліку в лікарні.

Інфекційний хворий – хворий на інфекційне захворювання, незалежно від ступеня його заразної віддачі, тобто небезпечності для оточення, як джерела інфекції.

Проте, на нашу думку, ці визначення не досить правильні, оскільки не визначають здатність хворого до праці, до нормального життя, до самообслуговування. За іншими джерелами, «хворий» – це людина, вражена якою-небудь хворобою, той, що свідчить про наявність хвороби.

Слово «невиліковний» сприймається як той, хто не дає надій на поліпшення. У сучасній медицині поняття «невиліковно хворий» має характеризувати людину, яка страждає на онкологію 4 стадії або інше хронічне захворювання в останній стадії розвитку. При цьому ця людина не може здійснювати повноцінне життя та не має жодного шансу на вилікування, оскільки медицина винесла вирок щодо вилікування, і подальше лікування не приносить

користі хворому, а тільки посилює страждання та з економічної точки зору не є ефективним [1, с. 186-192].

У зарубіжній літературі наявне поняття «термінальні» хворі [2, с.172–178].

З наукової точки зору, «термінальний» – той, що близький до кінця, граничний, тобто прикінцева стадія життя, стан пограничний між життям та смертю. Вважається, що термін «термінальний хворий» не слід вживати як синонім невиліковно хворого, бо він означає хворого в термінальному стані. Термінальний стан – це стан помирання, який містить у собі декілька стадій, або в початковій стадії постреанімаційного періоду. Стан хворого, який помирає від невиліковної хвороби, не вважається термінальним станом, поки кровообіг та газообмін забезпечуються власними силами організму [3, с. 544].

Хворі на гострі інфекційні захворювання, на туберкульоз та на деякі гострі захворювання (інфаркт міокарда, проривна виразка шлунку), з несприятливим прогнозом та раптовою смертю не можуть бути зараховані до категорії безнадійно хворих.

Інфекційні хвороби мають нетривалий термін захворювання, і лікування хворих на інфекційні захворювання повинно здійснюватися в інфекційних відділеннях з дотриманням санітарно-епідеміологічного режиму.

Перебіг туберкульозу має хронічний характер, але хворі на цю патологію на весь термін захворювання залишаються носіями хвороби, яка розповсюджується побутовим способом, і для їх лікування необхідна ізоляція хворого та спеціальний режим дезінфекції.

Можна зробити висновки, що до категорії «невиліковно хворі» доцільно віднести хворих на такі захворювання:

- онкологічні у 3–4 стадії;
- системи кровообігу, інваліди 1–2 групи;
- органів дихання, після видалення легені;
- неврологічні, після тяжких інсультів, ампутацій;
- крові та кровотворних органів;
- сечостатевої системи, після видалення органу;
- ендокринні.

Людина, що захворіла, має ряд особливостей, порівняно зі здоровою людиною, такі як:

- наявність захворювання та реакція на нього самого хворого;
- наявність хронічного захворювання та оцінка стану самим хворим;
- наявність занепокоєння, тривоги;
- наявність психологічної реакції на відрив від звичного середовища;
- бажання скоріше одужати;
- наявність віри в свої сили, у швидке одужання;
- наявність знань про свою хворобу та віра в допомогу медицини;
- можливість самооцінювання свого стану;
- позитивна реакція на хворобу з боку родини, підтримка його до одужання.

У багатьох країнах світу існує система надання медико-соціальної допомоги безнадійно хворим та відповідна законодавча база. Витоки системи паліативного лікування та догляду – у створенні лікарень для безнадійних хворих (хоспісів). «Хоспіс» – у перекладі з англійської мови – будинок для мандрівників.

Перший сучасний хоспіс Святого Кристофера був відкритий у Лондоні в 1967 році баронесою С. Сондерз, після чого рух щодо створення хоспісів розповсюдився в усьому світі [4]. Сьогодні в Англії паліативна допомога отримала статут медичного фаху.

В Австралії, Канаді та Англії існують академічні посади фахівців з паліативного лікування та національні асоціації.

У Франції та Японії проводиться державна політика допомоги безнадійно хворим, догляд у лікарнях здійснюється за рахунок медичного страхування, а хто його не має – отримує догляд у відділеннях гуманітарної допомоги. У Франції хворі, як правило, вмирають у лікарнях, на них припадає 8 із 10 смертей. У Японії у зв'язку зі збільшенням осіб похилого віку гостро стоїть проблема забезпечення медико-соціальною допомогою, не вистачає

кількості лікарняних ліжок у лікарнях та будинках сестринського догляду для хронічно хворих. Але в цій країні створюються заклади для надання медико-соціальної допомоги, розробляються тарифи та стандарти для персоналу, впроваджена система догляду вдома [5, с. 14-22].

В Ізраїлі існують відділення для хронічно хворих при будинках для осіб похилого віку. Фінансування здійснюється за рахунок лікарняних кас.

У Фінляндії хоспісний рух не отримав розвитку, існує лише 3.

Крім того, близько 2% пацієнтів перебувають у центрах здоров'я (лікарнях) понад рік. Це хворі похилого віку, які страждають на хронічні захворювання і потребують тривалого лікування та кваліфікованого догляду.

Уряди Австралії, Японії, Швеції прийняли рішення відносно контролювання болю.

В Італії прийнято закон, який дозволяє призначати хворим пероральне введення опіатів (у вигляді таблеток). Здійснення політики знеболювання під час захворювань на рак в індійських штатах Гуджарат, Карнатака, Махараста та Таміл-Наду в рамках Національного Всеіндійського плану боротьби з раком передбачає також, поряд з професійним навчанням працівників охорони здоров'я, надання можливості використовувати морфін у вигляді таблеток.

У Данії, якщо лікар вважає, що подальше протипухлинне лікування безперспективне, особі, яка здійснює догляд за хворим, надається оплачувана відпустка. Така ж практика здійснюється в Норвегії.

У Сполучених Штатах Америки прийнято законодавчі акти, які стосуються надання паліативної допомоги безнадійно хворим вдома або у хоспісі.

Поняття «хоспіс» у цій країні включає комплекс заходів, які дозволяють пацієнтам у термінальному стані провести останні місяці та дні свого життя в домашній або наблизеній до домашньої обстановці і при цьому бути максимально вільними від болю та інших супутніх симптомів. Допомога може надаватися вдома, у стаціонарі хоспісу або в іншому лікарняному закладі, в якому для паліативної допомоги може бути відведена частина приміщення. Хоспіс у США розглядається не як будь-яке визначене місце, а як концепція надання допомоги смертельно хворим людям.

У безнадійно хворих зберігається ряд характеристик хворої людини і проявляються певні специфічні особливості, притаманні здебільшого лише цій категорії хворих:

- покірливість хворобі;
- наявність духовної кризи;
- духовна та фізична зломленість;
- відсутність бажання жити;
- наявність депресивного стану;
- наявність психічних змін, явища самоізоляції;
- незадоволення своїм станом;
- наявність страху за свою родину, дітей;
- наявність агресії;
- наявність складних взаємовідносин у сім'ї, пов'язаних із хворобою, з очікуванням смерті, розподілом спадщини;
- наявність страху перед болем, який іноді переважає страх смерті;
- наявність страху перед очікуваною смертю;
- наявність відчаю через неможливість зробити головні, з точки зору хворого, справи.

Сьогодні, для вирішення питань щодо покращення медико-соціальних послуг населенню, надання паліативної допомоги тим, хто її потребує, раціонального використання ресурсів, які надаються для такої допомоги, необхідно офіційно визначити «невиліковно хворих осіб» як категорію споживачів таких послуг у галузі охорони здоров'я та соціального захисту.

Ураховуючи вищенаведене, автор пропонує таке визначене поняття «невиліковно хворий»: це фізична особа (пацієнт), яка в силу фізичних вад має невиліковне прогресивне

захворювання, виражене больовими симптомами, тяжкими розладами життєдіяльності, що не може бути вилікуваним сучасними і доступними методами та засобами і супроводжуються психічними розладами у термінальній стадії захворювання, що унеможлиблюють здатність хворого до праці, до нормального життя, до самообслуговування.

Список використаної літератури

1. Крюков С. А. Сучасні проблеми державного управління у галузі надання медико-соціальної допомоги безнадійно хворим. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2001. № 2, Ч. 2. С.186-192.
2. Christakis N. A, Escarse J. J. Survival of Medicare patients after enrollment in Hospice Programs. *The New England Journal of Medicine*. 1996. Vol. 335, № 3. P. 172-178.
3. Большая медицинская энциклопедия: В 30-ти т. / за ред. Б. В. Петровский. 3-е М.: Сов. Энциклопедия, 1985. Т. 25: Теннис-Углекислота. 544 с.
4. Крюков С. А. Законодавчі аспекти паліативної медицини: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2001. № 4. С. 214–221.
5. Гришин В. В., Семенов В. Ю., Бродская Ю. Б. Медицинское страхование в Японии. *Экономика здравоохранения*. 1997. № 1. С. 14–22.

N. Mitko

THE PROBLEM QUESTIONS ON DEFINITION OF THE CONCEPT “IN CURABLY ILL PERSON” IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW

The thesis highlights the latest theoretical and methodological approaches to determining the level of the concept of “incurably ill person” in national and international law. This issue is considered in the context of the implementation of the subjective human right to life and the legal possibility of free disposal of one’s own life.

Keywords: incurable ill person, right to life, health care, euthanasia.

УДК 341.211

Михайленко А. В.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У тезах висвітлено поняття національної безпеки у сучасному міжнародному праві. Наголошено, що сфера забезпечення національної безпеки сучасної держави перебуває у стані стрімких та постійних змін. Проаналізовано коло проблем, пов’язаних із забезпеченням національної безпеки в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, конституційне право, міжнародне право, національна безпека.

Проблеми національної безпеки належать до найважливіших, найскладніших багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного і політичного життя [1].

Процеси глобалізації, посилення єдності світу з одночасним поглибленням його національної різноманітності є саме тими факторами, під впливом яких відбуваються серйозні зміни в усій структурі суспільства і держави. Як зазначає В. Н. Денисов, процеси інтернаціоналізації питань забезпечення національної безпеки держави пов’язані не тільки з підвищенням ролі міжнародного та європейського права у внутрішніх правопорядках держав, але й зі змінами конституційно-правового регулювання питань у світлі міждержавної інтеграції [2, с. 9].

Національна безпека – це категорія, яка характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави.

Нинішній етап розвитку людської цивілізації характеризується тим, що сфера

забезпечення національної безпеки сучасної держави перебуває у стані стрімких та постійних змін, і в ній переплітаються практично всі сторони життєдіяльності суспільства та функціонування держави.

З початку XXI ст. головним законом світового розвитку стала глобалізація з її об'єктивними і закономірними процесами – інтеграція, глобалізація розвитку, глобальна трансформація. Процеси глобалізації відіграють роль зовнішнього фактора, який має амбівалентну спрямованість щодо національної безпеки, яка полягає в тому, що, будучи позитивним явищем суспільного прогресу, глобалізація поглиблює проблеми національної безпеки.

Крім того, вони є одним із факторів, який привів до формування нового уявлення про національну безпеку, відповідно до якого, по-перше, остання є складовим елементом системи вищого рівня (регіональної, міжнародної, глобальної безпеки), що є наслідком інтеграції світового співтовариства у прагненні подолати спільні загрози та виклики. А по-друге, проблеми національної безпеки отримали широке розуміння, що викликано інтернаціоналізацією політичних і правових систем різних країн та пов'язує їх з акцентом на невійськових аспектах національної безпеки, зокрема питаннях людського розвитку [3, с. 62].

Слід зазначити, що глобалізація стимулює суперечливі тенденції суспільного розвитку. Вона проходить в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, яка викликає різноманітні форми як співробітництва, так і суперництва, породжує велику кількість загроз для національної безпеки та вимагає від держав використання гнучких координаційних механізмів у цій сфері. До вище зазначених проблем забезпечення національної безпеки в умовах глобалізації, слід додати, що найбільш відчутними негативними джерелами цих загроз, є ще такі явища, як міжнародні переливання капіталу, що вийшли з-під контролю і дають волю діям міжнародних фінансових спекулянтів, а також швидке поширення локальних економічних збоїв на інші регіони світу, труднощі в пристосуванні до глобалізації країн, що розвиваються, а також країн з перехідною економікою, оскільки нерівні стартові можливості змушують ці країни приймати не вигідні для себе «правила гри», зростаючий розрив у рівні добробуту і ступені втягнення в процеси глобалізації багатих і бідних країн, це залишає останнім дуже не вигідний вибір для розвитку.

Також одним із негативних факторів є витіснення зі сфери зайнятості менш підготовлених до технічного прогресу працівників, зростання безробіття в країнах, що розвиваються, зростання некерованості в розвитку ядерного технологічного потенціалу, загострення боротьби за розподіл світових природних, в тому числі енергетичних, зернових, водних, мінеральних ресурсів.

Ще однією проблемою у забезпеченні збереження національної безпеки в умовах глобалізації виступає інформаційна експансія найбільш впливових і сильних в інформаційному аспекті держав щодо решти держав світу, які хоч і мирним шляхом, але все ж можуть намагатися проникати в інформаційну сферу держав, заради навіювання та завуальованої пропаганди власних ідеологій [4, с. 109].

Резюмуючи, слід визначити, що на сучасному етапі становлення державності є доцільним, оскільки реальна та ефективна політика у сфері забезпечення національної безпеки повинна будуватись на основі чіткого урахування суттєвих факторів, які на неї впливають, знання їх основних характеристик, пріоритетів і граничних значень. Кожний з цих факторів впливає на стан національної безпеки у різний спосіб, що потребує їх системного та комплексного врахування у процесі розвитку нашої держави, державного устрою у нашій країні, та безпосереднього усунення проблем та прогалин у забезпеченні національної безпеки за умов тенденцій загального світового розвитку та власне глобалізації.

Список використаної літератури

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31, стор. 5. Ст. 241.
2. Денисов В. Н. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України. Київ: Юстиніан, 2006. 672 с.

3. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс. Харків: Майдан, 2007. 283 с.

4. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012 р. Випуск 24. С. 108-112.

A. Mykhailenko

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF PROVIDING NATIONAL SECURITY IN GLOBALIZATION CONDITIONS

The theses highlighted the concept of national security in modern international law. It was emphasized that the sphere of ensuring the national security of the modern state is in a state of rapid and permanent changes. The range of problems connected with ensuring national security in the conditions of globalization has been analyzed.

Keywords: globalization, constitutional law, international law, national security.

УДК 342.7(477-074)

Некрасова О. В.

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ

У тезах висвітлено окремі аспекти міжнародної діяльності України із міжнародними організаціями, що спричинена військовою агресією Росії та частковою окупацією території України, на прикладі співробітництва із Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні.

Ключові слова: міжнародна діяльність, міжнародні організації, принципи міжнародного права, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні.

У зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України та подальшою окупацією частини суверенної території нашої держави як ніколи раніше актуалізувалась міжнародна діяльність України, що спрямована на захист прав людини на окупованих територіях та відновлення територіальної цілісності.

Міжнародна діяльність у зазначеній сфері багатоаспектна, зокрема виявляється у поданні позовів до міжнародних інституцій з метою недопущення посягань на права громадян України, що мешкають у зоні конфлікту, а також у відновленні таких прав у випадку їх порушення. Окремо слід зазначити напрямок співробітництва України із міжнародними організаціями. На території нашої держави сьогодні присутні представники 77 міжнародних організацій, членом яких є Україна, шість з них діють безпосередньо на території Донбасу: ОБСЄ, Червоний Хрест, Amnesty International, УВКБ ООН, Human Rights Watch.

21 березня 2014 року на запрошення уряду України на підставі консенсусного рішення 57 країн-учасниць ОБСЄ була утворена Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (далі – СММ), у складі 100 осіб строком на 6 місяців. Влітку 2014 року, після загострення конфліктів, чисельність СММ було збільшено до 500 осіб, а мандат продовжений до 31 березня 2016 року. Мета місії проводити моніторинг та звітувати про ситуацію з дотримання прав людини та гуманітарну ситуацію як у зоні конфлікту на Донбасі, так і по всій території України. Мандат місії поширено на всю територію України в межах міжнародно-визнаних кордонів, однак на практиці її діяльність в Автономній Республіці Крим та частинах Донецької і Луганської областей на необґрунтованих підставах в односторонньому порядку заблоковано керівництвом Російської Федерації.

Росія на листопад 2017 року мала контингент чисельністю 39 спостерігачів в місії оскільки є країною-учасницею і має право на своє представництво

Всі рішення в ОБСЄ приймаються консенсусом 57-ми держав-членів. Для України ризик полягає в можливості Росії впливати на будь-яке рішення ОБСЄ, в тому числі щодо роботи Моніторингової місії в Україні.

Використовуючи принцип консенсусу, Росія допускає до прийняття в ОБСЄ лише ті рішення, які не перешкоджають її цілям.

Варто зазначити, що під час прийняття рішення Постійною Радою ОБСЄ у березні 2014 року про спрямування СММ в Україну Росія наполягла на виключенні Криму з території моніторингу, таким чином позбавивши міжнародну спільноту можливості отримувати об'єктивну інформацію з півострова.

Вплив Росії в рамках діяльності Спеціальної моніторингової місії забезпечує вже згаданий принцип консенсусу, широкі можливості двосторонньої дипломатії для отримання підтримки та можливості працевлаштування в організацію лояльних службовців, які здатні забезпечувати потрібний Росії результат. Процес призначення цивільних спостерігачів в СММ цілком знаходиться у сфері відповідальності країни, яка їх направляє, тому керівництво СММ має обмежені можливості щодо «відфільтрування» сумнівних кандидатів.

Російська окупаційна адміністрація значно обмежує пересування патрулів СММ на зазначених територіях і відмовляє в доступі до окупованих АР Крим і м. Севастополь. Місія спостерігачів на російсько-українському кордоні надзвичайно обмежена в своїх можливостях через запроваджені російською стороною вимоги до її діяльності та небажання РФ поширювати мандат місії на інші пункти пропуску.

Наступне питання визначення дій Росії як акту агресії можливе також в обхід Ради Безпеки через Генеральну Асамблею ООН. Для того, щоб отримати міжнародно-правові рішення, які мають юридичну, а не політичну силу, – необхідна кропітка дипломатична та міжнародно-правова робота з боку України, яка в тому числі має включати подання Україною позовів щодо неправомірних дій Росії в міжнародні суди.

Для сучасного міжнародного права залишаються незмінними основні принципи, серед яких принцип непорушності кордонів, недоторканності державної території, невтручання у внутрішні справи та ін. Ці принципи вважаються основою міжнародного права. Саме вважаються.

Але збройна агресія РФ у 2014 році призвела до колосальних порушень міжнародного законодавства у правоохоронній сфері, що полягало у численних порушеннях прав людини, у тому числі мабуть і найважливішого – права на життя у зоні конфлікту. Крім того, дотепер на окупованих Росією територіях правоохоронними органами України фіксуються систематичні порушення прав людини.

Все це стало можливе у зв'язку з тим, що принцип суверенної рівності держав, великих і малих, закріплений у Статуті ООН, цим же Статутом був і порушений, оскільки п'ять великих держав (в т.ч. РФ) було наділено правами, яких не мали будь-які інші члени ООН. Таким чином, у зв'язку з наявністю у Росії так званого «права вето» у системі міжнародного законодавства утворюється «пробіл», що дає можливість РФ порушувати міжнародне законодавство, у тому числі і у правоохоронній сфері. Проблема міжнародної правотворчості полягає у відсутності механізму прийняття актів міжнародного законодавства, що унеможливають повторення таких випадків, наслідком яких є можливість «обійти» норми міжнародного законодавства у правоохоронній сфері.

В контексті консолідації позицій міжнародної спільноти для протидії російській агресії проти України важливою є роль Парламентської Асамблеї ОБСЄ, в якій рішення ухвалюються без застосування правила консенсусу, що позбавляє РФ можливості блокувати їх. У 2018 році, зокрема, на щорічній сесії в Берліні було ухвалено Резолюцію «Триваючі порушення прав людини і основних свобод в Автономній Республіці Крим і місті Севастополь (Україна)».

Теоретично, цілком можливо усунути Росію, як державу-агресора, від діяльності ОБСЄ на території України та від прийняття рішень щодо врегулювання конфлікту на Донбасі. ОБСЄ має правовий інструмент усунення держави-агресора від своєї діяльності із врегулювання конфлікту – це принцип «консенсус мінус один», який був прийнятий на Празькій зустрічі Ради міністрів ОБСЄ у 1992 р. і застосовувався один раз стосовно

колишньої Югославії. На нашу думку, таке рішення можливе, але малоімовірне з огляду на вплив Росії на політико-дипломатичну ситуацію, що склалася навколо російської агресії щодо України, коли навіть не всі європейські держави приймають рішення приєднатися до санкцій ЄС стосовно Росії.

O. Nekrasova

INTERNATIONAL ACTIVITY ON PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINIAN TERRITORIES AND RESTORATION OF ITS TERRITORIAL INTEGRITY

The theses highlight some aspects of international activity of Ukraine with international organizations, which is caused by the military aggression of Russia and the partial occupation of the territory of Ukraine, on the example of cooperation with the Special Monitoring Mission of the OSCE in Ukraine.

Keywords: *international activity, international organizations, principles of international law, OSCE Special Monitoring Mission in Ukraine.*

УДК 341.241:614.4

Орінда Е. Н.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У БОРОТЬБІ З ЕПІДЕМІЯМИ ТА ПАНДЕМІЯМИ

У тезах висвітлено новітні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу глобалізації на міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з епідеміями та пандеміями.

Ключові слова: *глобалізація, епідемія, міжнародне право, пандемія.*

Не викликає сумнівів як факт об'єктивного існування у міжнародних відносинах такого явища, як «глобалізація», котра позитивно та негативно впливає на розвиток міжнародно-правового співробітництва щодо подолання негативних її наслідків.

Глобалізація проявляється у сфері міжнародної торгівлі, стратегії виробництва і глобальних потоків капіталу, культурного релятивізму, а також породжує низку проблем.

Епідемії суттєво вплинули на розвиток цивілізації, включаючи економіку, культуру, релігію, право. Питання взаємозв'язку розвитку цивілізації з впливом інфекційних захворювань розглянув Арно Карленом у праці «Людина і Мікроби» [1]. Не стало винятком і міжнародне право, і міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з розповсюдженням епідемій. Віддавна держави прагнули убезпечити себе від проникнення епідемій, і в уже перших міжнародних санітарних конференціях та конвенціях визначалися пріоритети щодо необхідності створення міжнародно-правового механізму боротьби з розповсюдженням епідемій. Сьогодні вимагає деталізації та координації для міжнародно-правового інструментарію боротьби з розповсюдженням епідемій.

Серед глобальних проблем людства, тобто таких, які потребують спільних зусиль світової спільноти на глобальному рівні задля свого вирішення, потрібно визначити поширення епідемій та пандемій. Передумовою формування цієї глобальної проблеми є багато факторів, а саме свобода переміщення товарів, людей, тварин, що створює сприятливі умови для розповсюдження епідемій та пандемій на глобальному рівні. Поширення епідемій та пандемій загрожує й індивідуальному здоров'ю і колективному, що породжує небезпеку для всього людства чи геному конкретної нації, яка є в зоні ризику.

ВООЗ стверджує, що нині інфекційні захворювання являють собою «глобальну кризу, яка вимагає координованого міжнародного співробітництва. Як справедливо зазначають О. В. Задорожній, М. О. Медведєва, з огляду на збільшення кількості нових, раніше невідомих і вкрай небезпечних інфекційних хвороб (наприклад, SARS, високопатогенний грип птиці), збільшення числа жертв таких хвороб та поширення епідемій по всьому світу нагальним постає питання про забезпечення права на охорону здоров'я пересічних громадян в кожній державі [2, с. 64].

Визнання того факту, що глобалізація несе з собою як нові складні проблеми світового

поширення хвороб, так можливості для їх запобігання, стало відправною точкою для перегляду Міжнародних і медико-санітарних правил 1969 р. та прийняття нових у 2005 р., каталізатором цього процесу став спалах ТОРС в 2003 році.

Різке збільшення темпів поширення епідемічних інфекцій, що представляють глобальну загрозу, відсутність стійких позитивних тенденцій у боротьбі з ВІЛ/СНІДом, туберкульозом та малярією, розповсюдження Еболи, негативний вплив епідемій і пандемій на всі сфери діяльності сучасного суспільства показали, що наявні програми та ініціативи недостатні для ефективного протистояння таким пандеміям. Для того, щоб більш ефективно протистояти їм, потрібна участь міжнародних урядових і неурядових організацій, а також необхідне прийняття низки заходів політичного, економічного, правового характеру та створення системи глобального управління.

Отже, глобалізація породжує проблеми з інфекційними захворюваннями, стимулюючи поширення епідемій та пандемій, що змушує держави та міжнародні урядові та неурядові організації співпрацювати. Історично склалося так, що міжнародне право має важливе значення для створення механізмів такого співробітництва. Використання міжнародного права у боротьбі з інфекційними захворюваннями має вирішувати проблеми управління, які глобалізація породжує для громадського здоров'я. Прийняття останньої редакції ММСП 2005 р. засвідчило зміни у міжнародному праві, які відбулися як фактор впливу глобальної політики щодо інфекційних захворювань. У межах традиційної сфери горизонтального міжнародно-правового регулювання увага перейшла від класичного до торговельного режиму, змінивши структуру та зміст ролі міжнародного права у боротьбі з інфекційними захворюваннями. Крім того, перегляд ММСП означає трансформацію класичного режиму контролю над інфекційними захворюваннями та адаптацію його до торговельного режиму, пов'язаного з режимом захисту права на здоров'я.

Список використаної літератури

1. Karlen A. Man and Microbes: Disease and Plagues in History and Modern Time. URL: <http://vybory.org/articles/718.html>

2. Задорожній О. В., Медведєва М. О. Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*. 2006. № 1.

E. Orinda

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST EPIDEMIOLOGY AND PANDEMICS

The theses cover the latest theoretical and methodological approaches to determining the impact of globalization on international legal cooperation in the fight against epidemics and pandemics.

Keywords: international law, globalization, epidemic, pandemic.

УДК 342.72/.73(477)

Орлова В. Є.

ЮРИДИЧНИЙ ОГЛЯД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХ

У тезах висвітлено новітні теоретико-методологічні підходи до конституційного закріплення права на достатній життєвий рівень в Україні в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції. Проаналізовано місце та роль права на достатній життєвий рівень у системі основних конституційних прав особи в сучасній правовій державі.

Ключові слова: конституційне право, конституційні права, достатній життєвий рівень, конституціоналізм.

У демократичній, соціальній, правовій державі, якою відповідно до ст. 1 Конституції проголошено Україну, посилена увага приділяється теоретичному переосмисленню багатьох

уявленнь про державу і право та особливостям конституційного закріплення прав людини і громадянина. В умовах європейської міждержавної інтеграції набуває сенсу розширення кола основних прав і свобод. Пріоритетне та важливе значення серед конституційних прав і свобод людини і громадянина належить групі соціально-економічних прав. Це зумовлено тим, що завдяки ним можливе забезпечення першочергових потреб та гідного існування людини. Забезпечення інших прав (громадянських (особистих), політичних, культурних, екологічних, інформаційних) можливе за умови, якщо особа має достатні засоби та ресурси для свого фізичного існування.

Важливе місце серед соціально-економічних прав і свобод належить праву на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, закріплене Конституцією України. Забезпечення достатнього життєвого рівня визначається не тільки як найважливіша конституційна мета розвитку багатьох держав, а й перша ознака соціальної держави, як кінцеве завдання соціально-економічних програм уряду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері конституційного права та права соціального забезпечення свідчить про те, що окремим аспектам конституційного права на достатній життєвий рівень присвячено чимало праць учених, зокрема, таких як: Н. Б. Болотіна, Е. С. Бондарева, Л. М. Колодій, О. Г. Макаренко, В. В. Мацокін, А. Ю. Олійник, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипко, С. М. Синчук та ін.

Уперше право на достатній рівень життя було визначено на початку ХХ ст. у Німеччині. У статті 151 Веймарської Конституції 1918 року зазначено, що організація господарського життя повинна відповідати принципам справедливості з метою забезпечення всім гідного існування. Згодом це право набуло майже загального поширення й стало своєрідним еталоном, стандартом правового регулювання соціальних прав громадян, а також визначальною ознакою соціальної спрямованості будь-якої держави світу. На сьогодні соціальні стандарти та комплекс заходів у цій сфері визначені на міжнародному та європейському рівнях.

У практиці вітчизняного законодавства вперше право на достатній життєвий рівень для особи та її сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, було закріплено статтею 48 Конституції України 1996 року [1]. Водночас відсутність закріплення на законодавчому рівні категорій «рівень життя» та «достатній життєвий рівень» залишає багато проблем, зокрема, невідповідність установленій категорії «достатній життєвий рівень» прожитковому мінімуму, який в Україні не відповідає реаліям, у зв'язку з чим стає важко говорити про забезпечення достатнього рівня життя людини. Адже рівень життя є складним і багатоплановим поняттям, що охоплює різноманітні аспекти життєдіяльності людини, динамічною категорією, розуміння якої залежить від рівня розвитку суспільства в конкретний період часу.

Особливістю положення «достатній життєвий рівень» фахівці відзначають також відсутність у законодавстві визначення меж цієї достатності, його рекомендаційне формулювання та постійна змінюваність залежно від рівня соціально-економічного розвитку країни та інших чинників. Термін «достатній життєвий рівень» є оціночним поняттям, має відносний характер і не підлягає точному визначенню [2]. Фахівці права розглядають рівень життя в аспекті забезпечення найважливіших конституційних прав людини й громадянина, сутність якого полягає в можливості достатнього харчування, одягу, житла з метою забезпечення, досягнення певного життєвого рівня. Змістом є право на соціальне благо як гарантія існування і прояву можливостей особи [3].

На жаль, сьогодні українське законодавство не дає роз'яснення, що можна вважати «достатнім харчуванням, одягом і житлом» [4, с. 135-137]. Але в законодавстві введено термін «прожитковий мінімум», тобто вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору харчових продуктів, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [5]. Середньорічний розмір прожиткового мінімуму розраховується як середньозважена

величина розмірів прожиткового мінімуму, що діяли протягом звітного року. Так, визначивши склад споживчого кошика, тобто мінімального набору харчових продуктів, непродовольчих товарів і послуг, необхідних для збереження здоров'я людини та забезпечення її життєдіяльності, кожного року Закон України «Про Державний бюджет України» встановлює величину прожиткового мінімуму. У 2019 році в Україні прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 01 січня 2019 року – 1853 гривні, з 01 липня – 1936 гривень, з 01 грудня – 2027 гривень. Мінімальна заробітна плата: у місячному розмірі: з 01 січня – 4173 гривні; у погодинному розмірі: з 01 січня – 25,13 гривні [6].

Зрозуміло, для повної реалізації ст. 48 Конституції України необхідно послідовно підвищувати прожитковий мінімум відповідно до адекватних реалій потреб людини, враховуючи досвід закордонних держав, і наблизити до його рівня мінімальний розмір оплати праці в Україні. Але й без цього є зрозумілим, що вирішення цієї проблеми є вельми далекою перспективою для нашої держави. Законопроект «Про Державний бюджет» на наступний рік обов'язково повинен розроблятися з урахуванням прожиткового мінімуму європейських держав. Це ті питання, які підлягають вирішенню в першу чергу в умовах євроінтеграційного напрямку України [7].

Щодо міжнародних джерел найважливіше значення стосовно забезпечення соціально-економічних прав має Європейська соціальна хартія (переглянута), яку було підписано Україною 03 травня 1996 року, ратифіковано Верховною Радою України 14 вересня 2006 року [8]. Тим самим, крім іншого, Україна взяла на себе зобов'язання частини першої Хартії, а саме: «Усі працівники мають право на справедливий винагороду, яка забезпечить достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей». Проте необхідно звернути особливу увагу на те, що дуже важливі питання у зв'язку з впровадженням Європейської соціальної хартії (переглянутої) в Україні ще досі залишаються невирішеними. Так, Україна не приєдналась до основоположного пункту 1 статті 4 Хартії, який визнає право працівників на винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень. Упущенням є те, що у трудовому законодавстві України не використовується термін «справедлива винагорода», який закріплено в Європейській соціальній хартії (переглянутій) та в Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників від 09 грудня 1989 року, де закріплено, що всі види зайнятості підлягають справедливій винагороді і працівникам забезпечується справедлива заробітна плата, тобто заробітна плата, достатня для забезпечення їм гідного рівня життя [7].

Підсумовуючи, слід констатувати, що на сьогодні в Україні існує ряд проблем, які пов'язані із забезпеченням права на достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї, до яких, зокрема, належать значна диференціація доходів населення, демографічна криза, погіршення стану здоров'я населення, високий рівень безробіття та бідності, недосконалість чинного законодавства у сфері соціальної політики, відсутність ефективної системи державних органів та координації їх діяльності щодо забезпечення реалізації конституційного права на достатній рівень життя.

Для вирішення існуючих проблем необхідне вдосконалення чинного національного законодавства України, ратифікація відповідних положень міжнародних актів, а також розробка координації дій державних органів, що стосуються забезпечення конституційного права на достатній життєвий рівень.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://rada.gov.ua/>
2. Кириченко Ю. В. Пояснювальна записка щодо обґрунтування необхідності зміни статті 48 Конституції України. URL: <http://cau.in.ua/ua/news/id/kirichenko-776/>
3. Актуальні проблеми конституційного права України: підруч. / За заг. ред. А. Ю. Олійника. Київ: Видавничий дім «Скіф», 2012. 266 с.
4. Конституційне право України: підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за заг. ред. В. Ф. Погорілка; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. ун-т права.

Київ: Наукова думка; Прецедент, 2007. 344 с.

5. Оклей І. В. Правове регулювання пенсійного забезпечення та надання соціальних послуг у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків: Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 2009. 227 с.

6. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 50. Ст. 400. URL: <http://rada.gov.ua/>

7. Барегамян С. Х. Конституційне право на працю та його реалізація в умовах європейської міждержавної інтеграції: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018. 254 с.

8. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст. 418. URL: <http://rada.gov.ua/>

V. Orlova

LEGAL REVIEW OF CONSTITUTIONAL CONSTITUTION OF THE RIGHT FOR LIFE IN UKRAINE IN THE MODERN EURO-INTEGRATION CONDITIONS

The thesis highlights the latest theoretical and methodological approaches to the constitutional consolidation of the right to an adequate standard of living in Ukraine in the current conditions of European interstate integration. The place and role of the right to an adequate standard of living in the system of basic constitutional rights of a person in a modern legal state are analyzed.

Keywords: constitutional law, constitutional rights, right for life, constitutionalism.

УДК 341:330.3

Півень О. В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

У тезах висвітлено новітні теоретико-методологічні погляди на глобальні проблеми сучасності. Здійснено спробу визначення практичних міжнародно-правових шляхів подолання глобальних проблем людства на сучасному етапі світового економічного, політичного, культурного, правового розвитку.

Ключові слова: глобалізація, глобальні проблеми людства, міжнародне право.

Людство постійно розвивається та вдосконалюється, відбувається науково-технічна революція, разом із тим посилюється антропогенний вплив на природу і починають виникати нові проблеми та загрози, які мають згубні наслідки не тільки для держав, а й для усього світу в цілому. Найновітніші досягнення науки, нові технології змінюють життя суспільства і, водночас, погіршують природне середовище та загальний стан здоров'я людей.

Особливості інтеграційних процесів, що охоплюють найрізноманітніші сфери людського життя, найгостріше проявляють себе в так званих глобальних проблемах сучасності. До них відносять проблеми, які: торкаються життєво важливих інтересів усього людства, усіх держав, народів, кожного мешканця планети; виступають в якості об'єктивного чинника розвитку сучасної цивілізації; набувають надзвичайно гострого характеру та загрожують не тільки позитивному розвитку людства, а й загибеллю цивілізації у випадку незнаходження конструктивних шляхів їхнього подолання; потребують для свого вирішення зусиль усіх держав і народів, усієї міжнародної спільноти [2, с. 200].

Фактично, це сукупність суперечливих процесів, які становлять зміст сучасної кризи світової цивілізації. Ці проблеми створюють загрозу розвитку і навіть існуванню усіх країн світу і потребують для відвернення цих катастрофічних наслідків спільних зусиль.

Поняття «глобальні проблеми» походить від французького слова “global” – всезагальний, той, що охоплює усю земну кулю. Глобальні проблеми є безпосереднім відображенням сучасних глобальних процесів суспільного розвитку. Глобальні проблеми виникли на рубежі XIX і XX ст., коли в результаті колоніальних завоювань усі заселені території світу були поділені між провідними країнами і втягнуті у світове господарство. Вже з середини XXст. цьому питанню почали приділяти усе більше уваги, і в умовах

глобалізації та міжнародної інтеграції прийшло усвідомлення того, що екологічні, політичні та інші проблеми, що виникають в одному регіоні, мають негативний вплив на всю планету.

Глобальні проблеми сучасності – це сукупність найгостріших, життєво важливих загальнопланетарних проблем, вирішення яких вимагає спільних зусиль країн світового співтовариства. Відмінною особливістю цих проблем є їх комплексність і системність, що обумовлено зростаючою єдністю сучасного світу, посиленням взаємозв'язку і взаємозалежності складових його частин.

Вчені виділяють два основні джерела виникнення глобальних проблем сучасності:

- 1) поглиблення суперечностей між людиною та природою, що ведуть до виникнення екологічних, продовольчих, енергетичних, природно-сировинних проблем;
- 2) розширення зони суперечностей між народами, людьми взагалі, що має наслідком виникнення проблем війни та миру, захисту і розвитку духовного середовища, демографічного розвитку, боротьби із злочинністю, міжнародним тероризмом, поширення небезпечних хвороб тощо.

Одним із перших, ще у 20-і роки ХХ століття, вказав на загрозу глобальних проблем сучасності український вчений Володимир Вернадський [4].

Існує дуже багато класифікацій глобальних проблем сучасності, найбільш традиційною є класифікація, запропонована польським політологом Артуром Воднаром, який виділяє:

- 1) ядерну загрозу знищення цивілізації;
- 2) проблему вичерпання природних ресурсів, зокрема енергетичних;
- 3) екологічні проблеми;
- 4) продовольчу проблему, тобто проблему забезпечення продовольством населення Землі, яке постійно зростає;
- 5) демографічну проблему, тобто проблему відтворення та міграції населення, формування його освітнього потенціалу, працевлаштування;
- 6) проблему охорони здоров'я;
- 7) проблему використання космосу в мирних цілях.

Також доцільно буде навести класифікацію глобальних проблем людства за їх характером:

- 1) проблеми переважно соціально-політичного характеру (відвернення ядерної війни, припинення гонки озброєнь, мирне розв'язання конфліктів, формування ненасильницького миру);
- 2) проблеми переважно соціально-економічного характеру (подолання економічної та культурної відсталості, вирішення проблеми зубожіння, забезпечення ефективного виробництва, розв'язання світової енергетичної, сировинної і продовольчої криз, оптимізація демографічної ситуації, особливо в країнах, що розвиваються; освоєння в мирних цілях космосу і Світового океану);
- 3) соціально-екологічні проблеми (забруднення навколишнього середовища, необхідність раціонального використання природних ресурсів Землі);
- 4) проблеми людини (забезпечення її основних прав та свобод, подолання відчуженості від природи та політики, держави).

Глобальні проблеми сучасності – сукупність суперечливих процесів, які становлять зміст сучасної кризи світової цивілізації, створюють загрозу нормальному розвитку і навіть самому існуванню всіх країн світу і потребують для відвернення цих катастрофічних наслідків їх спільних зусиль, тобто мають всеохоплюючий, планетарний, глобальний характер. Однією з найважливіших передумов інтеграції, філософсько-політичних, природничих і техніко-економічних знань для розв'язання глобальних проблем сучасності є докорінна зміна парадигми політики: відхід всіх країн світу від конфліктної, конфронтаційної орієнтації, перехід до глобального конструктивного співробітництва на засадах визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, спільний пошук найефективніших шляхів формування глобального – за виразом Л. Брауна – «життєздатного суспільства» [5].

Крім того, країни світу суттєво різняться за рівнем їх участі у глобалізаційних процесах

і матеріальних вигод від цього. Не всі країни можуть однаково впоратися з проблемами, що виникають в умовах світової глобалізації, тому існують різні міжнародні організації, які в тій чи іншій мірі допомагають країнам з перехідною економікою у сфері економіки та фінансів, соціальних і інституційних перетвореннях. До них відносяться: Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світова організація торгівлі (СОТ), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Група Світового банку, що складається з п'яти організацій та ін. Для об'єднання різноманітних підходів для вирішення глобальних проблем і осмислення отриманих результатів виникла необхідність у новій науці. Так поступово сформувалася особлива галузь знання – теорія глобальних проблем або глобалістика. Основний ресурсний фактаж цієї науки – вичерпність природних ресурсів та небезпека самознищення людства – лягли в основу глобального моделювання. Особлива роль в розробці та застосуванні глобального моделювання належить Римському клубу – організації західних вчених, бізнесменів, політиків та громадських діячів, що розробляють заходи із запобігання існуючим загрозам [1].

Процеси інтернаціоналізації на сучасному етапі значною мірою визначають життя держав і народів. Однак ні керівництво держав, ні широкі верстви населення певною мірою ще не усвідомлюють єдності людства перед загрозою планетарних проблем. Нерозуміння природи глобалізації є однією з причин того, що деякі уряди зловживають взаємозалежністю, за допомогою односторонньої політики прагнуть використати її лише у власних інтересах. Від протидії такій політиці спільними зусиллями членів міжнародного співтовариства залежить нормальний розвиток глобалізації. Важливу роль у цьому покликано відіграти міжнародне право [3].

Аналізуючи вищенаведене можна дійти висновку, що усі глобальні проблеми пов'язані між собою, одна є наслідком іншої. Так, демографічний вибух у країнах, що розвиваються, призвів до голоду у цих країнах. Бідність, в свою чергу, призвела до масової міграції населення у розвинені країни, тобто витік мізків зупиняє розвиток цих держав. Низький рівень життя, негігієнічні умови призводять до виникнення різних вірусів та хвороб, які, найчастіше, невиліковні або мають шкідливі наслідки для організму людини. Отже, разом із цим виникає потреба у фінансуванні медичної галузі для винаходу ліків та лікуванню хворих.

Актуальність цієї проблеми пов'язана із загостренням глобальних проблем в усіх сферах людської діяльності. Цілком очевидним є факт, що вирішення глобальних проблем сучасності полягає у міждисциплінарному підході до цієї проблеми. Першим таким шлях запропонував Володимир Вернадський, котрий створив вчення про ноосферу – середовище, в якому живе людина. Суть цього підходу полягає у поєднанні філософських, політичних, природничих та техніко-економічних знань з відповідними сферами людської діяльності. Вчений вважав, що людина у сучасному світі повинна мислити планетарно; в основі цього нового мислення є теза щодо рівності людей [4].

Таким чином, щоб заходи щодо вирішення глобальних проблем були ефективними та враховували інтереси не лише розвинених країн, необхідно розгорнути взаємовигідну, широку міжнародну співпрацю. Але створення загального стратегічного механізму, який охоплював би економічний, політичний, екологічний, соціальний аспект не є достатнім. Людству слід переглянути власні погляди на життя, лише глибокі духовні та моральні зміни всередині окремого індивіда, зміщення акцентів з засобів життя на цілі життя, усвідомлення всієї катастрофічності ситуації зможуть врятувати світ

Отже, можна зробити висновок, що глобальні проблеми тісно переплетені між собою, в їх основі – загальнопланетарного масштабу протиріччя, що торкаються саме існування сучасної цивілізації. Усвідомлення зростаючих загроз людству спонукало багатьох вчених світу об'єднати зусилля для дослідження глобальних проблем і пошуку шляхів їх вирішення. Певні надії фахівці покладають на перебудову технологій, використання чистих джерел енергії, перехід до екологічної економіки, яка передбачає витрати на охорону і відновлення

навколишнього середовища. Необхідні також заходи з оптимізації демографічної ситуації, налагодження механізму раціонального природокористування, розвитку міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища, забезпечення пріоритету загальнолюдських інтересів і цінностей. Таким чином, розробка світовою спільнотою стратегії виживання людства дозволить уникнути глобальної катастрофи і продовжити поступальний рух сучасної цивілізації.

Список використаної літератури

1. Иванов Н. Глобализация и бедность. 2010. № 9. С. 29-43.
2. Логвина В. Л. Політологія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 304 с.
3. Вегеш М. М. Політологія: підручник. Київ: Знання, 2008. 384 с.
4. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 556 с.
5. Волошин Ю. О. Міжнародне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: еволюція і особливості сутнісних характеристик. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 4. С. 88–94.

O. Piven

THE ORETICAL AND METHODOLOGICAL VIEWS ON GLOBAL PROBLEMS

Theses highlight the latest theoretical and methodological views on the global problems at present time. An attempt has been made to identify practical international legal ways to overcome global humanity problems at the present stage of world economic, political, cultural, legal development.

Keywords: international law, globalization, global problems of mankind.

УДК 341.231.14-055.2

Ріонідзе Х. Т.

ВИМІРИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПОНЯТТЯ ТА РІЗНОВИДИ

У тезах висвітлено гендерну рівність як один із фундаментальних напрямків Європейського Союзу, під час здійснення якого за останні роки було досягнуто значного прогресу для покращення повсякденного життя жінок і чоловіків. Проаналізовано поняття та різновиди вимірів гендерної рівності в ЄС.

Ключові слова: виміри, гендерна рівність, Європейський Союз.

Сьогодні у міжнародному праві існує досить розгалужена система універсальних та регіональних міжнародних організацій, а також організацій на національному рівні, які займаються забезпеченням і захистом прав людини, у тому числі й прав жінок. За словами К. Б. Левченко: «Жінки складають понад половину людства. Це найбільша соціально-демографічна група, що виділяється при вивченні питання прав людини» [1, с.37].

Гендерна рівність є одним із фундаментальних напрямків Європейського Союзу (надалі – ЄС), при здійсненні якого за останні роки було досягнуто значного прогресу для покращення повсякденного життя жінок і чоловіків.

Протягом багатьох років принцип гендерної рівності регулюється правом ЄС, що зобов'язує держав-членів забезпечити рівні можливості та рівне ставлення до чоловіків і жінок, а також боротися з будь-якою формою дискримінації за ознакою статі.

Питання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків є одним із провідних у діяльності сучасного Європейського Союзу. ЄС, затверджуючи принцип рівних можливостей з початку 80-х років, головну увагу зосередив на новій гендерній концепції, суть якої полягає в переході від принципу однакового ставлення, що передбачає рівні права і можливості для всіх громадян – до стратегії позитивної дії. Ця стратегія передбачає зміщення акцентів із забезпечення рівних можливостей до забезпечення відповідних соціальних умов, які сприяли

б утвердженню фактичної гендерної рівності.

Уперше в законодавстві ЄС такий термін як «гендерний підхід» виникає у Третій програмі дій стосовно рівних можливостей для різних статей (1991–1995 рр.). У лютому 1996 р. Комісія ЄС офіційно взяла на себе зобов'язання проводити політику, засновану на гендерному підході [2, с. 9]. У зв'язку з цим Європейською Комісією було застосовано комплексний підхід впровадження гендерних пріоритетів у політику. Це – так званий «гендерний мейнстрімінг» (англ. gender mainstreaming). «Гендерний мейнстрімінг» пов'язаний з заходами, спрямованими на поліпшення гендерної рівності та зрештою повною реалізацією дослідженого принципу в політиці ЄС. Стратегія «гендерного мейнстрімінгу» орієнтована на трансформацію суспільних інституцій та організацій, які служать бар'єром на шляху досягнення гендерної рівності.

Принцип гендерної рівності охоплює заборону дискримінації та прийняття спеціальних заходів для «просування» жінок в усіх сферах суспільного життя, так званих «вимірах», які задають напрямок руху ЄС, яким він керується під час реалізації цього принципу. Під виміром розуміється врахування інтересів обох соціально-статевих груп суспільства та боротьба за рівність у політичних, економічних, громадянських, соціальних і культурних правах як жінок, так і чоловіків

Гендерний вимір – це відносно новий концепт, який лише з ХХ століття став стандартом соціальної справедливості, демократії і умовою для реалізації прав людини, який запровадив їх поширення на жінок.

Вимір досягнення гендерної рівності у сфері зайнятості включає у себе зменшення рівня жіночого безробіття, скорочення сегрегації на ринку праці й рівну оплату за однакову працю, а також політику реінтеграції жінок, які повертаються до роботи після декретної відпустки. При цьому, рівна оплата за працю рівної вартості для працівників чоловічої й жіночої статі є базовим принципом для ЄС. Незважаючи на це, жінки продовжують заробляти менше, ніж чоловіки.

У процесі прийняття рішень Європейська Комісія приділяє велику увагу досягненню гендерного балансу. Жінки, як і раніше, недостатньо представлені в політичній та економічній сферах. Це свідчить про дефіцит демократії як на європейському рівні, так і в ширшому міжнародному контексті.

Іншим аспектом зайнятості є життя за межами роботи. Залучення жінок до ринку праці не може відбутися без перегляду домашніх і сімейних обов'язків як жінок, так і чоловіків. Баланс між роботою та життям – гармонізація часу, витраченого на сімейні та робочі обов'язки є ключовим моментом для зайнятості жінок і чоловіків. Допомога людям у гармонізації їхнього життя на роботі і вдома збільшує фактор оплачуваної зайнятості, знижує ризик зубожіння та зменшує потреби в різного роду соціальних допомогах [3, с. 4].

У рамках стратегії, спрямованої на зростання економіки й зайнятості, ЄС працює над усуненням податкових бар'єрів і фінансової допомоги, що зумовлюють довгі перерви в кар'єрі й мають негативні наслідки для особистого розвитку та пенсійного забезпечення. У цьому контексті Європейська Комісія презентувала успішні національні проекти, які використовують соціальний захист для досягнення балансу між професійним і сімейним життям [4, с. 79].

Останніми десятиліттями в Європі відбулися суттєві зміни в галузі освіти. Сьогодні в більшості країн ЄС кількість жінок із закінченою середньою й університетською освітою перевищує кількість чоловіків і становить 58% у рамках усього ЄС. Жінки також подолали гендерний розрив на академічному рівні: їх показник становить 41% серед докторів наук. Однак в окремих сферах освіти досі панують традиційні гендерні стереотипи – чоловіки все ще домінують у математиці, інформатиці та інженерній справі.

Таким чином, виміром гендерної рівності у сфері прав людини є усвідомлення на практиці порушень і відображення в механізмі захисту, того, як певні процеси і явища впливають різним чином на здійснення прав чоловіків і жінок. В основі порушень розглядається гендерна дискримінація, яка зводить нанівець визнання прав людини і

основних свобод та/або направлена на ослаблення можливості їх реалізації.

Практика дотримання засад гендерної рівності в країнах ЄС дедалі більше набуває пріоритетного значення, стає невід'ємною частиною державної політики та складовою дієвого громадянського суспільства [5, с. 117].

Паралельно із запровадженням гендерних пріоритетів в політику ЄС на нормативному рівні, забезпечення гендерної рівності вимагає запровадження специфічних заходів на користь жінок. У зв'язку з цим Європейська Комісія сформулювала Стратегію щодо забезпечення гендерної рівності в Європейському Союзі. Гендерна стратегія Європейського Союзу, перш за все, окреслює ті сфери, в яких існує гендерна дискримінація та пропонує специфічні механізми для її усунення [4, с. 76].

Стратегічне залучення до гендерної рівності на 2016–2019 р. встановлює основу для роботи Комісії щодо покращення рівності між жінками та чоловіками в Європі. Вона зосереджується на п'яти тематичних пріоритетах, включаючи підвищення економічної незалежності жінок, зменшення гендерних розривів у виплатах та пенсіях та подолання бідності серед жінок, одночасно сприяючи рівності жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень.

Важливо зазначити, що рекомендації щодо реалізації рівних можливостей між жінками й чоловіками адресуються не лише державам-членам, а й усім соціальним партнерам. Наприклад, для жіночих неурядових організацій України гендерна стратегія ЄС може бути інструментом, на який слід орієнтуватися при формуванні гендерних пріоритетів у державній політиці.

Сприяння та захист рівності між жінками та чоловіками вимагає зміни поглядів, солідарності та політичної волі для створення інституційних та правових напрямків діяльності, які конкретно стосуються гендерної рівності. Хоча ЄС досяг позитивних результатів у захисті прав людини, робота в цьому напрямку досі продовжується. Ідея гендерної рівності є невід'ємною частиною рівності, розвитку та миру у світі. Без цього принципу неможливо створити основу для стабільної та прозорої демократії, свободи, справедливості та толерантності.

Отже, рівність є тим європейським стандартом, за допомогою якого вимірюється розвиток людини і суспільства: загальний принцип рівності являє собою принципобудови суспільства. Волевиявлення ж обох статей, як жінок, так і чоловіків щодо їхніх можливостей і прав, правових принципів, розбудови суспільних та державних структур є нормою для цивілізованої держави.

Список використаної літератури

1. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: монографія. Харків: Вид-во НУВС, 2001. 360 с. URL: <http://lawdiss.org.ua/books/051.doc.html> (дата звернення 22.04.2019).
2. Руднєва О. М. Гендерна рівність у праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: 12.00.01 Харків, 2002. 20 с.
3. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні: за ред. О. Кисельової. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/lsi_gender_analyse_ukr.pdf (дата звернення 22.04.2019).
4. Гончарова Ю. А. Роль та місце принципу гендерної рівності в сучасному міжнародному праві: дисер. к.ю.н. 12.00.11 Харків, 2017. 200 с.
5. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Київ: Заповіт, 2016. 244 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/about/text/Gender-FINAL-S.pdf> (дата звернення 22.04.2019).

H. Ryonidze

GENDER EQUALITY MEASURES IN THE EUROPEAN UNION: CONCEPT AND RISK WIDES

The theses highlight gender equality as one of the fundamental directions of the European Union, in the course of which significant progress has been made in recent years to improve the

daily life of women and men. The concept and varieties of measures of gender equality in the EU are analyzed.

Keywords: dimensions, gender equality, European Union.

УДК 342.821-055.2

Реуцька М. М.

ВИБОРЧЕ ПРАВО ЖІНОК В НІМЕЧЧИНІ

У тезах висвітлено поняття гендерної рівності у виборчій системі Німеччини. Проаналізовано коло проблем, пов'язаних з виборчим правом жінок у Німеччині.

Ключові слова: виборче право, виборча система, гендерна рівність, Німеччина.

На сьогодні принципи загального виборчого права є загальноновизнаним та застосовується в усіх демократичних країнах. «Рівні права, рівні обов'язки, рівні шанси і рівна влада для чоловіків і жінок», – це основний принцип політики Німеччини. Тема гендерної рівності проходить червоною ниткою крізь усі галузі сьогоденної німецької політики. Проте, ще 100 років тому жінки не мали офіційного права обирати і бути обраними нарівні з чоловіками. Вперше вони брали участь у голосуванні у Веймарських установчих зборах 19 січня 1919 року.

Власне жінкам довелося з XVIII до XX століття довго і наполегливо боронити свої політичні права. У суспільній свідомості жінки довгий час поставали істотами неповноцінними. За них відповідали, у тому числі перед законом, батьки, брати і чоловіки. Жінки були з усіх сторін оточені заборонами. Вони не могли голосувати, відкривати рахунок в банку, або носити штани. Дамам приписували лише «природні» властивості – інертність і емоційність, що і визначало їх головну роль – матері та хранительки домашнього вогнища (принцип «трьох К» – Kinder, Küche, Kirche). Німецькі жінки миритися із цим більше не хотіли [2].

У Німеччині протестне «бродіння жіночих умів» почалося ще під час революції 1848 року. Успіху феміністок заважала і їх невизначеність. «Помірні» виступали лише за можливість освіти, щоб в подальшому працювати і самим себе забезпечувати. «Радикальні» вимагали рівних прав з чоловіками в усьому. Відповідь чоловіків була однозначною: «Освіті – так, прагненню до влади – ні!», але жінки вже почали прокладати рух до влади. На відміну від англійських феміністок, які виборювали свою незалежність від чоловіків, більш небезпечними методами, німецький рух робив це менш радикально. Німкені обмежились зборами та офіційними листами до рейхстагу, проте для тогочасних представників чоловічої статі вже цей факт був шокуючим [4].

Після багатьох років стрімкої «війни», події почали розвиватися неухильно. У 1904 році в Берліні пройшла перша Всесвітня конференція з боротьби за виборче право для жінок. У 1911–1912 рр. пройшли відомі Kutschfahrten в Гамбурзі з метою привернути увагу до проблем жінок. Назривала «революційна ситуація», коли «низи» не хотіли так жити далі, а «верхи» не могли керувати. У 1917 році був сформований Німецький союз за жіноче виборче право. Після закінчення Першої світової війни і встановлення Веймарської республіки рада народних делегатів представила урядову програму, яка включала і пункт про виборче право для жінок. З того моменту й бере початок своя історія загального виборчого права в Німеччині.

З приходом нацистської ідеології повертається й колишнє сприйняття жінки, лише як матері. Починається новий оберт пригнічення та обмеження. Нацисти підготували безліч законодавчих актів, які намагалися скоротити кількість жінок на юридичних, медичних та інших посадах, а також обмежити максимум на місце, наприклад, на освіту, але масового звільнення не було. Дамам показували їх місце у суспільстві – давали грошові виплати тим жінкам, які вийшли заміж і звільнилися з роботи, кредити для подружжя, які перетворилися на подарунки після народження дітей. Усюди тепер знову віддають перевагу чоловікам. Все змінює війна. Жінкам дозволяють знову займати високі посади та не бути лише матір'ю. Але жорстких змін права жінок не отримали [3, с. 18–19]

Гендерна рівність у виборчій системі була знову відновлена на території Німеччини лише в 1949 році. У Західній Німеччині ще протягом довгого часу зберігався класичний розподіл ролей: чоловіки ходили на роботу, жінки вели домашнє господарство і займалися вихованням дітей [2]

Вже сьогодні в Німеччині чоловіки та жінки мають рівні права, і саме це є основним принципом сучасної Конституції. Вони вже займають цілий ряд вищих політичних постів, включаючи посаду голови уряду, але про повну рівноправність чоловіків і жінок говорити все ще зарано.

Список використаної літератури

1. Конвенция о политических правах женщин. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/women.pdf
2. Amrehn B. Geschichte des Frauenwahlrechts. URL: https://www.planet-wissen.de/geschichte/deutsche_geschichte/frauenbewegung_der_kampf_fuer_gleichberechtigt
3. Dörr B. Feiern für die Demokratie. Momente, № 1, 2019. URL: https://www.frauenwahlrecht-bw.de/fileadmin/user_upload/Momente_Ausgabe_1_2019.pdf
4. Строяковская М. Столетие избирательного права для женщин. URL: <http://beiunsinhamburg.de/2018/%D0%B2%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8-%D0%BE%D1%82%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D1%8E%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B9-%D1%8E%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B9-%D1%81%D1%82/>

M. Reytska

ELECTORAL WOMEN'S RIGHT IN GERMANY

The theses highlight the concept of gender equality in the electoral system of Germany. The range of issues related to women's electoral rights in Germany has been analyzed.

Keywords: electoral law, electoral system, gender equality, Germany.

УДК 341.215.4-054.7

Шрамко Д. П.

ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З КРАЇНАМИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

У тезах висвітлено сучасні проблеми міграції як фактор впливу на відносини Європейського Союзу з країнами Східного партнерства. Показані найважливіші тенденції міграційних процесів у Східній Європі та перспективи врегулювання існуючих проблем на міжнародно-правовому рівні.

Ключові слова: міграція, Європейський Союз, Східне партнерство, європейська міждержавна інтеграція.

Міграційні процеси в Європейському Союзі викликають особливий інтерес, оскільки характеризуються особливостями переміщення населення як всередині самого співтовариства, у зв'язку з розширеннями Європейського Союзу, так і зовнішніми міграціями. Сьогодні держави – члени ЄС стикаються з рядом проблем у міграційній сфері, які потребують комплексного та загального підходу до їх вирішення, що має здійснюватись за допомогою продуманої міграційної політики. Дослідженням даної теми займались багато вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Т. Аббасов, С. Гуцал, К. Єлісеєв, Г. Канашвілі, Г. Костаніан, Г. Осканіан, С. Павленко, В. Самохвалов, А. Сергунін та ін. На сьогодні важливим є дослідження нелегальної міграції в Європейському Союзі з метою розробки наступних стратегічних заходів для вирішення та подолання витоків міграційної кризи.

«Східне партнерство» – зовнішньополітична ініціатива Європейського Союзу, яка поширюється на 28 держав – членів ЄС та шість східноєвропейських сусідів ЄС – Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну. Ініціативу започатковано 07 травня 2009 р. на Празькому установчому саміті за пропозицією Польщі та Швеції з метою поглиблення співпраці держав Східної Європи і Південного Кавказу з ЄС та оновлення

договірної-правової бази відносин шляхом заміни угод про партнерство та співробітництво на угоди про асоціацію, створення поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму між ЄС та державами-партнерами. Поява «Східного партнерства» призвела до розмежування зовнішньополітичних підходів ЄС до відносин з південними та східними сусідами ЄС, які перебували в однакових умовах Європейської політики сусідства. Це важливо, оскільки південні сусіди ЄС не є європейськими державами і тому, виходячи з формальних підстав, не можуть розглядатись як потенційні держави на членство в ЄС.

Міграційне питання є одним із ключових у процесі розробки нових напрямів взаємодії Європейського Союзу та держав Східного партнерства, адже Європа є привабливою для проживання та працевлаштування багатьох громадян постсоціалістичного простору. А держави Східного партнерства є державами, де мешкає значна кількість бажаючих стати потенційними мігрантами до європейських держав. До того ж треба враховувати той факт, що в державах Східного партнерства спостерігається тенденція до збільшення кількості мігрантів з держав Близького Сходу, які перебувають на їхній території в надії далі потрапити до Євросоюзу. Останні статистичні дані станом на 22 грудня 2017 року показують, що нині в ЄС налічується близько 20 мільйонів громадян третіх держав, або 4% від загального населення ЄС. 75% з них знаходяться в Німеччині, Іспанії, Італії, Франції та Великій Британії. У той час, як в таких державах, як Польща, Румунія або Словаччина, громадяни третіх держав становлять менше 0,5% населення, в Іспанії, Греції, Італії, Литві, Австрії, Латвії та Естонії вони складають до 5% населення [3, с. 25].

На сьогодні демографічна ситуація, що склалася в більшості європейських держав, та потреби ринку праці надзвичайно сильно впливають на міграційну політику ЄС. Так, природній приріст населення держав ЄС невпинно скорочується, що несе відповідні загрози для розвитку держав та підтримання усталеного рівня життя їх громадян. За прогнозами до 2060 р. населення європейських держав буде поступово скорочуватися. До прикладу, якщо у 2015 р. населення держав Європейського Союзу становить приблизно 508 млн. осіб, то за рахунок природного відтворення до 2060 р. воно зменшиться до 428 млн. осіб. Якщо ж враховувати міграційні потоки, то ситуація кардинально змінюється. Кількість населення у порівнянні з 2015 р. зросте до 2060 р. і сягне приблизно 514 млн. осіб [5, с. 13].

Треба сказати, що для забезпечення добробуту мігрантів життєво необхідним є доступ до національного ринку праці приймаючої держави. Такий досвід також може бути корисним для економіки цієї країни і загалом – для суспільства, яке приймає мігрантів. Визнаючи складність процесу інтеграції, різні інститути ЄС, а також глобальні і регіональні міжнародні організації надають підтримку урядам держав в розробці і здійсненні відповідної політики і практичних кроків. Отже, можна стверджувати, що в межах Східного партнерства держави тісно співпрацюють у сфері вирішення міграційних проблем. Проте безпосередньо державам – учасницям Східного партнерства необхідно докласти зусиль, щоб врегулювати міграційні переміщення своїх громадян до держав Євросоюзу та не допустити, щоб їхня територія використовувалася як транзитна для нелегальних мігрантів з інших держав. Внаслідок «міграційної лихоманки» Європа зіткнулася з проблемами у міграційній сфері, адже ряд європейських держав не в змозі впоратися з надмірним потоком переселенців, який стає все більш неконтрольованим з боку європейських держав. Наразі Угорщина закрила свої кордони з Сербією через сутички між місцевою поліцією та біженцями і планує побудувати якомога більше парканів на кордонах з Румунією та Хорватією. Ключові проблеми у міграційній сфері для Європейського Союзу полягають не тільки в перерозподілі та утриманні біженців, але і в тому, що масовий наплив біженців виснажує ресурси держав, породжує соціальну напругу серед корінних європейців тощо [7, с. 31].

З-поміж європейських держав з найвищим рівнем індексу інтеграції мігрантів за конкретними напрямками Швеція є лідером за такими напрямками, як мобільність ринку праці, освіта та антидискримінаційна політика. Португалія ж лідирує у таких сферах, як возз'єднання сім'ї та доступ отримання громадянства. Бельгія та Норвегія лідирують за

показниками політичної участі та довгострокового проживання відповідно. Ефективна розробка та реалізація політики інтеграції мігрантів у суспільство будь-якої держави значним чином впливає на соціально-економічний розвиток держави в цілому.

Таким чином, нелегальна міграція є викликом для європейських держав у сфері регулювання міграційними процесами. До прикладу, за оцінками Єврокомісії, на території ЄС перебуває від 6 до 8 млн. іноземців без врегульованого правового статусу. Міграційна політика відкритих дверей ЄС зумовила ряд суперечностей серед європейських держав, адже одні держави виявилися прихильними до неї (наприклад, Німеччина), а інші – ні. Зокрема, Німеччина розраховує прийняти до кінця нинішнього року до мільйона біженців. Таку поступливу політику щодо мігрантів не поділяють в Європі. Тому в даному питанні Європейський Союз діє не узгоджено та роз'єднано. Однозначно стверджувати, що нинішня політика відкритих дверей для біженців є ефективною та дієвою, – неможливо, адже надмірний потік мігрантів на європейський континент є важким тягарем, що спричиняє ряд проблем: виснаження ресурсів держав, навантаження на бюджет приймаючої держави, зростання соціальної напруги у суспільстві по відношенню до мігрантів тощо. Тому європейським лідерам потрібно скоординувати свої зусилля з удосконалення міграційного та прикордонного контролю.

Список використаної літератури

1. Євросоюз розпочав перерозподіл біженців. URL: <http://ua.euronews.com/2015/10/09/first-group-of-refugees-relocated-under-eu-scheme/>
2. Офіційний сайт Євростату. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>
3. Пірерт Б. Легальна міграція – єдина відповідь. URL: <http://www.dw.de/коментар-легальна-міграція-єдина-відповідь/a-18395774>
4. Сушко І. Українська міграційна загроза: чи варто ЄС чекати небезпеки зі Сходу? URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/09/7/7037935/>
5. Bitoulas A. Asylum applicants and first instance decisions on asylum applications: 2013 / Eurostat data in focus. 2014. № 3. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-14-003/EN/KS-QA-14-003-EN.PDF
6. Immigration in the EU / Eurostat, 2014. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/multimedia/infographics/index_en.htm#0801262489e0e61e/c_
7. Koikkalainen S. Free Movement in Europe: Past and Present. URL: <http://www.migrationpolicy.org/article/free-movement-europe-past-and-present>

D. Shramko

PROBLEMS OF MIGRATION IN THE RELATIONS OF THE EUROPEAN UNION WITH COUNTRIES OF EASTERN PARTNERSHIP

The thesis highlights current problems of migration as a factor influencing the relations of the European Union with the countries of the Eastern Partnership. The most important tendencies of migration processes in Eastern Europe and the prospects of resolving existing problems at the international legal level are shown.

Keywords: migration, European Union, Eastern Partnership, European interstate integration.

УДК 347.965.3

Яросински Б.

АДВОКАТСКАЯ ТАЙНА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В тезисах рассматриваются концептуальные подходы и практические аспекты адвокатской тайны. Проведен сравнительный анализ польской и украинской правовых систем в вопросах защиты прав и свобод граждан.

Ключевые слова: адвокатская тайна, защита прав и свобод граждан, правовая система, Польша, Украина.

Понятие профессиональной тайны имеет несколько значений: с одной стороны, оно

обозначает обязанность сохранять конфиденциальность в отношении информации, полученной в ходе или в связи с выполнением определённой профессии, особенно принадлежащей к категории т.н. свободных профессий, с другой стороны – это каталог правовых инструментов, обеспечивающих конфиденциальность такого рода информации. Недолжно удивлять, что принципы профессиональной тайны понимаются особенно широко в случае профессии адвоката, суть которой заключается в защите прав и свобод граждан каждой страны, имеющей претензии на звание демократического, правового государства. Как польская, так и украинская правовые системы не являются в этом контексте исключениями. Обе страны прошли этап тоталитарного политического строя, в котором права человека и гарантии личной свободы были подавлены во имя неограниченного контроля органов власти над любой областью жизни граждан. Обе страны также решили расторгнуть всякие связи с мрачным прошлым своих законодательств, стремясь сообразовать свои правовые системы со стандартами, соблюдаемыми свободным миром.

Но стоит заметить, что анализ как польского, так и украинского опытов в интересующем нас вопросе приводит к выводу о существовании некоторых различий, связанных с политическим путём развития обеих стран. Если Польша была вынуждена повысить уровень правовых стандартов в связи с вступлением в 2004 г. в Евросоюз, который уделяет большое внимание защите принципов правового государства, то Украина по-прежнему стоит перед необходимостью реформы законодательства в европейском духе. Поэтому, на первый взгляд, кажется, что польские нормативные требования в отношении адвокатской тайны являются более продвинутыми. Внимательный анализ этого вопроса склоняет, однако, к другому выводу.

Несмотря на то, что правовые системы отдельных государств по-разному регулируют вопрос конфиденциальности в профессии адвоката, всё-таки можно заметить некоторые общие черты в трактовке этого понятия, которое включает в себя знания о фактах, полученные от клиента в рамках оказания адвокатом юридической помощи. В это широкое определение необходимо также внести следующие аспекты: предоставление устных консультаций, постоянное обслуживание дел клиента, в том числе в рамках т.н. текущего юридического обслуживания, представление его в особых, отдельных производствах, особенно в области уголовного права.

Прежде чем мы обсудим регуляции, касающиеся адвокатской тайны и инструментов её защиты на основании законов об адвокатуре, стоит, в первую очередь, сосредоточиться на вопросе о конституционных гарантиях конфиденциальности профессии адвоката. Положения как польской, так и украинской Конституций ни в одном месте не затрагивают прямо этого вопроса. Однако его можно поставить в контексте других принципов, обеспечивающих позицию субъекта правовых отношений. Речь идёт, прежде всего, о таких правах, как: о праве на честный судебный процесс [1, ст. 45 ч. 1], о праве на защиту в процессе [1, ст. 42, ч. 2], о праве на профессиональную юридическую помощь [1, ст. 42, ч. 2; 2, ст. 59], о праве на сохранение в тайне информации о частной жизни [1, ст. 51; 2, ст. 32]. Кроме того, законом от 02.06.2016 г. в Конституцию Украины была добавлена статья 131 (2), на основании которой статус конституционного органа, независимого от государственной власти, получила адвокатура [2, ст. 131 (2)]. Кажется, этот шаг свидетельствует о значении, которое Украина придаёт свободно действующим профессиональным юристам. Стоит подчеркнуть, что подобное положение, к сожалению, отсутствует в польской Конституции.

Не подлежит сомнению, что для полного соблюдения вышеупомянутых конституционных принципов соответствующие гарантии сохранения адвокатской тайны необходимы. В этом смысле Конституции обеих стран устанавливают некоторый уровень защиты профессиональной конфиденциальности адвоката, хотя, как уже упоминалось, не делают этого непосредственно.

В польском Законе об адвокатуре адвокатская тайна определена довольно широко: это, как правило, сообщения, полученные от клиента или полученные в связи с предоставлением ему юридической помощи – независимо от того, кто (или что) является источником такой

информации.

Общей основой обязанности сохранить в тайне всю информацию, полученную в связи с выполнением профессии адвоката, является статья 6 Закона об адвокатуре (польск. Prawo o adwokaturze). В соответствии с этим положением, адвокат обязан сохранить в тайне всё, о чём он узнал в связи с предоставлением юридической помощи [3, ст. 6, ч. 1]. Второй конструктивный элемент адвокатской тайны – требование, чтобы информация «została poznana w związku z wykonywaniem zawodu, czyli uzyskana przez osobę reprezentującą pewien określony zawód [tu: adwokata], z tytułu wykonywania którego było możliwe «wejście w posiadanie» cudzego sekretu» [4]. Ошибочным был бы вывод, что речь идёт об информации, которая стала известной адвокату исключительно путём выполнения профессиональных обязанностей. Общеизвестность данных или то, что можно их получить также другим способом, само по себе не решает вопроса их конфиденциального характера. Значение в этом вопросе имеет сам факт существования отношений по линии адвокат-клиент и то, что информация была передана именно в рамках этой связи. Обязанность сохранить адвокатскую тайну не ограничивается временем [3, ст. 6, ч. 2]. Юридическая помощь – неутраченное понятие, однако оно, несомненно, включает в себя каталог примеров, описанных в статье 4 Закона об адвокатуре: предоставление юридических консультаций, составление экспертиз, разработка проектов нормативно-правовых актов, а также представление интересов в суде и в государственных органах. Следует отметить, что в польской системе адвокат не может освободиться от обязанности сохранить профессиональную тайну, о которой он узнал, предоставляя юридическую помощь [3, ст. 6, ч. 3]. Это отличает польский закон от англосаксонской правовой семьи (англ. common law legal system), в которой не вызывает сомнений, что именно клиент является распорядителем информации о себе. Обязанность сохранить тайну является привилегией адвоката, но также особенно клиента (attorney-client privilege) [5, с. 204], связанной, в частности, с его правом на защиту (которая требует полного доверия профессиональному представителю) и правом воздержаться от самообвинения (что на практике произошло бы в случае допроса защитника, который получил секретную информацию от своего клиента).

Список использованной литературы

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 zezm.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Ustawaz dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (tekstjednolity: Dz.U. z 2017 r. poz. 2368 zezm.
4. M. Czerwiński, Obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej adwokata a uzasadniony interes społeczny, Pal. 11–12/2013, s. 61; B. Kunicka-Michalska, op. cit., s. 7 in.; таж, Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcia sądów (cz. 1), Pal. Nr 7–8/2005, s. 121 in.; J. Agacka-Indecka, Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcia sądów (cz. 2), Pal. Nr 9–10/2005, s. 69.
5. G. C. Hazard Jr., A. Dondi, Legal Ethics, Stanford University Press. 2004.

B. Yarosinski

LAW SECRET: CONCEPTUAL APPROACHES AND PRACTICAL ASPECTS

The theses consider conceptual approaches and practical aspects of advocacy secrecy. A comparative analysis of the Polish and Ukrainian legal systems in the protection of the rights and freedoms of citizens.

Keywords: lawyer's secret, protection of the rights and freedoms of citizens, legal system, Poland, Ukraine.

FORMATION AND MODERN DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL FRANCHISING RELATIONS (PROBLEM STATEMENT)

The processes of globalization provide regular cooperation with foreign partners, the exchange of experience, the sale of various goods, the performance of work, and the provision of services. The solution of this problem both at the doctrinal and legislative levels would allow creating the basis for the formation and further functioning of the mechanism of legal regulation of franchising relations.

Keywords: *franchising relations, globalization, business.*

The processes of globalization provide regular cooperation with foreign partners, the exchange of experience, the sale of various goods, the performance of work, and the provision of services. In this case, international franchising relations often become fundamental for expanding own business, simplifying the rules and procedures for business conduct under the franchisor's «brand».

Awareness of the nature of such relations, analysis of national approaches to their legal regulation in various states and finding out ways to implement positive experience in domestic legislation is impossible without studying the conditions and grounds for the emergence and development of franchising relations, their settlement in acts of national legislation (both foreign and domestic).

At the present time, in legal literature (both foreign and domestic) there are different approaches to determining the periodization of legal regulation of franchising relations, which is due to the lack of criteria that can be used as the basis for such classifications.

In our opinion, taking into account the above, the first stage of periodization should be considered as the stage of formation of franchising relations, which in the time dimension falls on the Middle Ages – 19th century. It is believed that the first manifestations of franchising relations are objectified in the state of the continental law family – France and had a form in which, receiving a franchise from the king, vassals had the right to hunt in the forests, sell certain goods, hold various fairs, and also build roads and breweries factories [1, p. 37]. In the domestic legal literature, there is another point of view regarding the state in which the franchising relations were first established. Thus, K. A. Budnyk believes that manifestations of this phenomenon took place in England – the state of the common law family, were reflected in the relationship between the king and the barons, when the head of state gave them the right to collect taxes in certain territories or the right to build public facilities (roads, bridges, berths), and the barons pledged to provide the royal army with all necessary [2, p. 140].

We believe that the original model of franchising relations provided benefits to all participants of these relations, since both in France and in England the head of state, giving subordinates the right to carry out certain activities, accumulating funds in the state treasury, and in turn, the participants in these relations – vassals in France and the barons in England, were motivated to financially and qualitatively carry out the work assigned to them.

The second stage is connected in the works of scientists with the subsequent formation of franchising relations through the activities of companies and the formation of certain approaches to the understanding of franchising in legal practice. First of all, it was connected with the activities of "Zinger" company (1851) and McCormick Machine Harvesting Company (1847), which was aimed at increasing production volumes without increasing the expense of wage workers. For the first time in the history of the company began to sell its products through agents, were aware of the seasonal, climatic and economic characteristics, in particular goods and services of the market in a certain region; and already in the late 19th century, companies have created a vertically integrated business, where all operations for the production and sale of goods to the end consumer were under their absolute control, resulting in supported company's image and made the model of the agent's activities following the form of a parent company [3]. This period is characterized by the emergence of the first company in Europe, which has applied a business form such as franchising, which was

founded in 1932 in the Netherlands (DESPAR company), whose history in the early years of its existence is associated with the activities of Adriaan van Well, an innovative Dutch wholesaler with a clear vision of the future SPAR. In his view, the independent sector of the economy can survive and thrive in the face of growing competition in the market of goods and services only through collaboration[4].

The third period is characterized by the introduction of business-franchises into the activities of companies, provided for granting the right not only to distribute and sell a certain product, but the complete «business-format» in practice led to the construction of franchisee's business from a model used by the franchisor. Martha Matilda Harper, who founded a salon specializing in skin and hair care, became a vivid example of organizing activities in the following business form. The main feature of its activity was the introduction of training for employees in order to provide them with the necessary qualifications and unification of the approach to customer service[5 p.10; 6, p.385].

McDonald's began its activities in the 40s of the 20th century, which started a business in the field of fast food. The peculiarity of its activity was that the founders created workplaces where the employees were not required to possess certain skills. In this regard, they were interchangeable, which greatly hasten the customer service process [7].

The fourth period is characterized by the adoption of the first normative legal acts, the content of which was devoted to issues of legal regulation of franchising relations. Adoption of such legal documents, expediency and necessity of the development and adoption of which was associated with persistent abuse participants in franchising relations, in particular on the part of the franchisor, which ultimately led to the appearance of the Law on Trademark Registration (Lanham Act) in the USA in 1946, which established the legal basis for franchisors to receive certain amounts of money for the sale of franchises [8, p. 181].

The first normative legal act in Europe of the period, the individual rules of which were devoted to the legal regulation of franchising relations, is considered adopted in France in 1989, the Law "On the development of commercial trading enterprises and improving their economic, legal and social environment"), in which, in particular, the franchisor's obligation was to provide the franchisee with information about the franchise [9].

With the formation and further development of the European Union as an integration interstate association in the 20th century, the Founders Agreements of the EU played an important role in regulating franchising relations, certain norms of which contained provisions on prices, restrictions on franchisees in the implementation of homogeneous activities before the expiration of the contract, etc. [10, p. 8]. In the future, there was a modernization of legislation in the sphere of regulation of franchising relations, this process is not constant, but is dynamic and is associated in almost any country of the world with the nature of social relations, which change under the influence of changing political, economic, social and other factors.

As for the genesis of legal regulation of franchising relations in Ukraine, this form of business conduct in our country began to develop from the moment it gained independence in 1991. So, the first franchising agreement was concluded in 1994, when McDonald's restaurant appeared on the territory of Ukraine. At present, it can be stated that the issue of proper legal regulation of franchising relations has not been finally resolved either in the domestic legal doctrine or at the level of the national legislation, since it has not been adopted, and no special legislation has been introduced in this area; there is no single established point of view on the wording of the initial concepts, namely: franchisor, franchisee, franchising relations, franchising agreement, international franchising, international franchising agreement, etc., which leads in practice to the emergence of numerous negative legal situations related to the conclusion and proper implementation of this category of agreements. The solution of this problem both at the doctrinal and legislative levels would allow creating the basis for the formation and further functioning of the mechanism of legal regulation of franchising relations.

References

1. Rymskaia S. V. Evolution of the franchising institution in Russia and Western Europe. Law: history, theory, practice: materials of the Intern. scientific conf. (St. Petersburg, July 2011).

St. Petersburg: Renome, 2011. P. 37-40.

2. Budnyk K. A. Legal regulation of the commercial concession agreement (franchising). Our right. 2014. № 3. P. 140–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_3_26.

3. Franchising in America: The development of a business method, 1840-1980. URL: <https://qps.ru/09C6A>

4. URL: <http://spar-international.com/aboutus/history/>

5. William L. Killion, The Modern Myth of the Vulnerable Franchisee: The Case for a More Balanced View of the Franchisor-Franchisee Relationship, 28. Franchise Law Journal, 23-27, (Summer 2008). URL: <https://qps.ru/ofRMA>

6. Roger D. Blair The evolution of franchising and franchise contracts: evidence from the United States. URL: https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/handle/1811/78347/OSBLJ_V3N2_381.pdf.

7. Food and drink in American history: a «full course» encyclopedia / [edited by] Andrew F. Smith, 2013. URL: <https://qps.ru/mwLcH>.

8. Yuliia Semeniuk. Legislative regulation of franchising. *Commercial property*. №. 9 (13) 2004. URL: <http://www.konnov.com/file/1170714487092/55-57.pdf>.

9. Koryakina O. Yu. Foreign experience of development of the concept of legal regulation of franchising legal relations. Scientific Bulletin of Kherson State University. 2015. URL: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo03/part_1/47.pdf.

10. Korzun V. B. Franchising in the Law of the European Union. *Journal of International Law and International Relations*. 2005. № 4. P. 8-11.

СЕКЦІЯ II СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ПІДСЕКЦІЯ I ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

УДК 352(477)

Баймуратов М. О.

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНОЇ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У тезах висвітлено доктринальні підходи щодо створення правового простору публічної муніципальної влади в Україні. Проаналізовано теоретико-методологічну сутність поняття «правовий простір» у контексті широкого розуміння права як соціального явища. Запропоновано новітню інтерпретацію локального правового простору у сучасних умовах конституційної децентралізації.

Ключові слова: доктрина, правовий простір, публічна влада.

1. Побудова процесуального ланцюжка, що демонструє особливу важливість ролі публічної муніципальної влади у формуванні і функціонуванні демократичної правової державності та зростання такої ролі в процесі муніципальної реформи, а саме: «демократична правова державність» – «публічна влада» – «публічна самоврядна (муніципальна) влада» – «децентралізація повноважень публічної державної влади» – «органи місцевого самоврядування» – «територіальна громада» – фактично виступає онтологічною, технологічною та методологічною основою щодо створення правового простору місцевого самоврядування в Україні, тобто, нормативного простору, в якому існують та функціонують його суб'єкти, органи й інституції самоврядного та змішаного (державно-самоврядного, враховуючи наявність системи делегованих повноважень) характеру.

Вибудовування такої процесуальної «мотрійки» публічної муніципальної влади детермінує, об'єктивує та актуалізує проблематику просторової характеристики її діяльності. Слід зазначити, що проблематика простору в юридичній теорії, який фактично виступає правовим простором, не розглядається в широкому, власне науково-доктринальному сенсі, бо зазвичай діяльність державно-правових інститутів переважно розглядається та досліджується у статичному стані, і лише тільки в процесі дослідження реалізації їх компетенційних повноважень або позакомпетенційних діянь профільна феноменологія аналізується в контексті динамічно-діяльнісного підходу. Відповідно можна сміливо стверджувати, що на фундаментальному рівні ця проблема не тільки розроблена недостатньо, але й її дослідження об'єктивно гальмується суттєвими недоліками в практичному застосуванні демократичних принципів управлінської діяльності, що є результатом глибоких кризових явищ у державному та суспільному житті, які супроводжуються конституційно-правовими конфліктами та явищами, що несуть в собі високий рівень конфліктогенності – низький рівень нормопроектної та законопроектної діяльності, внутрішні протиріччя та колізії в законодавстві, дублювання повноважень, конкуруюча компетенція, компетенційні суперечки тощо.

Водночас слід зазначити, що проблематика загальнотеоретичних досліджень просторового виміру держави і права в юриспруденції значно актуалізується, причому не тільки з наведених вище причин. Чи не найважливішу роль тут починають відігравати т. зв. «зовнішні» фактори, що виникають в умовах нової форми глобалізації – правової, яка не тільки суттєво розширює правовий простір національних держав, робить його наднаціональним і глобальним, а й розробляє якісно нові параметральні ознаки існування і функціонування права, як універсального феномена, що супроводжує і забезпечує процеси глобалізації та інтеграційної співпраці членів європейської і світової співдружності, зближуючи держави на основі стандартизованих та уніфікованих підходів до розуміння та

застосування національного і глобального права, що мають вже не тільки однакові принципові (основоположні) засади, а й однакові нормативні системи, які зливаються в єдиний універсально-регіональний чи універсально-глобальний правовий простір. Тому цілком обґрунтовано, що зазначені тенденції, які набувають сили сучасних мегатрендів правового розвитку, вимагають виходу із звичних рамок та детермінують активний пошук нових інтерпретацій у суміжних із правовою сферою площинах (філософії, геополітиці, загальному міжнародному праві, міжнародному конституційному праві, європейському інтеграційному праві тощо).

Це, безумовно, з одного боку – збагачує методологію права і наповнює новим змістом сучасне бачення розвитку держави і права. А з іншого – ставить перед дослідниками якісно нові завдання, що не тільки ще не мають свого достатнього теоретико-правового обґрунтування, а й не володіють, з огляду на об'єктивні причини, достатньо апробованим методологічним арсеналом.

2. Наголошуючи на тому, що поняття «простір» часто-густо згадується не тільки у повсякденному вжитку, але й у юридичній науковій літературі, все ж необхідно констатувати, що термінологічна зв'язка, терміносистема «правовий простір», ще досі не набула статусу об'єкту ґрунтовного аналізу, хоча потреба такого аналізу є очевидною.

Теоретичною підставою для розробки цієї проблематики є ідеї, висловлені у наукових працях М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, І. В. Волк, Ю. О. Волошина, М. М. Гнатівського, Б. В. Калинівського, Б. Я. Кофмана, І. В. Долматова, А. А. Козловського, В. П. Малахова, О. С. Мельничук, Ю. М. Оборотова, І. І. Овчинникова, М. П. Орзіх, Х. В. Приходько, В. В. Суханова та інших вчених.

Вважаємо, що доктринальні підходи, які висуває та обґрунтовує В. В. Суханов, не зважаючи на їх відповідну суперечливість та неповноту, все ж володіють відповідним методологічним потенціалом, що демонструє особливу актуальність та значимість правового простору в сучасній юриспруденції [1, с. 5-6]. До них можна віднести такі з них:

- у юридичній теорії є питання, значимість яких абсолютно очевидна, але вирішення яких, однак, подається поверхневе, досить спрощене; самі ж ці питання носять лише допоміжний характер у теоретичному дослідженні різних сторін права – до таких питань належить питання про правовий простір, його специфіку, зміст, структуру, властивості.

Уважаємо, що таке твердження зазначеного автора є алогічним і суперечливим по суті, бо якщо вважати просторову характеристику права як таку, що має допоміжний характер, то її можна не враховувати в процесі основоположного аналізу права – проте відсутність просторової дії права не тільки нівелює його як нормативний феномен, а й дискредитує саму ідею дії права у зв'язку із відсутністю предметної та граничної основи такої дії;

- наведений автор ставить низку питань ґносеологічного та методологічного характеру, а саме: чому юристу так важливо знати просторові координати діючих правових норм і вимог; знати, чи справді просторово-часові властивості притаманні правовим нормам згідно з їхньою природою; як в межах єдиного державного простору поєднуються елементи, притаманні правовому життю в його, так би мовити, неофіційному втіленні? Яке все це має значення для правильного розуміння сутності суспільного правового життя, для ефективного використання всього арсеналу засобів, накопичених правом і юридичної теорією в процесі організації, контролю і регулювання різних сторін соціальної дійсності?

Переконані в тому, що поставлені питання як раз й актуалізують особливе значення та роль правового простору в реалізації методології юридичної науки і практики, юриспруденції взагалі та його значення в суспільстві і державі, бо саме правовий простір є основоположною та, мабуть, єдиною й універсальною сферою прояву юридико-політичних і соціально-правових інтенцій суб'єктів права, бо без нього як поля чи ареалу реалізації, такі інтенції не тільки не виникнуть, але й не сформуються, не будуть відтвореними і продукованими в соціумі у вигляді відповідних інтересів, потреб, устремлінь людей, не зможуть знайти своє закріплення у вигляді правил поведінки та бути в ньому реалізованими у вигляді правових норм;

- категорія простору має для юридичної теорії методологічне значення, тому що вона є невід'ємним елементом знання про будь-яку сторону права, про будь-яке правове явище. Дослідження природи правового простору навіть у прикладному аспекті передбачає вивчення найширшого кола питань, що стосуються змісту державно-правового режиму території, складу території держави, вирішення правових колізій, питань здійснення внутрішніх і зовнішніх функцій держави і т. ін. Кожен юридичний феномен розвивається в просторі, на певній території Землі, а на сьогодні – і в повітряному просторі, і навіть у позаземному середовищі. Юридичні феномени завжди повинні бути локалізованими в просторі, в певному місці.

Отже, згаданий автор торкається глибоких філософських питань існування та функціонування людства, виникнення й існування права як такого, а саме: питань Номосу Землі і топосу прояву юридичних феноменів.

Номос Землі – це геополітична концепція німецького юриста, філософа і політичного теоретика К. Шмідта, яка полягає у «взаємозв'язку між організацією народом земного простору й особливостями держави, всього її соціального устрою і права» [2]. Сам К. Шмідт зазначав таке: «Йтиметься про «номос» Землі. Це означає, що я розглядаю Землю, небесне тіло, на якому ми живемо, як єдине ціле, як сферу, і шукаю її глобальне призначення. Грецьке слово «номос», що використовується мною, походить від дієслова «*nemein*»: це те ж, що і німецьке «*nehmen*» – «брати». Отже, в першу чергу, «номос» означає «взяття», в другу – «поділ і розподіл того, що взято», і, нарешті, по-третє – «експлуатацію та використання того, що взято і розподілено», будь то виробництво чи споживання. Брати, ділити і використовувати – це елементарні процеси історії людства, три акти первородної драми. Кожна з цих дій має власну структуру і являє собою особливий процес. Наприклад, поділ передбачає розмір, рахунок і оцінку того, що ділиться. Пророчі слова: «обчислений, зважений, розділений» в п'ятому розділі книги пророка Даниїла Старого Заповіту належать до другого акту первородної драми на три дії під назвою «Номос Землі» [2]. Таким чином, автор цієї теорії вибудовує концепт і конструкт існування, функціонування та подальшого розвитку соціуму і держави, діяльності всіх інститутів публічної влади, включаючи й її правові засади у вигляді профільного супроводу та забезпечення, на основі первородного та опорного об'єкту – земного простору.

Поняття топосу ще більше «заземляє» дію права та зводить правовий простір, що воно формує та «запускає» в дію, до рівня первинної локальної спільноти – локального колективу (громади), в межах якої люди існують, живуть, функціонують, продукують свої інтереси, реалізують свої потреби та життєві устремління. Тому слід зазначити, що кожній людині властиве прагнення максимально коротко і ємко артикулювати словом місце свого проживання як свідчення своєї присутності у світі. У філософії та в природничих науках, а також в суспільній практиці вже створені різні класифікації видів простору за різними ознаками, покладеними в основу, з огляду на точку зору і мету дослідника. Особливу роль в процесах генерації просторових понять відіграє лінгвістична наука, яка розробила різні підходи до визначення просторових меж дії літературних героїв або меж подій, що відбуваються, та які мають парадигмальне та пріоритетне значення для нашого дослідження.

Однак, і в самій лінгвістичній термінології відзначається поліфонізм, що, на думку Т. В. Суботіної, об'єктивує постановку питання про зміст і сферу вживання просторових понять та робить її актуальною [3].

Найбільш часто у профільній термінології зустрічаються запозичені з філософії та природничих наук терміни *locus* і *topos*. Запозичуючи у С. Ю. Неклюдова написаний латиницею *locus*, Ю. М. Лотман уводить цей термін у філологію для позначення твердої приуроченості (приналежності. – авт.) героя твору функціональному полю його дії [4, с. 10]. Етимологічна завантаженість терміну, обумовлена його існуванням у природничих науках, актуалізує такі його просторові характеристики, як «місце», «ділянка», за В. П. Океанським – «місце-масток» [5, с. 182].

Отже, під *locus* розуміється будь-який уведений в художній текст автором,

навмисно чи підсвідомо, простір, який має межі, тобто такий, що знаходиться між точкою і нескінченністю.

Водночас під топосом розуміють «значущі для художнього тексту (або групи художніх текстів – напрямку, епохи, національної літератури в цілому) «місце розгортання смислів», яке може корелювати з будь-яким фрагментом (або фрагментами) реального простору» [6, с. 89]. Тобто, розуміння топосу є більш глибоким, ніж етимологічне навантаження терміну *locus*, бо містить відповідну функціональну діяльність суб'єкта, що існує на відповідній території та здійснює відповідні усвідомлено-цільові (усвідомлено-телеологічні) діяння, топос має територіально-діяльнісну характеристику, що дає можливість охарактеризувати територіальну ознаку та змістовність більш багатою рисою усвідомленої діяльності суб'єкта права.

Більше того, за аналогією з розподілом Ю. М. Лотманом простору на відкрите і закрите, локусом, як правило, називають закриті просторові образи, топосом – відкриті. Однак, на слушну думку В. Ю. Прокоф'єва, «один і той же просторовий образ може називатися і топосом, і локусом, в залежності від осмислення його як національного символу з актуалізацією в його репрезентації оціночних смислів або реального опису з переважаючими в тексті денотативно-референціальними (такими, що мають характерне для них пряме значення. – Авт.) відсиланнями» [6, с. 88].

Отже, топос має більш функціональне значення в контексті дослідження становлення правового простору ніж *locus*, бо є більш прийнятним для правової сфери з позицій її рухомості, динамічності, усвідомленої діяльності, телеологічної спрямованості та обґрунтованості, перфекціонізму суб'єктів права, що існують, функціонують та діють на відповідній території, реалізуючи не тільки свої екзистенційні інтереси, а й паралельно з цим приписи правових норм.

Це досить яскраво ілюструється тим, що на сьогодні в культурології формується поняття «топос» як синонімічні вирази «категорія культури» або «образ культури», що підтверджує безсумнівну роль топосу в позначенні «мови просторових відносин», які пронизують художній текст [6, с. 89]. Таким чином, можна констатувати, що топос постає як зліпок, відбиток відносин «людина – простір – культура», в якому право посідає важливе місце, бо через правовий простір однозначно формується також і правова культура людини, як один із видів загальнолюдської культури. Однак особливістю такого процесу є те, що такий зліпок проявляється назовні як згорнутий в одне найменування, шляхом виразу одним системним терміном «топос». Тому завдання суб'єкта, що сприймає таку інформацію полягає не тільки в тому, щоб грамотно «прочитати» повідомлення, а й в тому, щоб відновити початкові «згорнуті» відносини. Іншими словами, як вважає Т. В. Суботіна, це та ментальна сфера, яка акумулює вплив назви на іменоване місце, на людей, що вживають топонім у речовому спілкуванні, яку Ю. М. Лотман у семіотичі художнього тексту позначив терміном «локус» [3].

Отже, термін «локус» органічно доповнюється терміном «топос», який визначає не тільки місце знаходження людини як суб'єкта права, інших суб'єктів права, а й весь системний комплекс правовідносин, що виникають на місцевому, локальному рівні функціонування соціуму, під час правової регламентації та правового регулювання наявних суспільних відносин і створюють завдяки ним відповідний правовий простір;

- усі юридичні відносини, усі правові ситуації містять просторовий вимір. Вивчення простору є необхідною умовою для аналізу і прогнозування розвитку держави, державності і суспільства.

Уважаємо, що констатація С. С. Сухановим такого аксіоматичного положення має суттєве методологічне значення для визнання визначальної онтологічної ролі простору взагалі, а також у підсумку вже саме правового простору, в існуванні та функціонуванні, а також в реалізації юридичних відносин. Причому, гадаємо, тут слід відрізнити три аспекти: перший – юридичні відносини формуються (моделюються) завдяки волі держави або завдяки санкціонуванню з її боку відносин, які вже існують, шляхом їх наступної легалізації (саме

вони зазвичай мають загальнодержавний характер і поширюють свою дію на всю територію держави); але ж, у другому аспекті – правові відносини, залежно від суб'єкта їх регулювання, можуть мати суто локальний характер (поширювати свою дію тільки на відповідну територію держави, її частину); третій аспект має загальний характер – за межами залежності від того, яким суб'єктом регламентації та регулювання встановлюються юридичні відносини, всі вони мають суто локальний характер своєї реалізації, бо стосуються відповідних суб'єктів права, що знаходяться на відповідній території;

- сам термін «простір» має філософське тлумачення, і тому, з огляду на введення у правознавство, він не може не містити в собі такі змістовні моменти, які вимагають широкого і різнобічного розуміння правових явищ. Вивчення та інтерпретація розвитку суспільства в просторі (і в часі) є одним з основних призначень наукового пізнання.

Із наведеним твердженням слід погодитись. Дійсно, філософське тлумачення юридичної термінології, а термін «простір», точніше – «правовий простір», – вже посідає в ній місце, дає більш глибоку та багатобічну характеристику цього феномену. Причому його феноменологія містить в собі онтологічне (епістемологічне), гносеологічне, аксіологічне, праксеологічне, суб'єктно-об'єктне, комунікативне, наративне, трансцендентальне та ін. вимірювання правового простору як простору, в якому не тільки виникають, існують та функціонують, а й розвиваються суб'єкти права та правові явища;

- просторові характеристики у правовій сфері суспільного життя мають свою специфіку, тому категорія правового простору не може бути підмінена філософською категорією простору. Як відомо, фундаментальні властивості простору в його філософському розумінні є спорідненими властивостям фізичного простору як найбільш елементарної форми феномена простору. Але категорія правового простору не може бути підмінена і його фізичною формою (що, однак, часто відбувається в юридичній теорії, коли простір прирівнюється до території).

Таке твердження має продуктивний характер, бо спрямоване на більш глибоке осмислення змісту простору як системної та багатофакторної сутності, що якісно відрізняється від суто географічного розуміння території. Дійсно, в правовому контексті простір виступає як явище, що має багато вимірювань – наприклад, це й сфера функціонування публічної влади; це й сфера, що обмежена державними кордонами; це й сфера існування і функціонування людини та громадянина; це й сфера функціонування територіальної громади; це й сфера функціонування феномена місцевого самоврядування; це й сфера функціонування та реалізації конституційних прав людини і громадянина тощо;

- простір є обов'язковим елементом правовідносин, причому виступає не предметним середовищем, в якому ці відносини виникають і існують, а важливою характеристикою правовідносин.

Зазначене положення пов'язує простір із правом, надає йому суттєвої правової характеристики, що базується на прямій залежності правовідносин від простору, завдяки якому вони виникають, існують, функціонують, змінюються, припиняються, вдосконалюються. Цей зв'язок має не тільки конституюючий характер, але й володіє інституційними ознаками, що фактично дає можливість виокремлювати не тільки правовий простір, але і його видову характеристику.

У юридичній літературі, яка приділяє увагу трактуванню поняття «правовий простір», превалює позитивістське його тлумачення, прагнення виявити понятійно-дефінітивну визначеність цього феномена.

Подібний підхід до досліджуваного явища підтримує більшість зарубіжних науковців [7, с. 27-31], пропонуючи такі дефініції:

- правовий простір – це сфера регламентації юридичними нормами моделей правомірної поведінки держави, її складових частин і громадян у межах території цієї держави й конкретного історичного часу (І. Н. Барциц);

- правовий простір це – універсальна правова категорія, яка дозволяє аналізувати питання співмірності нормативно-правових актів, межі й обсяги їх чинності та має суттєве

методологічне значення для розробки й ухвалення правових актів, а також їх реалізації та застосування суб'єктами права (Р. О. Барутенко);

- правовий простір – уся сукупність правових норм, що діють у межах держави та мають бути узгодженими між собою (В. Ф. Степаніщев).

Системний аналіз наведених доктринальних позицій дає змогу стверджувати, що:

- у *онтологічному розумінні*, якщо перші два формулювання є можливими з точки зору позитивізму, то щодо останнього слід зазначити, що фактично поняттям «правовий простір» підміняється поняття «система права»;

- у *гносеологічному розумінні*, якщо перша дефініція ще має відсилку до відповідної територіально-просторової ознаки держави та її складових частин, то друга – її зовсім не має, бо саме в ній превалюють питання не власне дії правових норм у відповідному просторі, а питання щодо їх проектування, їхньої дії, її ефективності та їх правозастосування. Третя ж позиція, хоча й встановлює просторові межі діяльності правових норм, але обмежує їх тільки територією конкретної держави, причому не виходячи як за її межі, так і не заглиблюючись у внутрішні структурно-архітектонічні рівні держави та її території;

- у *комунікаційному аспекті* розуміння правового простору свідчить про становлення системного комплексу горизонтально-вертикальних зв'язків, що виникають між суб'єктами права на відповідній території (держава, регіон, область, місто, село, селище – як місце існування та функціонування територіальної громади), здійснюються на засадах «компетенційного навантаження» органів держави та органів місцевого самоврядування, а також повноважень інших суб'єктів права, нормотворчої діяльності таких суб'єктів, з метою організаційного і нормативного забезпечення стабільного існування та функціонування інститутів державності або локальної демократії.

Науковий інтерес становлять доктринальні позиції інших представників юридичної науки. Так, І. В. Волк, здійснюючи комплексне дослідження правового часу й правового простору в їх взаємозв'язку та взаємозалежності, дійшла висновку, що правовий простір – це історично сформована сфера політичного, економічного та культурного розвитку народу (без прив'язки до відповідної території держави, на якій цей народ існує, функціонує та розвивається. – Авт.). Водночас дослідник все ж визначає територіально-просторовий фактор, формулюючи правовий простір як організацію владного впливу держави, яка обмежена територією та існує в конкретний історичний час, на суспільні відносини за допомогою норм права [8, с. 12-13].

З огляду на сформульовані дефініції правового простору та визначені у дослідженні його ознаки – суверенітет, управлінський вплив, цілісність, територіальна обмеженість, нормотворчість тощо – слід зауважити, що позиція автора є односторонньою, оскільки помітним є винятково етатистський підхід до розуміння досліджуваних правових явищ, який пов'язує їх функціонування тільки та виключно з феноменом державності і провідною роллю держави в її появі.

Більш аргументованою є позиція І. В. Жужгова, який розкриває правовий простір «як сферу формування та дії системи правових актів» [7, с. 34], що дозволяє вводити до цього поняття не тільки правозастосовчу практику, а й законопроектну діяльність і розробку прийомів та способів оптимізації змісту та якості нормативно-правових актів, однак без чіткої акцентуації на територіально-просторових ознаках, але з можливістю однозначного передбачення наявності ознак, що мають характерологічні риси простору – формування та дії системи правових актів де? У якому просторі?

Водночас, аналізуючи позиції різних учених, дослідник однозначно акцентує увагу також на територіально-просторових межах функціонування права, визначаючи, що: «Правовий простір є орієнтиром, що дозволяє визначити межі існування й дії правової системи» [7, с. 41].

Дослідник Л. М. Ганцева, здійснюючи філософський аналіз правового простору на основі соціального підходу, визначає його як форму «соціального простору, у якій за допомогою норм права встановлюється стабільність у суспільстві, правопорядок і

законність» [9, с. 23]. Тобто, цей автор вже прямо вказує на те, що правовий простір обмежується кордонами соціуму, сферою існування та функціонування відповідного соціального організму, що виникає в межах державних кордонів. Дійсно, можна погодитися, що правовий простір є формою соціального простору, який виражає форму існування вищого структурного рівня організації буття суспільства та є основним механізмом підтримки соціальних зв'язків і відносин соціальних суб'єктів – тобто саме в його межах не тільки виникає, будується та функціонує комунікативна система соціальних суб'єктів, і в тому числі суб'єктів права, а саме соціум є сферою зародження, прояву, продукування і реалізації екзистенційних інтересів таких суб'єктів, що знаходять в межах держави своє втілення в правилах загальносуспільної поведінки, що закріплюються в нормах права.

Хоча порівняльно-правовий аналіз доктринальних позицій І. В. Жужгова та Л. М. Ганцевої показує, що вони не обмежують правовий простір винятково правовими нормами та нормативними актами, які зароджуються і діють у відповідній сфері чи соціальному просторі, однак такі уявлення саме про правовий простір також уже не відповідають сучасному тлумаченню цього терміна, оскільки, з одного боку, зводять проблематику дефініції «правовий простір» лише до властивостей позитивного права, що є недопустимим в умовах існування «відкритих» суспільств, а з іншого – ігнорують могутні процеси глобалізації, що охоплюють всі рівні світового розвитку, починаючи від універсального, загальнодержавного і закінчуючи регіональним і глобальним розвитком, які апіорі вже закладають відповідну градацію правового простору, виходячи саме з соціального простору, де існують та діють відповідні правові норми.

Саме такий, широкий підхід, який можливо встановити тільки за широкого розуміння права, пропонує В. В. Суханов у своїй доктринальній позиції щодо поняття правового простору, в якій розглядаються його характерні риси як складна, багаторівнева, неоднорідна структура, елементи якої розрізняються якісно залежно від форми простору [1, с. 9].

На думку цього науковця, правовий простір сучасного суспільства має три нерозривно пов'язані форми: суспільний, локалізований та індивідуальний правовий простір, що знаходяться в системному зв'язку, конкретність якого визначається комплексом економічних, політичних, історико-культурних та ідейних факторів. Визначальну роль у системі видів правового простору виконує простір офіційного, юридичного права [1, с. 10], тому єдність правового простору забезпечує, як вважає дослідник, передусім нормативно врегульована державна територія.

У сучасній Україні поняття «правовий простір» ще не стало об'єктом ґрунтовних наукових досліджень, хоча деякі ідеї, які можуть бути поштовхом для подальшої розробки цього концепту, уже були висловлені. Так, слід відзначити праці вченого-міжнародника М. М. Гнатовського, який досліджував становлення та тенденції розвитку європейського правового простору, що є важливими не тільки для розуміння процесу здійснення європейського вибору України, повноцінної участі незалежної держави в діяльності європейських інтеграційних структур, визначення змісту процесів узгодженого правового розвитку держав Європи [10], а й яскравим підтвердженням становлення видової класифікації правового простору.

Саме європейський правовий простір згаданий учений визначає як систему юридичних норм і стандартів (нормативна основа простору. – Авт.), вироблених у межах європейських регіональних організацій (Європейський Союз, Рада Європи, Організація з безпеки й співробітництва в Європі) (суб'єктно-просторова основа, тобто акцент робиться на територіально-просторовому факторі наведених міжнародних регіональних міждержавних і міжурядових організацій. – Авт.), а також механізмів їх впливу (функціональна основа простору. – Авт.) на всі складові національних правових систем європейських держав (у тому числі правосвідомість, правову культуру, правотворення та правозастосування) [11, с. 16].

При цьому, як наголошує дослідник, саме право Європейського Союзу (далі – ЄС), є ключовою складовою європейського правового простору, яка забезпечує зближення не

тільки правових систем держав-членів, а й інших держав, що уклали з ЄС відповідний міжнародний договір (торговельний, про співробітництво, про асоціацію тощо). Тобто, автор включає в європейський правовий простір й Україну, що в 2015 році підписала з ЄС угоду про асоціацію [12].

Слід зазначити, що ця позиція, хоч й ґрунтується на позитивістському праворозумінні, однак несе в собі досить високий потенціал розвитку, бо, розглядаючи проблематику «європейського правового простору» з точки зору міжнародного публічного права й порівняльного правознавства, цей автор фактично виконав інше важливе завдання аксіологічного характеру – він обґрунтував і довів існування, формування та функціонування з великою потенцією розвитку європейського правового простору, що базується й об'єднує не тільки території держав-членів ЄС (їх на сьогодні вже 28), а й так званих третіх країн, тобто держав, що не є державами-членами ЄС, однак встановили з ним договірні зв'язки різного характеру та інтенсивності (таких на сьогодні налічується понад 30).

У цьому аспекті є праксеологічно важливими дослідження І. В. Долматова, який дослідив просторове буття сучасної держави та обґрунтував співвідношення понять «державний простір» і «територія держави» [13]. Просторове буття держави, на думку вченого, не обмежується кордонами та характеристикою територіального устрою держави, а є набагато ширшим. Якщо державна територія України жорстко фіксується державними кордонами, то її державний простір перебуває в русі та є динамічною характеристикою буття держави. Таким чином, державний простір України визначається не тільки її державною територією, а й усією сукупністю державних подій, які розгортаються у відносинах із прикордонними (суміжними) державами, з державами, у яких є в наявності українські економічні, політичні й культурні інтереси, транснаціональними корпораціями, міжнародними й регіональними організаціями та іншими суб'єктами, які вибудовують свої відносини із сучасною Україною [13, с. 11]. Тобто, цей автор пішов шляхом не стільки територіального, скільки предметно-телеологічного охоплення та досить широкого тлумачення «просторового» елементу, що вивело його не тільки на досить широке розуміння правового простору держави, а й на можливість його тлумачення як у контексті структуризації, причому як зовнішньої (за межами державних кордонів), так і внутрішньої (в межах державних кордонів – регіональний, локальний правовий простір тощо).

Отже, можна стверджувати, що адекватне уявлення про сутність і природу правового простору можливе лише на основі широкого розуміння права, що, по-перше, відходить від нормативістського тлумачення проблем; по-друге, не зводить право до державного, офіційного права, а правовий простір – до території держави; по-третє, враховує сучасні глобальні тенденції, що міцніють та знаходять свій прояв як мегатренди світового правового розвитку (правова глобалізація, глобальний конституціоналізм, симбіоз міжнародного конституційного права і національного конституційного права через конституціоналізацію міжнародного права й інтернаціоналізацію національного конституційного правопорядку, поява міжнародного конституційного права, прояви конституційної ідентичності тощо); по-четверте, надає сучасному праву та правовому розвитку «нового дихання» за рахунок суттєвого підвищення його інтеграційно-релятивістського потенціалу, що сприяє визначенню не тільки формування нових горизонтів правового розвитку, а й становленню нових потенційних можливостей для застосування права в період глобалізаційних змін з актуалізацією його незамінності як універсального соціального та багаторівневого регулятора.

Актуальність дослідження локальної демократії в транзитивних суспільствах обумовлена також необхідністю більш глибокого осмислення понять, інститутів, умов і факторів, які виявляють зміст і сутність локальної демократії. Серед них важливе місце належить локальній правотворчості органів місцевого самоврядування та створенню ними локального нормативного простору. Водночас слід мати на увазі, що початок створення локального правового простору залежить від держави, яка легалізує і легітимізує сам інститут місцевого самоврядування, насамперед, через його закріплення в конституції держави та

ухвалення відповідних законодавчих актів профільного характеру. Проте такий підхід тільки формує загальні засади та граничні особливості функціонування інституту локальної демократії – більш детально та конкретно він розвивається та збагачується в організаційному та нормативно-правовому аспектах завдяки діяльності суб'єктів та органів місцевого самоврядування, що здійснюють локальну нормотворчість, включаючи її нормопроектну складову, враховуючи конкретні особливості становлення і розвитку територіальної громади (історичні, ідеологічні, географічні, культурологічні тощо), та виходячи з ординарних і екстраординарних умов її існування та функціонування.

Отже, в основі інституціоналізації – становлення, розширення та вдосконалення локального правового простору, тобто нормативного простору діяльності саме місцевого самоврядування, його суб'єктів і органів, лежить локальний інтерес, який, на слушну думку М. О. Баймуратова, є сукупністю інтересу, що має три рівні та виникає на основі: 1) інтересу територіальної громади; 2) інтересу території, на якій вказана громада існує і функціонує, та 3) інтересу конкретного жителя-члена зазначеної територіальної громади [14, с. 22-23]. Саме цей інтегрований інтерес є «альфою і омегою», що детермінує та легалізує існування локальної демократії, обґрунтовує сутність і особливу значущість локальної нормотворчості та виступає «запускаючим» механізмом для девіації локального правового простору в сторону, з одного боку, його подальшого розвитку, вдосконалення, а з іншого – деталізації, конкретизації, розширення, – у підсумку, його профільної ідентифікації.

Досліджуючи наведені процеси, слід наголосити, що під час формування локального правового простору, з огляду на відповідний «наплив» на нього загальнодержавного та глобального правового простору (конституційно-правовий і державний інститут місцевого самоврядування сьогодні виступає об'єктом міжнародно-правового регулювання, завдяки регламентації питань його становлення та розвитку в національних державах на рівні міжнародних договорів. – Авт.), органічною і складовою частиною яких він є – локальний правовий простір не тільки розширюється і вдосконалюється, а й розвивається згідно з основоположними координатами глобальної та загальнодержавної управлінської діяльності, принципами глобального конституціоналізму, що робить його належною, оптимальною, інструментальною, ординарною та іманентною частиною такої діяльності й обов'язковим елементом демократичної правової державності.

Список використаної літератури

1. Суханов В. В. Правовое пространство и его формы: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых учений. М., 2005. 176 с.
2. Карл Шмитт. Новый «номос» Земли. URL: <http://my.arcto.ru/public/3nomos.htm>.
3. Субботина Т. В. Локус, топос, урбоним, микропоним: к вопросу о содержании пространственных понятий. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lokus-topos-urbanim-mikrotoponim-k-voprosu-o-soderzhanii-prostranstvennyh-ponyatiy>.
4. Лотман Ю. М. Проблемы художественного пространства в прозе Н. В. Гоголя. Труды по русской славянской филологии. Тарту, 1968. Вып. 202. С. 5-50.
5. Океанский В. П. Локус Идиота: введение в культуру фонии равнины. Роман Достоевского «Идиот»: раздумья, проблемы. Иваново. 1999. С. 179-200.
6. Прокофьева В. Ю. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы. Вестн. Оренб. гос. ун-та. 2005. № 11. С. 87-94.
7. Жужгов И. В. Мониторинг правового пространства Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых учений. Северо-Кавказский государственный технический университет. Ставрополь, 2006. 220 с.
8. Волк И. В. Право, время и пространство: теоретический аспект: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых учений. Российская правовая академия Министерства юстиции Российской Федерации. М., 2004. 19 с.
9. Ганцева Л. М. Правовое пространство: социально-философский анализ: на примере

Российской Федерации: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 – социальная философия. Башкирский государственный университет. Уфа. 2001. 190 с.

10. Гнатовський М. М. Європейський правовий простір. Концепція і сучасні проблеми. Київ: Видавничий дім «Промінь», 2005. 224 с.

11. Гнатовський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право. Київ: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2002. 22 с.

12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).

13. Долматов І. В. Просторове буття сучасної держави: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний університет «Одеська національна юридична академія». Одеса., 2009. 22 с.

14. Баймуратов М. А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины: дис... д.ю.н. Одесса, 1996. 450 с.

М. Baimuratov

DOCTRINAL APPROACHES FOR THE ESTABLISHMENT OF THE LEGAL SPACE OF A PUBLIC MUNICIPAL AUTHORITY IN UKRAINE

The theses highlighted doctrinal approaches to the creation of the legal space of the public municipality in Ukraine. The theoretical and methodological essence of the concept of «legal space» is analyzed in the context of a broad understanding of law as a social phenomenon. A new interpretation of the local legal space in modern conditions of constitutional decentralization is proposed.

Keywords: doctrine, legal space, public authority.

УДК 342.72/73(477)

Батанов О. В.

СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: АКСІОЛОГІЧНІ, ОНТОЛОГІЧНІ ТА ТЕЛЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У тезах здійснено наукове обґрунтування терміна «соціальна інклюзія» у контексті проблематики забезпечення конституційних прав і свобод людини. Наголошується на принциповому значенні принципу рівності та заборони дискримінації у системі конституційних прав та свобод людини і громадянина сучасної правової держави.

Ключові слова: конституційне право, права людини, соціальна інклюзія, результат, конституціоналізм.

Проблематика правового забезпечення та реалізації принципу рівності та заборони дискримінації, що в останні роки набула широкого визнання як у загальнотеоретичному дискурсі, так і в рамках галузевих юридичних наук [1, 4], є складною, методологічно актуальною та практично значущою, що пов'язано з прагненням сучасної конституційної юриспруденції вийти на нові горизонти сприйняття конституційно-правової реальності. Адже одним із пріоритетних завдань держави щодо забезпечення сталого розвитку, відкритого суспільства, інтеграції України до світової спільноти є вдосконалення роботи з основних напрямів реалізації та захисту прав людини, які визначають зміст та спрямованість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Протягом останніх років вже частково сформовано законодавчу базу з питань рівності та заборони дискримінації, утворено центральні органи виконавчої влади та консультативно-дорадчі органи при Президентові України, які забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері рівності та заборони дискримінації, запроваджено механізм підтримки та захисту осіб, які зазнають дискримінації тощо. Хоча тут також виникає низка

питань, оскільки трудове законодавство та право соціального забезпечення не позбавлено численних дискримінаційних положень або надмірних позитивних зобов'язань держави, які не є узгодженими із соціально-економічними можливостями держави. Це викликає надмірні очікування у багатьох громадян, що стосується соціального захисту, зокрема, щодо доступу до матеріальних благ, надання пільг чи інших привілеїв. Так, на думку експертів з питань запобігання дискримінації, незважаючи на наявність профільних законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо, їх норми залишаються переважно декларативними через такі причини: а) низька обізнаність жінок (особливо в сільській місцевості) із міжнародними стандартами у сфері захисту від гендерної дискримінації; б) невміння представників юридичної професії, у тому числі суддів, ідентифікувати ті випадки, коли порушення прав та законних інтересів жінки стає наслідком дії дискримінаційних положень законодавства або гендерно нейтральних законодавчих актів, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків; в) сприйняття текстів міжнародних документів як абстрактних конструкцій, які не пропонують конкретних моделей вирішення реальних життєвих ситуацій тощо [5].

У вимірі рівності та заборони дискримінації одним з найбільш актуальних питань залишається питання забезпечення рівності у правах, свободах та можливостях для тих, хто потребує особливої уваги та підтримки: особи з інвалідністю, малозабезпечені і багатодітні сім'ї, талановиті діти, бідні, мігранти, тимчасово переміщені особи, невиліковно хворі. Як свідчить позитивний зарубіжний досвід, з метою підтримки та захисту цих та інших категорій людей, які потребують особливої уваги, у державі має здійснюватися ефективна інклюзивна політика.

Сьогодні соціальна інклюзія розглядається як процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. І насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Він передбачає розроблення і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату. Отже, інклюзія – це процес реального включення осіб з інвалідністю в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства [6].

Протягом останніх десятиліть розвивалась концепція соціального відторгнення (соціальної ізоляції), яку Європейський Союз визначає як процес, за якого окремі групи населення або окремі люди не мають можливості повною мірою брати участь у суспільному житті. Причинами соціального відторгнення можуть бути бідність, відсутність базових знань і можливостей, мовні бар'єри, недостатня активність і впевненість людей, дискримінація або расизм. Це, у свою чергу, не дає можливості працевлаштування, отримання доходів і можливості навчання. Як наслідок, такі люди чи групи людей мають обмежений доступ до влади та прийняття рішень органами влади і, таким чином, часто не можуть взяти участь у процесах розроблення та прийняття рішень, що впливають на їх повсякденне життя [7]. Отже, соціальне відторгнення є проявом прямого порушення базових прав людини – права на якісну освіту, на медичні послуги, на прийнятний рівень життя, на захист своїх інтересів і загалом на участь в економічному, соціальному, культурному, політичному житті.

Національна доповідь про людський розвиток «Україна: на шляху до соціального залучення» визначає групи населення, які перебувають у зоні ризику соціального відторгнення. До таких груп населення належать діти-сироти, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю, мігранти, діти трудових мігрантів, люди, які живуть з ВІЛ/СНІД, бездомні люди [8].

У багатьох розвинутих країнах соціальна інклюзія – це загальна практика, спрямована на вирішення багатьох соціальних проблем, включаючи як-от нерівномірність прибутків, нерівність у сферах охорони здоров'я, освіти, труднощі забезпечення житлом тощо. Сьогодні соціальна інклюзія – це частина рамкових законів Європейського Союзу. Її чіткі межі важко визначити: кожна країна має своє розуміння соціальної інклюзії. Проте повсюдно визнається,

що соціальна інклюзія стосується інтересів і прав усіх людей, включно з тими, хто перебуває у соціальних закладах, а соціально інклюзивне суспільство – це таке, де всі люди відчують свою цінність, де аксіомою є повага щодо різності та несхожості індивідів, а основні потреби задовольняються для того, щоб уможливити гідне життя.

Фактично, соціальна інклюзія – це процес змін у політичній, економічній, соціальній сферах, спрямований на утвердження соціальної рівності.

За час існування ООН, вона прагнула до поліпшення становища людей з особливими потребами й умов їхнього життя. Так, наприклад, ще 1971 р. було прийнято Декларацію щодо прав розумово відсталих осіб [9], у 1975 р. – Декларацію про права людей з інвалідністю [10], у яких були встановлені норми щодо гарантування однакових умов і рівного доступу до обслуговування. У результаті проведення Міжнародного року людей з інвалідністю (1981 р.) була ухвалена Всесвітня програма дій щодо людей з інвалідністю [11]. Головним підсумком Десятиліття людей з інвалідністю, проведеного ООН у 1983-1992 роках, стало ухвалення Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для цієї категорії осіб [12]. 13 грудня 2006 року ГА ООН була прийнята Конвенція про права людей з інвалідністю [13], яка є правозахисним документом з чіткою орієнтацією на соціальний розвиток – це водночас договір з прав людини та інструмент розвитку. Конвенція набрала чинності 3 травня 2008 року. Серед найвизначніших – конференція в місті Саламанка (Іспанія), у якій взяли участь 92 уряди та 25 міжнародних організацій (1994 р.). Саламанська декларація [14] містить Заклик до урядів усіх країн затвердити на законодавчому рівні інклюзивну модель освіти та приймати до загальноосвітніх шкіл усіх дітей, якщо немає виняткових випадків, які унеможливають це. Таким чином, було запропоновано, щоб інклюзія стала загальною формою освіти, а спецшколи існували для виняткових ситуацій. Положення Декларації спонукають уряди до розвитку інклюзивної освіти, а саме: до докладання більших зусиль для розвитку дошкільних стратегій та професійної освіти, забезпечення організації та реалізації програм підготовки педагогів і підвищення їхньої кваліфікації з огляду на принципи інклюзивної освіти.

На вимогу дотримання соціальних принципів Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії й їх державами-членами – іншої, набуває особливої актуальності питання щодо подальшої імплементації європейських практик соціальної інклюзії населення на засадах удосконалення інституту соціальної політики України з підвищенням ефективності соціальних програм з урахуванням вимог, зазначених у Главі 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» [15]. Посилюється важливість забезпечення соціальних гарантій відповідно до зобов'язань України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Міжнародної організації праці № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення та Європейського кодексу соціального забезпечення. Про актуальність проблематики свідчить активні дії органів державної влади у сфері розвитку інклюзивної освіти.

Попри це конституційно-правове забезпечення інклюзії у соціальній сфері в Україні залишається фрагментарним та суперечливим. Переважною мірою акценти у державній інклюзивній політиці зміщено у бік освітньої сфери, що, безумовно, звужує коло осіб, які потребують особливих підходів та мають особливі потреби. Це потреби, які пов'язані як з постійними, так і з тимчасовими причинами й обумовлені особливостями фізичного та (або) психічного стану людини, соціально-економічними, духовно-культурними, релігійними, етнопонаціональними, етнолінгвістичними та іншими факторами. Іншими словами, інклюзія означає прагнення до подолання нерівності, набуття свободи та нової якості життя.

Можна констатувати, що сьогодні в Україні є лише окремі розрізнені фрагменти соціальної інклюзії (освітні організації, реабілітаційні центри, центри соціального захисту та соціального обслуговування, медичні організації, підприємства та організації, громадські організації). Як правило, вони мають свої різні (локальні) цілі, відсутня єдина методична і правова база. Втім, сьогодні в Україні існують проблеми системного характеру, що обумовлені відсутністю цілісного контексту інклюзивної політики у соціальній сфері. Це

виражається у відсутності: комплексного міжвідомчого підходу в довгостроковій політиці; розуміння і підтримки в суспільстві інтересів, пов'язаних з просуванням соціальної інклюзії, насамперед на локально-регіональному рівні. Це передбачає формування та реалізацію як загальнодержавних, так і регіональних концепцій та програм інклюзивної політики у соціальній сфері, а також здійснення ефективної соціальної роботи у територіальних громадах. Такі моделі інклюзивної політики передбачають як рішення приватних проблем, так і в цілому формування нової культури суспільних відносин – інклюзивної культури суспільства.

Так, функціонально-телеологічною домінантою формування та реалізації регіональних та муніципальних моделей та концепцій інклюзивної політики у соціальній сфері є реалізація чітких стратегій, що забезпечують комфортні умови для навчання і професійної підготовки дітей, молоді та дорослих, які мають особливі потреби і потребують соціокультурної адаптації. Завданнями таких моделей та концепцій є:

1) включення політики соціальної інклюзії в довгострокові програми сталого соціально-економічного та культурного розвитку регіонів та територіальних громад;

2) узгодження дій усіх зацікавлених інституцій для реалізації комплексного міжвідомчого підходу, що забезпечує процеси соціальної інклюзії у регіонах та територіальних громадах;

3) забезпечення толерантного ставлення, громадського розуміння та підтримки в просуванні прогресивних практик соціальної інклюзії;

4) забезпечення безбар'єрного середовища у містах, селищах та селах в отриманні всіх видів і рівнів послуг: від архітектурної, транспортної доступності до адаптивних освітніх програм та інклюзивних технологій;

5) спеціалізована підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів педагогічної громади на реалізацію інклюзивних підходів в освіті;

6) створення інструментів стимулювання виникнення громадських формувань, в тому числі молодіжних спільнот, орієнтованих на реалізацію інклюзивної політики;

7) реалізація участі людей з інвалідністю до трудового життя тощо.

Слід зазначити, що ефективна локально-регіональна модель інклюзивної політики може бути створена лише за наявності базових нормативних правових документів як на рівні законодавчого, так і підзаконного регулювання, актів місцевого самоврядування, методичних матеріалів, програм і проектів у сфері підготовки фахівців у сфері освіти, сімейного виховання, розвитку інфраструктури, пенітенціарної діяльності. Саме нерозвиненістю нормативно-правової бази обумовлена існуюча фрагментарність системи соціальної інклюзії та високий ступінь інерційності розвитку навіть наявних її окремих елементів. Для реалізації даного завдання необхідні як розробка і прийняття спеціального закону про засади інклюзивної політики, так і система підзаконних актів, що регламентують процес реалізації національної, регіональних і муніципальних програм і моделей інклюзивної політики.

Також однією з умов реалізації регіональної моделі інклюзивної політики є підготовка кадрів. На даний момент вирішення комплексу проблем у цій сфері є найменш забезпеченими як організаційно, так і методично. Відповідним питанням досі не приділяється належної уваги як у процесі підготовки фахівців в цій сфері як при отриманні базової освіти, так і в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації. Для вирішення поставленого завдання необхідно проведення акредитації чинних програм у сфері інклюзивної освіти з метою поширення зразків кращої практики; включення до програм підвищення кваліфікації працівників освітніх організацій методичних матеріалів, пов'язаних з інклюзивною освітою і соціалізацією осіб, які потребують особливого підходу; проведення регулярних циклів перепідготовки та підвищення кваліфікації з подальшою атестацією працівників організацій соціального обслуговування, охорони здоров'я, освіти, підприємств і організацій, до функціональних обов'язків яких віднесено роботу з об'єктами регіональної та муніципальної моделей інклюзивної політики у соціальній сфері тощо.

Також у житті територіальних громад можна відзначити суттєве погіршення ситуації з

працевлаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі, неухажне, недбале ставлення до осіб, які перебувають на обслуговуванні в спеціалізованих установах, або ставлення, що принижує гідність щодо однолітків, які мають або обмежені фізичні можливості, або володіють нестандартною поведінкою, у тому числі щодо обдарованих і талановитих дітей (вундеркіндів), що властиво для освітніх установ практично всіх рівнів.

Тому, з огляду на те, що формування відносин інклюзивної культури вимагає тривалого часу і системної, послідовної роботи органів і посадових осіб публічної влади, насамперед місцевого самоврядування, і високопрофесійних фахівців в сфері інклюзивної освіти та соціалізації, актуальними залишаються питання квотування робочих місць для людей з інвалідністю на підприємствах та організаціях, залучення осіб з обмеженими можливостями здоров'я до діяльності громадських приймалень тощо.

Також в аспекті формування ефективної інклюзивної політики підвищений інтерес являють питання функціонування пенітенціарних установ (в'язниці, колонії, поселення або інші закриті установи, призначені для відбування кримінального покарання, а також для попереднього ув'язнення осіб, підозрюваних у злочині). Безперечно, на сьогоднішній день з метою соціалізації в життя територіальних громад, адаптації та подальшого працевлаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі, проводиться певна робота щодо їх навчання. Водночас, це одна з найбільш складних для категорій населення у зв'язку з небажанням роботодавців укладати з ними трудові угоди, з наявністю житлових проблем, що, в свою чергу, вимагає формування і реалізації сучасних підходів у соціальній роботі в територіальних громадах.

Нарешті, в територіальних громадах, регіонах та суспільстві в цілому важливо сформувати культуру ставлення до об'єктів локально-регіональної моделі інклюзивної політики в соціальній сфері, в основі якої – бажання допомогти, співпереживання, толерантність. Це питання є найбільш принциповим як у функціонально-телеологічному та гносеологічному аспектах, так і з точки зору формування своєї аксіосфери соціальної інклюзії у територіальній громаді та суспільстві в цілому. Адже свобода, солідарність, рівність, моральність, альтруїзм, самоорганізація, самодисципліна, самовідповідальність, відданість справі, субсидіарність є сенсоутворюючими цінностями демократії, прав людини та сучасного конституціоналізму.

Список використаної літератури

1. Гербут В. С. Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: сутнісний зміст та гарантії захисту: дисс. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02 Конституційне право; муніципальне право. Ужгород, 2019. 269 с.

2. Журавльова Г. С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві: дисс. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.02 Конституційне право; муніципальне право. Ужгород, 2018. 436 с.

3. Равлінко З. П. Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження: дисс. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2016. 201 с.

4. Товпеко Я. К. Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове дослідження: дисс. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02 Конституційне право; муніципальне право. Київ, 2017. 259 с.

5. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Офіційний сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/>.

6. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки. URL: https://pidruchniki.com/90028/pedagogika/osnovi_inklyuzivnoyi_pedagogiki.

7. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. Москва: АПН РСФСР, 1960. 130 с.

8. Національна Доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального залучення». URL: https://issuu.com/undpukraine/docs/ua_2011_ukr.

9. Декларація про права розумово відсталих осіб. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119.
10. Декларацію про права людей з інвалідністю. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
11. Всесвітня програма дій стосовно людей з інвалідністю. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427.
12. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306.
13. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
14. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми проблемами. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94.
15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
16. Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю: Указ Президента України від 03.12.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/678/2015>.

O. Batanov

SOCIAL INCLUSION AND HUMAN RIGHTS IN UKRAINE: AXIOLOGICAL, ONTOLOGICAL AND TELEOLOGICAL ASPECTS

In the theses, the scientific substantiation of the term “social inclusion” was carried out in the context of the issues of ensuring constitutional rights and freedoms. It emphasizes the principle of the principle of equality and the prohibition of discrimination in the system of constitutional rights and freedoms and a citizen of the modern state of law.

Keywords: constitutional law, human rights, social inclusion, result, constitutionalism.

УДК 351.75

Безпалова О. І.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПУБЛІЧНИХ ЗІБРАНЬ

У тезах висвітлено окремі принципи охорони правопорядку в діяльності підрозділів Національної поліції України під час проведення публічних зібрань. Надано змістовний аналіз таких принципів та висловлено пропозиції щодо покращення ефективності їх застосування.

Ключові слова: *принципи охорони правопорядку, публічні зібрання, принципи демократичної поліцейської діяльності.*

Одним із фундаментальних прав людини, що знайшло своє закріплення не лише у Конституції України, а й у міжнародних документах, зокрема Копенгагенському документі ОБСЄ 1990 року, Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку ООН 1979 року, є право на свободу мирних зібрань. Визначеність нормами національного законодавства механізму реалізації даного права, так само як і його безпосереднє закріплення в числі основних прав людини і громадянина, є безсумнівною ознакою наявності демократичного суспільства, в якому кожному надано можливість публічно висловлювати власні погляди, навіть ті, що можуть не збігатися з думкою інших та бути непопулярними. Необхідно підкреслити, що право на свободи зібрань може бути реалізовано у повній мірі лише у тому випадку, коли таке зібрання є мирним.

Основним суб'єктом, який наділений повноваженнями щодо забезпечення публічного порядку під час проведення мирних зібрань, є Національна поліція України. Саме на органи та підрозділи поліції покладається обов'язок щодо сприяння проведенню мирних зібрань, захисту прав і свобод їх учасників, створення для них «безпечного середовища» та надання

можливості для висловлювання власних поглядів і переконань. Після створення у 2015 році поліції відбулася істотна зміна менталітету поліції, проведено переорієнтацію підходів до охорони публічного порядку під час проведення мирних зібрань. Основний акцент сьогодні ставиться на тому, що мирні зібрання сприяють реалізації важливого права людини, яке поліція повинна поважати, захищати та створювати всі умови для його реалізації. Звісно, у даному випадку мова йдеться лише про мирні зібрання, під час проведення яких не виникає загрози публічному порядку та публічній безпеці, забезпечується мінімальне втручання учасників публічного заходу у права і свободи інших осіб. Саме на працівників поліції покладається обов'язок щодо запобігання будь-яким конфліктним ситуаціям, що можуть мати місце під час проведення публічних зборів, зниження у разі потреби рівня напруженості. Ефективне виконання вказаного обов'язку вимагає проведення ретельної підготовки поліцейських, ознайомлення їх з вимогами міжнародного права та національного законодавства в галузі прав людини, основними етапами та принципами ефективної роботи щодо охорони публічного порядку під час мирних зібрань, типами мирних зібрань та особливостями охорони публічного порядку під час кожного типу (спортивні змагання, урочисті церемонії, мітинги), вироблення чіткого алгоритму дій поліцейських на той випадок, коли існує загроза, що мирне зібрання може набути статусу такого, що суперечить законодавству (тобто вчинення насильницьких дій під час зібрання) з метою забезпечення балансу між конфліктуючими вимогами з боку різних груп та окремих людей.

Необхідно зазначити, що важливого значення набуває неухильне дотримання принципів демократичної поліцейської діяльності (фундаментальних рамок), яких мають дотримуватися поліцейські з моменту планування заходів щодо забезпечення публічної безпеки і закінчуючи безпосередньо заходами сприяння проведенню заходу. Такими принципами на рівні міжнародних нормативно-правових актів визначені наступні: принцип верховенства права, поліцейська етика і права людини, підзвітність і прозорість поліції, розумне адміністрування. Слід звернути увагу, що вказані принципи закріплені і у національному законодавстві України, зокрема у Законі України «Про Національну поліцію», отже можна дійти висновку, що розробка вказаного нормативно-правового акту відбувалася з урахування міжнародних стандартів поліцейської діяльності, зокрема в частині визначення базових її засад.

Процес забезпечення правопорядку під час публічних зібрань складається з декількох етапів: планування, підготовка, реалізація та підбиття підсумків конкретного заходу, метою якого є забезпечення мирного проведення зібрання. Передумовою успішного перебігу кожного із етапів є дотримання таких базових принципів: володіння інформацією, сприяння, комунікація, диференційований підхід до учасників зібрання.

Застосування принципу володіння інформацією дозволить поліції своєчасно отримати інформацію про різні групи учасників зібрання, їх наміри та цілі, очікування та мотивацію. Така інформація дозволить поліції зрозуміти інтереси та наміри організаторів та учасників зібрання, створити передумови для досягнення ними поставлених цілей та не допустити виникнення конфліктних ситуацій. Особлива увага має приділятися збиранню інформації (у тому числі шляхом використання оперативно-розшукових заходів) про осіб, які можуть виступити джерелом ризику під час проведення мирного зібрання.

Зміст принципу сприяння полягає у створенні органами та підрозділами поліції умов для організаторів та учасників мирного зібрання, що дозволять досягти законних цілей, що були поставлені перед таким зібранням. Дотримання даного принципу означає, що стратегія діяльності поліції має будуватися на припущенні, що більшість учасників зібрання будуть мати дійсно мирні наміри. Далі, після з'ясування цілей та намірів організаторів та учасників, поліція має визначити шляхи, за допомогою яких можна досягнути їх реалізації не лише шляхом уникнення від насильницьких дій, а й шляхом отримання підтримки з боку присутніх. Це дозволить суттєво знизити імовірність виникнення заворушень та своєчасно реагувати на будь-які інциденти, якщо вони матимуть місце. Доцільність виокремлення даного принципу зумовлена тим, що заходи обмеження та жорсткого контролю, що

застосовує поліція, будуть недостатніми для підтримання правопорядку. У будь-якому випадку поліція повинна проінформувати організаторів та учасників мирного зібрання про доцільність застосування конкретних обмежень та запропонувати їм альтернативні шляхи досягнення поставлених цілей (якщо існує небезпека виникнення заворушень чи застосування насильства).

Необхідною передумовою ефективної діяльності поліції щодо забезпечення правопорядку під час мирних зібрань є налагодження дієвої комунікації з його організаторами та учасниками. Завдяки грамотно обраним та проведеним заходам комунікації можливо отримати довіру усіх зацікавлених сторін та не допустити виникнення або ескалації конфлікту. Зміст комунікативних заходів (діалогу, переговорів, інших форм комунікації) полягає у ввічливому та спокійному спілкуванні поліції з учасниками під час мирного зібрання, своєчасного інформування з метою уникнення непорозумінь про необхідність встановлення обмежень та їх види. Крім безпосереднього спілкування важливе значення має невербальна комунікація.

Сутність диференційованого підходу до учасників зібрання полягає в тому, що поліція має ставитися до всіх учасників як до однакових та потенційно небезпечних осіб. Особливість застосування вказаного принципу полягає у необхідності спостереження поліцейських за кожною особою. Це дозволить розмежувати учасників та виокремити тих, дії яких можуть спровокувати виникнення конфліктної ситуації. Важливо обов'язково враховувати, що дії поліцейських відносно особи, що провокує або ініціює конфлікт, не повинні призводити до втягування в конфлікт інших осіб (особливо під час ізоляції тих осіб, що можуть порушувати публічний порядок, від тих, хто поводить себе мирно). Звісно, що під час проведення мирних зібрань можуть виникнути випадки, коли для ефективного протистояння агресивній поведінці поліція вимушена застосовувати сили, але це може бути лише як крайній захід у разі неможливості мирної деескалації напруженості за допомогою діалогу, переговорів та інших комунікативних заходів.

Дотримання вказаних принципів дозволить підвищити рівень довіри учасників мирного зібрання до поліції як до правоохоронного органу, що дійсно справедливо сприяє реалізації ними своїх прав.

О. Bezpalova

BASIC PRINCIPLES OF PROTECTION OF THE LEGAL PROTECTION AT THE TIME OF PUBLIC ASSEMBLIES

The theses highlighted the separate principles of law and order protection in the activities of the units of the National Police of Ukraine during public gatherings. The content analysis of such principles is given and proposals are made to improve the efficiency of their application.

Keywords: principles of law and order protection, public gatherings, principles of democratic policing.

УДК 347.763

Волік В. В.

ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОСЛУГ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПЕРЕВЕЗЕННЯМ ПАСАЖИРІВ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ВЕКТОРОМ РОЗВИТКУ

У тезах висвітлено коло питань щодо удосконалення послуг, пов'язаних із перевезенням пасажирів. Наголошено, що на сьогодні постала потреба в удосконаленні правового забезпечення діяльності автомобільних перевізників з урахуванням європейських тенденцій, що повинно призвести до підвищення ефективності державного регулювання у сфері перевезень пасажирів автомобільним транспортом, запровадження ефективного контролю функціонування ринку автомобільних перевезень, запровадження європейських умов допуску до ринку перевезень.

Ключові слова: автомобільні перевізники, європейські стандарти, послуги, правове забезпечення.

Загальновідомо, що в червні 2018 року в Міністерстві інфраструктури України відбулась зустріч Міністра інфраструктури України Володимира Омеляна з новопризначеним першим віце-президентом Європейського банку реконструкції та розвитку паном Юргеном Рігтерінком. На зустрічі також були присутні керівники та представники Укрзалізниці, Укрпошти, аеропорту Бориспіль, Украероруху, Державного агентства автомобільних доріг України, Укрдорінвесту та АМПУ.

Володимир Омелян наголосив на позитивній динаміці та результатах співпраці Міністерства інфраструктури з ЄБРР: «Я вдячний ЄБРР за успішну співпрацю і синергію з Міністерством інфраструктури. Я радий, що наше портфоліо повне проектів і нещодавно відкриття Бескидського тунелю – це ще один великий приклад нашої успішної кооперації. Нещодавно ми презентували Національну транспортну стратегію України до 2030 року і я вірю, що це буде великий план дій для всіх галузей транспорту і її учасників. Ми вважаємо ЄБРР найбільшим інвестором України. Багато чого зроблено і багато ще треба зробити. Ми маємо гарні результати синергії і я вірю, що наші спільні проекти з ЄБРР будуть ще глобальнішими та ще масштабнішими. Я переконаний, що ми можемо зробити більше», – наголосив Володимир Омелян.

Представники Укрзалізниці, Укрпошти, аеропорту Бориспіль, Украероруху, Державного агентства автомобільних доріг України, Укрдорінвесту, АМПУ представили делегації ЄБРР плани стратегічного розвитку підприємств та обговорили спільні з ЄБРР інвестиційні проекти, які знаходяться на стадії реалізації та підготовки до реалізації.

Віце-президент Європейського банку реконструкції та розвитку пан Юрген Рігтерінк подякував Міністерству інфраструктури за взірцеву роботу і відзначив успішну підготовку та імплементацію спільних проектів із Міністерством інфраструктури та висловив надію, що великі інфраструктурні проекти в Україні – це питання найближчої перспективи [1].

З огляду на зазначене вище та на наш погляд, для досягнення поставлених амбіційних цілей та реалізації поточних задач, окреслених у Національній транспортній стратегії України до 2030 року і, нарешті, побудови високого рівня комфорту перевезення пасажирів необхідно пройти, окрім іншого, глибокий та вагомий шлях удосконалення законодавчого регулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні, задоволення потреб суспільства і економіки у перевезенні пасажирів та вантажів, безпеки перевезень, ефективного споживання ресурсів та зменшення техногенного впливу автомобільних транспортних засобів через так званий інструмент адаптації норм законодавства України до норм актів ЄС згідно з Угодою про асоціацію Україна – ЄС.

На сьогодні наразилась реальна потреба в удосконаленні правового забезпечення діяльності автомобільних перевізників із урахуванням європейських тенденцій, що має привести до підвищення ефективності державного регулювання у сфері перевезень пасажирів автомобільним транспортом, запровадження ефективного контролю функціонування ринку автомобільних перевезень, запровадження європейських умов допуску до ринку перевезень.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії їхніми державами-членами, з іншої сторони» [2] затверджено план заходів щодо виконання зазначеної Угоди.

Так, із набранням чинності наведеної постанови Кабінету Міністрів України заплановано проведення низки заходів задля покращення якості роботи транспортної системи України, зокрема, передбачено формування ефективного механізму контролю організації надання суспільно важливих послуг із перевезення пасажирів.

Водночас запровадження європейських умов допуску до ринку перевезень, підвищення ефективності державного регулювання у сфері перевезень пасажирів і вантажів автомобільним транспортом, запровадження ефективного контролю функціонування ринку автомобільних перевезень на сьогодні залишаються важливими завданнями нашої держави, а тому удосконалення законодавства не оминуть.

За таких умов особливої актуальності набуває внесення змін та доповнень до чинного Закону України «Про автомобільний транспорт» [3], який у світлі наведених вище домовленостей України з Європейським Союзом потребує кардинального перетворення. Саме тому, на нашу думку, до згаданого закону слід внести деякі корективи.

По-перше, у законі слід передбачити, що закупівля суспільно важливих послуг із перевезення пасажирів здійснюється шляхом організації громадських послуг із перевезення пасажирів відповідно до законодавства про здійснення публічних державних закупівель.

Також слід визначити поняття, що суспільно важливими послугами з перевезення пасажирів є послуги з перевезення пасажирів автобусними маршрутами загального користування, які організують відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, на яких покладено організацію пасажирських перевезень, згідно з умовами перевезень та обґрунтованою сумою оплати перевізнику за надання таких послуг.

Водночас перевезення пасажирів автобусними маршрутами загального користування під час надання суспільно важливих послуг здійснюють автомобільні перевізники за наявності оплати таких послуг відповідними організаторами перевезень.

Відтак, слід також відмовитися та вилучити із закону затвердження паспортів міських автобусних маршрутів та паспортів міських стоянок.

По-друге, постала нагальна потреба у врегулюванні відносин автомобільного перевізника, що надає громадські послуги з перевезення пасажирів, із органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Так, виправданим є закріплення наступної норми – відносини автомобільного перевізника, що надає громадські послуги з перевезення пасажирів, із органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування визначаються договором про організацію громадських пасажирських перевезень, у якому встановлюються права та обов'язки автомобільних перевізників із надання громадських послуг, параметри, на підставі яких розраховується сума та порядок оплати за надання таких послуг.

По-третє, враховуючи європейські стандарти, слід переглянути застарілі та визначити нове коло зобов'язань автомобільного перевізника. Отже, автомобільний перевізник повинен:

- підтримувати належний фінансовий стан для забезпечення своїх господарських зобов'язань та професійної відповідальності;
- забезпечувати наявність менеджера (управителя) з перевезень, що відповідає умовам бездоганної ділової репутації та професійної компетентності;
- мати службове приміщення на території України, у якому зберігаються документи щодо організації та умов провадження діяльності, а саме:
  - кадрові документи персоналу автомобільного перевізника, у тому числі щодо освітньо-кваліфікаційного рівня, стану здоров'я тощо;
  - мати реєстраційні документи на транспортні засоби та документи, що підтверджують забезпечення їх належного технічного стану;
  - мати документи про діяльність менеджера (управителя) з перевезень;
  - мати документи про дотримання правил, умов та стандартів надання послуг автомобільним транспортом;
- надавати безперешкодний доступ до службового приміщення та документів, які зберігаються у такому приміщенні, особам, уповноваженим на здійснення заходів державного нагляду (контролю).

Таким чином, уважаємо, що такі важливі кроки зроблять передумови для подальшого удосконалення чинного законодавства та нарешті додатково урегулюють ринок послуг у галузі автомобільного транспорту в Україні, призведуть до наступного етапу задоволення потреб суспільства і економіки у перевезенні пасажирів та вантажів, безпеки перевезень, ефективного споживання ресурсів та зменшення техногенного впливу автомобільних транспортних засобів шляхом адаптації норм законодавства України до норм актів ЄС згідно з Угодою про асоціацію Україна – ЄС.

Список використаної літератури

1. Вірю, що спільні проекти Міністерства інфраструктури з ЄБРР будуть ще глобальнішими та ще масштабнішими, – Володимир Омелян. URL: <https://mtu.gov.ua/news/29904.html>.
2. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106. *Офіційний вісник України*. 2018. № 24. Ст. 852.
3. Про автомобільний транспорт: закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105.

V. Volyk

QUESTIONS FOR IMPROVING SERVICES RELATED TO PASSENGER TRANSPORTATION BY THE EUROPEAN DISTRICT VECTOR

The thesis covers a number of issues related to the improvement of services related to the transportation of passengers. It is emphasized that today there is a real need to improve the legal support of motor carriers activity taking into account European tendencies, which should lead to increase of efficiency of the state regulation in the field of passenger transportation by motor transport, introduction of effective control over the functioning of the road transport market, introduction of European conditions of admission to the market of transportation.

Keywords: car carriers, European standards, services, legal support.

УДК 342.8:324

Гусарєв С. Д.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

У тезах висвітлено основні теоретичні характеристики явища електорально-правової культури, виокремлено її складові компоненти, розкрито зміст функцій, вказано на особливу роль правового регулювання у забезпеченні виборчого процесу. Автором акцентується увага на необхідності формування правової ідеології виборця, що дозволить йому дотримуватися духу і букви закону.

Ключові слова: електорат, правова культура, виборці, правове регулювання, виборчий процес, функції електорально-правової культури.

У сучасній Україні на порядку денному постали серйозні політичні завдання, реалізація яких дозволила продемонструвати черговий раз єдність, згуртованість та зрілість громадянського суспільства, визначити авторитетність президентської влади і, водночас, спроможність правоохоронної системи в умовах кризової політичної ситуації забезпечити належний стан публічного порядку в країні. Попереду чергові вибори до Верховної Ради України, під час яких може бути реалізовано нову модель реструктуризації політичної системи, новітні методи політичної агітації та відповідні технології оволодіння свідомістю численних мас виборців. У зв'язку з цим для юридичної теорії та юридичної практики актуалізуються питання правової або електорально-правової культури, рівень якої безпосередньо пов'язується як з результатами власне виборчого процесу (формування влади), так і з порядком під час проведення виборів. Як свідчить практика, на хід народного волевиявлення впливають різні фактори, у тому числі й прогресивність змісту передвиборчих програм, проте рівень політичної та правової культури населення є одним із визначальних факторів, на який варто звертати увагу.

Проблема виховання правової культури та становлення електорально-правової культури українських виборців завжди була предметом наукового дослідження серед вчених-юристів, зокрема: В. В. Головченка, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенкова, Є. В. Назаренко, О. Ю. Тодики, В. М. Шаповала, В. М. Селіванова, С. С. Сливки, Н. В. Заяць та ін.

Проте малодослідженими залишаються питання форм та способів формування правового аспекту електоральної культури, враховуючи довготривалість правової та політичної реформ в Україні, перманентність виборчого процесу.

Як історичний факт, поява демократичної виборчої системи в Україні проходила (і проходить сьогодні) в гострій політичній боротьбі між залишками старого, пострадянського і проявами нового, ліберально-демократичного світогляду. Саме у цей час і виникло питання дефіциту культури проведення виборів, відсутності демократичних традицій та неналежного рівня електорально-правової культури виборців.

Так, електоральну культуру можна розглядати як систему знань, оцінок, політичних виборів, що включені у виборчий процес, діяльність і взаємовідносини електоральних суб'єктів. У широкому розумінні – це культура політичного, державно-правового будівництва, законотворчої діяльності і правозастосування виборчого законодавства. В електоральній культурі відображаються усі елементи виборчої системи – законодавство і правозастосовча діяльність, виборчі суперечки та конфлікти. Вона є результатом діяльності і взаємовідносин суб'єктів у виборчому процесі. У вузькому розумінні – це культура громадян у виборчому процесі.

Чому саме постало питання об'єднання цих, на перший погляд, двох самостійних видів культури (електоральна та правова)? Радше за все, в умовах сьогодення усі учасники виборчого процесу сподіваються на те, щоб усі наступні виборчі процедури відбувалися відповідно до духу та букви закону, що унеможливить прояви підкупу виборців, використання адміністративного ресурсу, масових протистоянь або маніпуляцій свідомістю громадян.

В умовах виборів електорально-правова культура виборців виконує цілий ряд функцій, спрямованих, перш за все, на збереження та стабілізацію суспільства, серед яких слід виокремити **регулятивну** (дозволяє вільно орієнтуватися у правовому просторі, приймати для самого себе законні рішення, попереджувати можливість порушення закону іншими особами, дотримуватися рівного формату взаємодії; іншими словами – електорально-правова культура суспільства відображає правову дійсність і дозволяє спрямовувати поведінку громадян у сферу права під час виборчих процесів); **цілеспрямовуючу** (проявляється в тому, що учасники виборчого процесу, керуючись вимогами законодавства спрямовують спільні зусилля для досягнення спільної мети); **комунікативну** (завдяки цій функції відбувається належна співпраця представників різноманітних політичних сил, навіть із протилежними поглядами на вирішення ключових питань політичного розвитку країни); **стабілізаційну** (саме завдяки праву, правовому регулюванню суспільних відносин, завдяки можливості учасників виборчого процесу сприймати правовий формат взаємодії як єдино правильний та справедливий утворюється унікальна можливість уникнути соціальних катаклізмів у ході досягнення політичного консенсусу, еволюційним шляхом перейти до наступного етапу державно-правового та політичного розвитку суспільства). Як вказують сучасні науковці, найважливішим організаційним і стабілізаційним чинником соціально-правового середовища в цілому є правопорядок – порядок відносин, що складаються в результаті здійснення вимог законності [1]. Теоретична розробка поняття електорально-правової культури ґрунтується на загальних підходах до розуміння правової культури взагалі та її структури. Електоральність як специфічна ознака явища правової культури, в цьому випадку лише дозволяє виокремити ту її область, що пов'язується з відносинами життєдіяльності електорату як частини суспільства, що бере участь у формуванні влади, іншими словами – з відносинами суб'єктів, що складають виборчий корпус країни [2].

Всякий виборець, як свідомий громадянин держави, завжди має ті мінімальні уявлення про загальні правила поведінки, що дозволяють йому вільно рухатись до своєї політичної мети у формуванні та реалізації політичного ідеалу. Усі ці уявлення, наміри, навички та побажання, пов'язані з політичним процесом, з процедурою формування державної влади дуже легко укладаються в уже відому теоретичну конструкцію правової культури особи, що у подальшому й дозволить нам моделювати поведінку політичного суб'єкта.

Особливо важливу роль у становленні електорально-правової культури громадян відіграють такі компоненти, як правова психологія та правова ідеологія. Так, правова психологія характеризує емпіричну, буденну свідомість, що формується у процесі повсякденної практики у сфері організації і проведення виборчого процесу. Саме на правову психологію спрямовані усі потоки передвиборчої агітації і пропаганди, увесь комплекс виборчих технологій, розрахований на підсвідомість основного суб'єкта виборчих правовідносин – виборця. Йдеться про вплив на почуття, емоції, переживання, настрої у зв'язку з реалізацією ним норм виборчого права.

У той же час інший структурний елемент електорально-правової культури – правова ідеологія спрямована на становлення теоретичного, раціонального відображення всієї системи виборчого процесу. Правова ідеологія – концептуальне положення, сформоване як система уявлень про сутність особливості, принципи права і правового регулювання, і, зокрема, регулювання організації і проведення виборів.

Щодо ролі правової ідеології у виборчому процесі, то можна погодитись з тим, що про її можливості сказано ще недостатньо, і що правова ідеологія має принципове значення, особливо у перехідний період розвитку суспільства, його кризового стану. Проводячи передвиборчу агітацію і пропаганду потрібно враховувати ідеологічну і психологічну складову електорально-правової культури громадян. Це означає, що поважне ставлення до права, переконаність у справедливості законів, усвідомлення їх соціальної цінності у процесі виховання електорально-правової культури громадян необхідно розглядати з нормативної і практичної сторін, щоб запобігти виникненню соціальної напруги в суспільстві, попередити виникнення конфліктів. Тому мистецтво законодавця полягає у тому, щоб своєчасно, точно і адекватними засобами відреагувати на актуальний суспільний виклик, попередити, або ж вирішити суспільний конфлікт. Можна уявити, що конфлікти у виборчому процесі представляють собою зіткнення суб'єктів виборчих правовідносин з приводу розбіжності у питаннях виборчого законодавства. До цих суб'єктів належать – виборці, виборчі об'єднання і блоки, виборчі комісії різних рівнів, органи державної влади.

Аналіз підготовки та проведення виборів в Україні за роки незалежності свідчить, що причини, які впливають на виникнення виборчих конфліктів у процесі проведення виборчих кампаній є: по-перше, конфлікт на ідеологічному ґрунті – різні світоглядні орієнтації, що особливо небезпечні в умовах формування нового світового порядку, глобалізованого світу (розкол країни по ідеологічним, світоглядним прикметам між східною і західною орієнтацією); по-друге, різноманітні колізії між центром і регіонами, особливо у сфері законодавства; по-третє, провокує конфлікти відсутність механізму реалізації тих чи інших норм законодавства; по-четверте, політичний і правовий нігілізм; і, нарешті, прагнення посадових осіб і представників влади до управління, бажання підкорити чийсь інтересам виборчі комісії, коли від їх рішення залежить вирішення головного питання виборчої процедури – влади.

На формування електорально-правової культури впливають різні соціальні фактори, найвпливовішим з яких слід виокремити фактор правового регулювання виборчого процесу. Смісл і призначення правового регулювання полягає у тому, щоб обрати такий варіант юридичного впливу на суспільство і громадян, який найбільшою мірою відповідає інтересам і потребам народу і законодавця, сприяє прогресу суспільства в цілому. Для цього потрібно враховувати низку обставин: а) потреби розвитку суспільства; б) сприятливі суб'єктивні і об'єктивні умови для прийняття і використання нормативно-правових актів; в) вибір оптимальної форми державного рішення (закон, указ, постанова, інструкція, регламентна ін.); г) очікування, установки, побажання, рекомендації і вимоги громадян щодо змісту нормативно-правових актів.

Крім того, проведення правового регулювання про вибори повинно враховувати рівень правової, і, зокрема, електорально-правової культури українського виборця та рівень організації голосування в Україні. Без врахування цих факторів у законопроектах не можна говорити про можливість належного забезпечення виборчого процесу.

Таким чином, доходимо висновку, що під електорально-правовою культурою виборців слід розуміти елемент їхньої загальної культури, що формується під впливом правових норм, цінностей, діяльності політичних та правових інститутів, установ, органів, а також відповідних методів і форм, що застосовуються у рамках виборчого процесу.

Список використаної літератури

1. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6-12.
2. Электорат: веб-сайт. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 29.04.2019).

S. Husariev

THE FEATURES OF FORMATION OF ELECTORAL AND LEGAL CULTURE IN UKRAINE

The main theoretical characteristics of the phenomenon of electoral and legal culture are highlighted in the theses. Also are singled out its composed components, disclosed the content of its functions and it is indicated on the special role of legal regulation in the electoral process ensuring. The author focuses on the necessity of forming the legal voter's ideology, which will allow him to adhere to the spirit and letters of the law.

Keywords: electorate, legal culture, voters, legal regulation, electoral process, functions of the electoral and law culture.

УДК 347.73

Дамірчиєв М. І.

ФОРМИ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

У тезах висвітлено форми здійснення функцій держави, які являють собою зовнішнє вираження державної діяльності, сфокусоване на певному напрямі. Проаналізовано форми фінансової діяльності, вибір яких обумовлюється принциповими обставинами: суб'єктом, який здійснює таку фінансову діяльність, та характером і обсягом його повноважень; стадією фінансової діяльності. Наголошено, що при визначенні як форми, так і методу фінансової діяльності потрібне нерозривне поєднання суб'єктних та стадійних підстав диференціації фінансової діяльності.

Ключові слова: форми фінансової діяльності, фінансова діяльність, функції держави.

Форми здійснення функцій держави являють собою зовнішнє вираження державної діяльності, сфокусоване на певному напрямі. Цей напрям обумовлюється відповідним завданням: освітніми завданнями в суспільстві, медичними гарантіями, гарантуванням фінансового забезпечення стабільності державного існування й розвитку. Усі без винятку напрями державної діяльності набувають правового оформлення та відповідної формалізації в певному нормативно-правовому акті. При цьому форми фактичної діяльності держави та її органів можуть реалізовуватися в рамках правового регулювання на підставі вимог законності [1, с. 24]. У цих умовах особливого значення набуває раціональне поєднання комплексного взаємозв'язку та узгодження цих форм діяльності з об'єктивною диференціацією їх на окремі складові. Удосконалення, модернізація подібних конструкцій повинна здійснюватися, ґрунтуючись на індивідуальному розвитку, але в поєднанні й комплексі із суміжними відносинами і конструкціями, які їх регулюють.

На сучасному етапі наукових досліджень закріпилося уявлення про три форми реалізації державних функцій: правотворчу, правозастосовну та правоохоронну [1, с. 33]. Останніми роками, звертаючи увагу на інтенсивний розвиток ринкових відносин, наполягають і на виділенні як самостійної форми реалізації функції держави – договірної [2, с. 337]. Подібне поєднання відображає системний підхід, який гарантує як формування передумов правового забезпечення всіх сторін управління відповідним видом суспільних відносин, так і виявлення та оперативне подолання проблем, колізій у галузі правового регулювання. Правові форми в цьому випадку є способами впливу держави на суспільні

процеси.

Публічна фінансова діяльність, реалізуючи інтереси держави і територіальних громад у зв'язку з акумуляцією, розподілом і використанням публічних грошових фондів, передбачає узгоджене поєднання форм її реалізації. Точніше, навіть у цій ситуації акцентувати увагу не на виключній націленості на реалізацію публічних інтересів, а на такі організації цього виду діяльності, коли досягнення цілей держави та територіальних громад забезпечувалося б оптимальним і узгодженим функціонуванням усього комплексу інтересів. У цих умовах необхідною гарантією є саме узгодження публічних і приватних інтересів.

Безумовно, в такій ситуації подібне забезпечення можливе тільки за допомогою відповідних правових приписів, використання адекватних правових механізмів. Одним із найбільш суперечливих моментів є поєднання матеріального і процесуального в цьому способі впливу на фінансові відносини. «Процесуальна форма притаманна будь-якій діяльності із застосування правових норм» [3, с. 22]. Процесуальну форму П. Є. Недбайло пов'язував із сукупністю однорідних процедурних дій, що пред'являються до учасників процесу і спрямовані на досягнення певного матеріально-правового результату [4].

При цьому потрібно враховувати певну логіку. Загострюючи увагу на матеріальному змісті права, навряд чи можна розкрити зміст правового впливу в цілому. Якщо право – спосіб регулювання поведінки учасників відносин, то з його допомогою потрібно не тільки встановити статичну мету або призначення, а й також – гарантувати та оцінити дії та бездіяльність суб'єкта. Процедурним регулюванням саме і забезпечується динаміка у правовому регулюванні, гарантується дотримання матеріального правового припису.

У цьому контексті юридичні форми державної діяльності характеризуються тим, що через них забезпечується здійснення певних функцій держави [5, с. 34-35]. Зміст форм державної діяльності визначається цілями, для реалізації яких вони використовуються. Розмежовуючи форми здійснення державної влади та форми реалізації функцій держави, І. С. Самощенко вказував на те, що характер юридичних наслідків кожної форми діяльності відображає різні способи управління суспільством за допомогою відповідних правових механізмів. На підставі цього ним була запропонована система, що складається з таких правових форм [6, с. 81-87]:

- а) правотворча діяльність, що виражається у встановленні правових норм;
- б) оперативнo-виконавча діяльність, у ході якої підвладним суб'єктам надаються певні права і на них покладаються відповідні обов'язки, діяльність, що виражається в реалізації правових норм;
- в) правоохоронна діяльність включає в себе як діяльність, пов'язану з розглядом та вирішенням спорів, так і діяльність, пов'язану із залученням до юридичної відповідальності.

На наше переконання, вибір форм фінансової діяльності обумовлюється двома принциповими обставинами: а) суб'єктом, який здійснює таку фінансову діяльність, та характером і обсягом його повноважень; б) стадією фінансової діяльності. Соколова Е. Д. класифікує форми фінансової діяльності залежно від типу суб'єкта і виділяє фінансову діяльність держави, фінансову діяльність муніципальних утворень, фінансову діяльність господарюючих суб'єктів [7, с. 48]. Але цього, на наш погляд, недостатньо, бо форма будь-якого із вищевказаних суб'єктів буде принципово змінюватися залежно від мети: зібрати, розподілити, використати публічні кошти. Саме тому під час визначення як форми, так і методу фінансової діяльності, ми вважаємо, потрібне нерозривне поєднання суб'єктних та стадійних підстав диференціації фінансової діяльності.

Список використаної літератури

- 1.Тонков Е. Е. Модернизация юридических форм государственной деятельности: монография. М.: Юрлитинформ, 2011. 254 с.
- 2.Марченко М. М. Теория государства и права. М., 2008. 272 с.
- 3.Недбайло П. Е. О юридических гарантиях правильного применения норм советского права. *Сов. государство и право*, 1957. № 6. С. 22.
- 4.Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / под ред. П. Е. Недбайло,

В. М. Горшенева. М., 1976. 279 с.

5.Тонков Е.Е. Модернизация юридических форм государственной деятельности: монография. М.: Юрлитинформ, 2011. 254 с.

6.Самощенко И. С. О правовых формах осуществления функций советского государства. *Сов. государство и право*, 1956. № 3. С. 81-87.

7.Соколова Э. Д. Правовое регулирование финансовой деятельности государства и муниципальных образований. М.: ИД «Юриспруденция», 2009. 161 с.

M. Damyrchyev

FORMS OF FINANCIAL ACTIVITY AS A MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF FUNCTIONS OF THE STATE

The theses illustrate the forms of implementation of state functions, which represent an external expression of state activity, focused on a particular direction. The forms of financial activity, the choice of which is determined by the basic circumstances: the subject, which carries out such financial activity, and the nature and scope of his powers, are analyzed; the stage of financial activity. It is emphasized that in determining both the form and the method of financial activity, an inextricable combination of the subjective and the staggering reasons for the differentiation of financial activity is required.

Keywords: forms of financial activity, financial activity, functions of the state.

УДК 352:347.197

Кузьменко С. Г.

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У тезах висвітлено новітні практичні підходи до визначення сучасних тенденцій у процесі об'єднання територіальних громад. Визначаються основні критерії ефективності публічного управління на локальному рівні.

Ключові слова: публічне управління, місцеве самоврядування, територіальна громада, територія.

Підвищення ефективності управління державою може відбуватися через адекватний розподіл повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування у здійсненні їх публічних і господарських функцій на відповідних територіях. Місцеві органи державної влади повинні вирішувати питання регіонального та місцевого значення в межах Конституції і законів України, забезпечувати реалізацію загальнодержавних програм. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» є основоположним законодавчим актом, який деталізує конституційні норми про місцеве самоврядування. Однак існують певні проблеми організації системи управління територіями [1].

Діяльність органів місцевого самоврядування обумовлюється потребами територіальної громади, соціальної групи, людини і здійснюється шляхом використання вироблених практикою людства відповідних форм і методів. Ця діяльність залежить від цілей, інтересів, волі, можливостей, ресурсів самих органів місцевого самоврядування. Зокрема, населення, яке мешкає на певній території в процесі взаємодії набуває системної єдності, формує системне співтовариство, поступово трансформуючись в територіальний колектив, який усвідомлює і проявляє себе спільними інтересами, виступає у відносинах з державою як єдине ціле.

Територіальні колективи формують муніципальні органи, що забезпечують самозбереження і розвиток відповідного середовища для мешкання своїх жителів. Однак сам факт існування певної установи не завжди означає наявність соціального організму, здатного функціонувати як система, що самоорганізується.

Якщо в її структурі відсутні певні суттєві елементи або порушені необхідні взаємозв'язки, то така система буде позбавлена життєдіяльності, вона буде здатна лише її імітувати, реалізуючи не внутрішній потенціал і призначення системи, а її зовнішню форму забезпечення і регулювання. Тобто легітимізація і легалізація муніципальної влади

проявляються через її визнання державою і подальшою нормативно-правовою регламентацією насамперед у визначенні питань, що передаються безпосередньо на самостійне вирішення місцевої спільноти або органам, сформованим для цих цілей.

Отже, мистецтво управління полягає у спроможності створювати системи, що самоорганізуються за допомогою наявних елементів (наявність місцевих інтересів) і в окремому середовищі. При цьому реальною умовою самозбереження і саморозвитку системи повинно бути виконання саме тієї функції, заради якої ця система створюється, тобто, у випадку місцевого самоврядування, – вирішення питань місцевого значення [2, с. 141].

На сьогодні процес створення об'єднаної територіальної громади складається з трьох етапів, які визначає Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

З дня набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою, у порядку, визначеному цим Законом, здійснюється реорганізація відповідних юридичних осіб – сільських, селищних, міських рад, обраних територіальними громадами, що об'єдналися, та розміщених поза адміністративним центром об'єднаної територіальної громади, шляхом їх приєднання до юридичної особи – сільської, селищної, міської ради, розміщеної в адміністративному центрі об'єднаної територіальної громади. Після завершення реорганізації відповідні юридичні особи – сільські, селищні, міські ради припиняються у порядку, визначеному цим Законом [3].

Процес об'єднання територіальних громад йде суто добровільно. Уряд лише пропонує та матеріально стимулює об'єднані територіальні громади (ОТГ), надаючи субвенції на модернізацію інфраструктури (у першу чергу доріг). Не дивно, що субвенції розраховуються пропорційно площі території і чисельності сільського населення об'єднаної громади. Лише нещодавно був прийнятий закон про добровільне приєднання населених пунктів до вже створених ОТГ. У результаті до серпня 2017 року було створено 616 об'єднаних громад, в яких сумарно проживають 16% населення України. У Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ очікують, що до кінця року число ОТГ досягне 655 і вони займатимуть близько 40% території країни [4].

Швидкість об'єднання населених пунктів поки сильно варіюється від регіону до регіону. Деякі створено менше 10% ОТГ від перспективного плану, деякі – вже більше 30%. При цьому сам перспективний план не є догмою: в нього періодично вносяться зміни з ініціативи знизу. На думку віце-прем'єра Геннадія Зубка, процес об'єднання громад в Україні може бути завершений у п'ятирічний період [4].

Термін добровільного об'єднання конкретно поки не визначений, але воно триватиме, ймовірно, ще не менше ніж два роки, після чого почнеться примусове об'єднання громад, які не укрупнилися добровільно і при цьому не є фінансово самодостатніми. Повноваження щодо прийняття рішень про примусове об'єднання громад передбачається залишити за обласними радами.

Гальмує об'єднання певна недовіра українців і до уряду, і до жителів сусідніх населених пунктів. Багато громадян вважають, що їх обдурять і після об'єднання життя стане гірше; інші просто не розуміють, навіщо їм об'єднуватися і що від цього можна виграти. Часом думкою жителів майбутніх ОТГ намагається маніпулювати місцевий бізнес, який прагне таким чином розділити територію у своїх інтересах. Часто гальмують об'єднання чинні керівники районів, сіл і селищ, які бояться втратити свій вплив. Роз'яснювати потенційні переваги створення ОТГ намагаються і Кабінет міністрів, і громадські організації, проте не всім їх доводи здаються переконливими.

Процес створення самодостатніх об'єднаних громад в Україні є переважно виключенням з правил, ніж усталеною тенденцією. Вітчизняний досвід створення ресурсно самодостатніх селищної та міської громад засвідчує той факт, що основним фактором у цьому процесі стала активність органів місцевої влади. В обох випадках влада ініціювала реалізацію заходів, які дали можливість збільшити економічний потенціал населених пунктів, акумулювати фінансові ресурси та здійснити їх цільовий розподіл.

Одним з можливих шляхів створення самодостатніх територіальних громад є

реформування адміністративно-територіального устрою, а саме укрупнення територіальних громад та збільшення їх потенційних можливостей для функціонування і розвитку.

Вважаємо, що для успішного створення ОТГ необхідно використовувати ідеологію стратегічного планування, яка полягає у взаємодії наукового обґрунтування та широкого наукового обговорення шляхів розвитку певної території, що дозволяє поєднати довгострокову перспективу розвитку, поточне управління та вирішення нагальних завдань. Стратегічне планування сприяє вирішенню значної кількості проблем: забезпеченню необхідного рівня соціально-економічної стабільності, сприянню розвитку тих форм економічної діяльності і зайнятості, які узгоджуються з наявними ресурсними можливостями громади, створенню якісно нових робочих місць, покращенню життєвих стандартів. Будь-яка громада України має право обирати власну долю.

Що ж стосується інструментів реалізації обраних громадами стратегій розвитку, то у кожній є свої, подекуди унікальні, засоби. На теперішній час перелік громад, які затвердили стратегії розвитку ще не досить великий і припадає переважно на громади міст, але вже свідчить про перспективність розвитку цих територій. Механізм стратегічного планування, що поширюється в Україні, дозволяє реалізувати принципово новий підхід до планування та управління розвитком територій. Основні принципові особливості його – відображення та реалізація інтересів територіальної громади, всебічний та системний підхід до вирішення проблем розвитку, варіантність та етапність. Кваліфіковано розроблений Стратегічний план розвитку міста може бути розрахований на 10-30 років. Він не є чітко детермінованим і може змінюватись зусиллями постійно діючої робочої групи залежно від зміни обставин, факторів розвитку тощо [5, с.91].

Але якщо мова йде про розробку певних заходів для досягнення мети у сільських громадах, то тут ситуація набагато гірша, у порівнянні з міськими громадами. При цьому слід враховувати той факт, що стратегія фактично орієнтує громаду на перспективний розвиток, але існують ситуації, коли громади повинні акумулювати власні ресурси саме на підтримку стану власного існування.

На перший погляд, органи місцевого самоврядування, насамперед ОТГ, одержали визначений перелік повноважень, що їм делегуються для виконання. Однак забезпечення відповідності фінансового ресурсу реальним потребам місцевих бюджетів у здійсненні видатків на весь комплекс делегованих державою повноважень потребувало додаткових трансфертних коштів з державного бюджету. Тому з метою усунення такого роду викликів була запропонована нова трансферна політика, що передбачає надання місцевим бюджетам нових різновидів трансфертів: базової дотації; освітньої субвенції; субвенції на підготовку робітничих кадрів; медичної субвенції; субвенції на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру, яка окрім ряду позитивів має й негативні моменти, які теж треба вирішувати [6, с.247]. Адже міжбюджетні трансферти використовуються для фінансування поточних видатків і дестимулюють органи місцевого самоврядування у пошуку власних джерел наповнення доходів місцевих бюджетів та ін. [6, с.247].

На наш погляд, найбільш проблемною та суперечливою виявилось запровадження бюджетної децентралізації в частині видатків, тому що їх фінансування потребує адекватного обсягу фінансових ресурсів.

У районах формування інтегрованих територіальних громад на всій території спостерігається дублювання повноважень органів місцевого самоврядування інтегрованих територіальних громад, районних рад та районних державних адміністрацій. Водночас діють районна державна адміністрація та районна рада з відповідними витратами на їх утримання, а також виконавчі органи об'єднаних територіальних громад з певними законодавчими повноваженнями і фінансуванням. Відповідні районні ради зазвичай приймають рішення про грошову оцінку землі та перерозподіл трансфертів з державного бюджету. Районні адміністрації позбавлені переважної більшості повноважень, які за законом здійснюються виконавчими органами рад об'єднаних територіальних громад.

Подібний стан обумовлює дублювання повноважень районних рад та районних державних адміністрацій з органами місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, здійснення надмірних витрат на утримання апаратів районних державних адміністрацій, зниження якості наданих послуг у зв'язку із зменшенням фінансування районних бюджетів у частині освітньої та медичної субвенцій.

У результаті подібної ситуації, виникає дуалізм органів місцевого самоврядування, що має негативний вплив на здійснення повноважень територіальних громад у питаннях розподілу комунального майна між об'єднаними територіальними громадами і районами. Крім цього, значно ускладнюються юрисдикція органів виконавчої влади на території об'єднаних територіальних громад, створених в рамках різних районів.

Отже, на підставі узагальнення наукових публікацій окреслені основні етапи та напрямки дослідження територіальних громад, які як соціальне явище одночасно виступають особливою соціально-територіальною спільнотою в загальній структурі соціальної системи суспільства, з притаманними їм особливими властивостями. Завдяки ним територіальні спільноти мають можливість функціонувати як відносно самостійні соціальні утворення.

Список використаної літератури

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. С. 170.

2. Баймуратов М. А., Григорьев В. А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине: монографія / М. А. Баймуратов, В. А. Григорьев. Одесса: Юридическая литература, 2003. 248 с.

3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №13. С. 91.

4. Децентрализація в Україні: Україна с 2019 года будет административно передавать полномочия громадам. *Новости Украины*. Цензор. нет. URL: https://censor.net.ua/news/452965/ukraina_s_2019_goda.

5. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія. Київ: МАУП, 2014. 432с.

6. Куценко Т. Ф. Реформа бюджетної децентралізації: орієнтація на соціальні результати. *Модернізація управління національною економікою: матеріали IV Міжнар. наук. (практ. конф. (25-26 листопада 2016 р.))*. Київ: КНЕУ, 2016. С. 246-252.

S. Kuzmenko

FEATURES OF THE ASSOCIATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Theses highlight the latest practical approaches to the definition of modern trends in the process of association of territorial communities. The main criteria of the effectiveness of public administration at the local level are determined.

Keywords: public administration, local self-government, territorial community, territory.

УДК 347.73:336.564.2

Монаєнко А. О.

ЗАКОННІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД СПЛАТИ ЄДИНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВНЕСКУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ, ЯКА ОТРИМУЄ ПЕНСІЮ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВТРАТОЮ ГОДУВАЛЬНИКА

У тезах висвітлено актуальні проблеми звільнення від сплати єдиного соціального внеску фізичної особи-підприємця, яка отримує пенсію у зв'язку із втратою годувальника. Проаналізовано нормативно-правову базу, судову практику, надано практичні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: єдиний соціальний внесок, право соціального забезпечення, фізична особа – підприємець.

У судовій практиці останнім часом з'явилися багато справ за позовом фізичних осіб-підприємців, які отримують пенсію у зв'язку із втратою годувальника, до органів ДФС про

визнання протиправною вимогу про сплату боргу (недоїмки) зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування відповідно до статті 25 Закону України від 8 липня 2010 року № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 2464-VI).

Обґрунтовуючи протиправність вимоги податкового органу, фізичні особи посилаються на те, що вони звільнені від сплати єдиного внеску відповідно до частини четвертої статті 4 зазначеного Закону як фізична особа-підприємець на спрощеній системі оподаткування та пенсіонер за віком.

Суди такі позови задовольняють. Проте, органи ДФС оскаржують рішення судів першої та апеляційної інстанцій, зважаючи на те, що такі категорії фізичних осіб-підприємців отримують пенсію у зв'язку із втратою годувальника, а не пенсію за віком, тому положення частини четвертої статті 4 Закону № 2464-VI щодо звільнення від сплати єдиного внеску на неї не поширюються.

За правовим висновком Верховного Суду України, викладеного в постановках цього суду від 21 квітня 2015 року у справі № 805/949/14 та від 26 травня 2015 року у справі № 818/2082/14 положення частини четвертої статті 4 Закону № 2464-VI не поширюються на осіб, які отримують пенсію у зв'язку із втратою годувальника.

На переконання Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, частина четверта статті 4 Закону № 2464-VI установлює пільги для всіх суб'єктів, які є пенсіонерами за віком, незалежно від того, на підставі якого закону особа набула статусу пенсіонера за віком, чи то на пільгових умовах, чи набула вона певного віку відповідно до статті 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Цією нормою не визначено обмежень щодо виду пенсії, яку повинна отримувати особа, яка звільняється від сплати єдиного внеску. Єдиною вимогою є те, що ця пенсія повинна виплачуватися відповідно до закону, без будь-якої конкретизації назви закону.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV існують такі види пенсійних виплат:

- 1) пенсія за віком;
- 2) пенсія по інвалідності;
- 3) пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

Також варто зазначити, що статті 26 та 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» регламентують різні умови призначення пенсії за віком та пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Закон України № 2464-VI у ч. 4 ст. 4 встановлює, що особи, зазначені у пунктах 4 та 5-1 частини першої цієї статті, звільняються від сплати за себе єдиного внеску, якщо вони отримують пенсію за віком або є особами з інвалідністю, або досягли віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Такі особи можуть бути платниками єдиного внеску виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Відповідно до пунктів 4 та 5-1 ч. 1 ст. 4 Закону № 2464-VI платниками ЄСВ є фізичні особи-підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування; члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах.

Отже, фізичні особи-підприємці, у тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування, звільняються від сплати єдиного соціального внеску у разі:

- 1) якщо вони отримують пенсію за віком;
- 2) якщо вони є особами з інвалідністю;
- 3) якщо вони досягли віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та отримують відповідно до закону пенсію;

4) якщо вони отримують соціальну допомогу.

Тобто Законом України № 2464-VI чітко регламентовано вище наведені категорії фізичних осіб-підприємців, які можуть бути звільнені від сплати ЄСВ.

Стаття 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» регламентує умови отримання пенсії за віком та віковий ценз, за досягненням якого призначається пенсія за віком.

У ч. 4 ст. 4 Закону України № 2464-VI не зазначається така умова звільнення від сплати ЄСВ як отримання особою пенсії у зв'язку із втратою годувальника.

Тому якщо позивач виконує умову, зазначену у ч. 4 ст. 4 Закону України № 2464-VI у частині досягнення позивачем віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та отримує відповідно до закону пенсію, то тоді позивач може бути звільнений від сплати ЄСВ.

Також варто наголосити, що Закон України № 2464-VI не встановлює, який саме вид пенсії має отримувати особа при досягненні віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Отже, позиція органів ДФС є помилковою, що на позивача положення ч. 4 ст. 4 Закону №2464-VI щодо звільнення від сплати ЄСВ не поширюється, у разі якщо позивачем буде виконуватися умова ч. 4 ст. 4 Закону України № 2464-VI у частині досягнення позивачем віку та отримання пенсії (без зазначення її виду) відповідно до закону.

A. Monayenko

LIKELIHOOD OF RETURNING FROM A PAYMENT OF A SINGLE SOCIAL CONTRIBUTION OF A PHYSICENT PERSON WHO RECEIVES A PENSION IN CONNECTION WITH THE LIFE OF THE HANDLER

The thesis covers the actual problems of exemption from payment of a single social contribution of the individual entrepreneur who receives a pension in connection with the loss of breadwinner. The normative-legal base, judicial practice has been analyzed, practical suggestions on improvement of the current legislation have been given.

Keywords: the only social contribution, the right of social security, the individual – the entrepreneur.

УДК 35.077:004

Шабельник Т. В.

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ З ПОЗИЦІЇ КІБЕРНЕТИЧНОГО ПІДХОДУ

У тезах висвітлено місце та вплив інформаційної системи публічного управління і адміністрування в структурі системи публічного управління з позиції кібернетичного підходу. Проаналізовано рішення й функції управління та фактори сталості управлінських систем.

Ключові слова: система управління, структура системи управління, інформаційна система публічного управління і адміністрування, управлінські рішення, функції управління, кібернетичний підхід.

Інформаційні системи існували з моменту появи суспільства, оскільки на будь-якій стадії розвитку суспільство потребує для якісного управління систематизованої та попередньо підготовленої інформації.

Серед загальних функцій управління можна виділити такі, як забезпечення сталості функціонування, забезпечення конкурентоспроможності, мінімізація похибок і збоїв, тощо. Цілі спочатку носять узагальнений характер, а потім у процесі уточнення вони формалізуються управлінським апаратом у вигляді цільових функцій.

Відповідно до кібернетичного підходу система управління являє собою сукупність об'єкта управління, наприклад, системи публічного управління та адміністрування, і суб'єкта

управління – управлінського апарату (рис.1).

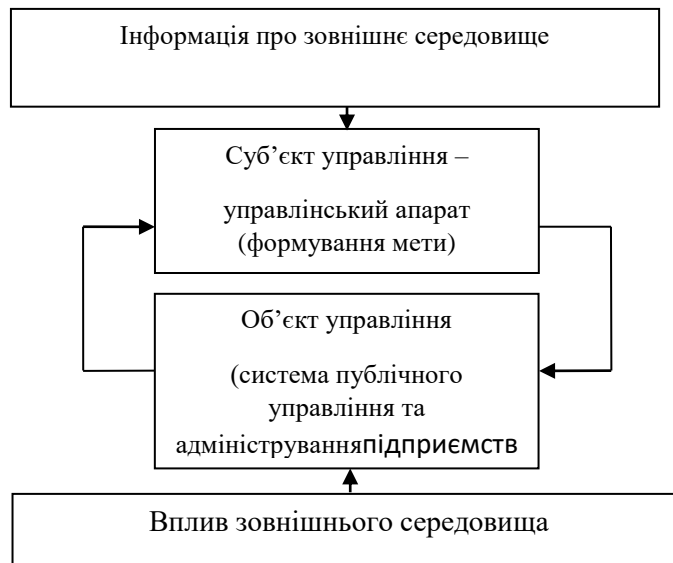

Рисунок 1- Загальна структура системи управління

Управлінський апарат поєднує в собі співробітників, формує цілі, розробляє плани, виробляє вимоги до прийнятих рішень, а також здійснює контроль їхнього виконання. До завдань об'єкта управління відносяться виконання планів управлінського апарату, тобто реалізація діяльності, для якої була створена система управління [1].

Обидва компоненти системи управління пов'язані прямим (*П*) і зворотнім (*З*) зв'язком. Прямий зв'язок виражається потоком директивної інформації, що направляється від управлінського апарату до об'єкта управління, а зворотний являє собою потік звітної інформації про виконання ухвалених рішень та направляється у зворотному напрямку.

Директивна інформація породжується управлінським апаратом відповідно до мети управління, інформації про сформовану ситуацію та навколишнє середовище.

Звітна інформація формується об'єктом управління та відбиває внутрішню ситуацію, а також ступінь впливу на неї зовнішнього середовища (затримки платежів, порушення подачі енергії, суспільно-політична ситуація в регіоні тощо). Таким чином, зовнішнє середовище впливає не тільки на об'єкт управління, а й на управлінський апарат, рішення якого залежать від зовнішніх факторів [2].

Взаємозв'язок інформаційних потоків (*П* і *З*), засобів обробки, передачі та зберігання даних, а також співробітників управлінського апарату, що виконують операції по переробці даних, становить інформаційну систему публічного управління і адміністрування.

Інформаційна система публічного управління і адміністрування (ІСПУА) – це система зберігання, пошуку, обробки та виводу управлінської інформації за запитами користувачів для забезпечення процесів підтримки прийняття управлінських рішень.

В ІСПУА від об'єкта управління направляється тільки та частина інформації (рис. 2) – Z_2 , яку можна систематизувати та обробляти за допомогою інформаційної системи. Аналогічно, від управлінського апарату передається до ІСПУА лише частина директивної інформації – P_2 , яка може бути відповідним чином перероблена та передана до об'єкта управління. Частина інформації, що обробляється в ІСПУА, для різних рівнів управління може змінюватися щодо загального обсягу від 10% до 20%.

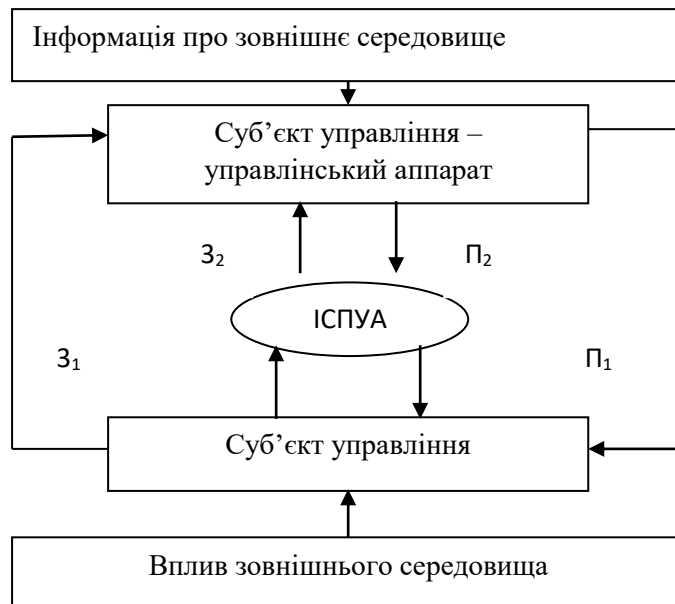

Рисунок 2 – Місце ІСПУА у контурі системи управління

У процесі управління приймаються рішення трьох категорій: стратегічні, тактичні та оперативні. Відповідно до цієї класифікації управлінський апарат звичайно має трирівневу ієрархію: вища, середня і оперативна ланки.

P_1, P_2 – неформалізуюча та формалізуюча частини директивної інформації (прямий зв'язок);

Z_1, Z_2 – неформалізуюча та формалізуюча частини інформації зворотного зв'язку.

На кожному з рівнів виконуються відповідні функції. Залежно від цілей управління можна виділити функції різного ступеня спільності. Типовими є наступні функції: планування, обліку, аналізу і регулювання. Розглянемо їхній зміст, тому що згодом всі вони повинні бути трансформовані в комп'ютерні програми.

Планування – функція, за допомогою якої в ідеальній формі реалізується мета управління. Планування займає значне місце в діяльності вищого керівництва, менше – на середньому та мінімальне – на оперативному рівні. Планування на вищому рівні управління стосується майбутніх проблем та орієнтовано на тривалий термін. На середньому рівні планування здійснюється на значно менший термін, при цьому плани вищого рівня управління деталізуються. Показники на цьому рівні більш точні. Оперативне управління припускає саме детальне пророблення плану.

Облік – функція, спрямована на одержання інформації про хід роботи організації. Облік в основному здійснюється на оперативному та середньому рівнях управління. На вищому рівні управління облік є відсутнім, однак на його основі повною мірою виконується аналіз результатів виробництва та його регулювання.

Аналіз і регулювання – зіставлення фактичних показників з нормативними (директивними, плановими), визначення відхилень, що виходять за межі припустимих параметрів, установлення причин відхилень, виявлення резервів, знаходження шляхів виправлення негативної ситуації, ухвалення рішення, щодо виводу об'єкта управління на планову траєкторію розвитку. Діючим інструментом для виявлення причин відхилень є, наприклад, факторний аналіз, а для пошуку шляхів виходу із ситуації можуть використовуватися технології імітаційного моделювання та експертні системи.

Сучасні ІСПУА здатні надавати та обробляти інформацію для всіх рівнів управління. Особливий інтерес для вищого рівня управління представляють імітаційні та експертні системи. Вони здатні обробляти орієнтовну інформацію та на цій базі розробляти прогнозні плани.

Процес управління полягає в зміні стану системи, що веде до досягнення поставленої

мети. Цілі системи задаються при її створенні та у процесі функціонування постійно корегуються відповідно до зміни зовнішніх умов [3].

Метою є характеристика системи і її очікуване значення, що задається суб'єктом управління. Серед усього різноманіття цілей можна виділити два основних класи: стратегічні і тактичні. Вони відрізняються між собою, насамперед рівнем узагальнення та періодом, на який розраховані.

Існує певна залежність між структурою управління і процесом декомпозиції цілей. І стратегічні, і тактичні цілі можуть носити директивний характер. Вони виникають у результаті діяльності управлінських співробітників більш високого рівня та називаються траєкторними. Така назва пояснюється тим, що задані цілі відбивають бажану траєкторію зміни системи в часі. В економіці траєкторія задається у вигляді сукупності показників.

Для ІСПУА також існує поняття динамічної рівноваги – це процес, що описується деякою рівноважною траєкторією. Для виділення її серед інших повинен бути заданий критерій. З огляду на цілеспрямований характер системи, траєкторія є рівноважною тоді, коли вона найкоротшим шляхом веде до поставленої мети [4]. Якщо система прагне до рівноваги, з одного боку, і до досягнення мети, з іншого боку, то несуперечливим є випадок тотожності рівноваги та мети. До функції системи і до структури відноситься поняття сталості системи.

Система зі стійкою структурою може відновлювати навіть істотно порушені функції. Порушення структури майже неминуче веде до втрати функціональної сталості системи, а часто до її загибелі. Одним з факторів сталості структури є структурна надмірність, що досягається дублюванням.

Список використаної літератури

1. Дивак М. П. Проблеми ідентифікації динамічних систем в умовах інтервальної невизначеності / [М. П. Дивак, В. П. Кобернюк, Ю. П. Франко та ін.] *Вимірювання та обчислювальна техніка в технологічних процесах: Зб. наук. праць*, 2001. Вип. 8. С. 307-310.
2. Есин В. И. Разработка баз данных информационных систем с помощью использования схемы базы данных с универсальной моделью. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2012. Вип. 3. С. 112-114.
3. Інформаційні управляючі системи та технології: колект. монографія / Бердян. ун-т менеджменту і бізнесу. Донецьк: Донбас, 2014. 216 с.
4. Левицький С. І. Інформаційні системи на підприємствах: розвиток теорії та практики: Монографія / С. І. Левицький, Р. М. Лепа, Ю. О. Коваленко та ін. НАН України; Ін-т економіки промисловості. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 249 с.

T. Shabelnik

INFORMATION SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION FROM THE CYBERNETIC APPROACH STANDPOINT

The theses highlight the place and the influence of the information system of public administration in the structure of the public administration system from the cybernetic approach standpoint. The author analyzes the solutions and functions of administration, and the factors for the sustainability of administration systems.

Keywords: administration functions, administration system, administration system structure, cybernetic approach, information system of public administration, managerial decisions.

УДК 34(477):351.81.072.6

Барегамян С. Х.

СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СФЕРІ ТРАНСПОРТУ

У тезах визначено систему органів, які здійснюють державний контроль за діяльністю суб'єктів господарювання в сфері транспорту в Україні. Зазначено, що державний контроль та регулювання діяльності у сфері транспорту здійснюють органи

публічної влади загальної та спеціальної компетенції. Головним органом, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах автомобільного, залізничного, морського та річкового, авіаційного транспорту та використання повітряного простору України, надання послуг поштового зв'язку, координує діяльність всіх видів транспорту, є Міністерство інфраструктури України.

Ключові слова: державний контроль, суб'єкти господарювання, господарювання в сфері транспорту, транспортна інфраструктура, транспортна економічна система, транспортна галузь.

В умовах сучасних євроінтеграційних процесів одним з пріоритетних напрямків внутрішньої політики України є регулювання відносин у транспортній сфері. Розвиток транспортної інфраструктури стає найважливішим фактором якісного вдосконалення економіки та суспільства в цілому. В цьому контексті важливе значення має функціонування ефективного механізму державного контролю в сфері транспорту, наявність чіткої системи суб'єктів державного контролю, їх повноваження, функції та взаємодія при здійсненні контролю.

Загальний державний контроль та регулювання діяльності у сфері транспорту здійснюють органи публічної влади загальної компетенції:

– найвищі – Верховна Рада України та її Комітет з питань транспорту, Президент України, Кабінет Міністрів України;

– центральні – Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та інші; центральні органи правоохоронного спрямування і/або з адміністративно-юрисдикційними функціями – Антимонопольний комітет України, Державна аудиторська служба України, Державна фіскальна служба України, Державна екологічна інспекція та інші;

– місцеві – органи місцевого самоврядування, які повинні забезпечити формування повноцінних транспортних комплексів, щоб не потребувати допомоги від центральної публічної влади, залишатися самодостатніми у цій сфері. Контроль (нагляд) з боку цих органів також носить публічний характер, здійснюється в інтересах територіальних громад і суспільства в цілому, в силу чого є максимально наближеним до державного.

На сьогодні до спеціальних органів, які здійснюють державний контроль (нагляд) за діяльністю суб'єктів господарювання в сфері транспорту доцільно віднести ті органи, що безпосередньо створені для реалізації державної політики в транспортній сфері, зокрема, Міністерство інфраструктури України, Державне агентство автомобільних доріг України (Укравтодор), Державну авіаційну службу України (Державіаслужба), Державну службу України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека), Державну службу морського та річкового транспорту (Морська адміністрація) та інші.

Державний контроль та регулювання у сфері транспорту реалізується шляхом проведення центральними та місцевими органами виконавчої влади, державними органами управління транспортом, органами місцевого самоврядування економічної, тарифної, науково-технічної та соціальної політики ліцензування, стандартизації та сертифікації на транспорті, задоволення потреб транспорту в паливно-енергетичних і матеріально-технічних ресурсах і транспортних засобах. Державному контролю підлягають усі транспортні засоби українських та іноземних перевізників, що здійснюють перевезення пасажирів та вантажів на території України [2].

Слід зазначити, що з 2010 року було оновлено нормативну базу діяльності центральних органів виконавчої влади, дещо модифіковано об'єкт адміністративного регулювання транспортної сфери, зокрема створено так зване комплексне об'єднання – інфраструктуру, яка об'єднує транспорт, дорожнє господарство та туристичну галузь [3, с. 204].

Створене у 2010 році Міністерство інфраструктури України (Мінінфраструктури), яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах автомобільного, залізничного, морського та річкового транспорту, надання послуг поштового зв'язку, а також забезпечує формування та

реалізацію державної політики у сфері авіаційного транспорту та використання повітряного простору України, розвитку, будівництва, реконструкції та модернізації інфраструктури авіаційного, морського та річкового транспорту, дорожнього господарства, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства, з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті, а також державного нагляду (контролю) за безпекою на автомобільному транспорті загального користування, міському електричному, залізничному, морському та річковому транспорті (крім сфери безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості) [4].

Для забезпечення успішної взаємодії між різними видами транспорту необхідна координація їх роботи. Статтею 3 Закону України «Про транспорт» серед завдань державного управління у галузі транспорту визначено координацію роботи різних видів транспорту. Координацією в даному випадку є узгодження дій відповідних органів та ланок транспорту з метою досягнення злагодженості й ефективності при виконанні завдань з перевезення пасажирів та вантажів. Координацію діяльності всіх видів транспорту в Україні здійснює Міністерство інфраструктури України відповідно до Закону України «Про транспорт» та Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

Взаємодія між собою суб'єктів господарювання різних видів транспорту під час перевезень пасажирів та вантажів визначається кодексами (статутами) окремих видів транспорту, а також укладеними на їх основі договорами (вузловими угодами). Розроблення та укладання вузлових угод здійснюється в установленому Кабінетом Міністрів України порядку.

Говорячи про державний контроль (нагляд) за господарською діяльністю, слід мати на увазі, що законодавством закріплені певні контрольно-наглядові повноваження й органів місцевого самоврядування за такою діяльністю. Так, згідно ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють окремі контрольні повноваження у плануванні діяльності суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території [5]. Контроль (нагляд) з боку цих органів також носить публічний характер, здійснюється в інтересах територіальних громад і суспільства в цілому, в силу чого є максимально наближеним до державного, а у ст. 1 Закону «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» він прямо названий як державний. Тому під державним контролем (наглядом) необхідно розуміти і такий, що здійснюється з боку органів місцевого самоврядування.

Слід погодитись з М. Л. Шелухіним, що державне регулювання господарських відносин у сфері транспорту дає змогу гармонічно поєднувати публічно-правові та приватноправові інтереси держави і суб'єктів господарювання у транспортних відносинах, визнаючи найвищою цінністю життя та здоров'я населення як основного споживача транспортних послуг [6, с. 324]. На думку В. Г. Вайцмана, вдосконалення діяльності публічних органів управління у сфері транспорту має дуже велике теоретичне та практичне значення для вивчення питання організації діяльності публічних органів управління у сфері транспорту. Через специфічність діяльності розглянутих суб'єктів простежуються специфічні соціальні процеси, напрями оптимізації діяльності публічних органів управління у сфері транспорту [7, с. 33].

Таким чином, транспорт являє собою транспортну економічну систему, що надає економічно і соціально важливі послуги населенню. В економіці транспорт є одним з найважливіших інфраструктурних елементів господарства, а ефективна організація пасажирських перевезень необхідна для того, щоб соціально-економічна політика держави сприймалася населенням як успішна і соціально орієнтована. Отже, державний контроль у сфері транспорту повинен виконувати свої функції так, щоб сприяти підвищенню ефективності транспортної галузі України.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. Про Положення про Державну інспекцію України з безпеки на наземному транспорті: Указ Президента України від 06.04.2011 № 387/2011. URL: <http://rada.gov.ua/>
3. Адміністративне право України: підручник. Вид. 2, змін. і доп. / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ: Істина, 2012. 528 с.
4. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 № 460. URL: <http://rada.gov.ua/>.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1997. № 24. Ст. 170. URL: <http://rada.gov.ua/>
6. Транспортне право України: підручн. для студ. вищ. навч. закл. / М. Л. Шелухін, О. І. Антонюк, В. О. Вишнівська та ін.; за ред. М. Л. Шелухіна. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. 896 с.
7. Вайцман В. Г. Компетенція публічних органів управління у сфері транспорту: проблеми теорії та практики реалізації. *Юридичний вісник*. 2009. № 4(13). С. 30-33.

S. Varehamian

STATECONTROLSUBJECTS BY ACTIVITY OF TRANSPORT BUSINESS ENTREPRENEURSHIP

The theses define the system of bodies that carry out state control over the activities of business entities in the field of transport in Ukraine. It is noted that state control and regulation of activities in the field of transport are carried out by public authorities of general and special competence. The Ministry of Infrastructure of Ukraine is the main body that ensures the formation and implementation of state policy in the areas of automobile, rail, sea and river transport, air transport and use of airspace of Ukraine, provision of postal services, coordinates the activities of all types of transport.

Keywords: state control, subjects of management, management in the sphere of transport, transport infrastructure, transport economic system, transport industry.

УДК 352.07

Боярський О. О.

АКСІОСФЕРА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

У тезах висвітлено аксіосферу місцевого самоврядування та прав людини в умовах формування сучасного конституціоналізму. Проаналізовано ціннісну складову публічного управління у контексті визначення аксіології діяльності системи органів місцевого самоврядування. Розглядаються доктринальні підходи до вирішення проблеми колективної дії на рівні функціонування локального соціуму.

Ключові слова: конституціоналізм, місцеве самоврядування, права людини.

Розвиток доктринальних настанов у контексті формування сучасного конституціоналізму спирається на досягнення сучасного гуманітарного знання, яке не тільки ставить людину у центр «тяжіння» суспільства і держави, а й йде глибше, торкаючись усе більшого усвідомлення ролі цінностей у бутті соціуму та кожної окремої людини, що проявляються через їх (соціуму і людини) колективні та індивідуальні інтенції, устремління, потреби й інтереси екзистенційного характеру.

Можна констатувати, що поняття цінностей, які лежать в основі виникнення основоположних моральних, нормативних, а також функціонально-динамічних і мотиваційних рухів всіх суб'єктів державноорганізованого соціуму, є не тільки одним із найбільш вживаних у сучасній соціальній філософії, політичній публіцистиці й гуманітарній сфері в цілому, а й у складних і суперечливих процесах нормопроекування і нормотворення, що є відображенням не стільки активних процесів соціалізації, стільки відображенням

колективно-індивідуальних об'єктивно-суб'єктивних потреб людини, її асоціацій на рівні малих, середніх і великих груп – мікрогромади, громади, макрогромади, що знаходить свій прояв в активізації процесів самоорганізації, самодіяльності, самоврядування.

Саме в цьому контексті об'єктивізація, актуалізація, контекстуалізація, концептуалізація пошуків ціннісних орієнтирів і основ права стає специфічним напрямком наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній юриспруденції протягом останніх кількох десятиліть, що призвело до виділення такої особливої сфери філософсько-правового та загальнотеоретичного пізнання як аксіологія права [1].

Становлення ціннісного «зрізу», ціннісної проблематики у правовому науковому дискурсі і просторі при цьому пов'язується з необхідністю не тільки і не стільки філософського пізнання права, виведення проблеми базових устоїв права за його нормативні межі, осмислення правової реальності з філософських позицій, як певної цілісності, скільки з теоретико-праксеологічних позицій – об'єктивізації визначення аксіологічних доміант у процесах самоорганізації на рівні людських спільнот, що виникають, формуються, функціонують й розвиваються в рамках територіальних громад (далі – ТГ) різних рівнів (сільська, селищна, об'єднана ТГ, міська, ТГ на рівні району та області тощо) в межах місцевого самоврядування. При цьому, аксіологічна наповненість та змістовність зазначених філософських процесів, що завжди притаманна будь-якому праву та будь-якій державі, суттєво зростає саме в прaxeологічній площині, коли правові, в тому числі конституційні цінності, як основоположні цінності права, стають не тільки ідеологічними настановами, а й запозичуються у повсякденному житті людей, що якісно змінює не тільки їх життєвий устрій через формування та реалізацію нової системи цінностей, а й впливає на основоположні характеристики їх держави, яка з патримоніалізму (тоталітаризму, авторитаризму) трансформується в демократичну правову державність.

Дослідження аксіології існування та функціонування територіальних спільнот на теренах демократичної правової держави веде нас до висновку щодо:

- по-перше, формування й існування специфічної аксіосфери місцевого самоврядування, яке має свої специфічні інтереси, що не співпадають з інтересами держави, але ним й не суперечать;

- по-друге, до розуміння того, що така аксіосфера формується завдяки існуванню ТГ, які є первинним суб'єктом місцевого самоврядування (див. ст. 140 Конституції України [2]), завдяки продукуванню системних інтересів екзистенційного значення, навколо реалізації яких «обертається» не тільки вся система органів публічної влади на рівні публічної самоврядної (муніципальної) влади [3], а й на рівні публічної державної влади, яка визнає, легалізує, охороняє, захищає та гарантує місцеве самоврядування на рівні держави (див. ст. 7 Конституції України) і через органи якої народ здійснює свою установчу владу (народовладдя) (див. ст. 5 Конституції України);

- по-третє, до розуміння того, що сфера місцевого самоврядування являє особливу цінність у розумінні того, що саме в її межах: а) людина визначає, користується та реалізує системний комплекс конституційних прав і обов'язків, принаймні переважної їх частини; б) людина починає формувати групу специфічних прав і свобод, що напряму є пов'язаними саме із здійсненням локальної демократії, тобто таких, що виникають, існують, функціонують і реалізуються тільки в умовах існування місцевого самоврядування. У загальному розумінні всі наведені права можна позначити як «муніципальні права людини (особистості, члена ТГ)».

Застосування аксіологічної компоненти в місцевому самоврядуванні, незважаючи на об'єктивно існуючу суттєву «вузькість» арсеналу методологічного інструментарію аксіології права, через її предметно-об'єктну доміанту – бо вона цікавиться правом у доволі специфічному аспекті і вузькопрофільному спектрі, тобто правом як таким, й у своєму дискурсі в основному явно не прагне усвідомити внутрішню ціннісну структуру як окремих правових феноменів, так і ціннісної наповненості правового життя – тобто сприймає право як ентропійну систему ціннісних орієнтирів без врахування його різноманітності прояву і

застосування, багаторівності, багатосуб'єктності та багатооб'єктності існування і регулювання. Водночас зазначена аксіологічна компонента в умовах місцевого самоврядування, завдяки екзистенційної енергії ТГ та її членів, дає можливість «оживити» аксіологію права, причому не тільки теоретичними конструкціями, які б описували насамперед правове життя у всьому різноманітті його проявів, а зробити такі конструкції більш застосовними в загальному життєвому сенсі, через призму соціальної практики, що у підсумку, – збагачує й розуміння, й оцінювання локальної демократії як феноменологічного суб'єкту, що знаходиться не тільки всередині соціуму, і здебільшого сам визначає й створює такий соціум у всьому можливому його різноманітті. А це дозволяє розглядати право не тільки як ціле, але й як цілісність, тобто специфічну інтегративну сферу, в якій виникають протиріччя, конфлікти, проблеми та кризи [4, с. 12-14].

Важливість аксіологічного вивчення права через існування, формування й функціонування, а також перманентний розвиток ТГ в умовах національного конституціоналізму, що сам розвивається в умовах глобалізації, визначається не тільки об'єктивними потребами розвитку юридичної науки в цілому, а також:

а) необхідністю розробки методологічних підходів до ціннісного розуміння права як досить важливого і тендітного феномену формування, розвитку й модифікації духовного світу людини в умовах глобалізації;

б) утворенням нових концептів, методик і програм правового виховання, що базуються на новітніх досягненнях природних і гуманітарних наук, включаючи фізику, математику, генетику, біологію, соціологію тощо;

в) актуалізацією формування цілісного юридичного світогляду особистості, який базується на аксіологічних уявленнях про свободу, рівність, справедливість, а також про честь, гідність, індивідуальні і колективні права.

Отже, закономірно виникає питання не тільки про використання аксіологічної концепції у правознавстві в цілому, а й в теорії права та окремих юридичних галузевих науках зокрема, включаючи й муніципальне право, в якому гідне місце присвячене вивченню правового статусу та різних аспектів набуття належної правосуб'єктності ТГ та її членів – жителів відповідних адміністративно-територіальних одиниць держави.

Це детерміновано не тільки і не стільки актуалізацією діяльності самоврядних структур, що розвиваються й удосконалюються в умовах демократичної правової державності, а й відповідними відцентровими тенденціями, що посилюються у вигляді кумулятивного ефекту в умовах глобалізації – спочатку економічної, потім політичної, а сьогодні – правової, коли національна держава, яка покликана забезпечувати та підтримувати гармонійне функціонування суспільства як узгодженої інтегральної системи, об'єктивно відходить від своєї місії бути організатором, консолідатором, гарантом і охоронцем соціальних відносин, делегуючи назовні свої суверенні повноваження в умовах міжнародної міждержавної інтеграції наднаціональним структурам, а також всередині держави – шляхом децентралізації повноважень публічної влади, іншим недержавним суб'єктам, насамперед органам місцевого самоврядування.

Тому і виникає реальна загроза розпаду суспільства на окремі невизначені групи з їх можливою деградацією. Тому протистояння цій тенденції багато у чому можна розглядати як феноменологію об'єктивізації управлінської діяльності, тобто нормативізації та нормування, а у підсумку – як право, тобто особливий засіб нормативного регулювання в кризових умовах, що є носієм певних цінностей. Отже, тому можна погодитись з О. В. Батановим у тому, що сьогодні слід виробити нову інтегральну парадигму, яка розглядає правові питання, а точніше – питання правової нормативності з аксіологічних позицій [5, с. 7].

В основі аксіосфери місцевого самоврядування лежить не тільки здатність ТГ до самоорганізації, а й їх спроможність (організаційна, нормативна, ресурсна/матеріальна, фінансова, кадрова) здійснювати місцеве самоврядування. Якщо перша умова визначається низкою чинників і залежить, зокрема, від правових норм та інституцій, які створені та діють у громаді, причому важливими факторами, що впливають на здатність громади до створення

стабільно чинних інституцій, які слугують подоланню дилеми колективної дії, можна вважати: історичні фактори (Р. Патнам), ставку дисконтування (Е. Остром), а також розмір територіальної громади (Г. Зіммель, М. Олсон) тощо, то друга умова залежить від реалізації складного системного комплексу умов різнопланового характеру, в тому числі організаційного й нормативного, що дасть реальну можливість ТГ здійснювати реальне місцеве самоврядування, причому, як самостійно – через форми безпосередньої демократії, так і через сформовані ТГ відповідні представницькі органи – органи місцевого самоврядування (місцеві ради), а також опосередковано впливати на діяльність виконавчих органів місцевих рад через актуалізацію колективних та індивідуальних інтересів, що трансформуються в питання місцевого значення, які становлять основну об'єктну складову локальної демократії.

З одного боку, на думку Д. О. Лиховида, самоорганізацію у громаді можна розглядати як процес, що вимагає від кожного члена громади вносити свою частку або відмовлятися від частини індивідуального блага задля задоволення спільного блага [6, с. 92]. З іншого боку, на думку Г. Хардіна, самоорганізацію в суспільстві можна розглядати як «здатність системи зберігати і підвищувати свою стійкість, як процес створення, відтворення, удосконалення організації системи, як властиве природі явище – процес руху організації від простої до складної» [7, р. 52].

Водночас у практичному аспекті слід зазначити, що здатність українських територіальних громад до самоорганізації суттєво обмежує проблема саме колективної дії у громаді, тобто така ситуація, в якій неузгоджені дії учасників, що реалізують антагоністичні інтереси екзистенційного характеру, не тільки не призводять до оптимального результату, якого можна досягти в разі синергетичної комунікації, а й нівелюють будь-які колективні інтенції, що скеровані на задоволення колективних потреб жителів-членів ТГ.

Тому для розуміння процесів самоорганізації в суспільстві слід виявити ті соціальні чинники самоорганізації, завдяки яким система зберігає здатність до життя та розвитку.

По-перше, слід сказати про існування особливого локального інтересу, який відрізняється від інтересу державного, але йому не суперечить. На нашу думку, такий локальний інтерес проявляється на трьох рівнях [8, с. 37], він є взаємопов'язаним між собою і взаємно детермінованим – тут розрізняють: а) інтереси території (вони відображаються системними та методологічно-онтологічними поняттями «локус» і «топус», що мають виключно важливе значення для інституціоналізації, структурування, конститування, легалізації та прояву системи інтересів із різним ступенем підпорядкованості та субординації, але з імперативним локально-детермінованим спрямуванням); б) інтереси ТГ (вони відображаються численними інтересами людської спільноти, що мають насамперед колективний характер і обґрунтовуються екзистенційними потребами існування, функціонування, а також розвитку в межах локального соціуму); в) інтересами члена ТГ – жителя відповідної території (вони мають переважно індивідуальний характер, бо відображають його особисті інтенції, устремління, потреби, інтереси, але можуть бути реалізованими тільки через призму інтересів колективних).

По-друге, слід звернути увагу, що саме в межах ТГ на рівні місцевого самоврядування конкретна людина починає продукувати відповідні інтереси та шукає шляхи їх реалізації – завдяки чому вона починає об'єктивно відчувати потребу у наявності відповідних механізмів, що дають змогу задовольнити такі інтереси – в якості таких механізмів й виступають права людини. Причому, слід наголосити, що, на нашу думку, у сфері місцевого самоврядування інституціоналізуються дві групи прав людини: 1) це конституційні права і свободи, що визнані й легалізовані державою на рівні її Основного Закону, які держава взялась охороняти і гарантувати. Таке твердження детерміноване насамперед локальним характером виникнення і реалізації таких прав конкретною людиною; 2) це специфічні права людини, які обумовлені і виникають тільки в умовах локальної демократії та є пов'язаними із здійсненням саме місцевого самоврядування (наприклад, право брати участь в діяльності органів місцевого самоврядування; право брати участь у формуванні органів місцевого

самоврядування; право вносити пропозиції до органів місцевого самоврядування; право брати участь у діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання тощо).

Слід звернути увагу на те, що відносно наведених груп прав існують досить різні доктринальні позиції не тільки в контексті їх наявності, виокремлення, визнання, а й в контексті їх номенології (найменування) та порядку реалізації. Однак, ми вважаємо за потрібне як з науково-доктринальних, так і з функціонально-технологічних позицій позначати їх як муніципальні права людини (особистості, члену ТГ тощо). На нашу думку, такий підхід має суттєвий аксіологічний і праксеологічний потенціал, бо дозволяє не тільки акцентувати увагу на локальному характері виникнення, прояву та реалізації цих прав, зважаючи на їх суто локально-просторові ознаки, а й зробити акцент на суттєвій і особливій ролі та значенні інституту місцевого самоврядування, як в реалізації прав людини і громадянина, так і в стабільному й передбаченому функціонуванні феномену демократичної правової державності.

По-третє, слід звернути особливу та пильну увагу на місце конкретної людини (особистості) в сфері місцевого самоврядування. Вважаємо за потрібне зазначити, що дослідженню саме такої системи координат «людина (особистість) – місцеве самоврядування» в сучасній правовій науці практично увага не приділялась. Аргументами, що свідчать про особливий науковий потенціал цієї проблематики є те, що саме в межах місцевого самоврядування:

- а) людина здійснює свій життєвий цикл в межах ТГ (екзистенційний фактор);
- б) людина розкривається в повному обсязі як особистість, бо процес її соціалізації починається і реалізується саме в межах локального соціуму – ТГ (соціальний фактор);
- в) людина починає усвідомлено проявляти інтенції відносно своїх устремлень, потреб, інтересів відповідно до умов життя в локальному соціумі (фактор детермінації);
- г) людина виконує різні рольові позиції, що, з одного боку, відображають її життєві устремління, а з іншого – є наративом, стандартними зразками поведінки, що конотуються її колективним життям і надалі реалізуються як результат її комунікативної взаємодії в межах ТГ (поведінково-обумовлений фактор);
- г) в межах ТГ людина визначає і реалізує свої конституційні права та свободи, а також свої обов'язки, бо саме місцеве самоврядування є тим єдиним природним простором, в якому людина може функціонувати, як в «царстві інтересів», та створювати інституції громадянського суспільства (фактор самоорганізації);
- д) людина модифікує свою поведінку відповідно до своїх інтересів, спираючись на комунікаційні зв'язки, що існують в межах ТГ, та розраховуючи на коопераційну підтримку інших членів ТГ (фактор колаборації). Так, німецький соціолог Ф. Тьонніс акцентував увагу на можливостях подолання раціональної поведінки індивіда, спрямованої на максимізацію власної вигоди в органічній спільноті (Gemeinschaft), що об'єднана тривалими в часі зв'язками сусідства та кооперації. Причому цінності, які поділяються всіма членами спільноти, а також належність їх до однієї чи споріднених соціальних верств, слугують засобом подолання проблеми колективної дії [9, с. 36];
- е) людина бере участь у процесі користування і розподілу ресурсів, якими володіє ТГ, завдяки наявності сутнісних зв'язків між її членами (ресурсний фактор). Це підтверджується тим, що для Ф. Тьонніса не існувало сутнісних взаємозв'язків поза межами родини, сусідства і товариства. Більш того, він вважав, що навіть громадянське суспільство (на відміну від спільноти), хоч і є утворенням, яке ефективно працює, проте базується лише на сумі індивідуальних егоїстичних інтересів. Тому він відмовляв суспільству в здатності до вироблення конвенційних норм та правил, якими керується спільність (громада). Ф. Тьонніс також стверджує, що «життя спільноти – це обопільне володіння та користування» [9, с. 36].

Аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури дає підстави визначити, що однією з ключових перешкод на шляху до реалізації процесів самоорганізації територіальної громади через призму існування її індивідуального члена-жителя, можна вважати проблему колективної дії, яку слід розуміти як нездатність окремих індивідів, які раціонально мислять,

налагодити співпрацю з метою забезпечення спільного блага, якщо така співпраця не є примусовою або не впливає з цінностей та норм, засвоєних та прийнятих індивідами. Отже, позначення і позитивна дія системи відносин «людина – місцеве самоврядування» відіграє в зазначених процесах визначальну роль.

Список використаної літератури

1. Бабенко А. Н. Правовые ценности и освоение их личностью: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве». М., 2002. 394 с.; Шматова Е. С. Муниципализм на Западе и в России: цивилизационные модальности и социальные организации: дис.... канд. филос. наук: 09.00.11. Ростов-на-Дону, 2005. 201 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Баймуратов М. О., Григор'єв В. А. Муніципальна влада: актуальні питання становлення і розвитку в Україні. Одеса: Юридична література, 2003. 192 с.
4. Горобец К. В. Аксиосфера права: философский и юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 218 с.
5. Батанов О. В. Аксиосфера сучасного муніципалізму: політичні та правові аспекти. *Вісник Донецького національного університету*. Сер.: Політологія, 2016. С. 6-13.
6. Лиховид Д. О. Соціальні чинники самоорганізації територіальної громади. *Наукові записки*. Т. 161. Соціологічні науки. С. 90-96.
7. Hardin G. *Nature and Man's Fate*. N.Y., 1959. 320 p.
8. Баймуратов М. А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины: дис... д-ра юрид. наук. Одеса, 1996. 450 с.
9. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство: основні поняття чистої соціології. Київ: Дух і Літера, 2005. 259 с.

O. Boyarskiy

THE LOCAL SELF-GOVERNMENT AND HUMAN RIGHTS OF THE ACSIOSPHERE IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF MODERN CONSTITUTIONALISM

The theses highlighted the axioms of local self-government and human rights in the context of the formation of modern constitutionalism. The value component of public administration in the context of determining the axiology of the activities of the system of local self-government bodies is analyzed. The doctrinal approaches to solving the problem of collective action at the level of functioning of the local society are considered.

Keywords: constitutionalism, local self-government, human rights.

УДК 342.1/8:340.13

Годованик Є. В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ

У тезах висвітлено новітні теоретико-методологічні підходи до визначення рівня ефективності конституційно-правових норм. Застосовується широкий міждисциплінарний підхід до пошуку оптимальних критеріїв ефективності правових норм у регулюванні суспільних відносин.

Ключові слова: конституційне право, ефективність, конституційно-правова норма, результат, конституціоналізм.

Ефективність конституційно-правових норм як принципово нова категорія для теорії конституційного права потребує розроблення належних критеріїв її оцінки з метою пошуку оптимальних шляхів подальшої конституційної модернізації та підвищення ефективності чинних норм Конституції, конституційних законів та інших галузевих джерел.

У цьому контексті слід відзначити, що встановлення критеріїв ефективності

конституційно-правових норм має ґрунтуватися на здобутках різних наукових дисциплін (тобто на широкому міждисциплінарному підході. – Авт.) і насамперед теорії держави і права, яка вивчає формування, організацію, функціонування, оцінку результативності та ефективності нормативно-правового регулювання суспільних відносин.

Термін «ефект» (від лат. effectus) означає виконання, дію [1, с. 609]. Відповідно, ефективність – це результат, наслідок якихось причин, сил, дій. Звідси найбільш поширене розуміння терміна «ефективність» пов'язане з тим, що приводить до потрібних результатів, тобто ефективних (бажаних, необхідних, корисних) наслідків.

Низка дослідників визначають ефективність як узгодженість результату з метою, їх відповідність між собою.

Так, американський дослідник Е. Савас вважає, що є два види ефективності: дієвість (англ. efficiency), яку можна підрахувати кількісно і вивести коефіцієнт корисної дії, та ефективність (англ. effectiveness), що має якісний характер і є оцінним поняттям [2, с. 6].

До кінця XIX ст. у зарубіжній науковій практиці обидва види ефективності використовувались як синоніми. Словник «Oxford Dictionary» визначав поняття «efficiency» як придатність або здатність успішно досягти чи забезпечити успішне досягнення наміченої мети [3, с. 259].

З початку XX ст. термін «efficiency» набув іншого значення і трактувався як співвідношення між внеском (вхідними ресурсами) та результатом, зусиллями й результатом, витратами і доходами, витратами та задоволенням.

При цьому обидва названі терміни можуть бути перекладені українською мовою як «ефективність». Ці два види ефективності Е. Савас поклав в основу відокремлення політики від адміністрування. Їх відмінність формується на рівні діяльності менеджера ділової (промислової) організації. На його переконання, управлінська діяльність менеджера полягає в отриманні оптимального результату від наявних у його розпорядженні матеріальних і людських ресурсів. Іншими словами, поняття «efficiency» означає робити краще те, що вже робиться, а поняття «effectiveness» передбачає пошук можливостей отримати додаткові прибутки, створити нові ринки і постійно змінювати економічні характеристики товарів, тобто ефективність («effectiveness») – це основа успіху, а ефективність/дієвість («efficiency») – це мінімальна умова існування певної організованої соціальної системи.

При цьому зазвичай визначають декілька критеріїв вимірювання рівня ефективності тих чи інших соціальних норм в їх широкому значенні регуляторів певних процесів у розвинутому соціумі, що визначає їх вплив на правомірну поведінку належних адресатів. Дані критерії є видовими для родового спеціального критерію ефективності конституційно-правової норми, яким, як вже було визначено, є кінцевий результат її реалізації, свідомо запрограмований на стадії конституційної правотворчості.

По-перше, це ефективність з погляду необхідності (англ. indispensable effectiveness) [4, с. 18], коли основним критерієм є логічний (як відповідь на запитання «Що це дає корисного?»). Подібним критерієм може оцінюватися як діяльність певного конституційного органу з погляду на виправданість самого його існування і визначення загальної та конкретної соціальної користі від його діяльності як у цілому, так і від окремих заходів або напрямів його діяльності, запроваджених проєктів, реалізації конкретних завдань і функцій. З іншого боку, логічний критерій є одним з можливих показників оцінки ефективності майбутньої конституційно-правової норми на стадії її проєктування, дороблення та ухвалення, адже дає можливість точно встановити як бажану ціль, так і можливі наслідки прийняття та подальшої реалізації такої норми.

По-друге, це ефективність з погляду виконання плану (англ. plan realization) [5, с. 24]. Як оцінку результатів діяльності прийнято використовувати показники, що характеризують ступінь виконання доручень або планових (іноді прогностичних) завдань. Прикладом може бути оцінка ефективності реалізації стратегічного курсу України на європейську й євроатлантичну інтеграцію після остаточного ухвалення прийнятих у першому читанні та відправлених до Конституційного Суду України для отримання обов'язкового висновку щодо

конституційності відповідних змін і доповнень до Конституції України [6] задля формування подальших правових засад, необхідних для реалізації наділених найвищою юридичною силою в межах національної правової системи конституційних планів і прогнозів.

По-третє, це цільова ефективність (англ. target effectiveness) [7, с. 84]. Ефективність конституційно-правових норм у даному випадку визначається як цільова ефективність або ефективність ціле покладання, тобто правильність вибору і постановки цілей, що відповідають реальним суспільним потребам. Вона може зводитися до задоволення поточних потреб на належному рівні і відкриття перспектив, що означають вихід на нові рівні задоволення суспільних потреб і новий прогресивніший стан. При цьому кількісно виміряти цільову ефективність майже не можливо, але для конкретної оцінки рівня цільової ефективності конституційно-правової норми можна використати такі характеристики, як зручність, надійність, швидкість, стабільність. З іншого боку, пропонується визначити цільову ефективність і за наступною формулою: цільова ефективність = поставлені цілі / реальні потреби [7, с. 85].

По-четверте, це порівняльна ефективність (англ. relative effectiveness) [8, с. 25], під якою розуміється відповідність стандартам або найкращим зразкам, прийнятим у світовій практиці, або середньому рівню, який відповідає рівню розвитку продуктивних сил у суспільстві, досягнутому на цей час. Іншими словами, йдеться про два аспекти вимірювання порівняльної ефективності конституційно-правової норми: а) зовнішній – відповідність конституційно-правової норми основним принципам міжнародного права, наднаціональним стандартам інтеграційного об'єднання, учасником або потенційним кандидатом до якого є держава та універсальним закономірностям і стандартам розвитку світового конституціоналізму; б) внутрішній – відповідність конституційно-правової норми принципу верховенства права, її пріоритетна спрямованість на забезпечення природних прав і свобод.

По-п'яте, це критерій розвитку (англ. development effectiveness) [9, с. 12], тобто спрямованість конституційно-правової норми на забезпечення реального прогресу у суспільному розвитку та її реальна здатність забезпечувати конституційну модернізацію суспільства у відповідності до існуючих суспільних потреб та обраної загальної стратегічної моделі конституційної реформи.

По-шосте, це реактивна ефективність (англ. challenge effectiveness) [10, с. 271]. Цей різновид ефективності визначає точність, адекватність, швидкість і чіткість реакцій законодавця на суспільні виклики і проблеми, що на конституційно-правовому правотворчому проявляється у своєчасному ухваленні необхідних у цій ситуації (а отже, достатньо ефективних. – Авт.) конституційно-правових норм.

По-сьоме, це економічна ефективність конституційно-правових норм, тобто їх здатність, з одного боку, бути реалізованими в межах наявних можливостей державного бюджету, а з іншого – приносити позитивний економічний ефект для держави і суспільства з точки зору їх здатності впливати на процес розбудови економічно розвинутої і водночас соціальної держави. Іншими словами, йдеться про необхідність належним чином фінансово та матеріально-технічно забезпечити ефективну реалізацію кожної конституційно-правової норми. Так, наприклад, норми Конституції України, що регулюють інститут місцевого самоврядування, можуть бути достатньо ефективними виключно за умови делегування територіальним громадам та створеним ними органам місцевого самоврядування належного обсягу повноважень та фінансових й матеріально-технічних ресурсів, що є ключовим завданням конституційної децентралізації як стрижневого елемента загальної конституційної модернізації та реформування. З іншого боку, соціально-економічна ефективність конституційно-правових норм може бути встановлена на основі аналізу негативних соціальних індикаторів, таких, як, наприклад, нерівноправ'я, збереження безробіття, бідності, обмеження доступу до вертикальної мобільності, освіти, послуг охорони здоров'я через матеріальний стан громадян. У такому значенні соціально-економічна ефективність нормативних приписів найбільш близька до понять соціальної справедливості і суспільного благополуччя або блага. У будь-якому випадку, її не можна вимірювати виключно показником

внутрішнього валового продукту (ВВП) на душу населення, оскільки ВВП завжди розподілений нерівномірно, і окремі категорії населення завжди перебувають у гіршому порівняно з іншими становищі [11, с. 51].

У будь-якому випадку, ефективність кожної окремої конституційно-правової норми слід розглядати у загальному контексті конституційної ідеології та конституційної стратегії суспільного розвитку, тобто не з точки зору суто механістичної реалізації формально-юридичної норми, а з позицій можливості реального забезпечення прийняттям та реалізацією відповідних норм конституційних принципів і визнання природно-правової природи доктрини і практики конституціоналізму у регулюванні базових суспільних відносин.

Список використаної літератури

1. Словарь иностранных слов. 18-е изд., стер. М.: Рус. яз., 1989. 624 с.
2. Сороко В. М. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2012. 160 с.
3. Саймон Г. А. Адміністративна поведінка: дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції: пер. з англ. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.
4. Кхол Й. Эффективность управленческих решений: пер. с чешс. М.: Прогрес. 1975. 165 с.
5. Райт Г. Державне управління; пер. з англ. В. Івашка, О. Коваленка, С. Соколик. Київ: Основи, 1994. 191 с.
6. Оновлення конституції як завершення революції / А. Барікова, К. Давиденко, Я. Журба та ін. Міжнародний центр перспективних досліджень. 2015.
7. Саламатов В. Проблема розуміння ефективності діяльності державних службовців / Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід: зб наук. пр. / за заг. ред. В. М. Князева. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. С. 82-89.
8. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики Київ: Вид-во УАДУ. 2000. 328 с.
9. Ефективність державного управління та управлінських кадрів в умовах змін: зб. наук. пр. / І. Розпутенко, О. Пухкал, О. Брайченко та ін. Київ: НАДУ, 2005. 168 с.
10. Коржова О. Професійна підготовка державних службовців як чинник підвищення ефективності державної служби в Україні. Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Князева. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. С. 270-275.
11. Герасимова Н. Р., Демин А. В. Эффективность норм права. *Социально-политические науки*, 2012. №. 3. С. 50-52.

Y. Hodovanyk

CONCEPTUAL APPROACHES TO DETERMINING THE EFFICIENCY OF CONSTITUTIONAL LAW NORMS

Theses highlight the latest theoretical and methodological approaches to determining the level of effectiveness of constitutional law norms. A broad interdisciplinary approach is used to find the optimal criteria for the effectiveness of law norms in regulating social relations.

Keywords: constitutional law, efficiency, constitutional law norm, result, constitutionalism.

УДК 342.57

Колодій О. А.

ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У тезах висвітлюються принципи конституційно-правового статусу Українського народу через співставлення із розумінням принципів права сучасними українськими авторами. Надається перелік принципів конституційно-правового статусу Українського народу.

Ключові слова: принципи права, принципи правового статусу держави, принципи

народного представництва, принципи місцевої публічної влади, принципи конституційно-правового статусу Українського народу.

Беззаперечно, що для того щоб об'єктивно дослідити принципи конституційно-правового статусу Українського народу доцільно, насамперед, з'ясувати загальне розуміння принципів.

А тому зазначимо, що у більшості випадків стверджують, що «Принципи права – це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності усьому механізму правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права у суспільному житті і його розвитку» [1, с. 27].

Що ж стосується принципів конституційно-правового статусу Українського народу, або принципів статусів близьких до нього соціальних інституцій то, насамперед, хотілося б згадати дисертаційне дослідження Сало В. І. який вважає що принципами на підставі яких відбувається взаємодія Європейського Союзу і його членів є «... принципи наділення компетенцією, законності, субсидіарності, пропорційності та лояльної співпраці» [2, с. 17].

Панчишин А. В. у дослідженні «Правовий статус держави: теоретико-правовий аспект» обґрунтовує авторське визначення принципів правового статусу держави як «... вихідних, нормативно закріплених начал організації держави, що визначають напрями її функціонування, відображають сутність правового статусу держави та межі його поширення». Панчишин А. В. основними ознаками принципів правового статусу держави вважає те, що вони: обґрунтовуються вченими-юристами; мають форму ідей і положень, що є фундаментальними; відображають досягнення практичного досвіду держави, об'єктивні закономірності розвитку суспільства; є елементом юридичної політики; є частиною правової ідеології; мають інформаційний вплив; є критерієм ефективності та оцінки статусу держави; є засобом визначення меж правового статусу держави [3, с. 10]. Щоправда, чомусь не називає які саме принципи він визнає принципами правового статусу держави.

Заяць Н. В., досліджуючи принципи народного представництва у виборчій системі України стверджує, що «Принципи народного представництва – це найбільш загальні, провідні, нормативно-регулятивні основні начала (ідеї), що відображають демократичну природу виборів як конституційної основи народовладдя й визначають фундамент правового регулювання виборчих прав, гарантій, процедур і технологій, що забезпечують імперативне, внутрішньо збалансоване й нефальсифіковане проведення виборів різних рівнів, демонструючи їх сутність і соціальне призначення. До принципів народного представництва, що пов'язані з конституційним механізмом формування виборних органів публічної влади, слід віднести такі принципи: народного суверенітету, усезагальності, рівності, безпосередності народного представництва, таємності волевиявлення під час формування органів народного представництва, добровільності участі у формуванні представницьких органів, періодичності та обов'язковості проведення виборів, свободи, гласності, істинності, законності та відповідальності механізму формування органів народного представництва» [4, с. 28].

Калиновський Б. В. формулює розуміння принципів місцевої публічної влади в Україні «... як обумовленої природою місцевого самоврядування та місцевої державної виконавчої влади системи основоположних, нормативно-правових, свідомо-вольових правил поведінки, які закріплені чи впливають зі змісту Конституції та законів України і визначають організацію та діяльність місцевих органів публічної влади щодо реалізації їхніх повноважень в інтересах держави та територіальних громад, демонструють сутність і соціальне призначення місцевої публічної влади в Україні» [5, с. 7]. Він вважає, що найважливішими (основоположними) принципами місцевої публічної влади в Україні є принципи: «... народовладдя (демократизму); верховенства права та законності; соціальної справедливості; гласності; прозорості та відкритості; децентралізації; субсидіарності та

пропорційності; поєднання місцевих і державних інтересів; узгодження загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів; адаптації делегованих повноважень до місцевих умов; фінансової, правової, організаційної та матеріальної автономії» [5, с. 26].

Засновуючись на вищезазначених визначеннях можна стверджувати, що сутність конституційно-правового статусу Українського народу, поряд із функціями, найповніше проявляється у його принципах як основоположних засадах щодо здійснення ним влади. Принципи опосередковують собою різноманітні властивості конституційно-правового статусу Українського народу, його генезу, ознаки, сутність, соціальне призначення, закономірності реалізації та подальший розвиток. Відповідно до змісту чинних Конституції та законодавства України загальними принципами конституційно-правового статусу Українського народу можна вважати: суверенність Українського народу; єдиновладдя Українського народу; повновладдя Українського народу; безпосереднього волевиявлення Українського народу; поєднання безпосередньої і представницької демократії; пріоритетності безпосередньої влади Українського народу в системі демократії; політичного плюралізму; конституційності й законності; загальності у здійсненні безпосередньої влади Українським народом; рівності у здійсненні безпосередньої влади Українським народом; реальності безпосередньої влади Українського народу; гарантованості безпосередньої влади Українського народу.

Список використаної літератури

1. Колодій А. М. Принципи права України: Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
2. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі: автореф. дис... кандидата юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 20 с.
3. Панчишин А. В. Правовий статус держави: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. кандидата юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 20 с.
4. Заяць Н. В. Народне представництво: сутність, суб'єкти та особливості здійснення в Україні: автореф. дис... доктора юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2014. 38 с.
5. Калиновський Б. В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку: автореф. дис.... доктора юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2017. 39 с. (с. 7).

О. Kolodiy

PRINCIPLES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE UKRAINIAN PEOPLE

The theses cover the principles of the constitutional and legal status of the Ukrainian people through comparison with the understanding of the principles of law by contemporary Ukrainian authors. A list of principles of the constitutional and legal status of the Ukrainian people is given.

Keywords: principles of law, principles of legal status of the state, principles of people's representation, principles of local public authority, principles of constitutional and legal status of the Ukrainian people.

УДК 351.77: 614.2(477)

Книш С. В.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У тезах розкрито особливості державної політики у сфері охорони здоров'я. Розглянуто систему напрямів втілення державної політики у цій сфері. Наголошено на важливості визначення на законодавчому рівні засад здійснення державної політики охорони здоров'я. Сформульовано мету державної політики у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: охорона здоров'я, державна політика, реформування, система напрямів державної політики, мета

Адміністративно-правові відносини у сфері охорони здоров'я мають власні особливості, що впливають із сутності управлінської діяльності держави. Вони насамперед пов'язані з державною політикою, що провадиться в зазначеній сфері. Розглядаючи питання

формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, слід зазначити, що одного лише бажання проведення докорінних реформаційних перетворень за відсутності чітко окреслених напрямів такої державної політики сьогодні не достатньо. За таких обставин вважаємо за можливе спиратись на проект Закону про засади державної політики охорони здоров'я № 2409а від 17.07.2015р., в якому під державною політикою у сфері охорони здоров'я розуміється «сукупність цілей, завдань, засобів, узгоджених дій та заходів органів державної влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямованих на реалізацію конституційних гарантій охорони здоров'я населення та права особи на своєчасну, доступну, якісну медичну допомогу та ефективне медичне обслуговування, забезпечення захисту прав і свобод людини щодо охорони здоров'я відповідно до сучасних викликів життя» [1].

Державна політика в будь-якій сфері не може бути втілена без визначення основних напрямів такої діяльності, саме тому прийняття на законодавчому рівні засад здійснення державної політики охорони здоров'я має стратегічно важливе значення. Нині такі основні напрями отримали розробку в доктринальних джерелах. Наприклад, О.В. Поживілова переконана, що політика держави повинна відображатись у таких провідних регулюючих напрямках, як: «приведення національного законодавства охорони здоров'я у відповідність до законодавства Європейського союзу; розробка та затвердження концепції стратегічного планування галузі охорони здоров'я в Україні; створення ефективних механізмів державного регулювання приватного сектору системи охорони здоров'я, забезпечення якості та ефективності його діяльності; визначення і законодавче закріплення обсягу гарантованих державних зобов'язань щодо безоплатної медичної допомоги; перехід на багатоканальну систему фінансування медичної галузі; розробка концепції поступового переходу на домінуючі принципи доказової медицини, запровадження формулярної системи як якісно нового підходу до вирішення проблеми раціонального використання ліків та ефективного забезпечення населення лікарськими засобами; підтримка фінансово фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі охорони здоров'я; підвищення вимог до підготовки наукових кадрів, забезпечення раціонального використання науково-інформаційних ресурсів у галузі охорони здоров'я» [2, с. 127].

Досить розгалужену систему напрямів втілення державної політики, спрямовану на розбудову та оптимізацію сфери охорони здоров'я пропонують М. М. Білинська, Д. В. Карамішев і Я. Ф. Радиш: підвищення загального рівня життя суспільства та добробуту громадян, що включає безпечне для життя збалансоване харчування, житло, організацію активного дозвілля та відпочинку, запровадження програм, спрямованих на залучення широких верст населення до занять різними видами спорту та фізичною культурою; проведення грамотної економічної політики, спрямованої на збільшення асигнувань у державний бюджет, що забезпечить фінансове підґрунтя для реалізації програм охорони здоров'я та надання медичної допомоги соціально незахищеним верствам населення; проведення широкомасштабних заходів, спрямованих на підвищення екологічної культури громадян і дієву охорону навколишнього середовища, впровадження екологічно безпечних умов виробництва важкої та легкої промисловості, включаючи можливість використання сучасних засобів утилізації та знешкодження відходів і шкідливих речовин; зменшення випадків виробничого травматизму та зниження кількості професійних захворювань; стимулювання прагнення населення до ведення здорового способу життя, слідкування за особистою гігієною та позбавлення звичок, які деструктивно впливають на здоров'я населення (наприклад, вживання алкоголю чи наркотиків); підвищення показників народжуваності та зниження кількості смертності в межах активізації демографічної політики; масштабна профілактика в межах системи охорони здоров'я; удосконалення норм санітарного законодавства; «збереження і зміцнення репродуктивного здоров'я населення, удосконалення системи охорони материнства, поліпшення умов праці та побуту жінки-матері; забезпечення всебічного гармонійного фізичного та психічного розвитку дитини, починаючи з народження, її раціонального харчування, оптимальних умов побуту, виховання і навчання; розвиток фармацевтичної та медико-інструментальної промисловості,

виробництва імунобіологічних препаратів, медичного приладобудування, здешевлення, підвищення якості та безпеки вітчизняної продукції, що має сприяти підвищенню її конкурентоздатності, кардинальному поліпшенню медикаментозного і матеріально-технічного забезпечення медичних закладів і населення» [3, с. 19-20]. Необхідно звернути увагу на те, що вказана система включає не тільки заходи суто медичного характеру, а передбачає підвищення економічних і соціальних умов життя населення, що є виправданим, оскільки останні можуть прямо чи опосередковано впливати на рівень здоров'я громадян.

На думку З. С. Гладуна, державну політику у сфері охорони здоров'я можна звести до трьох основних напрямів: «1) забезпечення конституційних прав громадян на медичну допомогу, охорону здоров'я і медичне страхування, захист прав та свобод людини у сфері охорони здоров'я; 2) організація надання медико-санітарної допомоги населенню, формування єдиного національного медичного простору та ринку медичних послуг; 3) проведення організаційних, фінансових, правових та інших заходів щодо підтримання здоров'я населення та його охорони і зміцнення» [4, с. 194].

Отже, державна політика у сфері охорони здоров'я має власне унікальне призначення, що відбивається в її меті: 1) збереження та розвиток людського потенціалу, тобто тих умов за яких негативний вплив на здоров'я населення зведено до мінімуму, що позначається на підвищенні рівня забезпечення прав людини на життя та здоров'я; 2) організація функціонування системи охорони здоров'я відповідно до міжнародних і національних норм, вимог і стандартів; збереження та зміцнення показників якості життя громадян, зокрема шляхом додержання регламентованих стандартів у сфері охорони здоров'я.

Список використаної літератури

1. Проект Закону про засади державної політики охорони здоров'я від 17.07.2015 р. № 2679-VIII. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56118.
2. Поживілова О. В. Державна політика України в галузі охорони здоров'я: стан та перспективи розвитку. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук.пр. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2011. Вип. 1. С. 122-132.
3. Державна політика у сфері охорони здоров'я: кол.моногр.:у 2 ч. / за заг. ред. М. М. Білінської, Я.Ф. Радиша. Київ: НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.
4. Гладун З. С. Державне управління в галузі охорони здоров'я: монографія. Тернопіль: Екон. думка, 2005. 460 с.

S. Knysh

STATE POLICY IN THE HEALTH CARE PROTECTION SPHERE

The author of the theses has revealed the specific features of the state policy in the field of health care. The system of directions for implementing the state policy in this sphere has been considered. The author has emphasized the importance of determining the principles of the implementation of the state policy of health care at the legislative level. The objective of the state policy in the field of health care protection has been formulated.

Keywords: health care, state policy, reform, system of state policy areas, objective.

УДК 316.325:316.77

Северінова О. Б.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто еволюцію та зміст поняття «інформаційне суспільство», виокремлено основні ознаки інформаційного суспільства та охарактеризовано особливості процесу його становлення та розвитку.

Ключові слова: інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформація, інформатизація, комп'ютеризація, інформаційно-комунікаційні технології.

Інформація на даний момент є ключовим об'єктом у житті людини, так як відбувається швидкий процес інформатизації суспільства. Інформаційне суспільство на сьогодні є методологічною основою багатьох суспільних досліджень, які проводять у багатьох країнах світу.

Питання формування та розвитку інформаційного суспільства досліджували такі вчені, як І. В. Арістова, В. Ю. Баскаков, Є. А. Макаренко, Ю. Є. Максименко, І. С. Мелюхін, П. Є. Матвієнко та інші.

Проте, навіть із таким великим обсягом досліджень недостатньо спеціалізованих робіт, які були б присвячені дослідженню еволюційного розвитку поняття «інформаційне суспільство». Саме поняття «інформаційне суспільство» є дискусійним. Науковці дотепер намагаються визначити основні ознаки інформаційного суспільства.

Поняття «інформаційне суспільство» почали використовувати нещодавно в економіці, політиці, соціології та філософії. Воно відображає об'єктивну тенденцію еволюції суспільства та розвиток інформаційних технологій, що безпосередньо впливають на потреби суспільства. Саме поняття «інформаційне суспільство» з'явилося наприкінці 60-х – початку 70-х років ХХ ст. Його автором став Ю. Хаяші, професор Токійського технологічного інституту. У той час інформаційне суспільство тлумачилося як таке, в якому виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального, буде рушійною силою утворення й розвитку суспільства [1, с. 5].

Перша науково обґрунтована концепція інформаційного суспільства була запропонована Д. Беллом у 1973 році. Він вважав, що зміни в соціальній структурі говорять про те, що індустріальне суспільство еволюціонує до постіндустріального, яке і повинно стати визначальною соціальною формою ХХІ ст. Д. Белл підкреслював, що інформаційне суспільство володіє всіма основними характеристиками постіндустріального суспільства, та приділяв увагу конвергенції електронної техніки із засобами зв'язку [2, с. 330].

Дослідники другої половини 80-х років ХХ століття акцентували увагу на значенні саме знань, які породили нове тлумачення сучасного суспільства.

У 1993 році комісія Європейського Союзу визначила інформаційне суспільство, як таке, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку [3].

Зараз інформаційне суспільство визначено як орієнтоване на інтереси людей суспільство, що відкрито для всіх і спрямоване на формування інноваційної моделі розвитку. В такому суспільстві кожен громадянин має можливість створювати і накопичувати інформацію, має до неї вільний доступ, а також можливість її використовувати та обмінюватися нею.

Слід визначити основні ознаки інформаційного суспільства:

- 1) сутність інформації полягає у відсутності часових, просторових та політичних меж.
- 2) формується під впливом глобальної соціальної революції та інформаційних і комунікаційних технологій;
- 3) кожен має доступ до інформації, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню оперувати нею;
- 4) високий рівень інформаційно-правової культури всіх суб'єктів інформаційних відносин;
- 5) матеріально-технічне забезпечення різноманітних послуг [4, с. 50].

Законодавчо інформаційне суспільство визначено у Законах України: «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації». Проте, не зважаючи на кількість нормативних актів, вони не змогли повністю реалізувати положення щодо функціонування інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство, як складний процес, продовжує своє становлення. Перебіг такого процесу можливо охарактеризувати наступними рисами: розгортаються процеси формування трансдержавних і транснаціональних спільнот; відбувається перехід до нових форм зайнятості населення (формування нових трудових ресурсів за рахунок збільшення кількості зайнятих в інтелектуально орієнтованих видах робіт); обмін інформацією набуває глобального характеру, державні кордони та відстані вже не є суттєвою перешкодою для руху інформаційних потоків; зростає кількість персональних та корпоративних контактів на глобальному рівні.

Україна на сучасному етапі свого розвитку повинна створити всі умови для розвитку інформаційного суспільства (особливо на законодавчому рівні) та адаптувати національне законодавство до європейських стандартів.

Виходячи із вищезазначеного зауважимо, що на сьогодні немає єдиного визначення поняття «інформаційне суспільство». Проте існують критерії, з якими погоджуються усі дослідники: інформаційне суспільство інформує суспільство та кожну людину, забезпечує доступність до інформації щодо діяльності державних органів, має на меті подальшу комп'ютеризацію на підставі сучасного знання. Розвиток інформаційного суспільства повинен спиратися на відповідне законодавство та діяльність відповідних суб'єктів.

Список використаної літератури

1. Рейман Л. Д. Информационное общество и роль телекоммуникаций в его становлении. *Вопросы философии*. 2001. № 3. С. 3-9.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. *Новая технократическая волна на Западе*: сб. ст. / сост. П. С. Гуревич. Москва, 1986. С 330-342.
3. White Paper on growth, competitiveness and employment – the challenge and ways forward into 21st century. European Commission. Belgium. 1993. 54 p.
4. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія. Харків: УВС, 2000. 368 с.

O. Severinova

FORMATION AND DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY

The evolution and content of the concept of “information society” are considered, the main features of the information society are outlined and the peculiarities of the process of its formation and development are characterized.

Keywords: information society, post-industrial society, information, informatization, computerization, information and communication technologies.

УДК 342.15(477-074)

Трофименко А. В.

ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНА ТЕРИТОРІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У тезах висвітлено проблемні питання законодавчого визначення поняття «тимчасово окупованої території». Наведено огляд законів та підзаконних правових актів, в яких передбачено поняття тимчасово окупованої території. Зазначається, що чітке визначення поняття «тимчасово окупованої території» як нового для українського законодавства, є фундаментом для вироблення подальшої політики щодо деокупації та переосвоєння зазначених територій.

Ключові слова: окупація, тимчасово окупована територія, деокупація, російська агресія, державна політика.

Окупація АР Крим та територій Донецької та Луганської областей незаконними збройними формуваннями Донецької та Луганської «народних республік», що підтримуються військовими частинами Російської Федерації, призвів до значних трансформацій української політичної та правової системи, еволюції політичних інститутів, правових норм та принципів, режиму функціонування правової системи. До правового поля держави увійшла низка нових правових термінів, серед яких ключове місце посідає поняття «тимчасово окупована територія».

Після початку агресії з боку Російської Федерації поняття «тимчасово окупована територія» вперше було застосовано в Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. Стаття 3 цього закону постановляє, що тимчасово окупованою територією визначається: «1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море

України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилегло до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями» (це визначення залишилося незмінним і в поточній редакції) [4]. Ця територія є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Датою початку тимчасової окупації є 20 лютого 2014 року.

На початковому етапі окупації поняття «тимчасово окупована територія» застосовувалося виключно до АР Крим. До Донецької та Луганської областей застосовувалися поняття «район проведення антитерористичної операції» (з червня 2014 р. доповнено ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року) [2], а в листопаді 2014 р. непідконтрольні території цих областей визначалися як території, на яких «органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1085-р від 7 листопада 2014 р., що затвердило «Перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження») [5].

Вперше зазначені території були названі тимчасово окупованими в Постанові Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 року «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями», у якій Верховна Рада постановила: «визнати тимчасово окупованими територіями окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких ... запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України» [3].

Вживання терміну «тимчасово окупована територія» до територій Донецької та Луганської областей, що непідконтрольні українській владі, було закріплено в Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року. Цей закон подібно до закону від 15 квітня 2014 р. визначає тимчасово окупованими територіями цих областей «частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль, а саме: 1) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей; 2) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини; 3) надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями» [7].

Законодавство України також визначає межі та перелік тимчасово окупованих населених пунктів у Донецькій та Луганській областях, які визначаються Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України. Поточний перелік тимчасово окупованих територій цих областей затверджено Указом Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» від 7 лютого 2019 року. Цей перелік включає 1) у Донецькій області: міста обласного значення Донецьк, Горлівка, Дебальцеве, Докучаєвськ, Єнакієве, Жданівка, Макіївка, Сніжне, Харцизьк, Хрестівка, Чистякове, Ясинувата, населенні пункти Амвросіївського, Бахмутського, Бойківського, Волноваського, Мар'їнського, Новоазовського, Старобешівського, Шахтарського та Ясинуватського районів; 2) у Луганській області: міста обласного значення Луганськ, Алчевськ, Антрацит, Брянка, Голубівка, Довжанськ, Кадіївка, Первомайськ, Ровеньки, Сорокине, Хрустальний, населенні пункти Антрацитівського, Довжанського, Лутугинського, Новоайдарського, Перевальського, Попаснянського, Слов'янського, Сорокинського та Станично-Луганського районів [6].

Реалізація державної політики з питань тимчасово окупованих територій покладена на спеціально створене Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України (МТОТ), що наразі очолює Черниш В.О. (з 14 квітня 2016 р.). Основні завдання МТОТ визначені в «Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України», затвердженому Постановою КМУ № 376 від 8 червня 2016 р. Крім забезпечення формування і реалізації державної політики з питань тимчасово окупованих територій України та внутрішньо переміщених з них осіб, МТОТ також координує діяльність з надання гуманітарної допомоги цивільному населенню, бере участь у формуванні політики щодо захисту державних активів та захисту прав і свобод осіб, які порушено внаслідок тимчасової окупації, сприяє реалізації прав і свобод громадян тимчасово окупованих територій, задоволенню їх соціально-економічних, екологічних та культурних потреб тощо [1].

Таким чином, російська агресія та втрата державного контролю над окремими територіями України призвели до введення в українське законодавства поняття «тимчасово окупована територія». Це поняття в чинному законодавстві визначає території України, де встановлено контроль збройних формувань Російської Федерації та її окупаційних адміністрацій, зокрема АР Крим, м. Севастополь та окремі території Донецької та Луганської областей, межі яких визначаються указом Президента України. Ключове місце в реалізації державної політики на цих територіях займає спеціально створене окреме Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Таке визначення нового для українського законодавства поняття є фундаментом для вироблення подальшої політики щодо деокупації та переосвоєння зазначених територій.

Список використаної літератури

1. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України № 376 від 8 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>.

2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page>.

3. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями: Постанова Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254-viii>.

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

5. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80>.

6. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях: Указ Президента України № 32/2019 від 7 лютого 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019>.

7. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2268-19/page>.

A. Trofimenko

TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES:

DEFINITION OF THE CONCEPT IN UKRAINE'S LEGISLATION

The theses highlight the problematic issues of the legislative definition of the concept of a «temporarily occupied territory». The author gives an overview of laws and by-laws that include the concept of a temporarily occupied territory. The author notes that a clear definition of the concept of a «temporarily occupied territory», as a new one for the legislation of Ukraine, is the basis for the development of the policy in issues of de-occupation and redevelopment of these territories.

Keywords: de-occupation, occupation, Russian aggression, state policy, temporarily occupied territory.

ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПЕКИ

У тезах висвітлюється плюралізм розуміння терміну «безпека» в нормативно правових актах України. Аналізується як загальне розуміння безпеки так і особливості безпеки певного напрямку. На основі аналізу законодавства проведено групування розуміння безпеки.

Ключові слова: безпека, авіаційна безпека, безпека польотів, безпека авіації.

У законодавстві України термін безпека вживається в нормативно-правих актах щодо регулювання питань авіа, залізничного сполучення, гірничо видобувної діяльності та енергетичних послуг та інших напрямках. За результатами аналізу визначень безпеки в нормативно-правових актах України, що стосуються переважно регулювання суспільних відносин у авіа-, гірничо-видобувній, залізничній галузях, експлуатації споруд, галузі електроенергії, доцільно виокремити такі варіанти її формулювання, як:

- властивості певного об'єкта (функціональна безпека);
- властивості не перевищувати (обмежувати) норми ризику (безпека АС, безпека АЕС);
- стану об'єкта предмета діяльності (пожежна безпека об'єкта, безпечні умови);
- стану захищеності певного об'єкта (безпека руху, безпека судноплавства, митна безпека, громадська безпека, національна безпека, громадська безпека і порядок);
- стан за якого відсутній ризик (генетична безпека);
- відсутність ризику (безпека продукції, техногенна безпека);
- відповідність певним нормам, стандартам (радіаційна безпека під час поведження з радіоактивними відходами);
- виконання певних заходів або здійснення певної діяльності (безпека перевезень, безпека руху поїздів, безпека стрибків з парашутом, безпека щодо ринку електроенергії);
- сукупність факторів (безпека в галузі туризму);
- характеристика певного об'єкта (безпека лікарських засобів);
- спроможність (здатність) здійснювати певну діяльність (безпека постачання електричної енергії, пожежна безпека судна, інформаційна безпека телекомунікаційних мереж).

В основному, в чинному законодавстві певного напрямку правового регулювання діє одне або два варіанти розуміння безпеки, що не відрізняються один від одного, проте в деяких галузях законодавства спостерігається плюралізм таких визначень. Так, у сфері правового регулювання авіаційної галузі термін безпека використовується стосовно безпеки польотів, авіаційної безпеки, безпеки авіації, що зумовлює її розуміння як комплексної характеристики повітряного транспорту, стан авіації або комплекс заходів, спрямованих на захист авіації.

Окрім того, в законах та підзаконних нормативно-правових актах можуть формулюватися різні варіанти їх розуміння. Повітряний кодекс України визначає безпеку польотів як стан, за якого ризик шкоди чи ушкодження обмежений до прийняттого рівня, а в підзаконних актах можуть давати інакші розуміння: «Безпека польотів – комплексна характеристика повітряного транспорту та авіаційних робіт, що визначає здатність виконувати польоти без загрози для життя та здоров'я людей» [1]. Схожа ситуація виявляється і в визначенні терміну «Авіаційна безпека». Повітряний кодекс України визначає її як захист цивільної авіації від актів незаконного втручання, який забезпечується комплексом заходів із залученням людських і матеріальних ресурсів. У цьому визначенні вказується на безпеку, власне, цивільної авіації, а підзаконний акт визначає більш широке розуміння безпеки авіації взагалі: комплекс заходів, а також людські й матеріальні ресурси, призначені для захисту авіації від актів незаконного втручання в її діяльність [2].

Проведений аналіз нормативно правового матеріалу дозволяє стверджувати, що на цей день не склалося єдиної концепції щодо підходу до термінології безпеки. Це пов'язано як з широким спектром суспільних відносин, що є предметом правового регулювання, так і з

відносно поняття самої безпеки та відсутністю єдності поглядів на її визначення в нормативно правових актах так і в науковій літературі.

Виокремлення спільного та відмінного у визначення «безпека» можна використати для подальшої стандартизації, власне нормативно правового розуміння безпеки для більш ефективного здійснення правового регулювання.

Список використаної літератури

1. Про затвердження Правил допуску до експлуатації злітно-посадкових майданчиків для польотів легких повітряних суден: Наказ Державіаслужби від 01.12.2004 № 205 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1644-04/ed20111007/find?text=%C1%E5%E7%EF%E5%EA%E0+%EF%EE%EB%FC%EE%F2%B3%E2>.

2. Про затвердження Правил сертифікації цивільних аеродромів України Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 25.10.2005 N 796 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1357-05/ed20111007/find?text=%C0%E2%B3%E0%F6%B3%E9%ED%E0+%E1%E5%E7%EF%E5%EA%E0>.

D. Tihomirov

TO THE ISSUE OF REGULATORY AND LEGAL DEFINITION OF SECURITY

The theses cover the pluralism of the understanding of the term «security» in the normative legal acts of Ukraine. It is analyzed as a general understanding of security and security features of a particular direction. On the basis of law analysis, a grouped understanding of security was conducted.

Keywords: safety, aviation safety, flight safety, safety of aviation.

УДК 342.951:316.774:004.056

Українець О. А.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ ЯК ЧАСТИНА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У тезах висвітлено окремі проблеми у сфері інформаційної безпеки українського суспільства і держави в сучасних умовах як складової частини національної безпеки. Проаналізовано фактори, які впливають на стан інформаційної безпеки суспільства і держави.

Ключові слова: інформаційна безпека суспільства і держави, національна безпека, соціальні мережі в інформаційних війнах.

Національна безпека України за суспільними сферами функціонування поділяється на такі основні види: політичну, економічну, державну, соціальну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, гуманітарну та військову безпеки.[1] Розглянемо інформаційну безпеку, огляд та аналіз подій, на які мали або могли мати вплив на вжиті заходи щодо забезпечення безпеки суспільства і держави. Це дуже різні роки (2014-2019) як щодо змісту політичного процесу, так і щодо стану внутрішньої політики та процесів, а також сприйняття цих процесів суспільством. Природно шкода, що в такій ситуації всі позитивні напрацювання також і з правових реформ так і залишилися напрацюваннями і до реального втілення в життя нітрохи не наблизилася. Плідіння нових органів, посад та функцій (насамперед дозвільних та контролюючих), призвело лише до розростання державного апарату, але залишило стабільно низькою якість державних послуг. Корупція, популізм, ручне керування та робота в режимі «гасіння пожеж», безсистемність та фінансова незабезпеченість багатьох урядових рішень. Можна проводити аналогії, як свого часу, вже в далекому 2010 році, прийшовши до влади команда тодішнього президента насамперед зайнялися посиленням влади. Ні доктрина, ні принципи права, ні навіть норми Конституції не ставали їм тоді перешкодою. Результатом стала значна концентрація влади в нечистоплотних руках осіб, наближених до керівництва. В підсумку та влада принесла – відсутність заздалегідь підготовленої і продуманої стратегії реформ, зовнішньополітичну залежність від «великого»

сусіда, ставлення більшості носіїв влади до держави як до бізнесу, відсутність кваліфікованих кадрів. Нинішня влада принесла теж саме, крім відсутності залежності від «великого» сусіда, хоча в економічному плані це також під питанням. Згідно даних Укрстату про зовнішньоторговельної діяльності України за десять місяців 2018 року перше місце за сумою українського експорту займала саме Росія. За цей період Україна відправила країні-агресору товарів на суму 3 млрд 30 млн 404,4 тис. доларів. За сумою імпорту в Україну своїх товарів Росія також зберігає пальму першості, залишаючи позаду навіть Китай [2]. Концентрація значної частини влади в руках, перетворення більшості партій на «закриті акціонерні товариства» партійних лідерів та олігархів – так стисло можна охарактеризувати реалії нинішньої політичної системи. Перемогу сьогодні на президентських виборах за фактом дилетанта в політиці і програш, з таким великим відривом – можна розглядати як з одного боку вимогу від громадськості перезавантаження влади, але з іншого це грамотне використання інформаційних технологій! І тут виходить на перший план соціальні мережі, можливості Інтернету та комунікації через ці самі мережі.

Сучасна молодь не уявляє своє проведення часу без віртуального спілкування. Найбільш популярними соціальними мережами в Україні на сьогоднішній день є Facebook, Twitter, Instagram. Сьогодні соціальні мережі – один з найбільш ефективних інструментів інформаційного впливу! Фактично це новий вид зброї, причому зброї масового ураження – механізм «інсценування реальності глобального ризику». По суті проведена передвиборна кампанія за своїми методами нагадує, якщо говорити мовою військових, модель сучасної військової психологічної операції – по своїй сукупності узгоджених і взаємопов'язаних, психологічних акцій та інших дій за здійсненням впливу на емоційний стан, мотивацію, раціональне мислення визначених цільових аудиторій та зміни (що важливо) моделей їх поведінки у спосіб, що сприятиме досягненню цілей, політичних, в даному випадку. До основних методів психологічного впливу належать – навіювання, переконання, спонукання, демонстрація, попередження, дискредитація, компрометація, ізолювання, створення штампів та архетипів[3], а також використання норм чинного законодавства або правових прогалин в нормах. Наприклад, 57-я стаття закону про вибори президента України забороняє в «день тиші» проводити передвиборну агітацію, а 58-я стаття говорить, що такою агітацією є оприлюднення в друкованих, аудіовізуальних та електронних ЗМІ політичної реклами [4]. Відповідно за агітацію в «день тиші» в соціальних мережах і на Інтернет-сайтах, які де-юре не є засобами масової інформації, відповідальність не передбачена. Що і було активно використано сторонами обох опонентів у другому турі, але питання наскільки ефективно – вже показали самі результати подальшого голосування виборців.

Що ж ми бачимо – інсценовані загрози завдяки маніпулятивному впливу протягом швидкого часу можуть перетворюватися в реальні небезпеки, які мають тенденцію поширюватися в часі і охоплювати новий простір. Соціальні мережі активно використовуються для отримання найрізноманітнішої інформації як про людей, так і про організації. За ці роки ставлення значної частини політиків до політичних партій стали ще гострішими, наявна непрозорість діяльності цих партій. Еволюція партійної системи відбувається не завдяки позитивним змінам всередині існуючих партій, а завдяки появі у політикумі України політичних партій нової якості. Ці партії на початку були більш віртуальні, так як основне своє просування зробили саме за рахунок соціальних мереж. Це новий підхід до пошуку свого виборця. Інтернет-простір перетворює людину на співучасника подій! При цьому правові силові методи протидії, які носять обмежувально заборонний характер – з урахуванням специфіки соціальних мереж не призводять до необхідних результатів. Як показує практика останніх подій, за їх допомогою можливо розгойдати громадську думку, змістити акценти та підтримати інші сили, які готові прийти до влади. Найближчі приклади – протести, що прокотилися в країнах Близького Сходу і Північної Африки, що завершилися зміною режимів, багато експертів називають ці протести – «революцією соціальних мереж» [5].

Чи можна вважати цю інформаційну війну (протистояння, протиборство), як частину

інформаційної безпеки? Так, це процес протиборства людських спільнот, спрямований на досягнення політичних, економічних, військових чи інших цілей стратегічного рівня, шляхом впливу на цивільне населення, влади і (або) збройні сили протилежної сторони, за допомогою розповсюдження спеціально відібраної і підготовленої інформації. Сам переклад цього терміна «інформаційно-психологічна війна» («information and psychological warfare») з англійської мови може звучати і як «інформаційне протиборство», в залежності від контексту конкретного офіційного документа або наукової публікації [6].

Водночас національна безпека є системою оптимізації взаємовідносин між усвідомленими загрозами та ресурсами, що має суспільство для протидії цим загрозам. Загрози для суспільства є завжди, а рівень захищеності від них ніколи не буває максимальним. Тому національна безпека є динамічним засобом досягнення і підтримки балансу між реальними та потенційними загрозами, з одного боку, та здатністю суб'єкта протидіяти їм, з іншого.

Інформаційна безпека суспільства і держави в першу чергу характеризується рівнем захищеності основних сфер життєдіяльності (економіки, сфери управління, військової справи тощо) щодо небезпечних, дестабілізуючих інформаційних впливів. Особистості відображають рівень і якість її інформування щодо реального стану справ у всіх сферах життєдіяльності, захищеність від небезпечних інформаційних впливів – маніпулювання, дезінформування. Це такий стан правових норм та відповідних інститутів, що забезпечує постійну наявність достовірної інформації для прийняття обґрунтованих управлінських та політичних рішень і захист інформаційних ресурсів держави. Все це обумовлює актуальність проблеми, як частини національної безпеки України.

Існування України як суверенної та стабільної держави, її прогресивний розвиток, самозбереження й безпека неможливі без розроблення і впровадження цілеспрямованої системи захисту національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Проблема використання соціальних мереж в інформаційних війнах (протистояннях) потребує постійного серйозного вивчення як частина роботи в сфері інформаційної безпеки для ефективності реалізації державної політики України.

Список використаної літератури

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Обсяги торгівлі між Україною і Росією стрімко зростають: основні причини. URL: <https://ukranews.com/ua/news/606862-obsyagy-torgivli-mizh-ukrainoyu-i-rosiyeyu-strimko-zrostayut-osnovni-prychyny>.
3. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: Наказ № 612 від 22.11.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17>.
4. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 року № 474-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.
5. Нагайчук В. І. Глобальні виклики та регіональні процеси на Близькому і Середньому Сході. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. К. Університет «Україна», 2009. 508 с.
6. Дзюба Т.М., Вілко В.М. Інформаційно-психологічна війна і масова свідомість. *Вісник Київського національного університету ім. Шевченка*. С. 24.

O. Ukrainev

INFORMATION SECURITY OF SOCIETY AND STATE AS A PART OF THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

The theses highlight some issues in the field of information security of Ukrainian society and the state in modern conditions as an integral part of national security. The factors influencing the state of information security of society and the state are analyzed.

Keywords: information security of society and state, national security, social networks in information wars

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ПРАВА В СВІТЛІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЮРИДИЧНОЇ ДОКТРИНИ

У тезах висвітлено тенденційні погляди сучасних науковців щодо об'єктивності права в проекції динамічного праворозуміння, яке є проявом некласичного концептуального підходу до права. Акцентовано увагу на ознаці дискретності права, як оригінальної складової динамічного підходу до права. На думку автора, динамічне праворозуміння нівелює елементи сутнісної об'єктивності права, що є наслідком методологічного вибору його прихильників: уникнення ідеалізму та схильності до соціологічного емпіризму.

Ключові слова: об'єктивність права, динамічне праворозуміння, некласичні підходи до права, онтологія права, суцє та належне в праві.

Епіграфом до проблематики, яку ми маємо намір тут ескізно висвітлити, можуть слугувати слова відомого теоретика права Б. О. Кістяківського: «В жодній іншій галузі духовної культури ми не знаходимо такого заперечення її об'єктивних та реальних елементів, як в галузі права» [1, с. 293]. Слова ці були написані свого часу під сильним враженням від теорії Л. Петражицького, яка викликала велике бродіння в науковому середовищі та хвилю різкої критики концептуальних ідей її автора, що доводили до межі еволюцію психологічного визначення правового феномену. Як відомо, продовжуючи тривалу традицію формування поняття права через психічні прояви, теорія Л. Петражицького намагається абсолютно позбавити право об'єктивності, зводить його сутність до окремих елементів індивідуальної психіки (правових емоцій, почуттів). Щоправда, з плином часу екстремістські ідеї Л. Петражицького зазвичай викликають серед науковців обережне ставлення, яке у більшості юристів-практиків доходить до недовіри і несприйняття, проте у загальному вченні про типи праворозуміння психологічна теорія міцно зберігає своє важливе концептуальне значення.

Традиція руйнації об'єктивних засновків права має глибокі коріння та виявляється дуже стійкою. І сьогодні ми можемо спостерігати її прояви в теорії, що розвивається на пострадянському просторі, відомої під назвою динамічного праворозуміння. Представниками цієї теорії є С. Максимов, О. Стовба, В. Павлов, Ю. Пермяков, А. Поляков, І. Честнов та інші науковці. Зважаючи на багату історію загально-теоретичного правознавства, від будь-якої нової теорії важко очікувати на фундаментальні відкриття у питаннях правової онтології та методології. Проте, динамічне правознавство виявляє оригінальні риси, які заслуговують на увагу.

Новизна динамічної концепції права найбільше виявляється в оригінальності її онтології, характерними позиціями якої, за словами її представників, є: 1) відмова від розуміння права як статичного суцього; 2) наголошення примату його буттєвого (комунікативного, діалогічного та ін.) характеру; 3) осмислення права за межами дихотомії позитивізму/ юснатуралізму та суцього/належного; 4) трактування права як соціального явища, 5) обстоювання «людиномірності» права та ін. [2, с. 226]. Своєрідною «візиткою» динамічного праворозуміння стала теза про відсутність у права абсолютного предметного відповідника (референту), а отже про динамічний, тобто такий, що відтворюється, конструюється кожного разу, а не існує заздалегідь і наявно, характер правового смислу. Тож, прихильники динамічного праворозуміння вважають, що право не може бути апіорно ототожене із будь-яким суцим, а отже не може опредмечуватись, набувати речового характеру. Це приводить їх до дуже сміливого і незвичного, щоправда, метафоричного твердження, про те, що «права як такого не існує» (А. В. Поляков), в тому сенсі, що це слово «не має постійного емпіричного референта» (С. І. Максимов) [3, с. 94].

Тож, загальним місцем онтології динамічного праворозуміння стало положення, що правовий сенс існує не «стало об'єктивно» – десь «у речах», і не «стало суб'єктивно» – «у голові» дослідника, а динамічно, конструюючись і відтворюючись шляхом осмислення реальності в ході соціальних практик [2, с. 226]. З того, що правові смисли первинно

відтворюються тобто з'являються у ході соціальних практик в межах якоїсь правової події, і лише постфактум відбиваються у свідомості, на наш погляд, витікає популярна сьогодні ідея спонтанності правоутворення, яку розробляють у нас П. Пацурківський, Р. Гаврилук [4]. Ці ідеї створюють передумови для виходу на важливу характеристику, яка є оригінальною складовою онтології динамічного праворозуміння – дискретного тобто переривчастого буття права. Зазначена концептуальна позиція різко відрізняє динамічне праворозуміння від традиційного, за яким утворений в якийсь момент правовий смисл потім існує постійно наче силове поле доки не втратить своєї сили за існуючими правилами. На наш погляд, в наочному аспекті дискретність права можна виразити як *пунктирність* існування права – від однієї правової події до іншої.

Саме в цьому моменті дискретності існування права приховується заперечення об'єктивності права в традиційному для правознавства сенсі. Оскільки право або правовий смисл, на думку представників динамічного праворозуміння, не існує заздалегідь і наявно, а кожного разу відтворюється в діалозі між учасниками конкретної правової події, то це аргументує відсутність об'єктивного правового смислу по відношенню до свідомості учасників правового спілкування. Бо кожного разу правовий смисл повинен встановлюватися суб'єктивно учасниками правового спілкування, діалогу. Така точка зору перевертає до гори вчення про тлумачення права, відповідно до якого правозастосовувач повинен шукати об'єктивний до нього правовий смисл, закладений законодавцем.

Розуміння права як події або процесу його відтворення учасниками такої події, ставить виразний акцент на суб'єктивній складовій – поза психологічних актів осмислення правової події права нема – що сильно зближає динамічне праворозуміння із правовим психологізмом Л. Петражицького. Проте слід пам'ятати, що саме за рішучу відмову від об'єктивності права найбільше критикували теорію видатного вченого.

В контексті динамічного праворозуміння проблема об'єктивності у праві виявляється в межах питання суцього та належного. Прихильники цієї концепції намагаються примирити суще та належне в межах досвідної раціональної методології, не допускаючи у праві вищої об'єктивності метафізичних апріорних або абсолютних начал, що викликає питання з погляду сутності загальних правових принципів, моральних засновків права. Такий соціологічний емпіризм, на наш погляд, унеможлиблює розв'язання основних проблем філософії права, зокрема, питання суцього та належного, метафізичних за своєю сутністю, і вимагаючих відповідної ідеалістичної методології або синтезу пізнавальних методів.

Отже, можна прийти до висновку, що динамічне правознавство різко зміщує співвідношення між об'єктивними і суб'єктивними елементами в традиційному понятті права в бік суб'єктивності, нівелюючи його визнані об'єктивні прояви.

Список використаної літератури

1. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. Москва: Издание М. и С. Сабашниковых, 1916. 704 с.
2. Стовба О. Що таке темпоральна онтологія права? Відповідь критикам. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1-2. С. 226-234.
3. Неклассическая философия права: вопросы и ответы. Харьков: Библиотека международного журнала «Проблемы философии права», 2013.
4. Пацурківський П., Гаврилук Р. Спонтанність права: кроки за горизонт. *Право України*. 2016. № 5. С. 101-113.

Y. Chernykh

OBJECTIVITY OF THE RIGHT IN THE LIGHT OF CURRENT TRENDS OF LEGAL DOCTRINE

The theses highlight the tendentious views of modern scholars on the objectivity of law in the projection of dynamic legal thinking, which is a manifestation of a non-classical conceptual approach to law. The emphasis is on the sign of the discreteness of law as the original component of

a dynamic approach to law. According to the author, dynamic thinking eliminates the essential elements of objectivity rights arising from its methodological choices Crush avoidance tendency to idealism and sociological empiricism.

Keywords: impartiality of law, dynamic legal thinking, non-classical approaches to law, ontology of law, being and due in the right.

УДК 342.77

Шебаніц Д. М.

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

У тезах висвітлено окремі питання запровадження воєнного стану в Україні в листопаді-грудні 2018 року. Це явище, можливість запровадження якого мало суто теоретичний аспект, з огляду на загрозу безпеці української держави було вперше запроваджене в історії сучасної України.

Ключові слова: воєнний стан, тимчасове обмеження прав, свобод, захист національної безпеки, збройна агресія, особливий правовий режим, заходи воєнного стану.

Сучасні виклики з боку країни-агресора, спрямовані на повалення конституційного устрою в Україні, обумовили переосмислення нібито суто теоретичних питань, практичне вирішення яких здавалося неактуальним. Події, які розпочалися у 2014 році, зумовили запровадження низки обмежень, у тому числі і запровадження воєнного стану.

Відповідно до ст.1. Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Наведене визначення дозволяє виокремити 4 компоненти режиму воєнного стану:

- особливий правовий режим;
- збройна агресія та/або її небезпека;
- надання органам влади додаткових повноважень для усунення загроз;
- тимчасове обмеження прав людини.

Тимчасові обмеження прав людини можуть бути запроваджені (не обов'язково) в межах заходів правового режиму воєнного стану, який передбачений у статті 8 Закону. Однак слід розуміти, що такі обмеження можуть запроваджуватись лише на підставі рішень відповідних органів влади, які мають бути оприлюднені законним способом. Це означає, що, якщо ви стикаєтесь із певними обмеженнями, які не діяли в мирний час, потрібно перевірити правомірність таких усних обмежень, вимагаючи ознайомити вас із правовим актом, на підставі якого здійснюються ці обмеження.

Суб'єкти, які наділені правом здійснювати заходи воєнного стану відповідно до статті 8 Закону, такі: військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування [2].

28 листопада в другій половині дня в газеті «Голос України», №226, опубліковано Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

Верховна Рада України ухвалила таке рішення відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 Конституції України, статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Рішення Ради національної безпеки і оборони від 26 листопада 2018 року,

затвердженого Указом Президента України за №390/2018 від 26 листопада 2018 року «Щодо надзвичайних заходів із забезпечення державного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні», містила положення про необхідність введення воєнного стану на всій території України строком на 60 діб, того ж дня Президент України затвердив Указом № 392/2018 рішення Ради національної безпеки і оборони.

Для голосування у Верховній Раді України було подано Указ Президента України №393/2018 від 26 листопада 2018 року «Про введення воєнного стану в Україні», в якому було прописано строк дії воєнного стану на 30 діб. Зокрема, зник пункт, яким було в Указі №390/2018 констатовано «що дії Російської Федерації проти кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України, що мали важкі наслідки, становлять злочин збройної агресії і підпадають під пункти «с» і «d» статті 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року». Також в Указі №393/2018 уже не було жодного пункту з грифом «таємно», так як це було в попередньому Указі №390/2018, там містився такий пункт за №12 [3].

Сутність режиму воєнного стану полягає в забезпеченні безперешкодної та оперативної можливості відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, шляхом надання визначеним законодавством органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування певних повноважень, необхідних для цього. У зв'язку із цим певні конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути тимчасово (на період дії воєнного стану) обмежені. Сутність обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина під час воєнного стану, зі свого боку, пояснюється особливістю режиму їх захисту з боку держави в такий час. Наприклад, в мирний час проникнення до житла та проведення в ньому огляду або обшуку дозволяється винятково на підставі рішення суду (за винятком деяких випадків), проте під час дії режиму воєнного стану для проникнення до житла і проведення в ньому огляду рішення суду не потрібне. Таким чином, захист національної безпеки, незалежності України та її територіальної цілісності в умовах воєнного стану превалює над деякими конституційними правами і свободами людини і громадянина [4].

Щодо обмеження прав юридичних осіб, то загальні можливі обмеження викладені в ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та містять такі аспекти:

- встановлення посиленої охорони важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і запровадження особливого режиму їхньої роботи. Тобто, якщо такі об'єкти (наприклад, лінії електропередач, водні, захисні об'єкти та ін.) знаходяться на/або поблизу території, яка є власністю, або використовується підприємством, то працівникам даної юридичної особи може бути обмежений доступ, а на самій території розміщені охоронні пости;

- запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та для виконання інших суспільних робіт. Таким чином працівники можуть бути позбавлені необхідності виконання їхніх трудових обов'язків на підприємстві із збереженням попереднього місця роботи (посади);

- використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, зміна режиму їхньої роботи, проведення інших змін виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю. Тобто діяльність підприємства може бути перепрофільована (змінена) та/або використана з метою забезпечення державних інтересів в умовах воєнного стану;

- примусове відчуження майна, що перебуває у приватній власності. Отже, в умовах воєнного стану будь-яке майно підприємства (нерухомість, земельні ділянки, продукція,

товари, запаси, техніка і т. ін.) може бути примусово відчужене на користь держави. При цьому ст. 23 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає обов'язок держави здійснити попереднє відшкодування вартості такого майна, але якщо його здійснити заздалегідь не вдалося, то здійснити наступну повну компенсацію його вартості. Також аналізована стаття Закону надає власнику право вимагати через суд повернення вилученого майна, якщо воно збереглося, та надання йому замість цього іншого майна, якщо це можливо;

- встановлення порядку використання фонду захисних споруд цивільного захисту;
- усунення з посад керівників підприємств, установ і організацій за неналежне виконання ними визначених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» обов'язків та призначати виконувачів обов'язків керівників зазначених підприємств, установ і організацій;

- регулювання роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших засобів масової інформації, їх використання для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи, а також заборона на передачу інформації в т. ч. через комп'ютерні мережі;

- вилучення у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку;

- обмеження та заборона діяльності щодо торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини;

- вживання додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці, під які цілком може підпадати обмеження діяльності певних Інтернет-ресурсів, цілковите чи часткове обмеження доступу до певного софту і серверів, до Інтернету в цілому та інших засобів комунікацій [5].

Окремо слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України. До таких гарантій, прав і свобод, непорушність яких гарантується державою навіть під час дії режиму воєнного стану, належать рівність конституційних прав і свобод громадян; заборона позбавлення громадянства і права змінити громадянство; невід'ємне право на життя; право на повагу до гідності, заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право на свободу та особисту недоторканність; право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів; право на житло, заборона примусового позбавлення житла; право на шлюб і сім'ю; гарантія рівності дітей у своїх правах; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право знати свої права і обов'язки; заборона притягнення до відповідальності за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення; право на професійну правничу допомогу; звільнення від відповідальності за невиконання явно злочинних розпоряджень чи наказів; заборона подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення та гарантування індивідуальності юридичної відповідальності; презумпція невинуватості; право на відмову давати покази щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, а також право на захист [4].

Запровадження режиму воєнного стану в Україні дозволило перевірити можливість

практичної реалізації невідомого до 2018 року в нашій країні режиму, виявити його переваги та недоліки в контексті сучасних реалій.

Список використаної літератури

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 26.05.2018, підстава – 2396-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28. ст. 250.
2. Воєнний стан. Правові роз'яснення. URL: <https://censor.net.ua/b3099955>.
3. Правовий висновок УГСПЛ щодо введення на частині території України воєнного стану (повний текст). URL: <https://helsinki.org.ua/articles/pravovuj-vysnovok-uhspl-schodo-vvedennya-na-chastyni-terytoriji-ukrajiny-vojennoho-stanu-povnyj-tekst/>.
4. Конституційні права і свободи людини і громадянина та режим воєнного стану. URL: <https://www.buh24.com.ua/konstitutsiyni-prava-i-svobodi-lyudini-i-gromadyanina-ta-rezhim-voennogo-stanu/>.
5. Воєнний стан: розбір польотів або які права бізнесу можуть бути обмежені. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/voennij-stan-rozbir-polotiv-abo-aki-prava-biznesu-mozut-buti-obmezeni>.

D. Shebanits

MARTIAL LAW AS A GUARANTY OF STATENESS PRESERVATION

The theses touch upon certain points of the martial law introduction in Ukraine in November-December 2018. For the first time in the history of modern Ukraine, this phenomenon, initiating of which used to be merely theoretical, was implied under the threat to the Ukrainian state security.

Keywords: martial law, temporary restriction of rights and freedoms, protection of national security, armed aggression, special legal regime, measures of martial law.

УДК 352.078

Баймуратов М. М.

ПИТАННЯ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У тезах висвітлені питання місцевого значення як основи компетенції органів місцевого самоврядування, які ще не знайшли свого дефінітивного визначення в законодавстві України про місцеве самоврядування. Наголошено, що визначення дефініції та переліку питань місцевого значення, що опосередковано впливають на компетенцію органів місцевого самоврядування, залишається одним із найважливіших і суперечливих питань децентралізації повноважень публічної влади та всієї муніципальної реформи

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, питання місцевого значення, публічна влада.

1. У всьому світі місцеве самоврядування (далі: МСВ) визнається не тільки як один із демократичних інститутів публічної влади, а й як ефективний механізм вирішення екзистенційних інтенцій, потреб, інтересів територіальних громад (далі: ТГ) та їх членів – жителів відповідних територій держави. Участь органів місцевого самоврядування (далі: ОМСВ) в суспільних відносинах є одним із факторів, який дозволяє охарактеризувати державу як демократичну і правову, що прагне до розбудови громадянського суспільства і ґрунтується на ідеалах конституціоналізму.

Отже, МСВ – це природний, апробований соціологічно, комунікативно, гуманістично, нормативно, технологічно, процесуально, наративно і конотаційно специфічний простір перманентної усвідомленої взаємодії людей, в рамках якого вони генерують і продукують екзистенційно важливі для них інтенції, устремління, потреби, інтереси, і в підсумку, вирішують індивідуально і колективно насущні, життєво важливі для сучасної людини та її асоціацій проблеми.

Тобто, МСВ – це фактично єдиний й оптимальний життєвий простір людини, де вона, по-перше, реалізує свій життєвий цикл (екзистенційна ознака. – Авт.), по-друге, формує свої життєві цінності (аксіологічна ознака. – Авт.) та, по-третє, здійснює їх у наступному

існуванні в межах колективного системного утворення, яким є ТГ (колабораційна ознака. – Авт.). Отже, в рамках такого територіального колективу людей, що є пов'язаним єдиними інтересами в контексті: а) свого історичного розвитку, б) географічного існування, в) єдиної ментальності, г) однаковості та стереотипності форм локального життя та г) єдиних соціальних благ, що споживаються в межах цієї спільноти, й формується відповідний перелік питань, які характерологічно виступають питаннями місцевого значення, тобто такими питаннями, що: а) суттєво впливають на стабільне і стале існування й функціонування ТГ; б) проявляються й інституціоналізуються саме на локальному рівні функціонування соціуму; в) реалізуються в рамках ТГ; г) така реалізація відбувається безпосередньо саме ОМСВ за активної допомоги населення-членів ТГ.

Онтологічною причиною появи питань місцевого значення (або питань місцевого життя, як їх окреслено в спеціальній літературі деякими представниками муніципально-правової та управлінської доктрини [1]) є набір відповідних послуг – тепло в будинках, освітленість вулиць, якість доріг, транспортне забезпечення, наявність інфраструктури послуг тощо. Саме завдяки цим послугам, що існують, функціонують, реалізуються і споживаються в рамках ТГ на рівні МСВ, по-перше, формується коло критеріїв питань місцевого значення, причому по екзистенційних, елементарних, зрозумілих для кожного критеріях, по-друге, саме по цих питаннях населення оцінює спроможність та ефективність діяльності ОМСВ, а фактично, публічної самоврядної (муніципальної) влади [2]. Отже, саме тому найважливішим завданням муніципального будівництва слід визнати оптимальне нормативне закріплення предметів відання ОМСВ, що є, по-перше, іманентним і обов'язковим елементом їх компетенції як органів публічної самоврядної (муніципальної) влади; по-друге, є індикатором основних сфер соціального життя ТГ в яких діють ОМСВ з метою здійснення управлінської діяльності; по-третє, саме вони забезпечують вирішення найважливіших питань життєдіяльності місцевого населення – питань місцевого значення. Тому є небезпідставним висновок, що саме питання місцевого значення є основними об'єктами МСВ, тобто його об'єктною основою.

2. Актуалізація питань місцевого значення як об'єктної основи МСВ об'єктивує актуалізацію ролі і значення предметів відання як складової частини компетенції ОМСВ. Крім того, можна констатувати, що на сьогодні проблематика щодо визначення питань місцевого значення та щодо їх вирішення у МСВ, – є однією з ключових теоретичних і практичних проблем МСВ в Україні. Особливо важливим є розгляд цього аспекту в контексті муніципальної реформи, що здійснюється в умовах децентралізації повноважень публічної влади – бо через вирішення питань місцевого значення здійснюється, по-перше, визначення функціональних основ МСВ; по-друге, детермінується його компетентно-нормативна база; по-третє, опосередковано трансформується правовий статус самого інституту МСВ як інституту публічної влади, а також правовий статус ОМСВ та його суб'єктів, що складають систему МСВ у державі.

Слід зазначити, що аналізована проблема обумовлена такими факторами доктринального, нормативного і соціального значення:

1) Відсутність нормативного – законодавчого і конституційного закріплення визначення питань місцевого значення (дефінітивний фактор. – Авт.);

2) Об'єктивізація та актуалізація нормативного закріплення переліків питань місцевого значення для кожного з рівнів місцевого самоврядування та для об'єднаних ТГ (фактор об'єктивізації нормування. – Авт.). На сьогодні вони є відсутніми зовсім, а перелік питань відання ОМСВ (насамперед, їх виконавчих комітетів), що їх уособлює в профільному Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [3], є однаковою не тільки для всіх рівнів МСВ, а й є аналогічним до переліку питань відання місцевих державних адміністрацій як органів виконавчої влади на місцях. Для прикладу слід зазначити, що згідно із Федеральним законом РФ «Про загальні принципи організації місцевого самоврядування в Російській Федерації» від 6 жовтня 2003 року [4] закріплювалось 22 питання місцевого значення поселень, 20 – муніципального району та 27 – міського округу. На сьогодні ці

переліки закріплюють по 40 питань місцевого значення поселень, муніципальних районів і 45 питань місцевого значення міських округів [5]. Слід констатувати, що, з одного боку, такий підхід законодавця щодо аналізованого питання є обґрунтованим та продуктивним, причому, як із позицій нормопроекування, так і з позицій нормотворення. Однак, з іншого боку, тут проявляються усі ознаки турбулентності – таке значне розширення питань місцевого значення, по-перше, свідчить про подальший процес формування профільного переліку, що не має сталого характеру; по-друге, не дозволяє охарактеризувати дану категорію як таку, що остаточно склалася не тільки в кількісному, а й в якісному порядку; і, по-третє, не дозволяє оцінювати її як стабільну категорію в нормативному розумінні.

3) Наявність несистемного правозастосовного підходу до зміни питань місцевого значення (фактор варіабельності інтересів. – Авт.). Він засновується на варіабельності поведінки виконавчої влади щодо переліку предметів відання ОМСВ. Використовуючи інструмент делегованого законодавства, виконавча влада передає частину питань місцевого значення, спочатку закріплених у переліку делегованих повноважень і таких, що мають суто локальний характер вирішення, передана з відання ОМСВ у відання держави (вирішення питань житлово-комунальних тарифів, питань реєстрації власності, питань купівлі-продажу землі тощо). Зі свого боку аналізовані питання заміщуються сферами діяльності, що не мають винятково місцевого значення (профілактика тероризму й екстремізму, здійснення заходів з протидії корупції тощо).

4) Відсутність єдиного підходу до розуміння і визначення співвідношення понять «питання місцевого значення» і «предмети відання» у вітчизняній юридичній науці (доктринальний фактор. – Авт.), не зважаючи на наявність фундаментальних наукових досліджень у цій сфері [6]. У такому разі частина дослідників допускає ототожнення окреслених понять, а деякі заперечують їхню синонімічність.

5) Стратегічні прорахунки законодавця під час розмежування предметних сфер діяльності публічної державної влади та публічної самоврядної (муніципальної) влади (фактор розмежування. – Авт.). Уже було зазначено, що патерналізм держави виявляється в конструюванні законодавцем аналогічних предметів відання для наведених двох рівнів публічної влади, що призводить до появи феноменології конституційного і муніципального конфлікту за рахунок появи компетенційних суперечок, які виникають внаслідок дублювання повноважень, конкуруючої компетенції, колізійних питань у законодавстві тощо. Це об'єктивує формування належної поведінки законодавця щодо визначення сфери діяльності ОМСВ на засадах зрозумілого, чіткого, адекватного, несуперечливого підходу із використанням законодавцем необхідної юридичної термінології, що забезпечена належним дефінітивним змістом. Тільки такий підхід є запорукою оптимального розмежування предметів відання між рівнями публічної влади, а, як підсумок, і розмежування питань місцевого значення і питань державного значення.

6) Виникнення в результаті децентралізації повноважень публічної влади в рамках муніципальної реформи ситуації, що об'єктивує появу і застосування нормативної конструкції, згідно з якою предмети відання ОМСВ, а звідси й питання місцевого значення вирішуються тільки самими ОМСВ. У профільному Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» містяться положення, що однозначно не тільки дозволяють, а й в імперативному порядку встановлюють перерозподіл (делегування) повноважень щодо вирішення питань місцевого значення на користь органів виконавчої влади (див. ст. 44 профільного Закону щодо делегування повноважень районних і обласних рад відповідним місцевим державним адміністраціям). Це положення під час муніципальної реформи повинно бути зміненим, а також мають бути реалізованими нормативні конструкції щодо розбудови горизонтальних управлінських відносин ОМСВ щодо своїх предметів відання за рахунок власної матеріально-фінансової бази, що, як підсумок, буде сприяти інституціоналізації питань місцевого значення та їх структурно-номенологічному визначенню.

7) Вирішення завдання розбудови горизонтальних управлінських відносин ОМСВ щодо

своїх предметів відання за рахунок власної матеріально-фінансової бази фактично призведе до розмежування повноважень органів виконавчої влади та ОМСВ і формування таких їх повноважень, що властиві тільки для місцевого самоврядування, а, відповідно, і для формування власної компетенції ОМСВ.

Отже, резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

- питання місцевого значення ще не знайшли свого дефінітивного визначення в законодавстві України про місцеве самоврядування;
- питання місцевого значення можуть бути ідентифіковані через визначення предметів відання ОМСВ, що є обов'язковим елементом їх компетенції;
- визначення дефініції та переліку питань місцевого значення, що опосередковано впливають на компетенцію ОМСВ, залишається однією з найважливіших і суперечливих питань децентралізації повноважень публічної влади та всієї муніципальної реформи;
- вирішення актуальних питань щодо дефінітивно-нормативного та кількісного визначення питань місцевого значення, які вирішуються у сфері МСВ, буде сприяти вдосконаленню компетенційної бази ОМСВ у частині формування власної компетенції МСВ, що заґрунтована на переліку власних предметів відання та власних повноваженнях.

Список використаної літератури

1. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз: навч. посібн. К.: КНТ. 2010. 232 с.; Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник / В. С. Журавський, В. О. Серьогін, О. Н. Ярмиш. Київ: Ін Юре, 2004. 672 с.; Сенчук В. Місцеве самоврядування і демократична держава: діалектика взаємозв'язку і взаємної детермінації. *Юридична Україна*. 2009. № 6 (78). С. 17-23.

2. Баймуратов М. О., Григор'єв В. А. Муніципальна влада: актуальні питання становлення і розвитку в Україні. Одеса: АО БАХВА, 2003. 192 с.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

4. Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации: Федеральный закон от 06 октября 2003 года № 131-ФЗ (ред. от 06.10.2003). М., 2004. 34 с.

5. Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации: Федеральный закон от 06 октября 2003 года № 131-ФЗ (ред. от 06.02.2019). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_44571/.

6. Баймуратов М. А., Буряк Т. М. Объектный состав публичной самоуправленческой (муниципальной) власти: монография. Сумы: ВТД «Університетська книга», Москва: Транс лит, 2007. 232 с.; Балабанова І. В. Розмежування повноважень між обласним та іншими рівнями місцевого самоврядування в Україні: автореферат дис.... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Маріуполь, 2012. 20 с.

M. Baimuratov

QUESTION OF LOCAL VALUE AS THE BASIS OF COMPETENCE LOCAL GOVERNMENT ORGANS: THEORY QUESTIONS

The thesis addresses local issues as the basis for the competence of local self-government bodies, which have not yet found their definition in the legislation of Ukraine on local self-government. It was emphasized that defining the definition and the list of issues of local importance indirectly affecting the competence of local self-government bodies remains one of the most important and controversial issues of decentralization of public authority and of all municipal reform.

Keywords: local self-government bodies, local issues, public authorities.

НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

У тезах розглядається інститут державної служби та робиться спроба проаналізувати шляхи його модернізації. Шляхом аналізу чинного законодавства автор надає поняття державної служби та проводить розмежування з політичними та адміністративними посадами.

Ключові слова: державна служба, адміністративні реформа, новація законодавства, класифікація посад державного службовця.

Сьогодні трансформаційні зміни в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства виводять на перший план одну з найактуальніших науково-практичних проблем – проблему модернізації державної служби. У зв'язку із цим обґрунтовується необхідність проведення адміністративної реформи в цілому і важливого її напрямку – інституціональної модернізації державної служби. Крім того, актуальність зазначеної проблематики полягає у можливості пояснити те, які чинники оптимізують інститут держслужби і виявити перспективи його подальшого розвитку.

У межах дослідження слід вказати на наявність значної кількості нормативно-правових актів, що були прийняті з метою реформування державної служби в Україні. Доцільно буде виокремити Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII, Стратегію реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року, Стратегію реформування державного управління України на 2016-2020 роки, Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки [1, с. 10]. Прийняття вказаних нормативно-правових актів свідчить про прагнення на законодавчому рівні закріпити нові засади державної служби, гармонізовані з європейськими. Проте, поки що весь масив стратегій, концепцій та інших програмних документів не перейшов у нову якість законодавчого регулювання державної служби.

Насамперед розгляду підлягає дискусійна новація Закону України «Про державну службу», що набрав чинності 1 травня 2016 року, а саме врегулювання статусу державного службовця та розмежування політичних й адміністративних посад.

У цьому напрямку першим кроком є аналіз статті 3 вищевказаного закону щодо питання встановлення інституційної ознаки державного органу як фактора визначення статусу державних службовців. Статтею 3 Закону передбачено, що правовий статус державних службовців закріплюватиметься за службовцями: 1) Секретаріату Кабінету Міністрів України; 2) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; 3) місцевих державних адміністрацій; 4) органів прокуратури; 5) органів військового управління; 6) закордонних дипломатичних установ України; 7) державних органів, особливості проходження державної служби в яких визначені статтею 91 цього Закону; 8) інших державних органів [2]. Якщо проаналізувати положення поданої статті, можна дійти висновків про те, що, по-перше, законодавець до посад державних службовців зараховує переважно працівників органів виконавчої влади. Цей момент аргументовано тим, що виконавча функція публічної влади передбачає здійснення державними службовцями службово-управлінських та адміністративно-розпорядчих завдань. Відповідно, органи судової та законодавчої влади, хоча і реалізують завдання державної служби, передбачені законом, але дія Закону на них переважно не поширюватиметься. Проте аналіз статті 3 Закону України «Про державну службу» свідчить, що найбільш гострою проблемою законодавчих новацій є позбавлення статусу державних службовців тих категорій працівників, які його отримали на підставі Закону України «Про державну службу» 1993 року. Зокрема, новим законом здійснюється розмежування політичних та адміністративних посад, що довгий час залишалось дискусійним питанням і сьогодні абсолютної єдності серед дослідників цього питання немає.

Так, прихильники такого розмежування вважають, що основним напрямком

наближення вітчизняної державної служби до європейських принципів «належного врядування» є гарантування політичної нейтральності державної служби шляхом розмежування політичних та адміністративних посад [3]. Це відокремлення видається можливим за умови встановлення чітких відмінностей між політичною та адміністративною посадою. Зокрема, С. В. Ківалов визначає адміністративні посади як посади держслужбовців, тобто ті посади, статус яких передбачає коло повноважень щодо прийняття управлінських рішень, здійснення державно-управлінських функцій з обов'язковою політичною нейтральністю осіб, які обіймають ці посади. Призначення на ці посади здійснюється відповідно до Закону України «Про державну службу», і на ці посади не покладається виконання політичних функцій.

Що ж стосується особливостей статусу політичної посади, то вони виявляються у 3-х ключових ознаках: по-перше, в особливому порядку призначення на посаду; по-друге, в особливому порядку звільнення з посади; по-третє, в особливих рисах відповідальності, яка має ознаку публічної відповідальності за наслідки діяльності [4, с. 65].

Окрім таких параметрів розмежування політичних і адміністративних посад, існує ще критерій мети діяльності. Так, управлінська діяльність у сфері державного управління має два різновиди залежно від виконуваних функцій і мети діяльності, тобто політична та адміністративна. Метою політичної діяльності є встановлення стратегічних пріоритетів розвитку суспільства, метою ж адміністративної діяльності є виконання й тактичне впровадження обраної стратегії [5, с. 436].

Прихильники окресленого погляду на розмежування політичних та адміністративних посад вважають розділення політичних і адміністративних функцій у державному управлінні аксіомою адміністративної реформи. Пояснюють це тим, що на цьому принципі будується сучасна європейська система управління, адже це один із дієвих засобів контролю суспільства за діяльністю чиновників [5, с. 437].

Опоненти такої точки зору вважають, що під час розмежування адміністративних та політичних посад слід мати на увазі, що повне інституціональне розмежування адміністративної та політичної функцій викличе низку загроз і призведе до зниження якості як адміністрування, так і політики [6, с. 154].

Проаналізувавши викладені погляди, ми дійшли висновків, що підтримуємо позицію вчених стосовно того, що така новація законодавства у сфері державної служби, як розмежування політичних та адміністративних посад є безсумнівним кроком вперед і перспективним напрямком розвитку вітчизняної державної служби. Оскільки таке розмежування є загальноприйнятим принципом професійного державного управління в європейських демократичних країнах, а також є запорукою запобігання корупції та створення адміністративної системи, здатної ефективно діяти в умовах політичних змін.

І якщо із доцільністю розрізнення політичних та адміністративних посад державної служби більшість науковців погоджується, то, у свою чергу, виключення зі сфери дії Закону працівників державних підприємств, установ, організацій, інших суб'єктів господарювання державної форми власності, а також навчальних закладів, заснованих державними органами викликає здебільшого заперечення дослідників. Наприклад, Н. Р. Нижник та О. В. Муза вважають таке виключення таким, що не відповідає правовій природі державної служби та відносин, що нею охоплюються. Тобто за таких умов, що передбачені Законом України «Про державну службу», зазначені категорії працівників, які одержують заробітну плату з Державного бюджету України, виконують передбачені функції державної служби, беруть участь у забезпеченні реалізації державної політики, де-юре не вважатимуться державними службовцями, однак де-факто наділяються владними повноваженнями, оскільки можуть приймати управлінські рішення [7, с. 12].

Таким чином, можна простежити негативні наслідки виведення вищевказаних категорій працівників зі сфери дії Закону України «Про державну службу». Зокрема, у результаті такої законодавчої новації, працівники державних підприємств, установ, організацій виходять зі сфери контролю і нагляду за їх діяльністю, як це передбачено для

державних службовців, а також на них не поширюватимуться вимоги щодо професійної компетенції, які передбачені Законом для держслужбовців. Це, відповідно, не може не позначитися на якості реалізації завдань та функцій служби у відповідних сферах суспільного розвитку.

Ще однією принциповою та неоднозначною новацією законодавства про державну службу є введення чіткої законодавчої системної класифікації посад державної служби залежно від характеру та обсягу повноважень державних службовців, їх кваліфікації та професійної компетентності (поділ посад державної служби на категорії А (вищий корпус державної служби), Б (керівники підрозділів), В (інші посади державної служби, не віднесені до категорій «А» та «Б»)) [8].

Неоднозначність вказаної новації полягає у наявності позитивних рис та недоліків такого впровадження. Так, прихильники запропонованої системи категорій посад державних службовців обґрунтовують такий поділ можливістю прозорої та доступної кар'єри без адміністративно-політичного впливу з боку вищих органів державної влади та посадових осіб [15, с. 14]. Але, разом із тим, деякі дослідники вважають, що саме використання трьох груп категорій державної служби навряд чи сприятиме підвищенню професіоналізації та стимулюванню до службової кар'єри держслужбовців так званого нижчого корпусу держслужби, враховуючи порядок проведення конкурсу для групи «А» та груп «Б» і «В». Як приклад, Н. Р. Нижник наводить ситуацію, коли заступники керівників територіальних органів виконавчої влади перебувають на єдиному службовому рівні з керівниками структурних підрозділів центральних органів виконавчої влади [7, с. 11].

Дослідники вказують на ще один недолік окресленої новації, а саме, закон використовує поняття «вищий корпус державної служби», вказуючи на категорію «А», не наводячи при цьому його чіткого нормативного визначення. З цього приводу слід вказати на відсутність єдиного підходу до визначення поняття «вищий корпус державної служби». Визначають декілька основних підходів до розуміння цього поняття.

Так, у Великій Британії, вища державна служба відповідає за процес управління системою державної служби та забезпечення виконання завдань уряду [9].

Існують країни, у яких у межах інституту державної служби існує категорія керівників, яка, у свою чергу, може поділятися на три підгрупи. Тобто, незважаючи на той факт, що вища група посад одночасно може існувати і в інших категоріях посад держслужбовців, саме вищу групу в категорії керівників вважають «вищим корпусом державної служби» [4].

Отже, можна виокремити два підходи до розуміння категорії «вищий корпус державної служби»: перший, де основою визначення є критерій управлінських повноважень (Велика Британія, Хорватія) і другий, де в основі лежить критерій організаційно-правового статусу органу, з яким перебуває в трудових відносинах державний службовець [10, с. 59].

Таким чином, визначення поняття вищого корпусу державної служби залежить від традиції та практики функціонування системи державного управління окремої країни. Стосовно українського законодавства, то на основі переліку керівних посад, що стосуються «вищого корпусу державної служби, зокрема, Державний секретар Кабінету Міністрів України; керівники центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України та їх заступники тощо, слід здійснити нормативне закріплення поняття «вищий корпус держслужбовців».

Проаналізувавши усе вищевикладене, ми дійшли висновків, що реформування державної служби є одним із векторів стратегічних перетворень у державному управлінні. У зв'язку із цим були проаналізовані новації чинного законодавства у відповідній сфері.

По-перше, було виявлено позитивні риси та недоліки новацій щодо врегулювання статусу держслужбовця. Зокрема, було обґрунтовано доцільність розрізнення політичних та адміністративних посад задля створення адміністративної системи, яка буде здатною ефективно діяти в умовах політичних змін. Проте, серед недоліків було названо виведення за межі Закону України «Про державну службу» окремих категорій працівників, зокрема працівників державних підприємств, установ, організацій, інших суб'єктів господарювання

державної форми власності, тощо. Було встановлено, що таке виведення може негативно позначитися на якості реалізації завдань державної служби.

По-друге, щодо новації чіткого поділу держслужбовців на категорії, акцентовано увагу на перевагах і недоліках такого поділу. А саме система категорій посад обґрунтовується можливістю прозорості та доступної кар'єри без адміністративно-політичного впливу з боку вищих органів державної влади та посадових осіб. У свою чергу, наголошено на проблематиці визначення поняття «вищого корпусу державних службовців». З цього приводу, з урахуванням традицій функціонування системи державного управління України, запропоновано визначити окреслене поняття як систему управління персоналом для неполітичних посад найвищого рівня органів влади.

Отже, крізь призму новітнього законодавства у сфері державної служби було виявлено головні напрямки її подальшого розвитку: напрямок деполітизації та адаптації національної правової системи державного управління до системи врядування, притаманної розвиненій міжнародній спільноті.

Список використаної літератури

1. Гончарук Н. Т. Управління персоналом у сфері публічної служби: європейський досвід. *Новітні стратегії реформування державної служби*: матеріали круглого столу, 5 грудня 2014 р. Київ: Ліра-К.С. 17-21.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
3. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 227-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-%D1%80>.
4. Law on State civil service of Latvia. September 7, 2000. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN007217>.
5. Дрозд Р. О. Розмежування політичних і адміністративних посад на державній службі як дієвий спосіб запобігання корупції в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2010. № 2. С. 433-440.
6. Розпутенко І. В. Державне будівництво «по-українськи». Київ, 2007. 154 с.
7. Нижник Н. Р., Муза О. В. Інституційна модернізація державної служби в сучасних умовах. *Право України*. 2016. № 9. С. 9-16.
8. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16>.
9. Запровадження інституту державного секретаря в Україні. Варіанти рішень. Міжнародний досвід. Матеріали до семінару. Частина 2/3. URL: http://www.icps.com.ua/arh/pub/admin_reforms/p3.html.
10. Носик О. А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентісного підходу: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.03. Харків, 2018. 245 с.

K. Balgi

NEWS OF LEGISLATION ON THE INSTITUTE OF CIVIL SERVICE IN UKRAINE

The institute of civil service is considered in the work and an attempt is made to analyze ways of its modernization. By analyzing the current legislation, the author gives the concept of civil service and separates from political and administrative positions.

Keywords: civil service, administrative reform, innovation of legislation, classification of civil servant positions.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У тезах доповіді розглянуто повноваження детективів Національного антикорупційного бюро України у сфері запобігання корупційній злочинності. Актуалізовано низку неврегульованих питань на законодавчому рівні: відсутність функції нагляду за діяльністю Національного антикорупційного бюро України; незавершеність антикорупційної реформи; недостатня узгодженість повноважень між Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, Національним антикорупційним бюро України та Генеральною прокуратурою України тощо.

Ключові слова: *Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, запобігання корупційній злочинності, антикорупційна реформа.*

1. Неможливо заперечити той факт, що для підвищення ефективності боротьби з корупцією необхідні реформи органів досудового розслідування та кримінального переслідування. У боротьбі з корупцією країна має залучати велику кількість інститутів з визначеними межами та повноваженнями. Саме тому в жовтні 2014 року урядом було схвалено створення нового органу, метою якого стало виявлення та розслідування корупційних злочинів – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) (Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р.). Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, основною функцією якого є протидія антикорупційним правопорушенням, вчиненим високопосадовими особами, та які становлять загрозу національній безпеці України.

2. Новостворений орган має досить широкі повноваження у сфері запобігання, попередження, виявлення, розкриття та припинення корупційних злочинів, які вчинені посадовими особами. Серед основних принципів діяльності Національного антикорупційного бюро України визначимо такі: 1) верховенство права; 2) повага та дотримання прав і свобод людини; 3) законність; 4) справедливість; 5) підконтрольність певним державним органам та суспільству; 6) позапартійність та політичний нейтралітет; 7) взаємодія з усіма органами державної влади та громадськими об'єднаннями тощо. Серед завдань Національного антикорупційного бюро України слід відзначити такі: протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчиняють вищі посадові особи, уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, становлячи при цьому загрозу національній безпеці України [1]. Національне антикорупційне бюро було створено внаслідок коаліційної угоди парламентської більшості у відповідь на вимоги Міжнародного валютного фонду для запобігання та протидії корупції. Схожі за структурою органи існують у США, Франції, Індії, Сингапурі, Польщі та Ізраїлі.

3. До підслідності Національного антикорупційного бюро варто зарахувати: 1) привласнення, розтрату та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем; 2) протиправне заволодіння майном; 3) легалізацію прибутків, одержаних злочинним шляхом; 4) нецільове використання коштів держави, здійснення видатків бюджету чи надання кредиту з бюджету без встановлених бюджетних призначень; 5) видання нормативно-правових актів, які змінюють витрати бюджету всупереч закону; 6) підкуп осіб публічного права; 7) зловживання владою та службовим становищем; 8) декларування недостовірної інформації; 9) незаконне збагачення; 10) викрадення, привласнення та вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових та інших бойових речовин, засобів переміщення, спеціальної та військової техніки чи військового майна, шахрайство та зловживання службовим становищем [2] тощо.

4. Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування зазначених вище злочинів за умови, якщо їх вчинили: Президент України, повноваження якого припинені, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений

Верховної Ради України з прав людини, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники; особи, посади яких згідно зі статтею 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій; особи, посади яких згідно зі статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

5. Детективи НАБУ також уповноважені на здійснення досудового розслідування, якщо розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків [3]. Також детективи НАБУ можуть розслідувати злочини, які віднесені до підслідності слідчих інших органів, за умови погодження з прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та за рішенням Директорату Національного антикорупційного бюро України.

6. Функціонал детективів НАБУ є наскрізним, тобто регулює питання кримінальної та позакримінальної сфер. Проте, залишається чимало не врегульованих питань на законодавчому рівні: відсутня функція нагляду за діяльністю Національного антикорупційного бюро України, тобто виконання нею функцій як загальної антикорупційної структури дещо розмивається; незавершена антикорупційна реформа; організаційні проблеми та недоліки; недостатня узгодженість між Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, Національним антикорупційним бюро України та Генеральною прокуратурою України; недостатнє фінансування тощо.

Список використаної літератури

1. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
2. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №№ 9-13. Ст. 88.

S. Bychin

SPECIFIC ASPECTS OF DETAILED ACTIVITY IN THE FIELD OF PREVENTION OF CORRUPTION CRIME

The theses of the report considered the powers of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine in the field of prevention of corruption crime. A number of unresolved issues at the legislative level have been updated: lack of oversight function of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine; incompleteness of anti-corruption reform; insufficient co-ordination of powers between the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, and the General Prosecutor's Office of Ukraine, etc.

Keywords: National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, prevention of corrupt crime, anti-corruption reform.

УДК 340.111.55

Буряк В. Г.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

У тезах аналізуються підходи до визначення поняття юридичного факту, розкрито підстави класифікації юридичних фактів, уточнено критерії такої класифікації та встановлено специфіки окремих видів юридичних фактів. Автор піддає критичному аналізу

позиції деяких вчених та наводить аргументи.

Ключові слова: юридичні факти, події, дії, вольові дії, фактичний склад, правовідносини.

Питання юридичних фактів традиційно пов'язане з проблемою визначення підстав виникнення правовідносин і викликає в правовій науці інтерес. Це обумовлене тим, що визнання певних обставин юридичними фактами є підставою активації правового механізму, а відтак захисту прав та інтересів учасників правовідносин, охорони публічного правопорядку тощо.

Разом з тим дослідженню категорії юридичних фактів як у загальній теорії права, так і в галузевих юридичних науках уваги приділяється недостатньо. Публікації мають поодинокий характер і здебільшого стосуються окремих видів юридичних фактів. Зокрема, істотне значення для з'ясування поняття, сутності та видів підстав виникнення цивільних прав і обов'язків для вітчизняної науки мала праця відомого радянського ученого О. О. Красавчикова, яка була написана у середині минулого століття [1]. Після досить тривалої перерви з'явилась низка наукових праць за цією проблематикою. Проте слід зауважити, що активність досліджень юридичних фактів у сфері цивілістики переважала над загальнотеоретичними дослідженнями цієї класичної правової категорії та у публічно-правових галузях.

Таким чином, існує нагальна необхідність заповнення прогалин у вивченні підстав класифікації юридичних фактів, уточнення критеріїв такої класифікації та встановлення специфіки окремих видів юридичних фактів.

Родоначальником вчення про юридичні факти вважається відомий німецький правознавець Ф. К. Савіньї. Під юридичним фактом він пропонував розуміти події, якими обумовлюється початок або кінець правовідношення [2, с. 158]. До юридичних фактів Ф. К. Савіньї відносив вольові дії, а також події в прямому розумінні слова; перші він ділив на ті, що безпосередньо спрямовані на виникнення або припинення права (угоди) або на ті, що безпосередньо не спрямовані на це, але тим не менш обумовлюють настання правових наслідків; угоди він ділив на односторонні або двосторонні (договори).

Це вчення було розвинене в працях таких німецьких цивілістів, як А. фон Тур, Зеккель, Костес, Манігк [2, с. 159-160] у декількох напрямках. По-перше, до системи юридичних фактів, запропонованої колись Савіньї, були додані неправомірні дії (делікти). По-друге, було розроблено вчення про складний юридичний факт (або інакше – фактичний склад). По-третє, були зроблені спроби встановити юридичне значення незавершеного фактичного складу. По-четверте, вчені-юристи спробували виявити загальні юридичні факти у приватних та публічних галузях права.

Наведене схематичне зображення розвитку вчення про юридичні факти виявляє дві наступні важливі тенденції такого розвитку: 1) від спроб осмислення класифікації юридичних фактів цивільного права до узагальнення цієї класифікації й поширення її на всю систему права; 2) від простих юридичних фактів – до складних фактичних складів [3, с. 347-348].

Щодо визначення юридичного факту у вітчизняній літературі панує рідкісна однотайність. Юридичним фактом визнається обставина, з якою норма закону пов'язує юридичні наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення правовідносин [4, с. 623; 5, с. 762; 6, с. 193].

Окремо стоять визначення лише деяких учених, наприклад, М. М. Коркунова та Ю. С. Гамбарова. Обоє об'єднує прагнення підкреслити ту обставину, що факти самі по собі ще не породжують суб'єктивних прав та відповідно правовідносин, первісним джерелом яких є норми об'єктивного права; юридичні факти є лише зовнішнім приводом для застосування норм і, отже, виникнення, зміни або припинення суб'єктивних прав. На наш погляд, з цими міркуваннями є сенс погодитися. Однак слід зауважити, що в літературі ніхто й не висловлював думку про те, що суб'єктивні права породжуються безпосередньо юридичними фактами. Тому позицію М. М. Коркунова та Ю. С. Гамбарова доречно, на нашу

думку, розглядати як уточнення традиційного визначення юридичного факту.

Найбільш незвичний підхід до визначення юридичного факту належить відомому дореволюційному правознавцю Л. Петражицькому, який відомий як засновник психологічної теорії права. Треба з самого початку зауважити, що його погляди на юридичні факти обумовлені оригінальністю його розуміння самого права, яке він не вважав об'єктивним явищем. Саме тому він висловлювався, що не може бути й мови про те, щоб визнати правове значення за явищами об'єктивної дійсності. За психологічною теорією права треба погодитися з іншим: деякі об'єктивні факти викликають у людей відповідні емоційні (психологічні) уявлення, проєкції, тож є причиною приписування з боку людей собі або іншим прав та обов'язків. Тож, Л. Петражицький доходить до висновку, що важливі та мають значення в правовому житті не факти, а віра в існування цих фактів. Тому, на думку вченого, традиційне вчення про юридичні факти треба змінити таким чином, щоб під юридичними фактами розуміти не зовнішні до людини, не об'єктивні, а уявлені, суб'єктивні події, обставини, які є змістом правових переживань [7, с. 366-367]. У цьому фрагменті можна бачити характерну рису для усього психологічного учення Л. Петражицького – намагання перенести все право із сфери об'єктивної до виключно суб'єктивної; пояснити та обґрунтувати все право як явище виключно психологічне – через правові емоції управомоченості та обов'язку. Саме за відмову праву в об'єктивності учення Л. Петражицького зазнає жорсткої критики, до якої приєднуємося й ми. Справді, як бути із правами третіх осіб: як ми можемо стверджувати про наявність у них якихось прав, якщо не знаємо, чи вірить третя особа в існування факту, що спричинив у нього право? Отже, на нашу думку, юридичні факти все ж таки слід сприймати як явища зовнішні, об'єктивні до людини.

Саме так розуміються юридичні факти в правовій науці, як факти реальної дійсності, які мали місце в минулому або існують у момент розгляду. Тобто це факти, що об'єктивно, незалежно від нашої свідомості існують (існували) у реальному світі. Відомий теоретик права О. Красавчиков писав: «якщо явище чи обставина у дійсності не мали місця, яким би безперечним не здавалося їх настання, то вони не можуть розглядатися як факти. Вони перетворюються у факти саме з моменту настання, бо для права «майбутніх фактів» не існує» [1, с. 15]. Проте в науці визнаються не тільки реальні юридичні факти, але й уявні факти (презумпції, фікції), наприклад, визнання судомпевної людини небіжчиком, якщо на протязі встановленого часу не має достовірних відомостей про неї як живої. Такі випадки, на нашу думку, можна вважати винятком із загального правила.

У сучасній літературі окремі правники, наприклад, Г. В. Кікоть, висловлюють думку про те, що в поняття юридичних фактів входять не тільки людські дії або незалежні від людей обставини, але й наміри й інші психічні явища, такі як «спалах жаги до насильства, рішення вчинити крадіжку, скоїти вбивство, здійснити терористичний акт, державний переворот чи інший тяжкий злочин, якщо це є реальністю і об'єктивно підтверджується фактичними даними». Саме тому, вважає автор, законодавство враховує певні суб'єктивні ознаки людських вчинків (ступінь провини, мотивація вчинку, його мета, інтерес тощо) [8, с. 18].

На нашу думку, з цим важко погодитися, і ось чому. Справді, законодавство враховує в деяких випадках суб'єктивні психічні прояви людей. Проте, чи можуть вони вважатися юридичними фактами, які за визначенням є причиною, що викликає, змінює або припиняє певні правові відносини? На нашу думку, ні. Добре відомо, особливо в галузі кримінального права, що психічні прояви, зокрема намір, думка протиправного характеру та інші психічні прояви, самі по собі не породжують кримінальних правовідносин, доки вони не втіляться в протиправні дії. Приклади протиправних намірів і рішень, наведені Г. Кікотем, на нашу думку, засвідчують погане знання вчення про злочини та кримінальні правовідносини – жага до насильства або рішення (тобто думка) скоїти протиправний вчинок ще не викликають юридичні наслідки у вигляді кримінальних правовідносин.

Список використаної літератури

1. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве: Категории науки гражданского права: Избранные труды: в 2 т. Москва: Статут, 2005. Т. 2. 350 с.
2. Иоффе О. С. Правоотношение по советскому гражданскому праву: Избранные труды: в 2 т. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. Т. 1. С. 31-194.
3. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики. Под ред. В. А. Белова. Москва: Юрайт-Издат, 2007. 993 с.
4. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Москва: Изд-во Бр. Башмаковых, 1910. 650 с.
5. Поляков А. В. Общая теория права. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2003. 810 с.
6. Загальна теорія держави і права. за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 235 с.
7. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Лань, 2000. 608 с.
8. Кікоть Г. В. Юридичні факти в системі правовідносин: дис.... кандидата юридичних наук: 12.00.01. Київ: Інститут держави і права ім. Корецького, 2006. 198 с.

V. Buryak

GENERAL THEORETICAL ISSUES OF THE CONCEPT OF LEGAL FACTS

The theses analyze the approaches to the definition of the legal fact, disclose the grounds for the classification of legal facts, clarify the criteria for such a classification and specify the specifics of certain types of legal facts. The author criticizes the position of some scholars and argues for it.

Keywords: legal facts, events, actions, volitional actions, actual composition, legal relations.

УДК 342.511

Голіков В. А.

ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ГЛАВИ ДЕРЖАВИ

У тезах висвітлено теоретико-методологічні підходи до визначення конституційно-правового статусу Президента України. Проаналізовано окремі елементи конституційно-правового статусу глави держави, надано практичні рекомендації та пропозиції щодо удосконалення відповідних конституційно-правових норм.

Ключові слова: конституційне право, Президент України, конституційно-правова норма, конституційно-правовий статус, конституціоналізм.

Приведення конституційно-правового статусу Президента України відповідно до тенденцій суспільного розвитку, кардинальних змін у змісті його діяльності та повноважень як глави держави багато в чому залежить від науково-теоретичних розробок і чіткої теоретичної основи щодо інституту глави держави.

Досить важливим є розмежування повноважень уряду та Президента України, оскільки за всю історію існування цих інститутів і їх співпраці, гострих актуальних конфліктів стає все більше, що також обумовлює необхідність висвітлення та їх чіткого розподілу, задля неможливості узурпування влади.

Президент – це голова держави, тобто особа, яка керує тією чи іншою державою, а саме державою республіканської форми правління. У перекладі з латинського слово *президент* означає: той, хто головує, той, хто керує, той, хто сидить попереду [1, с. 302-306].

Згідно зі ст. 102 Конституції України Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Аналізуючи статтю 102 Конституції України, відзначимо,

що Президент України – це особа, яка очолює державу Україну та керує нею. За дотримання державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина відповідальний у першу чергу Президент України [1, с. 312,313].

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Слід зазначити, що Президент України має певний зв'язок з виконавчою владою – Кабінетом Міністрів України, а точніше між Президентом України і Кабінетом Міністрів України розподілені деякі повноваження. Це можна назвати питання про співвідношення інституту президента із системою органів виконавчої влади. Це питання полягає у тому, що Президент України не наділений ознаками органів виконавчої влади, як це було до прийняття Конституції України. Крім того, Президент України формує й функціонує системи органів виконавчої влади, оскільки за Конституцією України йому надані значні повноваження у сфері виконавчої влади [2, с. 216-218].

Отже, можна сказати що співвідношення інституту президента і системи органів виконавчої влади доволі специфічне: Президент України має великий вплив на таку систему, але не має жодних законних підстав включати інститут президента до системи органів виконавчої влади.

Щодо функцій і повноважень Президента України, то вони визначаються Конституцією України. За Основним законом Президент України – це голова держави, який виступає власне від імені держави. Крім того, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності держави, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави [3, с. 241].

Щодо повноважень Президента України, то слід зазначити, що Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. Під час свого президентства він не несе кримінальної відповідальності і відповідно не може зазнавати кримінального покарання, також проти нього не може бути порушена кримінальна справа. Конкретні повноваження Президента України зазначені у статті 106 Конституції України.

Список використаної літератури

1. Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2008. 416 с.
2. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
3. Погорілко В. Ф. Органи державної влади України: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. 592 с.
4. Конституція України: *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.

V. Holykov

CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE AS THE GOVERNMENT OF THE STATE

The theses cover theoretical and methodological approaches to the definition of the constitutional and legal status of the President of Ukraine. The author analyzes some elements of the constitutional and legal status of the head of state, provides practical recommendations and proposals for improving the relevant constitutional and legal norms.

Keywords: constitutional law, President of Ukraine, the norm of the constitutional law, constitutional law status, constitutionalism.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

У тезах висвітлено юридичну природу, сутність загальних принципів права. Зазначено, що коріння джерел загальних принципів права можна знайти і в письмовому праві, і звичаях, і судовій практиці, а тому питання джерел принципів права сягає філософських розмірковувань про походження та природу самого права.

Ключові слова: *верховенство права, принципи права, правова система, регулятивність, загальний характер, відображуваність, фундаментальність, найвища юридична сила.*

Зазвичай питання правових принципів починають із відповідного поняття. Так, відомий російський правник дореволюційної наукової школи Г. Ф. Шершеневич розумів правові принципи, як «загальні начала». Він писав, що «під ім'ям юридичного принципу розуміється загальна думка, напрямок, який вкладений законодавцем свідомо або несвідомо в цілий ряд створених ним норм» [1, с. 15].

Схожої думки дотримуються і сучасні вчені-правознавці. Якщо узагальнити відомі визначення, більшість авторів розуміють принципи права як вихідні ідеї, положення, установки, що мають визначальне значення, які утворюють моральну та організаційну підвалину виникнення, розвитку й функціонування права [2, с. 4]. Аналогічне розуміння зустрічаємо і в найбільш відомому українському монографічному загальнотеоретичному дослідженні принципів права А. М. Колодія: «Принципи права – це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини цього типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значущістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу» [3, с. 27].

Зазвичай у літературі вказують таку ознаку правових принципів, як регулятивність, що розуміється як спроможність упорядковувати поведінку, суспільні відносини. Не важко помітити, що ця ознака збігається із загальною ознакою права, яке в найпростішому розумінні уявляють як певний тип соціальних регуляторів. Проте регулятивність принципів відмінна від регулятивності основних елементів права – юридичних норм. Регулятивний вплив принципів права більш абстрактний і не такий активний, як у норм права.

Загальний характер – є найбільш виразною ознакою загальних принципів права вже за їх назвою. Вважається, що саме за цією ознакою проходить відмінність загальних принципів від норм права. Щоправда, в цьому моменті виникають теоретичні питання. Добре відомо, що будь-яка норма права є узагальненням правила поведінки для невизначеного числа дій та фактів, що передбачені цим правилом. Тому вважається, що загальні принципи характеризуються «загальністю» більшого порядку, а ніж загальність правових норм.

Загальні принципи права нерідко ґрунтуються на «природній справедливості», загальній для всіх правових систем [4, с. 87-88], тому вони традиційно пов'язуються з існуванням природного права; ці принципи утворюють моральну основу права, його духовний фундамент.

Відображуваність, закріпленість у праві. Це одна із найбільш дискусійних і визначальних рис правових принципів. Висловлюється думка, що на відміну від правосвідомості загальні принципи права повинні так чи інакше міститися у праві.

Фундаментальність або сталість. Ще одна ознака, яка відрізняє принципи права від норм права. Так, сучасний український дослідник С. О. Сунегін характеризує загальні принципи права як «стійкі, субстанційні та стабільні елементи (статичні), які складають принциповий стрижень правової системи, мають інформаційний характер, відображають певні юридичні моделі або ідеальні зразки, які тільки в процесі їхнього використання можуть

привести до досягнення поставлених цілей, та залишаються відносно незмінними впродовж тривалого періоду часу» [5, с. 10-11].

Найвища юридична сила. Загальновідомим положенням є те, що принципи права щодо норм права мають вищу юридичну силу, що забезпечує їм верховне, панівне місце в правовій системі. Утім, тривіальність цього постулату аж ніяк не знецінює його значення. Смысл його полягає в тому, що принципи містять найбільш загальні засадничі ідеї, положення, до яких норми права є лише окремими випадками їх дії або ж застосування, а в окремих випадках – винятками із принципів. З практичного боку це передбачає правило, за яким у конфлікті норм із принципом перевага залишається за принципом права.

Для того, щоб збагнути природу, сутність загальних принципів права та встановити їх юридичну силу, потрібно знайти джерело їх походження. Джерело загальних принципів права є найбільшою загадкою теоретичного правознавства, незалежно навіть від того, чи походять ці принципи від законів або ні. Їх коріння можна знайти і в письмовому праві, і звичаях, і судовій практиці. Але, здається, коріння принципів права може приховуватися значно глибше. Тому питання джерел принципів права сягає філософських розмірковувань про походження та природу самого права.

На перший погляд може здаватися, що загальні принципи права виводяться людським розумом як смислові формулювання із розрізнених законодавчих текстів шляхом синтезу, тобто є похідним від законів смыслом більш абстрактного характеру. За такого розуміння принципи права є смислами, що приховуються в текстах законів. І отже, у такому випадку джерело принципів права слід шукати в юридичних законах, а функції суддів полагатимуть у тлумаченні недостатньо чітко сформульованих намірів законодавця і не стосуватимуться правотворчості як такої і створення правових принципів. Але цей підхід не у всіх випадках є переконливим.

Список використаної літератури

1. Шершеневич Г. Ф. Підручник російського громадянського права. Видавництво Юрайт, 2017. 532 с.
2. Байтін М. І. О принципах и функциях права: нові моменти. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 4-16.
3. Колодій А. М. Принципи права України: Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
4. Маланчук П. М. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом: підруч. Пер. з англ. Харків: Фірма «Консум». 2000. 592 с.
5. Сунегін С. О. Теоретико-правова характеристика статичних та динамічних елементів в романо-германській правовій сім'ї: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 19 с.

A. Zgara

SOME FEATURES OF LEGAL NATURE OF GENERAL PRINCIPLES OF RIGHT

The theses illustrate the legal nature, the essence of the general principles of law. It is noted that the roots of the sources of general principles of law can be found both in written law and in customs and in judicial practice, and therefore the question of sources of principles of law reaches philosophical reflections on the origin and nature of the law itself.

Keywords: rule of law, principles of law, legal system, regulation, general character, reflectivity, fundamentalism, the highest legal force.

УДК 346.548

Калараш А. А.

ПРАВА СПОЖИВАЧА ЯК ПРАВА ЧЛЕНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ І МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

У тезах обґрунтовується нетиповий для вітчизняної юридичної доктрини підхід до розуміння прав споживача через категорію муніципальних прав особистості.

Наголошується, що локальна реалізація прав споживачів у межах територіальних громад на рівні місцевого самоврядування трансформує права споживача саме в муніципальні права особистості.

Ключові слова: права споживача, територіальні громади, місцеве самоврядування, муніципальні права особистості.

1. В умовах об'єктивно існуючої необхідності задоволення громадянами України власних потреб, які виникають у процесі їх життєдіяльності та які є екзистенційно значущими для їх життя і здоров'я або забезпечують гідний рівень існування, асортимент та якість вироблених товарів і послуг, що надаються, мають не тільки першорядне значення для максимального задоволення їх потреб, а й для збереження саме життя й здоров'я в процесі їх ординарного споживання.

Водночас слід ураховувати, що в умовах демократичної правової державності, а також в умовах правової глобалізації, що встановлює якісно нові гуманітарні пріоритети здійснення та реалізації настанов такої державності, людина, незалежно від її правового стану (громадянство, іноземство, безгромадянство, полігромадянство, біженство тощо) функціонує в процесі реалізації свого життєвого циклу на відповідній території держави, у межах її відповідної адміністративно-територіальної одиниці, продукуючи свої екзистенційні інтенції, устремління, потреби, інтереси в межах територіальної громади (далі – ТГ). Отже, і споживачем товарів і послуг відповідно до своїх потреб та інтересів людина переважно виступає на локальному рівні функціонування соціуму, тобто саме на рівні ТГ. Звідси можна зробити висновок, що нормативна проекція споживача товарів та послуг на загальнодержавному рівні є юридичною фікцією, тобто правовий статус такого споживача на рівні держави має абстрактний характер, бо рівень конкретності в контексті визначення конкретних прав споживача, їх визнання, охорони, захисту, гарантування саме з боку держави у всій повноті проявляється лише на локальному рівні його існування та функціонування, тобто в рамках ТГ.

2. Ураховуючи, що ТГ є колективним суб'єктом права, що згідно зі ст. 140 Конституції України є первинним суб'єктом місцевого самоврядування (далі – МСВ), можна говорити, що права споживача фактично поєднуються й поглинаються з правовим статусом жителя-члена ТГ та виступають як одне з муніципальних прав особистості, що виникають у процесі її функціонування в рамках ТГ, яка існує у сфері МСВ. Такий висновок детермінується низкою аргументів методологічної властивості, а саме:

А) Виходячи з вимог Конституції України [1] про те, що кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування шкоди, завданої його здоров'ю або майну екологічним правопорушенням (ст. 50), споживач має право на те, щоб товар (робота, послуга) за звичайних умов його використання, зберігання, транспортування та утилізації був безпечний для його життя, здоров'я, навколишнього середовища, а також не заподіював шкоди майну споживача. З наведеного вище логічно випливають права споживача, що передбачені профільним законодавством України, а саме ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 2019 року [2], згідно з якою споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на: 1) захист своїх прав державою; 2) належну якість продукції та обслуговування; 3) безпеку продукції; 4) необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); 5) відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону; 6) звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав; 7) об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). Споживачі також мають інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів.

Б) Тим часом в умовах українського ринку товарів і послуг існує нагальна потреба законодавчого забезпечення безпеки споживчого ринку, продиктована низькою якістю

багатьох товарів і в цілому – їх небезпекою для людей із технологічних і санітарно-епідемічних позицій; фальсифікацією не тільки товарів, але й товаросупровідних документів, сертифікатів якості, безпеки, країни походження, товарних знаків і ін., що, у свою чергу, порушує загально визнаний принцип відповідності товарів і послуг комплексу і рівню вимог, установлених і закріплених у відповідних і належно оформлених документах. Як і раніше, серйозну стурбованість викликають порушення у сфері забезпечення якості та безпеки продукції тваринного походження, розміщення замовлень на поставки товарів, виконання робіт і надання послуг для державних і муніципальних потреб, а контролюючими органами ще не вжито достатніх заходів, спрямованих на запобігання імпорту на територію держави сировини і продукції тваринного походження, заражених особливо небезпечними хворобами (у тому числі загальними для людини і тварин). Хоча на усунення зазначених проблем спрямовані дії законодавчої і виконавчої влади України щодо адаптації профільного законодавства держави до вимог Європейського Союзу, у світлі євроатлантичних намагань України та підписаної нею Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [3], актуальність наведеної проблематики не знижується, що актуалізує посилення діяльності органів держави, а також органів місцевого самоврядування (далі – ОМСВ) у вказаній сфері.

В) В умовах нестабільної ринкової економіки виробники часто-густо нав'язують споживачам вигідні тільки для себе умови придбання товарів і послуг. Крім цього, у країні є практично відсутньою система загальної споживчої освіти й цілеспрямованого навчання у сфері побутового споживання, а аналіз судової практики показує, що діяльність судових органів далеко не повною мірою відповідає завданням захисту прав споживачів. Тобто система захисту прав споживачів, включаючи й універсальні засоби судового захисту, усе ще залишається недосконалою.

Г) Додатково актуалізує проблему захисту прав споживача в системі конституційних прав людини в Україні те, що Стратегія національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [4], серед основних цілей називає утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального й гуманітарного розвитку. У контексті забезпечення економічної безпеки основним змістом економічних реформ є створення умов для подолання бідності й надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи – членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС (п. 4.9). Задля забезпечення екологічної безпеки окреслюються пріоритети забезпечення екологічної безпеки, до яких належать: збереження природних екосистем, підтримка їх цілісності та функцій життєзабезпечення; створення ефективної системи моніторингу довкілля; ресурсозбереження, забезпечення збалансованого природокористування; зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, забезпечення контролю джерел забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, зниження рівня забруднення та відтворення родючості ґрунтів; очистка територій від промислових і побутових відходів; формування системи переробки та утилізації відходів виробництва та споживання; мінімізація негативних наслідків Чорнобильської катастрофи; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб (п. 4.14).

Г) У зв'язку з цим особливо актуальним є формування конституційно-правового і муніципально-правового (ураховуючи локальний характер споживання та виникнення прав споживача) статусів споживача, що характеризує його становище не тільки в державі, а й в локальному суспільстві (ТГ), що функціонує на рівні МСВ, а також зв'язок прав споживача з іншими конституційними правами громадян, що фактично і природно реалізуються на рівні ТГ, трансформуючись у муніципальні права особистості.

Концепція муніципальних прав особистості напряму є пов'язаною з локально-топусною характеристикою держави, тобто виникненням центрів «тяжіння» інтересів, що продукують не тільки територіальні колективні спільноти (інтереси ТГ), а й кожних із їх членів

відповідно до своїх екзистенційних інтенцій, устремлінь, потреб, інтересів у вигляді індивідуальних інтересів (інтереси жителя-члена ТГ), а також території, на яких вони мешкають і функціонують у рамках реалізації свого життєвого циклу (інтереси території) [5, с. 35]. Згідно з цим, а також згідно з локальною реалізацією практично всіх конституційних прав і свобод людини в межах ТГ на рівні МСВ, останні трансформуються саме в муніципальні права особистості (людини – відносно екзистенційних прав; особистості – відносно соціальних прав; жителя-члена ТГ – відносно прав, що впливають із його участі в локальній демократії).

3. Уважаємо, що така постановка актуальних питань має обґрунтоване право на існування, вона покликана сприяти вирішенню правових питань, пов'язаних із виробленням сучасних підходів до захисту прав споживача в системі конституційних прав людини в Україні, із застосуванням контекстуалізації локального фактору, що свідчить про пріоритетну роль ТГ та МСВ у формуванні муніципально-правового статусу споживача через формування та реалізацію у сфері місцевого самоврядування муніципальних прав особистості, серед яких важлива роль належить правам споживача як уособленню та синтезу багатьох його природних прав щодо права на життя, належний його рівень, на охорону здоров'я, на власність, на охорону довкілля тощо. Тобто цих прав, що закріплені, визнані, легалізовані та гарантовані державою на рівні її Основного Закону, а фактично трансформовані в муніципальні права людини (особистості, члена ТГ), бо фактично реалізуються на локальному рівні соціуму в умовах ТГ та у сфері МСВ. При цьому гарантами реалізації зазначених прав нарівні з державою виступають органи МСВ.

Отже, резюмуючи, можна зазначити, що наведені положення є достатніми для теоретичного обґрунтування шляхів вирішення проблем удосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики у сфері правовідносин, що виникають щодо прав споживача в їх контекстуалізації як до права члена ТГ і муніципального права особистості.

Список використаної літератури

1. Конституція України 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n7>.
5. Баймуратов М. А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Одесса, 2016. 450 с.

A. Kalarash

CONSUMER RIGHTS AS RIGHTS OF A TERRITORIAL COMMUNITY MEMBER AND MUNICIPAL RIGHTS OF AN INDIVIDUAL: THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING

The theses substantiate not typical for the domestic law doctrine approach to understanding consumer rights through the category of municipal rights of an individual. The author notes that the local realization of consumer rights within the boundaries of territorial communities at the level of local self-government transforms consumer rights precisely into municipal rights of an individual.

Keywords: consumer rights, local self-government, municipal rights of an individual, territorial communities.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ»

У тезах висвітлено теоретичні проблеми визначення конституційно-правової категорії «національні меншини» в аспекті критерію належності таких прав. Простежується думка, що в розумінні конституційного статусу національних меншин необхідно робити акцент як на індивідуальних, так і на колективних характеристиках. Аналізується автономія як елемент механізму здійснення самоорганізації національних меншин.

Ключові слова: права національних меншин, конституційний статус національних меншин, форми самоорганізації національних меншин.

На сучасному етапі вчені-правознавці розподіляють права людини за різними критеріями. Так, за суб'єктивним складом здійснення прав визначають індивідуальні й колективні [1, с. 11-12]. У цьому аспекті розкриття правової природи прав національних меншин пов'язано із з'ясуванням низки положень. Одним із проблемних питань, яке стоїть у центрі наукового інтересу, є питання належності прав національних меншин. У юридичній літературі не заперечується, що права етнонаціональних меншин належать членам цих меншин. Разом із тим потребує вирішення питання – чи належать права меншин виключно індивідуальним членам етнічної групи, чи сама ця група, як єдиний організований суб'єкт, також є носієм цих прав?

На думку В. О. Нікітюка, права національних меншин можуть трактуватися з різних концептуальних позицій, які він класифікував у такий спосіб:

1. За місцем прав національних меншин у міжнародному праві:

а) права національних меншин є самостійною категорією гуманітарних прав, яка існує паралельно з категорією прав людини;

б) права національних меншин є частиною прав людини.

2. За суб'єктивною ознакою:

а) права національних меншин є правами певних колективів;

б) права національних меншин є індивідуальними правами членів таких меншин.

Незважаючи на таку широку й у цілому досить творчу класифікацію, В. О. Нікітюк робить висновок про те, що права етнонаціональних меншин, які складають їх правовий статус, є лише індивідуальними, а не колективними правами, тобто є правами індивідів, які належать до етнонаціональних меншин, а не самих груп, утворених цими індивідами [2, с. 17].

Проте такий підхід, таке трактування, на нашу думку, не може повністю забезпечити реалізацію прав національних меншин. До речі, існуючий конституційно-правовий підхід до поділу етносів означає, що в Україні, як уже вказувалося, є українська (титульна) нація, корінні народи й національні меншини. Відповідно національні меншини є складовою Українського народу, а це означає, що патерналістську модель державної етнонаціональної політики не можна вважати обґрунтованою. Принципового значення при тому набуває забезпечення національних прав людини і прав національного колективу в їх органічній єдності. На це положення також звертається увага й у низці етнодержавознавчих досліджень. Відомо, що у 1991 році робоча група, мандат якої щорічно продовжувався Комісією з прав людини ООН, розглянула у другому читанні проект Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Після схвалення проекту Декларації 48-ю сесією Комісії з прав людини вона була прийнята 47 сесією Генеральної Асамблеї ООН. Міжнародне співтовариство усвідомило той факт, що правило недискримінації та орієнтація на індивіда самі по собі недостатні для захисту прав індивідів як членів етнічних груп, а також самих цих груп. Найочевидніше це проявляється в низці поліетнічних суспільств, у яких проблеми національних меншин не можна ефективно вирішувати, виходячи із застарілого підходу до прав меншин або базуючись лише на теорії

індивідуальних прав. Тобто конче потрібно робити акцент на індивідуальних та колективних сторонах у розумінні конституційного статусу національних меншин, що дає змогу більш широко забезпечити їх права для їх подальшого ефективного та всебічного задоволення.

Отже, сучасне доктринальне розуміння самоорганізації національних меншин як форми їх самовизначення в державі, а також визнання автономії елементом механізму держави та організаційно-правовою формою здійснення такої самоорганізації автономію, дозволяє класифікувати форми та види самоорганізації, насамперед, у контексті державного устрою. У тому випадку, якщо автономія є механізмом здійснення самоорганізації національних меншин, то, на нашу думку, така автономія повинна впроваджуватися на підставах, що включає: 1) рівень урахування інтересів національних меншин шляхом надання територіям їхнього компактного проживання повноважень щодо національного самоврядування; 2) організація державного механізму, а саме наявність відповідної структурної форми децентралізації державної влади (тобто автономія органів державної влади, які формуються з представників національних меншин, із власною компетенцією, для вирішення питань свого національно-культурного життя).

Разом із тим такі підстави мають стати для визначення загальних критеріїв для класифікації форм самоорганізації національних меншин. Можна зробити висновок, що в системі державного устрою виділяються дві загальні форми самоорганізації національних меншин: територіальна та екстериторіальна. В основу першої покладено територіальний критерій (тобто наявність компактного проживання національної меншини на території впровадження автономії), а в основу другої – рівень децентралізації державної влади (тобто автономія органів державної влади, які формуються з представників національних меншин, із власною компетенцією, для вирішення питань свого національно-культурного життя).

Список використаної літератури

1. Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні. Праці Львівської лабораторії прав людини АПНУ / за ред. П. М. Рабіновича. К., 1998. С. 11-12; Prava liudyny i hromadianyna: problemy realizatsii v Ukraini. Pratsi Lvivskoi laboratorii prav liudyny APNU / Za red. P. M. Rabinovicha. K., 1998. S. 11-12.

2. Нікітюк В. О. Статус етнонаціональних меншин (порівняльно-правовий аспект): автореф. дис... к. ю. н. 12.00.02. Київ, 1995. С. 17; Nikitiuk V. O. Status etnonatsionalnykh menshyn (porivnialno-pravovyi aspekt): Avtoref. dys. k. yu. n. 12.00.02 / V. O. Nikitiuk. K., 1995. S. 17.

D. Karp

PROBLEMS OF DEFINITION CONSTITUTIONAL AND LEGAL CATEGORY “NATIONAL MINORITIES”

Theoretical problems of the constitutionally-legal category of «national minorities» in the aspect of criteria of such rights are confronted in theses. It is thought that in understanding the constitutional status of national minorities it is necessary to focus on both individual and collective characteristics. Autonomy is analyzed as an element of the mechanism of self-organization of national minorities.

Keywords: rights of national minorities, constitutional status of national minorities, forming a self-organization of national minorities.

УДК 352:347.193

Карпі Ю. В.

ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Висвітлено деякі проблеми функціонування органів самоорганізації населення та встановлено шляхи їх вирішення. Автор зазначає, що однією з головних проблем є необхідність розробки комплексу необхідних правових документів на місцевому рівні для належної діяльності органів самоорганізації населення, зокрема, таких як: статут територіальної громади, базове положення про органи самоорганізації населення, програма

розвитку й підтримки органів самоорганізації населення та ін.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, органи самоорганізації населення, правовий статус, статут територіальної громади.*

Побудова демократичної, правової, соціальної держави в Україні, де особа повинна бути найвищою цінністю, забезпечила найсприятливіші умови для зростання участі громадян в управлінні державою.

Як закріплено у ст. 5 Конституції України, народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. У системі місцевого самоврядування особливе місце посідають органи самоорганізації населення [3].

Аналіз чинного законодавства України, яке регламентує статус цих органів, і наукових джерел із цього питання дозволяє констатувати недостатність урегулювання правового становища органів самоорганізації населення (далі – ОСН) та необхідність більш детального й поглибленого розгляду цієї проблеми [5].

Їх правовий статус визначається Конституцією України (ч. 5, ст. 140) та законами України «Про місцеве самоврядування» (статті 4, 14, 16, 60) і «Про органи самоорганізації населення». Згідно із Законом такими органами є комітети: будинкові, вуличні, квартальні, мікрорайонів, сільські, селищні. Вони є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні питань місцевого значення, виборними органами, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених Законом [6].

Доцільність існування ОСН обумовлена двома факторами: по-перше, прагненням створити реальні можливості для розгортання місцевої демократії, залучення членів територіальної громади до безпосередньої участі у вирішенні окремих питань місцевого значення, по-друге, намаганнями розвантажити органи місцевого самоврядування від вирішення тих питань місцевого значення, що можуть бути успішно вирішені самим населенням, шляхом передачі цих питань разом із відповідними фінансовими й матеріальними ресурсами до повноважень ОСН [4].

Однією з перешкод для ефективної діяльності ОСН є обмежена сфера їхньої діяльності. З одного боку, існує радянський досвід функціонування таких органів, а з іншого, – необхідно враховувати кардинально відмінний характер взаємовідносин ОСН із владою в сучасних умовах формування демократичної правової держави [2].

Основні напрями діяльності організації: контроль у системі комунального господарства, щоденні перевірки, рейди з благоустрою території, інша діяльність, відображена в щомісячних звітах про виконану роботу. Представники ОСН «закривають» усі питання місцевого значення, на рішення яких зазвичай у місцевої влади не доходять руки. Також вони постійно ведуть роботу з проведення щотижневих суботників; розгляду звернень громадян за місцем проживання; видавання різного роду довідок, побутових характеристик; організація зустрічей із керівниками міських органів влади; загальних зборів мешканців, робота з депутатами та ін. [4].

Низькими є зацікавленість влади та активність населення. ОСН не створюються просто через низький рівень політичної культури громадян, їх спроможність та готовність самоорганізуватися. Формування ж розвитку ОСН за умов нестабільності в державі та з огляду на недостатнє розуміння населенням місця та ролі ОСН є абсолютно неприпустимим. На жаль, на сьогодні в Україні немає територіальних громад, де був би напрацьований весь комплекс необхідних правових документів локального рівня для належної діяльності ОСН, що включав би статут територіальної громади, базове положення про ОСН, програму розвитку та підтримки ОСН, затверджений на місцевому рівні, механізм наділення відповідних ОСН окремими повноваженнями відповідної ради, передавання фінансів та майна, затверджені на місцевому рівні спеціальні типові договори про делегування повноважень, розподіл повноважень між ОСН різних рівнів [2].

За умов певної політико-правової нестабільності в суспільстві та державі розвиткові ОСН перешкоджає архаїчне розуміння населенням місця та ролі ОСН. Так, досить

поширеним є розуміння органів місцевого самоврядування та самоорганізації населення як таких, що певним чином протистоять державі, її виконавчим органам на місцях, а також у деяких випадках одне одному. Проте вони мають діяти в єдиному правовому полі, поєднуючи у своїй діяльності місцеві та загальнонаціональні інтереси. Досвід же провідних демократичних держав свідчить, що усвідомлення громадянами потенціалу та можливостей ОСН у взаємодії із місцевою владою сприяє ефективному спільному вирішенню проблем місцевого розвитку, які висуюються конкретним часом [1].

Необхідним є подальше створення сприятливих умов для формування й діяльності ОСН, співпраця в цих питаннях з органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями, зокрема, у галузі розширення повноважень ОСН щодо захисту прав і вирішення життєвих проблем членів територіальної громади, надання реальної фінансової, організаційної та технічної підтримки чинним ОСН.

Список використаної літератури

1. Дробот І. Роль самоорганізації населення в гарантуванні місцевого самоврядування. *Акт. пробл. держ. упр.: зб. наук. пр.; редкол.: С. М. Серьогін (голов. ред.) та ін. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2006. № 3 (25). С. 228-240.*
2. Кольцова Д. В. Органи самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування: автореф. дис.... к. н. держ. упр.: 25.00.04; Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2007. 20 с.
3. Конституція України: Закон України від 23.07.1996. *Відомості Верховної Ради України. 1996. Ст. 48.* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Остапенко О. Г. Правовий статус та організація діяльності органів самоорганізації населення в Україні: автореф. дис.... к. ю. н.: 12.00.02. Харків, 2008. 29 с.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України. 1997. Ст. 170.* URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
6. Про органи самоорганізації населення: Закон України № 2625-III від 11.07.2001 р. *Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 254.* URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

У. Карпі

SELF-GOVERNMENT ORGANIZATIONS OF THE POPULATION: ACTUAL PROBLEMS

Some problems of functioning of bodies of self-organization of the population are highlighted and ways of their solution are established. The author notes that one of the main problems is the need to develop a set of necessary legal documents at the local level for the proper functioning of the bodies of self-organization of the population, in particular, such as: the statute of the territorial community, the basic provision on the bodies of self-organization of the population, the program of development and support of the bodies of self-organization of the population, etc.

Keywords: local self-government, bodies of self-organization of the population, legal status, statute of a territorial community.

УДК 349.3:364.3-057.36

Кольцова М. В.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

У тезах висвітлено окремі правові й організаційні питання соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців та членів їх сімей і практики реалізації відповідних норм в умовах військового конфлікту. Аналізуються позитивні приклади організації соціальної та професійної адаптації військовослужбовців.

Ключові слова: військові конфлікти, соціальна адаптація військовослужбовців, антитерористична операція.

У зв'язку з військовим конфліктом на захист країни було залучено значну кількість не тільки діючих військовослужбовців Збройних сил України, а й інших військових за призовом

у момент мобілізації. Зважаючи на досвід уже минулих війн, слід зазначити, що, окрім численних втрат, вони залишають по собі безліч осіб зі зруйнованими долями та найчастіше з психічними розладами, що в майбутньому призводять до найрізноманітніших проблем із соціалізацією в суспільстві. Тож питання соціальної адаптації демобілізованих воїнів АТО та членів їх сімей на сьогодні є дуже актуальним. А основною метою представленої роботи є визначення поняття «соціальна адаптація», дослідження організаційних та правових форм реалізації соціальної адаптації демобілізованих учасників АТО та членів їх сімей державними й недержавними органами влади.

По-перше, розглянемо, що становить саме поняття «соціальна адаптація». Можна сказати, що вона є своєрідною формою соціалізації та тісно з нею взаємодіє. У сучасній літературі соціальна адаптація визначається як «...процес пристосування індивіда до певного соціального середовища, а конкретно, до соціальних норм, до соціальних спільностей, прошарків, до умов функціонування різних сфер суспільства...» [1, с. 62]. Причому слід відзначити, що в результаті раптових подій, катастроф, змін людина знову змушена адаптуватися. Отже, процес адаптації індивіда відбувається протягом усього його життя. А певні перехідні події призводять ще й до процесу соціалізації, який виявляється в отриманні індивідом навичок, необхідних для повноцінного життя в суспільстві.

По-друге, розглянемо, як пов'язані соціальна адаптація та демобілізовані учасники АТО. Ми вже зазначили, що військові конфлікти не несуть в собі нічого, крім страждань. Довгий час перебуваючи на території проведення бойових дій, зустрічаючись кожен день із необмеженою кількістю ризиків, живучи тільки за статутом та виконанням наказів, існує велика вірогідність, що той зв'язок з учора існуючим суспільством буде вже не такий, як раніше. Людські погляди, світосприйняття, думки будуть перебудовуватись і адаптуватися з кожним новим життєвим етапом, що так чи інакше відобразяться на психічному стані. Тож соціальна адаптація є одним з основних кроків для соціалізації демобілізованих воїнів антитерористичної операції в мирному суспільстві.

По-третє, розглянемо, як пов'язані соціальна адаптація та члени сімей учасників АТО. Перебуваючи на військовій службі, майже щодня бійцям доводиться ставати свідками жахливих картин. Отож, повернення їх до звичайного повсякденного життя може бути ускладнено. Можлива поява почуття відчуженості військовослужбовця від родини. У цьому випадку вчені, які досліджували питання соціальної адаптації, радять рідним стати більш уважними, проявляти постійну турботу та підтримку, причому як усією родиною разом, так і кожному члену сім'ї окремо [2, с. 5]. Тому соціальна адаптація членів сімей учасників АТО посідає важливе місце в досліджуваному питанні.

Загалом, проблема соціальної адаптації демобілізованих учасників АТО та членів їх сімей є нагальною, тож викликає інтерес у науковців. Наприклад, О. О. Буковська у роботі аналізує правила надання психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій [3, с. 29], М. В. Кравченко присвятив статтю проблемі соціального захисту учасників АТО [4, с. 37], І. Б. Ковальова й В. І. Мозговий звернули увагу на психологічну реабілітацію військовослужбовців, які брали участь в АТО на Сході України [5, с. 83].

У вітчизняному законодавстві термін «соціальна та професійна адаптація військовослужбовців» був ужитий у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», хоча й відсутнє законодавче визначення цього поняття, але зазначається, що держава забезпечує вказану адаптацію військовослужбовців, які звільняються у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я, а також військовослужбовців строкової військової служби, які до призову на таку службу не були працевлаштовані, у разі відповідного звернення зазначених осіб, за необхідності таку адаптацію можуть також проходити члени сімей військовослужбовців за їхнім зверненням [6]. Доволі детальне та чітке визначення соціальної і професійної адаптації звільнених військовослужбовців і членів їхніх родин було наведено в Концепції Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають

звільненню, та осіб, звільнених із військової служби на період до 2017 року [7].

Сьогодні на підтримку учасників антитерористичної операції на Сході України та їх родин по всій території України ведеться активна діяльність на міжнародному, державному та регіональних рівнях. Прикладами міжнародного рівня співпраці є успішна реалізація проектів «НАТО – Україна» та «Україна – Норвегія», «Перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей в Україні», основу яких становить професійна перепідготовка цільової групи на цивільні спеціальності, що мають попит на ринку праці України, сприяння учасникам проекту в правовій та соціальній адаптації до умов життя в громадянському суспільстві.

Активна реалізація програм соціального захисту та соціальної адаптації здійснюється на регіональному рівні, для прикладу наведемо кілька областей, у яких втілювані програми щодо питання соціальної адаптації демобілізованих воїнів АТО та членів їх сімей уже знайшли реальні дії.

Зокрема, у Святошинському районі м. Києва державна адміністрація посприяла проведенню інформаційно-роз'яснювальної роботи з метою інформування учасників АТО, членів їх сімей. Крім того, у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді функціонує районна програма «Служба соціальної підтримки учасників антитерористичної операції та членів їх родин», основна мета якої – це «...попередження насильства, підсилення ролі сімейних цінностей у суспільстві, підвищення рівня поінформованості учасників АТО, членів їх сімей та населення у цілому з питань соціальної підтримки учасників АТО, їх родини». Для якісної реалізації Програми задіяно 9 фахівців із соціальної роботи [8].

Так само соціальним захистом учасників антитерористичної операції та членів їх сімей є пріоритетом у діяльності Кіровоградської обласної державної адміністрації. Одним із найважливіших напрямків у роботі всіх місцевих органів влади на території області є «підтримка учасників АТО, на яку спрямовуються кошти державного, обласного та місцевих бюджетів. Понад те, за рахунок коштів державного бюджету в області реалізуються деякі програми з покращення умов життя та, безпосередньо, здоров'я учасників АТО. Також у 2014 році обласна рада затвердила комплексну програму соціальної підтримки учасників антитерористичної операції та членів їх сімей, сімей загиблих учасників АТО та вшанування пам'яті загиблих. Вона передбачає надання матеріальної допомоги сім'ям загиблих та пораненим військовослужбовцям за рахунок коштів обласного бюджету» [9].

Це тільки два приклади наглядної роботи. Запорізька, Полтавська, Тернопільська та інші області також не залишаються в стороні й турбуються про життя учасників АТО, демобілізованих воїнів та членів їх сімей.

Таким чином, можна дійти висновку, що вирішення проблеми соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців – учасників АТО та членів їх сімей набирає обертів. З боку влади цьому питанню приділяється достатньо уваги: розробляються та приймаються проекти та програми, вносяться певні зміни до законодавства з метою поліпшення життя військовослужбовців у відставці, здійснюються заходи щодо реалізації відповідних проектів та програм. Що ж стосується діяльності недержавних органів влади, то, передусім, вони проводять інформаційні семінари та обговорення для військовослужбовців – учасників АТО на урегулювання питань та вирішення проблем соціальної адаптації демобілізованих у сучасних умовах. Отже, у нашій країні робиться багато для того, щоб зробити перехід учасників, які брали участь у військових діях, від старих умов життя до нових більш практичним та безболісним, бути максимально адаптованими до мирного життя.

Список використаної літератури

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія / Підручник: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
2. Проект «Пам'ятка щодо соціальної адаптації демобілізованих учасників антитерористичної операції (АТО) та їх сімей». 16 с. URL: http://chito.in.ua/pars_docs/refs/12/11791/11791.pdf.
3. Буковська О. О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які

повертаються із зони бойових дій. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=2438.

4. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/209/209>.

5. Ковальова І. Б., Мозговий В. І. Досвід психокорекційної та реабілітаційної роботи з учасниками АТО на базі Менського санаторію «Остреч». URL: <https://zenodo.org/record/60167/files/pdf.pdf>.

6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ (з внесеними змінами, редакція від 01.01.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>).

7. Концепція Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 1068-р (з внесеними змінами, редакція від 18.06.2014 р.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80>.

8. Офіційний інтернет-портал Святошинської районної в м. Києві державної адміністрації. – Розділ: Новини «Про проведення заходів щодо соціальної адаптації та психологічної підтримки українських воїнів – учасників антитерористичної операції на сході України та їх родин». 2015 р. URL: <http://svyat.kievcity.gov.ua/news/14951.html>.

9. Офіційний сайт Кіровоградської обласної державної адміністрації «Соціальний захист учасників антитерористичної операції та членів їх сімей є пріоритетом у діяльності обласної влади». 2015 р. URL: <http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=News1/Ua/2016/09081601.html>.

M. Koltsova

LEGAL FRAMEWORKS OF SOCIAL ADAPTATION OF DEMONSTRATED MILITARY MEMBERS AND MEMBERS OF THEIR FAMILIES IN UKRAINE

The theses cover certain legal and organizational issues of social adaptation of demobilized servicemen and their families, and the practice of implementing the relevant norms in the context of a military conflict. Positive examples of organization of social and professional adaptation of servicemen are analyzed.

Keywords: military conflicts, social adaptation of servicemen, antiterrorist operation.

УДК 352.07

Компанієць М. М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНО-ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ

У тезах висвітлено організаційно-правові форми діяльності органів місцевого самоврядування. Проаналізовано новітні теоретико-доктринальні підходи до їх виникнення, становлення і розвитку.

Ключові слова: доктрина, організаційно-правова форма, органи місцевого самоврядування.

І. Є загальновідомим, що для здійснення своїх компетенційних повноважень органи публічної влади, в тому числі й органи місцевого самоврядування (далі: ОМСВ) повинні здійснювати відповідні дії. Причому такі дії здійснюються відповідно до закону, на виконання закону, в порядку, передбаченому законом. Отже, саме тому вони повинні мати відповідний типізований, стереотипний, стандартний характер як у своєму змістовному наповненні, так і у своїй технологічній складовій під час їхньої реалізації. Відповідно обґрунтованим є те, що, по-перше, в доктрині адміністративного права та управлінській науці вони мають назви організаційних та організаційно-правових дій; а, по-друге, реалізуються у відповідних формах, що мають зовнішньо-внутрішні структурологічні і характерологічні ознаки.

II. Слід зазначити, що в онтологічному розумінні становлення організаційно-правових форм діяльності ОМСВ у різних сферах соціального життя територіальної громади (далі: ТГ) і зв'язок таких форм із профільною діяльністю зазначених органів знаходяться в межах філософської інтеграційної взаємодії двох категорій «змісту» і «форми».

Дійсно, взаємозв'язок філософії з конкретними науками, що все більш ускладнюється, в тому числі й шляхом зростання значення філософії як методологічної бази інтеграційних процесів, причому як в науці, так і в праксеологічній (практичній) діяльності, є одним з найважливіших аспектів інтеграції сучасного наукового знання як в онтологічному, методологічному, так і в технологічному (процесуальному) значенні.

Необхідність звертання вчених і практиків до філософії диктується об'єктивною властивістю взаємного зв'язку предметів їх дослідження і характером самого процесу конкретно-наукового пізнання. Як зазначає Г. І. Рузавін, ретельний філософський аналіз фундаментальних відкриттів у сучасній науці багато в чому сприяв би поглибленню, уточненню і конкретизації низки важливих положень діалектико-матеріалістичної концепції розвитку матерії [1]. Зазначений дослідник акцентує увагу і робить суттєвий методологічний наголос на пріоритеті філософського знання в сучасній науці. З іншого боку, за слушною думкою І. Г. Кодряну, нові поняття і водночас оновлення змісту старих понять виникають на діалектичній основі [2]. Наведений автор констатує, що діалектичний метод є провідним методом філософії, який дає можливість невпинного та поступового розвитку реальності, під час якого виникають нові дефінітиви, що збагачують практику соціального життя і комунікативної взаємодії, породжуючи практично нові терміни, термінологічні зв'язки, а також терміносистеми.

За твердженням С. А. Лебедева, зв'язок із філософією є необхідним для наукової теорії як на етапі її виникнення, так і на етапі її обґрунтування. «Саме теоретики науки, – наголошує цей автор, – найчастіше звертаються до філософії і її проблематики» [3], таким чином, констатуючи генетичний зв'язок теорії науки з філософією, яка виступає не тільки могутнім методологічним підґрунтям науки, а й відкриває перед нею нові горизонти пошуку, що, безумовно, супроводжуються новими відкриттями й з позицій розвитку наукової термінології та дефініцій. Згаданий автор також стверджує, що конкретно-наукове знання може стати підтвердженням або спростуванням будь-якої філософської концепції не само собою, а лише після його філософської конкретизації – таким чином, через якісні відмінності конкретно-наукового і філософського знання, вони не можуть бути співвіднесені одне з одним безпосередньо. Філософія може вплинути на конкретну науку внаслідок якоїсь її філософської інтерпретації, або відповідної наукової конкретизації філософської теорії [4], бо саме тут знаходить своє відображення дія прояву загального через конкретне. Тому саме у філософії слід шукати засади й юридичного знання, яке базується на відповідних ідеях, концептах, ідеологемах, преюдиціях, колізіях тощо й існує у відповідних формах, процедурах, процесі.

Водночас існування різних типів філософських проблем науки вимагає для їхнього вирішення залучення в кожному випадку специфічного філософського і конкретно-наукового інструментарію.

Такі наведені доктринальні підходи, що створюють відповідну доктринальну мотрійку та складний процесуальний ланцюжок «філософія» – «діалектичний метод» – «форма і зміст», обґрунтовують використання і взаємодію філософських категорій форми та змісту.

Зміст і форма – це філософські категорії, що відображають взаємозв'язок двох сторін природної та соціальної реальності.

Із точки зору багатьох філософів, дати чітке визначення поняттям «зміст» і «форма» є досить непростою справою [5; 6]. Поняття ці є не тільки стародавніми, але й багатозначними, з кілька розмитими значеннями.

Заразом, більшість представників філософської доктрини вважають, що, по-перше, це категорії, які визначають різні ступені пізнання, кожна з яких відображає реальний рівень глибини осягнення об'єкта (гносеологічна ознака. – Авт.); по-друге, вони просто є

пов'язаними з двома іншими важливими філософськими категоріями – сутності та явища (онтологічна ознака. – Авт.). При цьому, сутність – це філософська категорія для позначення внутрішнього, відносно прихованого і стійкого боку об'єктивної дійсності, яка визначає природу предмета, процесу і властиві їм закономірності розвитку. Явище – це категорія для позначення в предметі, процесі того, що знаходить свій прояв безпосередньо, постає перед нами; по-третє, між сутністю і явищем існує діалектичний взаємозв'язок, який проявляється в тому, що:

а) сутність і явище нерозривно пов'язані між собою – явище не може існувати без того, що в ньому є, тобто без суті. У суті немає нічого, що не виявлялося би так чи інакше (діалектичний критерій. – Авт.);

б) єдність сутності і явища не означає, що вони збігаються, є тотожними. Сутність завжди прихована за явищем, якщо б форма виявлення і сутності речей безпосередньо збігалися, то наука була б непотрібна (альтернативний критерій. – Авт.);

в) явище є більш динамічною, мінливою категорією, ніж сутність, а сутність є стійкою, менш змінною. Вона зберігає себе у всіх змінах Але, будучи стійкою щодо явища, сутність не залишається абсолютно непохитною (функціональний критерій. – Авт.);

г) явище більш багате, ніж сутність. Воно містить не тільки виявлення внутрішнього змісту, істотних зв'язків об'єкту, але і будь-які випадкові стосунки, особливі риси цього об'єкта (критерій багатоманітності. – Авт.).

Специфічною формою взаємин суті і явища, що фіксує їх суперечливість між собою, є видимість. Це одностороннє неадекватне відображення нашими відчуттями прояву сутності речей, точніше, певних сторін сутності. Мета наукового пізнання і полягає в тому, щоб за видимістю розкрити сутність речей і явищ [7].

У контексті цього, зміст і форма є філософськими категоріями, що відображають взаємозв'язок двох сторін природної та соціальної реальності: певним чином впорядкованої сукупності елементів і процесів, що утворюють предмет або явище, тобто зміст, і способу існування і вираження цього змісту, його різних модифікацій, тобто форми. Поняття форми вживається також у значенні внутрішньої організації змісту, і в цьому значенні проблематика форми отримує подальший розвиток у понятті структури [8].

Отже, як зміст розуміють сукупність різних елементів та їх взаємодій, що визначають основний тип, характер того чи іншого предмета, явища, процесу. Наприклад, зміст того чи іншого виробництва – виготовлення певної продукції, зміст кінофільму – його сюжет. Форма – це принцип упорядкованості, спосіб існування того чи іншого змісту. Для художнього твору це може бути його композиція, різні прийоми, способи вираження почуттів, думок, ідей. Іншими словами, зміст – це елементи, з яких складається річ, а форма – це організація або структура речі.

Водночас існують відповідні закономірності, що демонструють відносини між змістом і формою, так:

А) слід розрізняти форму і зміст. «Так, – зазначає В. В. Орлов, – виробничі відносини, виступаючи в якості форми щодо продуктивних сил, є змістом щодо політичних, правових та інших поглядів і відносин» [9].

Б) «Зміст» і «форма» – це діалектичні поняття. Вони виражають різні, але нерозривно пов'язані аспекти одного і того ж предмета: зміст оформлено, а форма є змістовною, як пояснював Г. В. Ф. Гегель [10]. Тому взаємини змісту і форми – є типовим випадком взаємин діалектичних протилежностей. Діалектичний метод, за словами В. І. Курасва, передбачає, що будь-який процес розвитку може бути представлений як внутрішньо суперечлива взаємодія змісту і форми [11]. Форма змістовна, зміст оформлено. Одне без іншого не існує. Спроби відірвати форму від змісту, надати їй самостійного значення ведуть до формалізму. Це можна представити такими положеннями:

1. Зміст і форма є нерозривними. Ще Ф. Енгельс писав, що вся органічна природа є «одним суцільним доказом» нерозривності форми і змісту [12]. Форма і зміст є нерозривними в тому сенсі, що немає жодної матеріальної системи у якій не було б змісту і

форми [13].

2. Неоднозначність зв'язку форми і змісту. Один і той же зміст може мати різні форми, наприклад, одна і та ж думка може бути виражена різними способами, скажімо, в поетичній і прозовій формах. Але може бути й інакше: одна і та ж форма може мати різний зміст. Наприклад, відомо, що поет середньовічної Франції Франсуа Війон писав свої твори у формі балади.

3. Суперечливість єдності форми і змісту. Відображаючи різні аспекти дійсності і виконуючи різні функції, зміст і форма неминуче конфлікують і суперечать одне одному. Це об'єктивовано тим, що усередині єдності форми і змісту часом виникають різноспрямовані тенденції. У змісті переважає тенденція до змін, у формі – тенденція до стійкості. До певного часу ці тенденції перебувають у гармонії: сама форма як внутрішня структура детермінує розвиток змісту і розвиток самої себе, оскільки «форма є частиною змісту» [14]. Але існують межі для зміни форми, обумовлені її якістю. Вона може бути своєчасно перетворена. Слід мати на увазі, що форма завжди тією чи іншою мірою не встигає за змістом, вона є більш консервативною, ніж зміст. Тоді форма як внутрішня структура системи стає гальмом розвитку змісту, постає конфлікт форми і змісту, що вимагає відповідних засобів свого подолання.

4. Оптимальність розвитку – за відповідності форми змісту, а змісту – формі. Форма може не відповідати зміненому змісту. Правда, і за цих умов зберігається єдність змісту і внутрішньої структури системи. Однак виникає потреба в руйнуванні однієї зі сторін суперечності як засобу подолання конфлікту. Перехід на новий етап вимагає перебудови форми, її оновлення, оскільки оптимальність розвитку досягається тільки за взаємної відповідності змісту і форми. Як пояснював К. Маркс: у формі предмети «тверднуть», щоб потім знову «розплавитися» [15]. Вирішення протиріччя між змістом і формою може здійснюватися різними шляхами: або повна відмова від старих форм, які перестали відповідати новому змісту, або використання цих старих форм, незважаючи на зміст, що істотно змінився. Звичайно, і в останньому випадку форма не залишається незмінною. Вона модифікується, пристосовується до нового змісту [16].

Слід враховувати, що протиріччя між змістом і формою існує і тоді, коли вже є нова форма, що надає розвитку змісту широкий простір, але сам зміст ще не здатен достатньою реалізувати можливості, що з'являються за таких умов. У цьому випадку протиріччя між змістом і формою вирішується шляхом збагачення змісту в напрямі, який забезпечує реалізацію всіх тих можливостей, що надає нова форма.

Виникнення, розвиток і подолання протиріч між змістом і формою, боротьба змісту і форми (шляхом взаємних переходів, «наповнення» старої форми новим змістом, зворотний вплив форми на зміст) – це важливий компонент діалектичної теорії розвитку [17].

Діалектичний метод передбачає, що будь-який процес розвитку може бути представлений як внутрішньо суперечлива взаємодія змісту і форми, під час якої відбувається якісна зміна об'єкту. Це і визначає методологічне значення категорій форми і змісту під час наукового осмислення світу, їхнє місце в системі категорій матеріалістичної діалектики.

III. Підсумовуючи філософські засади, що наведені вище, слід окреслити декілька моментів методологічного значення під час виникнення організаційно-правових форм діяльності ОМСВ у різних сферах соціального життя ТГ, а саме:

А) будь-яка поведінка ОМСВ в межах ТГ є безпосередньо пов'язаною з феноменом діяльності (діяльнісний критерій. – Авт.);

Б) діяльність є мотивованим процесом використання тих чи інших засобів для досягнення мети [18], це активна фаза поведінки (діяльнісний фактор), яка складається з сукупності відповідних дій (процесуальний фактор), що спирається на відповідну мету (телеологічний фактор) і реалізується за рахунок використання відповідного кадастру організаційних засобів (інструментальний фактор) (інструментально-технологічний критерій. – Авт.);

В) до організаційних засобів слід віднести низку відповідних форм поведінки, що складаються з відповідного стереотипу поведінки відповідних уповноважених суб'єктів; така поведінка міститься або в організаційних, або в організаційно-правових формах (фактор стереотипності. – Авт.);

Г) це обумовлюється тим, що функції місцевого самоврядування, як і функції держави, здійснюються за допомогою правових і неправових (організаційних) засобів [19] (фактор варіантної альтернативності. – Авт.);

Г) під організаційними формами здійснення функцій держави, на думку академіка права О. Ф. Скаун, розуміють управлінську, позбавлену юридичної оболонки форму, яка не потребує суворого юридичного оформлення, не є пов'язаною зі здійсненням юридично значимих дій і не має правових наслідків. Однак це не означає, що організаційна діяльність ніяк не регулюється правом. Вона є підзаконною, здійснюється в рамках чинного законодавства і в межах компетенції того чи іншого органу. Правом тут регулюється тільки загальна процедура здійснення дій [20] (процесуалізація (технологізація) діяльності – процесуальна діяльність. – Авт.) Уважаємо, що наведені положення повністю можуть бути застосованими щодо розуміння організаційних форм під час діяльності ОМСВ (критерій дефінітивності. – Авт.);

Д) організаційні форми, за словами Г. В. Атаманчука, можна охарактеризувати як «способи вільного колективного пошуку оптимального варіанта вирішення будь-якої управлінської проблеми» [21]. Отже, окреслена діяльність має не тільки високий рівень дискретності (розсуду), а й містить такого роду дії, які або передують реалізації владних повноважень, або є їх наслідком, що впливає з процесу такої реалізації, а сама роль таких організаційних форм – є винятково допоміжною, бо кожна така дія не викликає безпосередніх юридичних наслідків, однак вона є суттєвим допоміжним фактором у супроводі та забезпеченні реалізації організаційно-правових форм діяльності, роблячи свій певний внесок у кінцевий правовий результат. Слід зазначити, що за такої умови конкретний перелік таких форм обумовлюється як специфікою правової форми, так і конкретним змістом реалізованої компетенції, а також особливостями структури і персонального складу компетентного органу (критерій альтернативної дискретності. – Авт.);

Е) видова характеристика організаційних форм дає нам розуміння їх розмаїття, Так, серед них виокремлюються [22]:

а) організаційно-регламентаційні форми – розробка наукових рекомендацій; підготовка проектів документів; планування заходів, організація виборів; підбір і розташування кадрів, а також інша поточна робота щодо забезпечення діяльності держави (у нашому випадку, діяльності ОМСВ. – Авт.);

б) організаційно-господарські форми – організація бухгалтерського обліку, статистики, постачання та інших оперативно-технічних і господарських робіт;

г) організаційно-контролюючі форми – організація недержавного контролю в різних сферах суспільних відносин як об'єктів діяльності держави (у нашому випадку, об'єктів діяльності ОМСВ. – Авт.);

г) організаційно-ідеологічні (інформаційні) форми – організація інформування про нормативні акти, їх роз'яснення, формування суспільної думки та іншої пропагандистської роботи.

Системний аналіз наведених організаційних форм діяльності дає можливість зробити висновки:

- щодо можливості їх повного застосування в межах діяльності ОМСВ у будь-якій сфері соціального життя ТГ;

- про те, що такі форми мають екзистенційний характер, бо без їх використання неможливо реалізувати компетенційні повноваження органу публічної влади, що передбачені законом, і які він повинен реалізовувати в інтересах всієї ТГ та її членів;

- про можливість та об'єктивну необхідність використання дискретного підходу (розсуду) з боку ОМСВ у процесі їх становлення, вибору та застосування;

- про нормативну основу таких організаційних форм, що «стикаються» з правовими нормами під час своєї реалізації;

- про «нормативний потенціал» таких організаційних форм, що після закріплення їх у правових нормах стають організаційно-правовими формами.

З огляду на наведені вище положення, організаційно-правові форми належать до правових форм здійснення функцій державних органів та ОМСВ. Отже, на відміну від організаційних форм, правові форми являють собою:

а) діяльність, пов'язану зі здійсненням юридично значущих дій (тих, що мають юридичні наслідки. – Авт.);

б) вони здійснюються за суворо визначеним законом порядком (мають процесуально-процедурний супровід і забезпеченість. – Авт.);

в) вони визначаються природою суб'єкта державної влади (і суб'єкта місцевого самоврядування. – Авт.);

г) визначаються компетенцією такого суб'єкта в галузі здійснення державно-владних повноважень [23];

г) фактично закріплюються в нормативно-правових актах, що видає зазначений суб'єкт.

Існують різні класифікації правових форм реалізації державної влади і місцевого самоврядування. Найбільш поширеним є розподіл цих форм на: А) правоустановчі (правотворчість), Б) правовиконавчі і В) правоохоронні.

Перші з них є діяльністю вказаних суб'єктів щодо створення правових норм, їхньої зміни і скасування, другі – з реалізації розпоряджень правових норм, нарешті, треті – це діяльність з охорони правових норм від порушень.

Слід зазначити, що останнім часом на перший план у діяльності органів публічної влади висувається договірна в широкому сенсі форма здійснення своїх компетенційних повноважень. Ідеться тут не тільки про вдосконалення і розширення дії договорів як юридичної форми господарсько-економічних відносин, а й про те, що договір може і повинен бути покладений в основу правового регулювання і політичних, і навіть управлінських відносин, бо він є універсальним засобом співіснування і координації інтересів та досягнення загального рішення з конкретних питань, що є взаємним інтересом. Це детермінується тим, що в основу сучасної демократичної політичної системи, правової держави закладена взаємна згода (договір) громадян, консенсус, що виражається в конституювання, визнанні і підтримці публічної влади [24].

Водночас слід враховувати, що перелік організаційно-правових (правових) форм діяльності органів публічної влади в межах державного управління є більш розширеним. Це насамперед зумовлено широкою сферою їхньої діяльності. Так, на думку В. Б. Авер'янова, під формами діяльності органів публічної влади розуміють зовнішній бік їхнього функціонування, тобто сукупність однорідних дій такого органу, що здійснюються у певних організаційних рамках, визначених законодавством. Іншими словами, форми діяльності – це однорідна діяльність органів публічної влади, через які реалізуються їх функції [25].

IV. Слід зазначити, що проблематика форм діяльності органів публічної влади є однією з найбільш дискусійних у сучасному державознавстві, про що свідчить розмаїтість думок щодо питання про їх класифікацію. Тому вважаємо, що найбільш обґрунтованою і конструктивною є позиція тих учених, що, розглядаючи форми діяльності як особливий структурний елемент правового статусу органів публічної влади, розмежовують правові (юридичні) та організаційні (неправові) форми їх діяльності, які залежать від характеру породжуваних наслідків, як це зазначалось вище.

Відповідно, правові форми є діяльністю, пов'язаною із здійсненням юридично значущих дій (нормативно-правова складова. – Авт.) у жорстко визначеному законом порядку (процесуально-процедурна складова. – Авт.). Причому, нормативно-правова складова – є основоположною ознакою таких форм діяльності, бо призводить до виникнення юридично значущих наслідків. А процесуально-процедурна складова, зазвичай, бере свій початок в організаційних формах – там вона виникає, формується, змінюється, складається у

відповідні «процесуальні ланцюжки», реалізується на практиці, а вже потім, отримуючи легалізацію у правових нормах, трансформується в блок «процесуального супроводження і забезпечення» організаційно-правових форм діяльності органів публічної влади.

На практиці це проявляється в тому, що правові форми є однорідною діяльністю, яка пов'язана з ухваленням правових актів і тягне за собою юридично значущі наслідки.

У новітній юридичній літературі зазначається, що характер форм діяльності конкретного органу визначається «природою суб'єкта державної влади і його компетенцією в галузі здійснення державно-владних повноважень» [26].

З огляду на це, доцільно виділяти п'ять основних форм юридичної (правової) діяльності органів публічної влади: установчу, правотворчу, правозастосовну, інтерпретаційну і контрольно-наглядову. Слід зазначити, що в межах компетенційної діяльності ОМСВ використовують усі зазначені форми. При цьому:

а) правотворча – це діяльність суб'єктів щодо створення правових норм, їх зміни і скасування (нормопроектна, нормотворча, договірна робота ОМСВ у конкретній сфері соціального життя ТГ. – Авт.);

б) правозастосовна – це діяльність, за допомогою якої «забезпечується безперервність процесу реалізації нормативно-правових приписів шляхом наділення одних учасників правовідносин суб'єктивними правами і покладення на інших відповідних юридичних обов'язків або шляхом розгляду (вирішення) питань про наслідки правових суперечок і правопорушень, а також і притягнення винних до юридичної відповідальності» [27]. Різновидами правозастосовної діяльності є правонаділяюча та правоохоронна (виконання правових приписів органів державної влади і управління, а також тих, що містяться в рішеннях ОМСВ у будь-якій сфері соціального життя ТГ. – Авт.);

в) контрольна – «система спостереження і перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта з метою виправити його відхилення від заданих параметрів» [28] (функціонування системи відомчого та позавідомчого контролю за діяльністю ОМСВ та суб'єктів, що створюються ними в конкретній сфері соціального життя ТГ. – Авт.);

г) установча – спрямована на структурні перетворення в апараті органу публічної влади і суспільному організмі та є пов'язаною зі створенням органом публічної влади нових управлінських структур для виконання функцій і компетенційних повноважень останнього (діяльність ОМСВ щодо створення управлінських структур та суб'єктів муніципального підпорядкування в конкретній сфері соціального життя ТГ. – Авт.);

г) інтерпретаційна – «складна, багатогранна, пронизуюча всі основні форми створення і реалізації права робота щодо з'ясування і роз'яснення змісту і цілей норм права» [29] (діяльність ОМСВ у конкретній сфері соціального життя ТГ щодо розуміння, з'ясування і роз'яснення правових приписів. – Авт.).

Усі ці наведені форми характеризуються низкою спільних ознак:

- вони врегульовані матеріальними і процесуальними нормами права (ознака матеріально-процесуального забезпечення. – Авт.);

- призводять до юридично значущих наслідків, тобто до виникнення, зміни або припинення правовідносин (ознака наявності правових наслідків. – Авт.);

- завжди пов'язані з розглядом юридичних справ, тобто таких життєвих обставин, які прямо передбачені законом (чи іншим нормативно-правовим актом) і потребують відповідного підтвердження та юридичного забезпечення (ознака необхідності юридичного супроводження і забезпечення суспільних відносин. – Авт.);

- здійснюються винятково уповноваженими на те органами публічної влади та посадовими особами (ознака наявності кваліфікованого суб'єктного складу. – Авт.);

- конкретний склад, обсяг повноважень учасників правової форми діяльності чітко фіксуються відповідним нормативним актом (ознака наявності нормативного змісту в діяльності учасників конкретної форми діяльності. – Авт.);

- виражаються у здійсненні безпосередніх операцій з нормами права (матеріальними і процесуальними) (ознака безпосередньої правової діяльності. – Авт.);

- їх результати завжди закріплюються у відповідних процесуальних документах, що мають офіційний характер і встановлену законом форму (ознака обов'язкової формалізації щодо використання форми діяльності. – Авт.);

- пов'язані з необхідністю використання різноманітних методів і засобів юридичної техніки (ознака широкого використання методів та засобів правової техніки (правових технологій). – Авт.);

- містять відповідну інформацію для учасників суспільних відносин, моделюючи їх соціальну поведінку (ознака інформативності (інформаційного «наповнення») форм діяльності. – Авт.);

- пов'язують між собою учасників суспільних відносин в межах відповідної форми щодо виконання та реалізації правових приписів (ознака інтегративності форм діяльності. – Авт.);

- дають можливість використовувати зазначені форми діяльності в майбутньому при виникненні подібних суспільних відносин (ознака стереотипності форм діяльності. – Авт.);

- містять інформацію щодо можливості вирішення відповідних спірних відносин шляхом застосування таких форм діяльності (ознака наративності форм діяльності. – Авт.);

- виходять за межі кола профільних сфер діяльності ОМСВ у будь-якій сфері соціального життя ТГ та можуть застосовуватися разом з іншими формами діяльності таких органів або інших органів публічної влади в інших сферах діяльності (ознака комплексного застосування форм діяльності. – Авт.).

Слід зазначити, що конкретний перелік правових форм діяльності тих чи інших органів публічної влади залежить від змісту їх компетенції та характеру покладених на них функцій.

V. Щодо саме структури конкретної форми діяльності органів публічної влади слід зазначити декілька положень методологічного характеру:

- кожна з них містить відповідну послідовність дій, що має за мету набуття відповідних наслідків неправового (організаційного) або правового характеру (ознака плановості. – Авт.);

- відповідна послідовність дій є детермінованою дискретністю та об'єктивними потребами управління в контексті отримання відповідного управлінського результату (ознака об'єктивності застосування. – Авт.);

- кожна з них складається з послідовності відповідних дій фізичних осіб, що є працівниками (службовцями) відповідного органу публічної влади (ознака суб'єктності. – Авт.);

- кожна з них складається з послідовних відповідних дій, що у підсумку формують процедурно-процесуальний ланцюжок, який у випадку легалізації відповідної норми стає нормативно-процесуальним ланцюжком і є обов'язковим для реалізації відповідної форми діяльності (ознака процесуальності. – Авт.);

- кожна із послідовних відповідних дій може бути використаною або лише в одній з форм діяльності (наприклад, планування), або в декількох (наприклад, пошук партнерів та укладання міжнародних контрактів), що дає змогу стандартизувати такі дії, робити їх процесуально значимими і надавати їм у випадку легалізації обов'язкового характеру (ознака комплексності застосування. – Авт.);

- такий методологічний підхід до формування стереотипних дій формує відповідну «теорію використання пазлів» у процесі розробки та застосування відповідних форм діяльності органів публічної влади, включно з ОМСВ. Причому, саме вони обирають такі форми та складають «організаційні пазли» (ознака ініціювання і варіативності в застосуванні форм діяльності. – Авт.);

- під час розробки та застосування відповідних форм діяльності органів публічної влади фактором, який домінує, є компетенція конкретного органу публічної влади та його завдання щодо її реалізації, що обумовлює пошук як організаційних, так і в майбутньому розробку й реалізацію організаційно-правових форм діяльності цього органу (ознака пріоритету компетенції в застосуванні форм діяльності. – Авт.).

Отже, в широкому розумінні організаційні та організаційно-правові форми діяльності

органів публічної влади є формами управлінської діяльності [30]. Вони фактично відіграють важливу і визначальну роль в управлінському процесі – зокрема, за допомогою системи таких форм забезпечується: а) підтримка встановленого порядку (забезпечення принципу стабільності. – Авт.); б) використання в інтересах і цілях державного управління потенціалу недержавних структур і громадян (забезпечення принципу полісуб'єктності управління. – Авт.); в) гласність та врахування громадської думки (забезпечення транспарентності публічного управління. – Авт.); г) зміцнення законності, дисципліни і організованості [31] (забезпечення принципу впорядкованості суспільних відносин, їх стереотипності та відповідності законодавчим настановам. – Авт.).

Окрім того, слід наголосити на тому, що форми управлінської діяльності в публічному управлінні відзначаються помітною самостійністю й універсальністю щодо конкретних галузей і сфер публічного управління. Між ними немає жорсткої залежності та взаємообумовленості, через це одні й ті самі форми успішно застосовуються в різних галузях і сферах. Це є особливо важливим для діяльності ОМСВ у різних сферах соціального життя ТГ, де у процесі життєвого циклу людини, її асоціацій та груп виникає безліч питань, що слід вирішувати та розв'язувати ОМСВ, – такий підхід полегшує управлінську діяльність, робить її більш передбачуваною та стабільною.

Що ж до організаційних та організаційно-правових форм діяльності ОМСВ у різних сферах соціального життя ТГ, то слід звернути увагу на їхній загальний характер та схожість із подібними формами, що використовуються в різних сферах управління на загальнодержавному рівні, хоча й з відповідною поправкою на локально-регіональний рівень. Тому можна констатувати, що ОМСВ обирають організаційно-правові форми діяльності в різних сферах соціального життя ТГ шляхом:

А) виконання правових приписів, в яких такі форми зафіксовано;

Б) використання власного розсуду (дискретності) шляхом самостійного тлумачення своїх компетенційних повноважень;

В) запозичення форм діяльності в органах публічної влади;

Г) інтерпретації форм діяльності з центрального на локально-регіональний рівень.

Вище ми вже звертали увагу на використання «теорії пазлів» у процесі вибору організаційно-правових форм діяльності ОМСВ. З огляду на такі методологічні підходи можна погодитись із М. О. Баймуратовим, який, досліджуючи організаційно-правові форми міжнародного співробітництва місцевих рад, виокремлює з огляду на кількість організаційно-правових форм співробітництва, що реалізуються в межах одного заходу, комплексні (більше двох організаційно-правових форм) і цільові (реалізується конкретна форма (вид) співробітництва) [32]. Отже, в діяльності ОМСВ також можна виокремити самостійні, цільові та комплексні організаційно-правові форми діяльності.

З огляду на те, що ОМСВ у різних сферах соціального життя ТГ відіграють ініціативну, керівну та координуючу ролі, об'єктивно і суттєво зростає значення саме організаційної діяльності виконавчих комітетів місцевих рад. Під такою діяльністю І. П. Бутко пропонував розуміти фактичні дії, зміст яких спрямований на здійснення повноважень виконавчих органів за допомогою конкретних організаційних форм і методів, що базуються на відповідних нормах права. Одні з них можуть слугувати відповідною основою для наступного здійснення юридичних дій, інші ж – для безпосереднього здійснення повноважень [33].

Резюмуючи викладене вище, вважаємо за потрібне звернути особливу увагу на формування філософсько-нормативного ланцюжка, що, на думку Є. О. Васильєва, характеризується високим рівнем процесуалізації та виникає під час здійснення ОМСВ діяльності в різних сферах соціального життя ТГ, який пов'язує всі основні категорії, що досліджувались нами. Він складається з таких компонентів: «зміст» – «форма» – «організаційна діяльність» – «організаційна форма» – «організаційно-правова форма» [34].

Наголос на існуванні такого ланцюжка, а, загалом, і відповідної «процесуальної мотрійки» зрозуміло, чітко й однозначно демонструє важливу роль організаційних та

організаційно-правових форм у діяльності ОМСВ, що виникають, формуються, реалізуються, удосконалюються, інтегруються під час організаційної діяльності згаданих органів у різних сферах соціального життя ТГ.

Список використаної літератури

1. Рузавин Г. И. Синергетика и диалектическая концепция развития. *Философские науки*. 1989. № 5. С. 19.
2. Кодряну И. Г., Яркин В. А. Диалектика дискретного и континуального в математическом знании. *Вестник Московского ун-та. Сер. 7. Философия*. 1996. № 6. С. 62.
3. Лебедев С. А. Механизм и формы взаимосвязи философского и конкретнонаучного знания. *Вестник Московского ун-та. Сер. 7. Философия*. 1992. № 3. С. 7.
4. Лебедев С. А. Механизм и формы взаимосвязи философского и конкретнонаучного знания. *Вестник Московского ун-та. Сер. 7. Философия*. 1992. № 3. С. 8.
5. Алексеев П. В., Панин А. В. Диалектический материализм. Москва: Высшая Школа, 1987. 335 с.
6. Введение в философию: Учебник для вузов в 2 ч. Часть 2. / Фролов И. Т., Араб-Оглы Э. А. и др. Москва: Политиздат, 1989. 639 с.
7. Данільян О. Г. Філософія: Підручник / О. Г. Данільян, В. М. Тараненко. URL: http://uchebnikonline.com/filosofia/filosofiya_-_danilyan_og/filosofiya_-_danilyan_og.htm.
8. Содержание и форма / Энциклопедия эпистемологии и философии науки. URL: http://epistemology_of_science.academic.ru/744/%D1%81%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B8_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0.
9. Орлов В. В. Основы философии. Часть I Диалектический, материализм. Пермь: Издательство Томского ун-та Пермское отделение, 1991. 344 с.
10. Введение в философию: Учебник для вузов в 2 ч. Часть 2. / Фролов И. Т., Араб-Оглы Э. А. и др. М.: Политиздат, 1989. С. 119.
11. Кураев В. И. Диалектика содержания и формы в развитии научного знания. *Вопросы философии*. 1983. № 6. С. 27.
12. Энгельс Ф. Диалектика природы. М.: Политиздат, 1982. С. 268.
13. Алексеев П. В. Диалектический материализм / П. В. Алексеев, А. В. Панин. М.: Высшая Школа, 1987. С.139.
14. Алексеев П. В. Диалектический материализм / П. В. Алексеев, А. В. Панин. М.: Высшая Школа, 1987. 140 с.
15. Введение в философию: Учебник для вузов в 2 ч. Часть 2. / Фролов И. Т., Араб-Оглы Э. А. и др. М.: Политиздат, 1989. С. 21.
16. Кураев В. И. Диалектика содержания и формы в развитии научного знания. *Вопросы философии*. 1983. № 6. С. 28.
17. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 4е изд. М.: Политиздат, 1981. 334 с.
18. Деятельность. URL: <http://vocabulary.ru/termin/deyatelnost.html>.
19. Пиголкин А. С., Головистикова А. Н. URL: <http://uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/29-pigolkin-as-golovistikova-an-tgp/579-glava-9-funksii-gosudarstva.html?start=3>.
20. Организационная форма осуществления функций государства. Юридический научно-практический словарь-справочник. Основные термины и понятия / Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. / Под общ. ред. профессора Скакун О. Ф. Х.: Эспада, 2007. С. 221-222.
21. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Курс лекций. М.: Юрид. лит., 1997. URL: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1133_page_7.html.
22. Организационная форма осуществления функций государства. Юридический научно-практический словарь-справочник. Основные термины и понятия / Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. / Под общ. ред. профессора Скакун О. Ф. Х.: Эспада, 2007. 222 с.
23. Лазарев В. В., Матузов Н. И. Теория государства и права. М.: Юристъ, 2000. URL: http://be5.biz/gosudarstvo_i_pravo/formy_osuschestvleniia_funkcii.html.
24. Там само.
25. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.:

Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. URL: <http://kul.kiev.ua/praci-2002-roku/vikonavcha-vlada-i-administrativne-pravo-za-zag.-red.-v.b.-averjanova.-k.-vidavnicliy-dim-in-jure-2002.-668-s.html>.

26. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Курс лекций. Москва: Юрид. лит., 1997. URL: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1133_page_7.html.

27. Державне будівництво та місцеве самоврядування. URL: http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/dergh_bud/12.php.

28. Там само.

29. Там само.

30. Колпаков В. К. Адміністративне право України: Підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. К.: Юрінком Інтер, 2003. 200 с.

31. Там само.

32. Баймуратов М. А. Международное сотрудничество органов местного самоуправления Украины: дис... д.ю.н. Специальность 12.00.02 – конституционное право. Одесса, 1996. 366 с.

33. Исполнительный комитет местного Совета народных депутатов (проблемы совершенствования организации и деятельности) / Под ред. И. Ф. Бутко. К.: Наукова думка, 1980. С. 213.

34. Васильев Є. О. Роль органів місцевого самоврядування України у створенні локальної системи зовнішньоекономічної діяльності: Дис... кандидата юридичних наук 12.00.02. Київ, 2016. С. 121.

М. Kompanyets

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF THE ACTIVITIES OF LOCAL AUTHORITIES: THEORETICAL-DOCTRINAL APPROACHES TO THE FORMATION, ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT

The theses highlight the organizational and legal forms of the activities of local self-government bodies. The newest theoretical and doctrinal approaches to their occurrence, formation and development are analyzed.

Keywords: doctrine, organizational and legal form, bodies of local self-government.

УДК 343.95.03:351.95

Лаюк Я. І.

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Проаналізовано сутність та систему принципів адміністративного судочинства. Автор пропонує власне визначення принципів адміністративного судочинства. Зазначається, що недотримання принципів може призвести до неузгодженості й непослідовності діяльності суб'єктів адміністративного судочинства, наслідком чого може бути недосягнення результату, що виступає основною метою діяльності суб'єктів адміністративного судочинства.

Ключові слова: *принципи адміністративного судочинства, адміністративний процес, судовий процес, правова діяльність, публічно-правові спори.*

Будь-яка діяльність здійснюється на підставі певних, властивих саме їй принципів, тобто основних положень, додержання яких узгоджує дії її суб'єктів, а також орієнтує на досягнення результату шляхом застосування ефективних методів та засобів.

Становлення України як правової та соціальної держави передбачає захист та гарантування прав та свобод людини і громадянина. Конституцією України передбачено гарантії кожному громадянину, які полягають у праві на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Водночас, аналізуючи норми Кодексу адміністративного судочинства, варто зазначити, що саме адміністративне судочинство здійснюється адміністративними судами, завданнями яких є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин із метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від

порушень із боку суб'єктів владних повноважень. Адміністративне судочинство здійснюється на підставі певних правил, які розглядаються як принципи діяльності суб'єктів, що здійснюють адміністративне судочинство. Визначення сутності принципів адміністративного судочинства та встановлення їх ролі у здійсненні судочинства обумовлюється підвищенням ефективності механізму судового захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб. Принципи виступають не лише як гарантії реалізації завдань адміністративного судочинства, але і як гарантії дотримання його процесуальної форми.

Питанням сутності принципів адміністративного судочинства присвячені наукові праці таких учених, як В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Кузьменко, О. М. Пасенюк, В. Б. Пчелін, В. І. Шишкін тощо.

Проблема побудови справедливого судового процесу, заснованого на принципах судочинства, важлива, передусім, тому, що від її вирішення багато в чому залежить розвиток і вдосконалення процесуального законодавства. Саме завдяки принципам адміністративного судочинства та їх системно-структурному аналізу, тобто визначенню ролі та значення принципів адміністративного судочинства в системі принципів правового регулювання, буде створене теоретичне підґрунтя для подальшого вироблення практичних рекомендацій удосконалення правового регулювання та механізму реалізації принципів адміністративного судочинства в діяльності адміністративних судів України.

Перш ніж перейти до характеристики системи принципів адміністративного судочинства, уважасмо за потрібне зупинитися саме на понятті принципів права як правової категорії. Під правовими принципами зазвичай розуміють основоположні, керівні ідеї, основні вихідні положення та закономірності, на яких ґрунтується певна правова діяльність, ті чи інші правові явища. Принципи права – це основа права, неухильні вимоги, закріплені в його нормах і змісті, відображають загальні закономірності і сутність права, виступають його орієнтиром [1, с. 240].

Сутність принципів адміністративного судочинства полягає в тому, що вони прямо передбачені в законі (Кодексі адміністративного судочинства), звернені до всіх учасників процесу, ці принципи мають загальнообов'язковий характер; забезпечуються засобами державного примусу та мають правовий механізм реалізації. Утілення вищевказаних принципів у судочинство надає йому якості правосуддя, та, навпаки, їх ігнорування призводить до порушення права на судовий захист, наслідком якого є неправосудність рішень суду. Принципи адміністративного судочинства характеризують не тільки сутність, а й зміст адміністративного судочинства, відображають не тільки його внутрішню побудову, статику, а й увесь процес його та динаміку його застосування. Кожен принцип правосуддя виконує власну, чітко визначену роль в організації та діяльності адміністративних судів. Однак, з іншого боку, всі принципи судочинства взагалі та принципи адміністративного судочинства зокрема неможливо розглядати без урахування їхньої загальної єдності та взаємообумовленості. Вони діють не розрізнено, а в сукупності, тісно переплітаються та взаємодіють, переходять один в одного, впливають один з одного. Це обумовлено тим, що всі принципи об'єднані спільною метою – належна організація судових органів та їх діяльності, забезпечення захисту від будь-яких посягань на конституційний лад, політичну й економічну систему країни, права та свободи громадян та інші цінності. У сукупності всі принципи утворюють чітку систему основних засад адміністративного судочинства, які не суперечать одна одній і після закріплення в чинному законодавстві оформлюються як явища правової реальності [2, с. 175-176].

Водночас у науковій літературі й досі відсутній єдиний підхід до системи принципів адміністративного судочинства. На сьогодні існує достатньо велика кількість класифікацій принципів адміністративного судочинства, які різняться за підставами. Так, у юридичній літературі всі принципи адміністративного судочинства поділяються на організаційні та функціональні. У науці адміністративного судочинства принципи адміністративного судочинства поділяють на такі групи: загальні, організаційні, процесуальні. Найпоширенішою є класифікація за характером закріплення та застосування, згідно з якою

принципи поділяють на загальні та галузеві. Традиційно до системи основних принципів адміністративного процесу відносять принципи: верховенства права; законності; публічності (офіційності); об'єктивної істини; охорони інтересів особи і держави; правової рівності; змагальності сторін; державної мови; гласності; швидкості та економічності; відповідальності посадових осіб та ін. [3, с. 47]. Водночас, урахувавши поліструктурність адміністративного процесу, крім загальної системи його принципів, необхідно виділяти й певні специфічні принципи, притаманні окремим видам адміністративних проваджень.

Отже, принципами адміністративного судочинства є закріплені в законодавстві керівні ідеї, положення функціонування адміністративних судів із розгляду та вирішення публічно-правових спорів, а також державних органів, які забезпечують таку діяльність. Існують різні види принципів адміністративного судочинства, які класифікують за різними підставами. Водночас недотримання принципів може призвести до неузгодженості й непослідовності діяльності суб'єктів адміністративного судочинства, наслідком чого може бути недосягнення результату, що виступає основною метою діяльності суб'єктів адміністративного судочинства.

Список використаної літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підруч. Харків, 2006. 703 с.
2. Ковалів М. В. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 174-184.
3. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу. Київ: Юрінком Інтер. 2013. 208 с.

Y. Layuk

SYSTEM OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE COURT

The essence and system of principles of administrative legal proceedings are analyzed. The author suggests the proper definition of the principles of administrative legal proceedings. It is noted that non-compliance with the principles may lead to inconsistency and inconsistency of the activity of the subjects of administrative legal proceedings, the result of which may be failure to achieve the main purpose of the activity of the subjects of administrative legal proceedings.

Keywords: principles of administrative legal proceedings, administrative process, judicial process, legal activity, public-legal disputes.

УДК 342.726-055.2

Науменко Д. Є.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У тезах висвітлено окремі питання гендерного стану соціальної дійсності в Україні, визначено основні напрями вдосконалення та розвитку національної нормативно-правової бази державної гендерної політики в Україні.

Ключові слова: гендерна політика, гендерна рівність, гендерна дискримінація, права жінок.

На сьогодні питання гендерної рівності в Україні має надзвичайно актуальне значення, оскільки дотримання загальнолюдських стандартів щодо рівних прав і можливостей статей є необхідною умовою перебудови України в контексті світового співтовариства.

Наша країна має законодавчу базу щодо рівних прав і можливостей статей. Визначення в Конституції України принципу рівноправності жінок і чоловіків свідчить про вихід Української держави й громадянського суспільства на європейський і світовий рівень розв'язання гендерних проблем. Але для забезпечення гендерного балансу в державі необхідною є коректна політико-правова основа, яка буде забезпечувати дієве регулювання гендерних відносин.

Отже, метою цієї роботи є висвітлення існуючих аспектів правового регулювання гендерних відносин в Україні.

Останнім часом подане питання активно досліджується й обговорюється. Зокрема, слід

відзначити наукові доробки Т. Мельника, А. Олійника, Н. Грицяк, Н. Болотіної, Л. Літвін, Ю. Івченка та інших.

Однією з найбільш ґрунтовних праць є робота К. Левченко [1, с. 11]. Автор справедливо зазначає, що «ефективність законодавства, по суті, є мірою можливості влади впливати правовими засобами на розвиток суспільних відносин відповідно обраним пріоритетам та напрямам розвитку, однією з обов'язкових умов трансформації суспільства». Одним із шляхів удосконалення правової бази є, на думку К. Левченко, прийняття спеціального гендерного законодавства [2, с. 26].

До нормативно-правових наднаціонального рівня доцільно віднести, передусім, Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яка була ратифікована Україною 12 березня 1980 р., та Декларацію Тисячоліття ООН, яку підписав Президент України на Саміті Тисячоліття у вересні 2000 р.

Оскільки Україна є членом ООН одним із основних документів у сфері гендерної рівності є ратифікована в Україні Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яка була прийнята 18 грудня 1979 року. У конвенції надається визначення поняття дискримінації щодо жінок: «дискримінація щодо жінок – це розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі» [3]. Ще одним із фундаментальних правових документів стосовно гендерної політики України є «Декларація тисячоліття» Організації Об'єднаних Націй, яка включає «Цілі розвитку тисячоліття», зокрема, стосовно становлення паритетної демократії. Основними завданнями було поставлено до 2015 року забезпечити «гендерне співвідношення на рівні не менше 30% до 70% тієї чи іншої статі в представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади; скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків» [4].

Основним законом України щодо регулювання гендерного балансу є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Але з прийняттям Основного Закону конституційно-правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні не тільки не завершилося, а навпаки, активізується й поглиблюється завдяки конкретизації відповідних конституційних норм у кодексах, законах, постановах, указах, розпорядженнях та інших правових актах національного рівня.

Цим законом указуються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримка сім'ї, формування відповідального материнства й батьківства; виховання та пропаганда серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності в цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [5]. Проаналізувавши законодавчу базу України, яка торкається питань забезпечення гендерного паритету в різних соціальних сферах, можна говорити про достатньо серйозні кроки держави у формуванні гендерної політики, сприяттві запровадженню ідей гендерної рівності та справедливості в усі сфери життєдіяльності суспільства. Проте забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків залежить не лише від якості законів, постанов і розпоряджень центральної влади і механізмів їх реалізації, а й від практичного їх утілення.

Одним із важливих напрямів утілення декларованого українським законодавством гендерного паритету є створення та реалізація громадських проектів. Із цього приводу доречно розглянути «Програму рівних прав та можливостей жінок в Україні», яка є спільним проектом Європейського Союзу, Шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida) й Програми розвитку ООН. Загальною метою цього проекту є підтримка

державних інституцій та громадянського суспільства в забезпеченні гендерної рівності в Україні, підтримка рівності між жінками та чоловіками в різних сферах життя, підвищення статусу жінок в Україні як крок назустріч досягненню сталого людського розвитку, українських Цілей розвитку тисячоліття та розвитку демократичної держави, відповідно до міжнародних, конституційних та внутрішніх зобов'язань, а також у рамках урядових програм діяльності [4].

Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні підтримує Уряд у виконанні програм гендерної рівності й упровадженні відповідного законодавства для посилення національного механізму впровадження гендерної рівності на національному, регіональному та місцевому рівнях. Програма сприяє розвитку культури й освіти без гендерної упередженості та включенню питань із гендерної обізнаності й чутливості до системи освіти. Але, на жаль, не всі верстви населення мають можливість ознайомитись із діяльністю та результатами діяльності цієї Програми [6, с. 8].

Отже, викладене дає можливість з'ясувати, що законодавство України щодо забезпечення гендерної рівності є достатньо коректним. Разом із тим можна визначити такі основні напрями вдосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази державної гендерної політики в Україні:

- більш чітке визначення державного механізму досягнення гендерної рівності із коректним визначенням ієрархії державних органів у цій сфері;
- прийняття достатньої кількості нормативно-правових актів центральних органів державної влади щодо державного забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- узгодження нормативно-правової бази державної гендерної політики з міжнародним законодавством щодо забезпечення гендерної рівності;
- належне інформаційне забезпечення державної гендерної політики;
- практичне втілення й моніторинг громадських програм щодо рівних прав жінок та чоловіків в Україні.

Підсумовуючи, варто додати, що розглянуте питання має значні перспективи подальших досліджень, що зумовлюється існуванням проблеми втілення задекларованих ідей на практиці.

Список використаної літератури

1. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління: монографія. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 344 с.
2. Левченко К. Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти): автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 35 с.
3. Про Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: редакція від 06.10.1999. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
4. Офіційний сайт Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/>.
5. Про забезпечення рівних та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 07.01.2018 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
6. Літвін Л. А. Політико-правове регламентування забезпечення гендерної рівності в Україні. *Політологічні записки*. Луганськ. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_27.

D. Naumenko

LEGAL ASPECTS OF GENDER POLICY IN UKRAINE

The theses highlighted separate issues of the gender status of social reality in Ukraine, identified the main directions of improvement and development of the national legal and regulatory framework for state gender policy in Ukraine.

Keywords: gender policy, gender equality, gender discrimination, women's rights.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

У тезах розглянуто загальні аспекти процесів трансформації публічного управління в умовах соціально-економічної та політичної модернізації України. Проаналізовано основні досягнення в сфері перебудови публічного управління та наведено подальші шляхи дослідження адміністративного реформування в державі.

Ключові слова: система публічного управління в Україні, проблеми державної служби, процеси децентралізації, регіоналізації, демократизації.

В умовах необхідного розширення демократії, децентралізації влади державне управління реформується в публічне, з характерними для нього властивостями широкого залучення громадськості, сервісного призначення й транспарентності. Дієва участь широкого кола представників різних соціальних сфер – політики, владних інституцій, науково експертного середовища, громадянських об'єднань у здійсненні публічного управління, перетворює його у складний процес пошуку спільних рішень, досягнення консенсусу тощо. Водночас, в Україні відчутний вплив негативних тенденцій, прагнень до збереження монопольного становища олігархів й окремих владних груп. Значні інформаційні атаки на суспільство і його демократичні перетворення спостерігаються в рамках гібридної війни з боку РФ. Кожен із вказаних суб'єктів формує власний дискурс – систему поглядів, що артикулюється й розповсюджується в суспільстві як лінія формування й реалізації бажаних змін.

Ці та низка інших умов українського сьогодення сприяють формуванню когнітивного дисонансу – стану суспільної свідомості, якому властиві втрата ціннісних критеріїв оцінки реальної ситуації, розмивання прикметних рис соціальної й політичної ідентичності, відсутність чітких орієнтирів суспільного розвитку тощо. Тому вельми актуальним стає завдання – формувати відповідне ситуації розуміння складних трансформаційних процесів українського сьогодення. Значимість цього розуміння підсилюється його роллю необхідного чинника прийняття успішних управлінських рішень і забезпечення демократизму публічного управління.

Система публічного управління в Україні за роки незалежності засвідчила свою низьку ефективність та неспроможність протистояти не тільки зовнішнім загрозам, а й навіть внутрішнім викликам. Утворилась гібридна (змішана) система державного управління, суттєвими недоліками якої є відсутність єдності, цілісності, послідовності у діяльності органів влади різних рівнів. Не до кінця вдалося вирішити і проблему відкритості та професіоналізму державної служби. Актуальними залишаються питання про співвідношення кількісних та якісних критеріїв в оцінці державної діяльності.

До основних проблем державної служби сьогодні належать її певна закритість для соціуму, некомплексне правове регулювання, поширеність в діяльності апарату таких антисоціальних явищ, як тяганина, бюрократизм, відчуження від людей, корупція тощо, що породжує інтегральну проблему – недостатню ефективність діяльності державної влади та її апарату. А закон про державну службу не має навіть згадки про участь громадськості в оцінці якості та удосконаленні державної служби. Крім того, за відсутності в державі у цілому продуманої, побудованої на обґрунтованому прогнозі кадрової політики, законодавці взагалі не згадують про резерв кадрів та роботу з ним, мабуть знов сподіваючись на закордонну допомогу і в цьому питанні.

Сформована в Україні централізована модель регіональної політики наразі практично вичерпала свої можливості й гальмує територіальний розвиток. Організаційні механізми взаємодії між центральними і місцевими органами виконавчої влади характеризуються внутрішньою суперечливістю через неадекватний розподіл державних функцій та повноважень між органами влади, недосконалість визначення змісту цих функцій, їх неузгодженість та дублювання, складні міжбюджетні відносини.

Глобальною і європейською тенденцією розвитку сучасного світу є дедалі зростаюча роль регіонів як одиниць проміжного рівня системи державного управління, які здатні, з одного боку, зменшити навантаження на органи центральної влади, перебравши на себе частку їхніх повноважень, а з іншого – максимально враховувати місцеві потреби при прийнятті державно-управлінських рішень.

Цей процес є результатом процесів децентралізації, регіоналізації, демократизації, інтеграції та глобалізації. Традиційна держава начебто зникає: видозмінюються її функції та прерогативи, змінюється природа влади і формується мережевий політичний простір. Усі ці виклики потребують своєчасного наукового усвідомлення та вироблення адекватної системи управлінських дій.

Одним із шляхів подолання вказаних негативів є реалізація у практичній політиці принципу соціальної солідарності шляхом ліквідації соціальних диспаратів та диспропорцій, забезпечення реальних гарантій кожному громадянину мати прийнятний рівень життя та доступ до усіх демократичних інститутів. В духовній сфері дотримання принципу соціальної солідарності означає відхід від конфронтаційних ідеологій на користь етики сталого розвитку на основі світових і традиційних, національних гуманістичних цінностей, зокрема, колективізму і взаємодопомоги. У сфері екології – це політика відмови від «підкорення» та жорстокої експлуатації природи. Процес системного реформування політики, економіки та суспільного ладу України можливий лише за умови консолідації держави, суспільства та наявних ресурсів навколо спільних цінностей, цілей та дій, визнаних і прийнятих усіма учасниками модернізаційного процесу.

На нашу думку, подальші дослідження процесів трансформації публічного управління умовах соціально-економічної та політичної модернізації України мають здійснюватись у напрямках більш глибокого соціологічного вивчення стану та динаміки змін головного об'єкта публічного управління – розвитку українського суспільства і таких його складових, як територіальні громади, соціальні групи, суспільно активна громадськість, розглядаючи їх не як об'єкти, а як одну із сторін публічно-управлінських відносин, як складові громадянського суспільства. Потребує окремої дослідницької уваги стан і модернізація усієї системи публічної влади на предмет її демократизації та підвищення соціальної ефективності. Нарешті, одним із пріоритетів науково-прикладних розвідок має стати розробка та законодавче закріплення як на загальнодержавному, так і на локальному рівнях усього спектру механізмів участі громадськості в управлінні, зокрема, представництво в громадських радах при органах виконавчої влади, загальних зборів (конференцій) членів територіальних громад, громадських слухань, місцевих референдумів, а також науково-методичне забезпечення навчання усіх акторів процесу модернізації – представників публічної влади, бізнесу, громадськості.

R. Skrypnyk

ACTUAL PROBLEMS OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

The thesis considers the general aspects of the processes of transformation of public administration in the conditions of socio-economic and political modernization of Ukraine. The main achievements in the sphere of restructuring of public administration are analyzed and further ways of study of administrative reform in the state are given.

Keywords: public administration system in Ukraine, problems of civil service, processes of decentralization, regionalization, democratization.

УДК 343.1(477)

Фесенко В. А.

НЕДОЛІКИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПОНЯТЬ «МЕТА» ТА «ЗАВДАННЯ» КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У тезах досліджені положення про визначення понять «мети» і «завдання», їх значення та законодавче закріплення у кримінально-процесуальному кодексі України. Автор

проаналізував завдання та мету кримінального провадження, а також звернувся до інших галузей процесуального права в частині визначення даних понять. Вказано на недоліки регламентації, та запропоновані шляхи до їх усунення.

Ключові слова: завдання, мета, кримінальне провадження, кримінально-процесуальний кодекс, охорона прав, свобод і законних інтересів, недоліки регламентації.

Побудова дієвої та ефективної нормативно-правової бази будь якої галузі починається перш за все з визначення мети та завдань, вирішення яких сприятиме досягненню цієї мети. Адже саме питання мети та завдання, їх співвідношення та значення для функціонування кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) має надзвичайно важливе значення, бо є визначальними в процесі подальшого внесення змін чи доповнень до чинного кодексу, про що й піде мова у даній роботі. Метою є виявлення недоліків регламентації у чинному КПК України та аналіз інших галузей процесуального права в частині визначення понять «мета» та «завдання».

Дослідженням даного питання займалися такі науковці як А. М. Безносок, Д. В. Сімонович, А. В. Верещагіна, А. А. Павлишин та інші.

Згідно з ст. 2 кримінально-процесуального кодексу України завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1]. Тобто, виконання завдання кримінального провадження здійснюється за рахунок виконання завдань передбачених певною дією чи стадією. А тому, невиконання передбачених законодавством дій на певній стадії призводить до невиконання завдання, передбаченого чинним КПК, що призводить до невиконання завдання при боротьбі зі злочинністю в кожному конкретному випадку.

Так, Д. В. Сімонович зазначає, що не може бути завданням кримінального провадження захист від кримінальних правопорушень. Провадження виникає лише після того як правопорушення буде вчинено про що будуть повідомлені відповідні органи досудового розслідування [2, с. 265]. Дане твердження не викликає жодних сумнівів, адже таке завдання більш слушно ставити перед кримінальним законодавством, яке містить санкції за вчинення кримінальних правопорушень, а також для превентивної діяльності правоохоронних органів.

Крім того, Д. В. Сімонович зазначає про відсутність можливості кримінального провадження здійснювати охорону прав, свобод та законних інтересів його учасників. Охорона здійснюється конкретними суб'єктами. Це твердження також є вірним, адже завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів має ставитися не перед провадженням, а перед державними органами та посадовими особами, що здійснюють кримінальне провадження [2, с. 268].

Так, як кримінально-процесуальний кодекс вказує лише завдання кримінального провадження, то відсутня дефініція, яка б закріплювала загальну мету усього кримінального провадження, а не кожної конкретної стадії.

Поняттям «мета» зазвичай називають, позначають те, на досягнення чого спрямована діяльність, тим самим мета спрямовує цю діяльність. На думку А. А. Павлишина кримінальний процес повинен мати за мету захист прав і законних інтересів осіб, які потерпіли від злочину [3, с. 134]. Основою такої думки є стаття 3 Конституції України, в якій зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4]. Проте, як зазначає А. М. Безносок, не можна говорити лише про захист прав та інтересів потерпілого. Також, він приводить приклад, коли під час кримінального провадження можуть захищатися права осіб, які не

постраждали від злочину: «Згідно з положеннями кримінального процесуального законодавства України, кримінальне провадження починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а однією з форм його закінчення є закриття провадження, що може відбуватися з таких підстав, як встановлення відсутності події кримінального правопорушення або відсутності в діянні його складу, чи в разі, якщо не встановлені достатні докази для доведеності винуватості особи в суді й вичерпані можливості їх отримати. У такому випадку може йтися про захист прав та законних інтересів особи, яка піддавалася кримінальному переслідуванню» [5, с. 76].

Однак, найбільш слушним є доволі розповсюджене визначення мети кримінального процесу як встановлення істини по справі. Така думка доречна з тієї причини, що діяльність правоохоронних органів під час досудового розслідування спрямована на пошук доказів, які б сприяли встановленню цієї істини в подальшому під час судового розгляду справи, а діяльність суду під час розгляду справи, відповідно, спрямована на розгляд та оцінку цих доказів та на встановлення, завдяки їм, істини по справі. А вже від встановленої істини залежить наявність вини у діях обвинуваченого та його покарання у разі доказу його вини.

Існуюче процесуальне законодавство також досить неоднозначно підходить до визначення завдання та мети. Зокрема, Кодекс України про адміністративне судочинство визначає завдання галузі разом з вказівкою в цій же частині і мети. У Цивільному процесуальному кодексі регламентовано мету та завдання цивільного судочинства, що також є вірним. Господарський процесуальний кодекс взагалі не вказує як мету, так і завдання ні кодексу, ні судочинства. У кримінально-процесуальному кодексі вказано лише завдання кримінального провадження, тоді як мета законодавчо врегульована лише конкретно по кожній стадії кримінального провадження і не має загального характеру для усієї галузі. З переліченого вище виходить, що не існує єдиного підходу до визначення завдання конкретної галузі та розмежування її з поняттям «мети».

Підсумовуючи усе сказане, можна зазначити, що діючий КПК України має недоліки щодо регламентації мети та завдань кримінального провадження. По-перше, відсутнє законодавче закріплення мети кримінального провадження. По-друге, вказані у статті 2 завдання є не зовсім вдалим з описаних вище причин. По-третє, серед завдань провадження не зазначається необхідність у встановленні фактичних обставин справи, адже лише на підставі вставлення фактичних обставин можуть вирішуватися геть усі процесуальні питання, а, відповідно, на їх основі і подальше винесення справедливих судових рішень. Саме тому, більш слушно викласти дану статтю так: завданнями кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб було встановлено фактичні обставини по справі й кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, а також забезпечення ефективної діяльності державних органів та посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження, щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 13. Ст. 88.
2. Сімонович Д. В. Мета та завдання кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2014. № 29-2. С. 265-269.
3. Павлишин А. А. Ціль сучасного кримінального процесу. *Право України*. 2009. № 2. С. 134-138.
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Безносок А. М. До питання про мету кримінального провадження. *Судова апеляція*. 2015. № 3 (40). С. 76-83.

V. Fesenko

WARNINGS OF REGULATION CONSTITUTE «GOAL» AND «OBJECT» OF UKRAINE'S PROFESSIONAL CODE OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The theses investigate the provisions on defining the concepts of «purpose» and «task», their significance and legislative consolidation in the Code of Criminal Procedure of Ukraine. The author analyzed the problem and purpose of criminal proceedings, as well as appealed to other branches of procedural law in terms of the definition of these concepts. It is pointed out by the disadvantages of regulation, and suggested ways to eliminate them.

Keywords: task, purpose, criminal proceedings, criminal-procedural code, protection of rights, freedoms and legitimate interests, deficiencies of regulation.

УДК 354.31:340.134

Чернякович Є. А.

СТАДІЇ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Актуальність обраної теми дослідження полягає, у тому що для ефективної діяльності МВС України необхідне структурне ефективне та дієве нормативне забезпечення. Для створення таких нормативно – правових актів необхідні чітко визначені етапи (стадії) підзаконної нормотворчості.

Ключові слова: *нормативно – правові акти, стадії нормотворчої діяльності, норма творення.*

У наукових колах тривалий час обговорюються питання щодо визначення стадій нормотворчої діяльності (нормотворчості, нормотворчої компетентності), нормотворчого процесу/провадження, а також питання юридичної техніки, причин юридичної колізій, підґрунтя досягнення управлінського, соціально-культурного і політико-правового компромісу. Ці питання є досить актуальними, адже від їх своєчасного та виваженого рішення залежить прийняття якісних нормативно-правових актів, зрозумілих та ефективних у системі правового регулювання.

Оскільки Україна сьогодні знаходиться в процесі поглибленої інтеграції до Європейського Союзу, це означає, що вітчизняне законодавство повинно максимально відповідати європейському рівню. Це дасть можливість ефективно проводити реформи, на шлях яких стала наша держава у 2014 році. Наприклад, актуальною до наукового та практичного досвіду є реформа в структурі Міністерства внутрішніх справ, зокрема створення Національної поліції України. На нашу думку, забезпечення діяльності поліції, зокрема шляхом прийняття відповідних нормативних документів, якими врегулювалася б діяльність Національної поліції, є пріоритетним завданням реформування правоохоронної системи та дотримання поліцією принципу законності. Проте створення принципово нової державної інституції неможливе без внесення відповідних коректив у правову базу діяльності органів державної влади. Ми вважаємо, що саме встановлення чітких стадій розробки нормативно-правових актів є запорукою ефективності діяльності підрозділів МВС.

Відповідно до Наказу Міністерства внутрішніх справ № 649 від 27.07.2012 «Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України», нормотворча діяльність у МВС – це напрямок діяльності структурних підрозділів апарату МВС, що здійснюється за встановленою законодавством процедурою з метою підготовки та прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ [2].

Аналізуючи вищевказаний Наказ МВС, який закріплює порядок розробки нормативно-правових актів, приходимо до висновку, що цей документ не передбачає стадій нормотворчої діяльності. Так, ця інструкція є допоміжним інструментом у розробці нормативно-правових актів, за відсутністю чіткого алгоритму щодо стадій розробки актів втрачаються важливі елементи, які є необхідними для ефективності нормативного акту. Тому, на нашу думку,

потрібно внести зміни до цього наказу, доповнюючи його текст вказівкою щодо етапів (стадій) нормотворення.

Стадія нормотворчої діяльності – це відносно завершений етап нормотворчого процесу, регламентований чинними правилами таким чином, що тільки його закінчення дає можливість перейти до наступного етапу [4, с. 29]. Отже, для ефективності нормативно-правових актів потрібно дотримуватися черговості етапів, та, найважливіше, не пропустити жоден з них.

До вдосконалення та розробки стадій нормотворчого процесу долучалися представники різних галузей юридичних знань, зокрема такі, як: В. Б. Авер'янов, І. М. Вороніна, В. В. Жудецька, О. В. Кузьменко, А. О. Рибалкін, В. І. Риндюк, О. А. Шевчук та інші. Як у своїх дослідженнях з різною глибиною осмислення торкалися проблеми процедури підготовки та прийняття нормативно-правових актів.

Так, наприклад, на думку, В. Б. Авер'янова до стадій нормотворчості належать: 1) підготовка нормативного акта; 2) прийняття нормативного акта; 3) доведення рішення до відома виконавців і зацікавлених осіб. О. А. Шевчук, виділяє такі стадії: а) підготовча робота та складання проекту нормативно-правового акта; б) проведення експертиз, узгодження з зацікавленими органами, доопрацювання проекту; в) прийняття акта центральним органом виконавчої влади; г) державна реєстрація; д) оприлюднення нормативно-правових актів [1, с. 103]. В. І. Риндюк виокремлює такі стадії: 1) підготовка проекту нормативно-правового акта, 2) прийняття нормативно-правового акта, 3) оприлюднення (офіційне опублікування) [4, с. 29]. Отже, ми бачимо, що в кожного з науковців своє бачення щодо стадій нормотворчого процесу. На нашу думку, щоб досягти ефективності в цьому процесі, потрібно прийняти єдиний нормативно-правовий акт, який зазначатиме всі стадії нормотворчого процесу з детальним їх роз'ясненням.

У 2010 році був розроблений Проект Закону «Про нормативно-правові акти» від 30.11.2010 р., який розглянуто у першому читанні. На жаль, до сьогоднішнього дня закон не прийнято. Відповідно до даного проекту законодавець пропонує такі стадії нормотворчого процесу: 1) планування нормотворчої діяльності; 2) внесення нормотворчої пропозиції і підготовка проекту нормативно-правового акта; 3) проведення експертизи проекту нормативно-правового акта; 4) внесення проекту нормативно-правового акта суб'єкту нормотворення; 5) розгляд проекту нормативно-правового акта суб'єктом нормотворення; 6) прийняття (видання) нормативно-правового акта; 7) набуття чинності нормативно-правовим актом; 8) введення нормативно-правового акта в дію [3]. На нашу думку, з усіх проаналізованих варіантів стадій, які пропонують науковці, це найбільш точний перелік стадій нормотворчого процесу, і ми погоджуємося з цим переліком, запропонованим законодавцем. Вважаємо, що за умов дотримання зазначених стадій під час нормопроєктування нормативно-правовий акт буде досконалим та ефективним у своїй реалізації.

Запорукою ефективної роботи підрозділів Міністерства внутрішніх справ є досконала нормотворчої діяльності МВС, яка б чітко була регламентована відомчими документами як в аспекті форм, так і змісту. Оскільки відсутній Закон України «Про нормативно-правові акти», який містить відповідний перелік стадій нормотворчого процесу, пропонуємо здійснити доповнення до тексту відповідного наказу МВС України та внести перелік стадій нормотворчої діяльності у внутрішнє нормативне забезпечення МВС. Наприклад, до наказу МВС «Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України». Дотримання чітко визначених стадій дасть можливість приймати чіткі та досконалі нормативно-правові акти для діяльності структурних підрозділів МВС.

Список використаної літератури

1. Жудецька В. В. Про стадії нормотворчої діяльності Міністерства. *Часопис Київського університету права*. Київ. 2015. № 4. С. 101-107
2. Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ № 649 від 27.07.2012 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0649320-12>.

3. Про нормативно-правові акти Проект Закону від 30.11.2010 р. URL: [rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123](https://zakon.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123).

4. Риндюк В. І. Нормотворча діяльність: навчально-методичний посібник. Київ: КНЕУ, 2009. 162 с.

Y. Cherniakovych

STANDARD FOR NORMATIVE ACTIVITIES OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

The urgency of the chosen topic of the study, that is required for efficient operation of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, is normative support which has to be structurally effective and efficient. To create such normative legal acts, we have to clearly set out the stages (phases) of the creation and development of said acts. The list of stage (phases) does not exist in any normative act of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Keywords: normative legal acts, stages of normative activity, norm of creation.

УДК 352(477)

Шамара Р. П.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У тезах висвітлено теоретичні питання співвідношення понять державного будівництва і місцевого самоврядування. Надано коротку характеристику системі державної влади в Україні з позиції принципу її функціонального поділу та місця місцевого самоврядування в контурі державної влади.

Ключові слова: державне будівництво, місцеве самоврядування, гілки державної влади, система органів державної влади, повноваження органів державної влади, модернізація державної влади та місцевого самоврядування.

Актуальність даної теми обґрунтовується тим, що сьогодні Україна перебуває на такому етапі розвитку державотворчого процесу, який характеризується змінами, пов'язаними з початком оновлення політичної системи України, вдосконаленням нормативно-правової бази, розвитком основ місцевого самоврядування в правовій сфері. Український парламент прийняв низку законодавчих актів, вектор яких спрямований на поліпшення суспільно-політичного життя, тобто його демократизацію, перетворення та покращення правових, організаційних та матеріально-технічних умов діяльності органів публічної влади. Вище вказані процеси створюють умови для розробки належної наукової догми з питань державного будівництва та місцевого самоврядування.

Теоретичні та практичні аспекти правових засад державного будівництва та місцевого самоврядування знайшли відображення в наукових працях таких вчених: Ю. Г. Барабаша, І. І. Бодрова, С. В. Болдирева, О. Ю. Лялюк, С. Г. Серьогіної, Л. В. Челомбитько та інших. Сьогодні політико-правової думки з даної тематики в Україні має значну кількість наукових досліджень організації роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, серед яких варто виокремити праці таких науковців: В. О. Величко «Децентралізація влади: міжнародний досвід», Л. Л. Богачова «Вплив права Ради Європи на національну правову систему України», Т. О. Бутирська «Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні».

Метою тез є висвітлення місця місцевого самоврядування в контурі системи державної влади в Україні та правових засад становлення та розвитку державного будівництва та місцевого самоврядування.

Поняття «державне будівництво та місцеве самоврядування» останнім часом активно обговорюється в науковому і політичному просторі, а також має дедалі ширше розповсюдження та використання у сфері законотворчого процесу, державно-правового розвитку України на практиці, у фундаментальних юридичних науках, таких як: теорія держави та права, Конституційне право України та інших науках [4].

Варто погодитися з думкою Т. О. Бутирської в науковій роботі «Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні», де зазначено, що аналіз праць за темою державного будівництва свідчить, що «держава» як основоположне та багатогранне поняття з даної теми у них не визначене, бо в державному будівництві родовим словом є держава. Це дає можливість твердити, що залежно від того, що закладається у сенс та сутність, природу держави, прямо-пропорційно залежить і сенс та сутність, природа державного будівництва [3]. Виходячи з назви теми, ключовими поняттями в статті постають «державне будівництво» та «місцеве самоврядування», тому варто дати визначення цих понять, враховуючи багатогранне суперечливе поняття терміну в юридичній науці «держава».

Поняття місцевого самоврядування має законодавче тлумачення, на відміну від «державного будівництва», але варто відмітити, що при написанні роботи та вивченні наукової літератури виявити однозначне розуміння «державного будівництва» не вдалося. Це зумовлено складністю та багатогранністю визначення понять, використанням різних способів пізнання для визначення його змісту, або певним відставанням вітчизняної науки в галузі державного будівництва.

Юридична література вказує, що державне будівництво і місцеве самоврядування розглядається в різних аспектах [4], а саме, як певна діяльність державних та місцевих органів влади у сфері їх діяльності, як наука та навчальна дисципліна та як категорія державознавства. Але важливо звернути увагу на факт, що змістове значення цих понять має самостійний характер «державне будівництво» і «місцеве самоврядування» як відокремлені категорії.

Варто зазначити, що з точки зору державознавчої категорії державне будівництво і місцеве самоврядування характеризується організаційно-правовою діяльністю органів публічної влади – це динамічна сторона, тобто розроблених основних ідей на певному етапі розвитку держави за певних факторів: дії державних органів та їх посадових осіб щодо політичного управління безпосередньо суспільством [4]. Такий вектор методології охоплює державний механізм та систему місцевого самоврядування – порядки, існування, формування й розвиток системи публічної влади в суспільстві. Такий підхід є широким способом визначення поняття «державне будівництво і місцеве самоврядування».

Щодо вузького значення, то слід сказати що воно стосується механізму публічної влади з точки зору характеристики організаційної та функціональної діяльності цих органів, тобто характеризує форми, методи діяльності, функції, структуру, компетенцію, принципи органів державної влади і місцевого самоврядування.

Сьогодні, застосовуючи поняття «державне будівництво», юридична література виділяє державний апарат та порядок його формування без урахування системи місцевого самоврядування, бо як зазначалося вище місцеве самоврядування розглядають як відокремлену складову публічної влади. В деяких наукових працях поняття державний апарат ототожнюють з поняттям механізму держави [4].

Основоположним законом правових засад державного будівництва та місцевого самоврядування є Конституція України. Норми Конституції досить влучно продемонстрували принцип поділу державної влади, суть якого полягає в принципі організації і діяльності механізму держави, відповідно до якого державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову [1]. Кожна гілка влади здійснюється окремою групою державних органів. Кожна група органів самостійна і незалежна від інших, забезпечується власним джерелом формування і наявністю свого предмета вивчення. У той же час кожна з гілок влади, здійснюючи власні повноваження, має можливість обмежувати дії органів інших гілок в разі їх виходу за межі наданих повноважень.

На нашу думку, варто дати загальну характеристику гілкам державної влади в Україні. Почнемо із законодавчої гілки, у ст. 75 Конституції вказано, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (далі – ВРУ, парламент), повноваження якої зазначенні у ст. 85 Основного Закону. Можна виділити наступні повноваження ВРУ – прийняття законів для правового регулювання суспільних відносин, внесення змін до Конституції та прийняття державного бюджету як економічного базису

існування держави в цілому [1].

В системі органів виконавчої влади в Україні вищим органом згідно ст. 113 Конституції України є Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), його головними функціями є розробка і реалізація державної політики, яка спрямована на забезпечення виконання прийнятих законів ВРУ, а також ведення контролю у сферах суспільного життя. КМУ може приймати самостійно рішення, необхідні для виконання цих завдань, проте варто відзначити, що він є підзвітним законодавчій гілці влади та підконтрольний в деяких випадках Президенту України. Органи виконавчої влади в Україні представляють собою систему центральних і місцевих органів виконавчої влади загальної або спеціальної компетенції на чолі з КМУ, що відповідно до Конституції та законів України забезпечують виконання Конституції України, законів України, указів Президента України, постанов ВРУ. Систему органів виконавчої влади можна представити так:

- КМУ – вищий рівень;
- Міністерства та інші центральні органи зі спеціальним статусом – центральний рівень;
- обласні, районні, міські державні адміністрації – територіальний рівень;
- органи, які безпосередньо підпорядковані центральним органам виконавчої влади, а також перебувають у так званому подвійному підпорядкуванні, оскільки одночасно підпорядковуються центральним та місцевим органам виконавчої влади [1].

Судову владу (правосуддя) в Україні представляють виключно суди, відповідно до статті 124 Основного Закону. Можна зазначити, що цей вид державної влади – це правозахисні владні повноваження суду, якими він наділений відповідно до Конституції та законам України для вирішення справ, віднесених до його компетенції. Слід звернути увагу, що відповідно до ст. 129¹ судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами на всій території України [1].

Але варто не забувати про інститут президентства, оскільки Президент України є главою держави та гарантом Конституції, тобто впливовою фігурою у державній владі. Саме він призначає своїм наказом за поданням Вищої Ради Правосуддя на посаду судді України, може призупинити своїм Указом дію акту Кабінету Міністрів України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх невідповідності Основному Закону, має право вето щодо прийнятих парламентом законів та інші повноваження щодо державного будівництва, що закріплені в Конституції України [1].

Національна правова доктрина розкриває поняття місцевого самоврядування як організацію самостійного виду публічної влади, можливість місцевого населення самостійно вирішувати питання, що безпосередньо пов'язані з колом проблем та ідей місцевого значення, норми діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування відповідно до законодавства [2]. Поняття місцевого самоврядування, на відміну від поняття державне будівництво, закріплено на законодавчому рівні в Законі України «Про місцеве самоврядування». Отже, відповідно до ч. 1 ст. 2 цього Закону – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. А також відповідно до ч. 2 ст. 2 цього ж Закону місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [7].

На сучасному етапі державотворення, коли Україна взяла курс на вступ до Європейського Союзу та НАТО, все більшої актуальності потребують питання про модернізацію організаційної роботи органів державної влади та місцевого самоврядування [1]. Для здобуття значних успіхів варто зауважити, що процеси євроінтеграції потребують не

тільки реформування соціально-економічних відносин, а передусім слід звернути увагу на елементарну «частинку» державного будівництва, тієї фундаментальної складової – системи місцевого самоврядування, а також впровадження реформ для демократизації суспільно-політичного життя. Хочемо звернути увагу на те, що реформи по суті повинні включати в себе конкретний поступовий план удосконалення форми правління в Україні, здійснити оновлення політичної системи, а також зробити можливі кроки для прискорення впровадження та завершення децентралізації влади, початої в 2014-2015 роках. Щодо оновлення політичної системи найефективнішим, на наш погляд, є її омолодження, тобто, необхідно дати шанс молодим, прогресивним, креативним політикам, бо на 28 році незалежності політики, на наш погляд, вичерпали ланку прогресивності, креативності та здатності нестандартного мислення, що може стати прогресивним імпульсом для розвитку.

Для реалізації умов, що наведені вище, додаткову відповідальність повинні брати на себе правові заклади вищої освіти (далі – ЗВО), бо саме вони, на наш погляд, беруть вагому участь у підготовці фахівців у сфері державного управління. ЗВО потрібно звертати увагу на політико-правову практику країн Європейського Союзу та Сполучених штатів Америки і готувати фахівців, які могли б упроваджувати всебічне оновлення суспільного життя з теоретичної так і практичної точки зору щодо організації роботи на науковому та законодавчому рівні сучасного апарату державного і місцевого управління, але при впровадженні цих оновлень слід звертати увагу на менталітет нашого народу та вносити зміни з його урахуванням [1].

Отже, як бачимо, державне будівництво та місцеве самоврядування є складним та багатограним для визначення поняттям, що залежить від різного використання способів пізнання для визначення його змісту, або певною затримкою національної науки у галузі державного будівництва. Термін «держава» як основоположне та багатогранне поняття з даної теми у державному будівництві є родовим словом, тобто це дає можливість твердити, що залежно від того, що закладається у сенс та сутність, природу держави, прямо-пропорційно залежить і сенс та сутність, природа державного будівництва. Юридична наука зазначає, що змістове значення цих понять має самостійний характер «державне будівництво» і «місцеве самоврядування» як відокремлені категорії. Для здобуття значних успіхів варто зауважити, що процеси євроінтеграції потребують не тільки реформування соціально-економічних відносин, а передусім слід звернути увагу на елементарну «частинку» державного будівництва, тієї фундаментальної складової – системи місцевого самоврядування, а також упровадження реформ для демократизації суспільно-політичного життя.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Бедрій Р. Б. «До поняття предмета науки «державного будівництва та місцевого самоврядування в Україні». *Науковий вісник 1 (1) 2011 Львівського державного університету внутрішніх справ*. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsvy/01_2011_1/brbsvu.pdf.
3. Бутирська Т. О. Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні : Монографія. Київ : Видво НАДУ, 484 с.
4. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підруч. / І. І. Бодрова, С. В. Болдирєв, В. О. Величко та ін.; за ред. С. Г. Серьогіної. 2-ге вид. переробл. та доповн. Харків: Право, 2011. 360 с. URL: <http://kizmantehn.com.ua/wpcontent/uploads/2017/09/Держбуд2011.pdf>.
5. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підруч. для студентів вищих навчальних закладів / За ред. С. Г. Серьогіної. Харків : Право, 2005. 256 с. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/bydivnusttvo/482-bydivnutstvo/8979-----x--2005-256-html>.
6. Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол. : Ю. Г. Барабаш та ін. Харків: Право, 2014. Вип. 28. 156 с. URL:

file:///F:/Заргузки/dbms_2014_28.pdf.

7. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

R. Shamara

**LEGAL FRAMEWORK OF STATE BUILDING AND LOCAL GOVERNMENT IN
UKRAINE**

The thesis covers theoretical questions of the correlation between concepts of state construction and local self-government. A brief description of the system of state power in Ukraine is given from the standpoint of the principle of its functional division, and the place of local self-government in the contour of state power.

Keywords: state building, local self-government, branches of state power, system of state authorities, powers of state authorities, modernization of state power and local self-government.

СЕКЦІЯ II
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ПІДСЕКЦІЯ 2
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ: ЮРИСДИКЦІЙНИЙ АСПЕКТ

УДК 343.9 (477)

Вітвітський С. С., Бабенко А. М., Назимко Є. С.

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У тезах проаналізовано особливості прикордонних регіонів як особливих територій кримінологічного впливу та значення. Висвітлено окремі прорахунки у сфері кримінологічного прогнозування та запобігання у вказаних регіонах. Із метою вдосконалення запобігання злочинності в прикордонних регіонах запропоновано низку заходів, спрямованих на забезпечення комплексності запобіжної діяльності.

Ключові слова: запобігання злочинності, насильницька злочинність, прикордонні регіони.

Специфіка функціонування прикордонних регіонів полягає, у першу чергу, в особливостях соціально-економічного, політичного, культурологічного, демографічного, міграційного і т. ін. життя населення, пов'язаного з внутрішніми і зовнішніми факторами взаємодії із сусідніми регіонами.

Проаналізувавши географію [2, с. 6–7] розташування України, встановлено, що наша країна має 16 регіонів, які можна вважати прикордонними. Так, Волинська область на півночі межує з Білоруссю, а на заході – з Польщею; Львівська на заході межує із Польщею; Закарпатська – зі Словаччиною, Угорщиною та Румунією; Івано-Франківська – з Румунією; Чернівецька – з Румунією та Молдовою; Вінницька та Одеська – з Молдовою; АР Крим, Донецька, Луганська, Харківська та Сумська – з Російською Федерацією; Чернігівська – частково з Росією та Білоруссю; Київська, Житомирська та Рівненська – з Білоруссю. Загальна довжина кордону суходолом та морського кордону України становить 7590 км. Із них 2063 км – це кордон суходолом з Російською Федерацією, 975 км – з Республікою Білорусь, 542,5 км – з Польщею, 98 км – з Республікою Словаччина, 135 км – з Угорщиною, 608 км – з Румунією та 1194 км з Республікою Молдова [3, с. 354]. Така довжина державного кордону, з одного боку, обумовлює вигідне географічне розташування країни, широкі можливості для економічної, соціальної та правової співпраці, а з іншого – містить певні загрози та залежності від криміногенної ситуації в сусідніх країнах. Відповідно регіони, які межують із територіями підвищеної кримінальної враженості всередині країни, згідно із законом сполучених посудин, піддаються загрозам імпортування злочинності та злочинців або певних її видів. Ці загрози часто пов'язані не лише з міграційними процесами, а й з такими факторами, як кримінальна спеціалізація сусідніх регіонів, їх схильність до розширення кримінального впливу і, як наслідок, експорту злочинності в інші регіони. Наприклад, якщо сусідні з Україною прикордонні регіони перенасичені злочинністю, пов'язаною з незаконним обігом наркотиків або зброї, насильницькою злочинністю, незаконним заволодінням транспортними засобами, протиправним використанням надр тощо, то існує висока вірогідність кримінального зараження територій наших регіонів саме цими видами злочинності. За таких обставин сусідні регіони для наших областей можуть бути регіонами донорами того або іншого виду злочинності і навпаки. Відповідно рівень злочинності сусідніх регіонів багато в чому впливає на стан правопорядку українських прикордонних регіонів. Таким чином, можна стверджувати, що будь-яке загострення криміногенної ситуації у прилеглих до України регіонах, за умов невизначеності або прозорості кордонів, може призвести до кримінальної напруженості в прикордонних регіонах нашої країни.

Так, за даними В. В. Лунєєва, регіони Східної Європи характеризуються більш

позитивною криміногенною ситуацією, ніж інші, у світі [4, с. 67–71]. Нагадаємо, що вони межують із західними регіонами нашої країни, які також характеризуються доволі високим рівнем правопорядку і низькими рівнями злочинності. Причому це є характерним не лише для загальної злочинності, а й для окремих її видів, на що ми неодноразово звертали увагу в попередніх дослідженнях. Наприклад, рівень загальної злочинності у прилеглих до України регіонах Східної Європи становить в середньому 774 злочини на 100 тис. населення; для наркозлочинності цей показник становить 18 на 100 тис. населення; для викрадання майна – 14 і т. ін. [4, с. 67–71]. Порівняння рівня злочинності у прилеглих до країн Східної Європи західних регіонах України (Волинська – 759, Львівська – 657, Закарпатська – 494, Ів. Франківська – 475, Чернівецька – 585) свідчить про наявність у них нижчої інтенсивності злочинності порівняно із Східними областями (Карта № 1). Причому таку ситуацію нами зафіксовано не лише для показників загальної злочинності, а й для окремих її видів – насильницької та корисливої злочинності, у сфері обігу наркотичних засобів і т. ін.

Навпаки, східні регіони країни характеризуються значно вищою криміногенністю, ніж західні. Вони найчастіше межують із регіонами країн СНД, в яких фіксуються доволі високі рівні злочинності.

У цьому контексті звернемося до результатів дослідження Е. Г. Юзіханової, яка впродовж 14 років досліджувала рівні злочинності в регіонах Російської Федерації [5, с. 110–152]. За її даними середній рівень злочинності у Белгородській області складав 1173 на 100 тис. населення. Ця область межує із Сумською, Харківською та Луганською областями нашої країни, де стабільно з 2001 до 2011 рр. фіксувався доволі високий рівень злочинності порівняно з іншими регіонами країни. У середньому нами фіксувалися такі показники: у Сумській – 878, у Харківській – 1132 та Луганській – 1348 злочини на 100 тис населення.

У сусідній із Сумською (878), Курській області рівень злочинності становив 1547, що, за даними російських вчених становить середній рівень кримінальної враженості; так само у Брянській, яка межує з Чернігівською (801) та Сумською (878) областями, рівень злочинності фіксувався на рівні 1784 злочини на 100 тис. населення. У Ростовській, що межує з Луганською (1348) та Донецькою (1172), рівень злочинності складав 1688 на 100 тис. населення [5, с. 110–152; 5]. І хоча за кількісними показниками інтенсивність злочинності у прикордонних з Україною регіонах Росії є вищим, представлені дані двох країн корелюють за класифікацією. Тобто, описані групи регіонів України із середнім рівнем кримінальної враженості корелюють із відповідними регіонами Російської Федерації, це стосується і регіонів із високим рівнем кримінальної враженості.

Таким чином, шляхом порівняння стану злочинності в регіонах України з результатами робіт, присвячених регіональним особливостям злочинності в сусідніх державах, встановлено, що: по-перше, для прикордонних регіонів України є характерною залежність криміногенної ситуації від стану злочинності в регіонах сусідніх країн. По-друге, як правило, регіони, які наближені до закордонних територій із позитивною криміногенною ситуацією, мають нижчий рівень злочинності, ніж ті, що межують із регіонами з підвищеною інтенсивністю злочинності або окремих її видів. Багато в чому такий стан обумовлений не лише схожістю соціально-економічної, географічної, релігійної, демографічної та культурологічної ситуації, а й схожими недоліками в організації запобігання злочинності.

Колектив авторів під керівництвом В. В. Голіни провів ретельне дослідження регіональних комплексних програм запобігання злочинності, строк дії яких охоплює період з 2005 до 2015 рр. Вивчення змісту дослідження дозволяє констатувати, що за його результатами вчені виявили низку системних недоліків у програмуванні запобіжних заходів у регіонах нашої країни. Серед найбільш поширених вчені називаються такі: дублювання змісту загальнодержавної програми [6, с.199]; формальний, декларативний характер запланованих заходів, перевірити виконання яких неможливо [6, с. 202–203]; невизначеність персональної відповідальності за координацію сил та засобів усіх суб'єктів запобігання з виконання запланованих заходів [6, с. 203]; відсутність реакції на невиконання запланованих заходів [6, с. 204]; а у таких містах, як Луганськ та Кіровоград, взагалі були відсутні будь-які

програми [6, с. 195]. На схожі недоліки в протидії злочинності у своїх регіонах вказують і закордонні автори [7, с.19–21]. Таким чином, можна зробити висновок, що одним із впливових факторів сучасного рівня злочинності в регіонах, у тому числі і прикордонних, є неналежний рівень програмування та планування запобіжної діяльності або формальне ставлення до неї.

Між тим, виконання таких програм сприяє покращенню кримінальної обстановки в регіонах; активізації взаємодії органів державних органів, органів місцевого самоврядування і громадських інститутів у запобіганні злочинності; створенню умов, що забезпечують невідворотність кримінальної відповідальності і покарання за вчинені злочини [7, с. 19;16].

Із метою вдосконалення запобігання злочинності в прикордонних регіонах із великого розмаїття заходів вважаємо за доцільне рекомендувати низку таких, що спрямовані на забезпечення комплексності запобіжної діяльності, а саме:

- організація запобігання злочинності з урахуванням об'єктивної, комплексної кримінологічної інформації про стан злочинності в прикордонних регіонах України та сусідніх державах;

- визначення переліку потенційних кримінологічних загроз з боку територій сусідніх держав;

- забезпечення надійного контролю повітряного, морського та наземного простору на кордоні України та сусідніх країн;

- налагодження ефективної взаємодії між правоохоронними органами України та сусідніх держав із метою обміну кримінологічною інформацією та проведенням сумісних дій із запобігання злочинності;

- забезпечення державного контролю за стратегічними об'єктами та ресурсами прикордонних регіонів;

- організація за допомогою ЗМІ віктимологічної профілактики злочинності з висвітленням потенційних категорій осіб, які потерпають від злочинів, та з наданням рекомендацій щодо уникнення ризику стати жертвою злочину;

- матеріально-технічне забезпечення суб'єктів запобігання злочинності з урахуванням місцевості та специфіки діяльності в прикордонних регіонах (за умов регіонів із морськими кордонами – водним та повітряним транспортом, за умов суходолу – наземним і т. ін.);

- підготовка відповідних кадрів, здатних виконувати завдання з протидії злочинності зі спеціалізацією, пристосованою до конкретного регіону – за умов гірських районів, водних тощо.

Список використаної літератури

1. Сутурин М. А. Профілактика преступности (модель региональной программы). *Сибирский юридический вестник*. 2004. № 1. С. 38–39.

2. Економічна і соціальна географія України 9 клас : [атлас] / [Г. В. Балабанов, Л. М. Веклич, М. В. Григорович та ін.]; гол.ред Л. М. Веклич. Київ : ТОВ «Новий друк», 2010. 33 с.

3. Історія України: Навчально-методичний посібник для семінарських занять / [В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко, В. Ф. Колесник та ін.; за ред. В. М. Литвина]. Київ : Знання-Прес, 2006. 460 с.

4. Лунеев В.В. Эпоха глобализации и преступность. М. : НОРМА, 2007. 272 с.

5. Юзиханова Э. Г. Тенденции и закономерности преступности в субъектах Российской Федерации: [монография]. Тюмень: Тюменский юридический институт МВД России, 2007. 275 с.

6. Голіна В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2012. 304 с.

7. Рязанцев С. В. Предупреждение преступлений в приграничных регионах Сибирского федерального округа. *Российский следователь*. 2007. № 6. С. 19-21.

S. Vitvickii, A. Babenko, E. Nazymko

PREVENTION OF VIOLET CRIME IN THE BORDER REGIONS OF UKRAINE

The theses of the report analyzed the peculiarities of the border regions, as special territories of criminological impact and significance. It is highlighted some miscalculations in the field of criminological forecasting and prevention in these regions. In order to improve crime prevention in border regions, a number of measures have been proposed aimed at ensuring the comprehensiveness of preventive activities.

Keywords: crime prevention, violent crime, border regions.

УДК 351.741:35.08

Шатрава С. О.

ЮРИСДИКЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ВИМОГ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У тезах виокремлено та проаналізовано особливості адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією в світлі матеріальних та процесуальних норм права. Зосереджено увагу на особливостях провадження у справах у сфері антикорупційного законодавства. Надано пропозиції щодо доповнення Кодексу про адміністративні правопорушення України положеннями про порядок призначення експертизи, порядок визнання певних предметів речовими доказами, та критеріїв визначення належності, допустимості та достатності доказів у справі.

Ключові слова: юрисдикційна діяльність органів Національної поліції, адміністративна відповідальність, провадження у справах про адміністративні правопорушення, запобігання корупції.

Одним із напрямків юрисдикційної діяльності органів Національної поліції є посилення захисту прав і свобод особи в сфері розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. На цьому шляху послідовно удосконалюються форми і методи діяльності органів, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення та їх розгляд, утверджуються демократичні стандарти, набуває визначеності судова практика та формується соціальний досвід [1].

У межах даної праці виокремимо певні особливості адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією:

1. Суб'єктами відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є спеціальні суб'єкти, визначені відповідними статтями КУпАП із посиланням на ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [2], в якій наведено перелік суб'єктів, котрі несуть відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією.

2. За загальним правилом, передбаченим ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через два місяці з дня його виявлення, за винятком випадків, коли справи про адміністративні правопорушення підвідомчі суду (судді) [3]. У той же час адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладене протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення [3]. Отже, для обчислення строків накладення адміністративного стягнення за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, слід чітко встановити як час вчинення правопорушення, так і час його виявлення. Ч. 4 ст. 38 КУпАП встановлено, що у разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладене не пізніш як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження [3].

3. Аналіз глави 13-А КУпАП дає можливість констатувати, що за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, передбачено наступні види стягнень: штраф, конфіскація, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

4. Провадження у справі про адміністративне корупційне правопорушення може бути розпочате лише за наявності відповідних приводів і підстав. При цьому в КУпАП вони не визначені. Аналіз положень чинного законодавства та практики його застосування засвідчує, що законними приводами для порушення адміністративного провадження можуть бути: заяви і повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості, громадян; повідомлення, опубліковані у пресі; безпосереднє виявлення уповноваженим суб'єктом ознак корупційного правопорушення [1]. Поряд з цим перелік суб'єктів, посадові особи яких уповноважені на складання протоколів про адміністративні корупційні правопорушення, визначено у ст. 255 КУпАП, а саме: посадові особи органів Національної поліції України; посадові особи органів Служби безпеки України; посадові особи Національного агентства з питань запобігання корупції; прокурор [3].

Законодавством також не передбачено, протягом якого строку після виявлення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією уповноважений суб'єкт повинен скласти відповідний протокол. Враховуючи вимоги частини третьої ст. 38 КУпАП щодо строків накладення адміністративного стягнення за вчинення корупційного правопорушення (три місяці з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення), такий протокол, має бути складений невідкладно після встановлення достатніх даних, що вказують на вчинення особою адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією. Адже невинуватене зволікання чи навмисне затягування при складанні протоколу може призвести до ухилення правопорушника від відповідальності або неможливості накладення адміністративного стягнення у зв'язку із закінченням передбачених законом строків (п. 7 ст. 247 КУпАП) [1].

5. У відповідності до ч. 5 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» особа, щодо якої складено протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, якщо інше не передбачено Конституцією і законами України, може бути відсторонена від виконання службових повноважень за рішенням керівника органу (установи, підприємства, організації), в якому вона працює, до закінчення розгляду справи судом [2]. Якщо під час вирішення питання про складання протоколу про адміністративне корупційне правопорушення особа звільниться за власним бажанням з посади, пов'язаної із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, то вона не може бути звільнена у зв'язку з притягненням до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення чи правопорушення, пов'язане з корупцією. Своєчасне складання відповідного протоколу про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, дозволяє запобігти наведеній ситуації, оскільки згідно з ч. 4 ст. 257 КУпАП особа, яка склала протокол про вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією одночасно з надісланням його до суду надсилає прокурору, органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, де працює особа, яка притягається до відповідальності, повідомлення про складання протоколу із зазначенням характеру вчиненого правопорушення та норми закону, яку порушено [1].

6. Відповідно до ст. 277 КУпАП справа про адміністративне правопорушення, пов'язана з корупцією, розглядається у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання судом протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи. Цей строк зупиняється судом у разі, якщо особа, щодо якої складено протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відрядженні чи на лікуванні, у відпустці тощо). Однак законодавець не визначив, чи зупиняється при цьому також і строк накладення адміністративного стягнення. Вказане має важливе практичне значення, оскільки удавана хвороба, вихід у відпустку та інші обставини можуть використовуватися правопорушником з метою затягування розгляду адміністративної справи аж до закінчення строків накладення адміністративного стягнення [1].

7. Ч. 2 ст. 268 КУпАП встановлена обов'язкова присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності за статтями 172-4 – 172-9 КУпАП. У разі ухилення від

явки на виклик органу Національної поліції або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду цю особу може бути органом Національної поліції піддано приводу [3].

8. Відповідно до ч. 2 ст. 250 КУпАП при провадженні у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172-4 – 172-9 КУпАП, участь прокурора у розгляді справи судом є обов'язковою [3].

9. Актуальним питанням удосконалення механізму провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є порядок збирання уповноваженими суб'єктами відповідних доказів, оскільки чинним КУпАП він практично не врегульований. У ст. 251 КУпАП визначено джерела доказів, до яких належать протокол про адміністративне корупційне правопорушення, пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновки експерта, речові докази, показання технічних приладів та засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, протокол про вилучення речей і документів, а також інші документи [3].

У зв'язку з цим у КУпАП необхідно передбачити порядок призначення експертизи, порядок визнання певних предметів речовими доказами, критерії визначення належності, допустимості та достатності доказів у справі. Окрім того, завданнями провадження у справах про адміністративні правопорушення є виявлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, запобігання правопорушенням. З цією метою ст. 282 КУпАП надає право судді, який розглядає справу, встановивши причини та умови, що сприяли вчиненню адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією внести у відповідний державний орган чи орган місцевого самоврядування, громадську організацію або посадовій особі пропозиції про вжиття заходів щодо усунення цих причин та умов. Про вжиті заходи суддя має бути повідомлений протягом місяця. Водночас у чинному законодавстві не передбачена відповідальність за невжиття заходів, необхідних для реалізації внесеної судом пропозиції, що істотно знижує ефективність запобіжної діяльності суду при розгляді справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією [1].

10. Згідно ч. 2 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку [2].

Отже, при оцінці результатів юрисдикційної діяльності органів Національної поліції щодо порушення вимог антикорупційного законодавства необхідно аналізувати динаміку загальної кількості адміністративних порушень; поширеність різних видів правопорушень; категорії посадових осіб, які частіше їх вчиняють; кількість осіб, підданих адміністративним стягненням, а також структуру цих стягнень по видам; ефективність адміністративної практики, її вплив на загальні результати по профілактиці правопорушень; дотримання законності при здійсненні адміністративно-юрисдикційної діяльності.

Список використаної літератури

1. Адміністративні корупційні правопорушення: узагальнення судової практики. URL: http://zib.com.ua/ua/print/78572-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_na_temu_administrativni_korupc.html.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18>

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.

S. Shatrava

JURISDICTIONAL ACTIVITY OF NATIONAL POLICE BODIES ON VIOLATION OF ANTI-CORRUPTION LEGISLATION REQUIREMENTS

The theses distinguish and analyze the peculiarities of administrative responsibility for offenses connected with corruption in the light of material and procedural norms of law. The attention is focused on the peculiarities of proceedings in cases of anti-corruption legislation. Proposals on supplementing the Code of Administrative Offenses of Ukraine with the provisions on the procedure for the appointment of an examination, the procedure for the recognition of certain subjects by substantive evidence, and criteria for determining the membership, admissibility and sufficiency of evidence in the case are given.

Keywords: jurisdictional activity of the bodies of the National Police, administrative liability, proceedings in cases of administrative violations, prevention of corruption.

УДК 343. 13 (477)

Юхно О. О.

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Розглянуто результати дослідження положень чинного КПК України та наявні прогалини, неузгодженості, що регламентують досудове розслідування. Проаналізовано і систематизовано наукові позиції науковців з цих питань. На підставі вивчення надано конкретні пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: *неврегульованість, захист, підозрюваний, обвинувачений, реформування, визначення, право на захист, статус, пропозиції, рекомендації, слідчий, прокурор.*

Враховуючи усі різновекторні погляди на статті чинного КПК України, з об'єктивного боку слід зазначити про їх позитивність як в теоретичному, так і в прикладному значенні в цілому. Слід наголосити, що окремі пропозиції щодо вдосконалення КПК України 1960 року не знаходили в той час своєї належної реалізації результатів багатьох досліджень, наукових вивчень та пропозицій учених, працівників практичних підрозділів досудового розслідування, прокуратури, суду, адвокатури, громадськості та ін. Прийняття чинного КПК України не в повній мірі виправдало всі ті сподівання, що було покладено на нього. Окремі його положення потребують більш чіткого визначення. Під час досліджень встановлено суперечності, а деякі з них взагалі не відповідають вимогам сьогодення [1, с. 144]. Згідно з дослідженням неврегульованість окремих положень чинного КПК України призводить у правозастосовній діяльності сприянню порушень посадовими особами певних його положень, що обмежує або не забезпечує надійного захисту учасників кримінального провадження. З цього приводу слід навести наукову позицію С. С. Безрукова про те, що недостатня визначеність оціночних термінів, багатозначність, неконкретизованість їх змісту, і, як правило, відсутність у законі вказівок на те, як їх слід розуміти, змушують правозастосовця розшифровувати зміст таких приписів на власний розсуд, при цьому вкладати в нього певний сенс, відповідний особистим уявленням [2, с. 4], що ми підтримуємо. З питань приведення до однозначного розуміння та удосконалення понятійного апарату КПК України слід навести також позицію І. А. Тітко, про те, що значний масив кримінальних процесуальних понять оцінного характеру міститься в імплементованих Україною міжнародних актах загальносвітового і європейського значення [3, с. 22]. Особливо це стосується забезпечення і реалізації прав, свобод і законних інтересів осіб, які навіть після підписання низки міжнародно-правових договорів і прийняття КПК України у 2012 році не знайшли свого пропорційного закріплення, і знову зорієнтовані у своїй більшості на захист насамперед підозрюваного, обвинувачуваного. Так, існуюча система протидії злочинності і чинного КПК України практично позбавлена засобів, що спрямовані

на мінімізацію шкоди, яка завдається потерпілому внаслідок вчинення злочину. Адже на першому плані залишається питання забезпечення прав особи, якій оголошено про підозру, або щодо якої складено обвинувальний акт. Разом з тим, потерпілий за існуючих об'єктивних чи суб'єктивних причин у певних випадках не має можливості в достатній мірі користуватися правовою допомогою, зокрема безоплатною, та швидко і ефективно відновити порушені права та законні інтереси [4, с. 154], що ми підтримуємо і констатуємо, що це не дає змогу в повному обсязі та справедливо реалізувати при правозастосуванні таку засаду (принцип) кримінального процесу, як змагальність. Крім цього, реалізація права на правову допомогу заснована на дотриманні засад рівності усіх перед законом. Це положення є нормою прямої дії, тому, що закріплено в Конституції України та в ст. 10 чинного КПК України. З цих питань слід навести доречну наукову позицію В. І. Лафитського, що конституційні права і свободи є одним із факторів, що стримує нас від деспотизму, а на сучасному етапі розвитку це питання є надзвичайно актуальним, так само, як і необхідність підвищення рівня гарантованості правового положення особи [5, с. 79-85], що ми підтримуємо. У сьогоднішніх умовах слід сподіватися на позитивні результати реформування системи МВС України і черговий раз розраховувати на реальне виконання «Кардинальної трансформації критеріїв оцінки роботи поліцейських – з кількісних на якісні», в якій продекларовано у Концепції «100 днів якості національної поліції України», що: «Національна поліція відмовляється від статистичних методів оцінки роботи підрозділів і співробітників. Для нас важливі не кількісні, а якісні показники роботи співробітників поліції», тому нам слід очікувати на беззаперечну реалізацію вказаного. Втім, як встановлено за дослідженнями вчених, на практиці реалізація вказаного не передбачена, оскільки наприкінці звітнього періоду слідчих змушують до встановлення повних обставин вчинення злочину передчасно закривати кримінальні провадження з метою досягнення знов таки необхідних показників щодо розкриття. На жаль, вказані факти правозастосування негативно впливають на забезпечення і реалізацію права на захист усіх учасників кримінального провадження, якість досудового розслідування, авторитет поліції серед населення, на що так розраховує керівництво Національної поліції України та працівники всіх силових відомств.

Не зважаючи на наявність певних проблемних питань, чинний КПК України діє, але вимагає переосмислення його положень, як в теоретичному, так і в прикладному значенні, врахування різних наукових позицій вчених і пропозицій працівників практичних підрозділів, напрацювання необхідних рекомендацій щодо його удосконалення, зокрема: 1) удосконалення понятійного апарату окремих положень КПК України щодо уточнення, розширення і конкретизації визначень суттєвих для кримінального провадження і судочинства та законодавче і нормативно-правове їх закріплення; 2) проведення наукових досліджень, розробка, удосконалення і узгодження з понятійним апаратом чинного КПК України визначень та положень, які не знайшли свого законодавчого в інших галузях права: законі про кримінальну відповідальність, криміналістиці, оперативно-розшуковій діяльності, судовій медицині і психіатрії та інших; 3) концептуальне законодавче закріплення, усунення прогалин і неузгодженостей між положеннями чинного КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», міжвідомчих і відомчих нормативно-правових актів, що стосуються організації і проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій та координації і взаємодії із вказаних та інших питань з підрозділами досудового розслідування та іншими, як в межах Національної поліції, так і з іншими відомствами, що на сьогодні не дає ефективно і в повному обсязі використовувати можливості оперативно-розшукових підрозділів у питаннях протидії кримінальним правопорушенням та на досудовому розслідуванні; 4) приведення норм Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII до положень чинного КПК України та внесення відповідних змін і доповнень до них; 5) затвердити прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про кримінальні проступки», враховуючи, що у чинному КПК України це поняття закріплено, але відсутнє у законі про кримінальну відповідальність; 6) прийняття доповнень до чинного КПК України в частині організації і процесуальної

регламентації діяльності слідчих та слідчо-оперативних груп, у тому числі міжвідомчих та нормативно-правових актів із вказаних питань; 7) внесення змін і доповнень у чинний КПК України щодо пропорційності положень захисту прав, свобод і законних інтересів як сторони захисту, так і сторони обвинувачення, зокрема потерпілого, свідка, інших учасників кримінального провадження і підозрюваного, обвинуваченого та привести у відповідність з цим інші закони і нормативно-правові акти, що буде відповідати реалізації у повному обсязі засади змагальності та вимогам міжнародно-правових актів, підписаних і імplementованих в Україні; 8) у зв'язку з реформою адміністративно-територіального устрою в країні і Національної поліції та системи правоохоронних органів України привести у відповідність до цього їх структуру і внести відповідні зміни до чинного КПК України та у інші закони і нормативно-правові акти питання щодо територіальної юрисдикції органів досудового розслідування, прокуратури і судів, зокрема поновити структуру і діяльність підрозділів транспортної поліції; 9) внести доповнення до чинного КПК України щодо більш чіткого визначення статусу понятого у кримінальному судочинстві, а також питання щодо встановлення слідчим у кримінальному провадженні причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (останні завдання в наказах Національної поліції і Генеральної прокуратури України нормативно закріплено); 10) на законодавчому рівні розширити статус і повноваження слідчого, зокрема надавши йому повноваження: при прийнятті рішень (узгодивши з прокурором) щодо застосування запобіжних заходів «особистого зобов'язання» і «особистої поруки», здійснення приводу, тимчасового доступу до речей і документів, вилучення речей і документів, що можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному провадженні та ін.; 11) привести до відповідності положення чинного КПК України, іншого законодавства і нормативно-правових актів України між собою та з підписаними і узгодженими міжнародно-правовими актами.

Вказане, на нашу думку, буде сприяти удосконаленню чинного КПК України і вимогам Європейського Союзу, міжнародно-правовим актам, удосконаленню та підвищенню ефективності діяльності підрозділів досудового розслідування та Національної поліції України в цілому, органів прокуратури і суду України і надасть можливість забезпечення і реалізації рівності прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві на теренах України від кримінальних правопорушень, а також реалізації Концепції МВС України, починаючи зі «100 днів якості Національної поліції України» щодо відмови від показників, зокрема щодо розкриття злочинів. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам наступної науково-практичної конференції взяти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список використаної літератури

1. Сисоєнко Г. І. Затримання особи у кримінальному провадженні. *Вісник академії адвокатури України*: наук. журн. Київ: ВЦ Акад. адвокатури України. 2015. Том 12. Число 1 (32). С. 144–150.
2. Безруков С. С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве: дисс.... канд. юрид. наук: специальность 12.00.09. МВД РФ. Омская академия. Омск. 2001. 220 с.
3. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія. Харків: Право. 2010. 216 с.
4. Панькевич В. М. Заходи попередження правопорушень як механізм формування надійної особистості. *Вісник академії адвокатури України*: наук. журн. Київ: ВЦ Акад. адвокатури України. 2015. Том 12. Число 1 (32). С. 151-161.
5. Лафитский В. И. Сумерки права: семь грехов правотворчества. *Адвокат*. 2006. № 2. С. 70-86.

O. Yukhno

SPECIFIC THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF THE APPLICATION OF THE PROVISIONAL CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE

The results of the study of the provisions of the current CPC of Ukraine and the existing gaps, inconsistencies, regulating the pre-trial investigation are considered. The scientific positions of scientists on these issues are analyzed and systematized. On the basis of the study, concrete proposals were presented regarding the improvement of the criminal procedural legislation of Ukraine.

Keywords: irregularity, defence, suspect, accused, reform, definition, right to protection, status, proposals, recommendations, investigator, prosecutor.

УДК. 343.13

Глобенко Г. І.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПОЛОЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ДІЗНАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто останні зміни та доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України, що регламентують досліджувану форму досудового розслідування. Здійснено аналіз окремих аспектів сутності та процедури здійснення дізнання як в деяких країнах пострадянського простору, так і Європейської спільноти, які є більш досконалими та перспективними для вітчизняного законодавця.

Ключові слова: кримінальний процес, форми досудового розслідування, злочин, кримінальний проступок, досудове слідство, дізнання.

Важливим чинником досудового кримінального провадження у законодавстві багатьох країн світової спільноти є принцип процесуальної економії. Прагнення щодо диференціації процесуальної форми і спрощення процедури кримінального судочинства не є виключно тенденцією вітчизняного законодавця. Звернення до досвіду зарубіжних країн доводить природність поділу судочинства на різні процедури в залежності від тих чи інших обставин. Подібний підхід не викликає подиву, оскільки вписується до загального інтеграційного процесу розвитку законодавства, який знайшов своє відображення в міжнародно-правових актах. У 1987 році процес оптимізації кримінального судочинства, що здійснювався в окремих країнах, був легально закріплений в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи № 6 R (87) «Щодо спрощення кримінального правосуддя».

Положення чинного КПК України містять низку новацій, серед яких особливе місце посідає термін «кримінальне правопорушення», котрий крім злочинів у своїй сукупності об'єднує й кримінальні проступки, досудове розслідування щодо яких має здійснюватися у формі дізнання (ст. 215 КПК України). Окрім цього, КПК України містить окрему главу 25, в якій регламентуються особливості розслідування досліджуваної форми кримінального провадження. 23 листопада 2018 р. у другому читанні прийнято Закон України № 7279-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який запроваджує інститут кримінальних проступків і має набути чинності з 2020 р.

Запровадження інституту кримінальних проступків сприятиме забезпеченню швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, а також зменшенню навантаження на слідчих органів досудового розслідування, оскільки їх повноваження у процесі досудового розслідування кримінальних проступків, відповідно до положень, передбачених ч. 3 ст. 38 КПК України, зможуть здійснювати співробітники інших підрозділів. У порівнянні з досудовим слідством, розслідування у формі дізнання передбачає дещо спрощену процедуру, включаючи скорочені строки не більше ніж один місяць з дня повідомлення про підозру, обмеження у застосування запобіжних заходів, негласних слідчих (розшукових) дій тощо. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання щодо досвіду деяких країн в частині альтернативних форм розслідування, зокрема, і дізнання. Вважаємо, що порівняльно-правове дослідження правового регулювання дізнання сприятиме підвищенню ефективності застосування цього інституту у майбутньому в нашій державі.

Кримінальне судочинство колишніх союзних радянських республік, тривалий час здійснювалося на основі єдиної загальносоюзної правової бази, а саме Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 р. Прийняті у 1960 р. КПК республік практично не відрізнялися один від одного, і за процедурою здійснення дізнання мали лише незначні відмінності. Після здобуття незалежності кожна держава отримала право самостійно створювати свою систему кримінального судочинства, використовуючи як власний досвід, так і моделі інших країн. Отже, процес формування кримінально-процесуального законодавства в країнах пострадянського простору, як і регламентація дізнання в рамках цього процесу, триває досі. Однак переважна більшість країн кардинальних змін до цього інституту не вносили і зберегли спадкоємність в трактуванні видів дізнання радянського періоду: дізнання у справах, в яких попереднє слідство є обов'язковим у вигляді проведення невідкладних слідчих дій, а також дізнання у справах, в яких попереднє слідство не обов'язкове. Разом з тим, Естонія, Молдова та Киргизька Республіка взагалі усунули досліджуваний інститут зі свого законодавства.

У контексті викладеного доречно розглянути особливості провадження дізнання на прикладі деяких європейських країн. Так, наприклад, досліджувана форма у Франції регламентується кримінально-процесуальним кодексом 1958 р. розділом «Дізнання та перевірка особи». Слід зазначити, що досудове слідство та дізнання у Франції розглядаються як автономні стадії кримінального судочинства, не об'єднані поняттям «попереднє розслідування». Дізнання може проводитися лише до стадії порушення кримінального переслідування, і не є обов'язковим. Розпочинається з моменту виявлення злочину та не вимагає у зв'язку з тим складання якогось процесуального акту, зокрема, як у більшості країн пострадянського простору – постанови про порушення кримінальної справи. Вищевказана модель досудового провадження склалася в більшості європейських країн (Португалія, Нідерланди, Італія та ін.). Цікаво, що в Угорщині, Польщі, Чехії, Словаччині законодавець поряд зі спрощеними процедурами розслідування передбачив скорочену форму досудового провадження, схожу з протокольної формою досудової підготовки матеріалів, що колись мала місце в законодавстві України.

До реформи 1975 р. розслідування в Німеччині здійснювалося у формі як поліцейського дізнання, так і попереднього слідства. Однак, з метою більшої раціоналізації провадження та у зв'язку з дублюванням дій поліції і прокурора, попереднє слідство було скасовано. Розслідування під керівництвом прокурора здійснює поліція, а судовий слідчий приймає епізодичну участь, пов'язану з прийняттям найважливіших рішень у справі. Протоколи, складені поліцією, не можуть бути оголошені в судовому розгляді. Одним із способів легалізації даних поліцейського розслідування є допит поліцейських в суді в якості свідків. За необхідності легалізації даних попереднього розслідування поліція звертається в дільничний суд до судді-дізнавача. За загальним правилом поліція зобов'язана вживати всіх належних заходів щодо виявлення і дослідження обставин злочину та забезпечувати збереження отриманих даних. Здійснюване поліцією або прокурором попереднє розслідування у формі дізнання не має детально регламентованої процесуальної форми.

У свою чергу, в Австрії попереднє розслідування здійснюється лише у формі дізнання. Невідкладні слідчі дії, пов'язані зі встановленням особи, яка вчинила злочин, а також інших обставин, проводяться поліцією до порушення кримінальної справи і завершуються передачею всіх матеріалів прокурору. При цьому для встановлення обставин злочину орган дізнання вправі здійснювати будь-які слідчі і оперативно-розшукові дії. Закінчення дізнання можливе шляхом порушення публічного обвинувачення, або закриття справи. У першому випадку прокурором складається обвинувальний акт, в якому зазначаються дані про обвинуваченого, місце і час вчинення злочину, кваліфікація діяння, а також перераховуються зібрані докази. Обвинувальний акт разом з матеріалами кримінальної справи направляється до суду. Звичайне дізнання здійснюється строком до 15 діб, судове (із залученням слідчого судді) до 30 діб (ст. 174 КПК Австрії).

Порівняльно-правовий аналіз кримінально-процесуального законодавства окремих країн дозволяє констатувати наявність очевидної тенденції до оптимізації досудового

розслідування шляхом його спрощення. В основі міжнародної політики у сфері спрощення кримінально процесуальної форми лежить бажання дотримуватися таких форм судочинства, які адекватно враховували б тяжкість і складність даного злочину, а також ті правові наслідки, які можуть настати в результаті такого розгляду. Завдяки такому спрощенню кримінального судочинства можливе забезпечення процесуальної економії сил та засобів учасників кримінального судочинства. На відміну від європейської моделі дізнання більшості країн пострадянського простору полягає в тому, що розслідування розпочинається з порушення кримінальної справи, за виключенням Грузії, Казахстану та України, і здійснюється виключно процесуальними методами.

На закінчення слід констатувати, що правова регламентація дізнання як форми досудового розслідування різних країн істотно відрізняється, проте їх досвід з метою використання при вдосконаленні кримінального процесуального законодавства України має вивчатися та аналізуватися. У свою чергу, оцінка ефективності вітчизняного інституту дізнання має здійснюватися виключно через практичну складову, яка на сьогодні відсутня.

Н. Нлобенко

EXTERNAL EXPERIENCE AND PROVISIONS OF UKRAINE'S LEGISLATION ON COMPANY: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

The latest changes and additions to the current criminal procedural legislation of Ukraine, which regulate the investigated form of pre-trial investigation, are considered. The analysis of certain aspects of the essence and procedure of inquiry in some post-Soviet countries and the European community, which are more perfect and promising for the domestic legislator, are analyzed.

Keywords: criminal process, forms of pre-trial investigation, crime, criminal offenses, pre-trial investigation, inquiry.

УДК 340.132:351.1(477)

Свірський Б. М.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗА НЕПРАВОМІРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

У тезах розглядаються та досліджуються актуальні питання визначення понятійного апарату та видів юридичної відповідальності співробітників правоохоронних органів України, якщо вони неправомірно або надмірно застосовують заходи фізичного впливу (сили), спеціальні засоби, вогнепальну зброю при виконанні покладених на них службових обов'язків з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: правоохоронні органи, вогнепальна зброя, фізичний вплив, спеціальні засоби, відповідальність, покарання, неправомірне застосування, права і свободи людини та громадянина.

Основоположним принципом діяльності правоохоронних органів є законність. Законність – всеохоплююче поняття, яке розповсюджує свою дію на всіх без винятку суб'єктів права, жодного з яких не може бути виключено зі сфери дії законності. Принцип законності передбачає суворе й неухильне дотримання та виконання закону всіма без винятку працівниками поліції.

Законність означає, що під час здійснення правоохоронцями своїх функцій немає місця суб'єктивізму і свавілля. Згідно з принципом законності всі превентивні заходий заходи реагування на правопорушення мають відповідати вимогам закону. Будь-яке обмеження прав, свобод і законних інтересів громадян, а також прав і законних інтересів громадських об'єднань, організацій і посадових осіб є допустимим тільки на підставах та в порядку, передбачених законодавством.

У випадку порушення прав і свобод людини з боку співробітників правоохоронних органів до них можливо застосування одного із видів юридичної відповідальності. Так, ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію» визначає наступне: у випадку вчинення протиправних діянь поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та

дисциплінарну відповідальність відповідно до закону [1].

Відповідальність військовослужбовців Національної гвардії України визначається ст. 14 Закону України «Про Національну гвардію України», яка встановлює:

1. За вчинення протиправних дій та бездіяльність військовослужбовці Національної гвардії України несуть дисциплінарну, матеріальну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

2. Шкода, заподіяна фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу управління Національної гвардії України, військовослужбовцями Національної гвардії України при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується на підставах і в порядку, встановлених законом [2].

Відповідальність співробітників Служби безпеки України визначена Законом України «Про Службу безпеки України». Так, ст. 35 Закону наголошує: співробітники СБУ самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони повинні відмовитись від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать чинному законодавству. За протиправні дії та бездіяльність вони несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність [3].

Відповідно до ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади юридичної відповідальності за скоєння протиправних діянь.

Юридична відповідальність – це юридичний обов’язок правопорушника зазнати примусового позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які належали йому до факту правопорушення. Залежно від видів правопорушень розрізняють відповідні види юридичної відповідальності.

Кримінальна відповідальність полягає в застосуванні виду і міри кримінального покарання до особи, винної у вчиненні злочину. Кримінальна відповідальність працівників правоохоронних органів настає згідно з Кримінальним кодексом України (у тому числі при застосуванні поліцейських заходів примусу) за вчинені ними діяння, а саме:

- за умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст.118 КК);
- за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст.124 КК);
- ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК);
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК);
- перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу(ст. 365 КК);
- службове підроблення (ст. 366 КК);
- службова недбалість (ст. 367 КК);
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою(ст. 368 КК);
- пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України);
- завідомо незаконні затримання, привід для арешту або тримання під вартою (ст. 371 КК) тощо [4].

Перевищення повноважень щодо застосування примусових заходів тягне за собою відповідальність, встановлену законодавством України. Так, кримінальна відповідальність поліцейського (військовослужбовця) настає у випадках, коли він:

- використовував фізичний вплив, спеціальні засоби чи вогнепальну зброю для скоєння злочину (за відповідними статтями КК України);
- порушив вимоги кримінального законодавства про необхідну оборону (ст. 36 КК України) та крайню необхідність (ст. 39 КК України).

Якщо дії поліцейського (військовослужбовця) не підпадають під жодну статтю КК

України, але під час застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї він порушив вимоги ст. 42-46 закону України «Про Національну поліцію», його має бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Перевищення повноважень щодо застосування сили встановлюється під час службового розслідування.

Чинне адміністративне законодавство не дає визначення адміністративної відповідальності. Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 23 обмежується вказівкою про те, що мірою адміністративної відповідальності є адміністративне стягнення, яке застосовується з метою перевиховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і запобігання вчиненню правопорушень. Адміністративна відповідальність полягає в накладенні адміністративних стягнень на винних фізичних осіб (в окремих випадках – юридичних осіб), які порушили правила поведінки, що діють у сфері публічного управління та інших урегульованих адміністративним законодавством сферах.

Відповідальність працівників поліції (військовослужбовця) за вчинення адміністративних проступків регламентується КУАП, Дисциплінарним статутом Національної поліції України, Збройних сил України антикорупційним законодавством тощо.

Працівники поліції (військовослужбовці) є спеціальними суб'єктами адміністративних правопорушень, особливості їх відповідальності передбачаються ст. 15 КУАП. Поліцейські (військовослужбовці) несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. За порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарних норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. До поліцейських (військовослужбовців) не можуть застосовуватися такі покарання, як громадські роботи, виправні роботи й адміністративний арешт.

Глава 13-А КУАП передбачає відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУАП), порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5 КУАП), порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУАП), порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУАП), незаконне використання інформації, що стала відомою особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУАП), невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУАП) [5].

Підстави та порядок притягнення поліцейських (військовослужбовців) до дисциплінарної відповідальності, а також застосування до поліцейських заохочень визначаються Дисциплінарним статутом Національної поліції України та іншими нормативно-правовими актами. Так, прийнятий Верховною Радою України 15 березня 2018 року, Дисциплінарний статут Національної поліції України визначає сутність службової дисципліни в Національній поліції, повноваження поліцейських та їх керівників з її дотримання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження [6].

Дисциплінарна відповідальність здійснюється у формі накладення дисциплінарних стягнень унаслідок скоєння дисциплінарного проступку.

Дисциплінарна відповідальність як один з видів юридичної відповідальності – це обов'язок працівника відповідати перед роботодавцем за скоєний ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права. Дисциплінарна відповідальність працівників настає за порушення трудової дисципліни – невиконання чи неналежне виконання з вини працівника покладених на нього трудових

обов'язків. Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок.

Відповідно до Дисциплінарного статуту Національної поліції (ст.13) до поліцейських можуть застосовуватися такі види дисциплінарних стягнень: 1) зауваження; 2) догана; 3) сувора догана; 4) попередження про неповну службу відповідність; 5) пониження у спеціальному званні на один ступінь; 6) звільнення з посади; 7) звільнення із служби в поліції.

До курсантів (слухачів), які проходять навчання у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, крім видів дисциплінарних стягнень, визначених цією статтею, застосовується дисциплінарне стягнення у виді призначення поза чергою в наряд – до п'яти нарядів.

Застосування до поліцейського інших видів дисциплінарних стягнень, не передбачених цим Статутом, забороняється.

Держава відповідно до закону відшкодовує шкоду, завдану фізичній або юридичній особі рішеннями, дією чи бездіяльністю органу або підрозділу поліції, поліцейським під час здійснення ними своїх повноважень.

Конституція України (ст.56) проголошує право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень.

Цивільно-правова відповідальність полягає в накладенні цивільно-правових стягнень на особу за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань або за заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення деяких особистих немайнових прав (честі, гідності, ділової репутації). Так, відповідно до ст. 1173 ЦК України шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів [7].

Список використаної літератури

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. Про національну гвардію України Закон України від 13.03.2014 р. №876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18>
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 02.12.1984 р. № 8073- X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 р. №2337- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>
7. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

B. Svirsky

LEGAL LIABILITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS FOR UNLAWFUL APPLICATION OF COERCIVE MEASURES

The theses consider and study the topical issues of the definition of the conceptual apparatus and types of legal responsibility of law enforcement officers of Ukraine if they illegitimate or excessively use measures of physical influence (force), special means, firearms in the performance of their public duties in the protection of public order and the fight against crime.

Keywords: law enforcement agencies, firearms, physical influence, special means, responsibility, punishment, misuse, rights and freedoms of a person and a citizen.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

У тезах висвітлено особливості пред'явлення для впізнання за участю неповнолітньої особи. Вказана проблематика розглядається як з криміналістичної, так і з оперативно-тактичної та процесуальної точки зору.

Ключові слова: *впізнання, неповнолітня особа, розслідування злочинів, кримінальний процес.*

Усебічність, повнота та об'єктивність проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього залежить тільки від слідчого. Розслідування справ цієї категорії доцільно доручати слідчим, які мають досвід розслідування кримінальних справ, де підозрюваними чи потерпілими є неповнолітні.

Враховуючи особливості проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх, слідчий, на етапі прийняття рішення щодо проведення такої слідчої дії повинен вирішити низку тактичних завдань:

- визначити вид пред'явлення для впізнання;
- визначити місце та час його проведення;
- вжити заходів щодо створення умов, сприятливих для впізнання;
- здійснити добір трьох однорідних об'єктів, які не мають різних відмінностей від об'єкта, який буде пред'являтися;
- визначити й підготувати необхідні науково-технічні засоби та матеріали для проведення слідчої дії;
- визначити коло учасників пред'явлення для впізнання та вжити заходів щодо їх залучення;
- вжити відповідних заходів щодо охорони місця пред'явлення для впізнання, якщо учасником є підозрюваний, який перебуває під вартою;
- скласти план пред'явлення для впізнання, з яким ознайомити учасників, які надаватимуть слідчому допомогу.

Найчастіше на досудовому розслідуванні злочинів за участю неповнолітніх пред'являються для впізнання особи (ст. 228 КПК України). Типовими ситуаціями пред'явлення для впізнання особи за участю неповнолітніх є такі:

- 1) неповнолітня особа, яка впізнає не знайома з особою, яку сприймала та запам'ятала за обставин, що мають значення для кримінального провадження;
- 2) неповнолітня особа, яка впізнає знає певну особу, але не може назвати прізвище та ім'я або називає їх неправильно;
- 3) неповнолітня особа, яка впізнає знайома з певною людиною, але остання заперечує факт знайомства.

Залежно від ідентифікуючих ознак пред'явлення для впізнання особи може здійснюватись за анатомічними ознаками зовнішності, за динамічними ознаками (хода, міміка, жестикуляція), за ознаками голосу та мовлення. З усіх цих видів найчастіше особи пред'являються для впізнання за анатомічними ознаками зовнішності. Слідчому необхідно критично ставитись до пояснень неповнолітнього відносно ознак зовнішності особи, що йому планують пред'являти для впізнання. Ідеальні сліди пам'яті дитини можуть бути пошкоджені та відтворити їх дуже важко навіть за допомогою психолога. Такі пошкодження ідеальних слідів пам'яті можуть спричинити: 1) особи з близького оточення дитини свідомо або несвідомо через розмови з дитиною, навіювання власних оцінок та інтерпретації подій; 2) новий досвід дитини, який накладається на вже існуючі сліди пам'яті; 3) інші важливі в житті дитини події; 4) зміни в оточенні дитини, що часто є наслідком розкриття нею інформації про обставини злочину та початком процедури розслідування [2, с. 11]. Вищезазначена інформація є предметом дослідження слідчим при підготовці до пред'явлення для впізнання та вирішенні питання щодо можливої участі дитини у самій слідчій дії.

Після детального допиту неповнолітньої особи, що впізнає, щодо ознак зовнішності людини, яку сприймали та запам'ятали, слідчий вирішує питання щодо виду (в натурі чи за зображенням), часу й місця пред'явлення для впізнання.

Обстановка проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього повинна бути комфортною для останнього. За відсутності такої обстановки слідчому доцільно у взаємодії з психологом та іншими учасниками створити найбільш можливу комфортну обстановку у приміщенні, де планується проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітньої особи. Крім того, при проведенні пред'явлення для впізнання доцільно всіх учасників попередити про толерантну поведінку щодо неповнолітньої особи задля створення найбільш позитивної атмосфери і недопущення психологічного тиску на неї.

Під час оцінки результатів пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх, слідчий повинен не ігнорувати й ту обставину, що діти набагато частіше за дорослих помиляються у впізнанні, оскільки у дітей дошкільного віку і молодших школярів недостатньо розвинуте відчуття впізнання, що призводить до серйозних помилок у цій дії [3, с. 27]. Більше того, за результатами проведеного анкетування 89% слідчих переконані, що якщо дитині від 3 до 7 років, то пред'явлення для впізнання малоефективне і його навіть не варто проводити, оскільки в цьому віці дитина ще не може вказати точні ознаки предмета, за якими вона впізнала, внаслідок того, що вона ще не знає семантики слів, визначення понять і термінів. А кримінально-процесуальне законодавство вимагає, щоб особа вказала ті ознаки, за якими вона впізнала предмет.

З огляду на це, а також враховуючи напрацювання науковців з питання проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх а також отримані емпіричні дані можна виокремити критерії, за якими проведення розглядуваної слідчої (розшукової) дії може мати негативний результат:

- якщо неповнолітній є потерпілим, то зустріч з особою, що вчинила злочин, може негативно вплинути на психіку дитини. У ході проведення впізнання дитина перебуває хоча і в невербальному, але все-таки спілкуванні із злочинцем, який може на психологічному рівні вплинути на остаточний результат впізнання. Якщо існує особлива необхідність у проведенні впізнання живої особи неповнолітнім, то його слід проводити поза візуальним спостереженням.

- внаслідок того, що неповнолітні слабко запам'ятовують, перекручують риси обличчя людини, інші ознаки його зовнішності то це може привести до того, що при впізнанні дитина може або зовсім не вказати на особу злочинця, або «казати на статистів, оскільки слідчий підбирає їх так, щоб між ними не було істотних відмінностей.

- працюючи з дітьми молодшого шкільного віку, слід враховувати те, що зазначену слідчу дію школяр сприйматиме як завдання, за яке він оцінюватиметься, тому школяра це може ввести в стресовий стан, може з'явитися розгубленість.

З точки зору позитивного психологічного настрою на проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього, слідчий обов'язково повинен отримати у останнього добровільну згоду на такі дії, оскільки в протилежному випадку своєю поведінкою вона може унеможливити проведення цієї слідчої дії.

На практиці інколи постає питання про доступний вік для залучення неповнолітніх в ролі статистів – осіб, які пред'являються для впізнання спільно з особою, яку впізнають. Згідно з частиною 2 ст. 228 КПК України особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Відсутність тут вказівки на інші характеристики особи дає привід стверджувати, що такими суб'єктами можуть бути і малолітні діти.

Безумовно, для дітей їх зовнішня схожість (зріст, статура і т.і.) перебуває в прямій залежності від віку. Наприклад, дитина 5-7 років має істотні відмінності зовнішності від дитини 11-13 років і навіть від 8-10-річної особи. Тому у разі потреби пред'явити для впізнання, наприклад, 11-річного свідка або потерпілого, виконуючи вимогу ч. 2 ст. 228 КПК України, необхідно запросити у ролі статиста дитину віком 10-12 років. Водночас слід

врахувати тпке:

1) питання про таку участь малолітнього в слідчій дії не можна вирішити без його узгодження із законним представником;

2) необхідно вирішити питання, наскільки бажано у кримінальному процесі взагалі пред'явлення для впізнання неповнолітнього. У даному випадку доцільно пред'являти неповнолітнього свідка, потерпілого, а також особу, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння, до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, за його фотографією. При цьому як причину неможливості пред'явити дитину для впізнання наочно слід розглядати її малолітній вік. Такий підхід дозволяє захистити від залучення до провадження в кримінальній справі малолітніх, які не мають до неї ніякого стосунку, не погіршуючи, а навіть в деяких випадках підвищуючи достовірність результатів проведеної слідчої дії [4, с.103-104].

Як і в попередньому випадку, проводити пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх осіб, які пред'являються для впізнання, також рекомендується тільки в особливих випадках, оскільки ця дія може негативно впливати на їх психіку. За результатами проведеного анкетування, слідчі ОВС зазначили, що така слідча дія може призвести до фрустрації особи, замикання в собі, глибоких переживань, а можливо й істерії. Можлива й інша поведінка неповнолітнього – демонстративна впертість, конфліктність. Все це може призвести й до зриву впізнання. Необхідно враховувати те, що по суті певна група неповнолітніх під час проведення впізнання з їх участю до кінця можуть не розуміти, що відбувається, в якій ролі вони виступають. Тому слідчий повинен встановлювати психологічний контакт, використовуючи такі методи і способи, які б були зрозумілі неповнолітньому.

Альтернативою цьому є впізнання за фотозображеннями неповнолітньої особи. Таке впізнання відповідатиме двом цілям: впізнання буде проведено в спокійній психологічній обстановці, на дане впізнання необхідно запросити захисників підозрюваних або звинувачених, якщо їх зображення пред'являються, які фіксуватимуть результати впізнання, якщо порядок його проведення буде порушений, або якщо ставитимуться навідні питання особі, яка впізнає, за відсутності зауважень з їх боку впізнання не може бути поставлене під сумнів [1, с. 87].

Інший варіант: можна провести впізнання з такими особами за відеозображенням. Пред'явлення для впізнання за відео спрямоване на те, щоб уникнути можливості психічної дії з боку особи, яка впізнає. Впізнання за відеозаписом повинне бути правильно підготовлене і проведене. Спочатку особи, які упізнаються, повинні бути зображені в групі, бажано у вільному русі, після чого кожен повинен бути зображений окремо. При проведенні впізнання звук повинен бути вимкнений, тільки після того, як особа, яка впізнає, вкаже на яку-небудь особу, яку вона впізнала, після перегляду відео до кінця його переглядають знов зі звуком, де кожна з осіб, яких впізнають, називає свої відомості (прізвище, ім'я та по батькові тощо). Таким чином фіксуються дані особи, яку впізнають. Про проведене впізнання складається протокол, у якому чітко повинні фіксуватися порядок і результати проведення впізнання. Відеозапис містить повне і чітке зображення осіб, яких впізнають, на відміну від фотографій, тому особа, яка згодом впізнає, не може заявити, що особа, яка впізнана нею за відеозаписом, не схожа на особу, яку вона побачила насправді. У випадку подібної заяви можна призначити порівняльну експертизу, за допомогою якої встановити відповідність відеозображення оригіналу.

У справах за участю неповнолітніх доцільне проведення анонімного впізнання, тобто пред'явлення осіб, яких впізнають через затемнене скло (поза візуальним спостереженням – з метою забезпечення безпеки неповнолітніх). Цей вид впізнання в нині, на жаль, практично не застосовується на практиці. Проте у справах, де беруть участь неповнолітні, він найбільш прийнятний, оскільки при анонімному впізнанні, особа, яка впізнає, бачить живих осіб без спотворення їх зовнішності, вона може реально, а не щодо яких-небудь предметів, визначити зріст, статуру людини, при цьому, особи, яких впізнають, практично не мають можливості бачити особу, яка впізнає, у зв'язку з чим вона не боїться за свою безпеку. Під час

проведення анонімного впізнання за цією категорією справ необхідна участь захисника підозрюваного, або обвинуваченого, який повинен бути біля особи, яка впізнає, чи особи, яку впізнають, разом з понятими, щоб мати реальну можливість контролювати правильність проведення слідчої дії [5, с.14].

Таким чином, проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього як в ролі особи, яка впізнає, так і в ролі особи, яку впізнають, не є слідчою дією, результати якої є виключно неспростовним доказом і сприяли б встановленню об'єктивної істини у справі. Такий вид пред'явлення для впізнання необхідно проводити тільки у виняткових випадках, а саме: неможливість встановлення обставин, що мають важливе значення для кримінального провадження без залучення неповнолітнього або за допомогою інших доказів; наявність у малолітньої особи здатності правильно сприймати обставини, що мають значення для справи; наявність у неповнолітньої особи здатності запам'ятовувати і впізнавати предмети або зовнішність людини, вміти за допомогою термінів і понять вказувати, за якими ознаками.

Список використаної літератури

1. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Вид. 4-те, переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. 464 с.
2. Будзинська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. Варшава: E.D.- DRUK-KACZMARCZYK, 2007. 64 с.
3. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483/Кл / Головне слідче управління МВС України; НАВС України. Київ : [б. в.], 2001. 32 с.
4. Белкин Р. С., Лившиц Е. М. Тактика следственных действий. М. : Юрид. лит-ра. 1997. 176 с.
5. Басиста І. В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2006. 19 с.

V. Polshchikov

FEATURES OF NOTIFICATION FOR INTRODUCTION FOR THE PARTICIPATION OF A JUVENILE PERSON

In theses, the presentation features for identification with the participation of a minor. The mentioned problems are considered both from the forensic, and from the operational-tactical and procedural point of view.

Keywords: identification, juvenile person, investigation of crimes, criminal process.

УДК 343.13

Фоміна Т. Г.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ СТРОКІВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Досліджено питання щодо доцільності встановлення граничних строків тримання під вартою під час судового розгляду. Проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство деяких країн СНД щодо визначення досліджуваних строків. Підтримано позицію національного законодавця, який не передбачив у КПК України граничних строків тримання під вартою під час судового провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, тримання під вартою, строки тримання під вартою, судовий розгляд.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються, як правило, у певних часових межах, які необхідні для забезпечення швидкого досудового розслідування та судового розгляду. Щодо строків тримання під вартою, як найбільш суворого запобіжного заходу, то порядок їх обчислення регламентовано лише під час досудового розслідування (ст. 197 КПК України). Під час судового розгляду граничних або максимальних строків тримання під вартою на законодавчому рівні не визначено.

Актуальність піднятої проблеми обґрунтовується тим, що на науковому рівні це

питання є одним із найбільш «наболілих», оскільки досі вчені та практики не прийшли до «єдиного знаменника» у розумінні цього питання. Зауважимо, що окремими науковцями піддається критиці відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві норми, яка встановлювала б граничний строк тримання під вартою під час судового розгляду. Зокрема, В. І. Маринів переконаний, що цей строк не повинен перевищувати трьох місяців, а його подовження припустиме за рішенням вищестоящего суду і лише у виняткових випадках на строк не більше двох місяців [1, с. 14]. У науковій літературі висловлюються й інша пропозиція, а саме, про необхідність визначення граничного строку тримання під вартою під час судового розгляду до 18 місяців [2, с. 13]. У свою чергу, С. Л. Шаренко, О. Г. Шило вважають, що було б правильним визначати конкретний строк тримання особи під вартою не тільки в період досудового розслідування та судового розгляду в суді першої інстанції, а й в період розгляду справи апеляційним судом [3, с. 56].

Цікавим є той факт, що законодавством деяких країн-учасниць СНД встановлено граничні строки тримання під вартою під час судового провадження. Наприклад, згідно КПК Республіки Білорусь строк тримання під вартою під час розгляду кримінальної справи в суді обраховується з дня надходження кримінальної справи до суду і до постановлення вироку. Такий строк становить, за загальним правилом, 6 місяців або 12 місяців – у справах щодо осіб, обвинувачених у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів (ч. 3 ст. 127). Це питання має чітке вирішення й у КПК Грузії, де у ч. 2 ст. 205 передбачено, що загальний термін тримання обвинуваченого під вартою не повинен перевищувати 9 місяців. Вказаний строк обчислюється з виконання судової ухвали про обрання даного запобіжного заходу до винесення вироку судом першої інстанції, який розглядає справу по суті. У ст. 186 КПК Республіки Молдова також чітко встановлено строки тримання під вартою у суді. Отже, законодавець Грузії та Республіки Білорусь, Республіки Молдова пішов шляхом чіткого визначення граничних строків тримання під вартою як під час досудового провадження, так й під час судового розгляду в суді першої інстанції. Втім, системний аналіз положень КПК інших держав СНД дає можливість зрозуміти, що у кримінальному процесуальному законодавстві Вірменії, Казахстану, Киргизії, Російської Федерації, Таджикистану, Узбекистану досліджувані строки не встановлено.

Згідно положень чинного КПК України, граничний строк тримання під вартою у судовому провадженні не встановлено. Тому, на відміну від чітко визначених строків тримання під вартою під час здійснення досудового розслідування, граничні строки під час судового розгляду є розумними, тобто такими, що не мають чітких часових меж. Загальне положення про розумність строків тримання особи під вартою викладене у правовій позиції ЄСПЛ в рішенні «Харченко проти України». Згідно п. 79 даного рішення питання про те, чи тривалість під вартою є обґрунтованою не можна вирішувати абстрактно. Воно має вирішуватися в кожній справі з урахуванням конкретних обставин, підстав, якими національні органи мотивували свої рішення та належно задокументованих фактів, на які посилався заявнику своїх клопотаннях про звільнення з-під варти. Таке, що продовжується, тримання під вартою може бути виправданим у тій чи іншій справі лише за наявності специфічних ознак того, що цього вимагають істинні вимоги публічного інтересу, які, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважають правило поваги до особистої свободи [4]. Аналогічну позицію Суд виклав у п. 130 рішення «Невмержицький проти України» [5]. Отже, вирішуючи питання про розумність строків тримання під вартою, ЄСПЛ акцентує увагу, перш за все, на необхідності національних органів враховувати усі обставини кримінального провадження, й по-друге, на потребу мотивування рішення про продовження строків тримання під вартою.

При вирішенні питання про доцільність встановлення граничних строків тримання під вартою під час судового провадження в Україні слід також врахувати позицію правозастосовувача. Опитуванням слідчих, прокурорів суддів, встановлено, що більшість з них постають проти необхідності визначення строків тримання під вартою під час судового провадження. Таку позицію практичні працівники обґрунтовують наступним. По-перше,

іноді складність кримінального провадження (наприклад, «справа бійців «Торнадо») вимагає досить тривалого судового розгляду, який може відбуватися кілька років. По-друге, у справах стосовно осіб, які тримаються під вартою, судові провадження може затягуватися з причин, що не залежать від судді (наприклад, неприбуття учасників провадження (свідків, потерпілих) та невиконання ухвал про їх примусовий привід; неявка захисника, прокурора, перекладача; неякісне досудове розслідування). Відповідно не завжди є можливим вкласти в чітко визначені строки, протягом яких особа буде триматися під вартою під час судового розгляду.

Вважаємо за необхідне підтримати таку позицію правозастосовувача та додати таке. Згідно положень чинного КПК України строк судового розгляду є розумним, тобто таким, що визначається з урахуванням критеріїв, викладених у ч. 3 ст. 28 КПК України, та не має чітких часових меж, тому й встановлювати граничні строки тримання під вартою під час судового провадження, на наше переконання, є недоцільним. Вказане обґрунтовується тим, що обмежений строками розгляд справи у суді не призведе до повного дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення, а лише спонукатиме суддів до винесення вироку якомога швидше, що в свою чергу, свідчитиме, по-перше, про порушення прав обвинуваченого, по-друге, про невиконання такого завдання кримінального провадження, як забезпечення неупередженого судового розгляду, в ході якого потрібно встановити винуватість або невинуватість особи.

Список використаної літератури

1. Маринів В. І. Принцип особистої недоторканості в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1999. 21 с.
2. Кутуев Э. К. Заключение по стражу и содержание под стражей: Состояние, проблемы, перспективы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Санкт-Петербург, 1999. 18 с.
3. Шаренко С. Л., Шило О. Г. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С.50-57.
4. Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02) від 10.02.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662
5. Справа «Невмержицький проти України» (Заява № 54825/00) від 12.10.2005 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68715>

T. Fomina

THE EXPEDIENCY OF ESTABLISHING THE TERMS OF DETENTION DURING THE TRIAL

The question of the feasibility of setting a maximum time limit for detention during judicial proceedings is examined. Analyzed the criminal procedural legislation of some CIS countries to determine the study dates. The position of the national legislator was supported, which did not provide in the Criminal Procedure Code of Ukraine the maximum periods of detention during judicial proceedings.

Keywords: criminal proceedings, detention, terms of detention, judicial proceedings.

УДК 343.14

Чича Р. П.

ДІЗНАВАЧ ЯК ОКРЕМИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У тезах висвітлено окремі питання запровадження інституту дізнання у сучасному кримінальному процесі України. Зокрема, зроблено спробу розглянути та проаналізувати появу такого нового суб'єкта як дізнавач, його процесуальний статус і повноваження. Звернуто увагу на питання, що можуть виникнути в роботі дізнавача.

Ключові слова: досудове розслідування, дізнання, кримінальний проступок, дізнавач.

Дізнання як окрема форма досудового розслідування була запроваджена з прийняттям

чинного Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році. Але норми, що передбачали здійснення дізнання, не застосовувалися через відсутність відповідних змін до законів щодо запровадження інституту кримінальних проступків у кримінальному праві. Принципово питання було зрушено з місця у листопаді 2018 року з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який був підписаний Президентом України у квітні 2019 року. Вказані зміни запроваджують дієвий механізм здійснення дізнання, визначають поняття кримінального проступку та передбачають інші зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, які дозволять здійснювати дізнання. Положення відповідного закону повинні запрацювати з 01 січня 2020 року.

Так, передбачається поява нових суб'єктів на стадії досудового розслідування: дізнавача та керівника органу дізнання. Відповідно до запропонованих змін, п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, дізнавачем визнається службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. З наведеного тексту можна зробити висновок, що окремі органи, які здійснюють досудове розслідування не будуть здійснювати дізнання, наприклад, НАБУ. Залишається відкритим питання, які підрозділи, крім власне підрозділів дізнання тієї ж Національної поліції, будуть вповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. Це питання буде врегульовано додатково, підзаконними нормативно-правовими актами. У перспективі до таких підрозділів можуть бути віднесені патрульна поліція, дільничні та інші.

Статтею 214 КПК України передбачено, що до внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР проведення досудового розслідування та будь-яких процесуальних дій забороняється, крім огляду місця події. Запропоновані зміни надають ширші повноваження дізнавачу у порівнянні зі слідчим. Так, відповідно до ст. 41-1 КПК, дізнавач під час здійснення дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання. Дізнавач уповноважений:

- 1) починати дізнання за наявності підстав, передбачених КПК;
- 2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК;
- 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених КПК, відповідним оперативним підрозділам;
- 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
- 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
- 7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК;
- 8) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Частину названих повноважень дізнавач для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, на відміну від слідчого, зможе здійснювати до внесення відомостей в ЄРДР. До таких дій законом віднесено:

- 1) відібрання пояснень;
- 2) проведення медичного освідчення;
- 3) отримання висновку спеціаліста і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під

час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Це фактично запроваджує певні елементи легальної дослідчої діяльності (перевірки) від якої свого часу відмовилися розробники чинного КПК України.

Звертаємо увагу, що результати таких дій дізнавача будуть процесуальними джерелами доказів поряд з джерелами доказів, передбаченими ст. 84 КПК України.

Запровадження системних змін такого обсягу обов'язково потребуватиме приведення у відповідність низки відомчих наказів та інструкцій. Наскільки запропоновані норми є оптимальними для застосовування на практиці покаже час. Чи потребуватиме дізнавач додаткового визначення свого статусу та повноважень, можна буде визначити після перших місяців роботи. Беззаперечним є те, що питання провадження дізнання потребуватиме пильної уваги науковців та практиків тривалий час.

R. Chycha

INVESTIGATOR AS A SPECIAL SUBJECT OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The theses highlight some issues of the institute of inquiry in the modern criminal process of Ukraine. In particular, an attempt was made to review and analyze the emergence of such a new subject as the investigator, his procedural status and authority. The attention is drawn to the questions that may arise in the work of the detective.

Keywords: pre-trial investigation, inquiry, criminal offense, investigator.

УДК 343.57

Агаджієв А. Т.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Відмічено тенденцію зростання кількісних показників злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та її негативні наслідки. Розглянуто особливості цих злочинів, їхній склад, об'єктивну та суб'єктивну сторони, предмет, відповідно до яких запропоновано поділ даного типу злочинів на три групи.

Ключові слова: наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин, обіг наркотичних засобів, наркоторгівля, наркозлочинність.

Показники зростання таких негативних явищ, як злочинність й правопорушення, охоплюють усі сфери життя та впливають на імідж країни, як на національному, так і на міжнародному рівні. Поняття «злочинність», що відображає історично мінливе соціальне явище, характеризується підвищенням та падінням кількісних показників. Актуальність теми полягає в тому, що рівень злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в останні роки має стійку тенденцію до зростання. За даними Міністерства Внутрішніх Справ України протягом 2017 року кількість злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів зросла на 25,1%, а саме до 27,8 тисячі злочинів [1]. Якщо на мікрорівні фактори зростання цих злочинів обумовлюються економічним та соціальним станом населення, то на макрорівні ситуація є досить дискусійною та проблематичною для нашої країни. Річ у тому, що через своє географічне положенням Україна являє собою найкоротший шлях контрабанди до країн Європи. Звідси відкривається декілька коридорів для здійснення транзитного постачання наркотиків, що також має критичні наслідки для нашої держави та населення.

Вивченням питання тенденції зростання злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, внутрішніми та зовнішніми чинниками криміногенної ситуації цих злочинів займалися В. А. Буржинський, М. Г. Вербенський, Ф. О. Кіріленко, Д. Є. Чувирін та ін.

Також особливість злочинів, передбачених розділом XIII Особливої частини

Кримінального Кодексу України, полягає в тому, що ці діяння посягають на одну з найвищих цінностей Конституції України, а саме здоров'я населення, що є родовим об'єктом цих злочинів. Згідно зі статтею 49 Конституції України «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [2]. Тобто, держава ставить на меті регулювання стану здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, при якому показники захворюваності перебувають на усталеному рівні для даної території, умови проживання сприятливі для населення, а параметри факторів середовища життєдіяльності знаходяться в межах, визначених санітарними нормами.

Треба підкреслити, що відповідно до вказаного розділу об'єктивна сторона злочинів полягає в суспільно небезпечному та протиправному заподіянні шкоди здоров'ю населення, а самі злочини вчиняються, зазвичай, шляхом дії та, в деяких випадках, бездіяльністю (наприклад, порушення правил зберігання і обліку наркотичних засобів, отруйних і сильнодіючих речовин). Прості склади злочинів сконструйовані, в основному, як формальні, виключення складає заволодіння наркотичними засобами шляхом викрадення, привласнення, шахрайства і зловживання службовим становищем. Матеріальні склади мають злочини з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками (наприклад, незаконне введення в організм наркотичних засобів, якщо воно заподіяло середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому або заподіяння йому смерті; порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, якщо воно спричинило їх нестачу у великих розмірах; спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, якщо воно заподіяло тяжкі наслідки).

Окрім того, суб'єктивна сторона злочинів у сфері обігу наркотичних речовин характеризується прямим умислом, а суб'єкт цих злочинів – загальний, тобто будь-яка осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Лише за викрадення (крадіжку, грабїж, розбій) і вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачена відповідальність осіб, які досягли 14-річного віку. Водночас тільки спеціальним суб'єктом можливе вчинення таких злочинів, як заволодіння наркотичними засобами шляхом зловживання службовим становищем, незаконна видача рецепту на право придбання наркотичних засобів, порушення правил поводження з наркотичними засобами, отруйними і сильнодіючими речовинами.

Відповідно до Кримінального Кодексу України предметом цих злочинів виступають: 1) наркотичні засоби (ст. 305–309, 313–320); 2) психотропні речовини (ст. 305–309, 313–315, 317–320); 3) аналоги психотропних речовин та наркотичних засобів (ст. 305–309, 313–315, 317, 320); 4) прекурсори (ст. 305, 306, 311, 312, 318, 320); 5) снотворний мак і конопля (ст. 310); 6) отруйні і сильнодіючі речовини (ст. 321); 7) одурманюючі засоби (ст. 322, 324); 8) допінг (ст. 323) [3]. Перераховані предмети злочину завдають не тільки шкоди здоров'ю людини, вони охоплюють суспільство в цілому, яке також потерпає від втрати або зниження соціальної активності кожного з його членів. Тому розділ XIII Особливої частини Кримінального Кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння що посягають на здоров'я населення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів.

Завдяки особливостям об'єкта, предмета та об'єктивної сторони дані злочини, можна поділити на такі групи: 1) злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та інших предметів, небезпечних для здоров'я населення; 2) злочини, пов'язані з незаконним заволодінням наркотичними засобами, а також обладнанням, призначеним для їх виготовлення; 3) злочини, пов'язані з незаконним вживанням наркотичних і одурманюючих засобів, а також допінгу. Як вказують В. А. Буржинський та Ф. О. Кіріленко у дослідженні «Аналіз сучасного стану та тенденції злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів», наркозлочинність включає в себе весь ланцюжок злочинних дій: виготовлення, придбання, зберігання, розкрадання, перевезення (пересилання) та збут наркотичних засобів. Окрім цього, в останні роки наркозлочинність набула такої ознаки, як зв'язок з тероризмом і екстремізмом. Відбувається консолідація між терористичними групами та постачальниками

наркотиків. З метою забезпечення фінансування своїх операцій терористичні групи все частіше беруть участь у перевезеннях наркотиків [4]. Виходячи з цього, можна сказати, що рівень наркозлочинності тільки зростає й може представляти собою засіб виконання інших злочинів, тому наявна сукупність складів злочину.

Якщо аналізувати тяжкі наслідки незаконного обігу наркотиків, який розповсюджується хаотично, а боротьба з цим явищем безсистемна і неефективна. Тільки у 2017 році Міністерством охорони здоров'я України було зафіксовано 389 випадків наркотичного передозування серед неповнолітніх. Всього ж за 2017 рік відбулося 26260 випадків передозування [5]. Обсяг вражає, а наркотичне передозування це один крок до стану наркотичної коми і летального результату. Але в більшості складів злочину даного розділу переважає рівень латентності, тому відображення через статистику наслідків в повному обсязі по факту неможливе. Латентність в цих злочинах не тільки природна, а й штучна, яка закріплює положення бездіяльності суб'єктів протидії злочинності. Тому цей чинник тільки підвищує рівень скоєння даних злочинів.

На нашу думку, прийнятий Верховною Радою України закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [6], що набирає чинності з 1 січня 2020 року, може розв'язати проблему зростання злочинності: у визначенні правопорушень даний закон може відображати сучасну модель протидії злочинності на Заході, відому під назвою «розбиті вікна». Закон бере за основу принципи та критерії розмежування кримінальних проступків та злочинів, а дана теорія полягає в тому, що для того, щоб знизити рівень злочинності, потрібно як найактивніше протидіяти будь-яким дрібним правопорушенням і проступкам. Основу цієї моделі складає поведінкова психологія суспільства та культурна центричність концепції злочинності: безлад довкола людей спонукає їх поводитися нецивілізовано і нехтувати соціальними нормами. Потрібно відзначити, що закон також охоплює злочини, визначені розділом XIII Особливої частини Кримінального Кодексу України, тому дані зміни будуть ефективною протипосягою розповсюдженню злочинності такими різкими темпами.

Отже, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, які посягають на здоров'я нації, її генофонд, виражаються у ступені високої суспільної небезпеки. При даному рівні зростання тенденцій злочинності запобігання даним злочинам повинно бути своєчасним, інакше підвищується рівень скоєння інших злочинів, який приводить до втрати контролю злочинності. Тому у найближчій перспективі потрібно зробити акцент на подальше вдосконалення нормотворчої бази, що регулює відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також вжити заходів щодо зниження рівня латентності, яка сприяє скоєнню злочинів даного розділу.

Список використаної літератури

1. Статистика злочинів в Україні за 2017 р. // МВС України: офіційний сайт. URL: <https://mvs.gov.ua>.

2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Буржинський В. А., Кіріленко Ф. О. Аналіз сучасного стану та тенденції злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів // *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С.44–59.

5. Українська база медико-статистичної інформації // Центр медичної статистики МОЗ України: офіційний сайт. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/news.html?id=242>.

6. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.

A. Agagadzhyev

CURRENT TRENDS ON THE RISK OF CRIME IN THE FIELD OF DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALOGS OR PRECURSOR

The article deals with tendency of the growth of quantitative indicators of crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and its negative consequences. Author considered the peculiarities of these crimes, their composition, objective and subjective aspects and subject and proposed the division of this type of crime into three groups.

Keywords: narcotic drugs, psychotropic substances, precursors, analogues of narcotic drugs and psychotropic substances, drug traffic.

УДК 343.2/.7 (477)

Беседа С. М.

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В УКРАЇНІ

У тезах доповіді розглянуто актуальні питання кримінально-правової та кримінальної процесуальної регламентації інституту кримінального проступку. Надано пропозиції щодо визначення місця кримінальних проступків в структурі Кримінального кодексу України, їх гносеологічного розуміння, видів та настання кримінальної відповідальності за їх вчинення. Проаналізовано окремі питання кримінальної процесуальної теорії та практики.

Ключові слова: кримінальний проступок, кримінальне правопорушення, злочин, кримінальна відповідальність.

Після ухвалення Кримінального процесуального кодексу України у наукових колах, серед практичних працівників жваво обговорюються питання дуалізму понять «злочин-проступок» як складників категорії «кримінальне правопорушення». Хотілося б окреслити окремі актуальні питання, пов'язані із можливістю існування в правовій матерії та, відповідно, у суспільному житті, зазначених понять.

Щодо КК України. Яке місце в системі Кодексу мають посісти кримінальні проступки? Окремими проектами законів пропонується визначити місце кримінальних проступків у системі Особливої частини КК України поряд зі злочинами, не виділяючи їх у окремі статті, розділи тощо. З одного боку, такий підхід дозволяє згрупувати кримінальні правопорушення, що посягають на один об'єкт, побудувати логічну послідовну систему правопорушень. З іншого боку, швидко визначити, де проступок, а де – злочин, для пересічного громадянина може бути доволі складно, що не в повній мірі відповідає принципу передбачуваності кримінально-правових наслідків вчиненого діяння. У той же час Концепція реформування кримінальної юстиції визначає, що кримінальні проступки мають бути об'єднані в новий Кодекс України про кримінальні проступки. На нашу думку, для спрощення сприйняття інституту кримінального проступку та економії нормативного матеріалу відповідальність за них доцільно викласти у окремій (але цілісній!) частині, розділі тощо КК України.

Які діяння слід віднести до категорії кримінальних проступків? Концепція реформування кримінальної юстиції визначає, що до кримінальних проступків мають бути віднесені (крім злочинів невеликої тяжкості) діяння, які за чинним законодавством відносяться до адміністративних правопорушень, мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо). Схожий підхід використовує і Європейський суд з прав людини. Також слід звернути особливу увагу на визначенні місця окремих складів злочинів у системі кримінальних правопорушень. Деякі умисні злочини середньої тяжкості слід віднести до числа кримінальних проступків (наприклад, некваліфіковані крадіжка, грабіж тощо), в той час, як окремі злочини, які за чинним законодавством відносяться до злочинів невеликої тяжкості, слід перевести у категорію злочинів середньої тяжкості шляхом посилення покарання за них (наприклад, залишення у небезпеці, ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя стані тощо).

Яка відповідальність має наставати за вчинення кримінального проступку? Концепція реформування кримінальної юстиції та усталене у науковій літературі розуміння інституту кримінального проступку передбачає відмову (або суттєве обмеження) застосування за вчинення кримінального проступку покарання у виді позбавлення волі на певний строк, віддаючи пріоритет застосуванню майнових санкцій, у крайньому випадку – короткострокового позбавлення волі. При цьому вчинення кримінального проступку не повинно тягти такого кримінально-правового наслідку як судимість. Застосування за вчинення кримінального проступку позбавлення волі на певний строк є недоцільним, а покарання у вигляді обмеження волі не може застосовуватися на строк більше 2 років. Стан судимості не повинен виникати у особи, яка вчинила кримінальний проступок взагалі.

Також слід звернути увагу на окремі процесуальні аспекти запровадження цього міждисциплінарного інституту. Щодо визнання пояснення особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні слід наголосити, що форма пояснення та процедура його складання передбачає менші гарантії для забезпечення прав учасників кримінального провадження, ніж форма та процесуальний порядок проведення допиту. Зокрема, процесуальний порядок допиту підозрюваного передбачає роз'яснення усіх прав та порядку проведення допиту (ч. 3 ст. 224 КПК), та складання протоколу, зміст котрого чітко визначений у ст. 104 КПК.

Відповідно до ст. 125 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків проводиться у формі дізнання в порядку, передбаченому Кодексом. Які ж його граничні строки? В окремих проектах пропонувалося встановлення граничного строку дізнання 48 годин з моменту повідомлення особі про підозру або її затримання. Переконані, що строк дізнання 48 годин після затримання може не відповідати загальній zasadі розумності, що передбачає об'єктивно необхідні строки для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень (ст. 28 КПК). До того ж особа може змінювати позицію щодо визнання своєї вини.

У питаннях реального запровадження кримінальних проступків виникає ще низка інших актуальних питань, як суто кримінально-правового, кримінального процесуального характеру, так і практичного супроводження реалізації зазначеної концепції. Їх фахове обговорення – гарантія того, що громадяни отримують більшу законодавчу захищеність, а правоохоронні органи – апробовану інструкцію захисту прав і свобод громадян та інших соціальних цінностей.

S. Beseda

LEGISLATIVE ASPECTS OF THE INTRODUCTION OF THE INSTITUTE OF CRIMINAL OFFENSE IN UKRAINE

The theses of the report deal with topical issues of criminal law and criminal procedural regulation of the institution of criminal misconduct. There are proposals for determining the place of criminal offenses in the structure of the Criminal Code of Ukraine, their epistemological understanding, types and criminal liability for their commission. Analyzed some issues of criminal procedural theory and practice.

Keywords: criminal offense, crime, criminal liability.

УДК 343.36

Дудар Н. І.

СПЕЦИФІКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА КОРУПЦІЙНІ ДІЇ

У тезах розглядається специфіка кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Аналізується термін корупція, з'ясовується коло корупційних злочинів та особливості кримінальної відповідальності суддів за їх вчинення.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, корупція, корупційні злочини, судова влада, склад злочину.

Проблема кримінальної відповідальності суддів за вчинення корупційних злочинів залишається невирішеною на сучасному етапі. Ця проблема існує через невизначеність деяких питань, а саме:

- коло корупційних злочинів та злочинів, пов'язаних з корупцією, суб'єктами яких є судді;

- особливості кримінальної відповідальності суддів.

Тлумачення поняття «корупція», яке закріплено у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», не забезпечує вирішення питання щодо точного визначення злочинів, які належать до корупційних. Звідси з'являється різне розуміння сутності та видів корупційних злочинів. Окрім того залишаються також багато дискусійних питань стосовно кримінальної відповідальності суддів (зокрема відповідальність за вчинення корупційного злочину). Серед таких питань, наприклад, є проблема доцільності виокремлення відповідного розділу у Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК) з метою регламентації відповідальності суддів та інших працівників правоохоронних органів [1].

Слід визначити, що для з'ясування питання про вчинення суддею корупційного злочину необхідно встановити наявність у діях особи ознак корупційного злочину, а саме:

- незаконний (протиправний) характер благ, майна, права на нього, пільг та інших переваг, які отримує суддя;

- обумовленість діяння службовим становищем зазначеного суб'єкта і вчинення його всупереч інтересам служби, тобто всупереч цілям і завданням, що стоять перед правосуддям;

- наявність ознак суб'єкта корупційного злочину в особи, яка його вчиняє (тобто особа повинна бути на посаді судді);

- наявність у винного умислу на вчинення злочинного діяння (дій чи бездіяльності);

- одержання майна, прав на нього, послуг, пільг або інших нематеріальних благ, переваг, вигод може здійснюватися у будь-який спосіб, що можна звести до двох основних форм: проста (відкрита) – безпосереднє вручення судді предмета корупції або через посередників; завуальована (прихована) – одержання благ маскується під зовнішньо законну згоду і має вигляд цілком законної операції (виплата зарплати, премії, гонорару, повернення боргу тощо) або кадрового рішення [2].

Якщо є достатня кількість даних, що вказують на наявність ознак корупційного злочину у діяннях судді або ознаки іншого злочину, який пов'язаний із корупцією, прокурор направляє матеріали справи до Генерального прокурора України для вирішення питання щодо порушення стосовно судді кримінальної справи. Генеральний прокурор України, оцінивши матеріали справи та докази за нею, приймає відповідне рішення (складає подання). Повноваження судді в цьому разі призупиняються до винесення вироку у справі. Така процедура забезпечить уникнення провокацій та виключить можливість тиску на суддю.

Для запобігання корупції у судовій владі потрібно провести низку правових та організаційних заходів. Зокрема, доцільно заборонити обіймати особі посаду голови суду, якщо його дружина або чоловік, а також близькі родичі (батьки, діти, сестра, брат) працюють суддею в цьому суді, якщо хтось з них є головою апеляційного суду – то суддею у судах цієї галузі, а відповідно до інших вищих судів – суддею в Україні. Це потрібно зробити задля забезпечення безсторонності суддів. Окрім того слід нормативно закріпити формальні вимоги щодо претендентів на посаду судді, зокрема, передбачити конкретизацію поняття «стаж роботи у галузі права»; визначення кола психічних і фізичних недуг, що перешкоджають заняттю посади; закріплення положення про недопущення до здійснення правосуддя осіб, які мають судимість, за винятком реабілітованих; введення обов'язкової підготовки у спеціалізованому навчальному закладі для суддів.

Також доцільним є конкретизувати розмежування компетенції та юрисдикції. Нечітке розмежування компетенції між різними типами судів часто є незрозумілим (до якого суду належить справа). Наприклад, цивільні справи розглядаються цивільними та господарськими судами, залежно від того, хто є сторонами у справі. Такі конфлікти вирішуються

спеціалізованими судами вищих інстанцій. Ще одним конфліктом є непорозуміння з правилами розподілу справ серед судів одного типу. Ці правила потребують більш чіткого визначення з метою обмеження зайвої конкуренції в межах однієї юрисдикції.

Запропоновані рекомендації є засобами протидії корупції та можуть сприяти зменшенню показників корупційних проявів у судовій сфері.

Список використаної літератури

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

2. Тютюгін В. І. Поняття та ознаки корупційних злочинів: електрон. наук. вид. *Вісник Асоціації кримінального права України*, Харків, 2015. Вип. 1 (4). С. 388–396.

N. Dudar

SPECIFICITY OF CRIMINAL LIABILITY OF JUDGES FOR CORRUPTION ACTIVITIES

The paper considers the specificity of criminal liability for corruption crimes. The theses analyze the term corruption, clarify the scope of corruption crimes and peculiarities of criminal responsibility of judges for their commission.

Keywords: criminal responsibility, corruption, corruption crimes, judicial power, crime.

УДК 343.163

Єлісєєв С. О.

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У тезах висвітлено окремі проблеми правового регулювання функцій прокуратури та повноважень прокурора. Проаналізовано питання розмежування понять «керівництво» і «нагляд», уточнено функцію прокурорського нагляду у формі «процесуального керівництва» досудовим розслідуванням. Запропоновано законодавчо закріпити якісно новий підхід до розуміння функції прокурорського нагляду та розмежувати її від процесуального керівництва прокурора досудовим слідством.

Ключові слова: функції прокуратури, прокурорський нагляд, процесуальне керівництво досудовим слідством.

Участь органів прокуратури у забезпеченні законності з боку органів контролю є актуальною на теперішній час. Останнім часом відбулися вагомі події, які певною мірою стосувалися функціональної спрямованості прокурорської діяльності, зокрема нагляду за дотриманням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування. Новий Закон України «Про прокуратуру» торкнувся всіх аспектів організації та діяльності даного органу. У 2016 році були ухвалені зміни до Конституції України, відповідно до яких діяльність прокуратури ввійшла до розділу «Правосуддя». На практиці це означає, що роль прокурора змінилась з «нагляду за дотриманням законності» в діях органів досудового слідства й оперативних працівників правоохоронних органів («спецслужб» – за світовою термінологією) на безпосередню участь прокурора у досудовому розслідуванні в якості процесуального керівника. Тобто фактично поєднано в діяльності прокурора «процесуальне керівництво» і «прокурорський нагляд», що очевидно заважає оптимізації процесу досудового розслідування. У зв'язку із цим набуває актуальності дослідження питання реформування прокуратури у частині виконання нею наглядової функції.

Дослідженню питань прокурорського нагляду за законністю при провадженні оперативно-розшуковій діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень, присвячено низку праць вчених, серед яких Д. О. Бабічев, В. О. Біляєв, В. А. Осмолян, В. В. Павловський, В. О. Прядко, О. М. Шевчук, В. М. Юрчишин та інші. Проте досі недостатньо висвітленими залишаються проблемні питання щодо здійснення функції прокурорського нагляду за дотриманням законності у кримінальному судочинстві.

У розумінні теорії управління «керівництво та нагляд» – це дві окремі функції. Керівництво будь-якою діяльністю передбачає три складові: планування, організацію виконання, контроль і звітність виконання плану, а також корегування діяльності на підставі такого контролю й звітності. Нагляд – це функція, що передбачає лише зовнішній контроль за діяльністю. А втручання в процес її перебігу можливе тільки в разі суттєвих порушень порядку і правил лише для їх виправлення.

Під дотриманням законів слід розуміти здійснення фізичними та юридичними особами прописаних законом дій та утримання від неправомірних дій [1, с. 38].

Щодо поняття «нагляд» у сучасному правовому сенсі, то, в такому випадку, застосовуються, переважно, синонімічні тлумачення. Відповідно до найбільш поширених юридичних, політологічних та енциклопедичних словників нагляд – це одна з форм діяльності державних органів з дотримання (забезпечення) законності [5, с. 289-292].

Прокурорський нагляд є самостійним, специфічним видом державної діяльності, що здійснюється від імені загальної системи держави, включаючи органи місцевого самоврядування, а не від імені законодавчої, виконавчої або судової влади. Загалом прокурорський нагляд є однією з гарантій кримінального процесу, що сприяє забезпеченню дотримання законності органами досудового слідства та відновлення порушених прав громадян.

У новому Законі України «Про прокуратуру» координаційна діяльність віднесена до змісту функції нагляду за дотриманням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування [5, с. 288]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону, Генеральний прокурор, керівники регіональних та місцевих прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків, здійснюючи нагляд за дотриманням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності [3]. Координаційні повноваження прокурори здійснюють шляхом проведення спільних нарад, створення міжвідомчих робочих груп, а також проведення узгоджених заходів, здійснення аналітичної діяльності [6, с. 187].

Разом з тим, стаття 36 КПК України чітко визначає повноваження прокурора у здійсненні нагляду за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування. Такий нагляд він здійснює шляхом процесуального керівництва розслідуванням, маючи для цього владно-розпорядчі повноваження [2, с. 8].

З наведеного контексту виникає проблема щодо розмежування понять прокурорського нагляду і процесуального керівництва слідством, адже вони настільки тісно пов'язані, що їх практично неможливо розглядати окремо. З одного боку, саме процесуальне керівництво є, по суті, формою такого нагляду, а з другого – у цьому питанні існує значна сутнісна суперечність: прокурор, будучи фактично керівником розслідування, сам же за ним і наглядає, що викликає питання стосовно об'єктивності такого розслідування [2, с. 9].

Також Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплено низку повноважень прокурора, направлених на реалізацію функції нагляду за дотриманням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, а саме: 1) безперешкодно входить в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність; 2) вимагає для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів; 3) доручає керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону; 4) дає письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження та виявлення злочинів, про розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, зникли безвісти; 5) дає згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності; 6) отримує пояснення

щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність; 7) перевіряє скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами; 8) скасовує незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону; 9) вживає заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності; 10) опротестовує незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів. Припинення протесту зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які дає суд [4].

Перехід діяльності державних органів до європейських стандартів на практиці супроводжується проблемами щодо реалізації таких нововведень.

Отже, важливою гарантією ефективного виконання завдань кримінального судочинства та захисту прав громадян є прокурорський нагляд. Основною проблемою є різне розуміння прокурорами, слідчими, адвокатами й слідчими суддями самої функції прокурорського нагляду у формі «процесуального керівництва» досудовим розслідуванням. Причина в тому, що, на жаль, чинне законодавство України (Конституція, КПК, закон «Про прокуратуру») не містить жодного чіткого визначення поняття «процесуальне керівництво». Для вирішення цієї проблеми слід на рівні законодавства та відомчих нормативно-правових актів закріпити якісно новий підхід до розуміння прокурорського нагляду та його розмежування з функцією процесуального керівництва.

Список використаної літератури

1. Біляєв В. О. Сучасні проблеми прокурорського нагляду за дотриманням законів в оперативно-розшуковій діяльності підрозділів карного розшуку ОВС України. *Вісник Запорізького національного університету Юридичні науки*. Запоріжжя, 2013. № 2. С. 36–46.

2. Литвак О. М. Шумський П. М. Проблеми впровадження Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 5-10.

3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Остання редакція: 28.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. (дата звернення: 09.03.2019).

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 02.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. (дата звернення: 09.03.2019).

5. Татаров О. Ю. Прокурорський нагляд на досудовому провадженні. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 288-293.

6. Трагнюк Р. Р. Реформування функцій прокуратури України за новим законом «Про прокуратуру». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 183-213.

S. Yeliseyev

PROBLEMS OF PROMOTIONAL PROTECTION WITH RESPECT TO LEGALITY IN CRIMINAL JUDICIAL PROCEDURE

The theses highlight some issues of legal regulation of the functions of the prosecutor's office and the powers of the prosecutor. The question of differentiating the concepts of «leadership» and «supervision» is analyzed, the function of prosecutorial supervision in the form of «procedural guidance» is specified with a pre-trial investigation. It is proposed to legislate a qualitatively new approach to understanding the function of the prosecutor's oversight and to distinguish it from the procedural guidance of the prosecutor by a pre-trial investigation.

Keywords: functions of the prosecutor's office, prosecutor's supervision, procedural guidance by pre-trial investigation.

ДОКАЗУВАННЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ

У тезах доповіді обґрунтовано, що доказування факту усвідомлення суб'єктом, що злочини вчиняються у складі організованої групи, є складним завданням досудового розслідування. Його вирішення передбачає комплексний підхід, що має включати як тактично правильно побудовані допити такої особи, так і використання можливостей інших слідчих (розшукових), і, особливо, негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування інституту угоди про визнання винуватості.

Ключові слова: доказування, злочин, організована злочинна група, правоохоронні органи.

1. Чинний Кримінальний Кодекс України за низкою складів злочинів як кваліфікуючу ознаку, що підвищує суспільну небезпеку діяння, передбачає його вчинення організованою групою (далі ОГ). Доказування ознак організованості злочинної групи (ст. 28 ч. 3 КК України) в цілому, так й участі окремих осіб в діяльності саме такого формування, становить значні труднощі через низку обставин. Серед них наявність в організованих групах родинних та особистих зв'язків, конспіративність їх діяльності, жорсткі правила групової поведінки, в тому числі по відношенню до членів, яких підозрюють у співпраці з правоохоронними органами, протидія слідству з боку кваліфікованих адвокатів, метою яких виступає не захист конкретної особи, а убезпечення злочинної діяльності групи та її керівників тощо. Це висуває вимоги подальшого вдосконалення криміналістичних рекомендацій з методики розслідування злочинів, вчинених організованими групами, зокрема доказування факту усвідомлення особою суспільно небезпечних дій в складі такої групи.

2. Одним з традиційних засобів, за допомогою яких слідчі намагаються довести участь особи в злочинах, вчинених саме в складі організованої групи, є допит. У випадку, якщо така особа визнає свою участь у вчиненні злочинів у складі ОГ, вкрай важливого значення набуває повнота допиту, адже, як показує практика, позиція визнання вини членом злочинного формування є доволі нестійкою та часто змінюється на протилежну. У цьому плані становлять інтерес запропоновані в спеціальній літературі типові переліки питань, які мають бути з'ясовані у члена організованої групи, забезпечуючи цілеспрямоване встановлення як ознак організованості групи, так і фактів, що їх підтверджують.

3. Разом з тим, визнання суб'єктом факту існування ОГ явище не часте. Тому перед слідчим постає питання, як вмотивувати таку особу надати правдиву інформацію. У цьому напрямку, поряд з традиційними тактичними прийомами допиту в конфліктній ситуації, можуть бути також застосовані прийоми, спрямовані на використання протиріч, наявних у будь-якій соціальній групі, у тому числі й організованій злочинній групі. Такі прийоми, на жаль, не дістали до сьогодні достатньо повного криміналістичного дослідження. У багатьох джерелах лише згадується наявність протиріч між членами злочинного угруповання та можливість їх використання, але відповідні механізми та приклади застосування не наводяться. Узагальнення небагатьох публікацій з зазначеного питання та слідчо-оперативної практики дозволяє констатувати, що типовими протиріччями, які виникають між членами ОГ є такі:

- протиріччя між керівниками і рядовими членами, що виникають в ході розслідування і пов'язані зі спробами керівників груп применшити свою роль у структурі групи;
- протиріччя, засновані на невдоволенні рядових членів організованої злочинної групи жорстким режимом управління;
- протиріччя, засновані на невдоволенні рядових членів розподілом ролей у злочинній групі;
- протиріччя, пов'язані з нерівномірним розподілом прибутків від злочинної діяльності.

Використовуючи такі протиріччя, на цьому слід наголосити, слідчий не в праві вдаватися до прямої брехні, порушуючи вимогу етичності тактичних прийомів.

4. З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року потужним інструментом мотивації членів ОЗГ до співпраці стала можливість укладення угоди про визнання винуватості (ст. 468). Практичне застосування цього кримінального процесуального інституту показало його безсумнівну користь, проте, водночас, виявило ряд недоліків нормативного регулювання, на яких, ми зупинятися не будемо. Лише зазначимо, що майже недослідженими у вітчизняній правовій науці залишаються криміналістичні питання укладання угоди, зокрема вибору суб'єкта угоди серед членів ОЗГ, збереження балансу інтересів, тактики обговорення конкретних умов та ін..

5. Разом з тим, наведене зовсім не свідчить, що показання, в яких особа визнає себе членом ОГ, є єдиним засобом доказування цього факту. Слід відзначити, що дійсно, усвідомлення себе членом організованої групи, обізнаність про злочину мету її існування є явищами ідеальними, які не часто знаходять відображення у вигляді матеріальної слідової картини. Тим не менш, зміст цих явищ може бути пізнаний через дослідження діяльності відповідного суб'єкта, співставлення її окремих елементів між собою, а також з навколишньою обстановкою. У цьому плані практичного значення набуває формування переліку обставин, що об'єктивно вказують на усвідомлення особою організованої злочинної спрямованості групи.

6. Аналіз наукової літератури та слідчо-оперативної практики дозволяє констатувати, що обставинами, які вказують на усвідомлення особою своєї участі саме в організованому угрупованні, створеному для вчинення злочинів є: участь особи у плануванні злочинної діяльності; участь особи у виконанні частини взаємоузгоджених злочинних дій; участь особи у підготовчих або тренувальних заходах (перевірка автотранспорту, зброї та ін.); виконання чітко визначених функцій у кількох злочинних епізодах; звернення до членів групи по допомогу у вирішенні особистих питань (повернення боргів, придбання транспорту та ін.); дії членів злочинної групи з захисту цієї особи; постійне проведення вільного часу з членами угруповання.

Зазначені обставини можуть бути встановлені шляхом проведення допитів потерпілих та свідків, показаннями інших членів злочинної групи, висновками експертиз, результатами обшуків та одночасних допитів двох та більше осіб. Окремо слід відзначити широкі можливості у встановленні таких обставин негласних (слідчих) розшукових дій з використанням технічних засобів фіксації.

Таким чином, доказування факту усвідомлення суб'єктом, що злочини вчиняються у складі організованої групи, є складним завданням досудового розслідування. Його вирішення передбачає комплексний підхід, що має включати як тактично правильно побудовані допити такої особи, так і використання можливостей інших слідчих (розшукових), і, особливо, негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування інституту угоди про визнання винуватості.

A. Kysko

EVIDENCE OF THE COMMISSION OF A CRIME AS PART OF AN ORGANIZED GROUP

In the theses of the report, it is reasonable that proving the fact that the subject of a crime is aware of the crime committed as part of an organized group is a difficult task of pre-trial investigation. Its solution involves an integrated approach that includes both tactically correctly constructed interrogations of such a person, and the use of the capabilities of other investigative (investigative), and especially secret investigative (investigative) actions, as well as the use of the institution of a plea bargain.

Keywords: evidence, crime, organized criminal group, law enforcement agencies.

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У тезах розглядається питання недоліків у правовому регулюванні корупції як вкрай актуальної загрози національній безпеці України. Звертається увага на необхідність доповнення профільного Закону «Про національну безпеку України» положеннями, які закріплюють корупцію як чинник, який обумовлює функціональний напрямок та відповідні повноваження правоохоронних органів, які забезпечують національну безпеку.

Ключові слова: корупція, корупційні правопорушення, національна безпека, правоохоронні органи.

Актуальність дослідження корупції як загрози національній безпеці України зумовлена тим, що в профільному законі «Про національну безпеку України» вона не згадується, а регулюється похідними актами, зокрема Законом «Про Службу безпеки України» та підзаконним актом – Стратегією національної безпеки України, яка є рішенням Ради національної безпеки та оборони України, затвердженим Указом Президента України.

Питання боротьби із корупцією в контексті національної безпеки розглядалось зокрема такими українськими вченими: Галай А. О., Загинею З. А., Кваша О. О., Карчевський М. В., Костенко О. М., Навроцький В. О., Соловйов В. М. та ін.

Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції» [1] розглядає корупцію як використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [2] містить наступні терміни: національна безпека України, національні інтереси України, загрози національній безпеці України. Так, загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Отже, профільний закон «Про національну безпеку» не передбачає прямо корупцію як загрозу національній безпеці країни. Жодного разу в цьому законі не зустрічається термін «корупція» або інші поняття, прямо пов'язані з цією дефініцією.

Корупція як загроза національній безпеці України розкривається в Законі України від 25.03.1992 № 2229-XII «Про Службу безпеки України» [3]. Розглянемо сутність цього органу, за законом України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України»: Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: 1) протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці.

Стаття 2 Закону України «Про Службу безпеки України» зазначає, що на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист

державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці; до завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Основними цілями Стратегії національної безпеки України [4] є: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО. Досягнення визначених цілей потребує: зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки. Зокрема п.3.3 має наступний зміст: «Корупція та неефективна система державного управління: поширення корупції, її укорінення в усіх сферах державного управління; слабкість, дисфункціональність, застаріла модель публічних інститутів, депрофесіоналізація та деградація державної служби; здійснення державними органами діяльності в корпоративних та особистих інтересах, що призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності». Також існує корупційний тиск на бізнес. Цією Стратегією передбачається реформування системи державного управління. Так, п.4.5 встановлює, що державне управління має ґрунтуватися на принципах верховенства права, рівності громадян перед законом, чесності та прозорості влади, а його пріоритетом повинен стати захист прав, свобод і законних інтересів громадян, національних інтересів України. При цьому слід забезпечити: очищення влади від корупціонерів і агентури іноземних спецслужб, непрофесіоналів, політичної кон'юнктури, унеможливлення переважання особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними; реформування інституту державної служби, формування висококваліфікованого, патріотичного, політично нейтрального корпусу державних службовців, реформування системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів державної служби, упровадження сучасних етичних норм для державних службовців, військовослужбовців, працівників правоохоронних органів; децентралізацію функцій держави та бюджетних ресурсів; відкритість, прозорість та підзвітність державних органів, упровадження електронного урядування. Ефективне державне управління вимагає послідовної антикорупційної політики, яка здійснюватиметься шляхом: обмеження контрольно-регуляторних функцій держави; мотивації працівників державних органів до сумлінної праці; забезпечення невідворотності покарання за корупційні правопорушення. При цьому необхідно: удосконалити процедуру перевірки на добросовісність та забезпечити дієвий моніторинг способу життя, доходів і витрат державних службовців; забезпечити прозорість видатків Державного і місцевих бюджетів; завершити формування і забезпечити ефективну діяльність Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції, а також забезпечити взаємодію у межах завдань і структури, визначених законодавством, між Національним антикорупційним бюро України та Державним бюро розслідувань України; активізувати взаємодію з міжнародними антикорупційними організаціями, зокрема Групою держав Ради Європи проти корупції

(GRECO), впровадження кращих практик.

Отже, підсумовуючи вищенаведені аспекти, слід наголосити на тому, що корупція як загроза національній безпеці України не передбачена Законом України «Про національну безпеку України» – тобто, на нашу думку, потрібно розширити зміст статей цього закону, які встановлюють напрями діяльності відповідних державних органів та інших установ, додавши антикорупційну складову, яка є однією з найважливіших засад реформування держави в контексті довгострокового планування. Це питання детальніше розглядається Законом України «Про Службу безпеки України» та рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Основними засобами протидії корупції як такій загрозі є: обмеження контрольно-регуляторних функцій держави; мотивація працівників державних органів до сумлінної праці; забезпечення невідворотності покарання за корупційні правопорушення, вдосконалення процедури перевірки на добросовісність та забезпечення дієвого моніторингу способу життя, доходів і витрат державних службовців; забезпечення прозорості видатків Державного і місцевих бюджетів; завершення формування і забезпечення ефективної діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції, а також забезпечення взаємодії у межах завдань і структури, визначених законодавством, між Національним антикорупційним бюро України та Державним бюро розслідувань України; активізація взаємодії з міжнародними антикорупційними організаціями, зокрема Групою держав Ради Європи проти корупції (GRECO), впровадження кращих практик тощо.

Список використаної літератури

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Голос України*. 2014. № 206.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. *Голос України*. 2018. № 122.
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Голос України*. 1992.
4. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. Урядовий кур'єр. 2015. № 92.

S. Kovalev

CORRUPTION AS A NATIONAL SECURITY THROUGH UKRAINE: PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION

The thesis addresses the issues of legal regulation of corruption as a very topical threat to the national security of Ukraine. Attention is drawn to the need to supplement the relevant Law “On National Security of Ukraine” with the provisions that establish corruption as a factor that determines the functional direction and the respective powers of law enforcement bodies that provide national security.

Keywords: corruption, corruption offenses, national security, law enforcement bodies.

УДК 349.6: 502.14

Ковейно Ю. В.

МОНІТОРИНГ ЛІСІВ ЯК ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ

У статті висвітлено питання стосовно здійснення моніторингу лісів. Зазначено зміст та завдання моніторингу лісів, як функції управління природокористуванням. Вказано на недоліки у цій сфері та запропоновано певні шляхи вирішення проблемних питань реалізації зазначеної попереджувально-охоронної функції управління.

Ключові слова: моніторинг лісів, функція управління природокористуванням, механізм здійснення моніторингу лісів, Державне агентство лісових ресурсів.

Актуальною проблемою в умовах сьогодення є стан навколишнього природного

середовища. В останні роки спостерігаються негативні тенденції щодо погіршення стану цього інтегрованого об'єкту. Варто вказати на важливу роль лісів в поліпшенні якості навколишнього природного середовища, що реалізується саме завдяки захисним властивостям лісів. Так, враховуючи наявні зміни у стані навколишнього середовища, підставою яких є антропогенний вплив, серед яких: забруднення атмосфери, зміна клімату та інші несприятливі фактори, бачимо погіршення стану лісів. У той же час погіршення стану лісів насамперед впливає на їх ресурсний потенціал та захисні властивості. В таких умовах для збереження лісу як природного ресурсу та складової екосистеми, необхідно мати відповідну інформацію щодо стану лісів та прогнозу ситуації в умовах антропогенного навантаження та наявної у зв'язку з цим екологічної кризи. Така інформація може бути отримана саме під час проведення моніторингу лісів. Моніторинг лісів є складовою моніторингу навколишнього природного середовища, для якого, насамперед характерні риси останнього.

Питанням моніторингу довкілля, у тому числі моніторингу лісів було присвячено наукові праці таких вчених, як: В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, М. М. Бринчук, Д. В. Бусуйок, М. І. Єрофеев, М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, Е. В. Позняк, Ю. С. Шемшученко, С. М. Шершун та інші.

Моніторинг лісів є складовою моніторингу навколишнього природного середовища, для якого, насамперед характерні риси останнього. Поняття моніторингу лісів закріплено відповідно у ст. 55 Лісового кодексу України. У вказаній статті подається визначення моніторингу, як системи регулярного спостереження, оцінки і прогнозу динаміки кількісного і якісного стану лісів [1]. Суб'єктом здійснення моніторингу лісів є Державне агентство лісових ресурсів, що відповідно регламентується п. 8, ч. 4 Положення про Державне агентство лісових ресурсів [2]. Основними завданнями проведення моніторингу лісів є прогнозування змін, які відбуваються у лісах, розробка науково обґрунтованих рекомендацій для інформаційно-аналітичного забезпечення управління лісами; прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану лісів. Під час здійснення моніторингу лісів важливим є також дотримання вимог екологічної безпеки та відповідно принципів ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку. Що стосується змісту моніторингу, то він проводиться шляхом збирання, передавання, збереження та аналізу інформації про стан лісів. Крім того, враховуючи стан лісів у сучасних умовах, можна говорити про неефективність здійснення моніторингу, а отже і про недостатньо ефективний рівень діяльності органів управління, на які покладено реалізацію вищевказаної функції управління. У таких умовах необхідно зосередити увагу на порядку та механізмі здійснення моніторингу лісів. При цьому не менш важливим є питання інституційного реформування управління лісовим господарством (в сфері використання лісів). Перепоною на шляху сталого розвитку лісового господарства у частині ефективності здійснення моніторингу лісів є також відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би регламентував чіткий порядок та зміст здійснення моніторингу лісів. Моніторинг лісів відноситься до попереджувально-охоронюваних функцій, про що мова також йде у змісті моніторингу, який регламентується нормами Лісового кодексу України. При цьому треба підкреслити важливу роль моніторингу у частині попередження виникнення саме негативних змін у стані лісів. Отже, ефективний механізм здійснення моніторингу є умовою сталого розвитку лісового господарства та в цілому навколишнього середовища. Ефективний механізм повинен бути чітко прописаний у відповідному підзаконному акті законодавства з урахуванням інституційних змін.

Таким чином, вищевказані проблеми потребують вирішення перш за все з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду здійснення управління в сфері використання лісів, а також відповідно до міжнародних угод, як от Угода про асоціацію з ЄС та інші. Питання щодо визначення ефективного механізму здійснення моніторингу лісів потребують подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

2. Положення про Державне агентство лісових ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2014 р. № 521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-п>.

У. Ковеіно

MONITORING OF FORESTS, AS FUNCTION OF MANAGEMENT OF NATURAL RESOURCES

The article deals with issues related to the monitoring of forests. The content and tasks of monitoring of forests as functions of management of nature use are indicated. Specifies the shortcomings in this area and suggests certain ways of solving the problem issues of implementation of the specified warning and security control function.

Keywords: forest monitoring, nature management, forest monitoring mechanism, State Forest Resources Agency.

УДК 342.721:347.9621

Колле В. С.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ СУДДІ ТА ЧЛЕНІВ ЙОГО СІМ'Ї В УКРАЇНІ

У тезах висвітлені окремі проблеми законодавчого забезпечення безпеки судді та його сім'ї в аспекті усвідомлення ролі гарантування конституційного права суддів на безпеку. Проаналізовано систему заходів забезпечення особистої безпеки суддів, основні напрямки та методи вирішення питання забезпечення права судді та членів його сім'ї на безпеку.

Ключові слова: система гарантій безпеки суддів, юридичні гарантії безпеки суддів, заходи забезпечення особистої безпеки судді, законність.

Суддівська діяльність супроводжує суспільство протягом усього шляху його розвитку. Суд та суддя завжди були запорукою та гарантією справедливості, а питання безпеки суддів та їх сімей змушували законодавців приймати акти, що декларують аспекти захисту суддів, методи та способи реалізації державної політики в цьому напрямі. Проблема гарантії особистої безпеки є актуальною і в наш час, адже безпека життєдіяльності суддів та їх сімей є однією зі складових правильного та стабільного функціонування апарату судової влади та їх правозастосовної діяльності. Правникам та громадянам України, що не пов'язані зі сферою права важливо розуміти аспекти функціонування апарату правосуддя та людей, що є його частиною.

Проблеми забезпечення конституційного права на особисту безпеку судді та членів його сім'ї вже досліджувались і досліджуються в науці конституційного права. Розробкою та аналізом деяких аспектів проблеми присвячено праці: М. І. Ануфрієва, О. М. Бандурки, Б. І. Бараненка, В. С. Венедиктова, В. М. Вітрука, В. В. Голубця, О. В. Горбачова, Е. О. Дідоренка та ін.

Метою роботи є дослідження законодавчого забезпечення безпеки судді та його сім'ї, проблематичних питань даної сфери, основних напрямів та методів вирішення цього питання та усвідомлення ролі гарантування конституційного права суддів на безпеку.

Згідно ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Проаналізувавши зміст вищезазначеного положення, можна зробити висновок про те, що однією із головних засад діяльності держави є гарантування і забезпечення прав і свобод кожної людини, тобто гарантування їх незалежності та особистої безпеки. Спираючись на те, що судді та суддівська діяльність є тим, що безпосередньо забезпечує захист прав і свобод кожного громадянина, застосовувати положення ст. 3 Основного закону потрібно і для гарантування правильного функціонування органів судової влади. Тут потрібно розуміти, що держава зобов'язана вмикати захисний механізм не тільки стосовно суддів, а це питання повинно торкатися й членів сім'ї осіб даної професії, що зумовлено підвищеною відповідальністю такої посадової особи. Безумовно, потрібно зазначити й те, що в цьому випадку гарантування безпеки та незалежності суддів не повинно знаходити своє відображення виключно в діяльності держави, йдеться про взаємозв'язок суддів та держави. Сприяння правосуддю є головним обов'язком судді, а держава в свою

чергу повинна гарантувати та забезпечувати безпеку таких осіб та захист їх інтересів [1].

Забезпечення та гарантування безпеки й незалежності суддів відбувається шляхом дотримання та виконання нормативно-правових приписів, що створюють належні умови діяльності осіб, які пов'язані з цією діяльністю. До цих приписів належать нормативно-правові акти та їх положення, що зазначають роль, методи та способи забезпечення особистої безпеки суддів, встановлюють правовий статус діячів сфери правосуддя, регламентують їх блага, що повинні підлягати захисту державними органами, закріплюють підстави та порядок виконання заходів гарантування особистої безпеки суддів.

Систему загальних гарантій безпеки суддів та членів їх сімей становлять організаційно-політичні; організаційно-соціальні; організаційно-культурні; організаційно-економічні гарантії. До системи спеціальних (юридичних) гарантій належать нормативно-правові й організаційно-правові або інституційно-організаційні гарантії права людини на безпеку» [2].

Одним з найважливіших аспектів теми є питання про заходи забезпечення безпеки суддів та їх сімей. Заходи забезпечення особистої безпеки судді та членів його сім'ї – спеціальний комплекс активних та запобіжних дій, що гарантують недоторканність суддів та забезпечення незалежної суддівської діяльності.

На нашу думку, задля забезпечення діяльності органів суддівської влади заходи забезпечення безпеки суддів повинні складати єдину неподільну систему, що буде охоплювати усі аспекти цього питання. Тому задля правильного усвідомлення обсягу цих заходів, доцільним є аналіз та усвідомлення теоретичної та нормативно-правової бази питання про заходи такого забезпечення. Заходи забезпечення особистої безпеки суддів та їх сімей можна також класифікувати за суб'єктом реалізації цих заходів. Д. Б. Матохнюк поділяє такі заходи на три групи. До першої можна віднести ті дії, що виникають внаслідок взаємодії органів виконавчої влади, які беруть участь у здійсненні функцій держави, спрямованих на забезпечення законності та правопорядку, захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, права та свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства та держави. До таких органів відносять органи Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України. До другої групи слід віднести дії, суб'єктом яких є безпосередньо судді та члени їх сімей, які діють за сприянням вищезазначених органів. Третю ж групу відносин складають ті, які виникають під час самостійної реалізації судьями норм адміністративного права, покликаних захищати та забезпечувати нормальну діяльність суду шляхом застосування до винних осіб адміністративних санкцій [3].

Згідно з Законами України «Про судоустрій та статус суддів», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та згідно з Рішенням Вищої ради правосуддя «Про затвердження Положення про Службу судової охорони», до структурних одиниць правоохоронних органів України належать підрозділи, до обов'язків яких відносять забезпечення безпеки суддів та інших учасників судочинства. Серед органів, що мають такі підрозділи, можна виокремити: органи Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Службу судової охорони [4].

Законність є багатоаспектним стрижнем цього питання, що охоплює метод, режим та принцип. Законність виступає принципом діяльності державних органів, громадських організацій, комерційних корпорацій, посадових осіб, громадян. При цьому принцип виступає як ідеальна форма законності – дотримуватися норми права повинні всі. Насправді не всі норми права і не всіма суб'єктами реалізуються, а реалії сьогодення засвідчують, що має місце чимало порушень законності. Принцип законності властивий тільки демократичним державам, оскільки він є антиподом сваволі та беззаконня, означає пов'язаність усіх органів держави нормами права, діяльність у їх межах та в ім'я їх реалізації [5].

Стосовно забезпечення безпеки судді та членів його сім'ї законність повинна бути основним та найважливішим принципом цієї діяльності, що зумовлено основними принципами будь-якої демократичної держави. Погоджуючись з О. Віхровим та І. Віхровою,

можна зазначити, що до змісту законності будь-якого явища належать: 1) невіддільність від загальнообов'язкового права; 2) метод державного керівництва суспільством – шляхом прийняття нормативно-правових актів і забезпечення їх реалізації; 3) принцип діяльності держави [6].

А. Комзюк та О. Паньчук зазначають, що система спеціальних органів контролю та нагляду за різними сферами діяльності державних органів мало змінилась порівняно з дореформеним періодом. Сьогодні функціонує розгалужена система органів державного контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів державного управління усіх рівнів. Але ефективність цього інституту досить низька. В умовах становлення економіки, розвитку приватного підприємництва та розширення форм співробітництва державного і приватного секторів господарства, залучення іноземних інвестицій, орієнтації об'єктів управління на отримання прибутку за будь-яку ціну, включаючи ігнорування та порушення законодавства, потрібне вироблення сучасних форм звітності та контролю за виконанням завдань і функцій органів виконавчої влади, за досягненням реально відчутного результату державного впливу на перебіг подій у різних сферах соціального життя, включаючи й забезпечення конституційного права на особисту безпеку суддів та їх сімей [7].

Отже, погоджуючись з актуальністю проблеми, яку сформували та висловили вищезазначені автори, ефективність функціонування інституту контролю законності діяльності державних органів є досить низькою, хоч нормативно-правова база, що регулює цей інститут, є дуже розвинутою.

Органи державної влади повинні акцентувати свою увагу не тільки на нормативній базі забезпечення безпеки судових органів та їх працівників, а й на нагляді за цим забезпеченням та на зобов'язанні певних органів цими обов'язками.

Список використаної літератури

1. Качмар Б. М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: дис. ... кандидата юр. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 198 с.
2. Васьковська В. П. Право людини на безпеку та конституційно-правовий механізм його забезпечення: дис. ... кандидата юр. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 225 с.
3. Матохнюк Д. Б. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні безпеки суддів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія та практика)*. 2014. № 1. С. 161-164.
4. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782. *Відомості Верховної Ради України*. 2016.
5. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. О. Гіда та ін. Київ: Освіта України, 2017. 320 с.
6. Віхров О. П., Віхрова І. О. Теорія держави і права: навч. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 303 с.
7. Комзюк А. Т. Громадський контроль як засіб забезпечення законності у сфері державного управління. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. № 23. С 23-28.

V. Kolle

SOME QUESTIONS RELATED TO PROVISION OF THE CONSTITUTIONAL LAW ON THE PERSONALITY OF THE SECURITY OF A JUDGE AND MEMBERS OF ITS FAMILY IN UKRAINE

The thesis highlights some issues of legislative security of a judge and his family in terms of awareness of the role of ensuring the constitutional right of judges to be safe. The system of measures to ensure the personal security of judges, the main directions and methods of solving the issue of ensuring the right of the judge and members of his family to safety are analyzed.

Keywords: the system of guarantees of safety of judges, legal guarantees of the safety of judges, measures to ensure the personal safety of a judge, legality.

**СКЛАД ЗЛОЧИНУ ЯК ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
КВАЛІФІКАЦІЇ**

У тезах досліджено теоретичні положення визначення поняття складу злочину, його основні елементи та ознаки. Автор зробив спробу проаналізувати місце та значення наявності в діянні особи складу злочину як необхідної підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності. Проаналізовано практику застосування загальних вимог щодо визначення складу злочину як підстави притягнення до кримінальної відповідальності в діяльності Конституційного Суду України.

Ключові слова: конституційний суд, склад злочину, злочин, правова підстава, кримінальна відповідальність, правова кваліфікація, кримінальний кодекс, покарання.

Наявність складу злочину взагалі та кожного з його елементів зокрема є обов'язковою умовою для визнання дій особи як злочинних, відповідно, за відсутності бодай одного елементу складу злочину будь-яке діяння не можна вважати злочином. Так, у ст. 2 Кримінального Кодексу України (далі – КК України) вказано, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом [1]. Окрім визначення діяння як злочинного, склад злочину відіграє роль при кваліфікації злочинного діяння та подальшого призначення покарання для особи, що вчинила таке діяння. Таким чином, відсутність складу злочину або неправильна кваліфікація злочину є підставою для закриття справи, а це означає, що особа, яка вчинила злочинне діяння, не понесе покарання, і в суспільстві через це складається уявлення про безкарність злочинів. Крім того, це впливає на думку суспільства про правоохоронні органи та на рівень довіри до них. Отже, хоча в закріплених у КК складах злочину вказані типові ситуації вчинення злочинного діяння і на практиці при кваліфікації ознаки можуть не повністю відповідати описаним у Законі, все одно для правильної кваліфікації необхідно знати основи: поняття, елементи та види складу злочину.

Особливо актуальним в останній час в Україні питання визначення ознак складу злочину та кваліфікації злочину стало для злочинців у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема, до подій 27 лютого, а саме до оприлюднення рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційними положень статті 368-2 КК України, найбільш актуальним було правильне визначення ознак складу злочину саме за цією статтею. Так, ще до визнання цієї статті неконституційною 29 грудня 2019 року НАБУ у зв'язку з відсутністю складу злочину було закрито справу мера Дніпра Бориса Філатова, яка розслідувалася з 20 червня 2018 року за ч. 3 ст. 368-2 КК України. Згідно з матеріалами справи, Філатов є кінцевим бенефіціаром офшорних компаній, які володіють об'єктами нерухомості в Дніпрі, і отримує щорічний дохід у розмірі 50 млн. грн. від діяльності підконтрольних активів [2].

Вивченням питання правильного визначення ознак складу злочину та правильної кваліфікації злочину займалися В. І. Борисов, В. В. Сухонос, В. В. Сухонос (мол.), В. Н. Мирошниченко та ін.

Для початку слід відзначити, що потрібно розмежовувати поняття «склад злочину» та «кваліфікація злочину». Володимир та Віктор Сухоноси в монографії «Склад злочину. Закон, теорія та практика» пишуть, що кваліфікація злочину складається ніби з чотирьох частин. Перша частина – оцінка злочинного діяння працівником правоохоронного органу. Друга частина – визначення ознак учиненого діяння, їх аналіз, конкретизація та деталізація. Третьою частиною є порівняння визначених ознак учиненого діяння з ознаками складу злочину, зазначеного в окремій статті КК. І, нарешті, четвертою частиною є встановлення та юридичне закріплення відповідності між ознаками учиненого діяння та ознаками складу злочину [3].

Таким чином, виходить, що кваліфікація злочину означає встановлення та закріплення відповідності ознак учиненого злочинного діяння ознакам окремого складу злочину. Склад

злочину – закріплені в окремій статті Особливої частини КК України ознаки окремого злочину. Таке розмежування цих двох понять, на нашу думку, є найбільш правильним та обґрунтованим. Проте більш доцільним визначенням поняття «склад злочину» буде поширеніше в юридичній літературі: склад злочину – це сукупність установлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають учинене суспільно небезпечне діяння як злочинне.

Склад злочину включає в себе чотири елементи, які і є об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Ці елементи – об'єкт, об'єктивна сторона злочину, суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину. Об'єкт злочину – це те, на що завжди посягає злочин і чому він завжди заподіює певної шкоди. Це ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. На основі об'єкта й розмежовуються склади злочинів, а також структуровано Особливу частину КК України. Об'єктивна сторона – зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину. Суб'єкт злочину – це особа, яка вчиняє злочин. Відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізично осудна особа, яка вчинила злочин у віці, із якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Це визначення є визначенням загального суб'єкта злочину. КК також передбачено поняття спеціального суб'єкта, який наділено особливими ознаками, визначеними тим же КК. Тобто деякі види злочинів може вчинити лише та особа, яка наділена ознаками спеціального суб'єкта. Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона злочину, бо вона включає ті психічні процеси, що характеризують свідомість і волю особи в момент вчинення злочину. Ознаками суб'єктивної сторони як елементу складу є вина, мотив і мета злочину. обов'язковою (необхідною) основною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина особи. Відповідно до ст. 23 КК виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Склади злочину можна класифікувати за різними підставами – за законодавчою конструкцією, за ступенем суспільної небезпеки, залежно від способу описання злочину в законі та ін. Але найбільш поширеною є класифікація складів злочину за законодавчою конструкцією. За цією класифікацією виділяють три види складів злочину: матеріальний, формальний та усічений.

Злочини з матеріальним складом – це злочини, у яких суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. У таких складах об'єктивна сторона одержує свій повний розвиток тільки за умови настання зазначених наслідків і тільки з цього моменту злочин вважається закінченим.

Злочини з формальним складом – це злочини, у яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Такі злочини вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій. Безумовно, що і в злочинах із формальним складом має місце настання певних наслідків, але вони не віднесені законом до ознак злочину й перебувають немовби за межами складу злочину. Настання таких наслідків не впливає на кваліфікацію злочину й може враховуватися лише під час призначення покарання.

Злочини з усіченим складом – у зв'язку з їх підвищеною суспільною небезпекою визнаються закінченими на більш ранніх стадіях учинення злочину: готуванні або замаху. Момент закінчення злочину в таких складах переноситься на стадію попередньої злочинної діяльності.

Поряд із формальним та матеріальним складом злочину деякі автори також виділяють формально-матеріальний склад злочину. До цього ж виду складів злочину віднесено й такі злочини, що вважаються закінченими як з моменту настання злочинного наслідку, так і з моменту вчинення замаху на його досягнення, наприклад, посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК).

Отже, правильне розуміння поняття складу злочину, визначення його елементів та видів відіграють важливе значення для правильної кваліфікації злочинних діянь і тим самим сприяє притягненню осіб, що вчинили злочин, до кримінальної відповідальності, а також формуванню довірчих відносин суспільства та правоохоронних органів.

Список використаних літератури

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
2. НАБУ закрило справу про незаконне збагачення мера Дніпра Філатова. URL: <https://ukranews.com/ua/news/609751-nabu-zakrylo-spravu-pro-nezakonne-zbagachennya-mera-dnipra-filatova> (дата звернення 08.03.2019).
3. Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.). Склад злочину. Закон, теорія та практика: монографія. Суми: Університетська книга, 2018. 200 с.
4. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 14. С. 254–256.
5. Данилюк Т. М. Класифікація складів злочинів та її значення для встановлення моменту закінчення злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 1–10.
6. Миколенко О. М. Матеріальні та формальні склади злочинів. *Вісник ОНУ*. 2007. № 11. С. 101–105.
7. Мирошниченко Н. А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 841–844.

V. Krasinsky

COMPOSITION OF CRIME AS THE BASIS OF CRIMINAL-LEGAL QUALIFICATIONS

The thesis examines the theoretical positions for defining the concept of a crime, its main elements and attributes. The author attempted to analyze the place and significance of the presence of a person as a criminal offense as a necessary reason to bring a person to criminal responsibility. The practice of application of general requirements concerning the definition of the crime as the grounds for bringing to criminal responsibility in the activity of the Constitutional Court of Ukraine is analyzed.

Keywords: constitutional court, composition of crime, crime, legal basis, criminal liability, legal qualification, criminal code, punishment.

УДК 343.611

Курдай М. Ю.

КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА

У тезах висвітлено актуальні питання кваліфікації злочинів, зокрема умисного вбивства. Окреслено проблеми визначення користі, корисливого мотиву або відповідної мети як кваліфікуючої ознаки умисного вбивства. Звернено увагу на роль роз'яснень Пленуму Верховного Суду України відносно кваліфікації умисного вбивства з корисливих мотивів.

Ключові слова: кваліфікація, корисливий мотив, умисне вбивство з корисливих мотивів, користь, кримінальна відповідальність, Кримінальний кодекс України.

На сьогодні державна влада в країні стоїть перед проблемою злочинності, яка вже кілька років визнається однією із загроз національній безпеці. Високі показники злочинності змушують владу мобілізувати всі засоби для протистояння цьому явищу, щоб стабілізувати кримінальну ситуацію в країні. Один із найбільш важливих напрямків боротьби зі злочинністю – це протидія насильницьким злочинам проти особистості, особливо тим, які посягають на життя людини, бо життя є головною цінністю людини. Усі сучасні демократичні держави визнають пріоритет людського життя. Захист прав і свобод людини є першою і найголовнішою функцією держави.

Актуальність обраної теми обумовлюється високою суспільною небезпекою та поширеністю в усіх сферах суспільного життя вбивств із корисливих мотивів. Убивство з корисливих мотивів у нинішньому вигляді – нове явище для українського суспільства, що виникло після розпаду СРСР. У судовій практиці виникають помилки під час кваліфікації корисливих злочинів проти особистості, тобто тих злочинів, які вчинені з корисливих мотивів, що мають в основному ознаки прагнення до збагачення, наживи.

Великий інтерес являє й саме поняття користі. Закон не містить нормативного закріплення цієї категорії, що дає привід розглядати різні підходи до розуміння користі в цілому й корисливого мотиву зокрема. Крім того, існують проблеми, пов'язані з законодавчим закріпленням кваліфікуючої ознаки «з корисливих мотивів» у ряді складів Особливої частини Кримінального кодексу України. Законодавцем застосовується вибірковий підхід до закріплення зазначеної ознаки, що, у свою чергу, не є правильним і становить актуальність обраної теми.

Користь є конститутивною ознакою досить великої кількості складів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України (далі КК України) [1]. При цьому в диспозиції відповідних статей згадана ознака формулюється по-різному: як «корисливі спонукання» (ст. ст. 146, 148, 232, 299, ч. 2 ст. 317, 319, ч. 2 ст. 330, ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 383, ч. 2 ст. 384, ч. 3 ст. 431 КК України), «корислива зацікавленість» (ст. ст. 219, 364, ч. 3 ст. 371, 357, ч. 2 ст. 375 КК України), «корислива мета» (ст. ст. 149, ч. 1 ст. 204, ч. 1 ст. 301, ч. 2 ст. 302 КК України).

Хоч проблематика кримінальної відповідальності за злочини проти життя людини є однією з ключових у кримінальному праві, проте спеціальному дослідженню таких видів убивств, як учинених із корисливих мотивів та на замовлення, присвячено небагато праць. Відсутність чітких критеріїв розмежування умисних убивств із корисливих мотивів на законодавчому рівні та відсутність фундаментальних робіт із цієї проблематики негативно впливає на правозастосовну практику притягнення до кримінальної відповідальності з цієї категорії справ.

Різні аспекти кримінальної відповідальності, у тому числі й за умисне вбивство з корисливих мотивів, тією чи іншою мірою висвітлювались у роботах українських учених: М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. О. Глушкова, В. Т. Дзюби, М. П. Короленка, О. П. Литвина, В. М. Мамчура, В. І. Осадчого, Л. А. Остапенко, О. І. Перепелиці, В. В. Сташиса та ін. Проблематика кримінальної відповідальності замовних убивств досліджувалася такими вченими: В. І. Бояровим, В. О. Коноваловою, М. В. Костенком, О. С. Сاینчиним, А. О. Шульгою. Водночас треба зауважити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, у яких із більшою або меншою глибиною досліджені умисні вбивства з корисливих мотивів та вчинених на замовлення, проблема кваліфікації цих злочинів з урахуванням факультативних ознак його суб'єктивної сторони далеко не вирішена. Це простежується як на законодавчому рівні, так на правозастосовному, де чіткого відмежування мети наживи від інших різновидів корисливої мети не проводиться. Часто дослідники обмежуються зауваженнями, що обов'язковою ознакою мети наживи є користь або що мета наживи є крайньою формою егоїзму з приводу матеріальних благ та ін. Таким чином, у роботі буде наголошено на необхідності визначити конкретні різновиди корисливої мети та особливості корисливих мотивів, які, у свою чергу, можуть мати неоднакове кримінально-правове значення й по-різному впливати на суспільну небезпечність як самого злочинного діяння, так і особи, яка його вчинила.

Для кваліфікації злочинів за умисне вбивство з корисливих мотивів необхідне звернення за роз'ясненням, наданим Пленумом Верховного Суду України. Відповідно до п. 10 Постанови від 07.02.2003 № 2 [2] зазначено, що в п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України умисне вбивство кваліфікується як вчинене з корисливих мотивів тоді, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав отримати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або для інших осіб, одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди.

При цьому немає значення, отримав він таку вигоду чи ні, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час учинення цього злочину. Якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, учиненого з інших мотивів, кваліфікація його дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається.

Також слід відзначити, що в науці кримінального права немає єдиної думки щодо того, чи є користь метою або ж мотивом. Незважаючи на те, що постанова Пленуму Верховного Суду України прямо вказує на «користь» як мету вчинення злочину, є досить поширена думка, що користь є саме мотивом скоєння злочину. Відзначимо, що наведені категорії хоча і є схожими, проте не тотожні.

Слід зазначити, що мета вчинення злочинного діяння відрізняється від мотиву, будучи якоюсь мірою передбаченням результату, який формується у свідомості винного, а подальша діяльність спрямована на фактичну реалізацію задуманого.

Таким чином, при характеристиці користі як кримінально-правової категорії слід також відзначити важливу роль правильного визначення наявності або відсутності в діях особи корисливого мотиву й корисливої мети. Наприклад, не має значення правовий зв'язок між потерпілим і майном, тобто не має значення належало це майно йому на праві власності або іншому речовому праві, або ж зовсім перебувало в особи незаконно, або ж не мало до потерпілого абсолютно ніякого відношення, до моменту скоєння злочину. Наявність корисливого мотиву й мети як обов'язкової вимоги при кваліфікації діяння за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України означає лише необхідність установаження виникнення у свідомості винного прагнення до збагачення. При цьому не має значення хто саме збагатиться в результаті вчинення злочину (винний, його друзі або родичі, а також інші особи).

Отже, під користю слід розуміти прагнення отримати матеріальну вигоду для себе або інших осіб або позбутися матеріальних витрат. Користь при характеристиці суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 115 КК України, може виступати як мотив і як мета вчинення злочину. При цьому можливий збіг змісту мотиву й мети у вигляді так званих корисливих мотивів.

Список використаної літератури

1. Кримінальний Кодекс України: Кодекс України від від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 26.02.2019 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.

M. Kurdai

USEFUL MOVE AS A QUALIFIED INDICATION OF INTELLIGENT INTEGRITY

The paper highlights actual issues of qualification of crimes, in particular, intentional murder. The problems of determining the usefulness, selfish motive or the corresponding purpose as a qualifying attribute of a deliberate murder are outlined. The attention was paid to the role of explanations of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine regarding the qualification of a deliberate killing of mercenary motives.

Keywords: qualification, useful motive, deliberate killing of useful motives, benefits, criminal liability, the Criminal Code of Ukraine.

УДК 343.3/.7 (477)

Лобач А. М., Яковлев М. В.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У тезах доповіді проаналізовано основні тенденції кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти в Україні. Надається визначення зазначеної сфери кримінально-правової політики. Зазначається, що кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти є первинною підставою дії політики у сфері боротьби зі

злочинністю у частині убезпечення відповідного конституційного права від суспільно небезпечних посягань.

Ключові слова: право на освіту, кримінально-правова політика, кримінальна відповідальність.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України, «Кримінальний кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина...» [1]. Право на освіту є одним із найважливіших конституційних соціальних прав людини і громадянина, регламентованим ст. 53 Конституції України [2], відповідно правове забезпечення права на освіту перебуває у сфері дії КК України.

Ст. 183 КК України «Порушення права на освіту» встановлює кримінальну відповідальність за незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності (ч. 1) та незаконну вимогу оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах (ч. 2).

Право на освіту характеризується з таких позицій: доступне для реалізації право на отримання освіти (загальний підхід) гарантується державою; забезпечення державою такої доступності та безоплатності освіти на всіх рівнях освіти: дошкільної освіти; повної загальної середньої освіти; професійно-технічної освіти; вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, на забезпечення чого держава виконує необхідні функції з розвитку всіх зазначених; також державою здійснюється надання державних стипендій та пільг учням і студентам; державою гарантується громадянам реалізація їх права безоплатно здобути вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі; громадянам, які належать до національних меншин, державою гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Єдиною нормою КК України, яка спрямована на протидію порушення саме права на отримання освіти, є ч. 1 і 2 ст. 183 КК України. Першою частиною регламентується відповідальність за незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності, а другою – незаконна вимога оплати за навчання у державних або комунальних навчальних закладах.

Поєднання у межах однієї статті Особливої частини КК України двох різних складів злочинів не може бути визнано вдалим рішенням з боку законодавця. Однак, така ситуація стосується не лише положень частин 1 і 2 ст. 183 КК України. Значна кількість статей Особливої частини КК України поєднує низку різних складів злочинів у межах однієї норми, а об'єднуючим елементом у таких випадках виступає безпосередній об'єкт злочину. У випадку ст. 183 КК України, очевидно, законодавець таким об'єктом визнавав право на отримання освіти, що і відображується у назві статті.

Наука кримінального права не надто багато уваги взагалі приділяла питанням кримінально-правового регулювання системи освіти і науки. Фактично, переважна більшість наукових досліджень цієї сфері стосувалися питань тлумачення норма на рівні науково-практичних коментарів або окремих статей. Водночас соціальна природа таких злочинів й ефективність кримінально-правової протидії їх вчиненню зводилися до оцінки корупційних дій у закладах освіти [3].

Система освіти є тим особливим середовищем, де злочинне діяння зачіпає інтереси всіх учасників виховного або навчального процесу. По суті, завдаючи шкоди інтересам дитини, злочинець, порушуючи право на отримання освіти, як потерпілих робить батьків, опікунів або піклувальників дитини (якщо діяння вчинене на шкоду правам неповнолітнього). Інша мова щодо діянь, які посягають на права повнолітніх.

Сьогодні в Україні виникають системні порушення прав громадян на отримання освіти: безкоштовність освіти, задекларована ст. 53 Конституції України, не забезпечена правом, зокрема кримінальним, – норма, передбачена ст. 183 КК України, фактично не діє. Внаслідок такої ситуації порушення права на отримання освіти мають системний характер, а населення впевнене у неможливості подолати систему, хоча активно висловлює готовність захищати

свої порушені права.

Кримінально-правова політика виступає тією системою політичних рішень, які формують у державі уявлення про злочинне (злочин чи кримінальний проступок), заходи боротьби з такими негативними явищами, адже вона «несе в собі риси минулого, одночасно нові явища, і тому повинна аналізуватися з позицій майбутнього» [4, с. 67].

Можна повною мірою стверджувати, що правовою основою функціонування політики у сфері боротьби зі злочинністю є кримінальне право, яке синтезує саме кримінально-правова політика. Очевидно, що така тенденція поширюється на всі сфери застосування політики у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема у сфері порушення права на освіту.

Отже, кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти є первинною підставою дії політики у сфері боротьби зі злочинністю у частині забезпечення відповідного конституційного права від суспільно небезпечних посягань.

Водночас не всі суспільно небезпечні діяння, що посягають на конституційне право громадян на освіту, можуть мати корупційний характер. Корупційні діяння, якими порушується право громадян на освіту, висвітлювалися лише через доведені факти їх поширення. При цьому сьогодні проблема порушення права на освіту не обмежується лише тими діяннями, які описані у ст. 183 КК України, і пов'язані не виключно з корупційними діями (ст. 368, 369 КК України та ін.). Порушенням права на освіту є будь-яке діяння, яке перешкоджає реалізації такого права у законний спосіб. До питань же кримінально-правової політики належать концептуальні та тактико-стратегічні заходи забезпечення суспільства від найбільш суспільно небезпечних із них.

Однак, у корумпованому суспільстві протидія свавілля влади повинна здійснюватися на всіх рівнях, кримінально-правова політика майже завжди має діяти у тісному співвідношенні з антикорупційною політикою, виконувати основні настанови останньої в частині протидії корупційній злочинності. Кримінально-правова політика, як стверджував П. Л. Фріс, «має відображати сприйняття соціальної реальності» [4, с. 69]. На жаль, сьогоднішній стан реальності у сфері корупційних порушень права на освіту має системний, загрозливий і майже тотальний для держави характер, і оцінка цього повинна визначатися наріжним каменем у формуванні будь-якого напряму кримінально-правової політики в Україні.

З наведеного слід зробити висновок про те, що Україні необхідна ефективна кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти, спрямована на не лише на розробку і запровадження в державі дієвої системи протидії суспільно небезпечним посяганням на право на отримання освіти з боку держави, а й виховання правосвідомості та правової культури всіх суб'єктів освітянських відносин щодо недопущення злочинних посягань на гарантоване ст. 53 Конституції України право на доступність і безоплатність отримання всіх видів освіти у державі.

У цілому ж кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти повинна розглядатися як напрям вітчизняної кримінально-правової політики, що становить впорядковану систему злагоджено реалізованих у державі тактичних і стратегічних заходів, спрямованих на протидію порушенням права на отримання освіти засобами кримінального права.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Залеська А. С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. *Форум права*. 2012. № 1. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12zacovu.pdf>.
4. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ : Атіка, 2005. 329 с.

A. Lobach, M. Yakovlev

CRIMINAL LAW POLICY IN THE FIELD OF THE RIGHT TO RECEIVE EDUCATION IN UKRAINE

The theses of the report analyzed the main trends in criminal law policy in the field of the right to receive education in Ukraine. The definition of the specified sphere of criminal law policy is given. It is noted that the criminal law policy in the field of the right to education is the basis of the policy in the field of combating crime in terms of ensuring the relevant constitutional right from socially dangerous encroachments.

Keywords: the right to education, criminal law, criminal liability.

УДК 35.086

Оробченко Д. В.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

У тезах висвітлюється проблема соціальної відповідальності державних службовців в аспекті забезпечення ефективності державної служби. Аналізується механізм дії соціальної відповідальності державних службовців. Резюмується, що підвищити вплив соціальної відповідальності державних службовців можна передусім через ідеологію відповідальності і культуру поведінки службовців, до того ж потрібно створити чітку систему моніторингу виконання законів і службових завдань.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, державна служба, державні службовці, влада, свобода, необхідність.

Забезпечення ефективності державної служби – складне теоретичне та прикладне завдання сучасної юридичної науки та правозастосовної практики, вирішення якої передбачає комплексний, системний підхід, відсутність якого відзначається в офіційних документах. Специфіка управлінської діяльності виявляється в тому, що це переважно розумова, інтелектуальна, багато в чому творча робота, не завжди піддається кількісним вимірюванням. Юридичними засобами її рішення може стати використання таких парних правових категорій, як стимули і обмеження, заохочення і покарання, важливо також витримувати баланс прав, обов'язків і відповідальності.

Безумовно, що значення соціальної відповідальності державних службовців в аспекті ефективності результатів їхньої діяльності залишається недооціненим. Зазвичай досліджується питання юридичної відповідальності державних службовців. В літературі слушно вказують на проблему низького рівня попереджувально-профілактичного впливу існуючої системи юридичних покарань у сфері державної служби. Існуючу ситуацію ускладнюють упущення в правозастосовній практиці, низький рівень довіри населення до бюрократії, що є особливо актуальними в умовах сучасного стану соціальної дійсності.

Питання соціальної відповідальності, як зазначає Г. В. Атаманчук, належить до числа найменш опрацьованих в теорії державного управління і зазвичай опрацьованих на практиці, що більш ніж дивно, оскільки суспільству в цілому, кожному керуючому та й керованому потрібно знати, що ж вийде в результаті з витрат на управління і здійснення всіх його рішень та дій [1, с. 147].

На початковому етапі дослідження соціальної відповідальності державних службовців, необхідно виявити сутнісні сторони самого феномену відповідальності, визначити методологічні підходи його розгляду як невід'ємної категорії соціальної реальності.

Відповідальність являє собою складне і багаторівневе явище. Воно має різні сторони, які обумовлені характером відносин залежності суб'єкта відповідальності, об'єкта і інстанції, перед якою цей суб'єкт відповідальний.

Як багатогранний соціальний феномен відповідальність вивчається різними галузями знань. Наприклад, у соціальній психології відповідальність розглядається як психологічна властивість особистості або психологічний механізм регуляції соціальної поведінки особистості в конкретних системах; в економічній науці – як умова підвищення ефективності

виробництва, дотримання режиму економії, поліпшення якості продукції тощо; в соціально-політичній сфері – як соціальна необхідність виконання індивідом своїх обов'язків. Пізнання феномена відповідальності в повній мірі може бути досягнуто лише на міждисциплінарному рівні на основі соціологічного, юридичного, філософсько-етичного, соціально-психологічного, конкретно-історичного і т. д. підходів. Внаслідок цього поняття «відповідальність» знаходиться в тісному взаємозв'язку з поняттями і категоріями, що є предметом вивчення інших наук. Це зумовлено, перш за все, складністю і різноманіттям самої людської сутності і соціальної дійсності.

Сутність соціальної відповідальності з'ясовується при аналізі її взаємозв'язку з такими соціальними феноменами як влада, свобода і необхідність.

Соціальна відповідальність є одним з основних принципів влади: чим вища влада, тим вища відповідальність її володаря. Так, В. Халіпов вважає, що відповідальність влади культивується за допомогою комплексу спеціальних заходів, вироблених товариством. На зростання значущості соціальної відповідальності влади вказується в роботах професора В. В. Серебрянникової, яка розуміє під соціальною відповідальністю «відповідність якості діяльності носія влади умовам і завданням, що стоять перед державою» [2, с. 291].

У системі владних відносин відповідальність постає в персоніфікованому вигляді. Владні повноваження завжди реалізуються людьми, причому в кожному конкретному випадку конкретним керівником. Тому процес реалізації владних повноважень може супроводжуватися відхиленнями, помилками і зловживаннями. У разі відступу з якихось причин від соціальних норм ситуація регулюється таким поняттям, як совість, яка виступає як здатність індивіда здійснювати моральний самоконтроль, самостійні моральні зобов'язання і вимагати від себе дотримання, виконання моральної складової вчинених дій. Тому совість виступає в якості моральної основи відповідальності, внутрішнього контролю людини за своєю діяльністю та її результатами.

Ще одним найбільш усталеним в науковій літературі є аналіз взаємозв'язку свободи і відповідальності. Так, А. Ф. Плахотний вважає, що аналіз співвідношення свободи і необхідності є методологічною основою дослідження проблеми відповідальності. У контексті проблеми свободи розглядає проблему відповідальності також В. Л. Романов, який застосовує метод системного підходу [2, с. 291]. У процесі взаємодії елементів системи кожен елемент піддається зворотному впливу, обмежує його активність, і змінює свої властивості і характер діяльності. Такий підхід дає методологічну базу для об'єктивного обґрунтування існування феномена, названого відповідальністю. Сенс відповідальності при цьому полягає в підтримці параметрів порядку, які визначають межі відхилень у поведінці компонентів системи, перевищення яких загрожує загальносистемній продуктивності і цілісності. Таким чином, відповідальність виступає як регулятивний фактор, що забезпечує ефективність системи та її збереження.

Людина як елемент соціальної системи, з одного боку, вільна у виборі способу досягнення важливих для неї життєвих цілей, але, з іншого боку, її життя органічно включене у життя всього суспільства. Суспільство з метою забезпечення свого самозбереження і відтворення змушене об'єктивно обмежувати небажані для нього форми активності індивідів, формуючи певний внутрішній порядок. За допомогою встановлення належної поведінки, відбувається формування особливого стану, іменованого станом відповідальності, яка проявляється у прийнятті всіма членами соціуму певних зобов'язань, як один перед одним, так і перед суспільством в цілому.

Зрозуміло, що тільки вільна особистість може самостійно сприймати і реалізовувати суспільні вимоги, приймати рішення, виробляти для себе правила життя й оцінювати те, що відбувається, накладати на себе обмеження, які не пов'язують її свободу, тому що стають для неї нормами. Зв'язок поняття відповідальності з поняттям свободи особливо помітна в процесі аналізу діяльності в системі державної служби. Державний службовець реалізує не свої приватні цілі, а різнобічні потреби та інтереси компонентів соціуму в процесі їх розвитку. Здійснення та реалізація цих потреб та інтересів може бути ефективною за умови

відповідального ставлення індивідів до суспільного блага на основі вільного і усвідомленого визнання ними пред'явлених до них вимог.

Крайністю є твердження про те, що індивід несе абсолютну відповідальність за все, що відбувається навколо, оскільки його воля незалежна від потоку подій і здатна піднятися над ним. Наприклад, норми ієрархії в державній службі значною мірою обмежують волю службовців. Тут важлива роль відводиться детермінізму, причинності, обов'язку.

Традиція аналізу співвідношення відповідальності, свободи і необхідності в соціальному житті має багату історію.

В античні часи філософи відзначали, що відповідальність виникає там, де існує свобода вибору при прийнятті рішення. У Новий час відповідальність сприймалася як засіб необхідного обмеження свободи волі. Обґрунтування проблеми відповідальності з детерміністських позицій було присутнє в роботах Т. Гоббса, Дж. Локка, Д. Юма, які намагалися вивести відповідальність з принципу причинності, а не свободи волі, як це робили раніше [3].

Кант І. розділив сфери прояву детермінізму і свободи, ототожнив відповідальність особистості з її обов'язком. Саме внутрішнє добровільне прийняття боргу перетворює його в принцип свідомої доброї волі і становить внутрішній момент відповідальності. У західній філософії ХХ ст. співіснують дві протилежні тенденції, що абсолютизують одну зі сторін відносини відповідальності-детермінізм і свободу. Теоретики психоаналізу (Дж. Хосперс, Є. Фромм та ін.) наполягають на відсутності реальної відповідальності індивіда на тій підставі, що його воля повністю детермінована потоком подій, в які він залучений. Згідно екзистенціалістської концепції (Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, А. Камю) індивід, навпаки, несе абсолютну відповідальність за все, що відбувається навколо на тій підставі, що його воля незалежна від потоку подій і здатна піднятися над ним [4, с. 283].

Однак вище перераховані концепції не відображають соціальної природи відповідальності і не можуть служити методологічною основою аналізу феномена відповідальності в державному управлінні.

Звичайно, більшість службовців працюють сумлінно. Однак слід виявити причини, в силу яких правові засоби впливу виявляються малоефективними, встановити ступінь досягнення цілей застосовуваних покарань. Слід також зрозуміти, чому не вдається переламати ситуацію терпимого ставлення до осіб, які зловживають владою, що має сумнівну репутацію, але процвітають при цьому в кар'єрному зростанні [5].

Безперечно, що значні резерви існують не тільки в удосконаленні правового регулювання юридичної відповідальності державних службовців, а й у людському факторі. Нерідко загроза передчасно завершити успішну кар'єру, втратити високий соціальний статус діють відчутніше, ніж деякі юридичні покарання. Забезпечити ефективну дію інституту відповідальності – надзвичайно складне і вельми витратне завдання і у фінансовому відношенні, і щодо тимчасових показників. На наш погляд, необхідно змінити саму ідеологію відповідальності і культуру поведінки службовців.

Очевидно, що стимулювання відповідального ставлення до виконання службових обов'язків, самоконтролю та заохочення позитивних особистих якостей принесе більш відчутні результати, ніж акцент на посилення покарання. Механізм відповідальності повинен функціонувати постійно через систему моніторингу виконання законів і службових завдань. У цьому випадку він забезпечить випереджаючий вплив на нестійких осіб, застереже їх від численних спокус, які надає службове становище. В ідеалі, потрібна система показників роботи, що забезпечує умови, за яких порушувати юридичні та моральні норми стає не вигідним в усіх відношеннях.

Список використаної літератури

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Москва: Омега-Л, 2006. 584 с.
2. Гавриленко Д. А. Государственная дисциплина: сущность, функции, значение /за ред. А. П. Шергина. Минск: Наука и техника, 1988. С. 291.
3. Хомик В. М. Особливості юридичної відповідальності державних службовців. URL:

<http://www.turadm.gov.ua/reformy-v-ukraini/item/2721-osoblyvosti-yurydychnoyividpovidal-nosti-derzhavnyh-sluzhbovciv>. (дата звернення 05.03.2018)

4. Теория государства и права: курс лекц. / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. Москва: Юристъ, 2000. С. 283.

5. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців в Україні: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 452 с.

D. Orbochenko

SOCIAL RESPONSIBILITY OF STATE CIVIL SERVANTS AS A COMPOSITION OF PROVISION OF THE CIVIL SERVICE EFFICIENCY

The thesis covers the problem of social responsibility of civil servants in the aspect of ensuring the efficiency of the civil service. The mechanism of social responsibility of civil servants is analyzed. It is summarized that increasing the impact of social responsibility of civil servants can be primarily due to the ideology of responsibility and the culture of employee behavior, in addition, it is necessary to create a clear system for monitoring the implementation of laws and service tasks.

Keywords: responsibility, social responsibility, civil service, civil servants, power, freedom, necessity.

УДК 343.132

Старостенко А. І.

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: МЕТА ТА УМОВИ ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ

У тезах розглядається слідчий експеримент, мета та умови його проведення через призму ефективності діяльності правоохоронних органів. Автор на підставі аналізу норм кримінально-процесуального законодавства з'ясував особливості його проведення, осіб, які мають брати в ньому участь, та розкрив його значення для розслідування кримінальної справи.

Ключові слова: *слідчий експеримент, правоохоронні органи, презумпція невинуватості, КПК України, слідчий, прокурор.*

Ефективність процесуальної діяльності правоохоронних органів, а відповідно й розкриття злочинів, залежить від законодавчої регламентації засобів збору доказової бази (слідчих дій) та практики застосування таких засобів. До таких засобів належить слідчий експеримент, який має велике значення для розслідування. Як зазначають у своїй праці Ю. А. Комісарчук та О. В. Ряшко, слідчий експеримент може бути проведений для перевірки припущень, версій слідчого з метою перевірки фактичних даних, отриманих у результаті допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, виконання інших слідчих (розшукових) дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо) [6]. На думку Ю. А. Чаплинської, важливе організаційно-технічне значення слідчого експерименту обумовлюють активна протидія досудовому розслідуванню, багатоепізодність і складність кримінальних справ, тривалість злочинної діяльності й наявність численних протиріч та істотних розбіжностей [8].

Одним із актуальних прикладів застосування слідчого експерименту є резонансна справа Олени Зайцевої, яка 18 жовтня 2017 року в Харкові спричинила ДТП, у результаті якої загинуло шість осіб та п'ятеро було травмовано. Під час проведення цього слідчого експерименту слідчі мали на меті встановити можливість уникнути зіткнення [3]. Отже, якщо є необхідність у наявності такої слідчої дії, як слідчий експеримент, то підстави та механізм його застосування мають бути законодавчо регламентовані. Саме тому це питання буде розглянуто в цій роботі.

Слід зазначити, що дослідженням механізмів застосування слідчого експерименту займалась велика кількість науковців, зокрема: С. Ю. Карпушин, П. М. Маланчук, Ю. А. Чаплинська, Ю. А. Комісарчук, М. Єфімов, В. С. Боднар, О. В. Ряшко та багато інших.

У Конституції України регламентована так звана презумпція невинуватості, суть якої

полягає в тому, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку й встановлено обвинувальним вироком суду [1]. Також за цією презумпцією ніхто не повинен доводити свою невинуватість, тобто доведення вини особи, підозрюваної у вчиненні злочину, покладається на сторону обвинувачення. Одним із засобів, що використовується для доведення вини, якраз є слідчий експеримент.

Слідчий експеримент – це слідча дія, яка згідно зі статтею 240 Кримінального процесуального кодексу України проводиться з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [2].

Слідчий експеримент має проводитися в умовах найбільш наближених до обставин вчинення злочину. Такі умови мають бути встановлені до проведення слідчого експерименту. Вони можуть бути встановлені шляхом проведення інших слідчих дій або експертного дослідження. Проте такі умови також можуть бути припущенням, висунутим слідчим у слідчій версії. Завдяки проведенню слідчого експерименту прокурор або слідчий може отримати підтвердження чи спростування отриманих раніше відомостей щодо обставин справи.

КПК містить норми, що деталізують положення Конституції України в частині статей 27, 28 та 30 – право на життя (що включає безпеку для життя та здоров'я), право на повагу до гідності та право на недоторканість житла відповідно [1]. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода. Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора [2]. Положення про житло, проникнення до нього та проведення обшуку детальніше регламентовані у статтях 233 та 234 КПК України.

Слідчий експеримент – слідча дія, яка проводиться слідчим/прокурором у присутності понятих. Мінімальна кількість понятих, що беруть участь у слідчому експерименті, дві особи. Якщо необхідне проведення експерименту щодо відомостей за показаннями кількох різних осіб стосовно обставин справи, то окремо для перевірки показань кожної особи проводиться окремий експеримент з участю різних понятих. Згідно з ч. 7 ст. 223 КПК України, понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого й потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження [2]. У подальшому поняті можуть бути допитані щодо відповідного слідчого експерименту під час судового провадження у справі як свідки.

Окрім слідчого/прокурора та понятих, до проведення слідчого експерименту можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. У разі залучення цих осіб до участі, слідчий/прокурор роз'яснює таким особам мету й порядок проведення експерименту, їх права та обов'язки. Якщо це стосується підозрюваного, то йому, зокрема, роз'яснюється право не свідчити проти самого себе та своїх близьких.

Також до слідчого експерименту може залучатися спеціаліст. Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2]. Спеціаліст залучається для надання допомоги чи консультацій у процесі фотографування, звуко- чи відеозапису, складання планів та схем, створення графічних зображень, відбитків та зліпків.

Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами КПК України. Випадки, у яких складається протокол, його складові частини,

порядок його складення та підготовки додатків до протоколу зазначені у статтях 104-106 КПК України. Окрім загальних складових протоколу, щодо проведення слідчого експерименту до протоколу також вносяться відомості про умови (зокрема вказується про застосування технічних засобів фіксації інформації та залучення до слідчого експерименту спеціаліста) і результати проведення такого експерименту.

Отже, слідчий експеримент проводиться з метою підтвердження чи спростування відомостей щодо обставин справи, а також з метою деталізації відомостей у разі їх підтвердження. Слідчий експеримент є однією зі слідчих дій, що сприяють установленню обставин справи та розкриттю злочину, тим самим сприяючи зменшенню кількості зареєстрованих злочинів. За загальним правилом участь у слідчому експерименті беруть слідчий чи прокурор та поняті, а окрім них, можуть залучатися до участі підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник та спеціаліст. Під час проведення слідчого експерименту не повинні порушуватися конституційні права осіб. Про проведення експерименту складається протокол.

Список використаної літератури

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 13. Ст. 88.
3. Слідчий експеримент: у Харкові за участі Зайцевої посекудно відтворили жахливу ДТП. URL: <https://www.5.ua/regiony/slidchyi-eksperyment-u-kharkovi-posekundno-vidtvoryly-zhakhlyvu-dtp-158428.html> (дата звернення 08.03.2019)
4. Бондар В. С. Особливості підготовки та проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням вогнепальної зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 1. С. 208–219.
5. Карпушин С. Ю. Поняття, сутність і правова природа слідчого експерименту. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 3/2. С. 50–54.
6. Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 248–260.
7. Маланчук П. М. Правова природа слідчого експерименту. *Правові горизонти*. 2018. № 9. С. 52–55.
8. Чаплинська Ю. А. Проблемні питання слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 249–254.
9. Єфімов М. Тактика слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти моральності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 197–200.

A. Starostenko

INVESTIGATIVE EXPERIMENT: PURPOSE AND CONDITIONS

The paper examines the investigative experiment, the purpose and conditions of its conduct through the prism of the effectiveness of law enforcement agencies. The author, on the basis of an analysis of the norms of the criminal-procedural legislation, clarified the peculiarities of his conduct, the persons to take part in it and disclosed its significance for the investigation of a criminal case.

Keywords: investigative experiment, law enforcement agencies, presumption of innocence, CPC of Ukraine, investigator, prosecutor.

УДК 343.3/7

Уреке А. В.

ПОНЯТТЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У тезах розглядаються актуальні проблеми систематизації особливої частини кримінального права України. Автор, на підставі філософських підходів та тлумачення

норм кримінального права, спробував надати поняття систематизації кримінального права та визначити її, класифікуючи ознаки.

Ключові слова: кримінальне право, система права, особлива частина кримінального права, систематизація кримінального права.

Якщо досліджувати систему як поняття, слід вказати на цілісну множину взаємопов'язаних елементів між собою, що є визначенням у філософській науці. Зокрема у правовій системі, або в будь-якій іншій, зазначають певні особливості та чітко визначену сутність, яка у свою чергу доповнюється формальними побудовами. Така побудова, характерна для кримінального права України, а саме в Особливій частині, де особливо помітно співвідношення сутності та форми.

Слід зазначити, що поняття системи кримінального права залишається досі недостатньо дослідженим. Значна кількість науковців, звертаючись до КК України, зазначають, що він структурно поділяється на Загальну та Особливу частину. У Загальній частині знаходяться основні поняття та визначення такі як: поняття та стадії злочину, види покарань, підстави кримінальної відповідальності, а також підстави звільнення від відповідальності тощо. В Особливій частині систематизовано поєднані за родовими ознаками норми, які встановлюють відповідальність за скоєння суспільно небезпечного злочину.

Процес еволюції законодавства став джерелом змін систематизованих нормативно-правових актів – кодексів, зведень тощо із поділом їх на Загальну та Особливу. У 1791 р. у Кримінальному кодексі Франції було вперше використано такий підхід систематизації Кримінального кодексу. Всупереч цьому факту, деякі вчені, такі як В. П. Коняхін та М. І. Хавронюк вважають, що вперше такий розподіл на Загальну та Особливу частину був використаний в 1751 р. у Німеччині та в 1768 р. в Австрії. В Україні такий спосіб систематизації відбувся набагато пізніше у 2001 р [1].

Особлива частина Кримінального права України цілком може претендувати на те, щоб вважатися складовою будь-якої демократичної держави. Основним фундаментом цієї системи є закони про кримінальну відповідальність. Адже норми, які знаходяться в Особливій частині, охороняють практично всі складові суспільного життя: власність, виробництво та управління, життя та здоров'я, взаємини на побутовому рівні, тощо. Особлива частина Кримінального права охороняє всі основні сфери життєдіяльності людей та їх об'єднань від злочинних посягань на життя, власність, честь та гідність, регулює їх поведінку, запобігає вчиненню нових злочинів і вимагає проявляти повагу до закону, людей та держави. Саме в Особливій частині Кримінального права України знаходяться запобіжні заходи покарання за порушення найбільш значущих прав та свобод людини й громадянина. Разом з тим кримінально-правовий захист прав і свобод – це свого роду «еталон» кримінального права, що йде всупереч з реальним його втіленням в життя.

Теоретичні та практичні аспекти систематизації Особливої частини Кримінального права України досліджувалися в працях українських вчених-юристів, практиків і теоретиків права, таких як: О. А. Абрамова, В. М. Андріїва, Н. Б. Болотіна, І. А. Ветухова, М. І. Данченко, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова та ін.

Доречно зазначити, що саму ідею про діалектичну єдність Загальної та Особливої частини дуже точно сформулював В. О. Навроцький, котрий стверджував, що будь-яка норма Загальної частини не може бути усвідомлена та застосована, якщо не конкретизувати її зміст щодо окремих видів злочинів – тобто, самих положень, які знаходяться в Особливій частині. Так само це діє й у зворотному напрямі, жодну норму Особливої частини Кримінального кодексу України неможливо використовувати без зв'язку з положеннями, які закріплені у нормах Загальної частини КК України.

Особлива частина КК України – це система норм, розташованих у певній послідовності за родовими ознаками, які встановлені Верховною Радою України, для визначення видів злочинів, встановлення розміру покарання, котрі використовуються судом до осіб, що скоїли суспільно небезпечне діяння, визначене як злочинне.

Система Особливої частини КК України розташована, як вже було сказано, у певній послідовності, а саме, на розділи, залежно від спільності родового об'єкта злочину. Тобто,

норми, які знаходяться в Особливій частині КК України, розташовані не довільно, а в певному порядку, за відповідними критеріями, створюючи систему.

Отже, перелік складів злочинів в Особливій частині є вичерпним, тобто особа, яка скоїла злочин, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, якщо це діяння не має правового закріплення у Кримінальному кодексі України. Це може бути будь-яка інша відповідальність: цивільна, адміністративна, трудова або інша, але тільки не кримінальна.

Перш за все, щоб зрозуміти підстави за якими була складена система Особливої частини Кримінального кодексу України, треба дізнатися чим керувалися при її створенні, з'ясувати, якими ознаками користувався законотворець, розподіляючи її за певними розділами відповідних злочинів.

Якщо звернути увагу на будь-який злочин у відповідному розділі, то можна помітити схожість цих суспільно небезпечних діянь, а отже, дійти висновку, що вони поєднані за родовим об'єктом. Родовий об'єкт – це окрема група однорідних або тотожних за своєю соціальною та економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм.

Також це дуже помітно у назвах кожного розділу Особливої частини КК України. Наприклад, Розділ I називається «Злочини проти основ національної безпеки України». Таким чином, злочини, закріплені цим розділом, об'єднані групою однорідних злочинів проти основ національної безпеки. У Розділі XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», ця група однорідних злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Слід зазначити, що є розділи Особливої частини, які мають декілька родових об'єктів. Так, наприклад, Розділ II об'єднує групи однорідних злочинів проти життя і здоров'я особи, отже, родовими об'єктами цих суспільно – небезпечних діянь є життя та здоров'я особи. Так само у Розділі III виділені злочини проти волі, честі та гідності особи, а також у Розділ IV – злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Об'єднання усіх злочинів на розділи за тотожним об'єктом має важливе значення як для студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах, так і істотне кодифікаційне значення для законотворця [2].

Коли законодавець приймає новий закон або зміни до КК України, як правило, він ці зміни додає до певного Розділу Особливої частини, залежно від об'єкта злочину.

Закріплення у систематизованих нормах Особливої частини про відповідальність за окремі злочини за їх об'єктом має вагоме значення для правильного застосування закону, кваліфікації, тлумачення його дійсного змісту, орієнтування у самому Кодексі.

За змістом норми Особливої частини поділяються на: забороняючі, роз'яснючі та заохочувальні. Забороняючі – встановлюють пасивний обов'язок утриматися вчиняти певні дії, вказані у диспозиції. Роз'яснючі – пояснюють зміст термінів, які закріплені у диспозиціях кримінально-правових норм. Заохочувальні – закріплюють можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності за певних умов.

Таким чином, систематизація норм Особливої частини кримінального права за родовим об'єктом та іншими ознаками має вагоме значення для зручності користування, правильного застосування закону, як на практиці, так і для вивчення студентами вищих навчальних закладів. Адже таке об'єднання злочинів в однорідні групи, допомагає чітко виявити характер суспільної небезпеки й специфіку цих діянь, ознаки, а також дає можливість набагато легше використовувати на практиці задля припинення та запобігання великої кількості злочинів.

Список використаної літератури

1. Кримінальне право України: особлива частина. URL: <https://readbookz.net/book/171/5292.html> (дата звернення 07.03.2019 р.).
2. Розділ II Система Особливої частини кримінального права та основи кваліфікації. URL: <https://freedocs.xyz/docx-60530819>(дата звернення 07.03.2019 р.).
3. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
4. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 170 с.

A. Ureke

CONCEPT OF SYSTEMMATIZATION OF A SPECIAL PART OF CRIMINAL LAW

The paper deals with the actual problems of systematization of a special part of the criminal law of Ukraine. The author, on the basis of philosophical approaches and the interpretation of the norms of criminal law, tried to provide the notion of systematization of criminal law and to determine its classification of features.

Keywords: criminal law, system of law, special part of criminal law, systematization of criminal law.

УДК 343.85

Федяй І. Б.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

У тезах висвітлено питання боротьби з економічною злочинністю через удосконалення законодавства в Україні. Проаналізовано сучасний стан економічного законодавства в Україні, вказано основні напрямки його вдосконалення, запропоновано окремі новели до законодавства.

Ключові слова: економічне законодавство, боротьба із економічною злочинністю, система оподаткування.

Правові заходи разом з іншими мають вирішальне значення у попередженні злочинної поведінки у сфері економіки. Правозабезпечуючий механізм зміни форм власності і побудови на цій основі ринкової економіки не в достатній мірі відтворює і регулює реальні економічні процеси у суспільстві і господарській практиці. Більш того, діюче законодавство і практика його застосування, як свідчать результати дослідження, спонукає до кримінальної поведінки і є одним із стимулюючих її факторів.

Очевидно, що існуюча сьогодні практика законотворення не в змозі в найближчі роки змінити на краще ситуацію у правовому просторі боротьби з економічною злочинністю. Справа в тому, що законопроекти роботи, законотворення у сфері економічного регулювання проводяться без достатнього погодження між гілками влади – в діяльності Парламенту спостерігається певне нехтування потребами виконавчої влади. На нашу думку, законопроектна робота в галузі економіки в державі повинна бути підпорядкована Уряду і Президенту. Це забезпечить спільну лінію. Безумовно, в процесі розробки законів братимуть участь і депутати, і комітети Верховної Ради України. Окрім того, цей процес повинен супроводжуватися об'єктивною кримінологічною експертизою із залученням спеціалістів провідних наукових установ та навчальних закладів. На жаль, наукова кримінологічна експертиза є слабким місцем в законопроектній роботі нашої держави.

Ідеологію боротьби з економічною злочинністю у сучасних умовах слід змістити із застосування кримінально-правових заходів на ниву вдосконалення позитивного (регулятивного) законодавства (цивільного, господарського, фінансового, податкового тощо), яке створило б прозорі механізми діяльності господарюючих суб'єктів і виключило б саму можливість протиправної, суспільно небезпечної господарської діяльності. Окрім того, назріла потреба поширення системи спрощеного оподаткування для середніх та великих господарюючих суб'єктів – встановлення фіксованого максимального розміру всіх можливих відрахувань на користь держави та органів місцевого самоврядування, а також фіксованого максимального розміру фінансових санкцій за невчасну сплату податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

Як відзначає О. Г. Кальман, першочергове значення у структурі правових заходів має розробка Закону України «Про основи державного регулювання ринкової економіки в Україні», який би чітко визначив завдання, цілі реформування економіки, окремі напрямки державної політики стосовно різних галузей господарства, умови розвитку підприємницького сектору; сприяв би обмеженню монопольної діяльності. Важливе значення має також реформування системи оподаткування, упорядкування торговельно-посередницької діяльності, упорядкування діяльності місцевих органів влади і управління

стосовно регулювання підприємницької діяльності на місцях [1].

Крім того, на думку вченого, вкрай необхідним є й Закон «Про гарантії підприємницької свободи», який передбачав би правові механізми захисту підприємця і відповідальності держави та її органів за необґрунтоване і незаконне втручання у діяльність підприємців, чітко визначав би організаційно-правові механізми впливу держави на ринок. На сьогодні залишається актуальною й розробка загальної концепції оподаткування, яка б забезпечувала потреби соціально-економічного розвитку ринкових відносин на довготривалу перспективу, створювала необхідні умови для поглибленого інвестування та реінвестування економіки [1].

Зазначені закони дозволять внести більше ясності у відносини між підприємництвом і державою, умови їх функціонування, позитивно впливатимуть на розвиток законодавства у сфері запобігання економічної злочинності і забезпечать правові межі боротьби з економічною злочинністю, слугуватимуть неодмінним орієнтиром у правовому просторі, визначатимуть головні засади законодавства, дозволять випробувати гіпотетичні пропозиції без внесення змін до чинних нормативних актів.

Удосконалення законодавства України у сфері економіки повинно бути спрямоване на:

- а) забезпечення економічних прав людини і суб'єктів господарювання;
- б) встановлення загальнообов'язкових правил поведінки на ринку для всіх господарських і управлінських структур;
- в) запровадження чіткої системи економічних санкцій для органів державного управління, юридичних та фізичних осіб за порушення законодавства стосовно споживачів;
- г) рішуче притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб, які спричиняють значну шкоду суспільним інтересам, за дії, які призводять до дестабілізації функціонування господарського механізму [2, с. 5-10];
- г) проведення ревізій різних галузей законодавства з метою приведення його у відповідність із економічними потребами суспільства;
- д) законодавче упорядкування підстав для надання відповідних пільг окремим суб'єктам підприємницької діяльності і встановлення кримінальної відповідальності за незаконне надання таких пільг;
- е) вдосконалення правозастосовної практики, підвищення ефективності її діяльності з метою реалізації принципу невідворотності покарання незалежно від політичного і соціального статусу особи;
- є) розробку механізму проведення легалізації неоподаткованих доходів населення, отриманих злочинним шляхом, через банківську систему, спрямування цих коштів до Пенсійного фонду України на індивідуальні пенсійні рахунки та використання їх як джерела довгострокового кредитування житлового будівництва [3, с. 10].

Отже, сукупність правових заходів повинна створити таке правове поле, при якому будь-яке правопорушення або злочин у сфері економічної діяльності були б своєчасно виявлені та вчинення їх стало недоцільним як з боку державних службовців, так і окремих громадян. Проблема правового забезпечення попередження економічної злочинності – це передусім проблема політично-економічна, для розв'язання якої потрібна ціла система правових заходів. На нашу думку, вирішення зазначеної проблеми можливо через застосування комплексних підходів.

Список використаної літератури

1. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2004. 431 с.
2. Сташис В. В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України. Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Питання застосування нового Кримінального кодексу України» 25-26 жовтня 2001 р. (м. Харків). Київ. Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 5-10.
3. Литвиненко В. Де не діє закон, там панує беззаконня (Проект закону «Про боротьбу з економічною злочинністю»). *Урядовий кур'єр*. 2002. 09 листопада (№ 209). С. 10.

I. Fedya

**MAIN AREAS OF IMPROVING LEGAL REGULATION OF ECONOMIC CRIME
PREVENTION**

The theses highlight the issue of combating economic crime through the improvement of legislation in Ukraine. The article analyzes the current state of economic legislation in Ukraine, outlines the main directions of its improvement, proposes separate stories to the law.

Keywords: economic legislation, fight against economic crime, taxation system.

СЕКЦІЯ ІІІ АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 349.2

Андрій В. М.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЛІТНІХ ПРАЦІВНИКІВ

У тезах висвітлено особливості та принципи праці літніх працівників на міжнародно-правовому рівні, надана характеристика основних міжнародно-правових актів у цій сфері.

Ключові слова: трудові права осіб похилого віку, працездатність літніх осіб, міжнародно-правові акти.

Дослідження трудового потенціалу літніх людей актуалізується мірою прогресування процесу старіння населення. Ця тематика охоплює широке коло питань, що характеризують якість життя літніх людей, зокрема: доступність ринку праці, мотивація економічної активності, «профілі» зайнятості; охоплення пенсійним забезпеченням та ризики бідності; зменшення нерівності, узгодження інтересів різних вікових груп; спосіб життя, коло інтересів, соціальні зв'язки; можливість перегляду вікових меж старості та підвищення віку, що дає право на одержання пенсії по старості.

Сучасний підхід до оцінки викликів, пов'язаних з демографічним старінням, передбачає відмову від застарілої політики обов'язковості виходу на пенсію чи інших обмежувальних заходів по відношенню до зайнятості людей старше певного віку. Завдяки зростаючій тривалості здорового життя люди старшого віку довший час зберігають працездатність, і їх трудовий потенціал становить цінний та продуктивний ресурс економічного зростання.

Літні працівники мають низку вагомих переваг, що становлять основу їх конкурентоспроможності на ринку праці: кваліфікація, практичні навички, досвід та зрілість. Вони частіше демонструють відданість своїй роботі, рідше беруть лікарняні, більше часу проводять на робочому місці. Незважаючи на деякі упередження, що літні люди менш здатні до навчання та засвоєння нових навичок, практика доводить, що вони можуть і повинні бути активними користувачами сучасних технологій та інноваційних продуктів, а вирішальне значення для цього мають інвестиції у навчання впродовж життя.

Ст. 7 Загальної Декларації прав людини проголошує, що усі люди є рівними перед законом та мають право на рівний їх захист від якої б то не було дискримінації та від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації [1]. Ст. 23 Декларації передбачає, що кожна людини має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

В Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права відображається обов'язок всіх держав-учасниць гарантувати, що права, проголошені в ньому, будуть забезпечуватись без будь-яких проявів дискримінації (ст. 2) [2].

Конвенція МОП № 111 «Про дискримінацію в галузі праці і занять» [3] покладає обов'язок на кожну державу-учасницю організації визначати та впроваджувати національну політику, спрямовану на заохочення методами, відповідними національним умовам та практиці, рівності можливостей і поведження по відношенню до праці і занять з метою викорінення будь-якої дискримінації.

Вищезазначені основоположні міжнародні акти про працю не передбачають вік як безпосередню ознаку, за якою забороняється дискримінація в трудових відносинах.

До міжнародно-правових актів глобального значення, які безпосередньо спрямовані на захист соціальних, в тому числі, трудових прав осіб похилого віку, насамперед можна віднести: Рекомендацію МОП № 162 «Щодо літніх працівників» 1980 р. [4], Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння 1982 р. [5], Принципи ООН по відношенню до осіб похилого віку 1991 р. [6], Декларацію ООН з проблем старіння 1992 року [7].

Сучасні міжнародні принципи ставлення до літніх людей, в найбільш чіткій формі були сформульовані на Генеральній Асамблеї ООН в 1991 р. і, в загальному вигляді, звучать як заклик зробити повнокровним життя осіб похилого віку.

В якості основоположних принципів варто вказати наступні: незалежність осіб похилого віку; активна участь осіб літнього віку в суспільному житті; реалізація внутрішнього потенціалу осіб похилого віку; гідність осіб похилого віку. Відповідно до принципу незалежності передбачені наступні трудові гарантії осіб літнього віку: право літніх осіб працювати або займатися іншими видами діяльності, що приносить прибуток; право літніх працівників брати участь у визначенні строків та форм припинення трудової діяльності; право трудящих похилого віку брати участь у відповідних програмах освіти та професійної підготовки.

В основу сучасної політики розвинених держав входить також всіляке заохочення самих різних заходів, спрямованих на здоровий спосіб життя членів суспільства: здорове харчування, фізичні вправи і спорт, різноманітні санітарно-освітні та профілактичні програми, включаючи, наприклад, потужні кампанії проти куріння і прийому алкоголю, що розглядається як найважливіша складова частина проблеми підвищення середньої тривалості життя, загального оздоровлення нації та досягнення фактичного активного довголіття.

В Декларації ООН з проблем старіння підкреслюється тенденція щодо прискорення темпів старіння населення в державах, які розвиваються повільніше, порівняно з економічно розвинутими країнами, а також необхідність забезпечення реалізації потенціалу осіб похилого віку як людських ресурсів.

На рівні Європи головні правові аспекти у сфері захисту соціальних, у тому числі, трудових прав осіб похилого віку зосереджені в Європейській Соціальній Хартії (переглянутій) [8]. Зокрема, ст. 23 Хартії передбачає право осіб похилого віку на соціальний захист і покладає на держави-учасниці Ради Європи певні зобов'язання.

Отже, аналіз міжнародних документів свідчить, що їх основна мета полягає у гарантуванні кожній людині безпечної і гідної старості, належної можливості доступу осіб похилого віку до товарів та послуг, медичної допомоги, забезпеченні можливості брати активну участь у житті суспільства, щоб літні люди якомога довше зберігали високий соціальний статус, звичний спосіб життя, залишалися активними і корисними членами суспільства.

Список використаної літератури

1. Загальна Декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Про економічні, соціальні та культурні права: Міжнародний пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042
3. Про дискримінацію в галузі праці і занять: Конвенція МОП №111 від 25.06.1958 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_161
4. Щодо літніх працівників: Рекомендація МОП №162 від 23.06.1980 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_089
5. Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння: План ООН від 06.08.1982 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_870
6. Принципи ООН по відношенню до осіб похилого віку: Принципи ООН від 16.12.1991 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_314
7. Декларацію ООН з проблем старіння: Декларація ООН від 16.10.1992 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_510
8. Європейська соціальна хартія: Хартія Ради Європи від 18.12.1979 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_062

V. Andriiv

PECULIARITIES OF INTERNATIONAL LAW REGULATION OF SUMMER EMPLOYEES

The theses highlight the peculiarities and principles of the work of the elderly at the

international legal level, describe the main international legal acts in this area.

Keywords: labour rights of the elderly, working capacity of the elderly, international legal acts.

УДК 349.2 (477)

Клемпарський М. М., Назимко О. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ВИМІРУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У тезах розглянуто взаємовплив міжнародного та національного трудового права. Зазначається, що на сьогоднішній день матеріальним вираженням інтегрованості міжнародно-правових трудових норм до системи діючого трудового права України є очевидний кількісний показник: повноцінні підписання та ратифікація Україною переважної більшості конвенцій, рекомендацій, декларацій та пактів ООН та МОП. Робиться висновок про те, що діючий Кодекс законів про працю України також відображає стан цієї інтегрованості.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародно-правові трудові стандарти, джерело трудового права, інтеграція норм міжнародного права в національне право.

Надзвичайно важливою, необхідною, актуальною та характерною рисою сучасного міжнародного права є його, скажімо так, «незамкненість у самому собі». Очевидним проявом даного стану є те, що норми сучасного міжнародного права «не локалізуються у самих собі». Навпаки, вони часто змістовно інтегруються до системи національного права суверенних держав, зокрема, безумовно, і до її конкретних матеріально-галузевих сегментів. Тобто, йдеться про те, що імперативні положення сучасного міжнародного права безпосередньо формують, виправляють, змінюють, вдосконалюють національні кодифіковані норми щодо правового регулювання поведінки у тій чи іншій сфері суспільних відносин. Що ж стосується диспозитивних та/або «рекомендаційних» джерел сучасного міжнародного права, то вони в даному випадку лише орієнтують, спрямовують суб'єктів сучасного міжнародного права, тобто суверенні держави, на поступове досягнення останніми необхідної відповідності їхньої системи права міжнародно-заявленим нормативним стандартам. Усе вищесказане стосується і такої галузі сучасного міжнародного права як сучасне міжнародне трудове право.

Найбільше значення сучасних міжнародно-правових трудових стандартів полягає саме у тому, що вони, будучи джерелом національного трудового права окремої суверенної держави, зокрема і України, є або ж мають стати рушійною силою та основою бажаних, очікуваних реформ у сфері вітчизняних трудових відносин. Вони мають стати суто правовим гарантом саме таких благ, як більш високий рівень життя, гідні заробітна плата та пенсійне забезпечення тощо.

Говорячи про сучасне міжнародне право як безпосереднє джерело діючого трудового права України, ми маємо на увазі саме рівень інтегрованості тих чи інших міжнародно-правових норм до вказаної галузі вітчизняного законодавства. Слід зазначити, що такий рівень обумовлюється, насамперед, історією та масштабами участі нашої держави в МОП. Так, Постійне представництво України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві офіційно повідомляє, що Україна (спочатку – УРСР) є повноцінним, активним членом цієї міжнародної міжурядової організації з 1954 року. Зазначається, наприклад, що представники нашої держави двічі обиралися до складу Адміністративної ради МОП: у 1996-1999 та 1999-2002 роках [1].

Сучасною ж договірною погоджувально-оціночною основою для стратегічної співпраці між Україною та МОП є чинна Програма гідної праці МОП для України на 2016-2019 роки (надалі – Програма) [2], яка, своєю чергою, є власне доповненням до Меморандуму про взаєморозуміння щодо реалізації цього документу [3]. У Програмі зазначається: «Програми Гідної праці спрямовані на просування гідної праці і як ключового компонента політики розвитку, і як цілі національної політики урядів та соціальних партнерів. Програма гідної

праці для України є системою середньострокового планування, що спрямовує роботу МОП у країні відповідно до пріоритетів і завдань, погоджених із тристоронніми партнерами МОП» [2].

Загалом можна навести такий офіційний підсумок багаторічного співробітництва між Україною та МОП: «Протягом останніх років в Україні за допомогою МОП було реалізовано 8 проектів спільно з Програмою Розвитку ООН, 2 проекти спільно з Об'єднаною програмою ООН з ВІЛ/СНІД та Фондом ООН у сфері народонаселення, 1 проект у співпраці з Міжнародною організацією з міграції. За роки незалежності в Україні реалізовано понад 30 проектів і програм МОП. Наразі, Програма гідної праці в Україні охоплює 7 проектів і програм на загальну суму близько 10 млн. дол. США» [1].

Не вважаючи за необхідне наводити детальний зміст окремих відомих соціально-трудових норм із численних універсальних декларацій, конвенцій та пактів ООН та МОП, які відтворюють фундаментальне ціннісно-правове наповнення сучасного міжнародного трудового права, ми обмежимося цитуванням ст. 2 та 2-1 чинного Кодексу законів про працю України, які, своєю чергою, ясно свідчать про інтегрованість таких норм до чинного трудового права України: «Право громадян України на працю, – тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, – включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку. Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання» [4].

Вітчизняною ж фундаментальною регулятивно-правовою основою для існуючої інтегрованості та подальшої інтеграції норм сучасного міжнародного права до національної правової системи України, є, безумовно, насамперед, чинні Конституція України та Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року [5].

Україна є давно та цілісно інтегрованою до МОП та її окремих адміністративно-регуляторних інституцій. Рівень співробітництва нашої держави із МОП є достатньо високим та перспективним.

На сьогоднішній день матеріальним виявом інтегрованості міжнародно-правових трудових норм до системи чинного трудового права України є очевидний кількісний показник: повноцінні підписання та ратифікація Україною переважної більшості конвенцій, рекомендацій, декларацій та пактів ООН та МОП. Чинний Кодекс законів про працю України також відображає стан цієї інтегрованості.

Чинне трудове та інше право України є нормативно орієнтованим на пріоритетність міжнародного права перед правом національним. Однак існує встановлена колізійність між наявністю даного положення у згаданих джерел права України і його відсутністю у Конституції України.

Список використаної літератури

1. Постійне представництво України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/labour>.
2. Програма гідної праці МОП для України 2016-2019 роки. URL:

https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/ukraine/WCMS_470684/lang--en/index.htm.

3. Меморандум про взаєморозуміння щодо реалізації Програми гідної праці МОП для України на 2016-2019 роки. URL: http://employers.org.ua/page_77.htm.

4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

5. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

M. Klimparsky., O. Nazimko

SPECIFIC ASPECTS OF THE INTERNATIONAL LABOUR LAW OF UKRAINE

The thesis examines the mutual influence of international and national labour law. It is noted that to date the material expression of the integration of international labour standards into the existing labour law of Ukraine is an obvious quantitative indicator: Ukraine's full signature and ratification by the vast majority of UN conventions, recommendations, declarations and pacts and the ILO. It is concluded that the current Labour Code of Ukraine also reflects the state of this integration.

Keywords: international law, international labour standards, source of labour law, integration of norms of international law into national law.

УДК 347.91/.95

Короєд С. О.

ДОКТРИНАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОХІДНИХ ПОЗОВНИХ ВИМОГ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ ЩОДО ПРАВ НА МАЙНО

Здійснюється тлумачення поняття «похідні позовні вимоги» та наводиться його відмінність від поняття «похідний позов». Визначається сфера застосування вказаних понять. Дається характеристика похідним позовним вимогам. Визначається правова природа похідних позовних вимог у цивільному судочинстві, розкриваються їх предмет і підстава. Акцентується увага, що в похідній позовній вимозі має втілюватись самостійний спосіб захисту цивільного права. Вимога щодо вчинення реєстраційних дій окремо розглядається як «похідна» позовна вимога та окремо як порядок виконання рішення суду в частині основної позовної вимоги щодо цивільних прав на майно.

Ключові слова: цивільне судочинство, позов, похідні вимоги, способи захисту, право власності, речові права, майно, порядок виконання рішення суду, цивільно-правові спори.

Поняття «похідні позовні вимоги» тривалий час залишалося законодавчо невизначеним, хоча й застосовувалося в юридичному спілкуванні та використовувалося в судових рішеннях. При дослідженні питань ефективності цивільного судочинства ми в своїх працях також розглядали поняття «похідних» позовних вимог (а точніше – можливість їх пред'явлення, розгляду і задоволення судом в якості самостійних способів захисту порушеного права) в цивільних справах, в яких поряд із основними позовними вимогами позивачі додатково просили суд зобов'язати органи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно (підприємства БТІ) зареєструвати за позивачем право власності у справах про захист права власності на нерухоме майно [1]. Окремо ми розглядали питання про «похідні» позовні вимоги до органів державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в справах, в яких способами захисту права власності виступали реституція та віндикація [2].

Водночас в юридичній літературі зустрічається поняття «похідні позови», що ототожнюються із «непрямим» позовом, спрямованим саме на захист учасників корпоративних відносин. Так, науковці непрямі (похідні) позови розглядають як засіб захисту прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку посадових осіб їх органів управління. Похідний позов визначається як правовий засіб захисту, що дозволяє учасникам юридичної особи заявляти та підтримувати позови в інтересах юридичної особи, якщо юридична особа не ініціює розгляд самостійно, в силу зацікавленості осіб, які входять до складу органів управління юридичної особи або контролюють такі органи управління в

операціях, які стали підставою для подання позову [3]. В Україні свого часу проблематику непрямих (похідних) позовів жваво обговорювали у зв'язку з перспективами його застосування в українській практиці судового захисту корпоративних прав [4]. Проте, наведене розуміння «похідних» позовів варто використовувати лише щодо позовів про захист прав учасників корпоративних відносин; такі позови за своїм характером є основними (а не додатковими), тобто в них безпосередньо реалізується спосіб захисту права (хоча й чужого права, а не власного), а тому вважаємо помилковим називати такі позови «похідними» через їх «непрямий» характер з точки зору суб'єкта порушеного права, які захищаються «непрямим» (не безпосереднім) позовом, оскільки такі позови є позовами на захист інтересів інших осіб, а учасники товариства виступають не позивачами, а представниками відповідного товариства-позивача. Водночас, виходячи з етимологічного значення слова «похідний», такий позов не може бути основним, а має витікати з останнього та доповнювати його і мати при цьому прямий (безпосередній) характер (тобто, такий позов має бути спрямований на захист прав безпосередньо позивача, а не третіх осіб). Тому більш правильним буде говорити не про «похідний» позов, а саме про «похідні» позовні вимоги, які випливають з основних позовних вимог та є взаємопов'язаними з ними. Саме з такого розуміння «похідних» позовних вимог виходимо ми; таке застосування цього терміну зустрічається й в судових рішеннях.

З набуттям чинності новою редакцією ЦПК України питання щодо розуміння поняття «похідні позовні вимоги» набуло нового змісту для цивільного процесу, оскільки зазначене поняття одержало законодавче закріплення. За новим ЦПК України похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги). Така похідна позовна вимога може бути об'єднана з основною позовною вимогою в одній позовній заяві (ч. 1 ст. 188 ЦПК України). Причому, похідними в цивільному судочинстві визнаються лише вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав (абз. 2 ч. 1 ст. 19 ЦПК). Тобто маються на увазі такі похідні позовні вимоги, які адресовані іншим суб'єктам (не безпосереднім учасникам спірних цивільних матеріальних правовідносин) та спрямовані на реалізацію рішення суду в частині задоволення основної позовної вимоги стосовно цивільних прав на майно.

Одразу ж зауважимо, що ЦПК України прямо передбачає можливість (обов'язок суду) розгляду таких «похідних» позовних вимог разом із основними, але не встановлює спеціального порядку їх вирішення чи підстав для безумовного задоволення залежно від обґрунтованості основних позовних вимог. А відтак, вирішення «похідних» позовних вимог має відбуватися за загальними правилами розгляду справ у суді першої інстанції будь-яких позовних вимог (позовів). Так, з положень п. 4 ч. 3 ст. 175 ЦПК України випливає, що змістом як основної, так й похідної позовної вимоги є спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні.

Як відомо, способом захисту права є визначені матеріальним правом (законом чи договором або випливають з їх положень) примусові заходи, спрямовані на відновлення порушених чи підтвердження оспорюваних чи невизнаних прав, припинення їх порушення, компенсацію заподіяної потерпілому шкоди, або ж інші заходи, що здатні ліквідувати несприятливі наслідки для потерпілого і впливати на порушника [5]. Отже, спосіб захисту, який суд повинен застосувати при вирішенні «похідних» позовних вимог щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, має бути встановлено передусім законом. Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на майно та їх обтяжень» прямо передбачена можливість скасування на підставі рішення суду рішення про державну реєстрацію прав та скасування записів про проведену державну реєстрацію прав (ч. 2 ст. 26). Такий спосіб захисту при цьому відповідає способу захисту цивільних прав та інтересів, передбачений п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України.

А відтак, такі «похідні» позовні вимоги мають включати такий елемент, як підстава

позову, тобто обставини, якими обґрунтовуватиметься незаконність дій державного реєстратора стосовно проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, спір щодо якого виступає предметом «основних» позовних вимог. А право на пред'явлення (можливість пред'явлення) таких «похідних» позовних вимог має бути передбачено законом у конкретних правовідносинах (яскравим прикладом таких «похідних» позовних вимог є позов про визнання права власності, а також скасування рішення про державну реєстрацію права власності та внесення записів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в спорі іпотекодавця (власника майна) із іпотекодержателем (кредитором) та державним реєстратором, який на підставі договору іпотеки неправомірно здійснив реєстрацію права власності на предмет іпотеки за кредитором за відсутності договору про задоволення вимог іпотекодержателя). Якщо ж «похідні» позовні вимоги не містять самостійної підстави та (або) предмета позову, то такі вимоги не є позовними, хоч й адресовані органам державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. Наприклад, коли поряд із позовною вимогою про визнання права власності на нерухоме майно або про його віндикацію позивачем додатково заявляється позовна вимога про зобов'язання державного реєстратора зареєструвати за позивачем речове право, яке виникне в результаті задоволення судом первісної позовної вимоги, то такі вимоги неможна розглядати в якості «похідних» позовних вимог, оскільки такого способу захисту цивільного права немає (відсутній предмет позову).

Отже, коли «похідні» позовні вимоги не можуть виступати самостійним способом захисту цивільного права щодо майна із самостійними юридичною і фактичною підставами, але існує необхідність в рішенні суду зазначити про вчинення певних реєстраційних дій, то вбачається правильним робити таку вказівку в резолютивній частині рішення суду як визначення порядку виконання рішення в частині основної позовної вимоги щодо цивільних прав на майно (в порядку п. 1 ч. 7 ст. 265, ст. 267 ЦПК України). Або ж зазначити в резолютивній частині про те, що рішення суду є підставою для вчинення певних реєстраційних дій (на прикладі роз'яснень, наведених в постанові Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними») або про анулювання свідоцтва про право власності в разі задоволення позову про витребування майна від добросовісного набувача (на прикладі роз'яснень, наведених в постанові Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі»). Не буде порушенням зазначити в резолютивній частині рішення про направлення його копії для виконання державному реєстратору для проведення певних реєстраційних дій, адже така можливість прямо впливає з ч. 8 ст. 272 ЦПК. Лише в такому випадку можна буде говорити про ефективний і своєчасний захист цивільних прав позивача без необхідності пред'явлення ним нових позовних вимог з метою забезпечення його реального виконання.

Список використаної літератури

1. Лошицький М. В., Короєд С. О. Спирні питання участі у цивільному процесі нотаріусів, БТІ, органів внутрішніх справ та РАЦС як відповідачів і третіх осіб. *Судова апеляція*. 2010. № 3 (20). С. 67-82.

2. Короєд С. О. Межі позовних вимог та порядок виконання судового рішення: проблеми співвідношення при застосуванні судом реституції та віндикації. *Судова апеляція*. 2013. № 4 (33). С. 53-64.

3. Островська Л. А. Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. С. 4.

4. Ковалишин О. Р. Непрямий (похідний) позов як засіб захисту учасників корпоративних відносин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1. С. 61-67.

5. Узагальнення Верховного Суду України «Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України». URL: <http://www.scourt.gov.ua>.

S. Koroied

DOCTRINAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF DERIVATIVE LAWSUITS IN CIVIL DISPUTES CONCERNING PROPERTY RIGHTS

It is carried out the interpretation of the concept of «derivative claims» and its difference from the concept of «derivative lawsuits» is given. The scope of these concepts is defined. The characteristics of the derivative claims are given. The legal nature of the derivative claims in civil proceedings is determined, their subject and foundation are disclosed. Attention is drawn to the fact that the derivative claim requires an independent way of protecting civil right. The requirement to complete registration actions is considered separately as a «derivative» claim and separately as a procedure for executing of a court judgment in the part of the main lawsuit for civil rights on a property.

Keywords: civil proceedings, lawsuit, derivative claims, protection methods, property right, proprietary rights, property, procedure for execution of a court judgment, legal civil disputes.

УДК 346.7:339.9

Макогон Ю. В.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Тезисы посвящены вопросам правового регулирования внешнеэкономической деятельности предприятий и организаций Украины с учётом интеграции в мировую систему хозяйствования, особенно реализации новых возможностей Евроинтеграции на основе соглашения о зоне свободной торговли с ЕС. Сделана попытка анализа законодательных и нормативных актов Украины, обеспечивающих правовое сопровождение ВЭД.

Ключевые слова: правовое регулирование внешнеэкономической деятельности (ВЭД), нормативно-правовая база, Всемирная организация торговли (ВТО), таможенная граница, европейская интеграция.

Внешнеэкономическая деятельность является одним из распространенных видов хозяйственной деятельности, правовое регулирование которого является актуальным вопросом, особенно в контексте современных интеграционных процессов. Украина активно движется к международному сообществу. Украина стала членом ВТО, стремится быть одним из членов Европейского Союза. На пути к этим организациям возникали и возникают различные проблемы, одна из них – наличие надлежащего правового обеспечения определенных сфер, в том числе внешнеэкономической.

Правовое регулирование – основное средство государственного воздействия на общественные отношения с целью их упорядочения в интересах человека, общества и государства [1]. Основой механизма правового регулирования являются нормы права. Поэтому наличие в правовом обеспечении определенной сферы согласованных правовых норм является залогом ее эффективного правового регулирования.

Фактически работа по созданию надлежащего правового обеспечения внешнеэкономической деятельности ведется в двух направлениях: внешнем и внутреннем. Внешне направление совершенствования нормативно-правовой базы внешнеэкономической деятельности в Украине заключается в имплементации в национальное законодательство норм международного сообщества, внутренний – предусматривает согласование норм, содержащихся в правовых актах Украины, между собой. Если вопросам, связанным с внешним направлением совершенствования правовой базы, предоставлено немалое внимание в научной литературе, то вопрос относительно второго направления почти не рассматриваются.

Принятие Конституции Украины начало новый этап реформирования законодательства, главной целью которого является его совершенствования [2]. В соответствии с п. 9 ч. 1 ст. 92 Конституции Украины основы внешнеэкономической деятельности определяются исключительно законами Украины. Законами, к которым

отсылает Конституция Украины, является, в частности, кодифицированный закон – Гражданский кодекс Украины (далее – ГК) и Закон Украины «О внешнеэкономической деятельности» от 16 апреля 1991 г. (далее – Закон).

Главная задача ГК – «предоставление рыночным преобразованиям социальной направленности, что проявляется в осуществлении государственного влияния на процессы хозяйствования, гармонизации частных и общественных интересов и на основании норм о порядке и границы влияния государства – на регулирование экономических отношений в общественных интересах» [3]. Вопросу внешнеэкономической деятельности в ГК посвящен отдельный раздел VII, в котором определяются понятия, виды и субъекты внешнеэкономической деятельности, устанавливаются правовые основы осуществления государственного регулирования в этой сфере, основные требования к внешнеэкономическим договорам (контрактов) и др. В тоже время ч. 3 ст. 377 ГК предусматривает, что общие условия и порядок осуществления внешнеэкономической деятельности субъектами хозяйствования определяются этим Кодексом, Законом и другими нормативно-правовыми актами.

Действующий Закон Украины «О внешнеэкономической деятельности» является Законом УССР, который был изменен и дополнен рядом законодательных актов. Он определяет основные понятия, субъектов и виды внешнеэкономической деятельности (далее – ВЭД), устанавливает требования к внешнеэкономическим договорам (контрактов), регламентирует определенные вопросы государственного регулирования, предусматривает специальные правовые режимы ВЭД, закрепляет правовые основы защиты прав и законных интересов и ответственности в сфере ВЭД. Указанные нормативно-правовые акты определяют законодательные основы осуществления ВЭД, но, к сожалению, содержат большое количество не согласованных между собой положений. Обратим внимание на некоторые из них.

Следует отметить, что даже определение ВЭД в ГК и в Законе различны. Основное расхождение заключается в том, что ГК, в отличие от закона в ст. 377 закрепляет как одну из обязательных признаков ВЭД – пересечение таможенной границы Украины имуществом и /или рабочей силой. Однако не все виды ВЭД (определены в ст. 4 Закона) осуществляются с пересечением таможенной границы Украины. Поэтому стоит определение ВЭД, содержится в ГК, привести в соответствие с фактическими признаками этой деятельности.

Как в ГК, так и в Законе особое внимание уделено принципам налогообложения при осуществлении ВЭД (соответственно, ст. 385 и ст. 11). Но указанные нормы действующего законодательства содержат определенные разногласия:

- разное терминологическое формулировки принципов фактически одинакового содержания;
- ХК не закрепил законодательно определенного принципа: «Украина самостоятельно устанавливает и отменяет налоги и льготы для субъектов внешнеэкономической деятельности Украины»;
- в то время как ГК одним из принципов определяет поощрения экспорта продукции отечественного производства, Закон закрепляет принцип поощрения экспорта готовой продукции.

Для унификации нормативно-правовой базы целесообразным будет согласовать положения Закона нормам ГК, в частности, в части установления принципов налогообложения при осуществлении ВЭД. Ярким примером несогласованности ГК и Закона есть пробелы в регулировании лицензирования и квотирования ВЭД.

16 ноября 2006 г. внесены изменения в ст. 16 Закона: статья базового для ВЭД Закона, посвященная вопросам лицензирования и квотирования, изложена в новой редакции. С принятием новой редакции этой статьи с законодательством Украины имплементированы нормы ВТО, отечественное законодательство в сфере лицензирования экспорта /импорта гармонизированы с требованиями соглашений этой организации, в частности Соглашения о процедурах лицензирования импорта [4], которая определяет лицензирование импорта как

административную процедуру, который может применяться в качестве предварительного условия для ввоза товаров на таможенную территорию члена. Действующая в ст. 16 Закона трактовка определяет в процедуре лицензирования механизмы, предусмотренные Соглашением ВТО по процедурам импортного лицензирования: автоматическое и неавтоматическое лицензирования; сроки рассмотрения и принятия решений по выдаче лицензий в зависимости от процедуры лицензирования; сроки опубликования соответствующих нормативно-правовых актов, которыми вводятся процедуры и определяются объекты лицензирования, информирование соответствующего комитета ВТО о введении процедуры лицензирования и последующих изменений. Внесенные изменения значительно усовершенствовали процедуру лицензирования импорта /экспорта.

В тоже время общим вопросам организации лицензирования и квотирования в Украине посвящена ст. 381 ГК, изменения в которой не вносились. Сопоставление положений ГК (ст. 381) и Законом (ст. 16) позволяет сделать следующие выводы: ГК требует, чтобы порядок лицензирования экспортно-импортных операций и виды лицензий определялись законом (ч. 2 ст. 381). Статья 16 Закона определяет только порядок лицензирования.

Относительно квотирования, то исходя из содержания ч. 3 ст. 381 ГК Закон определяет:

- случаи, когда вводится режим квотирования;
- порядок квотирования;
- виды квот.

Однако действующая редакция ст. 16 Закона предусматривает основания для введения только режима лицензирования. Понятно, что случаи, когда возможно введение режима квотирования, не могут существенно отличаться от тех, когда вводится режим лицензирования, поскольку режим квотирования предусматривает неавтоматическое лицензирования. Считаем, что оснований для введения режима квотирования должен быть меньше, чем для введения режима лицензирования. В случае введения режима квотирования реализуется только одна из форм лицензирования – неавтоматическое. Несмотря на то, что согласно ст. 16 Закона изменения вносились с целью приведения ее в соответствие с требованиями соглашений ВТО, механизма распределения квот в случае процедуры неавтоматического лицензирования, как того требует Соглашение ВТО о процедурах лицензирования импорта, не предусмотрено, что, по нашему мнению, еще одной пробелом в действующем украинском законодательстве.

С целью согласования действующей нормативно-правовой базы считаем необходимым законодательно предусмотреть, помимо прочего, порядок квотирования и определить виды квот, которые, подобно видам лицензий, можно выделить только ст. 1 Закона. Рассогласования законодательства в вопросе лицензирования экспортно-импортных операций прослеживаются не только при сопоставлении ГК и Закона. Часть 10 в. 16 Закона предусматривает, что решение о введении режима лицензирования в случае применения мер по защите отечественного товаропроизводителя принимается Межведомственной комиссией по международной торговле согласно законодательству. Таким законодательством, в частности, является Закон Украины «О применении специальных мер относительно импорта в Украину» от 22 декабря 1998 г. и приказ Министерства экономики и по вопросам европейской интеграции Украины «О порядке лицензирования импорта товаров в Украину, являющихся объектом применения специальных мероприятий» Украины от 1 августа 2002 г. В то же время, в соответствии с Законом Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О применении специальных мер относительно импорта в Украину» по процедурным вопросам специального расследования и применения специальных мер» от 1 ноября 2005 г. возможность применения лицензирования как специального мероприятия исключено.

Указанные изменения сделано с целью приведения Закона Украины «О применении специальных мер относительно импорта в Украину» в соответствие с положениями Генерального соглашения по тарифам и торговле и Соглашения о защитных мерах ГАТТ /ВТО. Следовательно, следующим шагом, наверное, должен быть согласование норм других правовых актов нормам данного Закона.

Не нашли конкретизации в Законе положения ГК о регистрации внешнеэкономических договоров (контрактов). В ГК (ст. 383) установлено, что «Виды внешнеэкономических договоров (контрактов), подлежащих государственной регистрации, а также порядок ее осуществления определяются законом о внешнеэкономической деятельности и другими нормативно-правовыми актами, принятыми в соответствии с ним». В действующей редакции Закона такое мероприятие, как регистрация внешнеэкономических договоров (контрактов), вообще не упоминается. Ни виды внешнеэкономических договоров, подлежащих государственной регистрации, ни порядок ее осуществления, как того требует ГК, в Законе не регламентировано. Кроме того, ГК за невыполнение этого требования предусматривает возможность применения административно-хозяйственных санкций (ч. 3 ст. 383), о которых в Законе не говорится.

В рамках проблем правового обеспечения ВЭД в Украине стоит обратить внимание на то, что базовый Закон не предусматривает применение в сфере ВЭД административной ответственности, тогда как специальные законы меры такой ответственности к нарушителям устанавливают (например, Закон Украины «О государственном контроле за международными передачами товаров военного назначения и двойного использования» (статьи 25, 27), Закон Украины «Об особенностях государственного регулирования деятельности субъектов хозяйствования, связанной с производством, экспортом, импортом дисков для лазерных систем считывания» (ст. 8). Определенные составы административных правонарушений в сфере внешнеэкономической деятельности предусмотрены и Кодексом Украины об административных правонарушениях (например ст. 164, ст. 212⁴, ст. 188¹⁷). Применение административной ответственности предусмотрено также за нарушение таможенных правил (ч. 1 ст. 319 Таможенного кодекса), которые могут произойти, в частности, при осуществлении ВЭД. На наш взгляд, ст. 33 Закона следует дополнить положением, которое предусматривало бы применение в сфере ВЭД административной ответственности.

В заключение необходимо отметить, что в Украине ВЭД имеет законодательное обеспечение, требующее качественного совершенствования в контексте современных интеграционных процессов Украины. В настоящее время является неотложным и необходимым законодательное определение современных принципов ВЭД в Украине, согласование правовых норм внутреннего национального законодательства, способствовать эффективному правовому регулированию ВЭД обеспечению национальных интересов нашего государства в ВТО и приобретению, в будущем, членства в ЕС.

Список использованной литературы

1. Шемшученко Ю.С., Бобровник С. В. Правовое регулирование. *Юридическая энциклопедия*: в 6 т. Москва : Русская энциклопедия, 1998. Т. 5: П-С. 2003. С. 40-41.
2. Бойко В. Новая Конституция и судебная власть. *Право Украины*. 1997. № 1. С. 16.
3. Притыка Д. Роль арбитражных судов в обеспечении законности в экономических правоотношениях и противодействия экономическим правонарушениям. *Право Украины*. 2001. № 1. С. 9.
4. Процедуры лицензирования импорта. Результаты Уругвайского раунда многосторонних торговых переговоров: тексты официальных документов. Москва: Измерение, Секретариат Межведомственной комиссии по вопросам вступления Украины в ВТО, 1998. С. 237-244.

Y. Makogon

LEGAL REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Theses are devoted to the issues of legal regulation of foreign economic activity of enterprises and organizations of Ukraine, taking into account integration into the global economic system, especially the implementation of new opportunities for European integration on the basis of an agreement on a free trade zone with the EU. An attempt has been made to analyze the legislative

and regulatory acts of Ukraine that provide legal support for foreign economic activity.

Keywords: legal regulation of foreign economic activity (FEA), regulatory framework, World Trade Organization (WTO), customs border, European integration.

УДК 347.122

Карнаух Б. П.

СТУПЕНІ ВИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

У роботі розглядаються ступені вини в цивільному праві. Автор, на підставі вивчення юридичної літератури, аналізує такі поняття як винуватість, ступінь винуватості, недбальство, умисел, необережність (легка та груба) та їх розмежування.

Ключові слова: винуватість, ступінь винуватості, недбальство, умисел, необережність.

Вина і ступінь вини – речі різні, у тому сенсі, що винуватість і ступінь винуватості – це дві характеристики діяння за різними параметрами. Вина – це невикористана можливість, за ЦК України – невжиття бодай одного з можливих заходів. Можливість може бути використана щонайменше з двох причин: коли про неї знають і свідомо від неї відмовляються, або ж коли її не помічають через брак пильності, дбайливості, уваги чи знань. У першому випадку маємо умисну вину, у другому – необережну. Але питання: була можливість, чи її не було, тобто є вина чи немає? і питання: чому цією можливістю не скористалися (який ступінь вини)? – два окремих і різних питання.

Отож, винуватість і ступінь винуватості співвідносяться як феномен і епіфеномен – явище і супутнє явище. Винуватість/невинуватість – характеризує діяння як таке, що було скоєне в ситуації вільного вибору або ні, а ступінь вини – характеризує скоєне в ситуації вільного вибору діяння через інший, додатковий критерій. Якої природи має бути той критерій: психологічної чи якоїсь іншої – спробуємо з'ясувати.

Традиційним для цивільного права, іще з часів Давнього Риму, є виокремлення трьох ступенів вини: умислу, грубої необережності і легкої (простої, не грубої) необережності. Такого ж тричленного поділу додержується й сучасне приватне право.

Необережність – поняття заперечне: воно означає відсутність належної обережності. А отже, щоб констатувати необережність, належить зіставити поведінку відповідача з мірилом належної обережності, для чого, певна річ, необхідно перше змодельовати саме це мірило. Обережність у юридичному сенсі – це уважне ставлення, пильнування інтересів іншого, охоронюваних правом, хай то інтереси абсолютні, чи такі, що виникли з договору. Але, коли вже ми говоримо про прикладний критерій, то маємо сфокусуватися не стільки на самому ставленні особи до власних дій, як на видимих обставинах, які його оприявнюють. Отож, що свідчить про недбале ставлення особи до своїх обов'язків і чужих прав? Очевидно, той факт, що особа не робить того, що можна було б зробити. Відтак, аби встановити необережність, необхідно порівняти те, що особа зробила, із тим, що можна було б іще зробити, аби не допустити правопорушення. Якщо страчених можливостей не знайдеться, особа невинувата. Якщо знайдуться – слід констатувати необережність. Але головна проблема в тому – як трактувати вираз «те, що можна було б іще зробити». Кого в дійсності стосується цей на папері безособовий зворот? Можна було б зробити кому?

Перший варіант відповіді: особа вважається такою, що діяла необережно, якщо вона не вжила тих заходів, яких могла б ужити на її місці будь-яка розумна людина. Іншими словами, поведінку відповідача необхідно порівнювати з гіпотетичною моделлю поведінки уявного персонажа – будь-якої розумної людини. Таке мірило, чи критерій, є об'єктивним, позаяк будь-яка розумна людина має з конкретним відповідачем спільного не більше ніж з будь-ким іншим, окрім, звісно, того, що вона «діє» за аналогічних зовнішніх (!) обставин.

Проте існує і протилежний варіант відповіді на поставлене запитання: необережністю визнається невжиття лише тих заходів, яких могла вжити саме ця конкретна особа, неповторний індивід з усіма притаманними йому властивостями, рисами й особливостями.

Утім з обома означеними підходами навряд чи можна погодитися беззастережно. З

одного боку, чи можна поставити за вину незрячому потерпілому той факт, що він не помітив вибоїни на хідникові, мотивуючи це тим, що будь-яка середня (і зряча) розумна людина вибоїну би помітила? Звісно, що ні. Це було б несправедливо. А тому поняття просто будь-якої розумної людини на практиці виявляється занадто широким і потребує доповнень окремими юридично значущими властивостями конкретного відповідача. Справді, не можна ж рівняти поведінку фахового адвоката при виконанні договору про надання юридичних послуг до поведінки будь-якої розумної людини. Її треба рівняти до поведінки будь-якого добросовісного і розумного адвоката. Через те усі без винятку прибічники об'єктивного критерію необережності визнають необхідність його диференціації, тобто необхідність при моделюванні мірила належної дбайливості враховувати окремі юридично важливі особливості конкретної особи-відповідача.

З іншого боку, коли враховувати геть усі особливості конкретної особи, включно з характерним нехлюйством і хронічною розпорошеністю уваги, то завжди можна буде дійти висновку, що ця «конкретна жива особа» і не могла вчинити ніяк інакше, аніж так, як вона вчинила. За такого підходу загальний брак професіоналізму чи досвіду цілком можна було б визнати за особливість конкретного боржника, що, будучи врахованою при визначенні його можливостей, звільняє його від відповідальності. Розуміючи це, прибічники суб'єктивного критерію, як і їх опоненти, вимушені робити серйозні застереження до своєї вихідної тези й наголошувати на важливості врахування об'єктивних обставин – вимог, що слідують із самої суті справи, вимог, подиктованих характером діяльності чи зобов'язань відповідача.

Протиріччя між об'єктивним і суб'єктивним критеріями необережності – це прояв фундаментальної антиномії: ідея справедливості містить нездоланне протиріччя – протиріччя поміж рівністю і нерівністю. Мовою діалектики, справедливість – це синтез понять «рівність» (теза) і «нерівність» (антитеза). Рівність і нерівність є моментами буття вищого поняття – справедливості, адже справедливість означає «кожному своє», себто рівним – рівне, а нерівним – нерівне. Ставитися геть до всіх однаково – так само несправедливо, як і ставитися до кожного по-різному. А отже, належить бути як рівним, так і нерівним. Очевидно, «рівним» і «нерівним» не загалом, а з точки зору якогось аспекту, що має значення для вирішення конкретного питання. Тому всі особливості окремої особи мають бути знехтувані, окрім тих, які стосуються аспекту, релевантного в контексті розв'язання певної, визначеної задачі розподілу.

Таким чином, сама сутність справедливості і права як інституціоналізації справедливості вимагає врахування як об'єктивних, так і деяких значущих суб'єктивних факторів при встановленні необережності.

Наступне питання, яке маємо вирішити – як відрізнити грубу необережність від легкої.

Терміни «грубий» і «легкий» є оціночними. У цивільному праві, безумовно, не можна казати про якісь чіткі кордони між грубою і легкою необережністю, як це має місце між самовпевненістю й недбалістю в кримінальному праві. Завдання науки – окреслити коло обставин, які суд має зважити, вирішуючи питання про ступінь необережності, і на які він міг би опертися, мотивуючи свій висновок стосовно ступеня необережності.

Римські юристи, як раніше писалося, розмежовували ступені необережності за характером вимог, що їх не додержався правопорушник: у разі, коли він не вжив заходів, необхідність яких очевидна будь-кому (omnes), така необережність вважалася грубою; якщо ж він не зробив, того, що міг зробити не будь-хто, а лише дбайливий господар (diligens paterfamilias), така необережність визнавалася легкою. Подібна методика підтримується й сучасними дослідниками. Безперечно, у такому підході є слушність, та, здається, він враховує лише частину із того, що має бути враховано. Дійсно, деякі можливості, аби бути поміченими, потребують неабияких інтелектуальних зусиль і пильності, тимчасом як інші – очевидні й лежать на поверхні. Недогледіти перших – певніше легка необережність, тоді як не скористатися другими – певніше груба. Однак це ще не все.

Ступінь вини за нашим алгоритмом може визначатися тільки після того, як встановлено винуватість, а це означає, що дві величини вже відомі: по-перше, визначено, що

зробив (і чого не зробив) відповідач, і по-друге, знайдено, що він міг зробити, тобто змодельовано мірило належної дбайливості. Певна річ, висновок про вину означає ще й те, що порівняння названих величин дало різницю не на користь першої з них.

За римською методикою для визначення ступеня вини до уваги береться лише друга величина – характеристика мірила належної дбайливості в конкретній справі. Проте, на нашу думку, ступінь вини належить визначати як величину різниці між тим, що можна було зробити, і тим, що було зроблено, себто враховуючи обсяг як першого, так і другого. Скажімо, якщо особа вжила хоча й не всіх, але чимало заходів, аби не допустити заподіяння шкоди, то різниця між тим, що можна було зробити, і тим, що зроблено, невелика, а отже, необережність є легкою. І навпаки, коли особа не зробила геть нічого з усього можливого, аби запобігти шкоді, різниця між тим, що можна було зробити, і тим, що зроблено, максимальна, а отже й необережність є грубою. Окрім того, досліджуючи ступінь необережності, слід враховувати ситуацію, у якій відповідачем приймалося рішення щодо того, який варіант поведінки обрати.

Підбиваючи підсумок сказаному про необережність, можна зробити такі висновки. Необережною слід визнавати поведінку особи, яка не вживає розумно очікуваних від неї заходів, за умови, що немає підстав уважати її дії чи бездіяльність умисними. Ступінь необережності (груба чи легка необережність) має визначатися через величину різниці між тими заходами, яких відповідач фактично вжив, і тими, які від нього розумно очікувалися. Якщо різниця незначна – необережність є легкою, якщо значна або максимальна – грубою. При знаходженні різниці між тим можливим, що розумно очікувалося і тим, до чого вдався відповідач, належить враховувати 1) обставини, що характеризують мірило належної дбайливості (зокрема природу і значущість порушеного інтересу; очікування, що слідують із суті зобов'язання чи характеру діяльності відповідача; ступінь небезпечності діяльності, яку провадить відповідач; складність і вартість необхідних застережних заходів чи заходів щодо належного виконання зобов'язання тощо), 2) обставини, що характеризують фактичну поведінку відповідача (зокрема його намагання чи ненамагання попередити заподіяння шкоди чи зменшити її розмір; складність і вартість фактично вжитих заходів; окремі значущі особливості особи відповідача тощо), 3) обставини, що характеризують ситуацію, за якої відповідачем приймалося рішення про вжиття чи невжиття необхідних заходів (зокрема, чи заважала ситуація, що склалася, врівноважено прийняти рішення, через, приміром, стрімкість і надзвичайність подій, котрі розгорталися, наявність загрози життю, здоров'ю тощо).

Якщо не зроблено можливого – це вже саме собою, *per se* засвідчує недбалство. Тож аби констатувати необережну вину, достатньо визначити, що було зроблено, що могло бути зроблено і порівняти ці величини. Натомість, щоб визнати вину умисною, належить не тільки встановити, що не було зроблено можливого, але також установити наявність іншого обтяжувального критерію: що можливе умисно не було зроблено. Додатковий обтяжувальний критерій умисності означає, що особа протиставляє свою волю чинному правопорядкові й добровільно відмовляється від розумної можливості, доступність якої чітко усвідомлює. Умисел має місце, якщо особа бажає вчинити діяння, яке саме кваліфікується як протиправне, або ж бажає того наслідку, який робить її діяння протиправним.

B. Karnaukh

STEPS WINES IN CIVIL LAW

The paper considers the levels of blame in civil law. The author, on the basis of the study of legal literature, analyzes such concepts as guilty, degree of guilt, negligence, intent, inertia (light and rough) and their delineation.

Keywords: guilty, degree of guilty, negligence, intent, negligence.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ

У тезах висвітлено питання пріоритетних напрямків та форм державного регулювання корпоративного сектору. Проаналізовано чинне законодавство та система державного регулювання ринку цінних паперів. Зазначено форми та способи втручання держави в діяльність учасників ринку цінних паперів.

Ключові слова: державне регулювання, корпоративне управління, ринок цінних паперів, фондовий ринок, контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів.

Створюючи цілісну організаційно-правову базу функціонування економіки, держава так чи інакше регулює різнобічні аспекти діяльності корпоративних підприємств, тому одним із найважливіших елементів зовнішньої сфери корпоративного управління є державне регулювання корпоративного сектору на ринку цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів – багаторівневий процес впливу на діяльність усіх учасників ринку цінних паперів відповідно до обраних державою цілей і принципів, або це регулювання з боку громадських органів державної влади. Законодавством України визначено, що державне регулювання ринку цінних паперів – це здійснення державою комплексних заходів щодо впорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних і запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері [1].

Взагалі система управління ринком цінних паперів містить: державні та інші нормативні акти; державні органи регулювання і контролю. Вона заснована на використанні державних і недержавних (громадських) методів регулювання. У світовій практиці розрізняють наступні моделі регулювання ринку цінних паперів:

- Регулювання фондового ринку є переважною функцією державних органів. Лише невелика частина повноважень щодо нагляду, контролю, встановлення правил держава передає об'єднанням професійних учасників ринку цінних паперів. Така система існує у Франції;

- При збереженні за державою основних контрольних позицій максимально можливий обсяг повноважень передається саморегульованим організаціям (об'єднанням професійних учасників ринку цінних паперів), значне місце в контролі займають не жорсткі приписи, а усталені традиції, система узгоджень і переговорів. Ця система склалася у Великобританії [2].

Державне регулювання ринку цінних паперів охоплює: розробку і реалізацію спеціальних нормативно-правових актів; розробку стандартів – набору обов'язкових вимог до учасників ринку, фінансових інструментів і т. п.; регламентацію основних процедур і державний контроль за дотриманням чинного законодавства з боку учасників ринку.

Завданнями державного регулювання є: реалізація державної політики розвитку ринку цінних паперів; забезпечення безпеки ринку цінних паперів для професійних учасників і клієнтів; створення відкритої системи інформації про ринок цінних паперів і контроль за обов'язковим розкриттям інформації учасниками ринку.

Структура державних органів, що регулюють фондовий ринок, залежить від прийнятої моделі ринку й ступеня централізації управління країною і автономії регіонів. Втручання держави в діяльність ринку цінних паперів може відбуватися у вигляді комбінацій двох форм впливу – розвиваючого (непряме, або економічне, регулювання) і керуючого (пряме, або адміністративне, управління). Держава застосовує засоби, спрямовані на розвиток фондових ринків, використовуючи стимули, з метою забезпечення доступу інвесторів і емітентів до широкого спектру інструментів для роботи з цінними паперами. Одночасно держава може керувати ринком, використовуючи закони, правила і спеціальні органи, щоб забезпечити чесне, ефективне і стабільне функціонування ринку.

Там, де держава має намір викликати швидкий розвиток ринку цінних паперів, існує тенденція втручатися більш широко і сильно для того, щоб стимулювати зростання. Однак

інтенсивне втручання збільшує ймовірність спотворення шляху розвитку ринку цінних паперів, бо воно прискорює ріст і викликає зміни до того, коли вони дійсно потрібні. Також успіх або провал державного втручання залежать від того, чи доречно державі втручатися в дані обставини і наскільки правильно це втручання здійснюється.

Зрозуміло, що держава має у своєму розпорядженні важелі, які дозволяють стимулювати зростання ринку цінних паперів. Але питання полягає в тому, які з цих важелів і коли слід розглядати? У тих випадках, коли значне число прибуткових підприємств знаходяться на межі своїх кредитних можливостей і їх зростання стримується високою вартістю нарощування капіталу на ринках цінних паперів, ефективно і необхідно використовувати інструменти першого варіанту, за допомогою якого можливе посилення зростання ринку і задоволення потреб компаній. З іншого боку, якщо сукупне значення заощаджень інвесторів є низьким для того, щоб забезпечити ефективний попит на нові цінні папери, або прибутковість підприємств загалом низька, то втручання за першим варіантом буде неефективним або спотворить інвестиційні рішення. У цьому випадку краще застосувати заходи третього варіанту з метою створити сприятливий клімат для інвестицій в цінні папери. Отже, досить чітко визначена перша форма втручання держави в діяльність фондового ринку, а саме – форма розвитку.

Друга форма втручання держави в діяльність ринку цінних паперів – форма управління – характеризується наявністю декількох способів контролю. Найбільш цікавими є чотири способи, кожен з яких має певний набір інструментів і прийомів, що дозволяє достатньо ефективно управляти розвитком фондового ринку: системний контроль встановлює вимоги до адекватності капіталу і створює систему спостереження і забезпечення виконання цих вимог; захисний контроль встановлює структуру взаємовідносин між посередниками і їх клієнтами, а також малими і великими інвесторами. Особлива увага приділяється розкриттю інформації, ясності контрактних взаємин і абсолютної відповідальності, заснованої на довірі; організаційний контроль проводиться для встановлення і функціонування таких організацій, як фондові біржі, розрахункові палати і системи ринкової інформації. Він націлений на те, щоб, враховуючи конкуренцію на ринку в пропозиції цих послуг, накладати зовнішні критерії, такі як надійність і технічна підготовленість виробника послуги з метою захисту стабільності системи в цілому; структурний контроль дозволяє державі керувати обсягом і складом ринку цінних паперів в цілому через механізми обмеження діяльності іноземних інвесторів, емітентів, посередників, а також на конкретні фінансові інструменти, які можуть ставати предметом купівлі-продажу.

В Україні державне регулювання забезпечується через органи загальної та спеціальної компетенції, які створюють норми і правила корпоративного контролю, відповідальність корпорацій. На загальному рівні законодавчих органів видаються нормативні акти, які мають чинність закону і регламентують загальні основи функціонування корпоративного сектору. Це насамперед Цивільний та Господарський кодекси України, Закони України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», «Про інститути спільного інвестування», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про Антимонопольний комітет України», «Про приватизацію державного майна» та інші [3-8]. Цими нормативними актами регулюється і контролюється господарська діяльність юридичних осіб, визначається порядок ведення звітності (бухгалтерської, статистичної, податкової) за результатами їхньої діяльності.

Органи спеціальної компетенції покликані забезпечити регулювання та контроль діяльності корпоративних підприємств з урахуванням специфіки цього сектору. Це – реалізація державної політики у сфері випуску й обігу цінних паперів, створення умов для мобілізації та розміщення учасниками ринку цінних паперів, фінансових ресурсів з урахуванням інтересів товариства, публічне розміщення інформації про умови випуску та обігу цінних паперів, результатів виробничо-господарської діяльності корпорацій та інша

інформація, що може впливати на формування цін на ринку цінних паперів, для забезпечення рівних можливостей доступу емітентів, інвесторів і посередників на фондовий ринок.

Другим важливим зовнішнім елементом є механізм ринкового контролю за управлінням корпорацією. Корпоративне управління та його дієвість визначаються досягненням певного соціально-економічного статусу корпорації. Для власників важливим результатом корпоративного управління є отримання частини прибутку, підвищення курсової ціни акцій акціонерного товариства. У системі корпоративного управління значну роль відіграють товарні ринки продукції, а також фінансові ринки. Ринки продукції виступають конкретними індикаторами правильності корпоративної стратегії й тактики корпорації. Зокрема, вони приводять до ліквідації неефективних структур. Фінансові ринки, своєю чергою, є показниками через котирування корпоративних цінних паперів стану корпорації. Вихід корпорації на фінансові ринки дає змогу власникам корпоративних прав продати їх у випадку знецінення або неефективного корпоративного управління. Цей захід є крайнім та використовується лише у тому випадку, коли власник випробував інші методи впливу на корпоративний менеджмент [8, с. 68]. У всьому світі конкуренція щодо отримання інвестиційних коштів велика. Тому прихід інвесторів на вітчизняні підприємства залежить від налагодження системи розкриття інформації про їхню фінансово-господарську діяльність та законодавчого врегулювання корпоративних відносин.

Третім важливим елементом зовнішнього корпоративного управління можна вважати інституційних інвесторів (не власників корпоративних прав): громадські організації, засоби масової інформації, які впливають на корпоративну стратегію й тактику. Важливе місце займають саморегульовані організації – добровільні неприбуткові об'єднання професійних учасників фондового ринку, на які покладається функція регулювання фондового ринку. Вони створюються з метою захисту інтересів своїх членів, сприяють організації та розвитку інфраструктури ринку цінних паперів, сумлінній конкуренції між суб'єктами фондового ринку, організують методичну підтримку своїх членів. Оскільки вони входять до системи корпоративних відносин, їх реєструє Національна комісія цінних паперів та фондового ринку [7]. Існує доволі розвинена система захисту інвесторів-акціонерів, яка, крім державних органів, представлена громадськими організаціями, що здійснюють певний нагляд за розвитком корпоративного сектору, впливають на прийняття рішень, особливо через засоби масової інформації. Корпоративна стратегія та культура знаходять відображення на сторінках преси і телебачення, дають певні орієнтири власникам корпоративних прав для здійснення ними відповідних дій – позбавляться від цих цінних паперів, збирати органи управління чи якимось чином впливати на їх роботу, проводити інші заходи, спрямовані на забезпечення своїх корпоративних прав.

Ринки цінних паперів значною мірою є вільними ринковими інститутами, але більша частина їх діяльності сильно схильна до прямих і непрямих впливів з боку держави. Для більш ефективного впливу держава озброєна необхідними важелями здійснення нагляду і контролю за діяльністю учасників ринку цінних паперів. Однак існує небезпека того, що дії держави можуть легко послабити або нейтралізувати можливий позитивний вплив фондових ринків на економіку, спотворюючи рішення інвесторів і емітентів. З цього випливає, що при роботі з ринками цінних паперів особливо важливо знайти правильне співвідношення між силами ринку і державним втручанням.

Список використаної літератури

1. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960448.html.
2. Паршикова А. Регулювання ринку цінних паперів (досвід США, Великої Британії та Німеччини). URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29253.pdf>.
3. Про акціонерні товариства: Закон від 17.09.2008 р. № 514-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
4. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президент України від 23.11.2011 р. № 1063/2011. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011>.

5. Про Фонд державного майна України: Закон від 09.12.2011 р. № 4107-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4107-17>.

6. Про Антимонопольний комітет України: Закон від 26.11.1993 р. № 3659-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

7. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України від 23.11.2011 р. № 1070/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.

8. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2007 р. № 950. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF/page>.

L. Kislova

PRIORITY DIRECTIONS AND FORMS OF THE STATE REGULATION OF THE CORPORATE SECTOR

The theses deal with the issues of priority directions and form of state regulation of the corporate sector. The current legislation and the system of state regulation of the securities market are analyzed. The forms and methods of state interference in activity of securities market participants are indicated.

Keywords: state regulation, corporate governance, securities market, stock market, control over the activities of securities market participants.

УДК 346.26:347.72

Колосов Р. В.

ВИХІД УЧАСНИКА З ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ: ПРОЦЕДУРНІ МОМЕНТИ

У тезах розглянуто правові засади виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю. Проаналізовано чинну та попередні редакції законодавства з вказаних питань. Аргументована позиція визначення виходу учасника як складної юридичної конструкції припинення корпоративних зв'язків між учасником та товариством з обмеженою відповідальністю

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, вихід учасника з товариства з обмеженою відповідальністю, статутний капітал товариства, корпоративні зв'язки.

У лютому 2018 року був прийнятий новий ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII, який визначив правовий статус товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, порядок їх створення, діяльності та припинення, права та обов'язки їх учасників [1]. У зв'язку з цим виникла необхідність критично проаналізувати цей закон у цілому та особливості виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальності зокрема. Тому метою цієї роботи є розгляд правових засад виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю.

Відповідно до ч. 1 ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, може вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників.

Відповідно до ч. 2 ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків, може вийти з товариства за згодою інших учасників.

Якщо порівнювати вказану редакцію з минулою (ЦК, ЗУ «Про господарські товариства»), то перше, що впадає в очі, це скасування строку попередження на вихід з товариства. Така новела є цілком виправданою, бо ТОВ надається цілий рік для того, щоб

виплатити учаснику вартість його частки. За таких умов виділення додатково трьох місяців на попередження товариства є недоречним. Тобто з моменту вступу в дію ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» будь-який його учасник у будь-який момент може вийти з товариства без попереднього повідомлення.

При цьому закон розмежовує механізм та порядок виходу. Це залежить від частки у статутному капіталі товариства. Якщо вона менше 50 процентів, то учасник виходить у момент отримання товариством заяви про вихід, а якщо більше – лише після отримання згоди інших учасників. Це пов'язане з тим, що вихід учасника зі значною часткою може істотно вплинути на діяльність товариства, адже учаснику, що виходить, слід віддати більше половини усіх активів товариства.

Згідно з ч. 3. ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято протягом одного місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом. У цілому, погоджуючись з таким формулюванням статті, залишається незрозумілим, чому вона носить диспозитивний характер. При цьому йдеться не про те, що інший строк може бути передбачений статутом товариства. Фактично така диспозиція допускає подвійне тлумачення: з одного боку дозволяє товариству не приймати рішення про вихід учасника; а з другого – прийняти таке рішення у строк, що перевищує один місяць. За переконанням автора, з методологічної точки зору норма права не має будуватися таким чином. Більш доцільно було б замінити слово «може» на «має». Це одразу би надало нормі права імперативний характер і перетворило її у владний припис.

При цьому так званий юридичний вихід відбувається лише після державної реєстрації змін до установчих документів. Про це красномовно свідчить ч. 5. ст. 25 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII, відповідно до якої учасник вважається таким, що вийшов з товариства з дня державної реєстрації його виходу. Вихід учасника з товариства, внаслідок якого у товаристві не залишиться жодного учасника, забороняється.

Варто зазначити, що раніше днем виходу учасника з товариства вважалося момент повідомлення про наступний вихід. Принаймні до такого висновку можна було дійти, проаналізувавши п. 7 Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 27.02.2012 р. № 01-06/224/2012 «Про доповнення до інформаційного листа Вищого господарського суду України від 15.03.2011 р. № 01-06/249 «Про постанови Верховного суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів», обов'язок товариства сплатити вартість частки учаснику, який виходить з товариства, виникає з моменту повідомлення учасником про вихід. Невиконання такого обов'язку тягне за собою передбачені ст. 625 ЦКУ наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання.

Зараз це положення застаріло, й, найбільш вірогідно, днем виходу учасника, з якого обчислюються строки виплати йому частки чи її вартості вважається подання відповідної заяви (якщо частка учасника менше 50 відсотків) або надання згоди на це товариством (якщо більше 50%). Але, виходячи з положень чинного законодавства, можна дійти висновку, що фактично проведення загальних зборів ТОВ є, так би мовити, формальним, оскільки вихід учасника із ТОВ є добровільним та безумовним актом, що не потребує отримання будь-якої згоди. У зв'язку з цим не зрозуміло: чи потрібно виносити на голосування загальних зборів ТОВ питання про вихід учасника? Відповідь однозначна – ні. Адже оскільки загальні збори ТОВ не можуть проголосувати проти, то й саме голосування є в цьому випадку абсурдним. Втім на сьогодні більшість протоколів містять відповідне питання та результати голосування за ним. Між тим на голосування повинне виноситися питання про внесення відповідних змін до статуту ТОВ. До порядку денного також доцільно включати питання про умови та порядок розрахунків з учасником або навіть більш широке за змістом питання – «про правові наслідки виходу учасника», у такому разі учасники можуть зафіксувати у рішенні загальних

зборів повний алгоритм взаємодії з учасником, який вийшов з товариства [2, с. 25].

Слід звернути увагу на те, що вихід учасника є дією, в результаті якої повинен бути зменшений статутний капітал. Для того, щоб не зменшувати статутний капітал при виході учасника, інші учасники можуть:

1) прийняти рішення про збільшення своїх часток шляхом внесення додаткових вкладів (із тим, щоб розмір капіталу залишився таким, який був до виходу учасника);

2) прийняти рішення про викуп частки учасника самим ТОВ чи його учасниками (втім, у такому разі означені відносини перестають регулюватися нормами законодавства про вихід учасника, а до них застосовуються норми про відступлення частки) [2, с. 22].

Відповідно до ст. 54 Закону України «Про господарські товариства» при виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному капіталі. Виплата провадиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов з товариства, і в строк до 12 місяців з дня виходу. Це положення уніфіковане з ч. 7. ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII, згідно якої товариство зобов'язане протягом одного року з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, виплатити такому колишньому учаснику вартість його частки. Статутом товариства, що діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати.

Однією з новел законодавства про товариства з обмеженою відповідальністю є введення процедури повідомлення про попередній розрахунок вартості частки. Так, згідно ч. 6 ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII не пізніше 30 днів з дня, коли товариство дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, воно зобов'язане повідомити такому колишньому учаснику вартість його частки, надати обґрунтований розрахунок та копії документів, необхідних для розрахунку. Вартість частки учасника визначається станом на день, що передував дню подання учасником відповідної заяви у порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Ця зміна в законодавстві є доцільною і спрямована на усунення протиріч між товариством та учасником при застосуванні процедури виходу.

На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі. Крім того, учаснику, який вибув, виплачується належна йому частка прибутку, одержаного товариством в цьому році до моменту його виходу. Майно, передане учасником товариству тільки в користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

До моменту прийняття ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII найчастіше конфлікти між учасником, що виходив, та товариством виникали із питань розрахунку суми, що підлягає виплаті учаснику як компенсація вартості частки у майні товариства. Чинне законодавство не давало чіткої відповіді на запитання щодо того, яка вартість майна – балансова чи ринкова – має братись як базова при здійсненні розрахунків; при цьому мали враховуватися лише активи і борги (зобов'язання) товариства [2, с. 25].

На сьогоднішній день, це питання також вирішене. Згідно ч. 8 ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII вартість частки учасника визначається виходячи з ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки такого учасника. За погодженням учасника товариства, який вийшов, та товариства зобов'язання зі сплати грошових коштів може бути замінено зобов'язанням із передачі іншого майна.

Аналогічним чином вирішено питання щодо визначення розміру частки, якщо вона не у повному обсязі була виплачена учасником. Раніше, на практиці часто виникали запитання, чи підлягає сплаті учаснику вартість частки у майні ТОВ у повному розмірі у випадку, коли він не повністю сплатив свій внесок до статутного капіталу, бо законодавство не містило

жодних обмежень, що призводило до ситуації, коли учасник, що не вніс до капіталу товариства ані копійки, при виході має право вимагати компенсації вартості своєї частки, розмір якої зазначений у статуті товариства повною мірою [Там саме].

На сьогодні згідно ч. 10. ст. 24 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» товариство виплачує учаснику, який вийшов з товариства, вартість його частки або передає майно лише пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника. Отже, у разі виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю, в останнього виникає обов'язок виплатити вартість частини майна товариства пропорційно його частці в статутному фонді товариства або здійснити такий розрахунок на вимогу учасника із згоди товариства в натуральній формі.

Таким чином, вихід учасника – це складна юридична конструкція припинення корпоративних зв'язків між учасником та товариством з обмеженою відповідальністю.

Список використаної літератури

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

2. Кібенко О., Залеська А. Вихід учасника із товариства з обмеженою відповідальністю: Проблемні питання та практичні рекомендації. *Українське комерційне Право*. 2012. № 12. С. 21-29.

R. Kolosov

OUTPUT OF PARTICIPANT WITH LIMITED LIABILITY COMPANY: PROCEDURAL MOMENTS

The thesis deals with the legal principles of the party's exit from a limited liability company. The current and previous versions of the legislation on the indicated issues are analyzed. Argumentated position of definition of the party's exit as a complex legal structure of termination of corporate ties between a participant and a limited liability company

Keywords: limited liability company, company with additional liability, with drawal from a limited liability company, authorized capital of a company, corporate communications.

УДК 342.951:316.774:004.56

Коломієць-Людвіг Є. П.

ДЬЮ ДІЛІДЖЕНС І КІБЕРПРОСТІР: ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ VS МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА

Проаналізовано зміст поняття «дью ділідженс», що використовується щодо кіберпростору. Визначено, що у прикладному (приватноправовому) значенні кібер дью ділідженс – це належна перевірка активів та діяльності компанії на резистентність кіберзагрозам. У публічноправовому міжнародному значенні дью ділідженс кіберпростору – це принцип прийняття рішень державами задля забезпечення відкритого, вільного та безпечного інтернету.

Ключові слова: дью ділідженс, кіберпростір, кібер дью ділідженс, дью ділідженс кіберпростору

Глобалізація характеризується міждисциплінарністю та розмиванням меж між науками й галузями, що уможливорює запозичення вдалих термінів і практик однієї сфери суспільних відносин іншою з їх наступною адаптацією до конкретних вимог.

Поняття «дью ділідженс» свого часу увійшло у вітчизняний бізнес-лексикон з черговою хвилею злиттів і поглинань як процедура формування об'єктивного уявлення про об'єкт інвестування, що включає незалежну оцінку інвестиційних ризиків.

Дью ділідженс (у значенні «належна перевірка») спершу застосовувалася андеррайтерами США, які відповідно до Закону про цінні папери 1933 р. здійснювали ретельну перевірку емітентів з метою мінімізації своїх втрат від розміщення цінних паперів [1]. Згодом швейцарські банки почали впроваджувати єдиний підхід до збору інформації про своїх клієнтів, що стало основою сучасних стандартів дью ділідженс.

Успішна практика перевірки потенційних бізнес-партнерів поширилася за межі банківського сектору та використовується суб'єктами господарювання усього світу як всебічний аналіз законності та комерційної привабливості планової трансакції (правочину) або інвестиційного проекту. Урахування повноти інформації, що надається для дью ділідженс, дозволяє більш глибоко оцінити всі переваги і недоліки перспектив співпраці [2, с. 267].

Із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій обіг товарів та послуг, реалізація суспільних відносин стали можливі й у кіберпросторі – середовищі, утвореному в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [3]. Стало очевидним, зокрема, що інвестування у компанію з низьким рівнем кіберзахищеності може призвести до фінансових втрат через шахрайство та крадіжки інтелектуальної власності, штрафи за порушення умов отримання, зберігання та використання даних. Зазначені збитки можуть також супроводжуватися шкодою, завданою репутації компанії через неналежне використання чи втрату персональних даних [4].

Тому разом з фінансовою, правовою, антикорупційною чи екологічною перевіркою затребуваною стала і кібер дью ділідженс. Її ключові складові – визначення інформації, яка має бути належно захищена; аналіз наявних у об'єкта людських ресурсів, технологій та процесів на предмет відповідності нормам та найкращим практикам. Метою кібер дью ділідженс є встановлення можливих вразливостей та ризиків сторін угоди: від тих, що пов'язані із інформаційно-технічним забезпеченням її реалізації (наприклад, використання віртуальної кімнати даних (VDR)), до IT оснащення активів, що є потенційним предметом угоди [5].

Дотичним до вищезазначеного є дью ділідженс кібербезпеки – аналіз управління, процесів та контролю, які застосовуються для убезпечення інформаційних активів [6, с. 7].

Зобов'язання щодо належного захисту інформації можуть виникати між державами, між недержавними суб'єктами (наприклад, приватними господарськими організаціями чи іншими юридичними особами), а також між державними та недержавними суб'єктами. З огляду на це, дью ділідженс кібербезпеки – це міжнародні зобов'язання державного та недержавного секторів сприяти визначенню та впровадженню найкращих практик кібербезпеки для посилення безпеки об'єктів критичних IT-інфраструктур [6, с.17]

Критична IT-інфраструктура – це сукупність інформаційно-телекомунікаційних систем державного та приватного сектору, що забезпечують функціонування та безпеку стратегічних інститутів, систем і об'єктів держави (органів центрального та місцевого управління, систем управління енергетикою, транспортом, зв'язком, банківським сектором, підприємств, під час діяльності яких використовуються та/або виробляються небезпечні речовини тощо), безпеку громадян (системи управління правоохоронних структур та оборонного сектору тощо), несанкціоноване втручання в роботу яких може загрожувати економічній, екологічній, соціальній та іншим видам безпеки або завдати шкоди міжнародному іміджу держави [7].

Поняття «дью ділідженс» (у ще одному значення слова “diligence” – пильність, обачливість) є категорією міжнародного права для врегулювання міждержавних відносин щодо попередження заподіяння транснаціональної шкоди. Держави зобов'язані вживати заходів для безпеки осіб або подій в межах їх територій з метою попередження шкідливих наслідків [8]. Наприклад, саме дью ділідженс використовується державами для попередження використання їх IT-інфраструктур недержавними організаціями для вчинення незаконних дій [9].

Принцип дью ділідженс кіберпростору полягає у тому, що держави є відповідальними не лише за дотримання закону та порядку на своїй території, а й за зовнішні наслідки їх внутрішнього регулювання. Рішення, прийняті окремими державами, мають вплив за їх межами, що вимагає надзвичайної обережності, пильності й обачливості (тобто *duediligence*) у їх прийнятті та реалізації. У всьому, що стосується кіберпростору, держави мають не лише обмежити себе у прийнятті хибних або безвідповідальних рішень, а й співпрацювати між

собою задля забезпечення відкритого, вільного та безпечного інтернету.

Глобальний кіберпростір з вільним, відкритим та водночас безпечним інтернетом є глобальним суспільним благом. Створення та підтримка останнього залежать від об'єднаних зусиль людства, що ґрунтуються на взаємній відповідальності держав за належне правове забезпечення кібербезпеки на національному рівні.

Ще у 2000 р. Генеральна Асамблея ООН закликала держави не залишати правопорушникам, які зловживають інформаційними технологіями, законодавчих підстав та практичних можливостей ухилятися від відповідальності [10].

Водночас, уряди країн повинні утримуватися від спокуси реагувати на зростаючу кількість кібератак створенням кібервійськ, кібервійськової індустрії та кіберзброї. З військової точки зору кіберпростір визначається як оперативний домен (сфера діяльності) на кшталт землі, повітря, океану та космосу. Як зазначалося у Стратегічному керівництві з кібербезпеки ФРН (станом на квітень 2015 р.) під час операцій військові повинні мати можливість «обмежити, а за потреби – й відключити доступ опонентів до засобів інтернет та мобільного зв'язку». Такі формулювання та стратегічні рішення можуть призвести до мілітаризації кіберпростору, створюючи таким чином нові сценарії загроз [6, с. 17].

Проблематичність однозначного вирішення цього питання посилюється в умовах гібридних війн, інформаційного втручання у суверенітет інших держав [11]. Одним з найбільших викликів міжнародному праву на сьогодні є його спроможність відповідати вимогам часу та пропонувати актуальні механізми вирішення сучасних конфліктів [12]. Водночас, відсутність між державами багатосторонньої угоди про кібербезпеку зменшує ефективність міжнародного права та заганяє у глухий кут доктринальний дискурс про кібербезпеку [13].

Отже, поняття «дью ділідженс» і «кіберпростір» можуть вживатися разом у двох контекстах: у вузькому – приватноправовому функціональному значенні (кібер дью ділідженс як належна перевірка активів та діяльності компанії на резистентність кіберзагрозам) та у публічноправовому міжнародному значенні (дью ділідженс кіберпростору – як принцип прийняття рішень державами задля забезпечення відкритого, вільного та безпечного інтернету).

Список використаної літератури

1. Securities Act Of 1933. URL: <https://venturebeat.com/wp-content/uploads/2010/05/sa33.pdf>.
2. Сітарчук А. Ю. Сутність due diligence і можливості використання в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. Київ, 2013. № 1 (16). С. 267-269.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 42.
4. Wootliff B. Is A Lack Of Cyber Due Diligence Putting Your Deal At Risk? URL: <https://www.forbes.com/sites/riskmap/2019/03/21/is-a-lack-of-cyber-due-diligence-putting-your-deal-at-risk/#77f678466007> (дата звернення 02.05.2019).
5. Understanding cyber due diligence. URL: <https://www.pwc.com/us/en/services/deals/library/taking-action-to-limit-cyber-risks.html> (дата звернення 02.05.2019).
6. Bendiek A. Due Diligence in Cyberspace: Guidelines for International and European Cyber Policy and Cybersecurity Policy. URL: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP07_bdk.pdf (дата звернення 02.05.2019).
7. Дорогий Я. Ю. Життєвий цикл критичної ІТ-інфраструктури. *Electron Comm*. 2015, Vol. 20, №2(85). URL: <https://www.elc.kpi.ua/old/article/download/70721/65957> (дата звернення 02.05.2019).
8. Takano A. Due Diligence Obligations and Transboundary Environmental Harm. *Cybersecurity Applications Laws*. 2018. № 7 (36). URL: www.mdpi.com/journal/laws (дата звернення 02.05.2019).

звернення 02.05.2019).

9. Buchan, Russell. Cyberspace, non-state actors and the obligation to prevent transboundary harm. *Journal of Conflict and Security Law*. 2016. № 21: 429–53. [CrossRef] (дата звернення 02.05.2019).

10. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН № 55/63: Борьба с преступным использованием информационных технологий. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/55/63> (дата звернення 02.05.2019).

11. Cantwell D. Hybrid Warfare: Aggression and Coercion in the Grey Zone. *American Society of International Law*. Vol. 21. Issue 14. URL: <https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/14/hybrid-warfare-aggression-and-coercion-gray-zone> (дата звернення 02.05.2019).

12. Jeremy Wright. Cyber and International Law in the 21st century. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/cyber-and-international-law-in-the-21st-century> (дата звернення 02.05.2019).

13. Kreuzer L. Cyber Due Diligence. URL: <http://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/cyber-due-diligence.cfm#project> (дата звернення 02.05.2019).

E. Kolomiyets-Ludwig

DUE DILIGENCE AND CYBERSPACE: FUNCTIONALITY VS INTERNATIONAL SAFETY

The scope of the notion of “due diligence” relating to the cyberspace has been analyzed. In the applied (private law) sense it is used to denote the audit (review) of the company’s assets and activity as for its resistance to cyber attacks. In the public law or international sense cyberspace due diligence denotes the principle of taking decisions by states to provide open, free and safe internet.

Keywords: due diligence, cyberspace, cyber due diligence, due diligence of cyber space.

УДК 347.952

Кравцов С. О.

СПЛАТА АВАНСОВОГО ПЛАТЕЖУ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАКОНОДАВЧІ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

У тезах розглядаються особливості виконання судових рішень Європейського суду з прав людини. Автор розглядає їх залежно від відповідача (державна чи приватна особа) та на підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини робить висновки щодо доцільності авансового платежу у виконавчому провадженні.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, судові рішення, виконавче провадження, доступ до правосуддя, авансовий платіж.

Відповідно до частини п'ятої статті 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. У пункті 9 частини третьої статті 129 Конституції України до основних засад судочинства віднесено обов'язковість судового рішення.

Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства, кожна людина при визначенні її громадянських прав і обов'язків має право на справедливий судовий розгляд. Виконання судового рішення є складовою частиною судового розгляду.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини право на виконання рішення, яке виніс суд, є невід'ємною частиною «права на суд», а ефективний

захист сторони у справі, а отже, і відновлення справедливості, передбачає зобов'язання адміністративних органів виконувати рішення (пункт 41 рішення від 19 березня 1997 року в справі «Горнсбі проти Греції») [1].

Європейський суд з прав людини вказує, що право на судовий розгляд було б примарним, якщо б внутрішня судова система Договірної Держави дозволила б, щоб остаточне та обов'язкове судове рішення залишалось невиконаним стосовно однієї зі сторін, і що виконання рішення або постанови будь-якого органу судової влади повинне розглядатися як невід'ємна частина «процесу» в розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (пункт 63 рішення від 28 липня 1999 року в справі «Імобільяре Саффі проти Італії») [2].

Отже, виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду, що передбачено статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Під час проведення виконавчих дій у виконавця можуть виникати деякі аспекти фінансування щодо їх проведення.

Все ж таки існує певна відмінність між випадками, коли боржником у виконавчому провадженні є приватна фізична чи юридична особа, а також ситуаціями, де боржником виступає держава.

У першому випадку, якщо судове рішення, що підлягає примусовому виконанню, ухвалене проти приватної сторони, держава, за загальним правилом, не повинна відповідати за борги приватних осіб, а її зобов'язання за п. 1 ст. 6 та ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ є обмеженими й полягають у наданні необхідної допомоги кредиторі при виконанні судових рішень на його користь, зокрема у виконавчому провадженні та процедурі банкрутства. Проте у певних випадках бездіяльність органів виконавчої служби може бути підставою для відповідальності держави. У такому разі завданням ЄСПЛ є з'ясування того, чи були вжиті державними органами заходи адекватними та достатніми та чи діяли вони старанно, щоб допомогти кредиторі у виконанні судового рішення [§ 38 «Marinković v. Serbia», no. 5353/11, 22 October 2013, HUDOC] [3].

Інший підхід має застосовуватися у справах, де особа отримує остаточне судове рішення проти держави. На думку ЄСПЛ, така особа не повинна розпочинати виконавче провадження за окремою процедурою, натомість сама держава має бути вчасно проінформованою про таке рішення і повинна мати можливість для вжиття всіх заходів на його виконання чи передачі його до іншого компетентного державного органу, відповідального за виконання. Зазначене має особливе значення у разі, коли з огляду на складність та можливе накладення процедур виконання і примусового виконання, заявник може мати обґрунтовані сумніви щодо того, який орган є відповідальним за виконання чи примусове виконання судового рішення. Втім, від позивача, позов якого було задоволено, можна вимагати вжиття певних процесуальних заходів задля отримання боргу за рішенням суду під час добровільного виконання рішення державою або під час застосування примусових заходів. Наприклад, органи влади можуть вимагати від заявника додаткових документів, зокрема інформацію про банківський рахунок для виконання чи пришвидшення виконання судового рішення. Проте вимога додаткових зусиль від стягувача не повинна виходити за межі того, що є винятково необхідним, та в жодному випадку не звільняє державні органи від їх обов'язку відповідно до ЄКПЛ вчасно вжити заходів за власною ініціативою на основі доступної їм інформації для виконання рішення проти держави [§§ 21–22 «Akashev v. Russia», no. 30616/05, 12 June 2008, HUDOC] [4]. Виходячи із зазначеного, ЄСПЛ вважає, що тягар забезпечення виконання судових рішень проти держави покладається передусім на державні органи і починається з дати, коли рішення стає обов'язковим та підлягає виконанню. При цьому складність національної процедури виконання чи бюджетної системи держави не може звільнити від обов'язку згідно з ЄКПЛ гарантувати кожному право отримати виконання обов'язкового і такого, що підлягає примусовому виконанню, рішення суду протягом розумного строку.

Крім того, згідно із пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини (зокрема, рішення від 19 червня 2001 року у справі *Kreuz v. Poland* («Креуз проти Польщі»), пункт 54), сплата судових витрат не повинна перешкоджати доступу до суду, ускладнювати цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдавати шкоди самій суті цього права, та має переслідувати законну мету [5].

Таким чином, основною метою щодо обов'язку сплати авансового платежу у виконавчому провадженні, де боржниками є приватні особи, є своєчасне проведення виконавчих дій та недопустимість зловживання процесуальними правами стягувачами. Що стосується мети сплати авансового платежу у виконавчих провадженнях, де боржником є держава, то така мета відсутня на підставі сталої практики Європейського суду з прав людини.

Наприклад, у своїй практиці ЄСПЛ зауважує, що надмірний розмір судових витрат може становити собою порушення права на доступ до суду. Аналогічний підхід застосовується і до виконавчого провадження. У справі «*Apostol v. Georgia*» § 56–65 ЄСПЛ визнав порушення права на доступ до суду через те, що на стягувача було покладено обов'язок сплатити надмірно великий розмір авансового внеску виконавчого провадження. У цій справі ЄСПЛ зазначив, що перекавши на стягувача відповідальність за фінансове забезпечення організації виконавчого провадження, держава намагалася уникнути свого позитивного обов'язку щодо ефективної організації системи виконавчого провадження як з правової, так і з практичної точки зору. Вимога державних органів з виконання судових рішень до стягувача авансувати попередні витрати виконавчого провадження у поєднанні із нехтуванням його фінансовим становищем покладає на нього надмірний тягар та позбавляє його права на доступ до суду, порушуючи саму суть цього права. Отже, відсутність у законі гнучких норм щодо ефективного механізму розстрочення, відстрочення та звільнення від сплати авансового внеску становить собою загрозу з точки зору доступу до суду в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [6].

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що сплата стягувачем авансового платежу під час відкриття виконавчого провадження, де боржником є держава, є недоцільним, оскільки дана норма вступає в протиріччя з практикою Європейського Суду з прав людини, яка є джерелом права. Крім того, вбачається певний дисбаланс щодо суми сплати авансового платежу під час відкриття виконавчого провадження на виконання рішення немайнового характеру (у розмірі двох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника – юридичної особи) та майнового характеру. Таким чином, якщо заявниця була звільнена від сплати судового збору під час пред'явлення судового збору, то відповідно до сталої практики Європейського суду з прав людини вона повинна бути звільнена від сплати будь-яких платежів під час його примусового виконання. Тому національне законодавство має певну прогалину щодо можливості звільнення стягувачів від сплати авансового платежу під час відкриття виконавчого провадження на виконання рішення суду, де боржником є органи державної влади.

Список використаної літератури

1. Справа «Горнсбі проти Греції»: рішення Європейського суду з прав людини від 19.03.1997 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_079.
2. Європейський суд з прав людини: рішення у справі «Імобільяре Саффі» проти Італії» від 28.07.99 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_075
3. Справа «*Marinković v. Serbia*»: рішення Європейського суду з прав людини від 22.10.2013 р. URL: http://www.zastupnik.gov.rs/uploads/cr/presude/u-odnosu-na-rs/dve-presude-evropskog-suda-za-ljudska-prava-koje-se-odnose-na-neizvršenje-domacih-pravnosnaznih-odluka-donetih-protiv-preduzeca-sa-vecinskim-drustvenim-kapitalom/marinkovic_p_5353-11_eng.pdf.
4. Справа «Акашев проти Росії»: рішення Європейського суду з прав людини від 12.06.2008 р. URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/12068515/>
5. Справа «*Kreuz v. Poland*» («Креуз проти Польщі»): рішення Європейського суду з

прав людини від 19.06.2001 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/980_030.

б. Справа «Apostol v. Georgia»: рішення Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.legal-tools.org/doc/43104d/pdf/>

S. Kravtsov

LIABILITY PAYMENT IN EXECUTIVE PROCEEDINGS: LEGISLATIVE RESTRICTIONS ON ACCESS TO JUSTICE

The paper deals with the peculiarities of execution of judicial decisions of the European Court of Human Rights. The author considers them depending on the respondent (state or private person) and based on the analysis of the practice of the European Court of Human Rights concludes on the expediency of the advance payment in the enforcement proceedings.

Keywords: European Court of Human Rights, judicial decision, execution of proceedings, access to justice, advance payment.

УДК 347.921

Лісова Д. О.

ЩОДО ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХНІМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ

Визначаються підстави визнання зловживанням процесуальними правами учасниками судового процесу дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями. Аналізуються положення законодавства щодо відповідальності позивачів та їх представників за подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями.

В умовах розбудови України як правової демократичної держави важливе значення має здійснення правосуддя на засадах верховенства права із забезпеченням кожному права на справедливий суд та поваги до інших прав і основоположних свобод, гарантованих Конституцією і законами України. Крім того, розгляд справ у суді має забезпечувати захист прав всіх осіб, які звертаються до суду з позовом та вільно обирають найпридатніший для захисту своїх прав спосіб, що є гарантією дієвості судового захисту.

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 ЦПК України) [1].

У розумінні норм процесуального права України особа, визначивши свої права, реалізує їх за своїм розсудом, розпорядження своїми правами є одним з основоположних принципів судочинства. Проте право на доступ до суду не є абсолютним, воно може підлягати законним обмеженням, внаслідок дії закону, зокрема норм процесуального права.

Водночас, законодавець передбачив дії, що суперечать завданням цивільного судочинства, і закріпив право суду залежно від конкретних обставин визнавати такі дії зловживанням процесуальними правами (ст. 44 ЦПК України).

Відповідальність за такі зловживання – залишення без розгляду або повернення скарги, заяви, клопотання без повернення судового збору за подання другого та наступних позовів (ч. 3, 4 ст. 44 ЦПК України), покладення на сторону судових витрат незалежно від вирішення спору (ч. 9 ст. 141 ЦПК України), стягнення штрафу з учасника справи, його представника (ч. 3 ст. 148 ЦПК України) тощо.

Серед найпоширеніших випадків зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу – подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями (п. 2 ч. 2 ст. 44 ЦПК України).

Наглядним прикладом такого зловживання є дві справи Краматорського міського суду

Донецької області. Так, під час вирішення питання про відкриття провадження у справі № 234/1750/18 суддею було з'ясовано, що 12 лютого 2018 року позивач пред'явив до суду сім позовних заяв до одних і тих самих відповідачів з тим самим предметом та тих самих підстав [2]. Також аналогічно, і у справі № 234/12270/18 суддею було з'ясовано, що позивач діяв з метою маніпуляції автоматизованим розподілом справ між суддями та 13 серпня 2018 року подав до суду чотири позовні заяви [3]. Наслідком таких зловживань позивачами процесуальними правами стало повернення позовних заяв заявнику.

Проте, вважаємо, що подання таких позовів (до одних і тих самих відповідачів з тим самим предметом та тих самих підстав) може відбуватися не в один день, як у зазначених вище прикладах, а буде розділено у певному проміжку часу. Мета подання цих позовів є незмінною – маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями.

Водночас, положення норм процесуального закону, на наше переконання, закладають передумови для вирішення поставленого питання. Так, після реєстрації позовна заява не пізніше наступного дня передається судді (ч. 1 ст. 184 ЦПК України), й далі ще протягом п'яти днів з дня надходження позовної заяви – суд відкриває провадження у справі (ч. 1 ст. 187 ЦПК України) або відмовляє у відкритті (ч. 2 ст. 186 ЦПК України).

Отже, з метою правильного з'ясування змісту норми (п. 2 ч. 2 ст. 44 ЦПК України) слід уточнити, що при визнанні зловживання процесуальними правами з боку позивача є подання кількох позовів до одних і тих самих відповідачів з тим самим предметом та тих самих підстав, в тому числі яке розділено у певному незначному проміжку часу.

Враховуючи викладене, також цілком логічним виявляється умовивід, що всі дії щодо подання декількох позовів до одних і тих самих відповідачів з тим самим предметом та з тих самих підстав, які з'ясовані вже в ході судового розгляду й фактично мета – маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями – вже досягнута, – необхідно визнавати зловживанням процесуальними правами і, відповідно, всі подані позовні заяви слід залишати без розгляду.

Окреслене вище вирішить питання різного розуміння дій, які можуть визнаватися зловживанням процесуальними правами з метою маніпуляції автоматизованим розподілом справ між суддями, й правильного застосування заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами учасниками судового процесу та їхніми представниками.

Список використаної літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 27.03.2019)
2. Ухвала Краматорського міського суду Донецької області у справі № 234/1750/18 від 13.02.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72155155>
3. Ухвала Краматорського міського суду Донецької області у справі № 234/12270/18 від 05.03.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75899277>

D. Lisova

IN RELATION TO ABUSE OF CIVIL JUDICIAL LAWS PARTICIPANTS OF TRIAL AND THEIR REPRESENTATIVES

The theses define the grounds for recognizing the abuse of procedural rights by participants in the judicial process, the purpose of which is to manipulate the automated division of cases between judges. It is analyzed the provisions of the legislation on the liability of plaintiffs and their representatives for filing several lawsuits against the same defendant (defendants) with the same subject and for the same reason

Keywords: abuse of judicial rights, manipulation by the automated distribution of businesses between.

ВИРІШЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПИТАНЬ І РОЗГЛЯД СПРАВИ БЕЗ ПОВІДОМЛЕННЯ СТОРІН ТА ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

У тезах розглядаються окремі процесуальні питання розгляду справ без повідомлення сторін. Автор на підставі ґрунтовного аналізу чинного законодавства та окремих положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод робить висновки щодо дотримання прав людини на справедливий судовий розгляд.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, публічність, розгляд справи без повідомлення сторін, справедливий судовий розгляд

Цивільний процесуальний кодекс України, викладений у новій редакції (надалі – ЦПК), передбачає можливість як вирішення окремих процесуальних питань, так і розгляд справи без повідомлення сторін. У зв'язку з цим постає питання правомірності зазначених положень у контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ), оскільки Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) до поняття «публічність» включає проведення судових засідань у відкритому режимі, що серед іншого вимагає завчасного повідомлення сторін про слухання справи. Вбачається, що, відшукуючи відповідь на зазначене питання, слід окремо аналізувати дотримання гарантій справедливого судового розгляду при вирішенні окремих процесуальних питань в межах автономних судових процедур та при розгляді справи по суті чи перегляді судового рішення. Наведене можна пояснити тим, що п. 1 ст. 6 ЄКПЛ має свою сферу застосування, яка визначена «спірністю» прав та обов'язків цивільного характеру.

Слід зазначити, що до 2009 р. ЄСПЛ не вважав вжиття заходів забезпечувального характеру або проміжні розгляди такими, що призводять до «вирішення» спору й, відповідно, не проводив оцінювання діяльності суду з точки зору її відповідності вимогам справедливого судового розгляду. Разом з тим у справі *Micallef v. Malta* ним була сформульована «оновлена» позиція, відповідно до якої застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ до таких заходів залежить від дотримання сукупності умов. По-перше, право, з приводу якого виникає спір та якого торкаються під час застосування забезпечувальних заходів, повинно бути «цивільним» у розумінні ЄКПЛ. По-друге, такі заходи мають бути такими, що тим чи іншим чином визначають права та обов'язки, які є об'єктом судового розгляду. Як приклад, у справі *Kübler v. Germany*, в якій заявник оскаржував відхилення його заявки на участь у конкурсі щодо зайняття посади адвоката-нотаря й просив тимчасово заборонити відповідачу проводити конкурс, ЄСПЛ поширив на процедуру забезпечення позову вимоги п. 1 ст. 6 ЄСПЛ, оскільки їх недотримання (несвоєчасне виконання судового рішення про забезпечення позову) призвело у подальшому до неможливості поновлення права заявника щодо допуску до участі у конкурсі, оскільки кількість посад, щодо яких він проголошувався, була обмеженою, й вони всі були зайняті на момент ухвалення рішення у справі на користь заявника.

На даний час ЄСПЛ поширює вимоги п. 1 ст. 6 ЄКПЛ на процедури, під час яких вирішуються питання щодо тимчасової заборони на вчинення дій і при цьому предмет позову та забезпечувального заходу в тій чи іншій мірі співпадають (*Micallef v. Malta*); їх результати є визначальними для цивільних прав (*Udorovich v. Italy*, *Pekárny a Cukrárny, A.S. v. The Czech Republic*); забезпечується «статус-кво» до моменту ухвалення остаточного судового рішення у справі, оскільки в протилежному випадку результати основного розгляду були б зведені нанівець (*Kübler v. Germany*, *Sharhi and Others v. Albania*), ухвалюється проміжне рішення (*Mercieca and Others v. Malta*). Водночас, вимоги п. 1 ст. 6 ЄКПЛ не застосовуються, якщо забезпечувальний захід носить лише захисний характер і має на меті забезпечити майбутнє виконання судового рішення, тобто з точки зору їх наслідків створює певні «зарезервовані» права, що не призводять ані до повного, ані до часткового задоволення вимог заявника (*Štokalo and Others v. Croatia*, (dec.) *Imobilije Marketind D.O.O. and Debelić v.*

Croatia (dec.), а також до процедур щодо скасування вжитих забезпечувальних заходів (*Fedotov v. Russia* (dec.)). При цьому ЄСПЛ виходить з того, що у виключних випадках, коли, наприклад, ефективність заходу, що вимагається, залежить від швидкості процесу прийняття рішення, дотримання усіх процесуальних гарантій справедливого судового розгляду може виявитися неможливим й вони мають застосовуватися в тій мірі, яка сумісна з характером та метою застосованої процедури. Наведене, в першу чергу, стосується вимоги щодо публічного судового розгляду. Разом з цим такі обмеження в жодному разі не можуть стосуватися вимоги щодо незалежності та неупередженості суду або судді.

Аналіз наведених позицій ЄСПЛ дає можливість дійти до висновку, що вирішення питань про підсудність справи, у якій однією зі сторін є суд або суддя суду (ч. 1 ст. 26 ЦПК), про відвід судді (ч. 8 ст. 40 ЦПК), забезпечення доказів (ч. 4 ст. 118 ЦПК), поновлення чи продовження строків (ч. 3 ст. 127 ЦПК), внесення виправлень описок та арифметичних помилок у судовому рішенні (ч. 1 ст. 169 ЦПК), примусового проникнення до житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст. 439 ЦПК), про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу (ч. 3 ст. 480 ЦПК) може відбуватися без повідомлення сторін, що не призводитиме до порушення гарантій справедливого судового розгляду, оскільки на ці процедури дія п. 1 ст. 6 ЄКПЛ не поширюється через відсутність «спору про права та обов'язки цивільного характеру». Окреслені вище питання мають не матеріально-правовий, а процесуальний характер й, відповідно, не відповідають першому критерію, сформульованому в справі *Micallef v. Malta*.

Водночас, такий висновок не може бути зроблений щодо порядку забезпечення позову, оскільки потреба в проведенні усного судового засідання за участю сторін має визначатися залежно від взаємозв'язку між суб'єктивним правом, що виступає об'єктом захисту, та способами забезпечення позову (ч. 1 ст. 150 ЦПК). Так, якщо останні безпосередньо пов'язані з ним, впливають на майбутню його реалізацію й їх невжиття повністю унеможливує виконання рішення суду й, відповідно, ставить під сумнів не лише ефективність судового захисту прав, а й по суті право на доступ до суду, суддя повинен вирішувати питання про забезпечення позову з повідомленням сторін або потенційних учасників майбутньої справи (ч. 4 ст. 153 ЦПК). Мова йде про такі способи, як заборона вчиняти певні дії, встановлення обов'язку вчинити певні дії, заборонаю іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання; зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту. Разом з тим, якщо забезпечення позову вживається внаслідок існування ймовірності виникнення обставин, які ускладнять виконання судового рішення, але, при цьому, повністю не виключають його можливості, суд може керуватися ч. 1 ст. 153 ЦПК і розглядати заяву без повідомлення учасників справи.

Частина 5 ст. 279, ч.ч. 1, 2 ст. 369, ч. 1 ст. 401, ч. 1 ст. 402 ЦПК встановлюють, що розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, апеляційної скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, апеляційних скарг на ухвали суду, зазначені в п.п. 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37-40 ч. 1 ст. 353 ЦПК, проведення попереднього розгляду справи судом касаційної інстанції, розгляд касаційної скарги проводяться без повідомлення сторін. При визначенні відповідності цих положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ слід враховувати таке.

По-перше, ЄСПЛ виходить з того, що проведення усного судового засідання як таке необхідне не лише задля заслуховування показань свідків, але й для того, щоб у позивача була можливість викласти свою позицію усно (*Göç v. Turkey*, § 48). Таким чином, право на усне слухання слід вважати одним з елементів, що забезпечує процесуальне рівноправ'я сторін (*Margaretić v. Croatia*, § 127-128).

По-друге, наявність обставин виключного характеру може виправдати відступ від усного слухання (*Martiniev. France* [GC]). До них належать справи, в яких відсутні питання щодо достовірності оспоруваних фактів (*Döry v. Sweden*, § 37); мають розглядатися прості

правові питання обмеженого характеру (*Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2)*, § 48-49) або які не є особливо складними (*Varela Assalino v. Portugal (dec.)*); підлягають розв'язанню суто технічні питання (*Schuler-Zraggen v. Switzerland*, § 58). При цьому суд в обов'язковому порядку в своєму судовому рішенні повинен мотивувати наявність таких обставин й, відповідно, відсутність потреби в проведенні усного слухання (*Põnkav. Estonia*, § 30). Водночас, проведення усних слухань є необхідним, коли юрисдикція суду поширюється на питання права та важливі фактичні обставини (*Fischerv. Austria*, § 44) або оцінці підлягає правильність встановлення фактів іншими органами (*Malhous v. Czech Republic [GC]*, § 60); якщо суду необхідно сформулювати власне враження про сторону, надавши їй можливість пояснити свою позицію (*Millerv. Sweden*, § 34); для того, щоб суд міг отримати роз'яснення щодо деяких аспектів (*Fredinv. Sweden (no. 2)*, § 22).

По-третє, ЄСПЛ допускає можливість відмови від права на усний розгляд справи, але така відмова повинна бути зроблена в недвозначній формі і не має суперечити будь-якому значимому суспільному інтересу. Вона може бути виражена прямо чи побічно шляхом мовчання (*Håkansson and Sturesson v. Sweden*, § 66-67). Однак не має значення, чи заявляла особа клопотання про публічний розгляд справи, якщо національне законодавство, що застосовується, прямо виключає таку можливість (*Eisensteckenv. Austria*, § 33). Разом з тим, якщо сторона заявляє клопотання про проведення усного слухання з обґрунтуванням необхідності цього, посилаючись на потребу або заслуховування свідків, або дачі власних пояснень, суд повинен провести усний розгляд справи, якщо не зможе обґрунтувати наявність виключних обставин, про які вже зазначалося (*Põnkav. Estonia*, § 38).

По-четверте, відсутність усного слухання в суді апеляційної та касаційної інстанції може бути виправданим за умови, що воно проходило в суді першої інстанції (*Helner v. Sweden*, § 36), тобто при перегляді судових рішень в провадженнях, в яких розглядаються лише питання права, відсутність у сторони можливості бути заслуханою особисто може відповідати п. 1 ст. 6 ЄКПЛ (*Millerv. Sweden*, § 30).

Виходячи з наведеного, на наш погляд, можна зробити висновок, що розгляд справи без повідомлення сторін за умови, якщо ними не було заявлено клопотання про розгляд справи в судовому засіданні, сам по собі не суперечить в розумінні ЄСПЛ, не призводить до порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

N. Sakara

SOLUTION OF INDIVIDUAL PROCEEDINGS AND CONSIDERATION OF THE CASE WITHOUT COMMUNICATION OF THE PARTIES AND THE WARRANTY OF THE FAIR JUDICIAL CONSIDERATION

The paper considers separate procedural issues for the consideration of cases without notice by the parties. The author draws conclusions on the observance of human rights in a fair trial on the basis of a thorough analysis of the current legislation and certain provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Keywords: European Court of Human Rights, publicity, case review without notice of the parties, fair trial

УДК 341.231.14:341.645(4)

Цувіна Т. А.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ЛЕГІТИМНОСТІ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У тезах розглянуто принцип пропорційності як невід'ємна вимога верховенства права та одна з основних засад (принципів) цивільного судочинства. Автор на підставі аналізу норм процесуального законодавства та практики Європейського суду з прав людини робить теоретико-правове дослідження принципу пропорційності на різних стадіях цивільного судочинства.

Ключові слова: пропорційність, право на доступ до суду, Європейський суд з прав людини, верховенство права, процесуальні права.

Конституційна реформа у сфері правосуддя заклала фундамент для реформування цивільного процесуального законодавства, в основу якого було покладено досвід кращих європейських демократій з їх орієнтацією на загально визнаний принцип верховенства права та пріоритетність прав людини. Ключовим у зазначеному контексті з точки зору підвищення якості правозастосування та ефективності цивільного судочинства наразі залишається питання оновлення каталогу принципів цивільного судочинства та необхідність їх сучасної інтерпретації у контексті природноправового дискурсу. Зважаючи на зазначене, особлива увага має бути приділена дослідженню загально визнаного принципу пропорційності як невід'ємної вимоги верховенства права у демократичному суспільстві та однієї з основних засад (принципів) цивільного судочинства, що відтепер безпосередньо закріплена у нормах ЦПК, та, на наше переконання, має тлумачитися з урахуванням європейського досвіду.

Провідне значення для цивільного судочинства з цієї точки зору має п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ), відповідно до якого кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

Доступ до суду визнається невід'ємним елементом права на справедливий судовий розгляд. Так, у справі “*Golderv. United Kingdom*” Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) зазначає, що у цивільних справах неможливо собі уявити верховенство права, якщо не існує можливості мати доступ до судів, що визнається невід'ємним елементом права, закріпленого п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, хоча і текстуально в ньому не відбитий. Процедурні гарантії, закріплені в цій статті, враховуючи справедливість, публічність та своєчасність, не матимуть сенсу, якщо не буде можливості захисту попередньої умови здійснення цих гарантій, що має назву «доступ до суду». Останній розглядається як невід'ємний аспект гарантій, закріплених у ст. 6 ЄКПЛ, відповідно до принципу верховенства права та для запобігання свавіллям влади.

Поряд з цим, ЄСПЛ неодноразово зазначав, що право на доступ до суду не є абсолютним та підлягає державному регулюванню, що допускається опосередковано, оскільки право на доступ до суду за своїм характером закликає до врегулювання з боку держави, і це регулювання може варіюватися за часом і місцем відповідно до потреб та ресурсів суспільства та окремих осіб. Отже, у певних випадках держава може обмежити право осіб на доступ до суду, проте таке обмеження має бути легітимним.

Для оцінки легітимності обмежень права на доступ до суду ЄСПЛ на першому етапі з'ясовує, чи було таке обмеження передбачене законом, тобто перевіряє обмеження на відповідність принципу правової визначеності. Для подальшого аналізу легітимності обмежень, встановлених у законі, використовується тест на пропорційність, що складається з наступних етапів:

1) встановлюється мета обмеження права на доступ до суду та визначається, чи була остання легітимною;

2) з'ясовується, які засоби були використані для відповідного обмеження права на доступ до суду та чи були вони мінімально обтяжливими та необхідними у демократичному суспільстві;

3) визначається, чи було розумне та пропорційне співвідношення між вжитими засобами та поставленою метою;

4) з'ясовується, чи не суперечить обмеження, що розглядається, самій сутності права, що гарантується, адже особа не може бути взагалі позбавлена права на судовий захист внаслідок обмеження, натомість завжди мають залишатися альтернативні способи захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів, якщо розгляд певних справ виключений із юрисдикції судових органів.

Одним із яскравих прикладів застосування принципу пропорційності у справах проти України є рішення у справі *Nataliya Mikhaylenkov. Ukraine*, в якому ЄСПЛ визнав положення

вітчизняного законодавства щодо неможливості особи, яка за рішенням суду визнана недієздатною, порушити перед судом питання про поновлення її в дієздатності, неправомірним обмеженням у доступі до суду, адже у попередній редакції п. 4 ст. 241 ЦПК України 2004 р. були відсутні гарантії щодо періодичного обов'язкового контролю суду за питанням поновлення осіб у дієздатності. Така ситуація, на думку ЄСПЛ, фактично позбавила заявницю права на доступ до суду, що свідчить про порушення принципу пропорційності при застосуванні обмежень права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄСПЛ. Варто зазначити, що вказане рішення стало доленосним та мало своїм наслідком внесення змін до ЦПК, пов'язаних із закріпленням низки гарантій прав недієздатних осіб при вирішенні питання про поновлення їх у дієздатності. Зокрема, йдеться про можливість зазначених осіб самостійно подавати заяви про поновлення їх у дієздатності (ч. 4 ст. 300 ЦПК), строковість дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною (ч. 5 ст. 300 ЦПК) та неможливість автоматичної пролонгації дії такого рішення (ч.ч. 7-9 ст. 300 ЦПК).

Іншим прикладом використання принципу пропорційності для аргументації обмеження процесуальних прав у практиці ЄСПЛ є рішення у справі *Tsezarandothersv. Ukraine*, в якому порушувалося питання щодо необхідності забезпечення права на доступ до суду на непідконтрольній уряду України території. Як відомо, після початку «антитерористичної операції» до законодавства були внесені зміни та юрисдикція судів у непідконтрольних областях була передана відповідним судам у сусідніх областях на території, що була підконтрольна Україні. Невдовзі всі соціальні виплати в населених пунктах Донецької та Луганської областей, що були не підконтрольні Україні, були призупинені. У зв'язку із зазначеним заявники у цій справі скаржилися на порушення їх права на доступ до суду, передбаченого п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, адже вони не могли оскаржити до суду рішення про призупинення їх соціальних виплат, оскільки суди були переміщені з території озброєного конфлікту.

Відмовляючи у задоволенні скарги у цій справі у частині порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, ЄСПЛ підкреслив, що нездатність судів, розташованих у місті, де проживають заявники, розглянути їх позови, є результатом озброєного конфлікту в області, не підконтрольній уряду. Зважаючи на зазначене, питання полягає не у тому, що влада держави-відповідача навмисно «обмежила» реалізацію прав заявників на доступ до суду. Передусім постає питання про те, чи вжила держава-відповідач усі доступні їй засоби для організації своєї судової системи таким чином, який би зробив права, гарантовані ст. 6 ЄКПЛ, ефективними на практиці у світлі встановленого принципу, відповідно до якого ЄКПЛ розрахована на гарантування практичних та ефективних, а не теоретичних та ілюзорних прав. ЄСПЛ визнав, що національні органи влади вжили заходів, які від них очікувалися, для забезпечення належного функціонування судової системи, зробивши її доступною для жителів території, що не була підконтрольна Уряду. За відсутності будь-яких доказів того, що особисте становище заявників не давало їм змоги скористатися цією системою, ЄСПЛ дійшов висновку, що неможливість заявників звернутися до суду у своєму місті не порушила саму сутність їх права на доступ до суду. Обмеження цього права існувало внаслідок озброєного конфлікту в області, що не була підконтрольна Уряду, і, беручи до уваги об'єктивні перепони, з якими стикнулися органи влади України, таке обмеження не було явно неспівмірним.

Крім того, остання практика ЄСПЛ дозволяє виокремити додаткові критерії оцінки легітимності обмежень права на доступ до суду, що застосовуються до судів вищих інстанцій. Так, у справі "*Zubacv. Croatia*" ЄСПЛ зазначив, що у тих випадках, коли оцінюються встановлені законодавством обмеження *ratione valoris* доступу до судів вищих інстанцій, ЄСПЛ також повинен враховувати додаткові фактори, а саме:

- 1) передбачуваність обмежень;
- 2) на кого саме – заявника або державу-відповідача – мають покладатися негативні наслідки помилок, допущених під час провадження, які призвели до того, що заявнику було

відмовлено у доступі до суду найвищої інстанції;

3) чи можна стверджувати, що ці обмеження були пов'язані з «надмірним формалізмом».

Зазначене свідчить про еволюційне тлумачення класичного тесту на пропорційність у практиці ЄСПЛ у справах про визначення легітимності обмежень права на доступ до суду. З огляду на це, на відповідність принципу пропорційності мають бути оцінені не лише обмеження права на доступ до суду на рівні першої інстанції, однак і фільтри касаційного оскарження, закріплені у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві, що в контексті права на справедливий судовий розгляд мають розглядатися як обмеження права на доступ до Верховного Суду як суду найвищої інстанції.

Варто зауважити, що вищенаведені приклади ілюструють підхід ЄСПЛ до застосування принципу пропорційності у випадках оцінки легітимності обмеження права на доступ до суду, проте використання цього принципу не обмежуються зазначеною проблемою, адже тест на пропорційність використовується і при оцінці легітимності винятків із усності, публічності судового розгляду, а також інших гарантій права на справедливий судовий розгляд. У такому розумінні можна говорити про те, що пропорційність є універсальним мірилом легітимності правообмежень під час відправлення правосуддя в цивільних справах, що потребує ґрунтовного дослідження в контексті загальновизнаного принципу верховенства права.

T. Tsuvina

APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY FOR DETERMINING THE LEGITIMITY OF THE LIMITATION OF THE RIGHT TO ACCESS THE COURT IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The paper examines the principle of proportionality as an inalienable requirement of the rule of law and one of the basic principles (principles) of civil justice. The author, on the basis of an analysis of the rules of procedural law and practice of the European Court of Human Rights, makes theoretical and legal study of the principle of proportionality at various stages of civil justice.

Keywords: proportionality, right to access to court, European Court of Human Rights, rule of law, procedural rights.

УДК 346.26-049.5

Шелухін О. М.

ПРО ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У тезах висвітлено теоретичні підходи щодо визначення поняття економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Охарактеризовано сутність та складові економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Обґрунтовано важливість теоретичного та практичного визначення поняття та сутності економічної безпеки як об'єкту захисту від конкурентів.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності, система безпеки підприємств, об'єкт захисту від конкурентів.

Теоретична база досліджень в області економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, проблем формування теорії та методології економічної безпеки, системи безпеки підприємств, технік і технологій забезпечення безпеки досить повно почала розвиватися в монографіях українських вчених: О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, В. В. Прохорової, В. І. Франчука, О. В. Мороза, Н. П. Карачин, А. А. Шияна, С. В. Філіппової, С. А. Нізяєвой, Л. В. Гнилицькою, Н. І. Зубка, Н. А. Лисенко, Н. В. Белощкурский і ін. [1-3].

Практично кожна робота вищевказаних вчених починається з визначення понятійного апарату, в тому числі і з формування авторського визначення поняття «економічна безпека суб'єктів господарювання (підприємництва)».

У кожному визначенні, що наводиться авторами, можна умовно виділити наступну структуру:

- з'ясування суті поняття (своєрідне стан, стан ефективного використання ресурсів; захищеність діяльності підприємства, його потенціалу та інтересів; комплекс різних процесів і норм тощо);

- визначення об'єктів впливу на економічну безпеку (внутрішні та зовнішні загрози, фінансово-господарська діяльність);

- досягаються цілі (стабільне функціонування, виживання і пристосування, розвиток і вдосконалення).

Таким чином, при визначенні поняття «економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності», на думку всіх дослідників цього поняття, існує суб'єкт впливу, внутрішня структура, взаємодія з навколишнім середовищем.

На наш погляд, найбільш повне визначення поняття «економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності», з точки зору вчених-економістів, було синтезовано Т. Б. Ігнашкіною і А. Л. Шатохіною в роботі «Економічна безпека підприємства та його трактування в наукових працях», а саме: під економічною безпекою підприємства потрібно розуміти власний стан самого підприємства, що характеризується наявністю конкурентних переваг, які досягаються ефективним використанням існуючих власних і залучених некорпоративних ресурсів, своєчасним впровадженням комплексу заходів з метою захисту своєї господарської діяльності для максимального досягнення поставлених цілей в короткостроковому і довгостроковому періоді в умовах постійної зміни навколишнього середовища [4].

Розглядаючи поняття «Економічна безпека суб'єктів господарювання» з урахуванням правової науки і практики, необхідно взяти до уваги визначення, дане О. Н. Громовою, яка розуміє цю дефініцію як забезпечення сталого функціонування суб'єктів господарювання шляхом мінімізації загроз різних типів і походження, захист їх законних інтересів від протиправних посягань, недопущення втрати прав власності на майно, необхідне для здійснення статутної діяльності; неприпустимість знищення майна, розголошення, втрати, витоку, перекручування або знищення комерційної інформації, порушення роботи технічних засобів. Саме це визначення ми вважаємо базовим, в подальшому будемо використовувати в нашому дослідженні [5].

Мінімізації підлягають загрози, що походять від:

- збільшення майнової диференціації населення і підвищення рівня бідності, що веде до порушення соціального миру і суспільної злагоди;

- деформованість структури економіки держави;

- нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів;

- криміналізації суспільства і господарської діяльності;

- політичної обстановки, пов'язаної з триваючим збройним конфліктом.

Вищенаведений огляд розвитку доктринальних понять «безпека», «економічна безпека» та «економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності» ґрунтувався на наукових дослідженнях в області економіки і політики, з точки зору правових наук ці поняття практично не розглядалися. Як виняток ми можемо відзначити роботи Н. І. Камліка «Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект», О. В. Міт'яй «Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні», О. Н. Громової «Правове забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання» та бібліографічний покажчик «Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні», який був розроблений в електронному вигляді в Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки [5-8].

Таким чином, питання економічної безпеки суб'єктів господарювання виявилися найменш розробленими в юридичному плані – як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Багато українських правознавців і підприємців до останнього часу не розуміють і недооцінюють ступінь важливості цієї проблеми, не мають чітких уявлень про те, що

повинно стати об'єктом захисту від конкурентів, недружніх суб'єктів і злочинних організацій.

Список використаної літератури

1. Кириченко О. А., Денисенко М. П., Сідак В. С. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи (теоретико-методологічний аспект): монографія. Київ : ІМБ Університету «КРОК», 2010. 412 с.

2. Лисенко Н. О., Білошкурська Н. В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки агропромислових підприємств: монографія. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. 257 с.

3. Уманців Ю. М. Механізм економічної політики: Навчальний посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 436 с.

4. Ігнашкіна Т. Б., Шатохін А. Л. Економічна безпека підприємства та її трактування у наукових працях. *Забезпечення економічної безпеки виробничих систем за умов розвитку конкуренції*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький національний університет. 2013. URL: http://mev.khnu.km.ua/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_umov_rozvitku_konkurenciji/33-1-0-176.

5. Громова О. Н. Правовое обеспечение защиты экономической безопасности субъектов хозяйствования: дис.... канд.юрид.наук: 12.00.04/ Київ: МАУП, 2015. 203 с.

6. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. Київ : Вид-во «Атіка», 2007. 432 с.

7. Митяй О. В. Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні: навчально-методичний посібник. Умань : ПП Жовтий, 2013. 128 с.

8. Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажчик. URL: http://194.44.187.2/eljournal/1/Prawowe_sabespetsche.pdf.

O. Shelukhin

ON THE CONCEPT OF ECONOMIC SAFETY OF BUSINESS ENTITIES

The article deals with theoretical approaches to the definition of the concept of economic security of business entities. The essence and components of economic security of business entities are characterized. The importance of theoretical and practical definition of the concept and essence of economic security as an object of protection from competitors is substantiated.

Keywords: safety, economic safety, economic security of subjects of entrepreneurial activity, enterprise security system, object of protection from competitors.

УДК 349.3 (477):061.1ЄС

Яригіна Є.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У тезах увага приділена новаціям в сфері соціальної політики України. Окремо розглянуто та вивчено досвід європейських країн (Іспанія, Швеція, Норвегія тощо) щодо відпусток у зв'язку з вагітністю й пологами. Зроблено висновок про доцільність впровадження такого механізму, як надання батькові відпустки по догляду за новонародженою дитиною.

Ключові слова: соціальна політика, європейська міждержавна інтеграція, інтеграційні процеси, Європейський Союз.

З огляду на обрання нашою країною європейського вектору розвитку, а пріоритетною складовою процесу інтеграції адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС, Співтовариство) слід розуміти, що для ефективного правотворення та правозастосування документів Співтовариства необхідно розробити механізм узгодження приписів нормативної бази нашої держави і документів ЄС.

Приступаючи до висвітлення питання, передусім наголосимо, що науковці адаптацію

законодавства України до законодавства ЄС визначають як процес приведення національних законів та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire*. Проте не варто спрощено підходити до цього, тобто зводити лише до того, що загальноприйняті норми європейського законодавства мають стати частиною вітчизняного завдяки перенесенню або включенню їх до вітчизняних актів. Адаптація передусім передбачає обов'язкове створення реальних умов для їх застосування, а також запровадження і використання дієвих інструментів їх дотримання і втілення в життя, тобто реалізації на практиці. Усе наведене стосується і соціального законодавства України. Інакше кажучи, загальноприйняті норми європейського соціального законодавства не тільки мають стати частиною вітчизняного, а й посприяти створенню в Україні оновленої системи соціального забезпечення європейського рівня. Звісно, це не можливо без активізації законотворчого процесу в галузі соціального забезпечення [1, с. 26].

Крім того, останнім часом у центрі уваги як влади демократичних держав (зокрема, і законодавчих органів), так і світової спільноти (науковців, громадських організацій тощо) питання реалізації і дотримання прав людини. Наведене підтверджує актуальність обрання теми дослідження, а саме встановлення нових механізмів підвищення соціального захисту сімей з дітьми, а також змінення і вдосконалення соціальної політики щодо сімей з дітьми.

Важливою складовою системи заходів, спрямованих на захист сім'ї в цілому, материнства і дитинства зокрема є відпустка у зв'язку з вагітністю й пологами і виплата допомоги. Як відомо, підставою для призначення допомоги виступає особливий стан жіночого організму, пов'язаний з виконанням нормальної фізіологічної функції – пологів. У нашій державі, спираючись на медичний висновок, жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю й пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів – 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів. Тривалість такої відпустки обчислюється сумарно і становить 126 календарних днів (140 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів) [2, ст. 18].

Законодавець, як видно, диференційовано підходить до встановлення тривалості до- й післяпологової відпустки, беручи за критерії наступні чинники: стан здоров'я жінки, кількість дітей, а також певні зовнішні чинники, пов'язані із середовищем, у якому проживає жінка.

Відзначимо, що відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці № 103 «Щодо охорони материнства» (1952 г.), ратифікованої Україною, відпустка по материнству повинна становити не менше 14 тижнів.

Заслугове на увагу й ідею батьківської відпустки, яку підтримують у Фонді ООН у сфері народонаселення. Експерти Міжнародного валютного фонду, спираючись на дослідження, відзначають, що чоловіки, які використовують відпустки і більше беруть участь у вихованні дітей, поводяться в житті менш ризиковано, у них кращий психологічний стан, вони довше живуть. Звісно, ця ідея не нова. Батьківська відпустка є обов'язковою в майже 25 країнах Європи, вона вважається інструментом просування відповідального батьківства й підвищення рівня залучення саме батька в процес виховання і розвитку дітей. Можливість отримання такої відпустки передбачена в законодавстві багатьох європейських країн. Наведемо приклади.

Іспанія. Іспанським мамам надається 6 тижнів (42 дні) обов'язкової післяпологової відпустки. Якщо після цього часу жінки хочуть повернутися на роботу, батько може піти у відпустку до 10 тижнів. І батькові, і матері виплачується 100% зарплати (Швеція). У цій країні така відпустка становить 480 днів, причому батько повинен провести зі своєю дитиною не менше 2 місяців. Решту (14 місяців) у відпустці перебуває мати, або батьки ділять її між собою на свій розсуд (Норвегія). Тривалість такої відпустки складає 46 тижнів зі збереженням 100% зарплати або 56 тижнів з виплатою 80% зарплати. Щоб нарахували ці виплати, під час вагітності жінці необхідно відпрацювати 6 місяців. Держава надає 2 тижні додаткової, повністю оплачуваної відпустки батькові, щоб побути із сім'єю після

народження дитини (Ісландія). В Ісландії частка чоловіків, які доглядають за своїми дітьми, становить 90%. Згідно з ісландським законодавством чоловік, у якого народилася дитина, може отримати відпустку на 3 місяці нарівні з жінкою. Протягом цього часу йому виплачується допомога в розмірі 80% від його середнього заробітку. Таким чином, обидва батьки можуть перебувати з дитиною в перші місяці її життя. До цієї відпустки матерям і батькам додатково надається ще одна 3-місячна відпустка. Батьки самі вирішують, хто буде сидіти з дитиною, а хто працювати (Португалія). Матерям надається 4 місяці післяпологової відпустки. Батько за законом зобов'язаний провести з дитиною 5 днів в оплачуваній відпустці. За порушення свого обов'язку на батька накладається штраф (Австрія). Умови надання відпустки батьку регламентує Федеральний закон про відпустку батька. Він починається не раніше 8 тижнів після народження малюка. Надається відпустка по досягненню дитиною 2 років за умови узгодженої часткової зайнятості.

Тому, як бачимо, відпустка батька по догляду за дитиною поступово набирає поширення по всій Європі. Законодавець і, урешті-решт, держава цих країн таким чином сприяють тому, щоб обидва батьки перебували з дитиною в перші місяці її життя.

Дуже вчасним є, на наш погляд, зареєстрований у Верховній Раді України проект Закону про внесення змін до статті 17 Закону України «Про відпустки» (щодо оплачуваної відпустки батькові при народженні дитини) від 27.02.2019 р. Законопроектом пропонується доповнити вказану статтю новою частиною, якою передбачено надання права чоловіку оформити 10 календарних днів відпустки із збереженням заробітної плати у зв'язку з народженням дитини. Запропоновані зміни до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» не вимагатимуть додаткових витрат із Державного бюджету України.

Прийняття цього законопроекту забезпечить гендерну рівність щодо залучення батьків до виховання новонародженої дитини, закріпить механізм реалізації права на отримання материнської та батьківської відпусток, а також позитивно вплине на репродуктивні наміри населення.

До сказаного варто додати, що основними пріоритетами європейської соціальної політики сьогодні є підтримка молоді, забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам, а також підтримка підходу, орієнтованого на життєвий цикл. Отже, як бачимо, у контексті європейської інтеграції Україна потребує нової концепції соціальної держави.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що на шляху до становлення як соціальної і правової державі Україні багато чого ще треба зробити. Передусім варто детальніше вивчити європейські механізми надання батькові відпустки по догляду за новонародженою дитиною, обрати оптимальний з урахуванням ментальних і етнічних особливостей варіант.

Список використаної літератури

1. Тищенко О. В. Ефективне соціально-забезпечувальне законодавство запорука соціальної безпеки України. *Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів*: тези доповідей II Всеукр. наук.-практ. конф. м. Київ, 26 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 211-212.

2. Про відпустки: Закон України від 02.11.1996 р. № 504/ 96 – ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997, № 2, Ст. 4.

E. Yarigina

SOCIAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EURO-INTEGRATION PROCESSES

The thesis focuses on innovations in the field of social policy of Ukraine. The experience of European countries (Spain, Sweden, Norway, etc.) regarding pregnancy and childbirth leave is examined separately and studied. The conclusion is made on the feasibility of introducing such a mechanism as granting a parent leave for the care of a newborn child.

Keywords: social policy, European interstate integration, integration processes, European Union.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У тезах висвітлено актуальні питання правового регулювання часу відпочинку. Зазначено теоретичні підходи щодо специфіки правового регулювання часу відпочинку. Проаналізовано міжнародні стандарти регулювання трудових відносин.

Ключові слова: *правове регулювання часу відпочинку, відпустка, Європейський Союз, стандарти правового регулювання трудових відносин, Рекомендації Міжнародної організації праці.*

Конституція України – основний закон нашої держави, який закріплює права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Зокрема, право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення (стаття 43 Конституції). Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Відповідно, кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час (ст. 45 Конституції України). Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом [1].

На сьогодні в Україні правове регулювання часу відпочинку є актуальною проблемою як з точки зору науки, так і практики. Необхідно зазначити, що для ефективної реалізації цього права потрібен досконалий правовий механізм.

Питання правового регулювання часу відпочинку розглянуто у працях: В. С. Венедіктова, В. Л. Гейхмана, Л. П. Геращенко, Л. Я. Гінцбурга, Г. С. Гончарової, С. О. Іванова, М. І. Іншина, Л. І. Лазор, Р. З. Лівшиця, Ю. П. Орловського, А. Ю. Пашерстніка, О. С. Пашкова, В. І. Прокопенка, О. І. Процевського та ін. Та попри всі їх роботи, кількість питань правового регулювання часу відпочинку в сучасних умовах не зменшилась, навіть, навпаки, зросла у зв'язку зі значними змінами в різних сферах життя суспільства.

Відпустка – це встановлена законом, колективним договором або трудовим контрактом певна кількість календарних днів безперервного відпочинку, які надаються працівникові роботодавцем у календарному році з оплатою або без оплати їх зі збереженням місця роботи (посади) за працівником на цей час. Основні ознаки відпустки:

- вільний від роботи час;
- протягом її тривалості працівник звільняється від виконання трудових обов'язків;
- цей час установлюється законом, колективним договором (угодою) або двостороннім трудовим договором;
- вона має відповідну тривалість у календарних днях;
- за працівником зберігається місце роботи;
- за останнім зберігається середня заробітна плата.

Щорічна відпустка – це проміжок часу (основна і додаткова відпустка), протягом якого працівник звільняється від виконання своїх трудових обов'язків та який він має право використовувати для відпочинку або задоволення власних потреб і надається один раз на рік.

Додаткову відпустку слід розглядати як частину щорічної, що надається за роботу в шкідливих і важких умовах праці або за особливий характер останньої тривалістю, встановленою трудовим законодавством України. Відповідно до статті 2 та 6 Закону України «Про відпустки» право на відпустки мають громадяни України, які перебувають у трудових

відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи. Іноземні громадяни та особи без громадянства, які працюють в Україні, мають право на відпустки нарівні з громадянами України. Право на відпустки забезпечується: гарантованим наданням відпустки визначеної тривалості із збереженням на її період місця роботи (посади), заробітної плати (допомоги) у випадках, передбачених Законом «Про відпустки»; заборонаю заміни відпустки грошовою компенсацією, крім випадків, передбачених у статті 24 Закону «Про відпустки» та статті 83 Кодексу законів про працю. Що ж стосується часу відпочинку – це регламентоване трудовим законодавством і локальними нормативними актами право кожного працюючого на проміжок часу, що надається роботодавцем, протягом якого людина звільняється від виконання своїх трудових обов'язків і який вона може використовувати на власний розсуд [3].

На сьогодні велике значення для правового регулювання часу відпочинку мають Рекомендації Міжнародної організації праці (МОП) – спеціалізованої міжнародної установи, заснованої з метою міжнародного співробітництва для забезпечення тривалого миру та ліквідації соціальної несправедливості шляхом поліпшення умов праці. Її створено 28 червня 1919 року під час проведення Паризької мирної конференції в рамках Версальського мирного договору разом із Лігою Націй. Ці рекомендації повинні враховуватися всіма демократичними державами у врегулюванні на національному рівні права на відпочинок.

Наприклад, Рекомендації щодо умов праці молодих людей, зайнятих на підземних роботах на шахтах та копальнях № 125 від 23.06.1965, Рекомендації МОП щодо літніх працівників № 162 від 23.06.1980, Рекомендації МОП щодо надомної праці № 184 від 20.06.1996, Рекомендації МОП № 93 «Про оплачувані відпустки в сільському господарстві» від 04.06.1952 р. встановлюють мінімальну тривалість оплачуваної відпустки.

Основні аспекти захисту права на відпочинок закріплені у законодавстві Європейського Союзу на міжнародному рівні, а також на рівні локального законодавства країн-членів ЄС, оскільки невід'ємною частиною правового доробку ЄС є стандарти правового регулювання трудових відносин. Час відпочинку у праві ЄС визначається через обмеження робочого часу. Зокрема, цим питанням присвячена Директива Європейського Парламенту і Ради 2003/88/ЄС від 04.10.2003 р. про деякі аспекти організації робочого часу.

Слід зазначити, що у сфері праці та трудових відносин країн-членів ЄС діє не тільки національне трудове законодавство цих держав, але й норми, що прийняті на рівні ЄС його органами. Діяльність ЄС щодо правового регулювання трудових відносин спрямована на забезпечення працівників певними мінімальними гарантіями у відносинах між працівником та роботодавцем, які виникають між ними відповідно до трудового договору.

Тривалість робочого часу у більшості країн складає, як правило, 8 годин. Неробочі дні встановлюються виходячи з особливостей соціально-економічного розвитку держави. Що ж стосується часу відпусток, то для більшості країн характерним є надання часу на відпочинок не для дозвілля, а в цілях усебічного розвитку особистості. Україна відстає у питаннях розвитку часу на відпочинок від зарубіжних країн, зокрема щодо тривалості щорічної оплачуваної відпустки. При цьому наше законодавство занадто громіздке та недосконале.

Отже, наша держава значно відстає від зарубіжних країн у питаннях розвитку часу на відпочинок. Беручи до уваги євроінтеграційні спрямування України та пов'язаний із цим процес гармонізації трудового законодавства України з правом Європейського Союзу, виникає потреба у збільшенні тривалості мінімальної щорічної оплачуваної відпустки з 24 до 28 календарних днів.

На думку автора, при проектуванні нового Трудового кодексу України є необхідність диференціації строку та порядку надання відпусток залежно від стажу роботи працівника на підприємстві, його службової посади, віку та інших фізіологічних характеристик.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971.
3. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.
4. Рекомендація щодо умов праці молодих людей, зайнятих на підземних роботах у шахтах та копальнях № 25: Рекомендація Міжнародної організації праці від 23.06.1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_076.
5. Рекомендація щодо літніх працівників № 162: Рекомендація Міжнародної організації праці від 23.06.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_089.
6. Рекомендація щодо надомної праці № 184: Рекомендація Міжнародної організації праці від 20.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_100.
7. Рекомендація щодо оплачуваних відпусток у сільському господарстві № 93: Рекомендація Міжнародної організації праці від 26.06.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_234.

A. Bulda

LEGAL REGULATION OF THE RETURN TIME UKRAINE'S LEGISLATION AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The theses deal with the issues of legal regulation of leisure time. The theoretical approaches concerning the specifics of the legal regulation of resting time are indicated. The international standards of regulation of labour relations are analyzed.

Keywords: legal regulation of rest time, vacation, European Union, standards of legal regulation of labour relations, Recommendations of the International Labour Organization.

УДК347.955

Воробель У. Б.

ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІДМОВОЮ У ВІДКРИТТІ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

В тезах висвітлено актуальні питання повернення судового збору у зв'язку з відмовою у відкритті касаційного провадження в цивільній справі на ґрунті огляду та аналізу застосування норм цивільного процесуального кодексу України та Закону України «Про судовий збір» в судовій практиці України.

Ключові слова: *судовий збір, повернення судового збору, відмова у відкритті касаційного провадження в цивільній справі, Закон України «Про судовий збір».*

Однією з підстав повернення судового збору, передбаченою п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» [1], є відмова у відкритті провадження у справі в суді першої інстанції, апеляційного та касаційного провадження у справі.

Згідно ч. 2 ст. 394 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2] суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо: 1) касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню; 2) є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від поданої раніше касаційної скарги на це саме судові рішення; 3) є постанова про залишення касаційної скарги цієї особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення; 4) скаргником у термін, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на касаційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на касаційне оскарження визнані судом неповажними; 5) суд у порядку, передбаченому ч. 4, 5 ст. 394 ЦПК України, дійшов висновку, що касаційна скарга є необґрунтованою.

Відповідно до ч. 4 ст. 394 ЦПК України у справі з ціною позову, що не перевищує п'ятисот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (крім справ, які відповідно до ЦПК України розглядаються за правилами загального позовного провадження), а також у випадку оскарження ухвали (крім ухвали, якою закінчено розгляд справи) суд може визнати

касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо: 1) Верховний Суд вже викладав у своїй постанові висновок щодо питання правильного застосування норми права, порушеного в касаційній скарзі, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення у відповідності з таким висновком; 2) правильне застосування норми права є очевидним і не викликає розумних сумнівів щодо її застосування чи тлумачення. Окрім цього, суд відмовляє у відкритті касаційного провадження з перегляду ухвали про повернення заяви позивачеві (заявникові), про розгляд скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця, якщо рішення касаційного суду за наслідками розгляду такої скарги не має значення для формування єдиної правозастосовчої практики.

Питання про відкриття провадження у вищезазначених справах вирішує суддя-доповідач. У випадку, якщо суддя-доповідач дійде висновку, що подана касаційна скарга є необґрунтованою, вирішення питання про відкриття провадження здійснюється постійною колегією суддів, до складу якої входить суддя-доповідач. Провадження відкривається, якщо хоча б один суддя зі складу колегії дійшов висновку про необхідність його відкриття. Якщо жоден суддя зі складу колегії не дійде висновку про необхідність відкриття касаційного провадження через необґрунтованість скарги, колегія суддів постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження (ч. 5 ст. 394 ЦПК України).

Якщо з першими чотирма підставами відмови у відкритті касаційного провадження в контексті повернення судового збору на практиці не виникають труднощі, то остатня підстава не є такою однозначною. Ще за попередньої редакції цієї підстави відмови у відкритті касаційного провадження, яка звучала як: «касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи» (п. 5 ч. 4 ст. 328 ЦПК України в редакції чинній до 15.12.2017 р.), як у науковців, так і у практиків виникали сумніви щодо можливості застосування у цьому випадку інституту повернення судового збору.

Так, наприклад, Науково-консультативна рада при Вищому адміністративному суді України в узагальненому висновку з питань застосування п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» однозначно вказала, що відмова у відкритті провадження з підстави, передбаченої п. 5 ч. 5 ст. 214 Кодексу адміністративного судочинства (надалі – КАС) України (в редакції чинній до 15.12.2017 р. ця підстава звучала як: «касаційна скарга є необґрунтованою та викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи»), є касаційним переглядом справи, а тому судовий збір у випадку такої відмови не повертається [3].

Таку ж правову позицію зайняв і Верховний Суд України, зазначивши, що за змістом п. 5 ч. 4 ст. 328 ЦПК України (у редакції, чинній до 15.12.2017 р.), вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, суддя повинен дати оцінку доводам касаційної скарги, порівняти їх з висновками судів, викладеними в судових рішеннях, і визначити, чи є необхідність перевірити висновки судів на підставі матеріалів справи. Такі дії судді не є чисто процесуальними діями, перелік яких міститься в інших пунктах ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», інших пунктах ч. 4 ст. 328 ЦПК України (в редакції чинній до 15.12.2017 р.) і ч. 5 ст. 214 КАС України (в редакції чинній до 15.12.2017 р.), і потребують оцінки обґрунтованості доводів касаційної скарги у порівнянні з висновками судів у судових рішеннях. А відтак вимоги п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» не можуть бути застосовані у випадку відмови у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п. 5 ч. 4 ст. 328 ЦПК України (у редакції, чинній до 15.12.2017 р.) [4]. Аналогічна позиція викладена у рішеннях Верховного Суду України у постанові від 16 червня 2015 року (справа № 21-619a14) [5] та від 29 березня 2016 року (справа № 808/6080/14) [6].

Хоча з таким трактуванням можливості застосування п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» у випадку відмови у відкритті касаційного провадження з цієї підстави погоджувались не усі. Наприклад, частина членів тої ж самої Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України, зокрема В. П. Базов, В. М. Бевзенко,

О. В. Прудивус, М. Д. Савенко, Є. А. Усенко, М. І. Цукран, звернула увагу на те, що ст. 214 Кодексу адміністративного судочинства України (у редакції, чинній до 15.12.2017 р.) регулює питання прийняття касаційної скарги судом касаційної інстанції, а не порядок касаційного перегляду, тому постановлення ухвали на підставі цієї статті означатиме вирішення питання щодо відкриття провадження у справі. Інакше кажучи, ця стадія є процесуальним етапом, який передує безпосередньому розгляду касаційної скарги судом касаційної інстанції. На цьому етапі суддя-доповідач здійснює первинний аналіз касаційної скарги, оскільки без цього не можна вирішити питання про можливість подальшого руху справи. Однак, такий аналіз, незалежно від його результатів та висновків, у будь-якому випадку не є переглядом справи по суті, який може бути розпочатий лише після відкриття касаційного провадження. Окрім цього, КАС України не допускає касаційного перегляду справи одноособово суддею, а відтак вважати, що відмова у відкритті провадження у справі суддею-доповідачем на підставі п. 5 ч. 5 ст. 214 КАС України (у редакції, чинній до 15.12.2017 р.) є касаційним переглядом та грубою помилкою. У зв'язку з цим, вони дійшли висновку про можливість застосування п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» у разі відмови у відкритті касаційного провадження з цієї підстави [7].

Та попри те, що підстава, передбачена п. 5 ч. 2 ст. 394 ЦПК України, у новій редакції зазнала значних змін, фактично закріпивши зміст поняття «обґрунтованість касаційної скарги», викликає побоювання постання у майбутньому нових дискусій щодо можливості застосування інституту повернення судового збору у випадку відмови у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п. 5 ч. 2 ст. 394 ЦПК України, хоча б з огляду на двоетапність самої процедури розгляду питання про відмову у відкритті касаційного провадження з цієї підстави, а також приналежність остаточного вирішення цього питання до компетенції колегії суддів, а не судді-доповідача, як за інших підстав відмови у відкритті касаційного провадження.

На наш погляд, під час вирішення питання можливості застосування положень п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» у випадку відмови у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п. 5 ч. 2 ст. 394 ЦПК України, суду слід виходити з того, що сплата платником судового збору має тягнути для нього вчинення судом певних юридично значущих дій щодо розгляду та вирішення справи по суті. У разі ж відмови суду, у випадках чітко передбачених законодавством, приступати до здійснення таких дій, і компенсація витрат за їх здійснення не може стягуватись з платника судового збору. У цьому випадку судовий збір виконує роль своєрідного «авансу», котрий і підлягає поверненню платнику у зв'язку з відсутністю юридично значущих для платника судового збору дій, а відповідно і витрат, котрі були б понесені судом, у процесі розгляду та вирішення справи по суті.

Тому слід визнати слушною наявну судову практику повернення судового збору при відмові у відкритті касаційного провадження у випадку встановлення судом необґрунтованості касаційної скарги в порядку, передбаченому цивільно-процесуальним законодавством.

Так, наприклад, Верховний Суд, керуючись п. 5 ч. 2 ст. 394 ЦПК України, відмовив у відкритті касаційного провадження у справі за позовом публічного акціонерного товариства комерційного банку «ПриватБанк» до ОСОБА_4 про стягнення заборгованості за кредитним договором за касаційною скаргою представника ОСОБА_4 – ОСОБА_5 – на постанову апеляційного суду Харківської області від 22 грудня 2017 року [8]. А згодом своєю ухвалою задовольнив заяву представника ОСОБА_1 – ОСОБА_2 про повернення судового збору [9].

Як бачимо, можливість повернення судового збору у зв'язку з відмовою у відкритті касаційного провадження (п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір») обумовлена самою правовою природою судового збору, відповідно до якої сплата платником судового збору має тягнути для нього вчинення судом певних юридично значущих дій щодо розгляду та вирішення справи по суті. У разі ж відмови суду, у випадках чітко передбачених законодавством, приступати до здійснення таких дій, компенсація витрат за їх здійснення не

може стягуватись з платника судового збору.

Список використаної літератури

1. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42, 42. Ст. 492.
3. Стосовно повернення судового збору в разі відмови у відкритті касаційного провадження з підстав, передбачених пунктом 5 частини п'ятої статті 214 КАСУ: Узагальнений науково-консультативний висновок Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України. URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/pravovi_vusnovky/sud_zbir_st214/(дата звернення: 22.04.2019).
4. Постанова Верховного Суду України від 12.11.2014 р. у справі № 6-138цс14. URL: <https://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipozicii/su/6-138cs14> (дата звернення: 22.04.2019).
5. Постанова Верховного Суду України від 16.06.2015 р. у справі № 21-619а14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46570816> (дата звернення: 22.04.2019).
6. Постанова Верховного Суду України від 29.03.2016 р. у справі № 808/6080/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57312181> (дата звернення: 22.04.2019).
7. Окремі висновки членів Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України, надані до Узагальненого науково-консультативного висновку Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України «Стосовно повернення судового збору в разі відмови у відкритті касаційного провадження з підстав, передбачених пунктом 5 частини п'ятої статті 214 КАСУ». URL: http://vasu.gov.ua/nkr/pravovi_vusnovky/sud_zbir_st214/(дата звернення: 22.04.2019).
8. Ухвала Верховного Суду від 01.03.2018 р. у справі № 640/12564/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73000963> (дата звернення: 22.04.2019).
9. Ухвала Верховного Суду від 06.06.2018 р. у справі № 640/12564/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74550427> (дата звернення: 22.04.2019).

U. Vorobel

RETURN OF JUDICIAL COURSE IN CONNECTION WITH DISCLAIMER IN OPENING CASCADE PROCEEDINGS IN CIVIL LIFE

The theses highlight the urgent issues of the return of the court fee in connection with the refusal to open the cassation proceedings in a civil case on the basis of review and analysis of the application of the norms of the Civil Procedural Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On court fee» in the judicial practice of Ukraine.

Keywords: court fee, return of court fee, refusal to open cassation proceedings in civil case, Law of Ukraine «On court fee».

УДК 349.3:364.6

Жамбровський В. Р.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

У тезах висвітлено особливості правового регулювання надання державної соціальної допомоги. Проаналізовано законодавство із зазначених питань. Охарактеризовано порядок та умови призначення державної соціальної допомоги залежно від її виду.

Ключові слова: державна соціальна допомога, суб'єкти отримання державної соціальної допомоги, соціальний захист, житлова субсидія, Міністерство соціальної політики України.

Актуальність даної теми полягає в тому, що в нашій державі є певні категорії людей, котрі потребують соціальної допомоги. Оскільки Україна є соціальною правовою державою та гарантує соціально незахищеним категоріям населення допомогу відповідно до ст. 1 та ст. 46 Конституції України, громадянам нашої держави потрібно бути обізнаними з нормативно-правовою базою регулювання такої допомоги [1].

Теоретичні та практичні аспекти правового регулювання державної соціальної допомоги знайшли відображення в наукових працях таких вчених: М. Д. Бойка, Н. Б. Болотіної, В. Я. Бурака, П. Д. Пилипенка, С. М. Синчука, І. М. Сироти та інших.

Метою дослідження є відображення та аналіз нормативно-правових актів щодо правового регулювання державної соціальної допомоги.

Соціальна допомога – це складова соціального захисту, що гарантується Конституцією України. Згідно зі ст. 46 Основного Закону соціальний захист полягає у гарантуванні права на забезпечення (у матеріальній чи натуральній формі або соціальне обслуговування) у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. Таким чином, можна сказати, що з матеріальної точки зору під державною соціальною допомогою розуміють грошові одноразові чи періодичні виплати, які передбачені певним законодавчим актом відповідно до виду соціальної допомоги за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, особам, які в результаті настання соціально негативних явищ втратили джерело доходів або їх дохід не відповідає розміру прожиткового мінімуму, понесли додаткові витрати або наділені спеціальним правовим статусом [2].

Отже, ключовими суб'єктами отримання державної соціальної допомоги можна вважати: пенсіонерів, осіб з інвалідністю, дітей, позбавлених батьківського піклування, людей, які втратили роботу, а також, що передбачено іншими законами, сім'ї з дітьми, малозабезпечені сім'ї та особи, які не мають права на пенсію, внутрішньо переміщені особи та інші особи, передбачені законом.

Отже, як бачимо, ця тема безпосередньо пов'язана з соціально-демографічною ситуацією в країні. На нашу думку, слід вказати відомості, що знаходяться в відкритому доступі, для детального ознайомлення. За даними Державної служби статистики станом на 1 січня 2019 року в Україні наявне населення складає 42 мільйони 153 тисячі 201 особи без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя [3]. За даними Пенсійного фонду України у країні чисельність пенсіонерів приблизно дорівнює 11,5 мільйона, із них: по інвалідності – 1,4 млн. осіб, у разі втрати годувальника – 646 тис. осіб та за віком – 8,7 млн. осіб, але варто відмітити, що інформація надана без даних Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини Луганської та Донецької областей, які тимчасово не підконтрольні українській владі [4].

Варто звернути увагу на суб'єктів, котрі надають соціальні послуги. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» – це підприємства, установи, організації та заклади незалежно від форми власності та господарювання, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги [5]. Оскільки тема статті стосується державної допомоги, слід зазначити державні організації, котрі надають таку допомогу: Міністерство соціальної політики України, а також підвідомчі йому органи, такі як: Пенсійний фонд України, Державна служба зайнятості, Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, Державна служба України з питань праці та інші.

Сьогодні державна соціальна допомога характеризується наступними ключовими ознаками:

- джерело фінансування – кошти державного бюджету України та кошти місцевих бюджетів;
- право призначення допомоги не залежить від страхового стажу та трудової діяльності, що є відмінністю від соціального страхування;
- коло суб'єктів та умови отримання державної допомоги чітко вказані в законодавчій базі;
- розмір державної соціальної допомоги призначається, як правило, у співвідношенні з прожитковим мінімумом, який призначається кожного року прийняттям нового Закону «Про Державний бюджет України»
- має адресний характер;

– має певні обмежувальні строки виплати, встановлення яких обумовлено в законодавстві подіями, наприклад, адресна допомога студентам на період навчання, які мають статус внутрішньо переміщеної особи;

– можливість отримувати декілька видів соціальної допомоги.

Варто звернути увагу на умови та порядок призначення соціальної допомоги. Це безпосередньо залежить від виду соціальної допомоги. Розберемо на прикладі призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми. Цей вид державної допомоги регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» (далі – Порядок). Відповідно до цього порядку встановлюються головні умови, згідно з якими потрібно призначити цей вид допомоги, тобто у зв'язку: з вагітністю та пологами; з народженням дитини; з усиновленням дитини; з доглядом за хворою дитиною (дитиною з інвалідністю); з статусом опікуна чи піклувальника; з статусом матері-одиначки [6].

Щодо порядку призначення соціальної допомоги, важливо вказати, що він різний та залежить від умови призначення. Розглянемо на прикладі допомоги при усиновленні дитини. Цей вид допомоги призначається згідно зі ст. 39 Порядку особі, яка всиновила дитину з переліку дітей-сиріт або дітей, що були позбавлені батьківського піклування, при цьому є громадянином України, що постійно проживає на території України. Щоб отримати соціальну допомогу в цьому випадку потрібно звернутися до органу соціального захисту населення для написання заяви, причому при собі треба мати паспорт для посвідчення особи (усиновлювача), свідоцтво про народження дитини (копія), судові рішення про усиновлення дитини (копія) та написати заяву, що затверджена Мінсоцполітики України, але також варто особливо звернути увагу на приписи ст. 41 Порядку, де вказано, що звернутися можна лише в 12-місячний період з дня набрання законної сили рішення про всиновлення дитини [6].

Допомога при усиновленні дитини в Україні є такою як і допомога при народженні першої дитини станом на 1 січня 2019 року така допомога складає 41280 грн. згідно з Законом України «Про державний бюджет України на 2019 рік». Виплата здійснюється одноразово в сумі 10320 грн. Щомісячна виплата складає 860 грн. Усі виплати проводяться з розрахунку на одну дитину [7].

Цікавим на сьогодні є й інститут отримання житлових субсидій, який став користуватися попитом у простих українців з другої половини 2014 року. Станом на 04.03.2019 житлова субсидія – це вже готівкова допомога державою малозабезпеченим верствам населення при сплаті за ці послуги. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання надання житлових субсидій населенню у грошовій формі» першими «живі» кошти для оплати комунальних рахунків за лютий отримують пенсіонери, які одержують пенсію 4 березня. Тим, у кого є пенсійна картка, субсидія буде зарахована на неї. Тим, у кого немає – додому принесе працівник Укрпошти [8].

Житловими субсидіями держава відшкодовує витрати на оплату:

– комунальних послуг – постачання та розподілу електричної енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, послуг з постачання та розподілу природного газу, централізованого водовідведення, поводження з побутовими відходами, постачання теплової енергії;

– житлові послуги;

– внесків за встановлення, обслуговування та заміну вузлів комерційного обліку;

– за абонентське обслуговування для споживачів комунальних послуг, що надаються у багатоквартирних будинках за індивідуальними договорами;

– витрат на управління багатоквартирним будинком, в якому створено об'єднання співвласників багатоквартирного будинку [9].

Слід зазначити, що не все населення України використовує природний газ як вид палива для опалення, тому для сімей, які використовують тверде паливо, а для приготування їжі скраплений газ, передбачено надання субсидії для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива один раз на рік [9].

Механізм оформлення житлових субсидій є не складним. Для отримання державної допомоги у сплаті житлово-комунальних послуг необхідно заповнити відповідну заяву та декларацію про доходи за встановленими формами. Для отримання допомоги можна звернутися самостійно до місцевих управлінь праці та соціальної політики, мешканцям сільської місцевості – до сільських та селищних рад. Також можна надіслати рекомендованим листом до органів соціального захисту населення за місцем проживання або відправити через Інтернет, всі дані є у відкритому доступі.

Протягом 10 днів з моменту отримання документів соціальна установа письмово повідомить про рішення з приводу надання допомоги та її розміру.

Також важливим нововведенням Мінсоцполітики є перевірка наявності субсидії в мережі Інтернет на відповідному сайті.

Отже, соціальна допомога – це складова соціального захисту, яка полягає у гарантуванні права на забезпечення (у матеріальній чи натуральній формі або соціальне обслуговування) у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Варто відмітити, що законодавець створив необхідний фундамент законодавчої бази для правового регулювання цих правовідносин, що підтверджується сьогодні наявністю великого переліку державної допомоги соціально незахищеним особам (деякі були висвітлені в статті), де умови та порядок призначення є різним відповідно до обставин, що склалися (усиновлення чи вагітність). Цей вид допомоги безпосередньо залежить від економічного стану в країні, оскільки спирається на матеріальну складову, а також характеризується призначенням, що не залежить від страхового стажу та трудової діяльності, адресністю, наявністю обмежувальними строками виплати та фінансуванням одночасно з державного та місцевих бюджетів.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Н. Вознюк. До питання про поняття та види державних соціальних допомог. *Історико правовий часопис*. 2014. №2. С. 64-69.

3. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2019 року та середня чисельність у 2018 році. *Державна служба статистики*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ds/kn/kn_u/kn1218_u.html.

4. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 01.01.2019 (форма № 5-ПФ): *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/387109-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2019-forma-5-pf/>.

5. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 358.

6. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1751. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-p>.

7. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 р. № 2629 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.

8. Деякі питання надання житлових субсидій населенню у грошовій формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1176. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-nadannya-zhitlovih-subsidij-naselennyu-u-groshovij-formi>.

9. Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2014-p>.

V. Zhambrovsky

LEGAL REGULATION OF STATE SOCIAL ASSISTANCE

The paper deals with the peculiarities of the legal regulation of the provision of state social assistance. The legislation on these issues is analyzed. The procedure and conditions for the appointment of state social assistance depending on its type are described.

Keywords: state social assistance, subjects of receiving state social assistance, social protection, housing subsidy, Ministry of Social Policy of Ukraine.

УДК 349.2:340.13

Київ А. О.

КОДИФІКАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У тезах висвітлено проблемні питання кодифікації трудового законодавства України. Проаналізовано норми чинного законодавства із зазначених питань. Зосереджено увагу на аналізі норм проекту Трудового кодексу України. Зазначено позитивні аспекти та перспективи кодифікації.

Ключові слова: кодифікація трудового законодавства, систематизація джерел трудового права, Кодекс законів про працю України, проект Трудового кодексу України, базові принципи правового регулювання трудових відносин.

Відповідно до статті 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Згідно з чинним законодавством кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом [1].

Слід звернути увагу, що для ефективності правового регулювання цих та інших питань виникає потреба упорядкованості нормативно-правових актів, які діють у нашій державі. Систематизація законодавства характеризується наявністю такої форми, як кодифікація, результатом якої є прийняття кодифікованих нормативно-правових актів. Кодифікація полягає у створенні нового нормативно-правового акту, що узагальнює і систематизує правове регулювання. Кодифікаційний акт містить найбільш значущі норми чинних актів, а також нові норми, розроблені з урахуванням соціально-економічних умов і потреб практики. Цим і пояснюються така увага й такі сподівання на прийняття нового Трудового кодексу України, покликаного створити єдину законодавчу основу регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, орієнтовану на умови сьогодення.

Питанням систематизації трудового законодавства присвячені праці таких вчених, як С. М. Гусаров, М. І. Іншин, С. М. Прилипко, Н. М. Хуторян, М. М. Якименко, П. В. Ясько, О. М. Ярошенко та ін. Слід звернути увагу, що попри зацікавленість темою, упродовж тривалого часу не було вирішено багатьох важливих та в той же момент спірних питань.

Метою статті є дослідження проблематики систематизації джерел трудового права України та вироблення відповідних рекомендацій.

Трудове право є однією з провідних галузей сучасного права України. Для того щоб трудове законодавство було здатне здійснювати регулювання суспільного життя у сфері трудових відносин, воно повинно бути якісним. Тобто, трудове законодавство повинно відповідати соціальним, економічним і політичним реаліям сьогодення. Адже якість трудового законодавства впливає на задоволення потреб працівників і роботодавців, а також суспільства і держави. Для ефективного правового регулювання суспільно-трудова відносин, що виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку з безпосередньою діяльністю людей у процесі праці, виникає потреба у постійному оновленні та вдосконаленні нормативно-правових актів трудового законодавства.

Необхідно зазначити, що особливе місце в системі законодавства про працю посідає

кодифікований нормативний акт – Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (далі – КЗпП). Сьогодні з певними змінами Кодекс зберігає чинність на території України.

Крім зазначеного КЗпП, який не включає, на жаль, норми, що регулюють відносини з вирішення колективних трудових спорів, та практично не регулює відносини зайнятості та працевлаштування, існують такі нормативно-правові акти, як: Закон України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 року № 3356-XII, Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 року № 2862-VI, Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року № 5067-VI, Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 року № 504/96-ВР, Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 року № 2694-XII, Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 року № 108/95-ВР, Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998 року № 137/98-ВР, Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 року № 1045-XIV, Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 року № 5026-VI та інші. Слід зазначити, що існування цих законів поряд з КЗпП не сприяють системному розумінню трудового законодавства і зменшують роль КЗпП у системі трудового законодавства [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

Насамперед, необхідність дослідження проблем кодифікації трудового законодавства України визначається потребою якісного та ефективного законодавства у сфері суспільно-трудових відносин. Потрібно зауважити, що робота над розробленням нового кодифікованого акта у сфері трудового права триває вже багато років. Декілька проектів Трудового кодексу України проходили перше читання у Верховній Раді України. У 2015 році в першому читанні Верховна Рада України востаннє ухвалила проект Трудового кодексу України, за прийняття якого проголосували 258 народних депутатів при необхідних 226. Один зі співавторів документа народний депутат Людмила Денісова зазначила, що з пострадянських країн лише Україна не прийняла нового трудового кодексу. Проте, останнім часом Верховна Рада України активізувала роботу над доопрацюванням проекту Трудового кодексу України. Зокрема, Комітетом з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради 15.03.2017 було розглянуто порівняльну таблицю до проекту Трудового кодексу України (далі – пТКУ) законопроект № 1658, який готується до другого читання. Відомо, що загалом, до законопроекту подано майже 1900 поправок та пропозицій від народних депутатів України.

Структура пТКУ складається з книг, глав та статей і він є більшим за обсягом порівняно з Кодексом законів про працю (1971 р.). Проект налічує 385 статей, а чинний сьогодні Кодекс законів про працю України – 265 статей. У проекті сформульовано базові принципи правового регулювання трудових відносин, які відповідають статусу правової, демократичної і соціальної держави, нормам міжнародного права і Європейській практиці саме запропоновані сучасні правові принципи та розвинуті відповідно до них норми становлять відмінність проекту від КЗпП радянського типу. Проте залишається істотна проблема – поряд з кодифікованим трудовим законом діють спеціальні закони. Зокрема, Проектом комплексно не регулюються відносини зайнятості та працевлаштування, відносини соціального діалогу, колективно-договірні відносини, відносини з вирішення колективних трудових спорів [13].

Звісно, розробка нового Трудового кодексу України – справа важка. Це обумовлено рядом обставин, зокрема, складністю соціально-економічного становища в країні, неясністю його перспективи (адже Кодекс розробляється на тривалий час) [12]. Трудовий кодекс України має стати домінуючим законодавчим актом, що регулює трудові та інші пов'язані з ними відносини всіх осіб, які працюють за трудовим договором. Крім того, він повинен відігравати основну роль у соціально-трудої сфері як закон прямої дії, що дозволить вимагати відповідності Кодексу всіх законів, регулюючих працю спеціальних суб'єктів. Проблема, яку необхідно вирішити в новому Кодексі, – досягнення поєднання інтересів

працівників і роботодавців при забезпеченні належного захисту прав та інтересів працівників і створенні ефективного виробництва. Такий захист не повинен бути надмірним і перешкоджати розвитку виробництва, створенню нових робочих місць, а також ставати на заваді працевлаштуванню осіб, які шукають роботу. Новий Трудовий кодекс має стимулювати розвиток економіки, що, своєю чергою, створить умови для реального забезпечення вищезазначених норм [13].

Слід зауважити, що важливим елементом законотворчої техніки, який істотно впливає на якість і доступність кодексу, є вмiле використання відсилань до інших нормативно-правових актів та інших статей цього ж кодексу. Кодекс був би ідеальним, коли б його статті можна було розуміти без звернення до інших правових норм. На жаль, практика попередніх кодифікацій трудового права свiдчить, що зовсім уникнути відсилань не вдається. А інколи їх використання є просто необхідним. Конкретні відсилання, як внутрішні, так і зовнішні, слід оцінити позитивно, хоч у користуванні кодексом, що містить відсилання, є певні незручності, особливо, коли кодекс відсилає до іншого нормативно-правового акта, який не завжди легко відшукати. Одним із завдань здійснення кодифікації трудового законодавства є зведення до мінімуму регулювання трудових відносин підзаконними актами, підняття значення закону, насамперед Трудового кодексу. Підзаконні акти повинні прийматися тільки на виконання законів. Вони не можуть встановлювати нових обов'язків працівників, зменшувати їх права, надані законом.

На підставі викладеного, можна зробити наступні висновки:

1. Трудове право, як і кожна галузь права, потребує якісного та ефективного законодавства. Тобто, трудове законодавство повинно відповідати соціальним, економічним і політичним реаліям сьогодення. Адже якість трудового законодавства впливає на задоволення потреб працівників і роботодавців, а також суспільства і держави. Таким чином, виникає потреба у постійному оновленні та вдосконаленні нормативно-правових актів трудового законодавства. Найкращим способом вдосконалення трудового законодавства є його кодифікація, а саме: розробка і прийняття кодифікованого нормативно-правового акту – Трудового кодексу України, в якому статті можна було б розуміти без звернення до інших правових норм.

2. Проект Трудового кодексу України є більшим за обсягом порівняно з КЗпП. У проекті сформульовано базові принципи правового регулювання трудових відносин, які відповідають статусу правової, демократичної і соціальної держави, нормам міжнародного права і Європейській практиці. На думку автора, необхідно вирішити наступні проблеми в новому ТКУ:

- врегулювати відносини зайнятості та працевлаштування, відносини соціального діалогу, колективно-договірні відносини, відносини з вирішення колективних трудових спорів;

- досягнути поєднання інтересів працівників і роботодавців при забезпеченні належного захисту прав та інтересів працівників і створенні ефективного виробництва.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971.

3. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.

4. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.

5. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

6. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.

7. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.
8. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121.
9. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 34. Ст. 227.
10. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
11. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 22. Ст. 216.
12. Барегамян С. Х. Регулювання конституційного права на працю в Україні нормами національного законодавства на сучасному етапі. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 9. С. 182-191.
13. Хуторян Н. М., Іншина М. І., Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Кодифікація трудового законодавства України: монографія. Харків: ФІНН, 2009. 432 с.

A. Kior

CODIFICATION OF LABOUR LAW: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

The paper deals with problematic issues of codification of labour legislation of Ukraine. The norms of the current legislation on the indicated issues are analyzed. Focus on the analysis of the norms of the draft Labour Code of Ukraine. Positive aspects and perspectives of codification are indicated.

Keywords: codification of labour legislation, systematization of sources of labour law, the Code of Labour Laws of Ukraine, the draft Labour Code of Ukraine, the basic principles of legal regulation of labour relations

УДК 349.22-055.2

Кравчук О. І.

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У тезах висвітлено питання гендерної стратегії розвитку ринку праці в Україні. Проаналізовано стан гендерної структури сучасного ринку праці в Україні. Указані організаційні та правотворчі шляхи вирішення проблем гендерної нерівності.

Ключові слова: гендерна політика, гендерні відносини, ринок праці, гендерна структура ринку праці, гендерна нерівність.

Цікавість до становища жінки в суспільстві виникла давно. «Жіночі» проблеми традиційно обумовлювалися біологічною особливістю жіночої популяції, а також історично обумовленими стереотипами соціальної політики (культурою, релігією, мораллю).

Останні десятиріччя в наукових колах з'явився новий термін «гендер», який спочатку використовувався для характеристики статусу жінки в суспільстві, а надалі адаптований традиційними суспільними науками. На сьогодні це поняття не лише увійшло у сферу гуманітарного знання, але й стало усталеною темою досліджень у європейських країнах. Це свідчить про те, що проблеми взаємовідносин між статями сприймаються як форма соціальної організації [1].

Одним із найважливіших елементів зближення України з глобальними лідерами за рівнем соціально-економічного розвитку є саме досягнення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя.

Ринок праці – це одна з базових сфер, яка породжує гендерну нерівність, і важливим елементом сучасної політики розвитку ринку праці є його подолання. Тому тема цього дослідження є актуальною, оскільки сьогодні в Україні нечітко опрацьована стратегія розвитку сучасного ринку праці, який на національному й регіональному рівнях має бути конкурентним і водночас захищати робочу силу, особливо у сфері гендерних відносин.

Узагалі, гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними

інститутами система цінностей, норм та характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [2, с. 11].

До гендерних проблем, що привертають увагу дослідників, можна віднести гендерну асиметрію на ринку праці, що виражається у вертикальній і горизонтальній сегрегації за ознакою статі; стійку кореляцію між часткою жінок, зайнятих у тій чи іншій професійній групі, і рівнем середньої оплати праці; новий «формат» суміщення жінками професійних і сімейних обов'язків тощо. Поряд із цим такий аналіз здійснюється переважно в категоріях статі, а самі гендерні особливості залишаються поза увагою.

Вияви гендерних особливостей та гендерних ролей характерні для всіх сфер суспільного життя. І ринок праці – не виняток.

Гендерні відносини являють собою яскравий приклад того, як соціальні норми засвоюються людьми і впливають на їх поведінку. Більшість учених хвилює той факт, що традиційні гендерні ролі обмежують розвиток особистості й ведуть до соціальної нерівності.

Проблема гендерної структури ринку праці є особливо важливою для пострадянських країн, де доля жінок у робочій силі ще в радянські часи досягала майже максимального рівня, а в пострадянські часи знизилася несуттєво. На рівень жіночої зайнятості та модель реалізації переваг зайнятості впливає низка факторів: економічні, соціокультурні та сімейні, ідеологічні, що є пріоритетними в аналізі жіночої зайнятості. Дослідники відзначають, що все ж таки, незважаючи на значні зміни в українському суспільстві, існує моностатєва монополія на певні види діяльності, є переважно «чоловічі» та «жіночі» професії, поглиблюється диспропорція в посадовій ієрархії[3].

Основою методичних підходів до дослідження гендерних проблем у соціально-економічній сфері є аналіз гендерних диспропорцій на ринку праці, зокрема економічної активності зайнятості, диференціації заробітної плати, гендерного дисбалансу у сфері прийняття рішень [4].

Аналіз законодавства України свідчить, що воно в цей час містить ряд антидискримінаційних положень і створює певні передумови для рівноправності. Водночас експертні оцінки свідчать, що реальна ситуація в Україні значно відрізняється від офіційно задекларованої [5].

Потрібно визнати, що опинитися на тій чи іншій посаді можна лише відповідаючи вимогам роботодавця. Це означає, що майже провідним регулятором у розподілі чоловіків та жінок на ринку праці є вимоги до посад у тих чи інших сферах, які містять у собі елементи маскуліності чи фемінності.

Дійсно, сучасний ринок праці затребує на ті чи інші позиції людей із рисами маскуліності (що може визначати домінування в цих сферах чоловіків) та фемінності (що може визначати домінування жінок). Поряд із цим можна виокремити також і сфери, у яких ці риси рівною мірою затребувані, що свідчить про андрогінність окремих сфер життєдіяльності суспільства. До першої категорії можна віднести будівництво (86 % маскуліних маркерів в оголошеннях про вакансії), державне управління (81,0 %), правоохоронні органи (67,8 %) та сфера ІТ (62,0 %). Поряд із цим до неї можна віднести також галузі промисловості та транспорту, де маркери маскуліності переважають, але не критично (55 % та 49 % відповідно).

Поряд із таким маркеруванням виявляють також фемінне маркерування. Як свідчать результати, до таких сфер належать сьогодні перш за все галузь освіти та науки (75 % фемінних маркерів). Такий стан справ, на наш погляд, визначається не тільки функціями, які виконуються освітою, а й умовами праці: відносно вільний графік роботи, який важливий більше для жінок, рівень оплати праці, який недостатній для чоловіків як тих, хто за гендерними стереотипами має забезпечувати сім'ю тощо.

За даними дослідження, очевидно, що сфери на ринку праці, які маркеруються як маску

ліні, переважають над тими, які маркеруються як фемінні.

Проте все ж таки слід відзначити окремі сфери, які можна маркерувати як андрогінні. До них сьогодні належать: культура та мистецтво (95 % оголошень містять приблизно в рівній долі маркери маскуліності і фемінності); банківська та страхова справа (90 %), торгівля (86 %), зв'язок (77,5 %), сільське господарство (65 %), медицина (65 %), сфера послуг (60,5 %).

Дослідження ринку праці показали, що гендерна нерівність у сфері зайнятості в Україні має місце, проте вона не має дуже вираженого дискримінаційного характеру, але зумовлює потребу в проведенні гендерної політики, яка має бути спрямована на подолання гендерної професійної сегрегації. Під час вирішення цієї проблеми необхідно виходити із сучасних економічних і соціальних умов, а не використовувати «шаблони» зарубіжних країн, що практикується на сьогодні.

Видається доречним підкреслити, що західна соціальна політика вже досить давно щільно вивіряє створення рівних прав і рівних можливостей у сфері зайнятості з досягненням рівних можливостей у всіх сферах життєдіяльності і, насамперед, майже рівним розподілом батьківських обов'язків. У соціальній політиці Європейського Союзу присутня переорієнтованість із переважного забезпечення рівності в громадянських правах чоловіків і жінок до рівного ставлення до чоловіків і жінок на ринку праці через забезпечення їх рівними можливостями в суспільному житті в цілому.

Підводячи підсумок, можна сказати, що жінки в Україні дійсно досі стикаються з перешкодами на шляху реалізації їх законних прав у сфері зайнятості. Для вирішення існуючих проблем у сфері жіночої зайнятості в Україні необхідно вживати заходів, які б сприяли зменшенню значущості стереотипної оцінки працівника. У цьому може допомогти ефективна система соціальних гарантій, що передбачає залучення жінок до оплачуваної праці, створення методів тестування знань і рівня кваліфікації людини, яка приймається на роботу, що дозволить виключити вплив стереотипних установок окремих особистостей. Необхідна розробка нових нормативних актів, які спрямовані на подолання гендерної нерівності в усіх сферах суспільного життя.

Список використаної літератури

1. Чухим Н. Д. Гендер та гендерні дослідження в ХХ столітті. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n17texts/chuhym.htm>.
2. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 10-29.
3. Малес Л. В. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 109-131.
4. Купець О. В. Комплексний гендерний підхід на ринку праці України та роль державної служби зайнятості. Міжнар. бюро праці, Група техн. підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центр. і Сх. Європи. Київ: МБТ, 2010.
5. Скорик М. М. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: «К.І.С.», 2004. 536 с.

О. Kravchuk

GENDER RELATIONS ON THE MARKET OF UKRAINE'S LABOR

The thesis addresses the issues of the gender strategy of the labour market development in Ukraine. The state of the gender structure of the modern labour market in Ukraine is analyzed. The organizational and law-making ways of solving problems of gender inequality are indicated.

Keywords: gender policy, gender relations, labour market, gender structure of the labour market, gender inequality.

УДК 349.22:331.108.6

Кічата К. Г.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У тезах висвітлено окремі питання правового регулювання дисципліни праці в Україні

та зарубіжних країнах. Охарактеризовано зміст трудової дисципліни. Вказано на ефективні види дисциплінарних стягнень у сучасних умовах розвитку ринкових відносин з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: *правове регулювання дисципліни праці, трудове законодавство, трудові правовідносини, трансформація правового регулювання трудового розпорядку на підприємстві; дисциплінарні санкції, дисциплінарна відповідальність.*

Національне право будь-якої країни – результат конкретного історичного розвитку, традицій і культури, взаємин у суспільстві і державі. Найважливішою складовою практично кожної правової системи є трудове законодавство. Саме воно відображає ступінь розвитку соціальної складової економіки країни. Про рівень розвитку країни можна судити по тому, які нормативно-правові умови створені, зокрема, для здійснення трудових функцій.

Особливе місце у процесі належить систематизації нормативно-правових актів, що регулюють дисципліну праці та використання зарубіжного правового досвіду при розробці та прийнятті нових правових норм. Метою вдосконалення та систематизації законодавства з дисципліни праці є стабілізація правопорядку у сфері трудових правовідносин, а також забезпечення ефективності взаємовідносин між сторонами трудового договору.

Проблемам правового регулювання дисципліни праці приділяли увагу такі вчені: Н. Б. Болотіна, Л. П. Грузінова, О. С. Іванов, М. І. Іншин, С. І. Кожушко, С. М. Прилипко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та інші. Але багато питань у цій сфері залишаються невирішеними.

У трудовому праві «дисципліна праці» розглядається в чотирьох аспектах:

1. Як інститут трудового права. Дисципліна праці – є сукупністю правових норм, що регулюють внутрішній трудовий розпорядок та визначають трудові обов'язки сторін трудового договору, а також методи забезпечення виконання цих обов'язків.

2. Як принцип трудового права. Передбачає обов'язок працівників дотримуватися дисципліни праці і право роботодавців вимагати від працівників виконання тільки тих обов'язків, які зумовлені чинним законодавством, локальними актами та трудовим договором.

3. Як елемент трудових правовідносин. Полягає в обов'язку працівника підпорядковуватися дисципліні праці даного виробництва, його внутрішньому трудовому розпорядку.

4. Як фактична поведінка. Трудова дисципліна як фактична поведінка – це стан і рівень дотримання трудових обов'язків працівниками на конкретному підприємстві, в установі, організації.

Зміст трудової дисципліни складають об'єктивна та суб'єктивна сторони. Об'єктивна сторона – певний порядок, без якого не може існувати підприємство. Цей порядок у певній частині регулюється нормами трудового права і формується як особлива специфічна частина правопорядку, що пристосована до умов виробництва і діє в межах даного підприємства у вигляді внутрішнього трудового розпорядку. Суб'єктивна сторона – виконання обов'язків і здійснення прав сторонами трудових правовідносин. Учинення працівником дисциплінарного проступку, реалізація роботодавцем дисциплінарного повноваження та обов'язок порушника трудової дисципліни понести покарання також належать до суб'єктивної сторони дисципліни праці. Дотримання трудової дисципліни забезпечується шляхом створення необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, заохоченням за сумлінну роботу.

Правове регулювання дисципліни праці на сучасному етапі здійснює велика кількість джерел. Правові норми з дисципліни праці містяться у чинному Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП), у законах, що мають комплексний характер (наприклад, закон «Про державну службу», закон «Про прокуратуру» тощо), у багатьох уставах, положеннях та інших нормативних актах. Таке різноманіття правових джерел ускладнює практику та ефективність регулювання дисципліни праці на сучасному етапі. Тому систематизація

вітчизняного законодавства з дисципліни праці є однією з актуальних проблем на сьогодні [2; 3; 4].

На сучасному етапі в європейських країнах відбувається серйозна трансформація правового регулювання трудового розпорядку на підприємстві. Сьогодні у країнах з розвинутою ринковою економікою внутрішній розпорядок на виробництві не зводиться лише до мір з підтримання певного порядку. Зараз формується новий інститут трудового права, який можна назвати «забезпечення трудового розпорядку на виробництві», що містить у собі: регулювання дисципліни праці; забезпечення комфортного психологічного клімату на виробництві.

Цей правовий підхід заслуговує на увагу. Він дозволяє розглядати як дисциплінарну провину працівника заподіяння ним шкоди особистим немайновим правам інших працівників або роботодавця. Тобто заподіяння образи колегам по роботі, зневажлива поведінка у колективі, розповсюдження недостовірних відомостей (наклепу) тощо будуть підставою притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. На нашу думку, вказаний правовий підхід доцільно врахувати вітчизняному законодавцеві. Слід зазначити, що підстави та порядок притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності у зарубіжних країнах базуються на певних законодавчих приписах.

Умови застосування дисциплінарної відповідальності до працівника у зарубіжних країнах не мають суттєвих відмінностей від національного трудового законодавства. На думку автора, необхідно передбачити в українському трудовому праві норму, згідно з якою у колективному договорі може бути вказаний перелік працівників, протиправна поведінка яких поза робочим часом здатна нанести шкоду репутації роботодавця і тому є підставою для застосування дисциплінарного стягнення [5].

Необхідно зазначити, що у багатьох країнах робиться розмежування між дисциплінарним проступком і проступком, що впливає з нормального застосування принципів трудового договору. Наприклад, якщо працівник відсутній на роботі один день за будь-якої причини, відмова роботодавця виплатити зарплату за цей день являє собою застосування принципу взаємності, властивого договору про найм, і не може розглядатися як дисциплінарне стягнення. Так само, якщо працівник заподіяв шкоду своєму наймачеві, вимога роботодавця сплатити компенсацію за шкоду є питанням виконання договірних зобов'язань працівника; у цьому випадку відшкодування шкоди також не може розглядатися як дисциплінарне покарання.

Перелік дисциплінарних санкцій, що може застосовувати роботодавець до працівника, у більшості країн, вказаний у законодавстві. Такими стягненнями є: зауваження, догана, зниження посади або відмова підвищити за посадою, відсторонення від роботи із втратою заробітної плати (інколи зі збереженням), штраф, дисциплінарне звільнення, тобто звільнення без попередження та без виплати вихідної допомоги. Із вказаного переліку заслуговують на увагу дисциплінарне відсторонення від роботи та штраф. Дисциплінарне відсторонення від роботи, є тимчасовим одностороннім припиненням трудового договору роботодавцем, що ніби виключає працівника із числа працюючих на підприємстві й у такий спосіб позбавляє його можливості одержувати зарплату. Цей акт дозволяє роботодавцеві мати свободу маневру відносно часу, на який відстороняється від роботи працівник. На наш погляд, такий вид дисциплінарного стягнення може бути дуже корисним та ефективним в умовах ринкових відносин. Таким чином, вважаємо за доцільне передбачити таку санкцію у національному трудовому законодавстві. Але при цьому чітко встановити, за які саме дисциплінарні правопорушення може застосовуватися таке стягнення, а також встановити законом максимальний строк дисциплінарного відсторонення [5].

Дисциплінарні штрафи. Використання штрафів як міри покарання є можливим за наявності двох умов: обмеження законодавством максимальних розмірів штрафу; вимога використовувати суми, одержані роботодавцем за рахунок штрафів, в інтересах колективу підприємства або для благодійних цілей. Вважаємо, що використання штрафу як дисциплінарного стягнення при обов'язковому виконанні вищезазначених умов, буде

ефективним для забезпечення дисципліни праці на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні.

На підставі викладеного, можна зробити наступні висновки:

1. Правове регулювання дисципліни праці на сучасному етапі здійснює велика кількість джерел. Різноманіття правових джерел ускладнює практику та ефективність регулювання дисципліни праці. Тому, на нашу думку, систематизація вітчизняного законодавства з дисципліни праці є важливим завданням на сьогодні. А також вважаємо за потрібне закріпити у проектуванні нового Трудового кодексу України підстави та напрямки диференціації правового регулювання дисципліни праці.

2. Сьогодні в європейських країнах відбувається серйозна трансформація правового регулювання трудового розпорядку на підприємстві. У країнах з розвинутою ринковою економікою внутрішній розпорядок на виробництві не зводиться лише до мір з підтримання певного порядку. Зараз формується новий інститут трудового права, який можна назвати «забезпечення трудового розпорядку на виробництві». Він заслуговує на увагу. Підстави та порядок притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності у зарубіжних країнах базуються на певних законодавчих приписах.

3. На думку автора, для вдосконалення змісту інституту дисципліни праці доцільно запозичити досвід зарубіжних країн у цій сфері, а саме, у законодавчому порядку: передбачити виключне право роботодавця встановлювати правила внутрішнього трудового розпорядку; окреслити напрямки колективно-договірного регулювання дисципліни праці; передбачити, що заподіяння працівником шкоди особистим немайновим правам інших працівників або роботодавця є дисциплінарною провиною; розширити перелік дисциплінарних стягнень та передбачити у ньому дисциплінарне відсторонення від роботи та дисциплінарний штраф. Вважаємо, що використання зарубіжного правового досвіду та систематизація національного законодавства з дисципліни праці сприятимуть вдосконаленню правового регулювання дисципліни праці в умовах ринкових відносин.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Голос України*. 2014. № 206.
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Голос України*. 2015. № 250.
5. Дмитренко П. Трудове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 624 с.

K. Kichata

SOME ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF LABOUR DISCIPLINES IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

The theses cover certain issues of the legal regulation of the discipline of labour in Ukraine and foreign countries. It is characterized by the content of labour discipline. It is indicated on effective types of disciplinary penalties in modern conditions of development of market relations taking into account foreign experience.

Keywords: legal regulation of the discipline of labor, labour law, labour relations, transformation of legal regulation of labour regulations at the enterprise; disciplinary sanctions, disciplinary liability.

УДК 341.29:331

Козлова В. В.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА В ГАЛУЗІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАЦІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

У тезах проаналізовано міжнародно-правові акти та національні джерела в галузі регулювання міжнародної праці. Зазначено важливі правові гарантії у сфері трудової

міграції та стандарти прав людини в галузі міжнародної праці. Обґрунтовано принцип поваги прав людини як об'єкта уваги світової спільноти в галузі міжнародної праці.

Ключові слова: міжнародне співтовариство, міграція населення, міжнародна праця, міжнародно-правові акти в галузі регулювання міжнародної праці, міжнародні стандарти прав людини.

Україна є повноправним членом міжнародного співтовариства, в якому мають бути визнані та гарантовані права і свободи людини. В умовах світових процесів глобалізації та посилення міграції населення важливе значення набуває правове забезпечення прав людини в галузі міжнародної праці. Міжнародна праця для нашої держави є новим явищем, що майже повністю було відсутнім у радянські часи і на сьогодні ще не склалось. В Україні існують складнощі щодо розв'язання колізійних питань у галузі регулювання міжнародної праці, не завжди зрозуміло законодавство якої країни необхідно застосовувати для захисту трудових прав людини, що працює за межами країни. Чинні норми характеризуються наявністю суперечностей, неясностей, застарілості, що викликає необхідність теоретичних досліджень в напрямі міжнародної праці та правотворчої діяльності відповідних органів.

Питанням забезпечення прав і свобод громадян України в галузі міжнародної праці було присвячено увагу в працях таких вчених-правників як: А. Б. Венгеров, В. І. Євінтова, С. А. Іванова, І. Я. Кисельов, В. М. Корельський, І. І. Лукашук, М. М. Марченко, В. С. Нерсесянц, В. І. Олефір, О. І. Піскун, Ю. І. Римаренко, В. Є. Чіркін, С. Б. Чехович та ін.

Міжнародно-правові акти у сфері трудових правовідносин поділяються на універсальні та регіональні, які приймаються міжнародними організаціями. Так, Організацією Об'єднаних Націй, Міжнародною Організацією Праці, Міжнародною організацією з міграції, Радою Європи та іншими організаціями ухвалено низку міжнародних документів, які стосуються сфери регулювання міжнародної праці.

Одним з найбільш історично значущих документів у галузі прав людини є Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [1]. Складається з преамбули і 30 статей. У преамбулі відзначається, що визнання гідності властиве всім членам людської родини, рівних і невід'ємних прав їх є основою волі, справедливості і всезагального миру. У сфері цивільного права Декларація включила права: на життя, свободу та особисту недоторканість (ст. 3); свободу від рабства або перебування у підневільному стані (ст. 4); свободу від катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність поводження та покарання (ст. 5); визнання правосуб'єктності кожної людини, де б вона не знаходилась (ст. 6) та ін. У систему економічних і соціальних прав і свобод людини включені: право кожної людини на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави (ст. 22); право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці, на захист від безробіття; право на рівну оплату за рівну працю; право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування її самої та її сім'ї, і, при необхідності, інші засоби соціального забезпечення; право створювати профспілки і входити до них для захисту своїх інтересів (ст. 23) та ін.

У Декларації про права людини щодо осіб, що не є громадянами країни, в якій проживають (ухвалено резолюцією 40/144 Генеральної Асамблеї ООН у 1985 році), іноземці, які проживають на законних підставах на території держави, користуються, наступними правами:

– правом на умови праці, що відповідають вимогам безпеки і гігієни, на справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без винятків, зокрема, жінкам повинні гарантуватися умови праці не гірше за тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю;

– правом вступати в професійні спілки й інші організації або асоціації на власний вибір і брати участь в їх діяльності. Користування вказаним правом не підлягає ніяким

обмеженням, окрім тих, які передбачені законом та які потрібні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки або громадського порядку або для захисту прав і свобод інших;

– правом на охорону здоров'я, медичне обслуговування, соціальне забезпечення, соціальне обслуговування, освіти і відпочинок за умови, що вони виконують вимоги згідно з відповідними правилами і що це не покладає на ресурси держави надмірного тягаря [2].

Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (прийнято резолюцією 45/158 Генеральною Асамблеєю ООН у 1990 р.) відіграє важливе значення у сфері захисту прав трудящих-мігрантів [3].

Основоположним міжнародним документом, у якому закріплюється реєстр визнаних світовим співтовариством економічних та соціальних прав і свобод людини, є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий 16 грудня 1966 р. [4]. Україна ратифікувала Пакт 19 жовтня 1973 р. Уже у преамбулі Пакту країни-учасниці визнали, що згідно з Загальною декларацією прав людини ідеалу вільної людської особи, вільної від страху та нужди, можна досягти, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само як і своїми громадянськими і політичними правами. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права є міжнародним договором, тож його ратифікація будь-якою державою зумовлює виникнення у неї зобов'язання щодо дотримання та гарантування закріплених у Пакті прав і свобод людини. Природа цього зобов'язання наділяє міжнародне співтовариство компетенцією з моніторингу дотримання країнами-учасницями положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права за допомогою спеціальних механізмів, розроблених договірними сторонами та ООН [5, с. 29].

Досить важливі правові гарантії у сфері трудової міграції закладені в Конвенції МОП про працівників-мігрантів № 97 від 01.07.1949; Конвенції МОП про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей № 143 від 24.06.1975 р.; Рекомендації щодо працівників-мігрантів № 151 від 24.06.1975 р.; Європейській соціальній хартії (переглянутій) від 03.05.1996 р.; Європейській конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів від 24.11.1977 р. № ETS № 93 [6], яка почала діяти з 1 травня 1983 року, була ратифікована Україною в 2007 році з застереженням статті 28: «Україна визнає право трудящих-мігрантів на створення організацій для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, крім політичних партій та професійних спілок» [7].

У законодавстві України можна визначити наступні нормативно-правові акти в галузі регулювання міжнародної праці: Закони України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994, «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003, «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011, «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011, указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30.05.2011, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики» від 12.10.2011.

Аналіз реалізації міжнародно-правових актів з прав людини показує, що на міжнародному рівні зроблено чимало для забезпечення основних норм і стандартів прав людини, зокрема, у сфері міжнародної праці. Цьому сприяв той факт, що завдяки прийнятим міжнародним договорам з прав людини в міжнародному праві переміг принцип поваги прав людини, що, своєю чергою, внесло зміну в саму концепцію міжнародного права. Якщо раніше суб'єктами міжнародного права були тільки відносини між державами, то зараз ставлення держави до свого населення, повага його прав і свобод стає об'єктом уваги світової спільноти, його обов'язком дотримуватися визнаних міжнародних норм і стандартів прав людини.

Незважаючи на всю важливість дотримання прав людини на міжнародному рівні, слід мати на увазі, що вирішальне значення має внутрішньодержавне законодавство, його норми,

звичаї, практика. Однак чекає велика робота для того, щоб високі міжнародні стандарти зробити нормами в повсякденному житті.

Список використаної літератури

1. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. Декларація про права людини стосовно осіб, що не є громадянами країни, в якій проживають: Резолюція ООН від 13.12.1985 р. № 40/144. URL: <http://rada.gov.ua/>.
3. Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей: Конвенція ООН від 18.12.1990 р. URL: <http://rada.gov.ua/>.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: <http://rada.gov.ua/>.
5. Руднєва О. М. Міжнародні стандарти економічних та соціальних прав людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 26-33.
6. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів: Конвенція Ради Європи від 24.11.1977 р. № ETS № 93. URL: <http://rada.gov.ua/>.
7. Барегамян С. Х. Міжнародні та конституційні гарантії захисту прав громадян України в сфері міжнародної праці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. Одеса: МГУ, 2015. Том 1. Вип. 14. С. 41-45.

V. Kozlova

INTERNATIONAL LEGAL ACTS AND NATIONAL RESOURCES IN THE FIELD OF REGULATION OF INTERNATIONAL WORK OF CITIZENS OF UKRAINE

The thesis analyzes international legal acts and national sources in the field of regulation of international labour. Significant legal guarantees in the field of labour migration and standards of human rights in the field of international labour. The principle of respect for human rights as the object of attention of the world community in the field of international labour is substantiated.

Keywords: international community, population migration, international labour, international legal acts in the field of regulation of international labour, international human rights standards.

УДК 349.3:368.94

Лебедєв М. О.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ

У тезах висвітлено актуальні питання правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Проаналізовано законодавство з зазначених питань. Охарактеризовано порядок та процедуру страхування, а також розслідування нещасних випадків на виробництві. Обґрунтовано, що правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є складним процесом, котрий регулюється великою кількістю законів та підзаконних актів.

Ключові слова: правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, нещасний випадок, професійне захворювання, застраховані особи, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Актуальність теми пояснюється тим, що, на жаль, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання трапляються на підприємствах, тому правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання стосується кожного працюючого громадянина України, бо саме обізнаність з цього питання дає змогу захистити свої права людині, яка

постраждала від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання згідно чинного законодавства України.

Теоретичні та практичні аспекти з цієї теми знайшли відображення у працях таких вчених: Н. М. Внукової, В. М. Панькевича, С. М. Прилипко, Б. І. Сташкова, В. І. Успенка та інших.

Метою дослідження є відображення та аналіз чинного законодавства України стосовно загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Для розкриття теми всебічно та об'єктивно варто розпочати з розкриття термінологічної бази загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 1105-XIV), загальнообов'язкове державне соціальне страхування – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України.

Центральними поняттями, які є обов'язковими для визначення в цій темі, є нещасний випадок та професійне захворювання. Нещасний випадок – обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть [1]. Однак слід звернути увагу, що в юридичній літературі є і інші пояснення цього терміна. Щодо професійного захворювання відповідно до ст. 1 Закону № 1105-XIV визначається таке захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою [1].

Страхування від нещасних випадків є типовим правовідношенням у сфері трудової діяльності, тому варто звернути увагу на суб'єктів страхування від нещасних випадків. Такими суб'єктами є: застраховані громадяни, тобто фізичні особи, на користь яких здійснюється страхування, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи; страхувальники – роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи, а також страховик – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [1].

Пункт 7 «Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» (далі – Порядок) передбачає вимогу, що розслідування буде проводитися у разі виникнення нещасного випадку, де працівник отримав травму та вона була пов'язана з процесом виконання працівником своїх трудових обов'язків [3].

Пунктом 10 Порядку передбачено, що при одержанні повідомлення про нещасний випадок роботодавець зобов'язаний: 1) передати з використанням засобів зв'язку протягом однієї години та на паперовому носії протягом доби повідомлення про нещасний випадок: керівнику підприємства, керівнику первинної організації профспілки, Фонду соціального страхування за місцезнаходженням підприємства та іншим органам в залежності від нещасного випадку; 2) протягом доби створити комісію та провести розслідування. Порядок передбачає, що до складу комісії має входити не менше трьох осіб.

Згідно з п. 11 Порядку до складу комісії входять керівник служби охорони праці підприємства (голова комісії), представник Фонду соцстрахування, представник первинної профспілки (незалежно чи входив до складу профспілки потерпілий), а також представник підприємства. Порядок також передбачає наявність інших осіб.

Відповідно до п. 14 Порядок закріплює такі обов'язки комісії: протягом трьох робочих днів організувати обстеження місця настання нещасного випадку, за наявної можливості отримати письмові пояснення потерпілого, опитати свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб; при обстеженні місця настання нещасного випадку визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці; з'ясувати обставини і причини настання нещасного випадку; виконати перевірку медичних документів працівників

підприємства, журнал реєстрації з перевірки знань з охорони праці та виходячи з усіх фактів нещасного випадку визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом [3]. Потім встановити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також створити методичні рекомендації заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам.

У фінальній стадії розслідування комісія має скласти у п'яти примірниках акт за формою Н-5 (далі – акт за формою Н-5) та акт за формою Н-1 (далі – акт за формою Н-1) і передати їх роботодавцеві для затвердження. Акти за формою Н-5 і Н-1 підписуються головою та всіма членами комісії.

Варто зауважити на сутності складених комісією актів. Акт за формою Н-5 – засвідчує проведення розслідування нещасного випадку. Акт за формою Н-1 – засвідчує нещасний випадок, що пов'язаний з виробництвом [3].

Якщо нещасний випадок визнаний таким, що пов'язаний з виробництвом, потерпіла особа має право на призначення одноразової допомоги та щомісячну страхову виплату відповідно до Закону № 1105-XIV.

Згідно з п. 3 «Порядку призначення, перерахування та проведення страхових виплат», одноразова допомога потерпілому призначається при встановленні медико-соціальної експертизи (далі – МСЕК) стійкої втрати професійної працездатності [4], за направленням згідно з абз. 2 п. 3 Положення про «Питання медико-соціальної експертизи» Фонду соціального страхування або підприємства, де потерпілий отримав травму, суду чи прокуратури [5].

Відповідно до п.п. 3.1. вищевказаного порядку для призначення одноразової допомоги та щомісячної страхової виплати до робочого органу виконавчої дирекції Фонду подаються: заява потерпілого про призначення страхових виплат; акт за формою Н-1; акт за формою Н-5; висновок МСЕК про ступінь втрати професійної працездатності, копію трудової книжки, що повинні бути засвідчені підписом працівника Фонду соцстрахування або страхувальником, довідку про середню заробітну плату та інші документи, передбаченні цим порядком.

Варто звернути увагу на те, що чинний Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) передбачає, що потерпіла особа має право на відшкодування моральної (нематеріальної) шкоди відповідно до п.9 ч.2 ст.16, ч.1 та ч.2 ст. 23, а також ст. 1168 ЦК України [6].

Як бачимо, правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є складним процесом, котрий регулюється великою кількістю законів та підзаконних актів. Варто зазначити, що в Україні створено ефективний правовий майданчик для розслідувань нещасних випадків на виробництві, аварій та професійних захворювань, тобто бачимо, що законодавець створив фундамент для регулювання цих відносин, передбачаючи можливі випадки. Нещасний випадок на виробництві та професійне захворювання є таким явищем, що негативно відображається на здоров'ї, працездатності і навіть житті людини. Держава вживає заходи для мінімізації цього явища відповідно через органи Державної служби з питань праці та Фонду соціального страхування, але треба визнавати те, що такі явища будуть присутні і надалі, незалежно від нашої волі, бо з практичної точки зору проконтролювати все неможливо.

Список використаної літератури

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46-47. Ст. 403.

2. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.

3. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-p>.

4. Про затвердження Порядку призначення, перерахування та проведення страхових виплат: Постанова Фонду соціального страхування України від 19.07.2018 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011890-18>.

5. Питання медико-соціальної експертизи: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-п>.

6. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. 2003.

M. Lebedev

LEGAL REGULATION OF GENERAL-PUBLIC SOCIAL INSURANCE AGAINST INFRINGEMENT IN PRODUCTION AND PROFESSIONAL DISEASES

The paper covers the actual issues of legal regulation of compulsory state social insurance against accidents at work and occupational diseases. The legislation on these issues is analyzed. The procedure and procedure of insurance, as well as investigation of accidents at work are described. It is substantiated that the legal regulation of compulsory state social insurance against industrial accidents and occupational diseases is a complicated process, which is regulated by a large number of laws and by-laws.

Keywords: legal regulation of compulsory state social insurance against accidents at work and occupational diseases, accidents, occupational diseases, insured persons, the Fund of Social Insurance against Accidents at Work and Occupational Diseases of Ukraine.

УДК 346.26

Скриннікова А. О.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ: ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

У тезах висвітлено питання господарського та цивільно-правового регулювання правового статусу фізичної особи-підприємця. Проаналізовано цивільне та господарське законодавство стосовно вказаних питань. На підставі аналізу правового статусу фізичної особи-підприємця обґрунтовано підходи щодо визначення поняття. Зазначено нормативно-правове забезпечення правового статусу фізичної особи-підприємця як фундаментальну основу, наділену відповідними рисами.

Ключові слова: підприємницька діяльність, правовий статус фізичної особи-підприємця, суб'єкти господарювання, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України.

Найпростішою формою здійснення підприємницької діяльності є форма приватного підприємництва, що здійснюється фізичними особами, тобто без створення підприємств чи інших юридичних осіб. Ринкова економіка надає можливості людині, яка має бажання, знання, кошти або майно і на яку не поширюються законодавчі заборони, розпочати справу і втілити у життя своє уявлення про ефективну, прибуткову діяльність та, як наслідок, досягти матеріального добробуту [1, с. 57-58].

Питання правового статусу фізичних осіб-підприємців досліджувалося багатьма вченими – як вітчизняними, так і зарубіжними, серед яких: Т. В. Блащук, О. В. Дем'яненко, В. С. Мілаш, А. В. Панчишин, Ю. А. Петров та інші. Незважаючи на внесок, зроблений зазначеними науковцями, зміни в законодавстві та потреби часу вимагають нового комплексного підходу до визначення поняття «правовий статус фізичної особи-підприємця».

Наразі існує залежне, перш за все від науки, підґрунтя для недостатньої визначеності правового статусу ФОП у законодавчих актах. Це, в свою чергу, породжує істотні недоліки вирішення спорів, що впливають із правовідносин з участю ФОП [2, с. 63]. У зв'язку з цим, доцільним є питання з'ясування дефініції терміну «правовий статус ФОП».

На сьогодні спеціального нормативного акта, який встановлював би правовий статус ФОП, не існує. Відповідні положення щодо права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності містяться у главі 13 Господарського кодексу України, главі 5

Цивільного кодексу України та у деяких галузевих документах, що регулюють відповідний вид діяльності.

Право кожного займатися підприємницькою діяльністю, не забороненою законом, гарантується ст. 42 Конституції України [3]. Згідно з ч. 1 ст. 55 Господарського Кодексу України [4] суб'єктами господарювання визначаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав і обов'язків), мають відокремлене майно й несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Саме до суб'єктів господарських відносин належать громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці [4].

У роз'ясненнях Міністерства юстиції України від 14.01.2011 року зазначається, що статус ФОП – це юридичний статус, який засвідчує право особи на здійснення підприємницької діяльності, а саме: самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, здійснюваною суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Право на здійснення підприємницької діяльності має фізична особа з повною цивільною дієздатністю, тобто така, що досягла повноліття. Єдиною умовою реалізації права на підприємницьку діяльність і головним етапом легалізації господарської діяльності особи є її державна реєстрація. Порядок реєстрації ФОП визначається Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [6].

Ст. 51 Цивільного кодексу України зазначає, що до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб. Це означає, що ФОП в деякій мірі прирівняні у правовому статусі до юридичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності. Вони наділені таким же обсягом цивільних прав та обов'язків, що їх мають юридичні особи при здійсненні своєї підприємницької діяльності [7]. Так, наприклад ФОП, так само, як і юридичні особи мають право наймати працівників, зобов'язані у передбачених законом випадках одержати ліцензію на здійснення певних видів діяльності, сплачувати податки та інші обов'язкові платежі, вести облік результатів своєї підприємницької діяльності. Так само законодавство України не передбачає виокремлення майна, яке використовується підприємцем для здійснення підприємницької діяльності, із загальної маси належного цьому громадянину майна. Так, відповідно до ч. 2 ст. 128 Господарського кодексу України та ст. 52 Цивільного кодексу України ФОП відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернене стягнення. Також ФОП, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, не лише своїм особистим майном, але і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна [4; 7].

Із викладеного вище можна зробити висновок, що правовий статус ФОП характеризується простою, в порівнянні з юридичними особами, процедурою державної реєстрації і діяльності; відсутністю установчих документів та статутного капіталу; можливістю здійснення підприємницької діяльності без залучення найманої праці. Однак ФОП несе повну відповідальність за свою діяльність.

Досить часто постає проблема розмежування статусу фізичної особи-підприємця від фізичної особи, яка не є підприємцем. Суть даного відмежування необхідно вбачати в такому понятті як ціль вчинення даного правочину, тобто якщо виникає спір щодо суб'єкта, який придбав товар (або як споживач, або як підприємець), то його вирішення лежить у площині з'ясування характеру обліку, наступної поетапної реалізації отриманого чи передбаченого правового результату. Те саме необхідно робити і у складніших ситуаціях, тобто при придбанні товарів чи послуг, які наділені властивістю подвійного призначення, тобто як для власного споживання, так і для підприємницької діяльності. Розмежування відбувається за

такою ознакою, як систематичність підприємницької діяльності, яку уподібнюють до постійності, регулярності, професійності роботи. Однак варто відзначити, що обов'язково визнаних кількісних критеріїв не встановлено жодним нормативно-правовим актом [8, с. 14]. Правовим статусом, який підтверджує право особи на зайняття підприємницькою діяльністю є саме статус фізичної особи-підприємця. Щодо самої господарської діяльності її основними ознаками можна виділити такі: регулярність, постійність, незалежність, ініціативність, власний ризик, а метою – отримання прибутку та очікуваних та бажаних результатів у економічній та соціальній сферах. Проте, варто зазначити, що сам правовий статус фізичної особи-підприємця жодним чином не дискредитує права, обов'язки, свободи чи інтереси особи, які випливають з її право- та дієздатності у цивільному праві.

Статус фізичної особи громадянин змінити не може, оскільки він не пов'язаний з його обсягом право- чи дієздатності, або ж іншими факторами, а може втратитися лише зі смертю особи. Дійсно, громадянин може бути позбавлений статусу суб'єкта підприємництва, проте на статус фізичної особи це жодним чином не може вплинути. Також доречно відмітити, що за жодних умов особа-підприємець не може набути статусу юридичної особи, оскільки, відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України, в ролі юридичної особи може виступати не громадянин, а саме організація, яка створюється та повинна бути зареєстрована відповідно до встановленої процедури, передбаченої законом [7].

На відміну від Цивільного кодексу, в якому вживається термін «фізична особа-підприємець», в Господарському кодексі вживається термін «громадянин-підприємець» (наприклад, в ст. 128 ГК). Але ст. 129 ГК визнає право на здійснення підприємницької діяльності в Україні також за іноземцями і особами без громадянства [4]. Таким чином, можна зробити висновок, що Господарський кодекс загалом визнає право фізичної особи на підприємницьку діяльність в Україні незалежно від громадянства.

Проаналізувавши законодавчі акти та думки вчених стосовно певних характеристик правового статусу фізичної особи-підприємця, можна надати таку його дефініцію як концептуальне, системне та цілісне поняття, яке встановлює права та обов'язки, інтереси та свободи особи, що встановлені та гарантовані державою, яка проявляє ініціативу в розвитку економічної політики держави, здійснюючи самостійну, ініціативну, систематичну на власний ризик господарську діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку та за свою діяльність несе відповідальність.

Отже, роль правового статусу фізичної особи-підприємця є надзвичайно великою і специфічною порівняно з іншими суб'єктами трудових правовідносин. Правовий статус фізичної особи-підприємця наділений особливими рисами і має унікальне значення. Загальнотеоретичне дослідження понятійного апарату правового статусу фізичної особи-підприємця дозволяє розуміти фундаментальну основу останнього і сприяє з'ясуванню його нормативно-правового забезпечення.

Список використаної літератури

1. Старцева О. В. Підприємство право: підручник. Київ: Істина, 2005. 600 с.
2. Ротань В. Правовий статус фізичної особи-підприємця. *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 63-66.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
5. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства: Роз'яснення Мін'юсту України від 14.01.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-11>.
6. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

8. Майданик Р. Проблеми правового становища фізичних осіб-підприємців. *Юридична газета*. 2006. № 9 (69). С. 14-16.

A. Skrunnikova

LEGAL STATUS OF PHYSICAL PERSON: BUSINESS AND CIVIL LEGAL REGULATION

The article covers the issues of economic and civil legal regulation of the legal status of an individual entrepreneur. The civil and economic legislation concerning these issues is analyzed. Based on the analysis of the legal status of the individual entrepreneur, approaches to the definition of the concept are substantiated. The normative-legal provision of the legal status of a physical person-entrepreneur as a fundamental basis, endowed with appropriate features is indicated.

Keywords: entrepreneurial activity, legal status of a physical person-entrepreneur, business entities, the Civil Code of Ukraine, the Commercial Code of Ukraine.

УДК 346.545/546

Чаркіна Д. О.

ВПЛИВ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

У тезах висвітлено актуальні питання конкурентоспроможності підприємств та чинників впливу. Охарактеризовано основні чинники конкурентоспроможності, серед яких внутрішні та зовнішні. Обґрунтовано вплив економічної політики та правового середовища (дієвість та стабільність законодавчої бази) на діяльність, ділову активність підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, чинники конкурентоспроможності, економічна політики держави, елементи правового середовища.

Конкурентоспроможність – одне з основних понять, яке активно використовують у теорії та практиці економічного аналізу, багатоаспектне поняття, що в перекладі з латинської мови означає суперництво, боротьбу за досягнення найкращих результатів [1]. На рівень цієї характеристики впливають різноманітні чинники.

Чинник конкурентоспроможності – це умова, що безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності підприємства та обумовлює його конкурентну позицію у релевантному зовнішньому ринку.

У якості чинників конкурентоспроможності виступають явища та процеси виробничо-господарської діяльності підприємства і соціально-економічного життя суспільства, які викликають зміну рівня конкурентоспроможності організації. Існує багато класифікацій чинників впливу на конкурентоспроможність підприємства, але найчастіше їх поділяють на внутрішні та зовнішні.

Одним з основних зовнішніх чинників, який має вплив на конкурентоспроможність організації та на діяльність підприємства загалом, виступає політико-правове середовище. Цей чинник має значний вплив як на складові внутрішнього, так і на складові зовнішнього середовищ.

Для ряду підприємств іноземні, національні та місцеві уряди можуть бути основними регуляторами їх діяльності, роботодавцями та покупцями. Це означає, що для даних організацій оцінка політичного стану та нормативно-правової бази є найбільш важливим аспектом аналізу зовнішнього середовища.

Важливим чинником виступає політика держави стосовно розвитку економіки. Сучасні дослідники визначають поняття «економічна політика держави» як сукупність заходів, спрямованих на те, щоб упорядкувати хід економічних процесів, вплинути на них або безпосередньо визначити їх результати. Дослідники підкреслюють, що принцип втручання держави в ринкову економіку в загальному плані окреслюється тією межею, за якою починається підірив ринкового механізму [2].

Економічна політика реалізується за допомогою використання інструментарію,

наявного в розпорядженні держави. Важелями впливу на суб'єкти господарювання та економічні процеси виступає нормативно-правова база. Нормативно-правова база впливає на спосіб здійснення діяльності підприємства. Вона регулює ведення бізнесу всередині країни та за її межами.

До найважливіших елементів правового середовища, в якому підприємство здійснює свою діяльність та які мають вплив на його конкурентоздатність, відносяться:

- 1) комерційне право;
- 2) антимонопольне та антитрестовське законодавство;
- 3) податкове законодавство і процесуальна практика його застосування;
- 4) норми, що регулюють ціноутворення;
- 5) закон про охорону навколишнього середовища, санітарно-гігієнічні норми і правила техніки безпеки;
- 6) трудове законодавство;
- 7) міжнародне право.

Отже, стан законодавчої бази впливає на ділову активність організації та результати її діяльності. Для більшості підприємств важливою є дієвість і стабільність законодавчої бази та рівень її розвитку.

Саме тому підприємства зацікавлені в тому, щоб мати певний вплив на прийнятті урядом рішення стосовно нормативно-правової бази, яка регулює їх діяльність, адже це дає змогу забезпечити більш вигідні умови господарювання, що дає змогу підтримувати свою конкурентоспроможність на високому рівні.

Список використаної літератури

1. Луцька Т. В. Рейтинг конкурентоспроможності підприємств сфери послуг. *Ефективна економіка*. 2011. №3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=484>.
2. Грязнова А. Г. Макроэкономика. Теория и российская практика: учебник. Москва: КНОРУС, 2007. 688 с.

D. Charkina

THE INFLUENCE OF THE POLITICAL AND LEGAL ENVIRONMENT ON COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

The theses highlight topical issues of the competitiveness of enterprises and factors of influence. The main factors of competitiveness, including internal and external, are described. The influence of economic policy and legal environment (efficiency and stability of the legislative base), on activity, business activity of enterprises is substantiated.

Keywords: competitiveness, factors of competitiveness, economic policy of the state, elements of the legal environment.

УДК 341.018:349.2(477)

Щетініна Я. В.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА

У тезах проаналізовано міжнародно-правові акти як джерела трудового права. Зосереджено увагу на особливих європейських актах у сфері прав людини, серед яких Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Європейська соціальна хартія, конвенції Міжнародної організації праці тощо. Обґрунтовано важливість угод у сфері міжнародної праці в регулюванні колізійних питань.

Ключові слова: джерела трудового права, міжнародні акти, трудові відносини, Міжнародна організація праці, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Європейська соціальна хартія.

Трудове право – окрема галузь права України, яка регулює трудові відносини працівників і службовців і тісно пов'язані з ними інші суспільні відносини, що складаються з приводу організації праці. Як і будь-яка галузь права, трудове право має джерела. До них відносяться: Конституція України, закони, підзаконні нормативно-правові акти, державно-

правові і договірно-правові акти. Особливістю міжнародних договорів як джерел правового регулювання праці є те, що вони мають великий вплив на розвиток та удосконалення трудового законодавства України.

Значення міжнародно-правових актів як джерел трудового права було досліджене в працях Е. М. Аметистова, З. С. Богатиренко, А. С. Довгерта, С. О. Іванова та ін.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства держави.

В основі міжнародно-правового співробітництва держав у галузі прав людини поступово визнається універсальна концепція прав людини. У статті 55 Статуту ООН наголошується на необхідності поваги прав людини, а всі держави зобов'язані заохочувати загальну повагу та дотримання прав і свобод людини. Права в царині праці закріплено і в міжнародних актах, серед яких можна виокремити Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Європейську соціальну хартію (переглянута). Так, Загальна декларація прав людини закріплює такі права: на працю (ч. 1 ст. 23); на рівну оплату за рівну працю (ч. 2 ст. 23); на справедливий і задовільний винагороду (ч. 3 ст. 23); на створення професійних спілок (ч. 4 ст. 23); на відпочинок (ст. 24); на достатній життєвий рівень (ч. 1 ст. 25); на особливе піклування і допомогу в разі материнства та дитинства (ч. 2 ст. 25). У пункті 1 ст. 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права визначено, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права. У пункті 2 цієї статті звернено увагу держав-учасниць Пакту на те, що вони повинні вживати заходів, метою яких є повне здійснення цього права і які включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини [3; 4; 5; 6].

Важливе місце серед міжнародних установ, що закріплюють і захищають трудові права людини, посідає Міжнародна організація праці (МОП). МОП – це спеціалізована міжнародна установа, заснована з метою міжнародного співробітництва для забезпечення тривалого миру та ліквідації соціальної несправедливості шляхом поліпшення умов праці. Її створено 28 червня 1919 року під час проведення Паризької мирної конференції в рамках Версальського мирного договору разом із Лігою Націй. Україна ратифікувала конвенції МОП, що регулюють право на працю, право на відпочинок, право на справедливі та сприятливі умови праці, право об'єднуватися у професійні спілки, право на захист трудових прав.

Найвпливовішим європейським актом у сфері прав людини є Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року, в якій відображено загалом 31 соціально-економічне право. Серед них у царині регулювання трудових відносин слід вирізнити такі права: на працю; на її справедливі умови; на її безпечні та здорові умови; на справедливий винагороду; на укладання колективних договорів; на захист дітей і підлітків; жінок, що працюють, – на охорону материнства; на професійну орієнтацію; на професійну підготовку; інвалідів – на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства; на рівні можливості і рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування і професії без дискримінації за ознакою статі; на інформацію і консультації; участь у визначенні і поліпшенні умов праці та виробничого середовища; на захист у випадках звільнення; працівників – на захист їх прав у разі банкрутства роботодавця; на гідне ставлення на роботі; працівників із сімейними обов'язками – на рівні можливості і рівне ставлення до них; представників працівників – на захист на підприємстві і умови, які мають створюватися для них; на інформацію і консультації під час колективного звільнення; на захист від бідності і соціального відчуження [5].

Важливе місце в регулюванні колізійних питань в сфері міжнародної праці мають

угоди, які укладаються між державами, зокрема Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про взаємне працевлаштування громадян; Угода між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про взаємне працевлаштування громадян України та громадян Чеської Республіки; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Молдова, які працюють за межами кордонів своїх держави; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про тимчасове працевлаштування українських працівників в окремих галузях на ринку праці Держави Ізраїль; Угода про співробітництво між Державною міграційною службою України та Міграційним департаментом Міністерства внутрішніх справ Литовської Республіки та інші.

Розглянувши тему дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Міжнародно-правові акти відносяться до важливих джерел трудового права. Вони мають вагомий вплив на розвиток трудового законодавства України. Необхідно відзначити, що важливе місце серед міжнародних установ, що закріплюють і захищають трудові права людини, посідає Міжнародна організація праці (МОП).

2. Останнім часом зростає вплив міжнародного права не тільки на право міжнародного співтовариства, але і на внутрішнє право держав, що входять у дане співтовариство. Трудове законодавство в останні роки зазнало суттєвих змін. Значне відновлення трудового законодавства спричинило кількісні і якісні зміни джерел трудового права. Особливо велика роль міжнародного права в справі захисту прав людини, до числа яких відносяться і трудові права. Таким чином, сучасне українське трудове законодавство повинно максимально враховувати міжнародний досвід, який виражено в міжнародно-правових актах.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971.

3. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 р. *Урядовий кур'єр*. 2008. № 232.

4. Про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042#History.

5. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. Ст. 2096.

6. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Y. Shchetynina

INTERNATIONAL LEGAL ACTS AS A SOURCE OF LABOUR LAW

The article analyzes the international legal acts as sources of labour law. The focus is on specific European human rights instruments, including the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the European Social Charter, the conventions of the International Labour Organization, etc. The importance of agreements in the field of international labour in the regulation of conflict issues is substantiated.

Keywords: sources of labour law, international acts, labour relations, the International Labour Organization, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the European Social Charter.

СЕКЦІЯ IV
ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК В
ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 341.161

Бабін Б. В.

КОНВЕНЦІЙНІ КОМІТЕТИ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

У тезах розкрито практичні особливості, недоліки та переваги застосування для захисту прав учасників кримінального процесу конвенційних комітетів, утворених в рамках універсальних правозахисних договорів, схвалених під егідою ООН. Визначено причини порівняно незначного використання цих механізмів у вітчизняній юридичній практиці, окреслено напрями, де їх застосування має значну перспективу.

Ключові слова: кримінальний процес, універсальні договори, конвенційні комітети, індивідуальне повідомлення, нововиявлені обставини.

Наразі практично нікого з вітчизняних юристів, що працюють у сфері кримінального права, не здивуєш застосуванням практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та оскарженням до ЄСПЛ ситуації в конкретному кримінальному провадженні. Водночас широкий набір можливостей використовувати у кримінальному процесі конвенційні механізми ООН досі не набув практичного поширення.

Україна наразі є повноправним членом абсолютної більшості універсальних договорів з прав людини та факультативних протоколів до них, які дозволяють подавати фізичним особам та їх групам повідомлення (скарги, заяви, петиції) щодо порушення державою їх прав, гарантованих відповідною конвенцією або пактом, до спеціально утворених органів, таких як Комітет з прав людини (КПЛ), Комітет з ліквідації расовій дискримінації, Комітет проти катувань, Комітет з насильницьких зникнень, Комітет з ліквідації дискримінації жінок, Комітет з прав дитини, Комітет з прав людей з інвалідністю.

Усі ці Комітети розташовані в Женеві, їх діяльність забезпечується Управлінням Верховного комісара з прав людини ООН. Комітети та їх призначені ООН за пропозиціями держав члени керуються у власній діяльності профільною конвенцією, протоколами до неї, власними регламентами (правилами процедури Комітету), та певною мірою попередньою практикою вирішення спорів цим Комітетом, надання ним тлумачень та роз'яснень норм профільної конвенції. Поданню особами або їх представниками індивідуальних скарг до профільного конвенційного Комітету має передувати вичерпання заявником ефективних та доступних в розумний термін національних механізмів правового захисту. Заяви мають бути підписаними, обґрунтованими, забезпеченими письмовими доказами, не можуть подаватися до декількох міжнародних органів водночас; заявник не має зловживати правом на скаргу та має подати її у встановлений термін після вичерпання національних процедур (для різних комітетів він складає рік або 6 місяців).

Процес в усіх комітетах є письмовим та ведеться на одній з трьох робочих мов ООН (переважно на англійській), водночас, подача петицій та доданих до них копій документів (їх перекладів) може подаватися на будь-якій з офіційних шістьох мов ООН, включаючи російську. Обмін матеріалами з комітетами здійснюється поштовим зв'язком, а в провадженнях, що розпочаті комітетом, може здійснюватися й електронною поштою. Зразки оформлення заяв (скарг, петицій), контактні деталі конкретного комітету та усі, пов'язані з його роботою документи, є у вільному доступі на сторінці кожного з комітетів на порталі ООН. Водночас, якщо щорічно українськими адвокатами подається декілька тисяч заяв до ЄСПЛ, то кількість повідомлень до конвенційних комітетів у рік вимірюється в кращому випадку десятками.

Існує низка причин низького рівня застосування конвенційних комітетів. По-перше, вітчизняне законодавство не передбачає спеціального порядку виплат відшкодування, визначеного у рішенні конвенційних комітетів, на відміну від передбаченого за рішеннями

ЄСПЛ в рамках Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV, постанов Кабінету Міністрів від 31 травня 2006 р. № 784 та від 7 березня 2007 р. № 408. Водночас, згідно міжнародних договірних зобов'язань України, зокрема й ст. 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, борги за рішеннями конвенційних комітетів є для держави обов'язковими – в рамках сумлінного виконання зобов'язань за цими конвенціями. Крім того варто послатися й на ч. 5 ст. 55 Конституції України, з якою кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод не тільки «до відповідних міжнародних судових установ», але й до «відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна»; конвенційні комітети безумовно належать до таких органів. Крім того, рішення конвенційного комітету, яким встановлено порушення прав особи, гарантованих відповідною конвенцією (пактом), має виконуватися Україною у вимірі відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів влади, їх службових осіб при здійсненні ними повноважень – згідно приписів ст. 56 Конституції.

По-друге, вітчизняне законодавство не передбачає спеціального кримінального процесуального порядку судових рішень за винесеним актом конвенційного комітету. Адже згідно п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК України до виключних обставин, що дають право на перегляд справи Великою палатою Верховного суду, належить встановлення порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення цієї справи судом виключно міжнародною судовою установою; конвенційні ж комітети не є такими установами.

Але й для рішень ЄСПЛ сам по собі перегляд справи Верховним судом за вказаною нормою КПК сьогодні є нечастим явищем, яке не завжди призводить до успіху. Водночас інші форми процесуального застосування рішень ЄСПЛ та актів конвенційних комітетів є подібними. Рішення конвенційних комітетів, що підтвердили порушення прав особи з боку України можуть активно використовуватися у кримінальних провадженнях з порушенням принципу розумних строків розгляду, де порушення були встановлені комітетом до завершення національного провадження. Таке використання може мати різний формат: як доказів у провадженні, що триває; як матеріалів чи підґрунтя апеляційного чи касаційного оскарження; як підстави для відводів прокурорів та суддів, що раніше були залучені до цього кримінального провадження або – для ініціювання їх притягнення до дисциплінарної відповідальності. За умов, коли рішення конвенційного комітету у справі було винесено після вичерпання термінів апеляційного чи касаційного оскарження кінцевого рішення національного суду, варто визнати за доцільне застосування цього акту в порядку, передбаченому п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК України, а саме – як нововиявлені обставини. При цьому за ч. 1 ст. 463 КПК України заява про перегляд судового рішення має подаватися не до Великої палати Верховного Суду, а до суду, рішення якого призвело до порушення прав особи, встановленого комітетом.

По-третє, істотним обмеженням практичного застосування індивідуальних звернень до конвенційних комітетів є відсутність широкої обізнаності про їх практику, специфіку індивідуальних процедур, обмежену кількість перекладів практики комітетів, зокрема їх ключових прецедентів. Втім, насправді заповнення формулярів скарг (заяв, повідомлень) англійською чи російською мовами не має принципових відмінностей від оформлення скарги до ЄСПЛ. Крім того, на відміну від ЄСПЛ конвенційні комітети прагнуть до уніфікації власної попередньої практики шляхом періодичного схвалення роз'яснень окремих норм конвенції, в рамках якої вони працюють; ці офіційні тлумачення, що періодично оновлюються, містять посилання на ключові прецедентні рішення відповідного комітету. Прикладом, для будь-яких справ, де вбачається порушення права клієнта на справедливий суд, під час оформлення повідомлення до КПЛ у нагоді стануть три Загальні коментарі комітету – № 31 2004 р. (щодо природи зобов'язань держав захищати права особи), № 32 2007 р. (стосовно змісту гарантованого пактом права на правосуддя) та № 33 2009 р. (про подачу індивідуальних повідомлень, зокрема, з урахуванням специфіки вичерпання національних засобів захисту).

Зупинимося на загальній доцільності звернення до конвенційних комітетів за умов існування сталої практики захисту прав особи в ЄСПЛ. У практиці виникають ситуації безальтернативності цих процедур. Прикладом є справи, де права особи під час кримінальних проваджень порушені, повністю чи спільно з Україною, державою, що не є членом Ради Європи (зокрема Білоруссю та Казахстаном), і тут інших міжнародних механізмів правозахисту просто не існує. Також часто права, гарантовані конвенціями ООН та захищені профільними комітетами, є іншими за обсягом, ніж встановлені в Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та у протоколах до неї, що дозволяє вживати їх там, де звернення до ЄСПЛ не матиме правових підстав. Зокрема ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права щодо захисту прав осіб у місцях несвободи не має аналогів у ЄКПЛ та в системі практики ЄСПЛ.

Крім цих нечастих ситуацій роль конвенційних комітетів зростає за умов відмови ЄСПЛ у розгляді індивідуальної заяви, або в ситуаціях тривалої відсутності від ЄСПЛ будь-якої відповіді на подану заяву. Якщо при цьому порушення прав заявника тривають й надалі – особливої процедурної проблеми у поданні подібних за висвітленням порушених прав скарг у конвенційні комітети не виникає. Адже наразі основною проблемою роботи ЄСПЛ є катастрофічна перевантаженість. На кінець 2018 р. на його розгляді перебувало 56350 заяв, з них більше 20000 було отримано протягом цього року; проти України було спрямовано 12,9 % загальної кількості заяв, тобто більше 7200. З одного боку це призводить до масової відмови ЄСПЛ у розгляді справ по суті та до не розгляду Секретаріатом Суду індивідуальних заяв за формальними помилками, до прискореного (та при цьому спрощеного) розгляду заяв за так званими «пілотними (модельними) справами» чи за «добре встановленою практикою» ЄСПЛ та водночас – до відкладання складних справ на довгі роки.

За таких умов неспівставною є цифра у 189 повідомлень, зареєстрованих у КПЛ протягом 2018 р. проти всіх держав-учасниць. З них не було жодної заяви проти України (хоча, наприклад, за той рік КПЛ було зареєстровано 5 повідомлень проти Нідерландів, 9 проти Іспанії та 15 – проти РФ). Крім відсутності перевантаження процедури комітетів вигідно відрізняються від процесу в ЄСПЛ чітко встановленими у міжнародних угодах чи в правилах процедури строками розгляду справи та відповідних комунікацій із заявником та державою. Тобто, справи розглядаються у комітетах порівняно (на декілька років) швидше, ніж у ЄСПЛ, а ситуація відкладання розгляду справи по суті на невизначений термін, вкрай поширена в ЄСПЛ, у комітетах просто неможлива.

Також варто додати, що в Україні здійснення комунікації (взаємодії) з конвенційними комітетами покладено на тих самих посадових осіб Міністерства юстиції, які наразі відповідають за представництво України в ЄСПЛ. Особливістю процедур у більшості комітетів є неможливість подання до них заяв (повідомлень) про порушення прав юридичної особи (у цьому для України ЄСПЛ наразі є безальтернативним). Наведене свідчить, що звернення до конвенційних комітетів з метою захисту прав особи, порушених під час кримінальних проваджень, звісно не є панацеєю, але, вочевидь, варто більшої уваги практиків – як засіб корисний та важливий в багатьох ситуаціях.

B. Babin

CONVENTIONAL COMMITTEES AS A TOOL OF HUMAN RIGHTS DEFENCE IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

The theses reflect the practical specialties, drawbacks and benefits of the implementing the conventional committees, established in the framework of the UN universal treaties for defending rights of criminal proceedings` participants. Author pointed on the reasons of the relatively low usage those mechanisms in the Ukrainian legal practice, lighted the ways of their execution for a huge procedural perspective.

Keywords: conventional committees, criminal proceeding, individual application, new established circumstances, universal treaties.

ДОКТРИНА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У тезах висвітлено доктринальний рівень аналізу верховенства права та значення для гарантування прав і свобод людини. Визначено зміст верховенства права, акцентовано увагу на необхідності партнерських відносин між людиною та державою.

Ключові слова: права людини, гарантії, верховенство права, правова держава.

Розвиток сучасного суспільства та його державна організація пов'язується із рівнем гарантованості прав і свобод людини. Окрім загальносоціальних гарантій важливого значення набувають спеціально-юридичні, серед яких інститут верховенства права. Адже, як зазначив один із творців доктрини верховенства права А. Дайсі, права людини є основою, а не результатом права країни, а Конституція є не джерелом, а наслідком прав осіб [1, с. 232, 235]. Саме права людини є першоджерелом, існування якого поза правом і без права неможливе як і право немислиме без прав і свобод людини [2, с. 281-282]. Саме право повинно стати важливим засобом гарантування та реалізації наданих людині можливостей. Аналіз верховенства права як засобу прав людини, на нашу думку, потребує доктринальної характеристики цього інституту.

Доцільно зазначити, що в сучасних літературних джерелах акцентується увага на феномені верховенства права, що розвивається, вдосконалюється та забезпечується в умовах перехідного етапу розвитку державно-правових явищ. Ученими обґрунтовано стверджується те, що саме держава та оновлена правова система, які базуються на принципі верховенства права, мають забезпечити вирішення завдання щодо суб'єктивних прав.

На нашу думку, основною специфікою наукових досліджень проблем інституту верховенства права у сучасний період розвитку юридичної науки як в Україні, так і у більшості країн східної Європи є:

- по-перше, багатоаспектне розуміння інституту верховенства права як міжгалузевого феномену, що визначає загальнопоширеність та загальнообов'язковість норм самого права, а також характеризує загальні засади розбудови правової держави та громадянського суспільства;
- по-друге, практико-прикладний характер вивчення інституту верховенства права, що пов'язаний із необхідністю вироблення, обґрунтування та провадження практичних рекомендацій та концепцій реформування державно-правових інституцій з метою гарантування режиму (стану) верховенства права;
- по-третє, багатовекторність розуміння сутності інституту верховенства права або як принципу правової держави, або як ознаки держави, що відносить її до правової, або як принципу права тощо;
- по-четверте, відсутність єдиного концептуального підходу до характеристики теоретичних засад верховенства права та їх практичного втілення у життєдіяльність суспільства та держави.

Враховуючи вищевикладене, можливо підсумувати, що центральним інститутом правової держави, який потребує активізації як наукового вивчення, так і практичної реалізації засобів його гарантування, є доктрина верховенства права. Необхідність наукового переосмислення верховенства права як фундаментальної засади (ознаки, принципу) правової держави, на нашу думку, зв'язано із комплексом причин, зумовлених особливостями сучасного етапу розвитку суспільства.

У сучасних умовах становлення правової держави в Україні значно актуалізується необхідність комплексного дослідження інституту верховенства права як:

- самостійного феномену, який заснований на провідних ідеях наукової юридичної думки та визначає умови життєдіяльності суспільства, розвитку держави та її інституцій, є гарантією реалізації та охорони суб'єктивних прав;
- ключового елементу (ознаки) правової держави;

- принципу, що характеризує та визначає розвиток суспільства як трансформаційного, пов'язаного із становленням правової держави та громадянського суспільства.

Етимологічне розуміння категорії «верховенство права» пов'язано із поєднанням двох самостійних за значенням слів, а саме: «верховенство» та «право». Термін «верховенство» визначається як панівне становище, переважний вплив когось, чогось; а «право» визначається як система встановлених державою правил і норм регулювання поведінки між громадянами [3, с. 56]. Таким чином, поєднуючи вказані визначення, можливо зробити висновок про те, що за значенням словосполучення «верховенство права» визначає, з одного боку, стан панування правових норм і правил серед інших соціальних норм, а з іншого – характеризує панування правових норм і правил у поведінці громадян.

Резюмуючи вищесказане, можна зупинитися на таких підсумкових положеннях:

1) інститут верховенства права має історично змінний характер розуміння його змісту та значення і на сьогодні набуває єдиного концептуального розуміння;

2) верховенство права є самостійною категорією, що визначає, з одного боку, стан панування правових норм і правил серед інших соціальних норм, а з іншого – характеризує панування правових норм у поведінці громадян;

3) проблема змісту та значення інституту верховенства права має двохаспектний характер, що виявляється на: теоретичному рівні, змістом якого є система концептуальних знань феноменологічних та методологічних основ верховенства права; практичному рівні, що характеризується як система програмних засад встановлення режиму верховенства права у житті суспільства.

Таким чином, доктрина верховенства права є важливим засобом гармонізації суспільних відносин, розвитку держави, що є важливим напрямком захисту суб'єктивних прав.

Список використаної літератури

1. Dicey A. Y. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 1959. 302 p.
2. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна*. зб. наук. статей. Київ: Дух і Літера, 2013. С. 271-328.
3. Тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Арій, 2007. 400 с.

S. Bobrovnyk.

DOCTRINE OF THE RIGHT OF THE RULE OF HUMAN RIGHTS AS AN IMPORTANT AGENDA FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

The theses highlighted the doctrinal level of the analysis of the rule of law and importance for the protection of human rights and freedoms. The content of the rule of law is defined, attention is focused on the necessity of partnership relations between a person and a state.

Keywords: human rights, guarantees, rule of law, rule of law.

УДК 347.919:342.814

Гусаров К. В.

ВИЗНАЧЕННЯ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ДЛЯ ОТРИМАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ГРЕКА-СПІВВІТЧИЗНИКА

У тезах висвітлено авторське бачення проблеми доведення грецького походження при наданні документів з метою отримання в подальшому Спеціального Посвідчення Грека-Співвітчизника. Посольство Республіки Греція доброзичливо ставиться до змісту документів про доведення грецького походження. Проте законодавче закріплення документа про доведення вказаного факту причетності до грецької національності у сучасній Україні відсутнє.

Ключові слова: грецьке походження, національність фізичної особи, грек-співвітчизник.

Законодавства деяких держав містять норми про можливість надання громадянства або

іншого «спорідненого» правового статусу фізичним особам, котрі належать до етнічних груп, які складають склад титульної нації тієї чи іншої держави. Мова іде, передусім, про такі країни, як Польща, Угорщина, Ізраїль та інші. Особливе місце тут займає законодавство Грецької Республіки, де передбачена можливість отримання статусу закордонного співвітчизника для осіб грецького походження.

По суті отримання документа, що підтверджує цей статус (Спеціальне Посвідчення Грека-Співвітчизника, або, грецькою мовою, Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογένους), надає її власнику майже всі права та обов'язки громадянина Грецької Республіки (однак не громадянина ЄС, до складу якого входить ця держава), крім політичних прав. Вказаний статус може бути наданий фізичній особі, що раніше мешкала за межами Грецької Республіки, та підтвердила своє грецьке походження.

Однак підтвердження грецького походження у сучасних умовах може мати певні труднощі. Вони викликані тим, що у змісті сучасних документів, де підтверджується походження людини, відсутня інформація про належність до тієї чи іншої національності батьків людини. Проте така інформація зазначалась у змісті свідоцтв про народження осіб, котрі народились у часи існування СРСР. Таким чином, належність до грецького походження фізичної особи, що народилась після скасування вимог щодо інформації про національність її батьків, на сьогодні може бути ускладненою. Вимоги про зміст документів для підтвердження грецького походження, що вимагається Посольством вказаної держави, дозволяє надавати будь-які документи, в змісті яких можна простежити грецьке походження людини не лише від батьків, а й від бабки, діда тощо. При цьому слід вказати не вкрай чисельні випадки реєстрації фактів народження дітей в СРСР батьками без зазначення грецької національності останніх. Це стало наслідком репресивних дій радянської влади з метою як фізичного знищення греків, так і всляких обмежень у правах, гласних та негласних, що ставало наслідком наявності так званої «нерадянської п'ятої графі» в радянських паспортах, що систематизовано та ретельним чином проаналізовано в одній із праць І. Г. Джухі [1]. Такими обставинами можна пояснити побоювання осіб грецької національності в минулому зазначати свою національність документально.

Внаслідок такої ситуації навіть сьогодні можна спостерігати ситуацію, коли в документальному вигляді такий «зв'язок» осіб із грецьким походженням втрачений. Вона може ускладнюватись вищевказаною обставиною про відсутність у даний час можливості зазначати грецьку національність у документах про народження особи.

На думку автора, дієвим механізмом доведення грецького походження фізичної особи могло б стати встановлення вказаного факту, що має юридичне значення, в порядку окремого провадження цивільного судочинства. Особливістю цієї категорії справ є, згідно ч.2 ст.315 ЦПК України, встановлення інших, крім визначених у ч.1 зазначеної норми, фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи немайнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення. Однак упродовж декількох минулих років вищий судовий орган цивільної юрисдикції та найвищий судовий орган держави не підтримали таку ідею, про що було ретельно описано та проаналізовано автором у іншій науковій публікації [2].

Подібні проблеми підтвердження національності притаманні не лише особам грецького походження. Вважаю, що механізм підтвердження (відновлення) документального закріплення національності фізичної особи (за її бажанням) є позитивним елементом правової держави. Пропозиція автора, викладена у даній роботі, не претендує на безальтернативність та остаточність її вирішення.

Список використаної літератури

1. Джуха І. Г. «Греческая операция» НКВД в Украине. Книга Памяти мариупольских греков (жертвы греческой операции НКВД). Санкт-Петербург: Алетей, 2017. 640 с.
2. Гусаров К. В. Про можливість визначення національності фізичної особи у порядку цивільного судочинства. *Теорія та практика правознавства*: електор. наукометр. фахове видання Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2015. Т. 1, № 7

K. Gusarov

ESTABLISHMENT OF GREEK ORIGIN FOR RECEIPT OF THE SPECIAL IDENTIFICATION OF THE GREEK COMPATRIOT

The theses highlight the author's vision of the problem of proof of Greek origin in the provision of documents in order to obtain in the future a Special Certificate of the Greek-Compatriot. The Embassy of the Republic of Greece is friendly to the content of the documents on the proof of Greek origin. However, the legislative regulation of the document on the proof of the fact of belonging to the Greek nationality in modern Ukraine is absent.

Keywords: Greek origin, nationality of an individual, Greek-compatriot.

УДК 347.2 (477)

Теремецький В. І.

МАЙНОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

У тезах розглянуто проблемні питання, пов'язані з захистом прав внутрішньо переміщених осіб. Охарактеризовано способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. Встановлено, що захистити майнові права внутрішньо переміщених осіб можна за допомогою як загальних способів захисту прав, передбачених ст. 16 ЦК України, так і спеціальних, чітко не передбачених актами цивільного законодавства, застосування яких не суперечить суті цивільних правовідносин. Такі способи поділено на: способи захисту, за допомогою яких можна підтвердити право, способи, що допомагають попередити або припинити порушення права та способи захисту, за допомогою яких можна відновити право або отримати компенсацію втрат.

Ключові слова: цивільно-правова охорона, майнові права, внутрішньо переміщені особи, цивільно-правовий захист.

Цивільно-правова охорона майнових прав внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) потребує системного дослідження в українській юридичній науці, яка вперше зіткнулась із проблемою захисту окремої групи осіб, котрі були вимушені мігрувати у власній країні. Вказана категорія осіб фактично опинилася у стані обмеження можливостей здійснення своїх прав, зокрема припинення трудових та соціальних правовідносин, позбавлення права власності тощо.

Необхідність вивчення цієї проблематики також пов'язана зі значною кількістю судових справ у сфері здійснення майнових прав ВПО. При цьому судова практика постійно поповнюється справами про встановлення юридичних фактів, необхідних для здійснення майнових прав ВПО. Накопичення судової практики є підґрунтям для наукового осмислення майнових прав ВПО, форм і способів їх захисту.

Відаючи належне існуючим науковим дослідженням, присвяченим окремим аспектам окресленої проблематики, слід вказати на відсутність розробок низки теоретичних положень у сфері цивільно-правового забезпечення майнових прав ВПО, практичних аспектів правового регулювання контролю державних органів за забезпеченням розглядуваних прав та наявній необхідності приведення національного законодавства до правових норм і стандартів європейських держав і міжнародних організацій. Тому запропонований напрям наукового дослідження сьогодні є актуальним і перспективним.

Важливо зазначити, що захист цивільних прав не вичерпується способами, зазначеними у ст. 16 ЦК України. Він може здійснюватися й іншими способами, передбаченими спеціальними нормами, які враховують особливості тих чи інших цивільних правовідносин.

Цікавим є те, що у ст. 16 ЦК України передбачено способи судового захисту цивільних прав та інтересів. Однак як суд, так і державні органи та органи місцевого самоврядування можуть захищати права фізичних осіб шляхом скасування актів державних органів чи органів місцевого самоврядування нижчого рівня, а також нотаріуси – шляхом вчинення

виконавчого напису на борговому документі. Водночас, за певних умов громадяни після використання усіх національних засобів правового захисту мають право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України).

Способи захисту права ВПО, у тому числі майнового, спрямовані на його відновлення, а тому слід враховувати неоднорідність їх юридичної природи, що впливає на можливість їх реалізації. Способами правового захисту, які можуть використовувати ВПО є: 1) загальні способи процесуального захисту. Йдеться про передбачені ст. 43 ЦПК України процесуальні можливості впливати на розгляд і підсумкове вирішення цивільної справи учасниками цивільного процесу; 2) спеціальні способи процесуального захисту, які на відміну від загальних характеризуються особливим змістом, суб'єктами застосування та процесуальними діями і наслідками застосування.

ВПО з АР Крим, Донецької та Луганської областей часто зазнають порушень своїх прав з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, які зловживають своїми правами. Недосконалість чинного законодавства, яке регулює правовий статус ВПО, корупція та свавілля українських чиновників призводить до правового нігілізму серед цієї категорії населення України. В умовах воєнних дій в Україні доцільним є розгляд питання захисту прав ВПО за допомогою звернення до суду, оскільки на цей час ВПО є особливо вразливою верствою населення сучасної України. Вони втратили майно, не мають коштів, а державна матеріальна допомога та відшкодування за зруйнований чи пошкоджений будинок або інше майно є вкрай низькою. Окрім цього, ВПО для обґрунтування предмета позову чи підтвердження доказів у справі доводиться відновлювати втрачені документи. Основні проблеми, з якими зустрічаються ВПО, – це відновлення втрачених документів, отримання субсидій, отримання довідки ВПО, земельних ділянок. Саме в судовому порядку вирішується значна кількість соціальних, майнових, пенсійних справ. Необхідно враховувати факт, що в Україні на законодавчому рівні закріплений обов'язок суду під час прийняття рішення враховувати практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Рішення у справі не може суперечити практиці ЄСПЛ, суд повинен вирішити справу на підставі аналогії з відповідним рішенням ЄСПЛ [1].

Таким чином, фактично сьогодні виникла ситуація, за якої в Україні існує чималий прошарок населення, що відноситься до категорії ВПО. Хоча права таких осіб і гарантуються державою, однак виникають ситуації, за яких ці права зазнають певних утисків, що призводить до їх порушення. Як було з'ясовано вище, законодавець визначає механізми захисту прав, але такі механізми мають загальний характер, який застосовується не лише до порушення прав ВПО, а й до порушення прав інших осіб. Така ситуація зумовлена тим, що в Україні не має спеціального нормативно-правового акта, який би врегулював питання способів захисту порушених прав ВПО. Тому за наявності таких ситуацій доречним є використання способів захисту, визначених, зокрема, у ст. 16 ЦК України.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі висновки:

1. Встановлено, що захистити майнові права ВПО можна за допомогою як загальних способів захисту прав, передбачених ст. 16 ЦК України, так і спеціальних, чітко не передбачених актами цивільного законодавства, застосування яких не суперечить суті цивільних правовідносин. Перелік розглянутих у статті способів захисту майнових прав ВПО не є вичерпним, адже цивільне право чи інтерес можуть бути захищені в інший спосіб, передбачений договором або законом.

2. У міжнародному праві не передбачено жодних спеціальних нормативних актів для захисту порушених прав ВПО. Тому при порушенні прав цих осіб правозахисникам доводиться користуватись внутрішнім законодавством країни переселенця або загальними принципами захисту прав людини.

3. У той час, коли всі міжнародні інстанції прагнуть якнайкраще захистити права ВПО, застосовуючи не лише нормативно-правову базу, а й загальні принципи визнання та

гарантування прав таких осіб, національна судова система йде іншим шляхом. Замість того, щоб полегшити процес їх адаптації на новому місці проживання, створюються умови, за яких вказані особи не можуть реалізувати свої права, які хоча і надані державою, але фактично є декларативними.

4. Враховуючи все розмаїття наданих державою можливостей щодо захисту прав, способи, за допомогою яких ВПО можуть захистити свої права, можна поділити на такі групи: *перша* – способи захисту, за допомогою яких можна підтвердити право; *друга* – способи, що допомагають попередити або припинити порушення права; *третья* група – способи захисту, за допомогою яких можна відновити право або отримати компенсацію втрат.

5. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку мають бути спрямовані на розробку спеціального нормативно-правового акта, який визначив би перелік способів захисту порушених прав ВПО, адже у чинному українському законодавстві відсутні механізми захисту прав цієї категорії осіб [2].

Список використаної літератури

1. Шелевер Н. В. Адміністративний позов як форма захисту прав, свобод та інтересів внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Право*. 2016. Вип. 41, т. 2. С. 92-97

2. Теремецький В. І., Соколов О. М. Способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. Зб. наук. пр. Маріуполь: МДУ, 2018. Вип. 16. С. 30-39

V. Teremetskyi

THE RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AS THE OBJECT OF LEGAL PROTECTION

The thesis addresses the issues related to the protection of the rights of internally displaced persons. Methods of protecting the property rights of internally displaced persons are described. It is established that the protection of property rights of internally displaced persons can be used as a general way to protect the rights provided for in Art. 16 of the Civil Code of Ukraine, as well as special, clearly not provided for by acts of civil law, the application of which does not contradict the essence of civil legal relations. These methods are divided into: the means of protection by which you can confirm the right, the ways that help to prevent or terminate a violation of the right and means of protection by which you can restore the right or obtain compensation for losses.

Keywords: civil protection, property rights, internally displaced persons, protection of property rights.

УДК 351.711

Шелухін М. Л.

ДЕРЖАВНА І КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ НА ОСНОВНІ ЗАСОБИ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У тезах розглянуто питання державної та комунальної власності як основи захисту економічної та політичної безпеки держави. Наведено правовий досвід інших країн відносно об'єктів державної та муніципальної власності.

Ключові слова: право власності, економічна безпека, державна власність, комунальна власність, суспільне надбання.

Державна і комунальна власність в умовах фактично військової економіки виступає основою захисту економічної, а через неї і політичної безпеки в державі. Тому забезпечення економічної безпеки основних засобів державних і комунальних підприємств забезпечить економічну безпеку як самих суб'єктів господарювання, так і держави в цілому.

Як зауважує І. В. Труш, практика господарювання багатьох підприємств комунальної форми власності свідчить про те, що керівники цих підприємств часто зловживають своїм

службовим становищем, використовуючи засоби підприємства для власних потреб, а це призводить до погіршення фінансового стану підприємства, а іноді і до його банкрутства [1, с. 106]. Це, на наш погляд, відноситься і до підприємств державної форми власності.

Захист економічної безпеки комунальних підприємств, права власності територіальної громади повинні здійснюватися комплексно – зовні і зсередини. Найважливішим, на наш погляд, є питання про обов'язковість наявності тих чи інших об'єктів у державній власності або власності територіальної громади. Виходячи з положень статті 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада повинна обов'язково мати у власності навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, спорту, культури, науки, соціального обслуговування [2].

Вважаємо, що діяльність товариства в сфері володіння власністю мала б підпорядковуватися одній меті – забезпеченню добробуту його членів шляхом виконання закріплених за органами місцевого самоврядування функцій. Тому для більш ефективного забезпечення економічної безпеки стратегічних об'єктів державної та комунальної власності об'єкти, які необхідні для реалізації державними органами та органами місцевого самоврядування своїх функцій, обов'язково повинні залишитися або стати їхньою власністю.

Питання переліку об'єктів комунальної власності, як і державності, тісно пов'язане з функціями органів управління.

Ці функції, на думку В. С. Куйбіди, можна розглядати з двох сторін: як функції, пов'язані з виконанням владних повноважень, і як функції, пов'язані з забезпеченням громадських потреб [3, с. 155].

Доцільним є використання досвіду ряду країн континентальної правової сім'ї, в яких серед об'єктів державної і муніципальної власності виділяють категорію суспільного надбання, що призначене для задоволення потреб усього суспільства і яке держава і суспільство не має права відчужувати.

Суспільне надбання пропонується умовно розділити на 2 групи об'єктів: 1) майно громадського користування; 2) майно, яке здатне задовольняти суспільні потреби, яке суб'єктивно – шляхом закону – визначене як таке, що не підлягає приватизації. До таких об'єктів, зазвичай, відносять майно в сфері житлово-комунального господарства, побутового обслуговування населення, водо-, енерго-, тепло- і газопостачання, транспорту загального користування та інших комунальних служб, найважливіші об'єкти соціальної та економічної інфраструктури, підприємства природних монополій, науково-технічного забезпечення, освіти і культури. При цьому в законодавстві повинні бути сформульовані загальні принципи використання майна категорії суспільного надбання (загальнодоступність, рівність користувачів, конкурентний порядок надбання прав в разі комерційного використання майна).

Список використаної літератури

1. Труш І. В. Деякі питання щодо удосконалення правового регулювання контролю за діяльністю суб'єктів господарювання. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. № 4 (46). С. 104–108.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280.97-ВР. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

3. Куйбіда В. С., Смолова Л. М. Відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами: практичні аспекти реалізації. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України*. 2015. Вип. 1. С. 146–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2015_1_14.

M. Shelukhin

STATE AND MUNICIPAL PROPERTY ON BASIC MEDIA AS THE BEST ELEMENT OF PROTECTION OF ECONOMIC SAFETY OF BUSINESS ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES

The issues of state and communal property as the basis of protection of the economic and

political security of the state are considered. The legal experience of other countries concerning the objects of state and municipal property is presented.

Keywords: property right, economic security, state property, communal property, public property.

УДК 351.746.1:343.85

Хараберюш І. Ф.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У тезах розглянуто поняття інтелектуальних систем, їх ознак та властивостей. Охарактеризовано перспективи використання інтелектуальних систем в правоохоронній діяльності за різними напрямками.

Ключові слова: інтелектуальні системи, правоохоронна діяльність, інформаційно-пошукова система, система відеоспостереження, система охорони об'єктів, геоінформаційні системи.

Необхідність вирішення проблеми створення та експлуатації інтелектуальних систем (ІС) правоохоронними органами для протидії злочинності в сучасних умовах зумовлена потребами суспільства адекватно реагувати на інтелектуалізацію злочинності, а також необхідністю наукового обґрунтування механізму захисту від протиправних посягань на права та свободи людини та громадянина.

У загальному розумінні поняття «інтелектуальні системи» є похідним від категорії «інтелект» (лат. Intellectus – розум; розумові здібності людини). У сучасній філософській літературі вони розглядається як сукупність або система пізнавальних здібностей людей, що виявляються в легкості навчання, здатності швидко і легко здобувати нові знання та вміння, в подоланні несподіваних перешкод, здатності знаходити вихід із нестандартної ситуації, умінні адаптуватися до складного, мінливого, незнайомого середовища, в глибині розуміння того, що відбувається, в творчості [1].

Аналіз робіт окремих науковців [2, с. 8; 3, с. 13; 4, с. 8-10] та практики використання інтелектуальних систем показали, що ознаками представлених систем є:

- *комунікативні здібності* – спосіб взаємодії системи з кінцевим користувачем і з іншою ІС;
- *аналітичні можливості* – вирішення складних погано формалізованих задач, які вимагають побудови алгоритму вирішення, у залежності від конкретної ситуації, яка характеризується невизначеністю та динамічністю вихідних даних і знань;
- *здатність до самонавчання* – вміння системи автоматично отримувати знання з накопиченого досвіду і застосовувати їх для вирішення завдань;
- *адаптивність* – здатність системи до розвитку у відповідності з об'єктивними змінами галузі знань;
- *здатність до самооцінки* – володіння засобами для оцінки результатів власної роботи;
- *творчість* – охоплює складання віршів, комп'ютерної музики, ігор, винаходів нових об'єктів.

Кожній з перерахованих ознак умовно відповідає свій клас ІС. Різні системи можуть мати одну або декілька ознак інтелектуальності з різним ступенем прояву.

На основі узагальнення результатів досліджень в сфері інтелекту та інтелектуальних систем в правоохоронній діяльності ми можемо стверджувати, що це процес надання інформаційним системам, що використовуються для протидії злочинності, системних властивостей інтелекту. Цей процес повинен слугувати фактором інтенсивного розвитку та інструментом підвищення ефективності правоохоронної діяльності за допомогою розробки і впровадження нових технологій в таких напрямках:

- інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності. Прикладом такої інтелектуальної системи може бути Інтегрована інформаційно-пошукова систему органів внутрішніх справ України (ІПС) [5], що призначена для підтримки оперативно-службової

діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ, інших взаємодіючих підрозділів правоохоронних органів, суттєвого зміцнення їх спроможності у протидії та профілактиці злочинності, яка потребує розвитку та удосконалення в Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю;

- інформаційно-довідкове забезпечення правоохоронної діяльності. Цей напрямок розвитку ІС пов'язаний з появою геоінформаційних систем (ГІС), які надають інформацію про просторове розміщення об'єктів з використанням карт або планів;

- створення спеціалізованих інформаційних інтелектуальних систем оперативно-розшукового призначення. У цьому напрямку використання ІС ефективним вважається розробка автоматизованої системи проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування за аналогією з російською СОПЗ, американськими «ЕШЕЛОН» («Echelon») та «DCS-1000», європейською системою «RES»;

- розвиток інтелектуальних систем відеоспостереження. Функціональність всього об'єктного програмного забезпечення інтелектуальних систем відеоспостереження поділяється на дві великі групи: розпізнавання та класифікація об'єктів відеоспостереження; відстеження шляху об'єкта відеоспостереження. Цей напрямок потребує удосконалення та розвитку в системі правоохоронних органів;

- охорона об'єктів. До цього виду ІС можна віднести системи централізованої охорони об'єктів «Орлан», «КРОНОС», «АІ-Грифон» тощо, які по суті представляють комплекс технічних засобів і програмного забезпечення для централізованого спостереження за станом пристроїв охоронної та пожежної сигналізації з використанням стільникової мережі GSM-900/1800 та дротових ліній АТС;

- створення відомчих спеціалізованих інтелектуальних інформаційних систем. Прикладами можуть бути: для поліції – автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи (АДІС «Сонда», «Дакто-2000», «Морфо» – Франція, «Принтрак» – США, «NEX» – Японія тощо); для прикордонної служби – інтегровані інформаційні системи «Аркан» та «Гарт»; для міністерства доходів і зборів – багатофункціональна комплексна інформаційна система «Електронна митниця»;

- впровадження та розробка інтелектуальних інформаційних освітніх систем: моделювання знань, комунікації, інтерпретації, самовдосконалення; взаємодії.

Підводячи підсумок, можемо констатувати, що така систематизація інтелектуальних систем, що використовуються в правоохоронній діяльності для протидії злочинності, носить, в певному розумінні, досить умовний характер. Ми лише спробували окреслити найбільш перспективні напрямки використання ІС правоохоронними органами щодо системної організації процесу протидії правопорушенням.

Список використаної літератури

1. Всемирная энциклопедия. Философия. Москва: АСТ, 2001, 1312 с.
2. Остроух А. В. Интеллектуальные системы: учебное пособие. Красноярск: Научно-инновационный центр, 2015. 110 с.
3. Творошенко І. С. Конспект лекцій з дисципліни «Інтелектуальні геоінформаційні системи». Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 95 с.
4. Коровин А. М. Интеллектуальные системы: текст лекций. Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2015. 60 с.
5. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 12.10.2009 р., № 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09>

I. Haraberyush

PERSPECTIVES FOR THE USE OF INTELLECTUAL SYSTEMS FOR CRIME CONTROL

The concept of intellectual systems, their features and properties are considered. The

prospects of using intelligent systems in law enforcement activities in different directions are described.

Keywords: intellectual systems, law enforcement, information retrieval system, video surveillance system, object security system, geo-information systems.

УДК 343.121.4(477)

Абламський С. Є.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЙНИХ НОРМ

У тезах проаналізовано норми-вимоги, закріплені в Загальній декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, щодо забезпечення права на захист.

Ключові слова: право на захист, суб'єкти захисту, засада забезпечення права на захист, ефективний захист у кримінальному провадженні.

З метою забезпечення прав і свобод особи, унеможливлення жорстокого та нелюдського поводження з нею у світі створено низку міжнародних організацій, які під час своєї діяльності прийняли відповідні документи в галузі захисту прав і свобод особи. На сьогодні можна з упевненістю говорити, що у своїй сукупності міжнародні акти утворили певний комплекс правових стандартів, які регулюють відносини між державою та особою, у тому числі в сфері кримінального судочинства.

Забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження з питань реалізації права на захист та представництва інтересів набуло особливої уваги та вираження в нормах різновекторних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Серед досить великої кількості таких документів, що встановлюють особливості захисту та представництва прав і свобод учасників кримінального провадження необхідно відзначити Загальну декларацію прав людини, яка, з нашої точки зору, є відповідним документом у розгляді відповідного питання. Зокрема, у ст. 10 Декларації встановлено, що кожна людина для визначення своїх прав та обов'язків, встановлення обґрунтованості пред'явленого кримінального обвинувачення, має право, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. Цією нормою передбачено основні принципи, які поширюють свою дію не тільки щодо захисту від пред'явленого обвинувачення, а й визначають побудову механізму досудового розслідування та судового розгляду.

Аналіз указаних положень дозволяє зробити висновок, що національне кримінальне процесуальне законодавство повинно забезпечувати рівність учасників процесу в можливості здійснення доказування. У цьому випадку йдеться про можливість особи як самостійно реалізувати свої процесуальні права, так і через представника, хоча представництво як таке в наведеній нормі не згадується. Запровадження інституту кримінального процесуального представництва зумовлено необхідністю повноцінного забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників процесу, зокрема в силу того, що ефективне застосування правових норм, зважаючи на їх масивність та суміжність галузей права, потребує фахових знань з різних юридичних наук.

Приведене положення корелюється зі ст. 8 Декларації, в якій передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав, наданих конституцією або законом. Тобто, крім закріплення за державою обов'язку законодавчо забезпечити можливість відновлення порушених прав людини, в Декларації вказано на необхідність встановлення ефективного правового механізму, що дасть змогу уникнути випадків, коли в законі формально декларують права, а механізм їх захисту, відновлення чи реалізації відсутній.

Таким чином, положення КПК України, в яких унормовано підстави залучення, права та обов'язки захисника та представника як учасників кримінального провадження, спрямовані на забезпечення вимог статей 8, 10 Декларації, одним із критеріїв оцінювання

яких є ефективність їх практичної реалізації.

Варто також звернутися увагу на положення ст. 11 Декларації, де вказується, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її провина не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, під час якого їй забезпечують усі можливості для захисту. Аналізуючи ці положення, слід акцентувати увагу на словосполучення «їй забезпечують усі можливості для захисту», тобто на державу покладено обов'язок надати особі, яку підозрюють, обвинувачують усі можливі засоби для захисту. У цьому випадку основоположною реалізуючою нормою, закріпленою у національному законодавстві, є ст. 59 Конституції України, яка, серед іншого, також спрямована на забезпечення належного захисту особи в кримінальному провадженні та знаходить свої відображення в ст. 20 КПК України.

Наступним важливим документом, який встановлює міжнародні стандарти захисту та представництва особи, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, у ст. 13 Конвенції зазначено, що кожен, чий права та свободи було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Відтак, аналогічно до положень Загальної декларації прав людини, в Конвенції наголошено на необхідності ефективної реалізації передбачених конституцією та законодавством засобів юридичного захисту, при цьому не допускаючи формальних правових положень в рамках цього питання. Наведені конвенційні норми мають загальний характер, оскільки охоплюють усі правовідносини у випадку порушення прав і свобод особи, зокрема й в кримінальному провадженні, незалежно від процесуального статусу особи.

Варто приділити увагу і положенням ст. 6 Конвенції, де закріплено низку вимог, які можна вважати міжнародними стандартами в частині забезпечення належного захисту особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування. У нормах цієї статті встановлено декілька мінімальних (незалежно від приписів національного законодавства) прав, а саме: мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Вказані права взаємопов'язані і в певній мірі являють собою елементи механізму правового забезпечення захисту прав і свобод людини. Звичайно, держава в межах національного законодавства може закріплювати додаткові правові гарантії та механізми, але в жодному випадку не обмежувати особу в закріплених ст. 6 Конвенцією правах, оскільки в іншому випадку це буде розглядатися як її порушення.

У цьому контексті не викликає сумнівів, що держава не тільки зобов'язана забезпечити право особи оплати юридичної допомоги захисника, а й забезпечити можливість (час) для підготовки захисту. Особливо актуальним це є в сучасних реаліях правозастосовної діяльності, коли сторона обвинувачення фактично в той же день або через декілька днів після повідомлення особі про підозру вручає обвинувальний акт, чим унеможливує сторону захисту в збиранні доказів та обґрунтуванні своїх позицій. Подібні випадки фактично можна розцінювати як порушення ст. 6 Конвенції, що, звісно, є неприпустимо.

Резюмуючи викладене, варто зазначити, що нормотворча діяльність міжнародних організацій сформувала комплекс норм, які за своєю спрямованістю утворюють міжнародні стандарти здійснення захисту та представництва осіб у кримінальному провадженні. Закріплені в наведених документах норми можна класифікувати залежно від суб'єктів, наділених правом на захист чи представництва. До першої групи слід віднести загальні, тобто ті, що закріплюють права і свободи кожної людини незалежно від процесуального статусу. До другої – спеціальні, тобто ті, що закріплюють права і свободи особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

S. Ablamskiy

SOME ISSUES OF THE ENSURING THE RIGHT TO PROTECTION IN THE CONTEXT OF CONVENTIONAL NORMS

The theses analyzed the norms and requirements enshrined in the Universal Declaration of Human Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms regarding the right to protection.

Keywords: the right to protection, subjects of protection, the basis for ensuring the right to protection, effective protection in criminal proceedings.

УДК 342.7.037

Вишковська В. І.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

У тезах висвітлено актуальні питання забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина в аспектах юридичної доктрини, нормативного регулювання та юридичної практики. Констатується достатньо високий рівень доктринального та нормативного забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина в порівнянні із реальним станом захисту прав і свобод в правовому житті українського суспільства.

Ключові слова: права людини, забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина.

Права людини становлять найважливіший соціальний і політико-правовий інститут, що об'єктивно виступає мірилом досягнень суспільства, показником рівня його цивілізованості. Від рівня забезпеченості та захисту прав людини значною мірою залежать ступінь досконалості самої особистості, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека.

Так, у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. і Зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» 5 грудня 1991 р. наголошувалося на тому, що нова, демократична, правова держава ставить собі за мету реально забезпечити права і свободи людини й громадянина [1].

Звідси, правова захищеність громадян є показником рівня цивілізованості суспільства, якості життя населення, стану функціонування органів державної влади, зокрема тих, що виконують завдання у сферах правоохоронної та правозахисної діяльності. Проблеми захисту прав громадян для сучасної України за своєю важливістю стоять в одному ряду з проблемами забезпеченням миру та безпеки, єдності, територіальної цілісності країни, виходу із політичної та економічної кризи тощо. Це обумовлюється тим, що для сучасної держави належний захист прав людини є таким напрямом її діяльності, завдяки якому досягається стабільність внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечуються злагода та консенсус різних соціальних суб'єктів, що є актуальним для українського суспільства.

Однак практика функціонування правового захисту прав людини вимагає вивчення цього явища як цілеспрямованого, належним чином організованого способу впливу на суспільні відносини. Дослідження захисту прав людини в цьому аспекті представляє комплекс питань, пов'язаних із людським потенціалом, що виражає демократичну зрілість і гуманістичну спрямованість правового життя в сучасній Україні.

Як слушно підкреслив В.О. Демиденко, держава не всевладна щодо людини. Вона має бути обмежена правами людини [2, с. 7]. В. А. Кучинський зазначав, що права людини не є подарунком держави, а продуктом розвитку матеріальних відносин людей [3, с. 29].

Таким чином, права людини упорядковують і координують суспільні відносини на основі загальноновизнаних норм та стандартів у галузі прав людини. Завдяки їм встановлюються межі діяльності держави, не допускається невиправданого вторгнення держави у сферу особистої свободи людини, створюються перепони всевладдю і свавіллю державних структур, визначаються параметри взаємовідносин людини, суспільства і держави, їх відповідальність, а це передусім визначає демократичний розвиток держави та

суспільства, їх стабільність і нормальну життєдіяльність [4, с. 3].

Права людини – це правові можливості (міра свободи) людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей [5, с. 5]. Таким чином, основним у характеристиці прав людини є те, що вони мають захищатися державою та законом. Більш того, будь-які суперечності щодо прав мають розглядатися компетентним, безстороннім і незалежним судом, який міг би застосовувати процедури, що забезпечать повну рівноправність, справедливість та відкритість проголошення прийнятих рішень.

У цілому потрібно підкреслити, що з метою дотримання в державі прав і свобод людини та громадянина потрібно, щоб на всіх рівнях влади та кожним громадянином було високо усвідомлена важливість забезпечення прав і свобод людини. Безперечно, надзвичайно важливо, щоб нові проекти нормативно-правових актів, які вносяться до парламенту, а також зміни, які пропонується внести до чинного законодавства, у жодному разі не звужували змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Так, виходячи з парламентської практики, можна стверджувати, що в процесі подолання та вирішення прогалин та колізій ініціатори розробки законопроектів «забувають» про права і свободи людини, що призводить до обмеження чи звуження громадян в їх правах. Така ситуація є неприпустимою, адже при цьому відбувається порушення не лише взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань, а й, у першу чергу, положень Конституції, які є нормами прямої дії.

Закріплення прав і свобод людини на конституційному рівні є найголовнішим у нормативному регулюванні правового статусу особи будь-якої держави. Адже у випадку, коли правам і свободам людини не відведено належної уваги в Основному Законі, вони можуть перетворитися на декларації та не мати практичного використання.

Зрозуміло, що проблема реальності, захищеності й забезпечення прав і свобод людини і громадянина безпосередньо пов'язана із конкретними історичними особливостями розвитку конкретної держави, формою організації державної влади та соціально-економічним ладом, розвитком політичних інститутів, політичною свідомістю й активністю народних мас та іншими обставинами, характерними для кожного суспільства.

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що сучасний стан юридичної науки в контексті дослідження проблематики прав і свобод людини знаходиться на високому теоретичному рівні. Проте, реальний стан забезпечення прав і свобод людини та громадянина в сучасній Україні потребує суттєвого удосконалення та покращення, зумовлює вихід на перший план завдання щодо захисту прав, свобод та законних інтересів громадян.

Таким чином, реальний стан вирішення цих завдань залежить, у першу чергу, від чинного законодавства. Правовою основою діяльності правозахисних органів та організацій є Конституція і закони України, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України з питань компетенції правозахисних органів, а також відомчі нормативні акти. Вони повинні реалізовуватися на практиці, а це найскладніше, не мати формального характеру, не суперечити один одному. Це можливо, на нашу думку, лише за умови проведення всеохоплюючої реформи у політичній, економічній, соціальній та інших сферах. На перший план повинні бути винесені питання реального правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина в усіх галузях життя. Цьому має сприяти розвиток міжнародних відносин нашої держави з іншими країнами, міжнародними організаціями тощо.

Потрібно брати краще з європейського права, водночас не цуратися позитивних здобутків українських правників та напрацювань правової системи минулого. При цьому саме права людини мають стати (і тільки вони можуть бути) міцним фундаментом новітньої України – її справжньою, не вигаданою національною ідеєю, що об'єднає усіх громадян в український народ і соціум, в якому комфортно жити кожній людині, а громадяни пишатимуться своєю державою.

Список використаної літератури

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради. 1990. №31. Ст. 429
2. Демиденко В. О. Утвердження та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина: [посіб.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 100 с.
3. Кучинский В. А. Личность, свобода, право. Москва: Юрид. лит., 1978. 208 с.
4. Марцеляк О. В. Інститут омбудсмана: теорія і практика. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 450 с.
5. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: навч. посібник. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

V. Vyshkovska

ACTUAL QUESTIONS FOR SUPPLY AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND CITIZENS

The theses highlight the urgent issues of ensuring and protecting human and civil rights and freedoms in the aspects of legal doctrine, regulatory regulation and legal practice. A rather high level of doctrinal and normative protection of the protection of human and civil rights and freedoms is stated in comparison with the real state of protection of rights and freedoms in the legal life of Ukrainian society.

Keywords: human rights, provision and protection of human and citizen rights and freedoms.

УДК 346.347

Григор'єва В. В.

ОБҐРУНТОВАНІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

У запропонованому дослідженні висвітлено питання обґрунтованості судового рішення як вимоги, що висувається до важливого акту правосуддя важливої складової реалізації прав людина на справедливий суд. На підставі аналізу думок вчених процесуалістів, чинного процесуального законодавства та європейської судової практики сформульовані суттєві ознаки сутності обґрунтованості судового рішення та безпосереднє функціональне призначення у захисті прав людини.

Ключові слова: суд, судове рішення, обґрунтованість судового рішення, доказування, змагальність, оцінка доказів.

Досліджуючи інститут рішення суду не можна не звернути увагу, що для забезпечення стабільності судового рішення та обов'язковості його дії необхідно дотримання певних вимог, що ставляться до головного акту правосуддя. Саме стабільність рішення суду є головною умовою реалізації завдань правосуддя, що стає можливим тільки при належному користуванні належними процесуальними правами та виконанні обов'язків усіма учасниками судового процесу та вжиття заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Обґрунтованість рішення суду розглядається як важлива вимога, виконання якої визначає правильність рішення; властивість, наявність якої у рішенні, разом із законністю, свідчить про його правосудність.

Оскільки обґрунтованість рішення суду завжди розумілась у процесуальній науці по-різному, важливо надати огляд поглядів щодо цього питання.

У радянській літературі висловлювалися такі думки. М. Г. Авдюков вказував, що обґрунтованість – це відповідність висновків суду про обставини справи дійсним взаємовідношенням сторін [1, с. 131]. М. А. Гурвич визначав обґрунтованість як засвідчену переконливими доказами відповідність фактичної основи рішення дійсним обставинам справи [2, с. 43]. В. Н. Щеглов вважав правильним розуміти обґрунтованість як об'єктивну істинність висновків суду щодо фактичних обставин справи, у розумінні правильності судового рішення тільки з фактичної сторони [3, с. 53-56]. Р. Ф. Каллістратова вказує на

точне встановлення фактів, від яких залежатиме виникнення, зміна або припинення матеріальних правовідношень, з'ясування усіх обставин справи у їх сукупності, взаємного зв'язку та підтвердження їх доказами [4, с. 110]. Про необґрунтоване рішення, як про рішення, яке не відповідає дійсним обставинам справи, пишуть у своїх працях Л. Н. Завадська, А. І. Кудряшова, А. А. Мельников.

Наведені погляди були висловлені у той час, коли панував принцип об'єктивної істини. Тому обґрунтованість пов'язувалася із встановленням дійсних прав та взаємовідносин сторін, дійсних фактичних обставин, тобто об'єктивної істини [5, с. 10]. Сьогодні судочинство здійснюється на основі принципів змагальності та диспозитивності, у відповідності з якими сторони змагаються одна з одною у доказуванні, а суд ухвалює рішення на основі тих доказів, які сторони або інші особи, які беруть участь у справі визнають за необхідне йому надати. Відповідно ст. 81 ЦПК України та 74 ГПК України «суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи», тобто суд не вправі самостійно вимагати доказ у того, в кого він знаходиться, та примусити сторону надати необхідний, на його думку, доказ. Винятком можна зазначити можливість активної позиції суду щодо доказування, «коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів». Таким чином, коло доказів, які досліджені судом та встановлені або не встановлені на їх основі обставини, залежатиме від змагальності сторін, а точніше, як вони розпоряджаються своїми процесуальними правами, оскільки й обґрунтованість рішення суду повинна розумітися з урахуванням змісту принципів змагальності та диспозитивності у сучасному розумінні.

Однак, відповідно ст. 376 ЦПК України та 277 ГПК України підставами для скасування або зміни рішення суду є неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, недоведеність обставин, що мають значення для справи. З цього випливає, що закон зобов'язує суд повністю з'ясувати обставини, що мають значення для справи, інакше рішення має бути визнане необґрунтованим судом вищої інстанції та підлягатиме скасуванню або зміні. Виходить, що суд повинен повністю з'ясувати обставини, хоча пов'язаний змагальною ініціативою осіб, які беруть участь у справі.

Обґрунтованість рішення залежатиме також від доведеності обставин, які встановлені судом, що на пряму пов'язане з доказуванням, зокрема, чи є суд суб'єктом доказування.

Якщо під доказуванням мати на увазі сукупність процесуальних дій осіб, які беруть участь у справі, то суд не слід включати до кола суб'єктів доказування. Якщо під доказуванням розуміти логіко-розумову діяльність суду із дослідження та оцінки доказів, то про суд можна говорити як про суб'єкт доказування. У цьому питанні обережний М. К. Треушніков, на думку якого судове доказування є логіко-розумова діяльність осіб, що беруть участь у справі, «а також у певній мірі й суду» [6, с. 48]. Виходячи з поняття доказування, яке наведене М. К. Треушніковим у тій самій роботі до вказаної «певної міри» діяльності суду із доказування входить витребування доказів судом за клопотанням осіб, що беруть участь у справі, або у деяких випадках за власною ініціативою.

За сучасним судовим процесом є вірним таке: особи, які беруть участь у справі, у першу чергу сторони, здійснюють доказування, пізнання, оцінку доказів, а господарський суд здійснює пізнавальну діяльність, досліджуючи, оцінюючи наведені сторонами у справі докази, але не є суб'єктом доказування, він не доказує, як справедливо вказує А. Ф. Клейнман, а вирішує [7, с. 40]. «Суд стоїть над сторонами у процесі, він судить, а не доказує». – вказує А. Р. Белкін [8, с. 26]. Особливо чітко це має прояв сьогодні, коли мала активність суду у процесі збирання доказів.

Щодо питання про пізнання слід вказати, що, на думку А. Т. Боннера, слід відрізнити судове пізнання від житейського (побутового) пізнання. Житейське пізнання являє собою пізнання кожною людиною в її повсякденному житті окремих фактів дійсності, та суттєво відрізняється від судової діяльності. Судове пізнання підпорядковане певній меті – з'ясуванню обставин справи, прав та обов'язків, що беруть участь у справі, та має цілеспрямований характер. Погоджуючись з думкою А. Т. Боннера, наведеною вище, не

можна не згадати те, що судове пізнання здійснюється спеціальним державним органом – судом [5, с. 107]. Необхідно також вказати, що у зв'язку з тим, що під час судового процесу пізнання здійснюється не тільки судом, але й особами, що беруть участь у справі, слід розрізняти судове пізнання, тобто самого суду, та пізнання осіб, що беруть участь у справі.

Досліджуючи різні прояви необґрунтованості у вигляді недоведеності обставин, які мають місце у радянській юридичній літературі, найбільш частіше можна зустріти вказівки на недостатність або неповноту (М. Г. Авдюков, К. І. Комісаров, В. Н. Щеглов), недостовірність або недоброякісність (М. Г. Авдюков, М. А. Гурвич, К. І. Комісаров, Н. І. Ткачев, П. Я. Трубніков) та неправильну оцінку доказів (С. Н. Абрамов, М. Г. Авдюков, П. А. Лупинська, П. Я. Трубніков). Тобто недоведеність обставин має місце у випадках, коли рішення ґрунтується на суперечливих доказах, які спростовані або не підтверджені іншими доказами; докази, на яких ґрунтується рішення, одержані з порушенням законодавства, дефектні, недоброякісні, недостовірні; рішення спирається на докази, які не відповідають вимогам належності та допустимості; висновки суду, за рішенням, спираються не на точно встановлені факти, а на припущення.

Особливе місце займає оцінка доказів, на нашу думку, зрозуміло, що вона повинна виступати як вимога до суду всебічно, повно та об'єктивно досліджувати докази, що є у справі. Неправильна оцінка може тягнути за собою як недостовірність, так і недостатність доказів. Так, невідповідність висновків суду, які містяться у рішенні, обставинам справи означає, що суд при прийнятті рішення невірно встановив права та обов'язки осіб, що беруть участь у справі. Ця судова помилка має місце, коли здійснюється перехід від етапу встановлення фактичних обставин до етапу вибору правової норми. К. І. Комісаров зазначав, що, по-перше, йдеться про логічну помилку, а, по – друге, що наприкінці переходу від фактів до юридичної сторони справи суд вступає у протиріччя з обставинами, які сам же визнав встановленими [9, с. 100-101]. Вказівки на неправильні висновки із встановлення судом фактів та можливість помилкової юридичної кваліфікації можна зустріти у працях С. Н. Абрамова, А. С. Грицанова [10, с. 118-129; 11, с. 100]. На протиріччя висновків суду вказують Л. Ф. Лесницька, П. Я. Трубніков [12, с. 130; 13, с. 194]. У свою чергу, П. Я. Трубніков пропонує в якості самостійного порушення, яке тягне за собою перегляд рішення, встановити «суттєві суперечності висновків суду відносно обставин справи, які містяться у рішенні» [13, с. 194].

Невідповідність висновків суду обставинам справи Н. І. Ткачев поділяв на три етапи опосередкованого пізнання: перший етап – суд визначає усі обставини, які мають юридичне значення для правильного вирішення справи, на другому етапі – суд за допомогою визначених у законі засобів доказування встановлює факти, які мають значення для правильного вирішення справи; на третьому етапі – суд робить логічні висновки зі встановлених фактів про правовідношення сторін. За твердженням автора у більшості випадків неправильний висновок породжується помилками на першому або другому етапах опосередкованого пізнання, коли суд неповно дослідив докази, що є необхідними для правильного вирішення справи, або не довів факти, які враховує встановленими [14, с. 48–54].

Справедливо вказує В. М. Шерстюк, що невідповідність висновків пов'язана та впливає з таких порушень, як неповнота з'ясування та недоказовість обставин, які мають значення для справи, що рішення визнається не відповідним обставинам справи, коли висновки суду не підтверджені доказами, які були досліджені у судовому засіданні; суд не врахував обставини, які могли вплинути на висновки суду; рішення суду невмотивоване; висновки суду містять суперечності, які вплинули або могли вплинути на його законність [15, с. 367].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини у відповідності п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини зобов'язує суди давати обґрунтування своїх рішень, враховуючи обставини справи, різноманітність аргументів, які сторони представили суду, та відмінності, пов'язані з законодавством, традиціями, юридичними висновками,

формулюванням рішень, що існують у державах-учасниках. Таким чином, питання про те, чи виконав суд свій обов'язок щодо подання обґрунтування, що вбачається зі ст. 6 Конвенції, може бути з'ясовано тільки з огляду на конкретні обставини справи [16; 17; 18].

За чинним процесуальним законодавством «обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні», зокрема у ГПК України ще додається, щодо необхідності «надання оцінки всім аргументам учасників справи».

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що законодавець значно звужує розуміння та сутність вимоги обґрунтованості судового рішення, оскільки важливим елементом обґрунтованості є його аргументація у відповідності законам логіки, що виражають істотні, стійкі і необхідні особливості внутрішньої структури розумового процесу, мають об'єктивний характер та становлять важливий і обов'язковий момент у системі умов, які визначають істинність думок.

Таким чином, в результаті аналізу наведених законодавчих та теоретичних положень можна сформулювати визначення обґрунтованості як вимоги до судового рішення, яке полягає у підтвердженні достовірними та достатніми доказами встановлених у судовому засіданні обставин справи та яке відповідає висновкам суду.

Список використаної літератури

1. Авдюков М. Г. Судебное решение М.: Госюриздат, 1959. 192 с.
2. Гурвич М. В. Судебное решение. Теоретические проблемы М.: Юрид. лит., 1976. 175 с.
3. Щеглов В. Н. Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору Новосибирск: Новосибирское книжное изд-во, 1958. 88 с.
4. Каллистратова Р. Ф. Советский гражданский процесс: учебное пособие. М.: Юрид. лит., 1990. 319 с.
5. Боннер А.Т. Установление обстоятельств гражданских дел М.: Городец, 2000. 327 с.
6. Треушников М. К. Судебные доказательства. 3-е изд., испр. и доп. М.: ОАО «Городец», 2004. 368 с.
7. Клейнман А. Ф. Основные вопросы теории доказательств в советском гражданском процессе М.: АН СССР, 1950. 72 с.
8. Белкин А. Р. Теория доказывания М.: НОРМА, 1999. 429 с.
9. Комиссаров К. И. Задачи судебного надзора в сфере гражданского судопроизводства Свердловск, 1971. 168 с.
10. Абрамов С. Н. Проверка обоснованности судебного решения вышестоящим судом по советскому праву М.: Юрид. лит., 1950. 132 с.
11. Грицанов А. С. К вопросу о необоснованности судебного решения. Доклады итоговой науч. конф. юрид. ф-тов. Томск, 1973. С. 99-103.
12. Лесницкая Л. Ф. Основания к отмене обжалованных судебных решений. М.: Юрид. изд., 1962. 134 с.
13. Трубников П. Я. Пересмотр решений в порядке судебного надзора. М.: Юрид. лит., 1974. 240 с.
14. Ткачев Н. И. Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. 108 с.
15. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации. под ред. Шерстюк В. М. М.: КОНТРАКТ, 1998. 516 с.
16. Богатова проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 21 лютого 2011 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_670//
17. Проніна проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 18 липня 2006 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_096//
18. Руїз Торія проти Іспанії (Ruiz Toriya v. Spaine): рішення Європейського суду з прав людини від 9 грудня 1994 року. URL: <http://www.echr.coe.int//>

V. Hryhor'yeva

SITUATION OF THE JUDICIAL DECISION AS A CONSTITUENT PURPOSE OF A RIGHT TO JUSTICE

The proposed study examines the issue of the validity of a court decision, as the requirements put forward for an important act of justice as an important component of realizing human rights to a fair trial. Based on the analysis of the opinions of the scholars of proceduralists, the existing procedural legislation and European jurisprudence, the essential features of the essence of the justification of the court decision and the direct functional assignments in the protection of human rights are formulated.

Keywords: court, court decision, justification of court decision, proof, competition, assessment of evidence.

УДК 342.7.037

Кофман Б. Я.

РОЛЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У роботі розглядаються теоретичні питання захисту прав людини через призму функціонування органів публічної влади. Автор досліджує роль органів держави та органів місцевого самоврядування в підвищенні ефективності захисту прав та свободи громадянина, аналізує проблеми у цій сфері і надає рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: органи публічної влади, права людини, захист прав, демократія.

1. Одним з пропілеїв існування демократичної правової державності є визнання, легалізація, охорона, захист, гарантування державою, її органами, посадовими і службовими особами прав і свобод людини і громадянина. Загальновідомо, що права та свободи особи – це соціальні блага, які мають не тільки найвищу цінність для держави і суспільства, але й відіграють екзистенційну роль для існування в умовах державно організованого соціуму конкретної особистості, незалежно від її правового стану (громадянство, безгромадянство, іноземство, біпатризм, біженство тощо).

Отже, права і свободи людини та їх гарантії напряму, онтологічно, гносеологічно, праксеологічно, конотаційно, технологічно, комунікаційно та колабораційно, – визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тому проблема суті й реалізації поняття «права та свободи людини і громадянина» є ключовою, опорною, системоутворюючою в життєдіяльності суспільства, яке претендує на статус демократичного, гуманного. Саме тому в сучасному світі, причому як на рівні міжнародної спільноти держав, так і конкретної держави, – не існує більш значущої і водночас найбільш важко втілюваної в практику існування ідеї, аніж права та свободи людини й громадянина. Таким чином, можна стверджувати, що саме права людини, враховуючи їх важливість для існування системи координат «людина – суспільство – держава», виступають основним якісним критерієм оцінки як самого феномену державності, ступеня її демократичності, прихильності до правового підґрунтя, моральності, загальнолюдських цінностей, оптимальності до функціонування людини і людських спільнот.

2. Дійсно, проголосивши себе правовою державою (ст. 1 Конституції України [1]), Україна тим самим зробила перший нормативно-праксеологічний крок на шляху побудови правової державності, заснованої на визнанні прав і свобод особи найвищою цінністю. Конституція України також закріпила відповідну систему координат щодо відносин людини, її прав з державою. Саме так необхідно оцінювати її положення відносно того, що права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними (ст. 21), вони гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22), а держава відповідає перед людиною за свою діяльність, тому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3).

Звісно, виконання такого обов'язку держави здійснюється через розробку і реалізацію складного і системного комплексу організаційних і організаційно-правових форм діяльності

її як суб'єкта права, її інституцій та корпусу державних службовців, що є виконавцями її завдань і функцій. Саме вони реалізують практичні заходи щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Надзвичайно важливого значення ці питання набувають в контексті прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу, вимагаючи від нашої держави запровадження європейських стандартів у сфері прав людини і громадянина та неухильного їх дотримання, що задекларовано у ст. 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод» Розділу III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписаної 27 червня 2014 р. [2] і ратифікованої Україною 16 вересня 2014 р. [3].

Саме тому проблема забезпечення реалізації, охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина органами державної влади в процесі реалізації феноменології саме публічної влади, тобто влади, що здійснюється в інтересах широких верств населення, – і набула сьогодні особливої актуальності.

3. Необхідно наголосити на тому, що успішне виконання цих завдань значною мірою залежить від правильного, науково обґрунтованого керівництва суспільством, усіма проявами його життєдіяльності, удосконалення системи державно-публічного управління. Тому подальший розвиток демократії, використання її нових форм щодо забезпечення прав і свобод громадян, нерозривно пов'язані з: по-перше, підвищенням якості та ефективності діяльності усієї системи органів публічної влади, включаючи й державні органи, що пояснюється цілою низкою складних об'єктивних і суб'єктивних чинників, зумовлених новими підходами до вирішення багатьох важливих завдань, які постають перед державою. Тобто до складного механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина нарівні держави, крім власне державних органів, долучаються й органи місцевого самоврядування, що представляють публічну самоврядну (муніципальну) владу [4], виступаючи самостійним рівнем публічної влади (див. ст. 5 Конституції України).

Підвищення ролі і значення органів місцевого самоврядування в рамках держави та здійснення публічної влади пояснюється широкими процесами децентралізації повноважень органів публічної влади, в процесі якої відповідні компетенційні повноваження, що раніше належали до повноважень органів державної виконавчої влади, передаються у власні повноваження територіальних громад, які й формують представницькі органи місцевого самоврядування, суттєво впливаючи й на процес формування та діяльності виконавчих органів територіальних громад.

4. Для підвищення ефективності діяльності держави в процесі захисту прав і свобод людини організаційний та організаційно-правовий ресурс органів публічної влади, включаючи її державний та самоврядний (муніципальний) рівні, повинен бути розширений за рахунок використання і вдосконалення старих, вже апробованих на практиці, а також якісно нових форм загальної демократії, що повинні функціонувати в державі, розвиток яких фактично об'єктивується, детермінується, стимулюється й активізується в рамках публічної самоврядної (муніципальної) влади. До таких форм можна зарахувати такі [5]:

- *представницька демократія* – є найбільш апробованою в теорії та на практиці формою демократичного формування депутатського корпусу представницьких органів державної і органів місцевого самоврядування тавибору вищих посадових осіб держави і посадових осіб місцевого самоврядування;

- *партисипаторна демократія* (від англ. participate – брати участь) – це така форма демократії, що формується і реалізується завдяки формуванню мотивації у членів територіальних громад до участі в локальній демократії, шляхом активізації їх участі у різних формах місцевого самоврядування та шляхом допомоги органам місцевого самоврядування в реалізації їх повноважень. Може бути використаною й на рівні функціонування публічної державної влади як могутній фактор мотивації громадян держави

до участі у вирішенні державних справ;

- *деліберативна демократія* – ця форма демократії тільки розвивається в рамках публічної муніципальної влади, бо в основі її механізму лежить забезпечення демократичного врядування через форми дорадчої комунікації в локальному соціумі. Може бути використаною й на рівні публічної державної влади як могутній фактор мотивації громадян держави до їх участі у обговоренні широкого кола питань, що мають загальнодержавне значення (питання охорони природного середовища, питання соціального захисту (пенсійні, медичні тощо));

- *агрегативна демократія* – ця форма демократії, що викликана до життя функціонуванням публічної муніципальної влади, передбачає не тільки вирішення органами місцевого самоврядування колективних інтересів, тобто інтересів всієї територіальної громади, а й вирішення індивідуальних інтересів конкретної людини-жителя, що є членом територіальної громади. На рівні публічної державної влади може бути використаною як фактор, що детермінує процеси децентралізації щодо передачі повноважень органів публічної влади до власних повноважень територіальних громад та органів, що ними сформовані;

- *агоністична демократія* – є фактично новою формою демократичної участі жителів в становленні та розвитку місцевого самоврядування, бо створена розвитком публічної муніципальної влади – саме вона дає конкретну можливість через повноваження ОМСВ та їх розширення і вдосконалення урізноманітнити життя у відповідності з демократичними цінностями, що збагачує жителів-членів територіальної громади та робить локальний соціум більш осучасненим та телеологічно спрямованим за допомогою появи більш широкого кола демократичних інститутів, дискурсів та форм життя, які сприяють індивіду в ідентифікації з демократичними цінностями. На рівні публічної державної влади може бути використаною як могутній фактор для лібералізації щодо створення широкого кола інститутів громадянського суспільства (різноманітні неурядові некомерційні об'єднання), що стане мотивацією громадян для реалізації власних інтересів в гармонічній єдності з інтересами держави.

Резюмуючи, слід зазначити, що дослідження і розкриття ролі органів публічної (державної і самоврядної) влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві в умовах демократичної правової державності має велике джерелознавче, термінологічне та методологічне значення – звідси наукові розробки, що будуть здійснюватись у цьому напрямку, мають суттєвий науково-доктринальний та методологічно-праксеологічний потенціал і перспективу.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
4. Баймуратов М. О., Григор'єв В. А. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення й розвитку в Україні. Одеса: АО Бахва, 2003. 238 с.
5. Гайко О. Парадигми демократії: агрегативна (Й. Шумпетер), деліберативна (Ю. Хабермас) та агоністична (Ш. Муфф). *Соціологія у (пост)сучасності*. Зб. тез доповідей учасників VII міжн. наук. конф. студентів та аспірантів, м. Харків, 13–15 квітня 2009 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 51-53.

B. Kofman

THE ROLE OF BODIES OF THE PUBLIC AUTHORITY IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE: THE QUESTION OF THEORY

The theses deal with the theoretical questions of the protection of human rights through the prism of the functioning of public authorities. The author investigates the role of state bodies and local self-government bodies in improving the effectiveness of protecting the rights and freedoms of a citizen, analyzing problems in this area and providing recommendations for their solution.

Keywords: public authorities, human rights, defense of rights, democracy.

УДК 342.95.03:340.114.6.03

Коломоєць Н. В.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

У роботі розглядаються перспективи розвитку адміністративно-деліктного законодавства у сфері захисту прав дитини. Автор на підставі ґрунтовного аналізу чинного законодавства дійшов висновку про його недосконалість та надав ряд рекомендацій щодо його систематизації та оптимізації з урахуванням особливого адміністративно-правового статусу неповнолітнього та відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері.

Ключові слова: права дитини, адміністративне-деліктне законодавство, адміністративний делікт, міжнародний договір, адміністративне правопорушення.

Україна є учасницею великої кількості міжнародних договорів у сфері захисту прав дитини. І важливим аспектом у цій міжнародній співпраці є виконання та реалізація взятих державою на себе зобов'язань. На жаль, варто визнати, що не всі вони виконуються та впроваджуються в життя. Невиконання Україною положень міжнародних документів та договорів, а також рекомендацій моніторингових органів міжнародних організацій є серйозною проблемою. Так, після здійснення моніторингу стану виконання міжнародних договорів у галузі прав людини, який відбувається кожні 2-4 роки, Україна щоразу отримує рекомендації, які має втілити в життя, щоб законодавство та практика його виконання відповідали положенням підписаних договорів. Наприклад, Міжнародний правозахисний Центр «Ла Страда–Україна» спільно з ЮНІСЕФ закінчив здійснення моніторингу виконання Україною Заключних спостережень Комітету ООН з прав дитини за результатами розгляду третьої та четвертої об'єднаних доповідей щодо виконання державою Конвенції ООН з прав дитини. Висновок, який був прийнятий за результатами такого моніторингу, не був втішним, а більша частина рекомендацій повторюється, оскільки не виконується [1, с. 107]. Такі приклади, на жаль, не поодинокі.

Тому з метою врегулювання цього питання та посилення відповідальності за невиконання чи неналежне виконання посадовими особами умов та приписів міжнародних договорів, пропонуємо ст. 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) доповнити відповідними положеннями та викласти її у такій редакції:

«Стаття 14. Відповідальність посадових осіб.

Посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення, правил міжнародних договорів і міжнародних зобов'язань та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків.»

Таке нововведення має обов'язково відобразитися і в особливій частині КУпАП. Тому главу 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» варто доповнити *статтею 188-52 «Порушення законодавства про міжнародні договори та міжнародні зобов'язання»*, яку пропонуємо викласти у наступній редакції:

«Порушення правил міжнародних договорів уповноваженою посадовою особою органів державної влади або місцевого самоврядування, систематичне ухилення від виконання або

неналежне виконання міжнародних зобов'язань, – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двохсот п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, - тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'ятисот до вісімсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік».

Такі справи мають бути віднесені до компетенції місцевих адміністративних судів, відтак необхідно обов'язково внести зміни до статті 221 КУпАП з тим, щоб розширити підвідомчість суддів районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів щодо розгляду зазначених справ. Право складати протоколи про адміністративні правопорушення передбачені ст. 188-52 має бути віднесене до компетенції органів Національної поліції України, тому відповідні зміни мають бути обов'язково внесені й до п. 1, ч. 1, ст. 255 КУпАП [2].

Впровадження цієї норми надасть можливість забезпечити реалізацію міжнародних стандартів не лише у сфері захисту прав дитини, але й поширюватиметься на інші сфери суспільних відносин у межах міжнародних зобов'язань.

Але це не єдині зміни, які варто внести до Кодексу України про адміністративні правопорушення, адже чинне адміністративно-деліктне законодавство не спроможне повної мірою забезпечити захист прав, свобод та законних інтересів дитини. Тому наступне, на чому хотілося б акцентувати увагу – перспектива розвитку процесу медіації у справах про адміністративні правопорушення.

На сьогоднішній день певні кроки у напрямку досудового врегулювання конфліктів або примирення за участі неповнолітньої особи намагаються впровадити у кримінальному процесі. Провадження у справах про адміністративні правопорушення не мають бути винятком, оскільки основне завдання адміністративно-деліктного законодавства полягає у тому, щоб запобігти вчиненню правопорушень, виховувати громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян тощо. Тобто неповнолітня особа, яка своїми діями завдала шкоди іншій особі, має дійсно усвідомити протиправний характер своєї поведінки та відчутти увесь тягар тих негативних наслідків, які можуть наступати у зв'язку із вчиненням правопорушень. При цьому вирішення конфлікту шляхом примирення не повинно мати на увазі приниження неповнолітнього правопорушника, а навпаки – сформулювати у нього відповідальне ставлення до своєї поведінки.

Відповідно до норм чинного законодавства всі рішення у справах про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, приймаються виключно судами. Оскільки адміністративні делікти за своїм змістом є незначними правопорушеннями, тобто не становлять суспільної небезпеки, доречним вбачається оптимізувати провадження у таких справах та розглянути можливість врегулювання відносин між потерпілим та неповнолітнім правопорушником саме за рахунок залучення ювенального медіатора. Такий підхід надасть можливість, по-перше, розвантажити суди; по-друге, вирішити питання щодо задоволення матеріальної чи моральної шкоди потерпілого; по-третє, перетворити каральну функцію щодо неповнолітнього на виховну.

Отже, пропонуємо доповнити КУпАП окремою статтею **22-1 «Можливість звільнення неповнолітнього від адміністративної відповідальності за участі ювенального медіатора»**, яку викласти у такій редакції:

«Особа у віці від 16 до 18 років, яка вчинила правопорушення, передбачене цим Кодексом, може бути звільнена від адміністративної відповідальності за умови залучення ювенального медіатора на стадії порушення справи про адміністративне правопорушення та за умови досягнення згоди щодо відновлення матеріальної, моральної та іншої шкоди,

завданої потерпілій особі неповнолітнім.

Якщо згода щодо відновлення матеріальної, моральної та іншої шкоди не була досягнута на стадії порушення справи про адміністративне правопорушення, справа для розгляду та прийняття обґрунтованого рішення направляється до суду».

Певна річ, медіатор як учасник адміністративно-деліктних правовідносин не може бути наділений правом і повноваженнями приймати рішення у справах про адміністративні правопорушення, він може лише сприяти неповнолітньому та потерпілій особі в пошуку рішення, заснованого на домовленостях та згоді, які відображають інтереси і потреби сторін провадження. При цьому процес медіації повинен зберігати за сторонами всю повноту влади і впливу на процес вироблення і прийняття рішення у справі, а також на зміст цього рішення. Тобто медіація, як процедура, за своєю суттю є так званим відновлювальним механізмом, спрямованим на конструктивне вирішення справи.

Висновок. Адміністративно-деліктне законодавство у сфері захисту прав дитини не відповідає вимогам місця і часу. Його положення мають бути оптимізовані та систематизовані з урахуванням особливого адміністративно-правового статусу неповнолітнього, та враховувати міжнародні стандарти і світову практику реалізації цих прав, свобод та законних інтересів, а також сприяти забезпеченню розвитку правової держави.

Список використаної літератури

1. Левченко К. Б. Концептуальні засади формування національної стратегії у сфері прав людини. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 66-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини*: збірник, 5 груд. 2014 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України. Київ: ДНДІ МВС України, 2014. С. 105–109.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

N. Kolomoets

PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE AND DELETE LEGISLATION IN THE FIELD OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE CHILD

The theses highlight the perspectives of the development of administrative and tort law in the field of child rights protection, dictated by international standards. The current state of the domestic legislation in this area is analyzed, the main shortcomings are identified, and the Code of Administrative Offenses of Ukraine is supplemented by fundamentally new norms that are oriented to international legal requirements.

Keywords: child rights protection, international standards, administrative offenses, administrative law, mediation, juvenile mediator.

УДК 343.85:343.62

Федосова О. В.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ

У тезах проаналізовано структуру факторів, які в сучасних умовах істотно впливають на стан злочинності неповнолітніх, та основні напрямки її профілактики в діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Ювенальна превенція розглядається як завдання, що потребує скоординованої взаємодії різних підрозділів Національної поліції України. Внесено авторську пропозицію щодо доповнення переліку дітей, які потребують взяттю на профілактичний облік.

Ключові слова: ювенальна превенція, підрозділи ювенальної превенції, захист прав і свобод дитини, злочинність неповнолітніх.

Злочинність неповнолітніх на сьогодні є нагальною проблемою суспільства. Про рівень кримінальної активності неповнолітніх у масштабах держави свідчать відомості про осіб віком до 18 років, які перебувають на обліку в підрозділах Національної поліції. Із них

найбільший відсоток (68%) становлять діти віком 16-17 років. Дослідження тенденцій злочинності неповнолітніх свідчить, що у порівнянні з дорослими, вона відрізняється високим ступенем активності та динамічністю. За різними даними частка неповнолітніх у загальній злочинності складає від 8 до 12%.

Саме тому, стан протидії злочинам, що вчиняються неповнолітніми, перебуває на посиленому контролі керівництва держави і Міністерства внутрішніх справ України. Вони розглядають протидію злочинності неповнолітніх як один із головних напрямків своєї діяльності.

Суттєвою ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона набуває в Україні дедалі більш організованого, групового характеру. Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, скоєних у групі, становить від 50 до 80%. Найбільш розповсюдженими є злочини, які мають корисливо-насильницьку спрямованість, це – розбій, грабїж, шахрайство, вимагання, вбивство з корисливих мотивів. Кримінальні молодіжні угруповання різних ступенів організованості виявлені у всіх великих обласних центрах країни. Вони утворюються за місцем навчання чи проживання молоді.

Слід мати на увазі, що на стан, структуру, динаміку злочинності серед неповнолітніх істотно впливають деякі демографічні характеристики регіону: чисельність неповнолітнього населення; частка в них різних соціальних груп; чисельність неповних та неблагополучних сімей; частка дорослого населення із низьким культурно-освітнім рівнем та інші умови життя та виховання неповнолітніх.

Сьогодні спостерігається тенденція корисливого використання неповнолітніх у масових акціях політичного чи іншого замовного характеру, провокаціях тощо. До того ж абсолютно новими детермінантами дитячої смертності та травмування стали такі дії, як втягнення дітей у так звані групи смерті у всесвітній мережі Інтернет (через соціальні контактні мережі), намагання підлітків робити «селфі» в екстремальних (небезпечних) умовах, внаслідок чого відбувається, наприклад, падіння з висоти або ураження електричним струмом під час спроби зробити «селфі» на даху електричок, поїздів метро.

Істотно впливає на рівень злочинності втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність. Особливо небезпечними є дії, спрямовані на втягнення осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, у злочинні групи, у вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів із застосуванням насильства, та які посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи. Важливим засобом запобігання цьому негативному явищу є правильне застосування законодавства про відповідальність за втягнення дітей у злочинну чи іншу антигромадську діяльність.

Водночас, організаційні та управлінські заходи, які вживаються щодо протидії злочинності неповнолітніх на місцях є ще недостатніми. Злочинність неповнолітніх при значних масштабах поширення вимагає рішучих, енергійних і цілеспрямованих заходів для її попередження.

Провідним суб'єктом превентивної роботи з дітьми є підрозділи Національної поліції, які, на відміну від інших, наділені найбільш широким спектром примусових повноважень.

Одним з головних завдань підрозділів ювенальної превенції є профілактика правопорушень серед дітей та реалізація заходів щодо недопущення рецидивної злочинності. З цією метою підрозділи ювенальної превенції здійснюють заходи індивідуальної профілактики, спрямовані на особистість дитини, середовище, яке її формує, а також на умови, обставини та ситуації, що призводять до вчинення дитиною адміністративних і кримінальних правопорушень.

Важливим аспектом цієї роботи є своєчасність виявлення та усунення криміногенних чинників, що збільшують вірогідність повторного вчинення дитиною адміністративного або кримінального правопорушення. Основними складовими роботи працівників підрозділів ювенальної превенції є оцінка, планування і контроль за поведінкою неповнолітньої особи, яка перебуває на обліку. Власне оцінка й передбачає збір повної інформації про дитину, виявлення सबічних даних про середовище, у якому вона проживає, аналіз факторів, які

можуть позитивно або негативно вплинути на її майбутню поведінку.

Сьогодні, актуальним є дослідження питання щодо розслідування кримінальних правопорушень щодо малолітніх, які вчинили суспільно-небезпечні діяння до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. У зв'язку з цим, одним з проблемних моментів є введення та взяття на профілактичний облік неповнолітніх підрозділами ювенальної превенції.

Згідно чинного законодавства, підрозділи ювенальної превенції зобов'язані проводити профілактичну роботу з неповнолітніми для попередження правопорушень у їхньому середовищі. Важливою складовою цієї профілактики є робота щодо виявлення неповнолітніх правопорушників та дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у скоєння правопорушень. Характерним у роботі підрозділів ювенальної превенції є забезпечення профілактичного впливу на криміногенне оточення неповнолітнього.

Так, з метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу ювенальної превенції заводить обліково-профілактичну справу та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми бази даних, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, дітей, щодо яких поліцейські ювенальної превенції здійснюють профілактичну роботу.

Взяттю на профілактичний облік відповідно до вимог Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044, підлягає дитина:

- 1) засуджена судом до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;
- 3) якій оголошено повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення;
- 4) звільнена зі спеціальної виховної установи;
- 5) яка не досягла 18 років і вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (дитина-кривдник);
- 6) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;
- 7) яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей [1].

Однак, в зазначеному переліку відсутній пункт щодо неповнолітніх, які вчинили діяння, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Згідно чинного законодавства відповідальність за дії неповнолітніх згідно положень ч. 4 ст. 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей», у вигляді накладення штрафу, буде покладено на батьків або осіб, які їх замінюють [2]. До того ж, відповідно до Інструкції, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044, до основних повноважень підрозділів ювенальної превенції відноситься проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї, з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення [1].

Вважаємо, що неповнолітні, які в такому ранньому віці вчинили злочин не повинні залишатися без відповідної уваги, та в обов'язковому порядку повинні знаходитися на профілактичному обліку в підрозділах ювенальної превенції.

У зв'язку із цим пропонуємо доповнити перелік дітей, які потребують взяття на профілактичний облік, визначений Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, пунктом 8 такого змісту «...які вчинили діяння, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність».

Вважаємо за необхідне зазначити, що якість та ефективність профілактичної роботи з дітьми належить не тільки підрозділам ювенальної превенції, але й іншим структурним підрозділам Національної поліції. Це, зокрема, підрозділи карного розшуку, дільничні офіцери поліції, слідчі відділи, патрульна поліція. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно систематизують облік «неблагополучних» сімей і проводять зі службами у справах дітей та підрозділами ювенальної превенції відповідну профілактичну роботу, поповнюють банк даних про дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, проживаючи в таких сім'ях, а також про сім'ї, які не виконують належних їм функцій, здійснюють заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності, безпритульності та вчиненню дітьми правопорушень. Отже, без комплексного підходу та єдиної партнерської програми із взаємодії цих служб і підрозділів ефективною роботи в цьому напрямі досягти практично неможливо [3, с. 52]. Тому мають бути скоординовані зусилля усіх зацікавлених центральних і місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадських організацій і, безумовно, сім'ї.

Покращення роботи за цим напрямом позитивно вплине на стан профілактики правопорушень, що вчиняються в середовищі неповнолітніх.

Список використаної літератури

1. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> (дата звернення 22.04.2019).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 22.04.2019).

3. Значення і роль підрозділів ювенальної превенції у сфері захисту прав і свобод дитини: проблемні питання та шляхи удосконалення: наук.-метод. рек. / Укл. О. В. Федосова, Т. М. Малиновська, К. Ю. Шеремет. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2018. 64 с.

O. Fedosova

ON IMPROVING THE PREVENTIVE WORK OF JUVENILE PREVENTION SUBDIVISIONS AS SUBJECTS OF PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF CHILDREN

The thesis analyzes the structure of factors that under present conditions significantly affect the juvenile delinquency, and the main directions of its prevention in the activities of the juvenile prevention units of the National Police of Ukraine. Juvenile prevention is considered as a task that requires coordinated interaction between the various units of the National Police of Ukraine. The author's proposal has been submitted to supplement the list of children who need to be taken for preventive registration.

Keywords: juvenile prevention, units of juvenile prevention, protection of children's rights and freedoms, juvenile delinquency.

УДК 342.7(477)“1917/1991”

Авдан Д. Р.

ГЕНЕЗИС ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ З 1917 ДО 1991 РОКУ

У тезах висвітлено становлення конституційних прав і свобод громадянина в радянській та пострадянській Україні. Подано стислу характеристику основних положень щодо цього питання за конституціями 1919, 1929, 1937 та 1978 рр.

Ключові слова: права людини і громадянина, конституція, правовий статус особи.

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові

ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах із суспільством та державою.

Період визвольних змагань 1917–1920 рр. характеризувався пошуком найоптимальніших форм державно-правового розвитку України. Питання надання й забезпечення прав та свобод людини і громадянина вийшло за межі політично-правових вимог та стало перетворюватися на реальну справу. Проте у праві мало не кожного режиму, що панував тоді в Україні, демократичні цінності конкурували з потягом до авторитаризму, гуманістичні ідеали – з узаконенням репресій проти політичних супротивників. Своєрідним живим символом української національної і державної ідеї на початку цього періоду був Михайло Грушевський, життя й політична діяльність якого заслуговують особливої уваги. Трагедія цієї історичної постаті, як засвідчують сучасники, у тому, що він був великим ученим, а доля змусила його займатися великою політикою. Під безпосереднім керівництвом М. Грушевського з кінця 1917 р. до 28 квітня 1918 р. на засіданнях Малої ради, яка мала повноваження законодавчого органу, було прийнято низку законів, які мали б закласти правовий фундамент Української держави. Він науково обґрунтував засади державного життя в Україні, а реалізувати їх із різних об'єктивних і суб'єктивних причин не зміг. Але саме завдяки зусиллям М. Грушевського Україна організувала тогочасне національно-державне життя і вийшла на міжнародну арену.

III Універсалом Української Центральної Ради 20 листопада 1917 р. було проголошено Українську Народну Республіку на правах автономії у складі Російської Республіки, а IV Універсалом Центральної Ради 22 січня 1918 р. Українська Народна Республіка проголошувалася самостійною та незалежною державою. 29 квітня 1918 р. було прийнято Конституцію Української Народної Республіки (затверджена сесією Центральної Ради, але не набула чинності).

За часів Радянської влади в Україні було прийнято чотири конституції (1919, 1929, 1937, 1978 рр.). Ці акти закріпили позитивні наслідки соціальної революції та формальні атрибути української радянської державності. Щодо прав людини – їх концептуальною основою тривалий час залишалися положення Декларації прав трудящого й експлуатованого народу, прийнятої в січні 1918 р. III Всеросійським з'їздом рад. Особливо наголошувалося на необхідності вирішення соціально-економічних питань як неодмінної передумови створення світлого майбутнього для трудящих. Усі Конституції закріплювали різний правовий статус особи, обсяг її прав та свобод. Це дає можливість простежити динаміку становлення й розвитку прав і свобод людини з точки зору правового статусу особи. Уже в Конституціях УРСР 1919 і 1929 рр. було закріплено дещо ширший, ніж у попередніх конституційних актах, перелік прав людини і громадянина. А Конституція УРСР 1937 р. закріпила широкий спектр прав та свобод, провідне місце серед яких посідали:

- економічні права (право на особисту власність і право спадкування особистої власності, право на працю, право на відпочинок);
- соціальні права (право на матеріальне забезпечення в старості, у разі хвороби і втрати працездатності);
- культурні права (право на освіту);
- політичні права (свобода слова, друку, зборів і мітингів, вуличних походів і демонстрацій, свобода совісті, право на об'єднання в громадські організації);
- особисті права (недоторканність особи, недоторканність житла, таємниця листування);
- виборчі права (закріплювались окремим розділом).

В Україні відбувалися об'єктивні суспільно-політичні зміни в напрямі демократизації, що зумовлювалося прийняттям нею міжнародно-правових зобов'язань і членством у міжнародних організаціях. Під час Другої світової війни за свій вагомий внесок у розгром фашизму наша країна набула широкого визнання й авторитету на міжнародній арені, стала у

1945 р. одним із фундаторів Організації Об'єднаних Націй, неодноразово обиралася членом головних органів ООН, її комітетів та комісій. Із цього часу вона виступає як суб'єкт міжнародного права й міжнародних відносин.

Говорячи про міжнародну правосуб'єктність колишньої УРСР та її участь у міжнародних відносинах, ідеться передусім про її зусилля в напрямі забезпечення прав і свобод людини. Зокрема, на Першій сесії Генеральної Асамблеї ООН Україна разом із 17 країнами була обрана членом Економічної і соціальної ради ООН, у 1947 р. стала членом Економічної комісії для Європи, у 1948–1949 рр. і у 1984–1985 рр. обиралася тимчасовим членом Ради Безпеки ООН. Чимало пропозицій УРСР на міжнародних форумах було схвалено й реалізовано. Саме з ініціативи української делегації в 1948 р. на конференції в Сан-Франциско комітет, який очолював глава делегації України Д. Мануїльський, сформулював преамбулу, цілі та принципи Статуту ООН. За його ініціативи до Статуту ООН було включено ряд важливих положень про загальну повагу прав і основних свобод людини.

У порівнянні з попередніми радянськими конституціями Конституція УРСР від 20 квітня 1978 р. вигідно вирізняється як структурою, так і обсягом закріплених прав та свобод. У ній статусу особи було присвячено дві глави, окремою главою регулювались основні принципи громадянства, визначався статус іноземців та осіб без громадянства на території України, установлювалася рівність прав громадян перед законом, рівність прав чоловіків та жінок.

Основним правом, свободам і обов'язкам громадян також була присвячена ціла глава, у якій проголошувалася повнота прав громадян у всіх основних сферах, зокрема у ст. 37 зазначалося, що громадяни УРСР мають усю повноту соціально-економічних, політичних і особистих прав і свобод, що гарантувалися Конституцією СРСР, Конституцією УРСР і законами. Проголошувалася можливість розширення прав і свобод громадян у міру реалізації програми розвитку суспільства. Водночас не повністю було враховано стандарти прав людини, закріплені в міжнародно-правових актах, учасницею яких була УРСР.

У системі праві свобод пріоритет надавався соціально-економічним та культурним правам. Практично ця категорія прав найбільш реально втілювалася в життя. Це передусім права на працю, відпочинок, охорону здоров'я, на житло, право користуватися державною власністю, право особистої власності, яке мало дещо обмежений характер. Серед культурних прав проголошувалося право на освіту, яке забезпечувалося безоплатністю всіх видів освіти й загальнообов'язковою середньою освітою, право на користування досягненнями культури, свобода наукової, технічної та художньої творчості.

Політичним, громадянським та особистим правам і свободам, як і в попередніх радянських конституціях, відводилася другорядна роль. До цієї категорії прав та свобод належали: право брати участь в управлінні державними й громадськими справами; право вносити пропозиції в державні органи й громадські організації, критикувати недоліки в їх роботі; свобода слова, друку, зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Ці положення здебільшого були декларативними та не мали відповідних механізмів своєї реалізації. До особистих прав належали недоторканність особи й житла, охорона державою особистого життя громадян, таємниці листування тощо. Новим серед особистих прав було закріплення права громадян оскаржувати дії посадових осіб державних і громадських органів. Скарги мали розглядатися в порядку та строки, установлені законом. Дії посадових осіб, учинені з порушенням закону, могли бути оскаржені до суду.

Конституція УРСР 1978 р. поряд із закріпленням прав та свобод передбачала також закріплення широкого кола обов'язків, що було нетрадиційним на той час для конституцій більшості країн світу.

Проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України відкрило нову сторінку історії нашої держави та її народу, дало змогу розширити права та свободи громадян, наповнити їх новим змістом і значенням.

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. і зверненні

Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» 5 грудня 1991 р. наголошувалося на тому, що до сім'ї цивілізованих країн бажає увійти нова, демократична, правова держава, яка ставить собі за мету, зокрема, реально забезпечити права, свободи людини і громадянина й зобов'язується суворо дотримуватися загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у галузі прав свобод людини. Суспільно-політичні зрушення 1985–1990 рр., особливо події серпня 1991 р., глибоко сколихнули українську громадськість та створили сприятливі умови для демократичних перетворень.

Перші ж законодавчі акти щойно утвореної незалежної держави не залишали ніяких сумнівів щодо правового закріплення накреслених цілей. Достатньо звернутися до законів України «Про власність», «Про підприємництво», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про громадянство України», «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» та інших, щоб переконатися в тому, що пріоритетним напрямом діяльності держави є захисті забезпечення прав та свобод людини і громадянина, створення дійового механізму їх реалізації.

Цілком зрозуміло, що проблема реальності, захищеності й забезпеченості прав та свобод людини і громадянина безпосередньо пов'язана із конкретними історичними особливостями розвитку конкретної держави, формою організації державної влади й соціально-економічним ладом, що панує в ній, розвитком політичних інститутів, політичною свідомістю й активністю народних мас та іншими умовами, що існують у кожному суспільстві. Разом з тим найсуттєвішою умовою існування будь-якої держави й будь-якого суспільства є незалежність і суверенність держави й готовність та життєва потреба суспільства їх боронити і відстоювати.

Список використаної літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/>.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 29. Ст. 263.
3. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
4. Авер'янов В. Б., Крупчан О. Д. Виконавча влада: конституційні засади і шляхи реформування. Харків, 1998. 40 с.
5. Супрун Д. Основні аспекти входження України в юрисдикційний механізм Європейської конвенції з прав людини. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / за ред. О. Жуковської. Київ: ВІПОЛ, 2004. С. 849.
6. Андрійко О. Ф. Державний контроль: теорія і практика. Київ, 1999. 24 с.
7. Бітяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право (Загальна частина). Харків, 1997. 137 с.
8. Демократизація апарату управління. Київ, 1990. 304 с.

D. Avdan

GENESIS OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE IN 1917–1991

The formation of the constitutional rights and freedoms of a citizen in Soviet and post-Soviet Ukraine is highlighted. A brief description of the basic provisions on this issue is given under constitutions 1919, 1929, 1937 and 1978.

Keywords: human rights, constitution, legal status of a person.

УДК 341.231.14:341.645(4)

Анушкевич О. Д.

ПИТАННЯ СТОСОВНО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У тезах висвітлено питання стосовно виконання рішень Європейського суду з прав людини. Указано на проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Обґрунтовано положення стосовно ролі рішень ЄСПЛ відносно захисту прав людини. Зазначено, що рішення ЄСПЛ є особливою категорією виконавчих документів, які мають велике значення для захисту прав людини та спрямовані на уникнення аналогічних порушень прав і свобод людини в майбутньому.

Ключові слова: рішення Європейського суду з прав людини, державна виконавча служба, проблеми виконання рішень, справедливий судовий розгляд.

У сучасній вітчизняній науковій літературі чимало уваги присвячується дослідженню питань щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Як свідчить практика, домогтися виконання рішення суду набагато складніше, ніж його прийняти. Виконання рішень судів та інших органів покладається на державну виконавчу службу.

Діяльність Європейського суду з прав людини та проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини вивчали й розвивали вітчизняні вчені: М. М. Антонович, Т. О. Анцупова, В. Г. Буткевич, М. М. Гнатівський, І. І. Лукашук, В. Є. Мармазов, М. М. Микієвич, В. І. Муравйов, І. С. Піляєв, П. М. Рабінович, С. В. Шевчук та інші.

Слід зазначити, що виконання Україною судових рішень є важливою гарантією забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Утім, відсутність належного виконання визнається Європейським судом із прав людини порушенням Європейської конвенції. Зауважимо, що однією з найбільших перешкод реалізації зазначеного права є невиконання судових рішень, оскільки останніми роками проблема невиконання Україною рішень ЄСПЛ загострюється, що є викликом усій системі захисту прав людини й основоположних свобод, побудованій на основі Конвенції.

Рішення ЄСПЛ є особливою категорією виконавчих документів, які мають велике значення для захисту прав людини та спрямовані на уникнення аналогічних порушень прав і свобод людини в майбутньому.

Розглядаючи питання про виконання рішень Європейського суду з прав людини, необхідно відзначити, що держави приділяють велике значення своєчасному виконанню рішень Європейського суду з прав людини в частині виплати компенсації, призначеної Судом. Скарг на невиконання або на затримку перерахування компенсаційних сум фактично немає. Разом із тим виконання рішень Європейського суду з прав людини в частині заходів загального характеру вимагає серйозної роботи з боку компетентних органів влади й уваги з боку європейської спільноти. Водночас низка системних проблем, що знайшли відображення в рішеннях Європейського суду з прав людини, як і раніше, потребують вирішення.

Наприклад, проблемність виконання рішень, що стосується виплат відшкодування, полягає в тому, що Закон про виконання рішень ЄСПЛ не передбачає зобов'язань стосовно визначення сум у держбюджеті, потрібних для щорічної реалізації ухвал цього суду. Про необхідність передбачати кошти на виконання рішень ЄСПЛ в окремій бюджетній програмі йдеться лише в Перехідних положеннях цього Закону. Отже, оскільки державний бюджет країни приймають щороку, то немає гарантій того, що необхідні суми буде передбачено в ньому регулярно. Тому нині це питання залишається відкритим [3].

Досліджуючи зазначену проблематику, Н. В. Шелевер переконує, що доцільно було б створити Фонд гарантування виплати відшкодувань за рішенням ЄСПЛ, який за рахунок коштів Державного бюджету України забезпечував би стовідсоткове погашення боргів держави за відповідними виконавчими документами [4].

Також проблемним питанням під час виконання рішень ЄСПЛ є те, що державний виконавець як представник органу державної влади отримує заробітну плату з Державного бюджету України, проте зобов'язаний, згідно з виконавчими документами, діяти проти власної держави.

Наступною проблемою під час виконання рішень ЄСПЛ є з'ясування місцезнаходження стягувача. Такий обов'язок не закріплений ні за ДВС, ні за органом представництва, який згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» відповідальний за забезпечення представництва України в ЄСПЛ та

координацію виконання його рішень.

Як зазначає Н. Коломієць, «з'ясування місцезнаходження (місцеперебування) стягувача необхідне на етапі надсилання йому стислого перекладу рішення, і це має бути покладено на орган представництва. Таким чином, щодо з'ясування місцезнаходження (перебування) стягувача, згідно з рішенням ЄСПЛ, має бути передбачена особлива процедура, перелік необхідних дій, які належить учинити органу державної влади. Зокрема, такими діями можуть бути направлення запитів за останнім відомим місцем роботи. У зв'язку з наведеним вище та тим, що така ситуація може виникнути на практиці, пропонуємо внести зміни до Закону України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини», зокрема стосовно покладення на орган представництва обов'язку щодо вжиття заходів для з'ясування місцеперебування (місцезнаходження) стягувача» [2].

Серед проблем також можна особливо виділити необґрунтоване застосування арешту й надмірно тривалі терміни утримання під вартою до винесення вироку, хронічне невиконання рішень національних судів (широке поширення, зокрема, в Росії та Україні), жорстокого поводження з боку співробітників правоохоронних органів, а також відсутність ефективного розслідування цих випадків (Росія, Молдова, Туреччина), порушення свободи вираження поглядів (Туреччина).

Гарантоване громадянам право на судовий захист шляхом звернення в органи наднаціональної юрисдикції, у тому числі в рамках Конвенції, передбачає обов'язок держави докладати максимум зусиль щодо організації виконання рішень Європейського суду. Для забезпечення виконання рішень судів в Україні прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». Рішення ЄСПЛ забезпечують захист прав і свобод людини, а їх виконання є актуальним питанням сьогодення. В Україні проблема захисту прав людини є однією з найбільш гострих. Від стану виконання рішень ЄСПЛ як міжнародної судової інстанції залежить імідж країни.

Список використаної літератури

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 12.
2. Коломієць Н. Деякі проблемні аспекти виконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти України. *Юридичний журнал*. 2009. № 7.
3. Чугуєвська М. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблемні аспекти. *Віче*. 2013. № 2.
4. Шелевер Н. В. Проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 7. С. 107–114.

O. Anushkevich

QUESTIONNAIRE FOR THE IMPLEMENTATION OF THE JUDGMENT OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The paper covers issues related to the execution of judgments of the European Court of Human Rights. It is indicated on the problematic issues of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights. The article is based on the role of ECHR judgments regarding the protection of human rights. It is noted that the ECHR judgment is a special category of executive documents of great importance for the protection of human rights and aimed at avoiding similar violations of human rights and freedoms in the future.

Keywords: decisions of the European Court of Human Rights, state executive service, problems of implementation of decisions, fair trial.

УДК 342.7:342.4(477)

Безкоровайний М. В.

АНАЛІЗ ГЕНЕЗИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ З 1917 РОКУ ДО ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ НА ОСНОВІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 РОКУ

У тезах розглянуто основні положення Конституції Української Народної Республіки 1918 року щодо прав громадян, а також її значення для розвитку української державності.

Ключові слова: конституційні права, Українська Народна Республіка, Конституція УНР.

Як колись сказав Платон: «Народ, який не знає або забув своє минуле, не має майбутнього». Це висловлювання є дуже доречним до теми, що розглядається, а саме щодо аналізу положень Конституції Української Народної Республіки (далі Конституції УНР) з інтерпретуванням її положень до сьогодення. Оскільки нині в Україні в умовах проведення Операції об'єднаних сил (далі ООС) актуальним постає питання захисту прав людини, особливо тих громадян, які мешкають у зоні проведення цієї операції.

Розглядаючи сучасну Конституцію України, можна дійти висновку, що захист прав і свобод людини і громадянина є конституційно-правовим обов'язком самої Української держави перед її громадянами, що впливає з міжнародних договорів України та забезпечується відповідними систематизованими ланками законодавства, що постійно вдосконалюються.

Це дає зрозуміти нам, що система прав і свобод людини і громадянина на сьогодні дає можливість людям, що живуть в Україні, задовольнити свої соціально-культурні інтереси й потреби.

Враховуючи все це, Україна ще й бере на себе обов'язок захищати права кожного індивіда. Особлива увага приділена підростаючому поколінню, для якого держава робить усе можливе для забезпечення найкращого розвитку в будь-яких верствах соціальної категорії населення. Також конституційно-правовою основою захисту прав людини і громадянина є зобов'язання самої держави щодо практичної реалізації всіх приписів у законах, а також надання необхідних знарядь та засобів тим чи іншим верствам соціальної категорії населення з урахуванням їх фінансового стану в кожному окремому випадку. Невід'ємною реалізацією положень Конституції України є дотримання державою прав та обов'язків громадян перед суспільством і державністю, незважаючи на фінансовий стан окремо взятого громадянина, що є гарантом прав і свобод в Україні, бо в демократичному суспільстві всі є рівні перед законами, що діють у державі.

Вагомий внесок щодо розвитку сучасної Конституції в Україні й системи законодавства в цілому після конституції Пилипа Орлика зробила Конституція УНР, яка була прийнята 29 квітня 1918 року. Праця над цією Конституцією почалася після проголошення УНР, оскільки зазначена історична подія зобов'язала за необхідності прийняття Основного Закону. Основні принципи від імені конституційної комісії проголосив Михайло Сергійович Грушевський [3]. Важливе місце відводилося питанням компетенції законодавчої влади, визначенню повноважень виконавчої та судової влади, про що свідчать відповідні положення цієї Конституції. Робота над проектом Конституції розгорталася досить швидко, чому значною мірою сприяла розвинутість в Україні наприкінці XIX – початку XX ст. політико-правової думки, що перейняла найкращі досягнення світового досвіду. Проте військові дії наприкінці 1917 – початку 1918 року завадили довести роботу до кінця. Як зауважував Дмитро Іванович Дорошенко, який був українським політичним діячем та засновником «Просвіти» на Катеринославщині, текст Конституції «був одобрен практически без изменений, т. е. в той редакции, которая была предложена комиссией» [4, с. 331–332].

Основи побудови УНР як суверенної, самостійної та незалежної держави були викладені в першому розділі Конституції. Сувереном у державі виступав народ, тобто всі громадяни УНР. Свої суверенні права народ здійснював через «Всенародное Собрание Украины» (статті 1–3 Конституції УНР 1918 року). Також Конституція УНР проголошувала неділимість території УНР (стаття 4). Немалозначним є той факт, що правам громадян було присвячено другу главу Конституції УНР. Відповідно до неї, конституція не допускала подвійного громадянства; конституція передбачала можливість виходу з громадянства УНР, поруч із цим був інститут позбавлення громадянства УНР; за громадянами УНР закріплювалося широке коло особистих свобод (недоторканність житла та особистості, таємниця листування, активне і пасивне виборче право, свобода слова). Весь спектр громадянських прав набирав чинності після досягнення громадянином УНР 20-ти років.

Отже, Конституція УНР 1918 року донесла до нас найважливіші ідеї творців української державності. Норми, які були покладені в цю конституцію, свідчать про те, що Українська Центральна Рада складалася з ліберальних, глибоко гуманних і демократичних діячів, які намагалися закласти законодавчі основи справедливого життя в державі серед різних верст населення. Також Конституція УНР 1918 року відіграла велику роль, юридично оформивши державність України.

Список використаної літератури

1. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Грушевський М. С. Промова на засіданні Малої ради перед оголошенням III Універсалу Української Центральної Ради, 7 (20) листопада 1917 р. *Грушевський М. С.* Твори: у 50 т.: Т. 4, кн. 1. Львів: Вид-во «Світ», 2007. С. 74.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т. 1: Доба Центральної ради. Ужгород, 1932.

М. Bezkorovainyi

ANALYSIS OF THE GENESIS OF HUMAN RIGHTS PROTECTION IN UKRAINE IN 1917 TO THE PRESENT TIME ON THE BASIS OF THE CONSTITUTION OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC OF 1918

It is considered the basis of the Constitution of the Ukrainian People's Republic of 1918 on the citizen rights and its importance for the development of Ukrainian statehood.

Keywords: constitutional rights, Ukrainian People's Republic, Constitution of the UPR.

УДК 343.132

Бузлома Р. Р.

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У тезах розглянуто роль судового контролю під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Наведено приклади відмов у задоволенні клопотань щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також їх причини.

Ключові слова: кримінальний процесуальний кодекс, слідчі дії, судовий контроль, права людини.

Правова регламентація гласних і негласних слідчих (розшукових) дій у Кримінальному процесуальному кодексі (далі КПК) України спрямована на посилення правоохоронної функції держави та захист прав і свобод окремих осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, вона розширюватиме можливості оперативно-розшукової діяльності за умови дотримання конституційних гарантій прав особи.

Традиційно вважається, що, крім функції правосуддя, суд у кримінальному процесі здійснює ще одну, не менш важливу функцію – функцію судового контролю. Це означає, що судовий контроль на стадії досудового слідства має гарантійний правоохоронний характер як щодо людини і громадянина, так і щодо правосуддя в кримінальних справах, оскільки він покликаний не допустити незаконного обмеження конституційних прав учасників кримінально-процесуальної діяльності, а в разі необхідності – швидко й ефективно їх відновити.

Судовий контроль – це регламентовані нормативно-правовими актами правовідносини, що виникають між судом та оперативними підрозділами під час виконання ними своїх функцій. Фактично це – спосіб, у який суд при розгляді конкретного питання, конкретної справи має можливість реагувати на ті порушення, що допускаються у сфері здійснення владних повноважень, і відповідним чином коригувати правовідносини.

Згідно з КПК України зміна концепції досудового розслідування кримінальних

правопорушень передусім полягає в розширенні повноважень його суб'єктів з одночасним посиленням процесуальних гарантій дотримання конституційних прав і свобод особи, а також забезпеченням функціонування надійних механізмів захисту та правової допомоги.

Після набуття чинності КПК слідчий суддя отримав статус однієї з ключових фігур у кримінальному процесі, особливо на стадії досудового слідства, оскільки більшість процесуальних рішень приймається саме слідчим суддею. Відповідно до призначення слідчого судді в кримінальному процесі, усі слідчі та інші дії, які обмежують конституційні права людини, повинні проводитися виключно за його рішенням.

Слідчі (розшукові) дії слід відрізнити від негласних слідчих (розшукових) дій, які, хоча і є їх різновидом, проте відомості про факти й методи їх проведення не підлягають розголошенню.

Найбільш істотних перетворень за новим кримінальним процесуальним законом зазнала система слідчих дій за рахунок уведення до її складу негласних слідчих (розшукових) дій. За походженням ці дії є оперативно-розшуковими заходами, основою яких є передбачена законодавством послідовність дій уповноважених суб'єктів із використанням специфічних методів та засобів, спрямованих на виявлення, розкриття та припинення протиправних посягань. Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання в кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних шляхів та засобів, які використовуються у процесі оперативно-розшукової діяльності.

Детальна правова регламентація кожної з визначених законом негласних слідчих (розшукових) дій, установлення процесуального керівництва прокурора досудовим розслідуванням, забезпечення повноцінного судового контролю за організацією інтрузивних дій, процесуальні гарантії ознайомлення зацікавлених сторін із результатами їх провадження є беззаперечними аргументами на користь того, що негласні слідчі (розшукові) дії не можуть бути інструментом безпідставного кримінального переслідування.

На підтвердження вищенаведеного проаналізуємо причини відмов у задоволенні клопотань щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Принагідно зазначу, що слідчими суддями Апеляційного суду Запорізької області розглянуто 524 клопотання, із яких 491 задоволено, у 5 продовжено строк проведення дій, 28 відмовлено в задоволенні.

Причинами відмов у задоволенні клопотань були: необґрунтованість необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій; недоведеність слідчим у клопотаннях неможливості отримання доказів без проведення зазначених дій; внесення клопотань слідчими, чиї повноваження не підтверджуються матеріалами кримінальних проваджень; порушення слідчим питання про проведення негласних слідчих дій у справах про розслідування нетяжких злочинів; порушення підслідності; неналежне оформлення прокурором погодження клопотання тощо.

На нашу думку, причиною цього є недостатня обізнаність слідчих та прокурорів, які здійснюють повноваження прокурора в кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, із положеннями глави 21 КПК України, зокрема щодо суті та мети цих дій, необхідності обґрунтування неможливості отримання відомостей іншим чином.

Також це свідчить про недостатнє розуміння винятковості застосування зазначених дій з урахуванням вимог ст. ст. 30, 31, 32 Конституції.

Так, наприклад, слідчий звернувся до апеляційного суду з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – аудіо-, відеоконтролю особи та аудіо-, відеоконтролю місця.

Із клопотань вбачається, що особі, яка підозрювалася в учиненні вбивства, був обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою в умовах слідчого ізолятора.

Під час допитів підозрюваний давав суперечливі показання щодо місцезнаходження

знаряддя злочину – ножа.

Для пошуку, фіксації та перевірки у процесі досудового розслідування тяжкого злочину відомостей про підозрюваного та його поведінку або тих, з ким він контактує, а також пошуку знаряддя злочину слідчий, посилаючись наст. 260, ст. 270 КПК України, у клопотаннях просив надати дозволи на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – аудіо-, відеоконтролю особи, яка перебуває в камері слідчого ізолятора, та аудіо-, відеоконтролю місця – камери слідчого ізолятора.

Відповідно до пункту 7 ч. 2 ст. 248 КПК України в клопотанні має бути наведено обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

У клопотанні слідчий зазначив, що в інший спосіб отримати відомості про вчинений злочин, а також про знаряддя злочину неможливо. Однак в обґрунтування такого твердження жодних доводів наведено не було.

Також за змістом пункту 9 ч. 2 ст. 248 КПК України результатом проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути отримання доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

Метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій у клопотаннях було зазначено пошук знаряддя злочину та встановлення осіб, із якими контактує підозрюваний. Однак слідчий у клопотанні не аргументував, яким чином шляхом проведення цієї дії в умовах слідчого ізолятора можна знайти знаряддя злочину.

Непоодинокими були випадки надходження до апеляційного суду клопотань слідчих про проведення негласних слідчих (розшукових) дій без об'єктивної на те необхідності та виправданості.

Так, було відмовлено в задоволенні клопотання слідчого про надання дозволу на проведення спостереження за встановленою слідством особою, яка вчинила злочин, передбачений ч. 3 ст. 185 КК України. Ця особа була зображена на фотографії, зробленій фіксатором фотографій, умонтованим у вхідні двері квартири потерпілого.

Обґрунтовуючи необхідність негласного спостереження за особою, слідчий посилався на те, що інформація про діяльність підозрюваного, установа відомостей про нього, його поведінку, встановлення осіб, із якими він контактує, може стати в пригоді під час розкриття правопорушень у подальшому, а також установа місцезнаходження викраденого майна.

У клопотанні слідчий також зазначав, що проведення візуального спостереження може надати додаткові докази щодо участі підозрюваного у вчиненні правопорушення.

Однак на обґрунтування неможливості отримання зазначених відомостей іншим шляхом без проведення негласних слідчих (розшукових) дій жодних доводів наведено не було. Місцезнаходження викраденого майна можливо встановити іншим шляхом, крім того, обставини злочину та особа, яка його вчинила, установлені.

Обґрунтованих підстав уважати, що в результаті проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину, немає.

Згідно з ч. 4 ст. 246 КПК виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

Відповідно до ч. 8 ст. 271 КПК України, якщо під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, він має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього Кодексу.

Отже, аналіз актів внутрішнього законодавства та судової практики з питань судового контролю за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій дає підстави для висновку, що захист основних прав та свобод людини і громадянина в Україні шляхом здійснення контролю судом за їх дотриманням досяг рівня міжнародних стандартів, а в системі юридичних гарантій захисту прав та свобод людини і громадянина набув особливого

значення для забезпечення дотримання прав учасників кримінального процесу під час розслідування злочинів.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.10.2018 № 2599-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Харків, 2005. 191 с.
3. Кутоманов Д. Є. Забезпечення конституційних прав особи в досудовому провадженні по кримінальних справах: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2009. 216 с.
4. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2 (6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>.

R. Buzloma

THE JUDICIAL CONTROL DURING SECRET INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTIONS CONDUCTING

The role of judicial control during conducting of secret investigators (detective) actions is considered. Examples of refusals to comply with petitions for conducting secret investigators (detective), as well as their reasons, are given.

Keywords: The Criminal Procedural Code, investigative actions, judicial control, Human Rights.

УДК 364-787.2-057.36

Васильченко А. Є.

ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

У тезах проаналізовано чинне законодавство України стосовно гарантій соціального захисту учасників бойових дій. Розглянуто види соціальної допомоги та основні пільги.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, пільги, учасники бойових дій.

Актуальність теми полягає у тому, що з квітня 2014 р. на східній території України Росія розгорнула масштабну військову операцію щодо захоплення Донецької та Луганської областей, тому український народ, що споконвіку прагнув незалежності, суверенності та територіальної цілісності, став на захист своєї Батьківщини. Оскільки сьогодні Україна є стороною, яка захищає свої території, визнані багатьма країнами світу, одним із головних факторів є життя та здоров'я захисників України, тому держава повинна гарантувати у будь-якому випадку соціальний захист учасникам бойових дій.

Теоретичні та практичні аспекти гарантій соціального захисту учасників бойових дій знайшли відображення в наукових працях Є. Гордієнка, Л. Т. Котляренко, О. П. Котляренко, М. В. Кравченка, Д. А. Чижова та ін.

Метою статті є відображення та аналіз чинного законодавства України стосовно гарантій соціального захисту учасників бойових дій.

Варто констатувати, що соціальний захист гарантується Конституцією України. Згідно ст. 46 Основного Закону соціальний захист полягає у гарантуванні права на забезпечення (в матеріальній чи натуральній формі або соціальних послуг) у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

Враховуючи вище зазначене, можна сказати, що з матеріальної точки зору під державною соціальною допомогою розуміють грошові одноразові чи періодичні виплати, які передбачені певним законодавчим актом відповідно до виду соціальної допомоги за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, особам, які в результаті настання соціально негативних явищ втратили джерело доходів або дохід яких не відповідає розміру прожиткового мінімуму, які понесли додаткові витрати або наділені спеціальним правовим статусом [2].

Щодо натуральної допомоги, то варто зазначити, що це така форма, яка полягає в наданні особі певних товарів (медикаментів, одягу, продуктів харчування), яка не має на увазі оплати за них в будь-якій формі оплати.

Під терміном соціальні послуги слід розуміти – особливий вид державної діяльності, яка проявляється у наданні допомоги, спрямованої на задоволення необхідних соціальних потреб особи (освітніх, інформаційних, медичної та психологічної допомоги та інше), що сприяють успішному соціальному функціонуванню особи. Ця допомога може проявлятися у вигляді юридичного, психологічного, соціального консультування, пошуку роботи, медичної допомоги, а також освітніх послуг та іншого передбаченого законодавством.

Вся зазначена допомога може надаватися територіальними центрами обслуговування одиноких непрацездатних громадян, центрами зайнятості, соціальними службами для молоді, реабілітаційними центрами, закладами освіти та охорони здоров'я. Весь зазначений перелік є процесом надання соціальної допомоги, тобто соціальним обслуговуванням.

Оскільки тема стосується учасників бойових дій вважаємо за необхідне дати визначення цьому поняттю. Отже, відповідно до ст. 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (далі – Закон № 3551-ХІІ) цей термін має наступне визначення: «це особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час» [3].

Варто відмітити, що ст. 6 Закону № 3551-ХІІ визначає виключний перелік учасників бойових дій, наприклад: військовослужбовці, які проходили службу у військових підрозділах, частинах, штабах і установах, що входили до складу діючої армії в період громадянської та Другої світової воєн, особи які передбачені абз. 19, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, та інші особи відповідно до ст. 6 Закону № 3551-ХІІ.

Також треба звернути увагу на пільги, що гарантуються учасникам бойових дій Законом № 3551-ХІІ. Відповідно до ст. 12 цього Закону такими пільгами є:

- безплатне одержання ліків;
- безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування;
- 75-відсоткова знижка оплати за користування житлом, тобто за 21 кв. метр загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні;
- безкоштовний проїзд усіма видами наземного транспорту приміського, міського, міжобласного сполучення;
- та інше передбачене законодавством [3].

Також учасникам бойових дій передбачена підтримка в освітній сфері. Згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та їхніх дітей для здобуття професійно-технічної та вищої освіти», що набрав чинності 01.01.2019 р., передбачено державну підтримку для здобуття професійно-технічної та вищої освіти усім категоріям учасників бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та їхнім дітям. Пільги передбачають наступне:

- оплату навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів у повному або частковому обсязі;
- надання довгострокових кредитів для здобуття освіти;
- надання соціальної стипендії;
- забезпечення підручниками на безоплатній основі;
- забезпечення доступу до мережі Інтернет на безоплатній основі;
- забезпечення безкоштовного проживання в гуртожитку;
- надання інших заходів, затверджених Кабінетом Міністрів України [4].

Заслужують на увагу і види соціальних гарантій учасникам АТО. Наприклад, пільги

на землю. Вони надаються відповідно до цільового призначення в таких розмірах:

- 1) сільське господарство – не більше 2 га;
- 2) садівництво – не більше 0,12 га;
- 3) будівництва житлового будинку та інших споруд у селах – не більше 0,25 га, в селищах – не більше 0,15 га, в містах – не більше 0,1 га;
- 4) дачного будівництва – не більше 0,1 га [4].

Законом № 3551-ХІІ також передбачені пільги сім'ям учасників бойових дій, які загинули, померли внаслідок поранення чи отримання інших травм за безпосередньої участі в АТО. Сім'ї учасників бойових дій користуються пільгами щодо забезпечення земельними ділянками, пільговими кредитами та при зарахуванні їх на навчання, які ми розглядали вище. Крім цього, вони також мають право на пільги відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [3].

Отже, аналізуючи чинне законодавство, можна сказати, що на сьогодні законодавець приймає всі можливі заходи для забезпечення соцзахисту учасників бойових дій. Цей вид допомоги безпосередньо залежить від економічного стану в країні, оскільки спирається на матеріальну складову. Варто констатувати, що влада створила правовий майданчик для регулювання цих правовідношень. Яким би не була гарантія соціального страхування учасників бойових дій, вона б не знадобилася, якби не було війни.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141.

2. Вознюк Н. До питання про поняття та види державних соціальних допомог. *Історико-правовий часопис*. 2014. URL: http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2_92_2014/rozdil_3_aktualni_problemi_civilistik/n_voznjuk_do_pitannja_pro_ponjattja_ta_vidi_derzhavnikh_socialnikh_dopomog/26-1-0-132

3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551 ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та їхніх дітей для здобуття професійно-технічної та вищої освіти: Закон України від 27.02.2018 № 2300 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2300-19>

5. Чижов Д. А. Нормативно-правове забезпечення права на соціальний захист учасників АТО та членів їх сімей. *Електронний науковий архів НТБ НУ «Львівська політехніка»*. URL: <http://195.22.112.37/handle/ntb/34616>

A. Vasylchenko

WARRANTIES OF SOCIAL PROTECTION OF WARFARE PARTICIPANTS

The theses analyze the legislation of Ukraine regarding guarantees of social protection of combatants. The types of social assistance and basic privileges are considered.

Keywords: social protection, social assistance, privileges, warfare participants.

УДК 347.965

Волошина Я. Л.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ДОГОВІРНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСКОНСУЛЬТА

У тезах охарактеризовано зміст договірної роботи юрисконсульта на підприємстві, її значення в процесі оформлення договірних відносин та забезпечення їх реалізації. Автор здійснив аналіз діючих нормативно-правових актів, що регулюють роботу юридичної служби в контексті ведення договірної роботи. Охарактеризовано структуру договірної роботи юрисконсульта як одного з напрямів його діяльності.

Ключові слова: договірна робота, договір, договірні відносини, юрисконсульт,

юридична служба, підприємство.

Під час стрімкого розвитку сфери господарсько-виробничих відносин особливо зростає роль юридичної служби, яка здійснює правове супроводження діяльності підприємства, установи, організації. Будь-яка господарська діяльність не може існувати поза виникненням договірних зобов'язань, виконання яких залежить від ефективності роботи юридичного підрозділу, діяльність якого спрямована на захист майнових прав і законних інтересів певної організаційної структури.

Основним завданням юридичної служби (юрисконсульта) на підприємстві, в установі чи організації є організація правової роботи, яка орієнтована на дотримання та виконання вимог законодавства всіма членами трудового колективу. Окрім цього, юрисконсульт підприємства займається веденням договірної роботи, яка пов'язана з укладенням договорів (контрактів, угод), підготовкою їх проектів, здійсненням контролю за виконанням договірних зобов'язань [1].

У діяльності підприємства договірна робота за своїми обсягами та правовими наслідками посідає одне з провідних місць, оскільки від юридично грамотного оформлення договірних відносин залежить економічний стан підприємства, успіх його виробничого процесу та ефективність захисту майнових прав у випадках виникнення спірних ситуацій. Діяльність будь-якого підприємства не може існувати без договірних відносин, які пов'язані зі встановленням домовленостей, які знаходять своє відображення в договорах, угодах, контрактах.

В юридичній літературі договірна робота визначається як вид правової роботи, що спрямований на функціонування та виконання нормативно-правових актів та договорів. Договірна робота передбачає укладення, зміну, припинення, облік, збереження договірної документації, виконання договірних зобов'язань, а також здійснення контролю за їх своєчасним і належним виконанням [2, с. 99].

Відповідно до цивільного законодавства (частина перша статті 626 Цивільного кодексу України) договір являє собою домовленість декількох сторін, з якою пов'язане встановлення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків [3].

Характер і зміст договору визначається учасниками договірних відносин (контрагентами), яких об'єднує правова мета [4, с. 5].

Під час визначення змістовного наповнення договору сторони мають досягти згоди стосовно договірних умов, у чому юрисконсульт відіграє важливу функцію, оскільки у процесі досягнення узгодженості він виконує роль комунікатора, який проводить переговори, бере участь в обговоренні порядку та умов виконання договору, допомагає контрагентам знайти порозуміння та дійти взаємної згоди між сторонами щодо змісту встановлених договірних відносин, подальшої співпраці та взаємодії. Також значущість юрисконсульта підтверджується тим, що він досконало вивчає обставини справи та ситуацію, яка склалась, прораховує можливі ризики свого підприємства (установи, організації), консультує адміністрацію відносно грамотного, з юридичної точки зору, оформлення договірних відносин. За будь-яких умов керівник підприємства повинен порадитися з працівником юридичної служби, щоб переконатися у правильності прийнятих з позицій права рішень. Іншими словами, юрисконсульт спрямовує у правове русло стратегічні рішення керівництва.

Як і всі інші напрями правової роботи, договірна робота має внутрішнє наповнення, тобто зміст, який складають такі професійні дії юрисконсульта: перевірка наявності усіх істотних умов договору [5]; вивчення договірних зв'язків та встановлення їх раціональності; розробка типових договорів (угод, контрактів); підготовка проектів договірної документації, її аналіз та перевірка на відповідність вимогам діючого законодавства; визначення найважливіших для свого підприємства (установи або організації) умов договору; юридичне супроводження процесу укладання договору; оформлення досудового врегулювання спорів і розбіжностей (за їх наявності); представництво інтересів свого підприємства (установи або організації) в суді та інших органах; контроль за раніше укладеними договорами; внесення

керівництву пропозицій щодо вдосконалення договірної роботи; надання юридичних консультацій членам трудового колективу щодо правильного оформлення та укладення цивільно-правових угод [6, с. 21-22]. Зазначені дії носять підготовчий та організаційний характер.

Також у межах виконання договірної роботи юрисконсульт виконує такі упереджувальні (прогностичні) заходи, як: розробка типових договорів, угод, контрактів, актів приймання-передачі (продукції, товару, послуг тощо) та зразків іншої правової документації, яка є необхідною для оформлення договірних відносин і виконання договорів, що також доповнює змістовну характеристику договірної роботи. При цьому юрисконсульт керується нормами чинного цивільного та господарського законодавства, типовими положеннями, інструкціями та методичними рекомендаціями. Працівнику юридичної служби доводиться постійно аналізувати та здійснювати моніторинг діючої нормативно-правової бази на предмет внесення змін і доповнень з метою приведення у відповідність із законодавством зразків розробленої договірної документації.

Договірна робота має свою структуру, яка умовно може бути представлена трьома етапами: укладення договору, виконання договору, претензійно-позовна робота (відновлення).

Етап укладання договору є складним процесом і складається з чотирьох стадій, зокрема: підготовчої, узгодження планів сторін за договором, оформлення договірних відносин, інформаційної [7].

На першій (підготовчій) стадії проводиться рекламна кампанія та пошуки контрагентів, з якими існує реальна можливість укласти договірні відносини з метою отримання прибутку шляхом збуту виробленої продукції, надання послуг, організації товарного обміну тощо. На другій стадії сторонами готуються проекти договірної документації, визначаються умови договору. Третя стадія характеризується оформленням договірних відносин і погодженням договору всіма зацікавленими структурними підрозділами. Четверта стадія передбачає безпосередньо укладення договору, про що інформують компетентні служби.

Договірна робота є багатоплановою діяльністю та змістовним напрямом професійної діяльності юрисконсульта, оскільки вона не обмежується лише підписанням договору; вона передбачає виконання цілої низки дій, спрямованих на встановлення договірних правовідносин і налагодження господарських зв'язків між сторонами. Виконуючи договірну роботу на підприємстві (в установі, організації), юрисконсульт керується Загальним положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, а також внутрішніми локальними актами, якими визначені зміст та обсяги повноважень юрисконсульта відповідно до профілю діяльності підприємства.

Список використаної літератури

1. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF>.
2. Кахович О. О., Біленко Н. І. Організація договірної роботи юридичною службою. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. Вип. 4. С.99–101.
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Договірне право в умовах ринкової економіки: конспект лекцій / за заг. ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. 116 с.
5. Господарський кодекс України: Кодекс України 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Горевий В. І. Юрисконсульт на підприємстві. *Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету Сумського державного університету* м. Суми, 23-27 квітня 2007 р. Суми:

Сумський держ. університет, 2007. Ч. 2. С. 19-25.

7. Бісік С. Г., Ярем О. А. Організація договірної роботи юридичною службою на підприємстві. URL: http://www.rusnauka.com/21_NTP_2011/Pravo/10_90407.doc.htm.

I. Voloshyna

CONTENT AND STRUCTURE OF CONTRACTUAL WORK IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF LEGAL ADVISOR

The theses describe the content of contractual work of the legal advisor at the enterprise, its importance in the process of registration of contractual relations and ensuring their implementation. The author analyzed the current normative-legal acts regulating the work of the legal service in the context of contractual work and described the structure of contractual work of legal advisor as one of the directions of his activity.

Keywords: contractual work, contract, contractual relations, legal advisor, legal service, enterprise.

УДК 341.123.043

Гічкін А. В.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ НОТАРІАТУ УКРАЇНИ

У тезах визначені органи нотаріату як суб'єкти надання правової допомоги. Автори намагаються розглянути специфіку правовідносин нотаріуса з особами, які до нього звернулись за вчиненням нотаріальних дій, і через це визначити органи нотаріату як особливих суб'єктів надання правової допомоги, які мають «межову» природу (між державою і людиною). Надання такої правової допомоги наділяє органи нотаріату конституційним статусом.

Ключові слова: цивільні правовідносини, охорона прав, органи нотаріату, диспозитивність правовідносин, виникнення прав, принцип безспірності, законність, рівність, комплексне законодавство.

Основними задачами нотаріату є посвідчення прав і фактів. Оскільки особа вільно набуває свої права і їх здійснює, то така особа і до нотаріуса звертається добровільно з цією метою. Примусове звернення до нотаріуса неможливо.

Вчинення нотаріальних дій посвідчує виникнення прав і гарантує вірогідність прав і фактів. Таке посвідчення можливо лише за відсутністю спору.

Публічний статус нотаріуса при вчиненні нотаріальних дій і, одночасно, рівність у відносинах з особами, відсутність примусу визначають особливе значення нотаріуса в охороні і захисті прав осіб.

Діяльність нотаріуса з охорони і захисту прав впливає із його суті, проходить через всі етапи вчинення нотаріальних дій, починаючи зі звернення особи, якій роз'яснюються нормативні акти, права і обов'язки, наслідки вчинення нотаріальних дій, продовжуючи при професійному складанні проектів документів, і, закінчуючи саме посвідченням, коли документам надається юридична вірогідність і гарантується їх законність, і в наслідок такого посвідчення виникають суб'єктивні права, обов'язки і засвідчуються факти.

Як справедливо зазначив С. Я. Фурса, хоч нотаріус виконує функції від держави, але не має владних повноважень, виходячи з диспозитивності таких відносин. У той же час, нотаріус має право вчинити лише санкціоновані державою нотаріальні дії у визначеному законом порядку [7, с. 96-98].

Нотаріус Ю. В. Желіховська визначила нотаріат як ланку, що пов'язує суспільство і державу, що функціонує на межі приватної та публічної сфер діяльності і наділений унікальною дуалістичною природою. Вона зазначає, що з одного боку, нотаріус виступає як уповноважений представник держави, виконує публічні функції і діє від імені та за дорученням держави, а з другого – як представник вільної професії, незалежний юридичний консультант сторін, що дає можливість урівноважувати та узгоджувати права громадян і держави [6, с. 18-21].

Це дійсно так, і дуже влучно констатовано «межову» природу нотаріату, відсутність владних повноважень, і одночасно здійснення функцій держави. Нотаріуси, вчиняючи нотаріальні дії, забезпечують виникнення і здійснення переважно цивільних і сімейних прав та обов'язків, деяких інших прав, засвідчують вірогідність фактів.

Нотаріат сприяє особам у набутті і здійсненні цивільних прав і обов'язків, не втручаючись у свободу їх дій. Нотаріус «моделює» правовідносини між особами, які вступають у цивільні відносини, не втручаючись в них, не обмежуючи осіб у свободі здійснення своїх прав, відповідно до закону. При визначенні характеру відносин між особами й органами нотаріату, слід зазначити, що свої права особи набувають самостійно, вільно та на власний розсуд, здійснюють їх також самостійно.

Відмова нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії є можливою лише за умови ненабуття відповідного права чи відсутністю посвідчення факту. Будь-які санкції з боку нотаріуса до вказаних осіб відсутні, як відсутні і владні приписи.

З огляду на викладене, хоч нотаріус має публічно-правовий статус, але основу відносин нотаріуса з особами складають цивільні відносини.

З іншої сторони, інститут нотаріату містить адміністративні норми, які регулюють порядок вчинення нотаріальних дій, права та обов'язки нотаріуса, відносини нотаріату з органами влади.

Це, насамперед, види нотаріальних дій і порядок їх вчинення, порядок реєстрації нотаріальної діяльності, вимоги щодо ведення нотаріального діловодства, контроль з боку органів юстиції щодо додержання правил нотаріального діловодства, що звернулись до нотаріуса, і самим нотаріусом та інше.

Цивільні правові норми, що регулюють відносини нотаріуса і осіб, які до нього звернулись, «наповнені» цими адміністративними нормами. Так виникає комплексне законодавство. При цьому більшість адміністративних норм визначають механізм здійснення нотаріальної діяльності і направлені на найбільш ефективне здійснення цивільних прав особами. Цивільні норми в такому «комплексному законодавстві» залишаються саме цивільними нормами і визначають суть правовідносин нотаріуса з особами, що до нього звернулись.

О. О. Красавчиков вважав, що організаційні відносини входять до складу немайнових цивільних відносин, які обслуговують основні цивільні відносини. Організаційні відносини, на його думку, пов'язані з відносинами майновими і «обслуговують» їх [5, с. 156–165].

Відносини осіб та нотаріуса щодо вчинення нотаріальних дій не можуть регулюватись домовленістю сторін, оскільки предметом таких відносин є вчинення дій від імені держави. Вважаємо, що всі ці положення слід закріпити у законі.

У повноваженнях нотаріуса взагалі відсутня договірна складова (крім оплати послуг і здійснення деяких допоміжних функцій).

Дійсно, нотаріус, здійснюючи повноваження, надані державою, забезпечує права і законність всіх осіб, яких стосується нотаріальна дія, а не лише тих, що звернулись. Нотаріус не виконує завдань таких осіб, не діє в їх інтересах, а діє в інтересах законності і забезпеченості прав всіх осіб.

Викладене свідчить про те, що свої повноваження нотаріус здійснює у відносинах з особами, які мають цивільну «основу» і статус позадоговірних відносин (крім оплати послуг і здійснення деяких допоміжних функцій).

Так, нотаріальні дії чи відмова у їх вчиненні (не спір про право внаслідок вчинених нотаріальних дій) оскаржуються в порядку цивільного судочинства в позовному провадженні за загальними правилами.

Факт позадоговірних відносин нотаріуса і особи, що звернулась до нього, підтверджується тим, що згідно статтям 21, 27 Закону України «Про нотаріат» [2], шкода, заподіяна особі саме внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Тобто йде мова про деліктну відповідальність за неправомірні дії нотаріуса, а не про

неналежне виконання умов будь-якого договору нотаріусом.

Заподіяння шкоди нотаріусом може мати місце при порушенні законодавства нотаріусом, внаслідок чого порушуються права особи.

Ще одним підтвердженням позадоговірного статусу відносин нотаріуса і осіб, які до нього звернулись, є таке. З. В. Ромовська вважає: «Нотаріус може укласти договір з одинокою особою, за яким буде регулярно телефонувати їй із запитом про стан здоров'я, щоб у разі погіршення її здоров'я чи навіть смерті негайно вжити заходів щодо поховання та охорони спадщини» [7, с. 35].

По-перше, Закон України «Про нотаріат» таких повноважень не містить [2], по-друге, організація поховання здійснюється особами, на яких це покладено законом чи договором, а охорона спадкового майна встановлюється в інтересах спадкоємців, відказ одержувачів, кредиторів згідно статті 1283 Цивільного кодексу України [3]. Крім того, стаття 3 Закону України «Про нотаріат» [2] забороняє нотаріусу виконувати іншу оплатну роботу крім викладацької, наукової та творчої у вільний від роботи час.

Викладене свідчить додатково, що укладення ніяких договорів нотаріусом з будь-якими особами не передбачене законом.

Ми прийшли до висновку про позадоговірний характер відносин нотаріуса і особи, яка до нього звернулася.

Не зважаючи на те, що нотаріат прямо не визначений суб'єктом надання правової допомоги, він її надає особам і має конституційний статус.

Дійсно, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Конституційні норми містяться не лише в Конституції. Згідно статті 22 Конституції України [1], права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. А тому, не є вичерпними конституційні засоби охорони і захисту цих прав і свобод.

Викладене дає підстави зробити висновок про наявність у нотаріату специфічного конституційно-правового статусу, при цьому його основним конституційним повноваженням є забезпечення прав і свобод особи з дотриманням принципу верховенства права, що здійснюється у приватноправовій площі.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>;
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>;
4. Бек Ю. Б. Богдан Й. Г. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. / за ред. В. М. Коссака. Київ: Істина, 2004. С. 955.
5. Красавчиков О. А. Гражданские организационно-правовые отношения. Антология уральской цивилистики. 1925-1989: сб. ст. М., 2001.
6. Желіховська Ю. В. Співвідношення та розмежування понять «охорона» та «захист». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015 № 13 Том 2.
7. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу. Київ, 2012. 919 с.

A. Gichkin

THE LEGAL STATUS OF THE NOTARITY IN UKRAINE

In the theses, the bodies of the notariat are defined as subjects of the provision of legal aid. The author tries to consider the specifics of the legal relationship of the notary with those who were called upon to do notarial acts, and therefore determines of the notary as special subjects of legal

aid, which have “boundary” nature (between the state and man). The provision of such legal aid gives the notary’s constitutional status.

Keywords: civil legal relations, protection of rights, notaries, dispositiveness of legal relations, origin of rights, principle of uncertainty, legality, equality, complex legislation.

УДК 351.741

Голікова А. Д.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У тезах досліджено місце та роль науково-технічних засобів у правоохоронній діяльності. Дано визначення поняттям «спеціальна техніка» та «науково-технічні засоби». Наведено класифікацію технічних засобів за різними ознаками.

Ключові слова: кримінальний процес, правоохоронна діяльність, оперативно-розшукова діяльність, науково-технічні засоби, спеціальна техніка.

При вивченні проблем, пов’язаних з використанням технічних засобів у сфері правоохоронної діяльності, необхідно, в першу чергу, з’ясувати, що розуміють під терміном «технічні засоби» у тих випадках, коли він використовується в нормативно-правових актах, що відносяться до діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження, розкриття й розслідування злочинів, а також у справах про адміністративні правопорушення.

Це одне з найважливіших питань, що потребує вирішення, оскільки кримінальне судочинство (маючи на увазі суворе дотримання процесуальної форми) не допускає використання понять, значення яких незрозуміле або тлумачення – неоднозначне. Дослідженнями з використання науково-технічних засобів у розкритті та розслідуванні злочинів займались П. П. Артеменко, Р. С. Белкін, В. В. Бірюков, І. Ф. Хараберюш та багато інших учених.

Протягом усієї людської історії у правоохоронній діяльності відбувається використання різних технічних засобів та досягнень науки, починаючи зі знарядь катувань і закінчуючи новітніми розробками в галузі поліграфології та біометрії. Об’єктивна необхідність застосування в правоохоронній діяльності науково-технічних засобів визначається не тільки прагненням правоохоронців спростити і прискорити процес розкриття і розслідування злочинів, але також і властивостями останніх значно розширювати діапазон можливостей людського сприйняття. Здатність об’єктивно відображати події, що відбуваються, фіксувати найдрібніші подробиці, довгостроково зберігати і багаторазово відтворювати їх робить науково-технічні засоби найважливішим інструментом забезпечення об’єктивного розкриття та розслідування кримінальних справ і фактором, що сприяє дотриманню прав і свобод громадян. В останнє десятиріччя з’явилися дослідження криміналістів та процесуалістів, у яких визначається необхідність використання наукового потенціалу суспільства в правоохоронній діяльності [1, с. 1-2]

Комп’ютерні технології дозволяють складати графічну і текстову інформацію в одному документі. При їх застосуванні стирається тимчасове розірвання в оформленні результатів фіксації, що завжди мало місце при використанні традиційної фотографії та звичайного машинопису або рукопису [2, с. 7]

Дослідження щодо місця та ролі науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності дають нам підстави зробити дуже важливі висновки: 1) науково-технічні засоби використовуються на всіх стадіях розкриття та розслідування злочинів і відіграють вирішальну роль у пошуку, виявленні, фіксації криміналістично значимої інформації та за напрямками експертних досліджень; 2) немає чіткого визначення та систематизації науково-технічного забезпечення правоохоронної діяльності. Проте, у наукових дослідженнях та нормативно-правових актах, що регламентують порядок використання науково-технічних засобів щодо виявлення, розкриття і розслідування злочинів, можна зустріти такі поняття, як «технічні засоби», «криміналістична техніка», «спецтехніка», «спеціальна техніка», «засоби спецтехніки по боротьбі зі злочинністю», «спеціальні засоби», «спеціальні технічні засоби»,

«оперативна техніка» тощо. Однак, практично кожне з них не має чіткого визначення і вказівки на те, про які саме «науково-технічні засоби» йде мова. У деяких дослідженнях та нормативних документах одночасно використовуються два або більше з перерахованих вище термінів, частіше без відповідних коментарів і пояснень, що порушує логічну структуру тексту [1, с. 3].

Аналіз науково-технічної літератури та нормативно-правових актів різних відомств та окремих країн показав, що серед словосполучень, у яких використовуються зазначені вище терміни щодо сфери діяльності правоохоронних органів, найбільшого поширення одержали: «спеціальна техніка», «спеціальні технічні засоби» і «технічні засоби», «науково-технічні засоби» і похідні від них. Однак це не означає, що дані поняття відносяться винятково до сфери правоохоронної діяльності. Дані терміни отримали настільки широке використання у наукових виданнях, законодавчих і нормативних актах, які відносяться до діяльності десятків міністерств і відомств, виконують зовсім різні й не пов'язані між собою завдання, що застосування їх поза контекстом і без спеціального коментаря втрачає всякий зміст.

У нормативних актах та дослідженнях, що відносяться до Міністерства внутрішніх справ України, термін «спеціальна техніка» і його похідні мають найбільше поширення. Тут можна зустріти «спеціальну техніку, призначену для правоохоронних органів», «спеціальну техніку, призначену для негласного отримання інформації», «спеціальну техніку», у перелік якої включається оперативна, криміналістична, організаційна та інша техніка. Проведений аналіз показав, що поняття науково-технічних засобів, зокрема, спеціальної техніки, яка використовується у кримінальному процесі та оперативно-розшуковій діяльності, з погляду нормативних актів, що регламентують діяльність правоохоронних органів, є досить невизначеним, і тому до них можуть бути віднесені практично будь-які технічні засоби. Досить часто термін «спеціальні технічні засоби» використовується в законодавчих і нормативних актах, що відносяться до діяльності Служби безпеки України. Тут мова в основному йде про технічні засоби, які застосовуються для проведення оперативно-розшукової діяльності й призначені для негласного отримання інформації, а також у зв'язку з функціями органів Служби безпеки України щодо ліцензування не уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності фізичних і юридичних осіб, що пов'язана з розробленням, виготовленням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлею спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації [1, с. 3-4].

При всій розмаїтості понять, які визначають науково-технічні засоби, які використовуються щодо протидії злочинності відносно сфери правоохоронної діяльності, найбільшого поширення отримав термін «спеціальна техніка» і похідні від нього, наприклад, «спеціальні технічні засоби». Ці терміни в основному вживаються у наукових дослідженнях, навчальній літературі, законодавчих і нормативних актах, що відносяться до відомств, які здійснюють правоохоронну діяльність і протидію злочинності. Тобто проглядається ухил убік визначення науково-технічних засобів, що використовуються у ході оперативно-розшукової діяльності, розкритті й розслідуванні злочинів [3, п. 4.15].

Виходячи з визначення наукового поняття «спеціальна техніка» і враховуючи надані науковцями роз'яснення щодо науково-технічних засобів – «сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю злочинів і викриттю осіб, винних у їх вчиненні» [4, с. 8], ми можемо встановити співвідношення між ними. У цьому контексті синонімами поняття «науково-технічні засоби» виступають технічні, програмно-технічні, програмні засоби, пристрої, автоматизовані системи, речовини або, ми пропонуємо називати їх, «засоби спеціальної техніки». Завершуючи характеристику науково-технічних засобів, які використовуються у правоохоронній діяльності, нам необхідно вибрати засади загальної класифікації спеціальної

техніки.

На сьогодні також актуальним стало застосування технічних засобів правоохоронцями як у кримінальних провадженнях, так і в справах про адміністративні правопорушення. Так, поліцією застосовується ряд технічних засобів, які дозволяють проводити зйомку з метою фіксування таких правопорушень, дозволяють визначити наявність алкогольного чи іншого сп'яніння, вимірюють швидкість руху транспортних засобів, а також визначають номери транспортних засобів, які перебувають у розшуку, і є знаряддям чи об'єктом злочинів або інших правопорушень.

Класифікація технічних засобів, які застосовуються в правоохоронній діяльності, може бути заснована на трьох основних критеріях: 1) напрямки застосування; 2) джерела походження; 3) призначення. Класифікація спеціальної техніки за основними напрямками діяльності правоохоронних органів [5, с. 56] потребує деякого уточнення з урахуванням поширення впливу науково-технічних засобів на ефективність вирішення основних завдань правоохоронної діяльності, наприклад, захисту власності. Таким чином, спеціальну техніку за напрямками застосування можна класифікувати стосовно слідчої діяльності – криміналістична техніка, оперативно-розшукової – оперативна техніка, адміністративно-управлінської – організаційна техніка, а також охоронної діяльності – охоронна техніка. Щодо джерел походження засоби спеціальної техніки, які використовуються в діяльності правоохоронних органів, можна поділити на три великі групи: загального застосування (приспосовані), загального застосування з незначною доробкою (модифіковані) і спеціально розроблені [1, с. 5].

Аналіз наведених вище нормативних актів та наукових досліджень дозволяє розподілити спеціальну техніку за цим критерієм на: засоби фіксації інформації; засоби організації управління (засоби зв'язку, підсилення мови, системи збору, накопичення та аналізу інформації тощо); технічні засоби охорони; пошукову техніку; засоби спостереження та контролю; спеціальні хімічні речовини; спеціальні засоби захисту; засоби та системи негласного отримання інформації та слідів протиправної діяльності.

Список використаної літератури

1. Хараберюш І. Ф. Використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 3 (12). С. 1–7.
2. Бірюков В. В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістично значимої інформації у процесі розслідування: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2001. 20 с.
3. Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості: Наказ МВС України від 30 квіт. 2004 р. № 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0814-04>
4. Пунда О. О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2002. 18 с.
5. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: монографія. Київ: КНТ, 2007. 195 с.

A. Holikova

THE USE OF TECHNICAL MEANS FOR LAW-ENFORCEMENT ACTIVITIES: ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS

The place and role of scientific and technical means in law-enforcement activity are researched. The definition of «special technique» and «scientific and technical means» is given. Classification of technical means is provided on various grounds.

Keywords: criminal process, law-enforcement activity, operative investigation activity, scientific and technical means, special technique.

**СИСТЕМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

У тезах розглянуто форми та способи захисту прав інтелектуальної власності. Особлива увага приділена виплаті компенсацій як виду судового захисту. Окреслено повноваження та основні напрями діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, цивільно-правовий захист, юрисдикційна форма захисту, виплата компенсацій, Вищий суд з питань інтелектуальної власності.

За роки незалежності в Україні було розбудовано більш-менш сучасну систему цивільно-правового захисту інтелектуальної власності. Наразі, у зв'язку із швидким розвитком інформаційних технологій з'явилась можливість порушення прав інтелектуальної власності у більш значних обсягах, що і зумовлює актуальність обраної тематики.

До зазначеної теми зверталось багато вчених-правників, зокрема В. М. Ведяхин, В. С. Дроб'язко, А. О. Підпригора, В. О. Староженецький, Д. Лонг, П. Рей та ін.

Правовласники повинні мати можливість вчиняти дії проти осіб, що порушують їх права, аби запобігти подальшим правопорушенням і компенсувати збитки, заподіяні внаслідок таких правопорушень. Захист права інтелектуальної власності включає в себе правове забезпечення недоторканності цих прав, їх непорушності, а в разі порушення, застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав. Важливо зазначити, що право на захист з'являється у власника прав інтелектуальної власності лише в момент порушення або оскарження його прав та інтересів і реалізується в рамках цивільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, які виникли при цьому [3, с. 51].

Законодавство України розрізняє дві форми захисту права інтелектуальної власності.

Перша форма захисту – неюрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності або самозахист. Передбачає самостійний, тобто без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів, захист прав інтелектуальної власності. Це може бути відмова здійснити певні дії, що не передбачені укладеним ліцензійним договором, або відмова від виконання договору в цілому. Важливо наголосити на тому, що обрані засоби самозахисту прав не повинні суперечити закону та моральним засадам суспільства [3, с. 54].

Друга форма захисту – юрисдикційна, суть якої полягає у зверненні за захистом порушених прав до суду або інших компетентних органів державної влади, які мають повноваження щодо вживання необхідних заходів задля відновлення порушених прав і припинення правопорушення [3, с. 54].

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності передбачає цивільно-правовий, кримінально-правовий та адміністративно-правовий захист порушених прав.

Під цивільно-правовим захистом прав інтелектуальної власності розуміють матеріально-правові заходи примусового характеру, передбачені законом, через які здійснюється визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності, припинення правопорушення, а також майновий вплив на правопорушника. Основною метою такої відповідальності є відшкодування заподіяної шкоди.

Власник прав інтелектуальної власності на власний розсуд може обрати спосіб захисту порушених прав. Тобто він вправі вимагати або відшкодування заподіяних збитків, або стягнення на свою користь доходу, одержаного правопорушником внаслідок правопорушення, або виплати компенсації [3, с. 56].

Вважаємо за необхідне детальніше зупинитися саме на виплаті компенсацій, адже наразі такий вид судового захисту викликає чи не найбільший інтерес серед наукового товариства.

При визначенні компенсації, яка має бути виплачена замість відшкодування збитків чи стягнення доходу, суд зобов'язаний визначити розмір компенсації, враховуючи обсяг

порушення та (або) наміри відповідача [1].

Зазначимо, що стягнення компенсації за порушення авторських прав є мірою цивільно-правової відповідальності (аналогічно до обґрунтованого в літературі твердження, за яким неустойка є способом забезпечення зобов'язання, а стягнення неустойки – мірою відповідальності) [2, с. 9-27].

Інститут компенсації за порушення авторських прав українське національне законодавство позичило з англо-американської системи права, де він відомий під назвою статутних збитків (statutory damages). Зокрема, в США стягнення статутних збитків є одним із судових цивільно-правових способів захисту авторських прав [4, с. 21-33].

Цивільному праву країн континентальної системи права, до яких належить Україна, зазначений інститут компенсації є чужим. Зокрема, Верховний суд ФРН, відмовляючи на підставі застереження про публічний порядок у визнанні рішення американського суду, яке стосувалося стягнення штрафних збитків, вказав на те, що німецьке приватне право передбачає в якості правового наслідку протиправної дії тільки відшкодування шкоди, а не збагачення потерпілого [5, с. 4]. Надання приватній особі права вимагати від іншої приватної особи сплати штрафу несумісне з тим, що монополією на пред'явлення такого роду вимог володіє держава. Хоча поняття штрафу знайоме цивільному праву України воно не застосовується у деліктних відносинах.

Вказана позиція Німеччини, як і деяких інших держав континентальної системи права, є відображенням правових позицій Європейського суду з прав людини, який у своїх прецедентних рішеннях встановив, що будь-які санкції, характерною рисою яких є карна спрямованість і суворість покарання, будуть вважатися кримінальними незалежно від формальної кваліфікації в національній правовій системі. Статутні збитки, хоча вони формально і не є інститутом кримінального права, поєднують в собі вказані характерні особливості, що дає підстави вважати їх кримінальною санкцією [5, с. 5].

Зазначимо, що застосування такого інституту цивільно-правового захисту, як компенсації щодо захисту авторських прав, суперечить європейським стандартам прав людини. Наголосимо на тому, що усі держави, які вступали до Європейського Союзу та мали аналогічний інститут у своїх національних законодавствах, внесли до них відповідні зміни [5, с. 6]. На тлі європейських інтеграційних процесів постає питання про переосмислення даного способу врегулювання таких суспільних відносин.

Указом Президента від 29.09.2017 р. в Україні був створений Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Насамперед, створення Вищого суду має на меті підвищення якості розгляду судових спорів у сфері інтелектуальної власності та скорочення термінів їх розгляду.

Така модель спеціального суду з питань інтелектуальної власності з'явилась в Україні в умовах процесів євроінтеграції. Окреслимо основні напрями діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності:

- Вищий суд з питань інтелектуальної власності діятиме як суд першої інстанції і розглядатиме за правилами господарського судочинства спори, які віднесені до його юрисдикції. Якщо звернутися до міжнародного досвіду, то схожі судові інстанції діють в Австрії, Великобританії, Ірландії та Швейцарії розглядають справи на основі норм Цивільного кодексу, натомість у Німеччині використовується поєднання норм Цивільного та Адміністративного процесу;

- Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядатиме справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку; справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів; справи про визнання торговельної марки добре відомою; справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав; справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії; справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції.

Отже, наразі в Україні відбуваються певні позитивні зрушення у питанні захисту права інтелектуальної власності. Створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є значним поступом, проте, очевидно, що специфіка захисту права інтелектуальної власності потребує ще більш розгалуженої національної законодавчо-процесуальної системи. Пошук і застосування нових альтернативних підходів до регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності наразі є необхідним. На наш погляд, актуальним у вирішенні цього питання може стати застосування легальних механізмів саморегуляції, а також медіація, яка сьогодні починає впроваджуватись в Україні.

Список використаної літератури

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. URL: www.rada.gov.ua
2. Ведяхин В. М. Защита права как правовая категория. *Правоведение*. 1998. № 1. С. 9–27.
3. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування: практичний посібник. Д. Лонг та ін. Київ: «К.І.С.», 2007. 448 с.
4. Староженецкий В. О. О природе компенсаций за нарушение исключительных прав. Авторское право и смежные права. 2003. № 8. С. 21–33.
5. Філик Н. В. Троцюк Н. В. Специфіка правового захисту авторських прав на об'єкти розміщені в мережі Інтернет: порівняльно-правовий аналіз. Київ: Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2011. 15 с.

V. Dresviannikova

SYSTEM OF CIVIL LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW IN UKRAINE

The forms and methods for protecting intellectual property law are considered. Particular attention is paid to the payment of compensation as a form of judicial protection. The powers and main directions of activity of the High Court of Intellectual Property in Ukraine are outlined.

Keywords: Intellectual Property Law, Civil Protection, Jurisdictional Form of Protection, Compensation, High Intellectual Property Court.

УДК 342.565.2.073.552

Михайленко І. Ю.

ІНДИВІДУАЛЬНА КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ОДНА З ФОРМ ЗВЕРНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У тезах розглянуто запровадження конституційної скарги як однієї з форм звернення до Конституційного Суду. Висвітлено процес створення та діяльності в Україні інституту конституційної скарги, наведено аналітико-статистичну інформацію щодо конституційних скарг громадян.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна скарга, інститут конституційної скарги, захист прав людини.

На сучасному етапі державотворення та правотворення в Україні велика увага приділяється впровадженню та вдосконаленню інструментів демократії та елементів правової держави, до яких відносяться верховенство Конституції та верховенство права. У забезпеченні реалізації принципу верховенства конституції, законності, пріоритету прав і свобод людини та громадянина виняткова роль належить єдиному органу конституційної юрисдикції – Конституційному Суду України. Державний захист прав і свобод людини і громадянина в Україні має виключно правовий характер і комплексно забезпечується системою правових норм, принципів, гарантій та інституцій. Додатковою гарантією захисту прав, свобод людини і громадянина в Україні та необхідним кроком на шляху впровадження принципів правової та демократичної держави стало запровадження інституту індивідуальної конституційної скарги як нової форми звернення до Конституційного Суду

України.

Проблеми та перспективи запровадження конституційної скарги, як однієї з форм звернення до Конституційного Суду досліджувалися багатьма науковцями в галузі права, зокрема, такими як: Л. І. Бірюк [1], М. М. Гультай [2], М. І. Колос [4], Я. В. Лазур [6], П. Б. Стецюк [7] та інші.

Як зазначає А. Р. Крусян, процес конституційної модернізації в країні вимагає створення та функціонування ефективного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина [5, с. 22]. Кожна держава при формуванні власної моделі конституційної юрисдикції стикається з вибором: політизації конституційного контролю чи завантаженості конституційного суду зверненнями щодо звичайних справ, бо тільки мала частина з них може бути скаргами з питань конституційного характеру. Тут виникає проблема. Якщо правова система держави не передбачає участь громадян у конституційному процесі, а наділяє таким правом лише представників влади – політичних фігур, то можна зробити висновок, що інститут конституційного контролю слугує виключно політикам. Якщо розглянути це питання з іншого боку – необмежений доступ громадян до конституційного суду може стати причиною перевантаження суду та затягування процесу, що може вплинути на якість розгляду справ.

Інститут конституційної скарги з'явився в Україні у зв'язку з судовою реформою, яка відбулася внаслідок конституційних змін від 2 червня 2016 р. Ст. 55 Конституції України було доповнено новою частиною, відповідно до якої кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України на підставах, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Відповідно, Конституційний Суд України було уповноважено вирішувати питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції (ст. 151 Конституції України). Таким чином, на конституційному рівні встановлено можливість захисту прав особи у випадку сумніву щодо конституційності закону України (його окремих положень), застосованого(них) в остаточному судовому рішенні справи такої особи. Детальне закріплення нового інституту конституційної скарги відбулося на законодавчому рівні в Законі України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. Законом України «Про Конституційний Суд України» на сьогодні чітко регламентовані поняття конституційної скарги, відомості, що повинні бути зазначені в ній та перелік суб'єктів права на конституційну скаргу.

На сьогодні можна певним чином проаналізувати дієвість новації. Відповідно до підготовленого Центром політико-правових реформ аналітичного звіту щодо впровадження інституту конституційної скарги, статистична інформація про конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України є наступною. Станом на 28 березня 2018 р. до Конституційного Суду України надійшло 584 конституційні скарги, з них: 118 – до набрання чинності Законом України «Про Конституційний Суд України»; 466 – після набрання чинності. Усього з 584 конституційних скарг, опрацьованих на відповідність за формою вимогам законодавства, встановлено, що 132 – відповідали вимогам та були розподілені між суддями, 452 – повернуті заявникам як такі, що за формою не відповідають вимогам законодавства [3]. Здебільшого в скаргах порушувались питання соціального та пенсійного забезпечення, забезпечення громадян правом на апеляційний перегляд справи та касаційне оскарження судових рішень. У звіті також зазначено перелік законодавчих актів, положення яких найчастіше оспорювалися, зокрема, Закони України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII, «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 р. № 2262-XIII, «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI, «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII, «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1696-VII, «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI та ін.

Ефективність судового механізму захисту прав людини значною мірою залежить від

наявності відповідного внутрішньодержавного правового механізму, яким може стати конституційна скарга. Захищаючи індивіда та його суб'єктивні основні права, індивідуальна конституційна скарга сприяє реалізації одного з головних принципів правової держави – принципу зв'язаності всіх гілок влади Конституцією і законами України, що гарантують права людини. Крім того, конституційна скарга – специфічний інструмент захисту конституційних прав особи, що надає громадянину право в якості сторони вступати у правовий спір з державою та її органами, із самим законодавцем, що сприятиме інтеграції громадян у процес управління державою і суспільством.

Таким чином, індивідуальна конституційна скарга виступає не тільки як гарантія захисту основних прав людини і громадянина від тиску влади, але й як важливий засіб забезпечення й розвитку конституційної демократії, основу якої складають права людини. Забезпечення безпосередньо чинних прав людини і громадянина має бути однією з основних функцій конституційного суду. Звернення до конституційного суду з індивідуальною скаргою показує, що це право гарантує дотримання конституційних прав та свобод, сприяє формуванню у пересічних громадян упевненості в тому, що вони живуть у демократичній, правовій державі. Із запровадженням інституту індивідуальної скарги істотно поглибився процес конституціоналізації суспільних відносин, а конституційні скарги стали потужним інструментом конституційної діагностики національної правової системи. У підсумку самі громадяни стали творцями нової конституційної культури, активно реалізуючи своє право на доступ до конституційного правосуддя.

Список використаної літератури

1. Бірюк Л. І. Конституційна скарга як засіб забезпечення справедливості. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні*. Київ, 2015. С. 75-79.

2. Гультай М. М. Перспективи запровадження інституту конституційної скарги в правову систему України. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні*. Київ, 2015. С. 22–30.

3. Кириченко Ю., Бондаренко Б. Аналітичний звіт щодо запровадження інституту конституційної скарги. Київ: ФОП Москаленко О. 2018. 40 с.

4. Колос М. І. Конституційна скарга – гарантія конституційності кримінально-правового законодавства. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні*. Київ, 2015. С. 98–102.

5. Крусян А. Р. Конституційний Суд України: питання удосконалення конституційно-правового регулювання. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 22–31.

6. Лазур Я. В. Запровадження інституту конституційної скарги як умова відповідальності держави перед громадянами. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні*. Київ, 2015. С. 60–63.

7. Стецюк П. Б. Проблеми запровадження інституту конституційної скарги в Україні: політико-правові та морально-етичні аспекти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні*. Київ, 2015. С. 38-40.

I. Mykhailenko

INDIVIDUAL CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS ONE OF THE FORMS OF REFERENCE TO THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

The introduction of a constitutional complaint as one of the forms of appeal to the Constitutional Court is considered. The process of creation and activity of the constitutional complaint institute in Ukraine is presented, and analytical and statistical information on constitutional complaints of citizens is given.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, constitutional complaint, institute of constitutional complaint, protection of human rights.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

У тезах висвітлено основні проблеми втілення принципу справедливості у професійній діяльності суддів, прокурорів та адвокатів. Автор визначає справедливість як основну правову засаду і як ціннісний ідеал для здійснення юристом професійних обов'язків. Серед основних проблем, які перешкоджають реалізації принципу справедливості у практичній юридичній діяльності, визначено, зокрема, недоліки організаційно-функціонального та особистісного характеру.

Ключові слова: адвокат, принцип права, прокурор, справедливість, правові стандарти, суддя, юридична діяльність.

Сьогодні поняття справедливості є фундаментальною правовою категорією, яка пронизує галузі та норми права. Вона проявляється одночасно в якості основи права, вимоги до правового регулювання, правового принципу.

Із поняттям справедливості, як правило, асоціюється поняття правосуддя як справедливого вирішення спору. Однак, у цьому процесі беруть участь й інші суб'єкти правовідносин, які не є судьями, зокрема, адвокати, прокурори, нотаріуси та ін. Уся їхня діяльність спрямована на справедливе вирішення конфліктної ситуації. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» чітко визначає, що верховенство права і сучасні правові стандарти є основою, відповідно до якої кожному забезпечується право на справедливий суд [3].

Дійсно, справедливість є одним із обов'язків, що бере на себе суддя, складаючи присягу при вступі на посаду. Однак, слід зважати і на ряд проблем, які виникають у процесі реалізації принципу справедливості у даній сфері юридичної діяльності. Частина з них пов'язана безпосередньо із особою судді. Мова йде, перш за все, про особисті, професійні якості судді та чітке дотримання ним процесуальних правил. З іншого боку, існує ряд проблем, пов'язаних з організацією та функціонуванням самої судової системи. У цьому контексті слід згадати про такі недоліки, як кадровий дефіцит, недостатньо високий рівень забезпечення територіальної доступності судових установ для населення країни, зростання вартості судових послуг, послуг з правової допомоги (наприклад, адвокатських послуг), а також неналежний рівень забезпечення електронної доступності судів для громадян (особливо у сільській місцевості). Безумовно, фінансування судової системи та величезне навантаження на суддів (яке впливає із проблеми недостатнього кадрового забезпечення), проблеми виконання судових рішень, – все це загалом значно впливає на рівень реалізації принципу справедливості у професійній діяльності суддів.

Поміж іншого, у процесі прийняття судового рішення можуть виникати проблемні моменти, пов'язані із протиставленням суддею справедливості та законності. У таких випадках, сформульоване рішення має співвідноситися із основними суспільними цінностями та ґрунтуватися на принципі справедливості з урахуванням визнаних стандартів та норм міжнародного права у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Такий підхід сприятиме підвищенню рівня реалізації цього правового принципу у процесі здійснення судьями професійної діяльності та утвердженню у суспільстві ідеалу справедливості.

У діяльності прокуратури справедливість також посідає чільне місце серед основних засад та стандартів у процесі виконання професійних обов'язків. Так, наприклад, справедливість передбачає насамперед рівність усіх перед законом, адекватність покарання особи за вчинене нею кримінальне чи інше правопорушення. Загалом, засада справедливості має бути пріоритетною у діяльності прокуратури, адже прокурори, які підтримують державне обвинувачення, повинні бути справедливими та неупередженими і вимагати справедливого покарання, що сумірно вчиненим діянням. Як представники держави та українського народу в суді вони повинні вимагати відшкодування пропорційно завданій

шкоді покарання. Як процесуальні керівники – обирати заходи забезпечення кримінального провадження справедливо у відношенні до вчиненого кримінального правопорушення. Формальна справедливість вимагає від працівників прокуратури бути неупередженими та об'єктивними [2].

Однак, реалізація цього принципу ускладнена певними перешкодами. Зокрема, мова йде про неналежний рівень фінансового управління та стратегічного управління, не достатньо дієві механізми забезпечення антикорупційних стандартів, стандартів незалежності у діяльності прокурора тощо. Крім того, слід згадати випадки порушень прокурорами процесуального законодавства, принципів змагальності та законності у професійній діяльності, неефективна робота щодо попередження злочинів, реабілітації та ресоціалізації, а також недостатньо високий рівень кваліфікації і морально-етичного рівня працівників, що обумовлює ряд відповідних кадрових проблем.

Деякі сучасні автори дотримуються наукової позиції, відповідно до якої, необхідності виокремлення справедливості як самостійного принципу у діяльності прокуратури немає. Зокрема, Д. С. Д'ячков відзначає, що втілення справедливості у діяльності прокурора не привнесе нічого нового у правове регулювання [1]. Однак, на нашу думку, метою реалізації принципу справедливості не є створення чогось принципово нового – чи то підходів, чи то інструментів діяльності. Сама справедливість не виступає інструментом для досягнення конкретної правової мети. Однак, її слід розглядати як деяку найвищу загальносоціальну цінність та мету загальноправового регулювання.

Специфіка діяльності адвоката вимагає від нього не тільки значного рівня кваліфікації, чесності та високих морально-етичних якостей. Одним із основних вимог до особистості адвоката є відчуття справедливості. Одночасне поєднання умінь та навичок правника, психолога, комунікатора та медіатора, високий рівень правової культури та відповідальності, все це разом забезпечує можливість здійснення адвокатом своєї професійної діяльності. Безумовно, поняття справедливості має певний філософський контекст, оскільки чіткого розмежування понять добра і зла немає. Однак, саме принцип справедливості у діяльності адвоката допомагає знайти професійний баланс між законом і бажанням допомоги клієнту у будь-який спосіб, або між професійним обов'язком та власними фінансовими інтересами. Тобто, справедливість у діяльності адвоката також виступає особливим ціннісним ідеалом і, одночасно, внутрішнім критерієм для здійснення професійних обов'язків.

Зазначене вище дає можливість зробити висновок, що справедливість посідає особливе місце серед основних засад та стандартів у процесі виконання юристом своїх професійних обов'язків. Сьогодні існують значні перешкоди щодо організаційно-правового, фінансового, кадрового забезпечення юридичної діяльності, які загалом унеможливають повноцінне виконання юристами своїх професійних обов'язків. І у такій ситуації для багатьох правників принципи юридичної діяльності (як і принципи права в цілому) залишаються окремо визначеними юридичними категоріями, віддаленими від реальної правової дійсності. Однак, варто пам'ятати, що справедливість є універсальним первнем, яке втілюється у справедливих рішеннях, прийнятих фахівцем у процесі здійснення своїх професійних обов'язків. Саме справедливість тісно пов'язана не тільки з професійними, але й з моральними якостями та функціональними обов'язками кожного правника. А тому вона завжди залишатиметься особливим ціннісним орієнтиром діяльності суддів, прокурорів, адвокатів та інших представників сфери практичної юридичної діяльності.

Список використаної літератури

1. Д'ячков Д. С. Верховенство права, законність і справедливість як принципи організації та діяльності прокуратури: проблеми змісту та співвідношення. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_tom_3_2017/53.pdf
2. Європіна Л. Засади прокурорської діяльності: загальна характеристика. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/11-2016/evropina.pdf>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print>

N. Perepelytsia

**PROBLEMS OF REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF JUSTICE IN
PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE LAWYER**

The paper cover the main issues of the implementation of the principle of justice in the professional activities of judges, prosecutors and lawyers. The author defines justice as the basic legal ambition and as a valuable ideal for the performance of a lawyer's professional duties. Among the main problems hindering the implementation of the principle of justice in practical legal activities, in particular, deficiencies of organizational-functional and personal character are determined.

Keywords: lawyer, principle of law, prosecutor, justice, legal standards, judge, legal activity.

СЕКЦІЯ V
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ

УДК 351.741.078

Джафарова О. В.

КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

У тезах зосереджено увагу на порівняльному аналізі концептів контролю та нагляду в проекції контрольно-наглядових повноважень та контрольно-наглядової діяльності органів Національної поліції. Висвітлено стадії процедури контролю органів Національної поліції. Надано визначення контрольно-наглядової діяльності органів Національної поліції.

Ключові слова: *контроль, нагляд, контрольно-наглядова діяльність, органи Національної поліції України, стадії процедури контролю органів Національної поліції.*

Прискорення євроінтеграційних процесів в Україні вимагає не тільки адаптації національного законодавства до світових стандартів дотримання прав і свобод людини і громадянина, а й перегляду сутності більшості правових явищ, які наповнюються новим змістом. Вказане стосується контрольно-наглядових повноважень органів Національної поліції, які повинні розглядатись з позицій гарантування реалізації конституційних прав громадян.

Аналіз юридичної літератури свідчить про те, що наукова суперечка навколо поняття «контролю» та «нагляду» точиться досить тривалий час. С. Г. Стеценко визначає контроль як організаційно-правовий спосіб забезпечення законності й дисципліни, що характеризується спостереженням і перевіркою правомірності діяльності об'єкта контролю та фактичної відповідності тих чи інших дій вимогам чинного законодавства з можливістю втручатися в оперативно-господарську та виробничу діяльність для усунення виявлених недоліків [1, с. 195-196]. Ю. О. Тихомиров розуміє контроль як перевірку дотримання і виконання нормативно встановлених завдань, планів та рішень [2]. Цим підкреслюється, по-перше, функціональне призначення контролю, по-друге, те, що контроль виникає на певній стадії управлінського процесу, по-третє, те, що контроль здійснюється усіма суб'єктами управління. В. С. Шестак доводить, що контроль можна розглядати як родове поняття, котре охоплює «нагляд» як певний, особливий вид контролю, його форму в окремих галузях права. Цю особливість він пов'язує не з терміном «нагляд», а з характером нагляду (наприклад, адміністративний). При цьому розглядувану особливість уособлюють відповідні індивідуалізовані повноваження суб'єктів нагляду [3, с. 8].

Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийнятного рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища [4].

Відповідно до зазначеного закону України, органи Національної поліції в межах повноважень, передбачених чинним законодавством уповноважені щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства відповідними суб'єктами та забезпечення інтересів суспільства. Звернення до Закону України «Про Національну поліцію» [5] дає можливість стверджувати, що поліція в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України, може оглядати за участю адміністрації (керівництва) юридичних осіб, фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб-підприємців) чи їх уповноважених представників приміщення, де знаходяться зброя, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких

визначено спеціальні правила або порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, а також безпосередньо оглядати місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведження з ними та правил їх використання. В свою чергу, поліція може оглядати зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, що знаходяться у фізичних та юридичних осіб, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання та використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, з метою перевірки дотримання правил поведження з ними та правил їх використання [5]. Водночас поліція відповідно до порядку, визначеного Міністерством внутрішніх справ України, вилучає зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, а також опечатує і закриває об'єкти, де вони зберігаються чи використовуються (у тому числі стрілецькі тири, стрільбища невійськового призначення, мисливські стенди, підприємства й майстерні з виготовлення та ремонту зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, магазини, у яких здійснюється їх продаж, піротехнічні майстерні, пункти вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведження з ними та їх застосування) у випадку виявлення порушення правил поведження з ними та правил їх використання, що загрожують громадській безпеці, до усунення таких порушень [5]. У даному аспекті органи Національної поліції наділені відповідними контрольно-наглядовими повноваженнями дотримання вимог дозвільної системи.

Процедури контролю та їх регламентація мають значення як для сторони, що контролює, так і для сторони, яку контролюють. Контролюючу сторону, визначені процедури дисциплінують, підвищують організованість і дієвість їх роботи. Для сторони, яку контролюють, правове забезпечення процедур контролю позбавляє від свавілля в діях контролюючих, до того ж, дозволяє уникнути дестабілізуючого фактору контролю в їх поточній роботі, оскільки вони вже морально підготувалися до процедур контролю. Крім того урегульованість процедур за допомогою норм права дозволяє уникнути непередбачуваних негативних дій контролюючих, які можливі за відсутності існування відповідних правових норм [6, с. 226]. Враховуючи позиції вчених щодо виокремлення стадій контрольного провадження, а також із врахуванням положень Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про Національну поліцію» [5] та внутрішньовідомчих наказів МВС України та Національної поліції України слід виокремити наступні стадії процедури контролю органів Національної поліції: 1) стадія порушення контрольного провадження; 2) безпосереднє здійснення контрольних дій та винесення рішень; 3) виконання рішення.

Щодо наглядової діяльності органів Національної поліції зазначимо, що деякі вчені відокремлюють нагляд від контролю, називаючи його самостійним інститутом адміністративного права, норми якого регулюють самостійний вид державної діяльності «наглядову діяльність» інші категорії контролю та нагляду вважають синонімами. Так, Д.М. Бахрах вважає, що в багатьох випадках заради забезпечення свободи громадян, виконання обов'язків підприємствами та організаціями контрольні повноваження суб'єктів влади обмежуються – їм надається можливість здійснювати лише нагляд [7, с. 40]. Тобто, у цьому випадку підкреслюється, що наглядова діяльність порівняно з контрольною за своєю суттю є значно меншим втручанням у свободу суб'єктів, що відповідає потребам формування правової держави. Х. П. Ярмакі визначає нагляд як вид державної діяльності, тобто сукупність безперервних дій зі спостереження за додержанням законності у відповідних суспільних відносинах, які здійснюються компетентним органом із застосуванням наданих йому законом (підзаконним нормативним актом) повноважень і спрямовані на попередження, виявлення і припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [8, с. 25-26].

Водночас нагляд здійснюється з метою: отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на піднаглядному об'єкті чи у певній сфері суспільних відносин; застосування заходів попередження правопорушень (у деяких випадках з правом прямого

втручання в діяльність об'єкта нагляду); надання допомоги піднаглядному об'єкту у поновленні законності й дисципліни; встановлення причин і умов, які сприяють порушенню вимог правових норм; вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Під час здійснення нагляду органами Національної поліції за дотриманням правил дозвільної системи поліцейськими виявляються й усуваються недоліки у функціонуванні підконтрольних об'єктів, припиняються порушення встановлених правил, виявляються причини і умови, які їм сприяють. Характеризуючи нагляд органів Національної поліції за об'єктами дозвільної системи, необхідно виходити з того, що він включає в себе як перевірки таких об'єктів, так і інформаційно-аналітичну роботу щодо вивчення і оцінки стану справ на цих об'єктах, а також вжиття заходів щодо попередження і виявлення порушень відповідних правил, їх усунення та покарання винних. За сферою здійснення цей нагляд є зовнішнім, тобто поширюється на об'єкти незалежно від їх відомчого підпорядкування. Натомість вищі територіальні органи поліції здійснюють нагляд за діяльністю нижчих підрозділів, тобто забезпечують внутрішньосистемний нагляд, характерний для будь-якої системи управління [8, с. 277].

Отже, під контрольно-наглядовою діяльністю органів Національної поліції слід розуміти урегульовану нормами адміністративно-процесуального права діяльність органів Національної поліції, спрямовану на реалізацію норм адміністративного матеріального права, а також матеріально-правових норм інших галузей права у процесі вирішення конкретних справ (контрольно-наглядових) щодо забезпечення прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Список використаної літератури

1. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
2. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс: полный курс. Москва: Издательство г-на Тихомирова М.Ю., 2001. 433 с.
3. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (загальнотеоретичні питання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 19 с.
4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007р. № 877-V. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/>
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>
6. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. 390 с.
7. Бахрах Д. Н. Важные вопросы науки административного права. *Государство и право*. 1993. № 2. С. 32-43.
8. Ярмакі Х. П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: дис.... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 438 с.

O. Jafarova

CONTROL AND SUPERVISORY AUTHORITIES OF NATIONAL POLICE ORGANS: CONCEPT AND ESSENCE

The thesis focuses on the comparative analysis of the concepts of control and supervision in the projection of control and supervisory powers and control and supervision activities of the National Police. The stages of the control procedures of the bodies of the National Police are covered. The definition of control and supervision of the activities of the National Police is given.

Keywords: control, supervision, control and supervision activities, bodies of the National Police of Ukraine, stages of the procedure of control of the bodies of the National Police.

УДК 351.741(477)

Бугайчук К. Л.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У тезах розглянуто окремі положення Закону України «Про Національну поліцію» (ч. 2, ст. 48, чч. 4, 6 ст. 59 та п. 1 ч. 1 ст. 67). Подано пропозиції щодо вдосконалення

формулювання цих положень.

Ключові слова: національна поліція, правовий статус працівника національної поліції, Закону України «Про Національну поліцію».

Набуття чинності Законом України «Про Національну поліцію» спричинило вжиття системних заходів із реформування усієї правоохоронної системи нашої держави. Зрозуміло, що першочерговим кроком мало стати чітке визначення правового статусу поліцейського, його прав, обов'язків, соціального та правового захисту, оскільки без встановлення вищевикладених правил та постулатів неможливо здійснювати подальше удосконалення інших нормативних актів у сфері забезпечення прав і свобод громадян, публічної безпеки та порядку, боротьби із злочинністю.

Водночас уже протягом 4 років статус поліцейських, які відряджені для подальшого проходження служби в інших органах, підприємствах та установах, залишається непрозорим та таким, що потребує вдосконалення. Йдеться, насамперед, про осіб, які мають спеціальні звання поліції та проходять службу в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, а також курсантів та слухачів цих закладів.

Така ситуація породжує численну кількість бюрократичних перепон для зазначених працівників, у т.ч. в частині отримання спеціальних звань, звільнення та виходу на пенсію, участі в соціальних програмах тощо.

Враховуючи висловлені проблеми, пропонуємо здійснити удосконалення положень чинного Закону України «Про Національну поліцію» [1], які застосовуються в питаннях регулювання проходження служби поліцейськими.

Насамперед, слід визнати поліцейськими осіб, які відряджені для проходження служби в інші органи, підприємства, установи, організації, на підставі чого потрібно викласти зміст статті 17 закону України «Про Національну поліцію» наступним чином: «Поліцейським є громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах в органах та підрозділах Національної поліції, зарахований до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських на посаду курсанта, слухача денної форми навчання або є відрядженим для проходження служби у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання і якому присвоєно спеціальне звання поліції».

Вважаємо, що існує потреба у вдосконаленні статті 48 закону України «Про Національну поліцію». Так, відповідно до частини 2 статті 48 закону України «Про Національну поліцію» накази про зарахування поліцейських курсантами, слухачами денної форми навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, є підставою для звільнення таких осіб зі штатних посад, які вони обіймають в органах (зкладах, установах) поліції [1].

З метою залишення на службі поліцейських, які направлені на денну форму навчання в статусі курсантів, слухачів, ад'юнктів, докторантів пропонуємо змінити частину 2 статті 48 Закону України «Про Національну поліцію» та викласти її у такій редакції: «Накази про зарахування поліцейських курсантами, слухачами денної форми навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, є підставою для звільнення таких осіб зі штатних посад, які вони обіймають в органах (зкладах, установах) поліції, із залишенням на службі в поліції та з подальшим направленням на навчання до таких закладів».

Потребує оптимізації частина 4 статті 59 Закону України «Про Національну поліцію», згідно з якою видавати накази з особового складу можуть керівники органів, підрозділів, закладів та установ поліції відповідно до повноважень, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами та номенклатурою посад, затвердженою Міністерством внутрішніх справ України [1].

Враховуючи те, що заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання відносяться до системи МВС України, така норма позбавляє ректорів цих закладів права

видавати накази з особового складу, який має звання поліцейських. Ця ситуація фактично нівелює здійснення належного управління, позбавляє керівний склад розпорядчих повноважень у галузі роботи з кадрами, внаслідок чого втрачаються додаткові важелі для стимулювання роботи підлеглих та підвищення їх професійної мотивації.

Вимагає удосконалення зміст частини 6 статті 59 в частині уточнення формулювання «слухачі (ад'юнкти, докторанти)» та узгодження її змісту із законом України «Про вищу освіту».

Так, статтею 61 Закону України «Про вищу освіту» надано наступні визначення здобувачів вищої освіти:

– «особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання) з метою здобуття вищої освіти і має військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького складу, має статус слухача вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання)» (абз. 2 п. 2) ч. 2 Закону);

– ад'юнкт – особа, зарахована до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії (п. 4) ч. 2 Закону);

– докторант – особа, зарахована або прикріплена до закладу вищої освіти (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук (п. 5) ч. 2 Закону) [2].

Отже, можна зробити висновок, що ад'юнкти та докторанти не підпадають під категорію «слухач вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання)», але відносяться до здобувачів вищої освіти нарівні зі слухачами. Крім того вважаємо, що до складу зазначеної категорії доречно також включити магістрів.

Виходячи з вищезазначеного, пропонуємо ч. 6 ст. 59 Закону України «Про Національну поліцію» викласти в наступній редакції: «Поліцейські, у тому числі слухачі (магістри, ад'юнкти, докторанти) та курсанти закладів вищої освіти із специфічними умовами, що здійснюють підготовку поліцейських, які перебувають на військовому обліку військовозобов'язаних, на час служби в поліції знімаються з такого обліку і перебувають у кадрах поліції. Поліцейським призовного віку на весь період їх служби в поліції надається відстрочка від призову на строкову службу».

Нарешті, вважаємо, що потребує удосконалення пункт 1 частини 1 статті 67, згідно з яким зарахування поліцейських наказами з особового складу в розпорядження органів поліції для подальшого проходження служби під керівництвом посадових осіб, уповноважених призначати на посади поліцейських, допускається у разі звільнення поліцейського з посади у зв'язку з виконанням дисциплінарного стягнення або виконанням висновку поліцейської комісії про невідповідність займаній посаді.

Підкреслимо, що згідно із статтею 51 закону України «Про Національну поліцію» основними повноваженнями поліцейської комісії є:

– проведення відбору (конкурсу) на службу в органи (заклади, установи) поліції, крім прийому на навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських;

– проведення конкурсу для призначення на вакантну посаду [1].

Отже поліцейська комісія не здійснює повноважень щодо встановлення факту невідповідності працівника займаній посаді. Ці обов'язки є предметом діяльності атестаційних комісій.

Згідно із нормами Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських, затвердженою наказом МВС України від 17.11.2015 № 1465 воно проводиться:

1) при призначенні на вищу посаду, якщо заміщення цієї посади здійснюється без проведення конкурсу;

2) для вирішення питання про переміщення на нижчу посаду через службу

невідповідність;

3) для вирішення питання про звільнення зі служби в поліції через службову невідповідність [3].

Атестування проводиться атестаційними комісіями органів (закладів, установ) поліції, що створюються їх керівниками.

Тому, на підставі вищевикладеного, пропонуємо пункт 1 частини 1 статті 67 закону України «Про Національну поліцію» викласти наступним чином: «Зарахування поліцейських наказами з особового складу в розпорядження органів поліції... допускається у разі: 1) звільнення поліцейського з посади у зв'язку з виконанням дисциплінарного стягнення або виконанням висновку атестаційної комісії про невідповідність обійманій посаді, якщо до кінця визначеного строку виконання дисциплінарного стягнення або протягом десяти днів з дня ухвалення висновку про службову невідповідність не вирішено питання про подальше проходження ним служби».

Список використаної літератури

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n613> (дата звернення 29.03.2019).

2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 29.03.2019).

3. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських: Наказ МВС України від 17.11.2015 р. № 1465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-15> (дата звернення 29.03.2019).

К. Bugaichuk

ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL STATUS OF NATIONAL POLICE OFFICERS OF UKRAINE

Some provisions of the Law of Ukraine «On National Police» (Part 2, Article 48, Articles 4, 6, Article 59 and Clause 1 Part 1, Article 67) are considered. Suggestions are given to improve the wording of these provisions.

Keywords: national police, legal status of a national police officer, Law of Ukraine «On National Police».

УДК 351.741(477)

Буга В. В., Турбін Д. О.

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В тезах висвітлено та проведено аналіз окремих проблем, які виникли на шляху реформування Національної поліції України. Виявлено причини деяких проблем та, зокрема, висловлено пропозиції щодо їх вирішення. Наголошується на доцільності запровадження досвіду європейських країн в підготовці українських поліцейських та поверненні довіри до правоохоронної системи та співробітників поліції.

Ключові слова: Національна поліція України, реформування, правоохоронна система України, дисциплінарні провадження, застосування вогнепальної зброї, взаємодія між структурними підрозділами, довіра до поліції.

Актуальною залишається проблема дослідження проблем, які існують в Національній поліції України. Це необхідно для подальшого реформування Національної поліції, тому що сучасний стан поліції не відповідає європейським стандартам та сучасним вимогам до цього органу влади.

Національна поліція України, як центральний орган виконавчої влади, завжди знаходиться в центрі уваги суспільства. Реформування правоохоронної системи України, що триває нині, покликане змінити репресивну модель правоохоронної системи, лібералізувати її. Нова, демократична Національна поліція, згідно з чинним законодавством, покликана на захист прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення публічної безпеки і порядку, надання послуг в правоохоронній сфері.

Занадто багато робочого часу витрачається на внутрішню діяльність поліції, не пов'язану з безпосереднім виконанням обов'язків, покладених на поліцію щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, попередження та розкриття злочинів, захист прав, свобод та законних інтересів громадян. Дійсно, не має сумніву, що без кадрової, аналітичної та іншої внутрішньоорганізаційної роботи не можна обійтися, але, вважаємо, вона повинна бути оптимізована, і кожна дія в такій роботі має бути спрямована на підвищення ефективності виконання основних завдань у зовнішній діяльності поліції, направленої на протидію адміністративним та кримінальним правопорушенням, а також надання поліцейських послуг в інших сферах, відповідно до покладених на поліцію повноважень [1].

Дисциплінарними розслідуваннями в лавах поліції має займатися взагалі незалежний від самої поліції орган (так звана «британська модель»). Так, у своєму висновку Бюро з демократичних інституцій і прав людини ОБСЄ на український проект закону про поліцію у 2014 році зазначалося: «Хоча законопроект цього не передбачає, проте на регіональному (тобто європейському) та міжнародному рівні визнано, що відповідати за отримання скарг та, за потреби, проводити за ними дізнання ex officio, в тому числі з питань дисциплінарного провадження, повинен загальний незалежний орган оскарження дій поліції, який також має співпрацювати з поліцією». Для українських реалій це настільки революційна і неприйнятна пропозиція, що ніхто з боку влади питання таким чином не ставив. Разом з тим ми подавали поправки щодо наділення існуючих поліцейських комісій, створених в порядку статті 51 Закону «Про Національну поліцію», такими повноваженнями. Їх було відхилено без обговорення [2].

У працівників патрульної поліції, під час виконання службових обов'язків, завжди наявна вогнепальна зброя, котру, як крайній захід, мають право застосовувати та використовувати правоохоронці у випадках передбачених законодавством. Аналіз фактів застосування вогнепальної зброї доводить, що в умовах екстремальних ситуацій не завжди працівники вірно приймали рішення стосовно правомірності її застосування. В одних випадках застосування зброї відбувалося безпідставно, в інших – виникав страх перед її застосуванням чи використанням через можливість негативних наслідків. Аналіз освітнього процесу майбутніх правоохоронців засвідчив – основною проблемою стрілецької підготовленості працівників є відсутність практичних знань стосовно прийняття рішення до застосування вогнепальної зброї у різних ситуаціях [3].

Проблема полягає у слабкій взаємодії між різними структурними підрозділами Національної поліції під час виконання спільних завдань, через що втрачається ефективність всієї роботи поліції. На наш погляд, цьому сприяє декілька причин. Першою є те, що всіх працівників Національної поліції умовно можна поділити на дві категорії – колишні працівники міліції, які пройшли атестацію та потрапили до лав Національної поліції; та нові поліцейські з числа цивільних осіб, які прийшли служити народу України в ряди Національної поліції вже після прийняття Закону України «Про Національну поліцію». Більшість другої категорії, в основному, це представники нової патрульної поліції. У минулому громадські активісти Євромайдану, бійці АТО, які мали конфлікт з правоохоронними органами і, прийшовши до Національної поліції та отримавши заробітну плату в декілька раз більше, продовжили це протистояння. Також до причин слабкої взаємодії між підрозділами Національної поліції слід віднести обмеженість у своїх повноваженнях окремих підрозділів Національної поліції. Законодавство побудовано так, що весь процес проваджень, особливо це стосується кримінальних проваджень, поділений на певні етапи, і на кожному етапі, як правило, діє один підрозділ [1].

Довіра до поліції падає з низки причин. Одна з них – часті аварії поліцейських. У новинах раз-у-раз з'являється інформація про різні ДТП за участю правоохоронців, а нещодавно стало відомо, що в ДТП потрапив кожен шостий автомобіль Нацполіції. «Непрофесіоналізм, невміння діяти в складних ситуаціях призводило до загибелі багатьох поліцейських; потім, недбале ставлення до автомобільного транспорту – відомі цифри, скільки вони машин побили. Цей мінус зараз сильно проявляється, така ложка дьогтю в

бочці меду. Але тепер цей мінус треба виправляти, бо поліцію перестали боятися», – говорить голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента» Володимир Фесенко [4].

Аналіз наукових досліджень та особливостей службової діяльності доводить постійну необхідність удосконалення фізичної підготовленості працівників поліції. Це пояснюється двома основними вимогами: по-перше, специфіка патрулювання в автомобілі призводить до збереження статичного положення тривалий час, що негативно впливає на фізичний стан та рівень здоров'я працівників; по-друге, високої фізичної підготовленості вимагають дії, пов'язані з переслідуванням та затриманням правопорушників. Непоодинокі факти, коли під час припинення порушення громадського порядку працівникам доводилося переслідувати та затримувати правопорушників. При цьому низький рівень фізичної підготовленості не дозволяв ефективно виконувати прийоми фізичного примусу [3].

«Сьогодні дуже часто поліція працює на показники, а не на якість, тому вони закривають ті злочини, які можуть швидко розкрити і передати до прокуратури і до суду. А ті справи, які не розкриваються з першого наскоку, по суті, є мертвими справами», – зазначає Монастирський [4].

Таким чином, наведений вище перелік проблем не є вичерпним. Існують і інші проблеми, але реформа все ж була виправдана, і її розвиток вирішить наведені недоліки існуючої системи. При проведенні подальших реформ вважаємо за доцільне використовувати досвід європейських країн у підготовці поліцейських. Також головним завданням подальшого реформування вважаємо повернення довіри до правоохоронної системи, побудови такої системи «суспільство-поліція», за якої рівень довіри буде найвищим.

Список використаної літератури

1. Глуховець В. Національна поліція: стан та проблеми реформування. *Форум права*. 2016. № 5. С. 20–23.
2. Крапивін Є. Відповідальність для поліцейських: вступають у силу нові правила. *Асоціація УМДПЛ*. URL: <http://umdppl.info/police-experts.info/2018/10/05/vidpovidalnist-dlya-politsejskyh-vstupayut-u-sylu-novi-pravyla/>. (дата звернення: 06.04.2019).
3. Бондаренко В. Проблеми професійної підготовленості працівників підрозділів патрульної поліції. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, психологія. 2017. №2. С. 24-28
4. Іщенко А. Нова поліція і старі проблеми: що не так з правоохоронною реформою. *Segodnya.ua*. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/novaya-policiya-i-starye-problemy-chto-netak-s-pravoohranitelnoy-reformoy-1161735.html>. (дата звернення: 07.04.2019).

V. Buga., D Turbin.

ON THE ACTUAL PROBLEMS IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The theses highlighted and analyzed the individual problems that arose on the way of reforming the National Police of Ukraine. The reasons of some problems are revealed, and, in particular, suggestions for their solution are expressed. It is emphasized that it is expedient to introduce the experience of European countries in the preparation of Ukrainian policemen and the return of trust in the law enforcement system and police officers.

Keywords: National Police of Ukraine, reform, law enforcement system of Ukraine, disciplinary proceedings, use of firearms, interaction between structural units, trust in police.

УДК 351.741(73)

Буга В. В., Сердечний А. Б.

ПОЛІЦЕЙСЬКА СИСТЕМА В США (НА ПРИКЛАДІ МІСТ ЧИКАГО ТА НЬЮ-ЙОРК)

Досліджується питання оцінювання якості роботи правоохоронних органів громадянами. Розглянуто процес формування суспільної думки та фактори, що на неї впливають. Наведено приклад роботи системи оцінювання поліції в США.

Ключові слова: поліція, громадська думка, якість роботи правоохоронних органів, система оцінювання поліції, *community policing*, *система Compstat*.

Основна мета представників правоохоронних органів – захист людей та людського суспільства. Так вже вийшло, що саме суспільство вирішує майбутню долю поліцейських у країні. Воно надає оцінку та формує загальну думку, яка стає маркером якості поліцейської праці. Але як формується ця оцінка, та чи є це, взагалі, справедливим? Проблема полягає в тому, що час від часу ця критика є досить необ'єктивною та нищівною. Заради чого це робиться? Не зрозуміло. Були часи, коли в міліції 90-х років існувала анархія, непрофесіоналізм та хаос, і все робилося під «чорним прапором», тоді обурення людей через такі обставини було справедливим. Але коли з тими ж самими соціальними групами представники правоохоронних органів починають роботу «законну», яка, можливо, є більш нудною, тривалою та незручною, тоді одразу постають питання та претензії до людей, які насамперед виконують прописані Конституцією України закони. Такий стан речей формує суспільну думку та відношення до представників цих силових структур. Постає просте, але досить філософське питання, як захищати з повною відданістю того, хто у будь-якій ситуації тебе обляє та зробить винуватцем, хоча ти просто виконуєш свої професійні обов'язки? На нашу думку, доцільним є впровадження закордонного досвіду, який різко став популярним серед наших чиновників та міністрів. Досвід критикувати та виражати власні побажання – це теж наука, яку було б непогано опанувати.

Слід відзначити, що незважаючи на те, що значна частина практик, які використовуються сьогодні для оцінювання поліцейських підрозділів, зародилася саме у США, у самій державі відсутня уніфікована система оцінки поліції. Це пов'язано з особливостями організації американської поліцейської системи. Її відрізняє надзвичайно високий ступінь децентралізації. Так, у державі немає федеральної поліції (хоча існує низка федеральних правоохоронних органів, наприклад, ФБР). Кожен штат має власний поліцейський орган, окрім цього, незалежні від штату департаменти поліції та управління шерифів діють на рівні населених пунктів і кожен з них використовує власну систему оцінки. Різноманітність систем оцінки посилюється й тим, що у США неоднорідно розподілені повноваження між поліцейськими органами різного рівня: так, у низці штатів поліція штату виконує лише завдання із забезпечення безпеки на автошляхах, в інших – й інші поліцейські функції на територіях, не охоплених юрисдикцією муніципальної поліції. Разом з цим, більшість поліцейських функцій у США виконується саме місцевими департаментами поліції, що формуються, фінансуються та підпорядковуються органам місцевого самоврядування. Як правило, оцінка діяльності департаменту поліції здійснюється всередині самого департаменту, хоча її результати надаються на розгляд органам місцевого самоврядування або спеціально створеним наглядовим радам [1].

Як приклад наведемо департамент поліції міста Чикаго. Тут система оцінки поліції організаційно виглядає таким чином:

1. Поліцейська комісія Чикаго. Вона складається з 9 мешканців міста, які призначаються мером за погодженням із міською радою. До її основних завдань належать такі:

- вирішення дисциплінарних справ щодо скарг на неправомірні дії поліції;
- проведення щомісячних громадських зустрічей з метою надання можливості членам громади поставити запитання та висловити зауваження і побажання комісії, керівнику поліції та керівнику незалежного органу з перевірки поліції;
- визначення кандидатури на посаду керівника поліції для призначення мером;
- затвердження правил діяльності поліцейського департаменту.

2. Незалежний орган із перевірки поліції, який здійснює розслідування скарг на неправомірні дії поліції. При цьому, слід звернути увагу, що у Чикаго (як і в багатьох інших містах) незалежні органи переважно здійснюють лише оцінку законності дій працівників поліції, як правило, у випадку наявності відповідної скарги. При цьому, результати діяльності оцінюються самим департаментом поліції та, в окремих випадках, органами

міської влади. Історично склалося, що під час оцінки роботи поліцейських підрозділів у США увага зверталася передусім на чотири показники: зниження рівня злочинності; кількість арештів та затримань; рівень розкриття (співвідношення між зафіксованими та розкритими злочинами); час реагування на виклики [2, с. 2].

Окрім цього, із запровадженням системи community policing у низці управлінь в якості показника ефективності діяльності почав використовуватися рівень задоволеності населення поліцейськими послугами [3, с. 347]. Суттєвий вплив на систему оцінки роботи поліції у США мало впровадження у Нью-Йорку системи Compstat та її подальше поширення в інших містах США. В. Уолш визначає Compstat як цілеспрямований стратегічний управлінський процес, що використовує комп'ютерні технології, оперативну стратегію і управлінську підзвітність з метою формування підходу до забезпечення поліцейським департаментом послуг у сфері контролю злочинності [3, с. 347]. Іншими словами, Compstat є не лише системою оцінки діяльності поліції, але й системою управління ресурсами поліцейського департаменту. Ключовим елементом системи Compstat є електронна база даних, до якої регулярно вноситься інформація про зареєстровані злочини та правопорушення. Використання комп'ютерних технологій дозволяє виявляти сплески кримінальної активності та формувати підходи до їх подолання. Іншим ключовим елементом Compstat є періодичні зустрічі керівництва поліцейських дільниць, на яких обговорюється та оцінюється стан протидії злочинності. Загалом, виділяють чотири основних компоненти Compstat: 1) своєчасна та точна інформація; 2) швидке розгортання ресурсів; 3) ефективна тактика; 4) постійне вдосконалення. Як зазначалося вище, ключовим показником, що використовується під час оцінки роботи поліцейських підрозділів у Compstat, є зниження рівня злочинності. За словами одного з ініціаторів створення цієї системи, комісара поліції Нью-Йорка у 1994–1996 роках У. Бреттона, така система фокусується на «бажаних результатах – менше злочинності і більше безпеки, – і ми почали досягати історичного скорочення злочинності і покращення якості життя» [4].

Отже, слід зробити висновок, що кожного дня трапляються якісь жажливі події, які так чи інакше вимагають реагування та пошуку допомоги чи людей, які спроможні цю допомогу нам надати. Ситуації такого типу є дуже стресовими, тож наша реакція на подібні інциденти також далека від адекватного сприймання ситуації. Існує безліч способів та методик, що можуть навчити нас якісно співпрацювати з нашими друзями-правоохоронцями. Критикувати можна та потрібно, але кожного разу слід замислюватись над тим, що ми кажемо та чи є реальною та адекватною людському глузду наша вимога?

Список використаної літератури

1. Roberts D. J. Law Enforcement Tech Guide for Creating Performance Measures That Work: A Guide for Executives and Managers. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services, 2006. 168 p.

2. Sparrow M. K. Measuring Performance in a Modern Police Organization. *New Perspectives in Policing Bulletin*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 2015. 40 p.

3. Walsh W. F. Compstat: An Analysis of an Emerging Managerial Paradigm. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2001. Vol. 24. Issue 3. P. 347- 362.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.

V. Buga, A. Serdechnyi

POLICE SYSTEM IN US (ON THE EXAMPLE OF THE CITIES OF CHICAGO AND NEW YORK)

The question of assessing the quality of work of law enforcement bodies by citizens is raised. The process of formation of public opinion and factors influencing it are considered. An example of the US police appraisal system is given.

Keywords: police, public opinion, law enforcement quality, police evaluation, community policing, Compstat system.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Проаналізовано сучасний стан розвитку Національної поліції в Україні, ставлення громадян до правоохоронців, фактори, що впливають на громадську думку а також підходи та критерії оцінки ефективності діяльності поліції.

Ключові слова: Національна поліція, патрульна поліція, громадська думка, довіра, оцінка роботи поліції, критерії оцінки.

З 2015 року почала формуватися нова поліція України. На сьогоднішній день громадяни досі ставляться вороже до правоохоронних органів через неналежне виконання ними своїх професійних обов'язків. Про наявність суттєвих проблем із довірою українського населення до поліції свідчать і дані соціологічних опитувань.

Слід відмітити, що безпека громадян і ефективна робота поліції залежить від того, яким чином оцінюється робота поліцейських. Неправильна оцінка роботи поліції, може деформувати її мету та завдання. Існує два підходи до визначення ефективності роботи поліції. Перший полягає в існуванні чітких правил, відповідно до яких поліцейські отримують визнання своєї ефективності. Другий передбачає суб'єктивну оцінку ефективності: за допомогою суб'єктивних суджень визначається розбіжність між результатами роботи і визначенням того, наскільки вкладені зусилля досягають цілей поліцейської діяльності. Ефективність функціонування поліції залежить не тільки від завдань, які будуть поставлені перед підрозділами, а ще й від критеріїв оцінювання [1].

На сьогодні значну частину поліцейських становить молодь. Змінилися також критерії оцінки якості роботи. Держава визначає наступні:

- перший – це ставлення суспільства до роботи поліції;
- другий – внутрішнє опитування самих поліцейських;
- третій – суто професійна діяльність [1].

Численність поліцейських значно зростає, на сьогоднішній день вона становить 132 тисячі працівників. Голова Національної поліції Сергій Князів відзначає, що за цей час співробітники поліції відреагували на 12,8 мільйонів звернень [2].

Необхідно зазначити, що ключовими вимогами до діяльності Національної поліції є:

- 1) служіння потребам як окремих громадян, так і суспільних груп;
- 2) орієнтація на право, а не на політику (досягнення максимальної підтримки з боку судів рішень, прийнятих поліцейськими; подання пропозицій щодо покращення законодавства та правозастосовної практики з метою підвищення ефективності діяльності поліції, спрощення процедури, підвищення рівня безпеки громадян і самих поліцейських);
- 3) захист прав людини, гарантія вільної політичної діяльності у демократичному суспільстві;
- 4) забезпечення прозорості та підзвітності [1].

Згідно з даними Харківського інституту соціальних досліджень Національній поліції на сьогодні в середньому довіряє не більше 30 відсотків. На Сході, в Донецькій та Луганській областях, довіра більша та становить 40–45%. Ще три роки тому поліції, зокрема патрульній, довіряло понад 60 відсотків громадян, що свідчить про погіршення балансу між довірою та недовірою до правоохоронних органів. Директор Центру досліджень правоохоронної діяльності Олег Мартиненко зазначає: «Довіра до поліції катастрофічно падає. Міністр, напевне, плутає відсутність страху з довірою. Поліцію дійсно українці почали менше боятися, але ж при цьому і менше довіряють» [2].

Керівник патрульної поліції України Олександр Фацевич повідомив, що протягом 2018 року з патрульної поліції звільнилося 400 працівників. Основною причиною він назвав «велике навантаження на поліцейських». Однак експерти вказують на те, що причини – в іншому. Директор Харківського інституту соціальних досліджень Денис Кобзін, говорить, що причина звільнення поліцейських полягає в низькій зарплатні та відсутності інструментів

для досягнення змін в системі [2].

Слід звернути увагу, що при розподілі ресурсів поліції має враховуватися рівень злочинності в регіоні. Продуктивність поліцейської діяльності передбачає розподіл ресурсів там, де вони найбільш потрібні. Ефективна діяльність поліції має негативний характер за недостатності фінансування [1].

Таким чином, на сьогоднішній день Національна поліція України перебуває в доволі суперечливому стані. Попри негативні явища (відсутність довіри серед населення та доволі високий рівень звільнення серед поліцейських), є й позитивні зрушення. Зараз, в умовах нелегкої суспільно-політичної ситуації, все більше молодих людей йдуть вчитися до ЗВО зі специфічними умовами навчання та складають присягу на вірність українському народові. Для того, щоб стати поліцейським громадянин проходить нелегкий відбір для досягнення своєї мети. Отже, на сьогоднішній день, така професія як «поліцейський» набуває великої популярності. А подальший розвиток Національної поліції України залежить повністю від держави.

Список використаної літератури

1. Куба Н., Тополевський Р. Про систему оцінки ефективності роботи національної поліції. URL: <http://khp.org/index.php?id=1455530110>

2. Ржеутська Л. Про три роки Нацполіції України: довіра падає, реальних змін немає. URL: <https://www.dw.com/uk/три-роки-нацполіції-україни-довіра-падає-реальних-змін-немає/a-44526999>

G. Buga, M. Ozirna

THE MODERN STATUS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF NATIONAL POLICY ACTIVITIES

The current state of the development of the National Police in Ukraine, the attitude of citizens towards law enforcement officers, factors influencing public opinion as well as approaches and criteria for assessing the effectiveness of police activity are analyzed.

Keywords: National Police, Patrol Police, public opinion, trust, police assessment, evaluation criteria.

УДК 351.741.08

Сальнікова Н. В.

ІМІДЖ СПІВРОБІТНИКА ПОЛІЦІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ

У тезах дається визначення іміджу співробітника поліції. Йдеться про імідж, який формується у свідомості громадськості, а також за допомогою чого він формується та на яких аспектах потрібно зосереджуватись при його формуванні.

Ключові слова: засоби масової інформації, імідж співробітника поліції, інформація, свідомість громадян.

В даний час в Україні усвідомлюється необхідність створення повноцінного позитивного образу поліцейського. Сьогодні образ захисника правопорядку розглядається як творчий, перспективний і не завжди однозначний синтез того, що створюється і сприймається суспільством, формується державною ідеологією, твориться духовно-інтелектуальною і політичною елітою, сприймається самими захисниками правопорядку і, безумовно, сучасною культурною індустрією, представленою засобами масової інформації та кіноіндустрією.

Під іміджем співробітників органів внутрішніх справ МВС України розуміється емоційнозабарвлений образ, який чинить психологічну дію на різні соціальні групи. Розрізняють позитивний і негативний образи. Позитивний заснований на довірі громадян до діяльності поліції в цілому і співробітникам поліції, а також стереотипах сприйняття, що втілюються в будь-яких атрибутах, уніформі, звичках, цінностях, професійній якості.

Імідж буде сприйматися як позитивний тільки у випадку, коли він співвідноситься: зі

стереотипами, вже сформованими у свідомості громадян, сформованою системою цінностей в суспільстві, з інтересами і очікуваннями суспільства.

Останні роки для нашої держави і суспільства проходять в напруженому режимі. Напруженість обумовлена економічними, соціальними, політичними факторами. Практично завжди між суб'єктами всередині будь-яких протиріч, в разі чергової ескалації конфлікту, постає поліція. Від того, як населення сприймає співробітників правопорядку, залежить результат взаємодії між силами поліції і тією чи іншою соціальною спільнотою. Конфлікт може бути пригнічений, його можна запобігти, залагодити, або він може розгорітися з новою силою, і причиною тому може стати негативний імідж МВС в цілому і очільників поліції зокрема.

Імідж публічної особи чи організації – це образ, що сформувався в свідомості певних груп, суспільства загалом, під впливом отримуваної інформації і можливого досвіду особистої взаємодії. Інформація формує образ, вона може транслюватися цілеспрямовано або стихійно. Формування образу може бути обумовлене сформованими стереотипами, установками в сприйнятті соціального, професійного статусу, відображати реальні чи уявні характеристики.

Образ конкретного керівника складається у кожного окремого громадянина. Однак, коли мова йде про громадську думку, масову свідомість, то маються на увазі ті характеристики образу керівника, які є найбільш типовими, переважають в сприйнятті певної групи, соціальної спільноти.

Службова діяльність керівників поліції пов'язана зі значними моральними витратами, ризиком, великим психологічним навантаженням, в крайньому ступені ненормованим робочим днем, практичною відсутністю повноцінних вихідних і відпусток. Ці витрати діяльності очільників сучасних органів внутрішніх справ не здатні компенсувати ні пільги, ні заробітна плата. Саме тому в останні роки сформувалася наступна тенденція: співробітники не бажають йти на керівні посади, через що значна частина посад не укомплектована.

Співробітники МВС живуть в реальному суспільстві і повсякденно відчувають щодо себе фон негативного, упередженого, тенденційного, необґрунтованого іміджу. Несення служби їм дається і так нелегко, при цьому недооцінка їх внеску в соціальну безпеку може стати причиною додаткового стресу, а також послужити поштовхом до нехтування службовими обов'язками, зловживанням службовим становищем, наприклад, коли в умовах некомплекту керівні посади обіймають співробітники з низькими морально-діловими якостями.

Імідж співробітників МВС впливає на враження про всі підрозділи МВС, від нього багато в чому залежить, як суспільство сприймає цю організацію в цілому. Позитивний образ співробітника МВС сприяє виникненню у громадян бажання допомагати, співпрацювати, проходити службу в органах правопорядку, підвищує результативність праці поліцейських, і, як наслідок, підвищується якість роботи всієї організації.

Якщо продовжувати інтенсивно обробляти суспільну свідомість, створювати ілюзію того, що правоохоронні органи – це осередок зла, корупції, злочинності і так далі, то рано чи пізно все це породить повну недовіру населення до цього державного інституту. А коли виникне необхідність запобігти черговому кризовому соціальному явищу, дії поліції, правильні за формою, спровокують ще більшу незадоволеність громадян ще і через те, що імідж органів внутрішніх справ, їх керівництва, виявився безнадійно зіпсованим.

Таким чином, можна зробити висновок, що засоби масової інформації більше орієнтовані на виявлення і освітлення недоліків в роботі МВС, вони акцентують увагу на негативі. За кадром залишається величезний обсяг роботи, досягнення позитивних результатів. Інформаційне висвітлення діяльності співробітників поліції в ЗМІ страждає перекосами, вони регулярно впроваджують все нову і нову негативну інформацію у свідомість громадян, множачи її, підносячи в різних варіантах, діючи неконструктивно, мас-медіа продовжують посилювати і без того непросту ситуацію в українському суспільстві. Сьогодні в Україні в масовій свідомості необхідно формувати запит на позитивну

інформацію, в тому числі і про роботу поліції.

Список використаної літератури

1.Бойко І. В. Основні критерії оцінки діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України. *Правова інформатика*. 2003. № 1. С. 9–22.

N. Salnikova

IMAGE OF POLICE OFFICERS AND ITS INFLUENCE ON THE PUBLIC CONSCIOUSNESS

The image of a police officer is considered in the present theses. The image formed in the public consciousness as well as the tools of its formation are under consideration. The necessary aspects to be focused on during the process of the image formation are highlighted.

Keywords: the media, the image of the police officer, information, the consciousness of citizens.

УДК 341.018:342(477)

Светлічна О. О.

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У тезах розглянуто шляхи реалізації гендерної політики Ради Безпеки ООН в Україні. Наведено міжнародні документи щодо гендерної політики, а також документи, що складають основу національного гендерного законодавства. Охарактеризовано гендерну політику МВС України та перспективні напрями її подальшого розвитку.

Ключові слова: права жінок, гендерна рівність, гендерне законодавство, Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000).

Гендерна рівність посідає центральне місце у системі прав людини та серед цінностей Організації Об'єднаних Націй (ООН). Одним з фундаментальних принципів Статуту ООН, який було прийнято світовими лідерами у 1945 році, є «рівні права чоловіків та жінок», а також захист та просування прав жінок, як відповідальність кожної держави [1].

Актуальність гендерного питання полягає в тому, що рівність прав і можливостей для чоловіків і жінок завжди розглядається як запорука правової та демократичної держави. Проте для України гендерна рівність сьогодні – це не лише складова верховенства права, а й курс на досягнення миру та розбудову безпечного суспільства в умовах збройного конфлікту надзвичайно важливо зруйнувати образ жінки як жертви, допомогти жінкам позбутися страхів і взяти на себе відповідальність за свою безпеку. Оскільки саме Рада Безпеки ООН підтримує міжнародний мир та безпеку у відповідності до принципів та цілей ООН. Це дослідження пропонує розглянути Національну поліцію України, яка є складовою сектору безпеки і вимушена пристосовувати свою діяльність до викликів збройного конфлікту, через призму гендерної політики Ради Безпеки ООН, котра є важливим аспектом у розбудові та підтримці миру.

«Жінка, в першу чергу, – активна учасниця у вирішенні конфлікту і в забезпеченні миру, і її активна участь у цьому процесі, як барометр, яким вимірюється рівень гендерної переконливості країни», – наголосила Спеціальний представник Генерального секретаря НАТО з питань жінок, миру та безпеки Клер Хатчинсон на робочій зустрічі із заступницею міністра внутрішніх справ Тетяною Ковальчук [2].

В основі гендерної політики в Україні лежать загальноприйняті міжнародні норми, зафіксовані в низці міжнародних документів: Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права, Конвенції Міжнародної організації праці №№ 100, 111, 156, 182, 1839, рекомендаціях Ради Європи, підсумкових документах Четвертої Всесвітньої конференції ООН зі становища жінок (Пекін, 1995), «Пекінській платформі дій», Резолюції Раді Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та інших.

Основу національного гендерного законодавства України складають: Конституція

України; Кримінальний кодекс України; Сімейний кодекс України; закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбі з цими явищами», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року» та інші нормативно-правові акти.

Отже, державна політика України спрямована, зокрема, на створення передумов для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, подолання всіх форм дискримінації за ознакою статі, найповнішої реалізації природних здібностей жінок і чоловіків у трудовій сфері, суспільному та особистому житті. При цьому державна політика проводиться з урахуванням міжнародних документів, підписаних і ратифікованих Україною [3].

31 жовтня 2000 р. Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1325, якою визнається «важливість рівної участі жінок та їх всебічної участі у всіх зусиллях з підтримки і сприяння миру і безпеці» [4]. Резолюція визначає чотири основи гендерно-чутливого розв'язання конфліктів: попередження, захист, участь та миробудівництво. Відтоді було прийнято ще сім подальших резолюцій щодо жінок, миру і безпеки: 1820 (2008); 1888 (2009); 1889, 1960 (2010); 2106 (2013); 2122 (2013); та 2242 (2015). Через шістнадцять років після прийняття РРБООН 1325 питання вже не: «Чи нам потрібна гендерно-орієнтована політика миру та безпеки?», а «Як її краще запровадити, які прогалини існують в цій політиці та як їм можна зарадити?» [5].

Мета Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» і національних планів на її виконання є проста і складна одночасно – це посилити роль жінок як рівних партнерів у вирішенні та розбудові миру в країнах, уражених конфліктами, війнами, небезпекою. Кожен план являє собою перелік цілей, заходів та індикаторів виміру щодо їх виконання, основних виконавців, фінансові джерела забезпечення. Починаючи від «Пекінської платформи дій», прийнятої у 1994 р. на виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (2000) та допоміжних до неї резолюцій, Рекомендації Комітету ООН ліквідації всіх дискримінацій жінок № 30 щодо становища жінок в умовах запобігання конфліктам, в конфліктних та постконфліктних ситуаціях розроблено багато механізмів та документів щодо посилення ролі жінок у розбудові миру, захисту їх від насильства [6].

Таким чином, гендерна політика Ради Безпеки ООН формувалася десятки років на основі базових цінностей ООН та виразилася у низці резолюцій, присвячених ролі жінки у конфлікті. Проте наразі постає питання: «Як ефективно забезпечити рівність прав і можливостей кожного члена суспільства аби взагалі не говорити про конфлікти?». Якісна та ефективна робота поліції, яка покликана захищати права і свободи людини та забезпечувати безпеку, може і повинна закрити питання дискримінації як всередині поліцейської структури, так і в суспільстві загалом. Досягнення цієї мети потребує реформування сектору безпеки відповідно до гендерної політики Ради Безпеки ООН.

Необхідно виявляти та усувати перепони, які ускладнюють участь жінок в роботі сектору безпеки. Розширення такої участі, особливо на рівні прийняття рішень, приведе до змін робочого клімату і культури організації, зменшення кількості випадків дискримінації жінок-поліцейських та підвищення спроможності поліції реагувати на проблеми, пов'язані з безпекою жінок [7].

Варто зазначити, що повноцінний захист наших прав і свобод взагалі неможливий без участі поліцейських жіночої статі через пряму вимогу законодавства участі жінки-поліцейської в певних слідчих діях та застосуванні превентивних поліцейських заходів.

Таким чином, відповідно до статей 263 та 241 Кримінального процесуального кодексу України такі слідчі дії як обшук особи та освідчування особи повинні бути здійснені особами тієї ж статі [8]. Відповідно до Закону України «Про національну поліцію» поверхнева перевірка здійснюється поліцейським відповідної статі [9]. Докази, отримані з порушенням вимог Кримінального процесуального кодексу України або із істотним порушенням прав і свобод людини, визнаються судом недопустимим та не беруться до уваги відповідно до статей 84, 86, 87 Кримінально-процесуального кодексу України [8]. Отже, якщо ваші права і свободи були порушені правопорушницею або злодійкою, то вас зможе захистити лише жінка, бо без проведення такої слідчої дії як, наприклад, обшук неможливо розкрити жодний злочин. Так, захист прав і свобод людини від протиправних посягань вимагає збалансованої участі чоловіків і жінок.

Якщо в секторі безпеки представлені паритетно жінки і чоловіки, він має більшу довіру населення, діє ефективніше через доступ до ширшого кола навичок і досвіду. Жінки часто привносять в роботу сектору кращі комунікаційні навички, здатність ефективніше знижувати рівень напруження у насильницьких ситуаціях та мінімізувати застосування сили. Задля виправлення ситуації та забезпечення гендернозбалансованого підходу в роботі використовують різні заходи: програми наставництва та підтримки; навчання із запобігання утиску та/або сексуальним домаганням; гендерний огляд логістики; спеціальна політика щодо вагітності і материнства; асоціації жінок, які служать та працюють в секторі безпеки [10, с. 17].

Одним із найефективних шляхів забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки варто вважати План заходів МВС щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р., затверджений наказом МВС України від 12 грудня 2017 р. № 1019 [11]. Серед досягнень Міністерства внутрішніх справ, яке формує політику та забезпечує її узгоджену реалізацію Національною поліцією України, можна зазначити такі: початок функціонування робочої групи з реалізації плану заходів; визначення відповідальних за реалізацію плану заходів; створення в системі МВС мережі контактних осіб з гендерних питань, що є безпрецедентним досвідом для України; започаткування інституту національних гендерних радників; запуск амбітного проекту – поліцейської мережі протидії домашньому насиллю «ПОЛІНА»; внесення змін до Кримінального кодексу України щодо криміналізації домашнього насильства; заснування Української асоціації працівниць правоохоронних органів [12].

Таким чином, слід зробити висновок, що впровадження гендерної політики РБ ООН в діяльність Національної поліції України повністю відповідає цінностям, задекларованим резолюціями Ради Безпеки ООН та іншими документами ООН в цілому, однак не обмежується запропонованими в них заходами і реалізується відповідно до національних особливостей. Також слід відзначити, що гендерна політика МВС, зокрема і Національної поліції України, носить системний стратегічний характер, має амбітні цілі і достатньо успішно втілює їх в життя. Одночасно слід зауважити на необхідності приділення більшої уваги системній реалізації гендерної політики Національної поліції в областях, з урахуванням регіональних особливостей, а саме: головним управліннями Національної поліції в областях доцільно розробити власні стратегії реалізації гендерної політики, провести внутрішнє ґрунтовне дослідження стану гендерної рівності в кожному територіальному підрозділі поліції, створити ради із забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків з метою залучення громадськості до спільного вирішення питань забезпечення гендерної рівності, посилити інформаційно-освітню кампанію з метою формування гендерної культури та недопущення дискримінації як в лавах Національної поліції, так і в суспільстві загалом.

Список використаної літератури

1. Гендерна рівність. Організація об'єднаних Націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/gender> (дата звернення: 03.03.2019)
2. У МВС обговорили стан реалізації гендерної політики в системі органів внутрішніх

справ. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/13651_U_MVS_obgovorili_stan_realizacii_gendernoj_politiki_v_sistemi_organiv_vnutrishnih_sprav_FOTO_VIDEO.htm (дата звернення: 05.03.2019)

3. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України. URL: <http://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf> (дата звернення: 09.03.2019)

4. Резолюція Ради Безпеки ООН від 31.10.2000 № 1325. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669 (дата звернення: 03.03.2019)

5. Барелковська Й. Впровадження Резолюції Ради Безпеки ООН 1325: досягнення, прогалини та ідеї щодо поліпшення з точки зору незалежного німецького та швейцарського громадянського суспільства і прав жінок. *Гендер та воєнні конфлікти у країнах Східної Європи через феміністичні лінзи*: матеріали V Міжнародного гендерного воркшопу. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/ukrgender_ta_voenni_konflikty_u_krainah_shidnoi_ievropi_2.pdf (дата звернення: 06.03.2019)

6. Жінки, мир та безпека: інформаційно-методичний збірник для співробітників Міністерства Оборони та Генерального штабу України. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4461/UN_Women_WPS%20MoD%20Guide_UKR.pdf (дата звернення: 01.03.2019)

7. OECD DAC Handbook on Security System Reform. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: https://www.eda.admin.ch/dam/deza/en/documents/themen/fragile-kontexte/224402-oecd-handbook-security-system-reform_EN.pdf (дата звернення: 06.03.2019)

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.03.2019)

9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.03.2019)

10. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки. Київ. 2017. 264 с.

11. План заходів МВС щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, Мир, Безпеки» на період до 2020 року: затв. наказом МВС України від 12.12.2017 №1019. URL: http://mvs.gov.ua/upload/file/1325_plan_zahod_v_darou_04_1.12.pdf (дата звернення: 03.03.2019)

12. Рівні права та можливості. Міністерство внутрішніх справ України. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/4673_Rivni_prava_ta_mozhливosti.htm (дата звернення: 01.03.2019).

O. Svetlichna

IMPLEMENTATION OF GENDER POLICY OF THE UN SECURITY COUNCIL IN NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The ways of implementation of gender policy for the UN Security Council in Ukraine are considered. International documents on gender policy, as well as documents forming the basis of national gender legislation, are presented. The gender policy of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the perspective directions of its further development are described.

Keywords: women's rights, gender equality, gender law, UN Security Council Resolution 1325 (2000).

УДК 351.741

Святокум І. О.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

У тезах висвітлено окремі аспекти нормативного регулювання інституту поліцейського піклування. Розглянуто матеріальні та процесуальні вимоги щодо застосування поліцейського піклування. Вказано окремі питання, які потребують подальшої нормативної розробки цього нового для вітчизняного права інституту.

Ключові слова: поліцейське піклування, Національна поліція України, адміністративний протокол.

Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» ознаменувало початок

перебудови цього правоохоронного органу на засадах передусім сервісно-орієнтованого підходу. Одним із його проявів стало закріплення поліцейського піклування як одного із видів поліцейських заходів.

Обов'язок надавати допомогу громадянам, які потрапили у складне становище, був закріплений ще у Законі України «Про міліцію» (п. 24 ч. 1 ст. 10). Однак відмінність поліцейського піклування полягає саме у виділенні його в якості окремого поліцейського заходу, зі своїми особистостями та умовами здійснення.

Поліцейське піклування, відповідно до ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію», належить до групи превентивних поліцейських заходів, однак дещо відрізняється від інших заходів, об'єднаними у дану групу (напр., перевірка документів особи або опитування особи). Це пов'язано із призначенням поліцейського піклування: воно спрямоване передусім на захист прав і свобод особи, щодо якої воно застосовується. У зв'язку із цим, чітко окреслене і коло осіб, щодо яких застосовується поліцейське піклування. Воно включає: неповнолітніх осіб віком до 16 років, які залишилися без догляду, особи, які підозрюються у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вони утримувалися на підставі судового рішення, особи, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку оточуючим або собі та особи, які перебувають у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратили здатність самостійно пересуватися чи створюють реальну небезпеку оточуючим або собі [2].

В усіх випадках мова йде не стільки про осіб, які вчиняють або можуть вчинити правопорушення (як у випадку застосування інших поліцейських заходів), а про осіб, які перебувають у стані, що створює потенційну загрозу для них, а, в окремих випадках, і для оточуючих. Відтак, цілями поліцейського піклування є, з одного боку, усунення обставин, що створюють такі ризики, а з іншого – надання їм допомоги (медичної, побутової, правової), направленої на захист та реалізацію їх прав та законних інтересів.

Водночас, не можна вважати поліцейським піклуванням будь-яке надання поліцейським допомоги громадянам. Поліцейське піклування може застосовуватися лише до наведеного вище кола осіб та лише у визначених випадках. При цьому, до поліцейського піклування висуваються ті самі загальні вимоги, що й до інших поліцейських заходів, визначені ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до неї, поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним [2].

Вимога законності означає, що захід, який застосовується, має бути визначений законом. Іншими словами, він має застосовуватися за підстав, передбачених законом, у межах покладених на поліцію повноважень та відповідно до вимог, порядку та процедури застосування та оформлення, встановлених законом.

В контексті поліцейського піклування це, передусім, означає дотримання вимоги щодо застосування даного заходу лише до визначеного ст. 41 вичерпного кола осіб та за викладеного у ній вичерпного переліку обставин.

Конкретні дії, які вчиняються працівниками поліції в межах застосування поліцейського піклування, законодавчо не встановлюються, однак Закон України «Про Національну поліцію» чітко встановлює результат, якого має досягти його здійснення щодо особи.

Відповідно до ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейське піклування має наслідком:

- щодо неповнолітніх осіб віком до 16 років, які залишилися без догляду, – передання батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування;

- щодо осіб, які підозрюються у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вони утримувалися на підставі судового рішення, та осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку оточуючим або собі – передання відповідному закладу;

- щодо осіб, які перебувають у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратили здатність самостійно пересуватися чи створюють реальну небезпеку оточуючим або собі, –

передання у спеціальний лікувальний заклад чи до місця проживання [2].

Відповідність наслідку поліцейського піклування обставинам її застосування є важливим елементом вимоги законності. Зокрема, це підтверджується низкою судових рішень, які вказували на незаконності дій працівників поліції у випадку доставлення осіб, щодо яких застосовувалось поліцейське піклування, до установ і місць, не передбачених Законом України «Про Національну поліцію» (наприклад, доставлення особи у стані алкогольного сп'яніння до пункту обігріву бездомних).

Окрім цього, слід звернути увагу, що у жодному із випадків здійснення поліцейського піклування в якості його наслідку не передбачається доставлення особи до підрозділу поліції. Це не означає, що в межах поліцейського піклування особа не може бути туди доставлена. Водночас, таке доставлення має здійснюватися лише у випадку, якщо воно необхідне для досягнення цілей поліцейського піклування (наприклад, коли неповнолітня особа, з огляду на пізню годину, не може бути негайно передана органам опіки та піклування).

Дотримання вимоги законності включає й необхідність дотримання процедури здійснення поліцейського піклування, важливим елементом якої, у свою чергу, є документальне оформлення. Про кожен випадок поліцейського піклування складається протокол. Єдина його форма наразі не затверджена, але Закон України «Про Національну поліцію» достатньо детально встановлює його зміст, визначаючи, що в протоколі зазначається: місце, дата і точний час (година і хвилини) застосування поліцейського заходу; підстави застосування; опис вилученої зброї чи інших предметів; клопотання; заяви чи скарги особи, якщо такі надходили; наявність чи відсутність видимих тілесних ушкоджень.

Слід наголосити, що протоколи про поліцейське піклування можуть у подальшому виступати джерелом інформації про обставини скоєння правопорушень. З огляду на це, протокол має містити максимально детальні відомості про застосування цього поліцейського заходу. У подальшому, затвердження єдиної форми протоколу має сприяти більш ефективному застосуванню даного поліцейського заходу.

Вимога необхідності полягає у тому, що для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

Хоча поліцейське піклування направлене передусім на надання допомоги особі, щодо якої воно застосовується, воно може бути пов'язане із певним обмеженням її прав (напр., права на свободу пересування). У зв'язку із цим, застосування поліцейського піклування має застосовуватися лише у випадку, якщо воно дійсно є необхідним. Так, не буде доцільним застосовувати поліцейське піклування до особи, яка, хоча і має ознаки алкогольного сп'яніння, має можливість самостійно пересуватися і не створює загрози собі чи оточуючим, або до підлітків у віці 14-15 років, які самостійно повертаються додому зі школи.

Вимога пропорційності, яка означає, що шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не повинна перевищувати блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди. Ця вимога особливу важлива при застосуванні заходів примусу, в яких може виникнути потреба при здійсненні поліцейського піклування (наприклад, у випадку здійснення поліцейського піклування щодо осіб у стані алкогольного сп'яніння або особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу). Заподіяна за таких умов шкода повинна бути мінімальною.

Нарешті, вимога ефективності означає, що застосування поліцейського заходу забезпечує виконання повноважень поліції. У випадку поліцейського піклування це означає або передання особи передбаченим законом особам або організаціям (батькам, лікувальному закладу тощо) або припинення обставин, що обумовили необхідність здійснення піклування (напр., виявлення відсутності у особи психічного розладу, прибуття батьків неповнолітньої особи тощо). При цьому, слід наголосити, що основною метою поліцейського піклування є надання допомоги особі. У зв'язку із цим, критерій ефективності додатково вимагає вжиття поліцейським усіх необхідних заходів, спрямованих на досягнення цієї мети: з'ясування

стану здоров'я особи, надання, за необхідності, першої медичної допомоги, якщо цього вимагають обставини – виклик лікарів, надання допомоги побутового характеру (наприклад, забезпечення обігріву особи у холодну пору року) тощо.

Відносна новизна поліцейського піклування, поєднана із недостатнім унормуванням, обумовлює відносно нешироке використання даного заходу. Окрім цього, судова практика показує, що в окремих випадках поліцейські застосовують його невірно. Зокрема, відносно часто судові рішення констатують в якості порушення нескладання протоколу про поліцейське піклування. Частково це пояснюється тим, що, з огляду на відсутність затвердженої форми, відсутні і бланки таких протоколів. Окрім цього, у низці випадків вказувалось на порушення вимог пропорційності застосування сили при здійсненні поліцейського піклування (щодо осіб у стані алкогольного сп'яніння та осіб, які демонстрували ознаки психічного розладу), а також недотримання встановленої законом цілі здійснення поліцейського піклування (доставлення особи до закладу, непередбаченого законом). З іншого боку, слід вказати на широке застосування поліцейського піклування при протидії правопорушенням, що скоюються проти неповнолітніх. Так, у низці судових рішень щодо позбавлення батьківських прав протоколи про застосування поліцейського піклування виступали в якості джерел інформації для прийняття судом рішення. Відтак, поліцейське піклування може використовуватися і для реалізації положень, наприклад, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] та інших нормативно-правових актів, направлених на захист прав дітей.

Враховуючи це, інститут поліцейського піклування потребує подальшого розвитку. Так, необхідним є закріплення форми бланку протоколу про здійснення цього поліцейського заходу. Окрім цього, додаткового унормування потребують питання доставлення особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування, до поліції (у разі необхідності), порядок взаємодії поліцейських з іншими заінтересованими органами та установами при здійсненні поліцейського піклування, а також основні алгоритми дій поліцейського при здійсненні піклування щодо окремих категорій осіб.

Список використаної літератури

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12. 2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 32.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. С. 33.

I. Svyatokum

PROBLEMS OF THE USE OF POLICE FEDERATION BY NATIONAL POLITICS OF UKRAINE

The theses highlight some aspects of the normative regulation of the institution of police custody. Material and procedural requirements for the use of police care are considered. Specific issues are specified that require further normative development of this new institute.

Keywords: police custody, National Police of Ukraine, administrative protocol.

СЕКЦІЯ VI МОДЕРНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

УДК 347.962(477)

Топузов В. І.

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Розглянуто фактичні результати судової реформи в Україні. Окреслено основні проблеми, що залишилися не вирішеними, та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: *судова влада, судова реформа, оновлення судової системи, судді, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада правосуддя.*

Із здобуттям незалежності перед Україною постало питання розбудови правової, демократичної держави, в якій належним чином забезпечувалося б право на судовий захист, а розгляд справ у судах демонстрував повсякчасну перемогу принципу верховенства права.

Поряд із цим, свобода і демократія, що прийшли на зміну диктатурі і підпорядкуванню, крім великих можливостей, несли ще й достатньо високі вимоги, зокрема, і щодо забезпечення права на справедливий та неупереджений суд, оскарження в суді рішень, дій та бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо.

Судова реформа триває вже 5 років. За цей час були прийняті зміни до Конституції і низка законів, створені нові судові органи. Пояснюємо, чому результату у вигляді зростання довіри до суду чи переконання, що суди здатні захистити наші права, і досі немає.

Проблема №1. Оновлення судової системи не відбулося.

Новостворений Верховний Суд не став по-справжньому новим. Туди вже пропустили 29 кандидатів зі статками, які явно перевищують доходи, брехнею в деклараціях та порушників прав людей.

Ще 16 таких кандидатів Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС) визнала переможцями на другому етапі конкурсу, і вже до кінця місяця їх можуть призначити до ВС.

Лише 6% із 2038 суддів, які пройшли кваліфікаційне оцінювання минулого року, рекомендували звільнити. Реально за результатами оцінювання не звільнили практично нікого [1].

Реорганізацію судів першої інстанції та апеляційних судів подавали як другий етап реформи. За задумом авторів це мало б допомогти людям «знайти правду і захистити свої права». Не допомогло.

Операція «Апеляція» провалилася в частині оновлення судів – у грудні 2017 року президент ліквідував 27 судів, замість яких створено 26 «нових». Фактично об'єднали два суди, а решту просто перейменували.

У результаті «реформи» до апеляційних судів не було призначено жодного нового судді, а голови «старих» судів успішно очолили «нові» суди.

Крім табличок на апеляційному рівні мало що змінилося. Хіба що підвищилася лояльність голів судів до політичної влади, яка тримала цей процес під безпосереднім контролем, – рішення про їхнє переведення приймав особисто Президент.

Подібна ситуація і з оновленням судів першої інстанції. Скоро вже 2 роки, як триває добір на посади суддів, але результату у вигляді бодай одного нового призначення досі немає. Тепер на кожного служителя Феміди лягають справи відсутніх колег, а в деяких судах не залишилося жодного судді.

Останній аргумент часто використовують, щоб виправдати низьку ефективність кваліфікаційного оцінювання – мовляв, «не буде кому розглядати справи». Та це не так. Якби добір суддів провели оперативно, судова система отримала б поповнення з числа активних і молодих юристів [2].

За оновлення суддівського корпусу відповідає Вища кваліфікаційна комісія суддів. Водночас ВККС на дві третини складається з тих самих старих суддів, яких треба замінити в процесі реформи. Це – основна причина всіх проблем, окрім бажання влади контролювати суди.

Що треба зробити:

- розробити і внести законопроект про зміну складу органу, який відповідає за відбір суддів і їхнє кваліфікаційне оцінювання – Вищої кваліфікаційної комісії суддів;
- розробити і внести законопроект про ліквідацію чи реорганізацію «нереформованих» судів;
- ініціювати повторне кваліфікування суддів, які мають негативний висновок Громадської ради доброчесності, або не пройшли повноцінну перевірку громадськістю.

Проблема №2. Судді підзвітні політикам, а не суспільству.

Уявімо, що вирішено проблему – усіх негідних суддів звільнили, а на вільні місця прийшли нові люди. Це навряд допоможе. Адже уся суддівська система просякнута неформальними зв'язками з політикумом.

До складу Вищої ради правосуддя (ВРП) також входять інші члени з очевидними політичними зв'язками, яких призначали політики, у тому числі чинний Президент.

Такий склад ВРП не тільки не захищає незалежність судової гілки влади, а й «полює» на суддів, що не приймають вигідні владі рішення.

Тобто поки ВККС призначала лояльних до влади суддів, ВРП зберігала їх на посадах і одночасно вибивала із системи тих, хто демонстрував свою незалежність.

Голови українських судів – окрема історія. Через них влада традиційно забезпечувала прийняття «правильних» рішень. У 2014 році всіх голів судів часів Януковича з цих причин звільнили і обмежили їм термін перебування на посаді до 1 року, але не більше ніж 2 строки поспіль.

Ще гірша ситуація з призначеннями до Конституційного суду. Поки з іншими суддями зберігається хоча б видимість незалежного добору, кандидати до КСУ від парламенту повинні просити політичні фракції подати їхні кандидатури. Це передбачено регламентом ВР, хоча згідно з Конституцією повинен бути незалежний конкурс.

Як результат, українські суди залежні від політиків.

Що треба зробити:

- розробити й внести проект змін до Конституції, який передбачить зміну складу і порядку формування Вищої ради правосуддя.
- розробити і внести зміни до закону, які дозволять усім суддям обирати своїх представників до ВККС і ВРП онлайн.
- забезпечити невідворотність покарання за незаконний вплив на суд.

Проблема № 3. Люди не беруть участі в судочинстві.

Конституція передбачає, що «народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних». Проте сьогодні цей інститут в Україні працює не так, як у більшості розвинених демократій.

Троє «присяжних» за чинним законом більше нагадують «народних засідателів» із радянського минулого. У тих небагатьох категоріях спорів, де вони беруть участь, вирішують суперечки не самостійно, а разом із двома професійними суддями, що робить присяжних залежними від їхньої думки.

Коло потенційних присяжних дуже обмежене, а мотивація – неналежна.

Натомість повноцінний суд присяжних в Україні допоміг би ухвалювати справедливі рішення в кримінальних справах і збільшити довіру до судів. А залучення громадян до судових справ формувало б більшу довіру до процесу і розуміння, як захистити свої права.

В Україні також не передбачений інститут мирових суддів, які можуть розглядати малозначні справи за спрощеною процедурою.

Наприклад, коли до вирішення дрібних побутових спорів залучають обраних представників громади. Це допомагає зменшити навантаження на професійних суддів і скоротити витрати на розгляд справ у судах.

Залучення представників бізнес-спільноти до вирішення комерційних спорів в Україні також не передбачено. Але це нормальна практика розвинених країн, яка сприяє зниженню корупції в комерційних судах і поліпшенню бізнес-клімату.

Що треба зробити:

- у тексті змін до Конституції передбачити існування мирових суддів;
- розробити і внести законопроект, який регулює діяльність мирових суддів, запроваджує повноцінний суд присяжних, а також передбачає участь представників бізнес-спільноти у вирішенні господарських справ.

І насамкінець, українська судова реформа нагадує літак, виготовлений за передовими технологіями, розкішний на вигляд, який гучно гуде, погойдує крилами, їздить злітною смугою, але не літає: така функція не передбачена. Так і в судовій реформі: нові конкурси, високі зарплати, електронний документообіг, автоматизований розподіл справ, зразкові рішення ВС у типових справах.

Забули маленьку річ, таку собі деталь – стадію виконання судових рішень. А проблема полягає в тому, що стан виконання судових рішень в Україні просто катастрофічний. Судочинство, яке не закінчується реальним виконанням ухвалених рішень, є нікчемним, нічого не вартим та нікому не потрібним.

На початку 2000-х заступник Голови Верховного Суду України Петро Шевчук (на жаль, уже покійний) робив доповідь у США для американських суддів про судову реформу. І помітив, що чим більше розповідає, тим більш здивованими стають обличчя слухачів. За кавою він запитав, що їх так вразило. І почув: американці вважають Україну бідною державою, яка потребує постійної фінансової допомоги, а ті зміни, до яких вдається наша країна і які вимагають величезних матеріальних витрат, багата Америка собі дозволити не може.

Відтоді нічого не змінилося. Гроші, особливо бюджетні, просочуються, як вода, у реформений пісок. Провідники реформи у згадуваній пояснювальній записці зазначили: «жодних видатків з бюджету не передбачено, скільки грошей буде на неї витрачено – не відомо. Дійсно, навіщо рахувати і кого це цікавить? Нехай американці рахують, ми не скупимося» [3].

Проте українська реформаторська традиція полягає не лише у бездумному витрачанні грошей. Головна її ознака – ці витрати, як правило, не дають жодного позитивного результату. Ще гірше те, що результат реформаторів не цікавить, він зазвичай не запланований. Ми задоволені самим фактом реформ.

Висновки доволі очевидні. Обґрунтованих підстав для радикального переформатування судової системи, масової заміни суддівського корпусу не було.

Краще не буде. Хоча б з тієї причини, що 75% суддів залишилися на своїх посадах, а доказів того, що нові кращі, поки що немає. На щастя, гірше також не буде, знову ж таки, з тієї причини, що 75% суддів залишилися на своїх посадах і зуміють утримати судову систему на тому ж рівні, що й до реформи.

У результаті маємо те саме, що й мали, за винятком величезних коштів, витрачених на досягнення того, що й так було.

Список використаної літератури

1. Інформація про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/204.
2. Константинов О. Гра в імітацію: як судді опираються переатестації. URL: <http://www.judges.org.ua/article/dig10477.htm>.
3. Юрченко В. Гарно виглядає, та не літає: Українська реформаторська традиція полягає у витрачанні грошей, що не дає жодного позитивного результату. *Закон і Бізнес*. 2018. 22–28 верес., вип. 38 (1388). URL: https://zib.com.ua/ua/134569-sudova_reforma_vitrachannya_groshey_bez_zhodnogo_pozitivnogo.html.

V. Topuzov

PROBLEMS OF REFORM OF THE JUDICIAL AUTHORITY IN UKRAINE

The actual results of judicial reform in Ukraine are considered. The basic problems, which have not been solved, are outlined, and ways of their overcoming are offered.

Keywords: judicial authority, judicial reform, judicial system renewal, judge, High Qualifications Commission of Judges, High Council of Justice.

РОЗУМНИЙ БАЛАНС МІЖ ПРИВАТНИМИ Й ПУБЛІЧНИМИ ІНТЕРЕСАМИ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ З РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПРАВ

Аналізується закріплення у процесуальному та матеріальному законодавстві України принципу пропорційності й балансу приватних та публічних інтересів через призму судового розгляду сімейних справ із урахуванням сучасної практики Європейського суду з прав людини. Автор зауважує на необхідності закріплення зазначених принципів у Сімейному кодексі України.

Ключові слова: сімейні правовідносини, судочинство, принцип пропорційності, баланс між приватними й публічними інтересами, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Як зазначав свого часу Аристотель, сім'я є первинним осередком, з якого виникла держава. Тож правове регулювання сімейних правовідносин є немаловажним чинником правотворчості. Сімейні спори складають дуже велику частину справ у цивільному судочинстві. При цьому слід зауважити, що згідно ч. 4 ст. 274 ЦПК України в порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах, зокрема, що виникають із сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя.

Таким чином, законодавець фактично визначив значимість справ, що впливають із сімейних правовідносин й необхідність приділення судом особливої уваги таким справам під час їх розгляду.

Основні засади (принципи) цивільного судочинства визначені у ст. 2 діючого ЦПК України, серед яких закріплено принцип пропорційності. Як вказує Ю. Євтушок принцип пропорційності зазвичай пов'язується зі справедливістю, яка є складною та багатогранною категорією [1]. Так, ще Аристотель стверджував, що справедливе – це пропорційне, а несправедливе – те, що порушує пропорційність [2, с. 152]. Зазначений принцип більш детально конкретизований у ст. 11 ЦПК України, відповідно до якої суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін; час, необхідний для вчинення тих чи інших дій; розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо.

Отже, одним з елементів принципу пропорційності діючий закон виділяє забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами.

Багато вчених приділяли свою увагу питанням принципу пропорційності та балансу інтересів у судовому провадженні. Зокрема, С. Погребняк вказував, що баланс можна вважати справедливим (оптимальним) лише за умови, що обмеження, яке запроваджується, не посягає на саму сутність того чи того права та не призводить до втрати його реального змісту [3].

В свою чергу О. Дем'янова вказує, що баланс публічного та приватного інтересів знаходить місце в цивільному судочинстві як співвідношення між необхідністю забезпечення сталого функціонування суду як доступної, ефективної державної інституції та правом окремого суб'єкта на врегулювання його приватного конфлікту. В найбільш загальному вигляді він визначає суспільно обґрунтовану в даних умовах «ціну» судочинства в цивільній справі. Зокрема, баланс стає основою виокремлення категорій малозначних справ та встановлення на цій підставі обмежень у зверненні до суду, оскарженні судових рішень; формування системи перегляду судових актів; запровадження спрощених форм провадження тощо. Баланс публічних та приватних інтересів обумовлює тлумачення розумних строків розгляду справи, концепцію обсягу належної мотивації судових рішень тощо [4].

Особливого значення застосування вказаного принципу набуває саме під час розгляду судом сімейних справ. Оскільки застосування принципу пропорційності, зокрема через призму забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами, є основоположним під час розгляду справ, де зачеплені інтереси дітей.

Слід зауважити, що необхідність застосування принципу пропорційності також впливає із ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція), норми якої є обов'язковими для застосування судами під час розгляду справ в силу ч. 4 ст. 10 ЦПК України.

При цьому можна погодитись із В. Паліоком, що структурна побудова ст. 8 Конвенції «допомагає встановити рівновагу між правами і свободами особи та більш широким інтересом демократичного суспільства в цілому» [5, с. 41], а отже – дотримуватись принципу пропорційності прав і свобод кожного, які можуть бути обмежені тією мірою, якою це необхідно для забезпечення загального блага [6].

Також є слушною думка, що гарантії ст. 8 Конвенції стосовно сімейного життя, як вбачається із дослідженої практики Євросуду [7, с. 64-65], поширюються на:

1) сім'ю з юридичним статусом, а також на інші сімейні зв'язки, які існують де-факто і характеризуються достатньою сталістю, а саме на: а) біологічну (законну) сім'ю; б) позашлюбну сім'ю; в) адюльтерну сім'ю; г) соціологічну сім'ю;

2) права кожного з подружжя, у тому числі право батьків і дітей бути поряд один з одним, оскільки таке право «становить основоположну складову сімейного життя і заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані ст. 8 Конвенції» (рішення Євросуду у справі «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (1995));

3) право на спілкування з родичами та близькими, зокрема, на стосунки між батьком та дитиною, яка після розлучення проживає з матір'ю (рішення Євросуду у справі «Беррехаб проти Нідерландів» (1988)), на стосунки між біологічними батьками та дітьми, які перебувають під опікою (рішення Євросуду у справі «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії» (2000)), на стосунки дітей з дідом та бабою (рішення Євросуду у справі «Маркс проти Бельгії» (1979)), стосунки усиновлених дітей з усиновителями та з рідними батьками (рішення Євросуду у справі «Гьоргулю проти Німеччини» (2004)), стосунки між подружжям, між батьками і дітьми, що мають різне громадянство (рішення Євросуду у справі «Ліу і Ліу проти Росії» (2007));

4) встановлення батьківства (рішення Євросуду у справі «Расмуссен проти Данії» (1984));

5) позбавлення батьківських прав, яке характеризується, серед іншого, тим, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага. Зокрема, ст. 8 Конвенції не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини. Наприклад, порушуючи наведені вимоги, «державні органи вийшли за межі своєї свободи розсуду і не забезпечили справедливую рівновагу між інтересами заявника та інших осіб» (рішення Євросуду у справі «Хант проти України» (2006));

6) відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (рішення Євросуду у справі «Савіні проти України» (2009)). При цьому Євросуд наголошує, що «сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків» (рішення Євросуду у справі «К. А. проти Фінляндії» (2003)). Зазначені дії «не можна також виправдовувати винятково посиленням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням» (рішення Євросуду у справі «Мозер проти Австрії» (2006));

7) опіку та піклування. Із цього приводу Євросуд неодноразово зазначав, що «хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо

встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати, що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин» (рішення Євросуду у справі «Ньяоре проти Франції» (2000)).

Одночасно слід зазначити, що незважаючи на таке часте застосування вказаного принципу під час розгляду сімейних справ, матеріально-правова підстава для цього майже відсутня. Оскільки діючий Сімейний кодекс України взагалі не оперує такими поняттями, як «пропорційність» та «баланс інтересів», і лише один раз згадується у ст. 7 принцип справедливості, закріплюючи, що сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності відповідно до моральних засад суспільства.

В цьому сенсі, на наш погляд, вбачається певна відірваність процесуальних та матеріальних норм, оскільки судовий розгляд сімейних справ дуже часто базується на діяльності інших позасудових інституцій, наприклад, органів опіки та піклування, які також мають під час здійснення своїх повноважень активно застосовувати принцип «пропорційності» та «забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами». У зв'язку з чим вказані норми діючого Сімейного кодексу України мають бути доопрацьовані відповідно до світових, зокрема європейських, стандартів правового регулювання.

Список використаної літератури

1. Євтощук Ю. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 1. С. 90-101.
2. Аристотель. Никомахова етика: соч.: в 4 т. Москва:Мысль, 1983. Т. 4. С. 75-157.
3. Погребняк С. Принцип пропорційності у судовій діяльності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 49-55.
4. Дем'янова О. Баланс інтересів як чинник визначення змісту верховенства права в цивільному судочинстві. *Jurnalul juridicnațional: teorie și practică*. 2015. № 3. Т. 1. С. 42-46.
5. Фулей Т. І. Повага до приватного та сімейного життя: європейські стандарти. *Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції: загальні підходи застосування статті 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини* (Рим, 1950). Київ: Софія-А, 2004. 104 с.
6. Паліюк В. П. Застосування судами загальної юрисдикції України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі «неякісного» законодавства (положення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного і сімейного життя). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1 (16). С. 73-88.
7. Хембах Х., Фулей Т. Сімейне життя. *Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя*. Київ: Істина, 2011. 200 с.

N. Kharadzha

CONSIDERABLE BALANCE BETWEEN PRIVATE AND PUBLIC INTERESTS IN THE JUDICIAL PRACTICE OF THE CONSIDERATION OF FAMILY AFFAIRS

The analysis of the consolidation in the procedural and material legislation of Ukraine of the principle of proportionality and balance of private and public interests through the prism of the trial of family affairs, taking into account the current practice of the European Court of Human Rights. The author observes the need to consolidate these principles in the Family Code of Ukraine.

Keywords: family law, judicial process, principle of proportionality, balance between private and public interests, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

УДК 342.56

Городовенко А. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ

У тезах зазначені основні проблеми імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи. Визначено, що відповідно до

імplementованих до національної правової системи України загальноправових та галузевих європейських стандартів, реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів повинно здійснюватися за певними основними концептуальними стратегічними напрямками.

Ключові слова: суд, імplementація, європейські стандарти судоустрою.

Аналізуючи проблеми імplementації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України, слід зазначити, що Конституція України проголошує Україну правовою державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Вступ країн до ЄС в більшості випадків супроводжується внесенням змін до національних конституцій, що є безпосереднім проявом процесів інтернаціоналізації [1, с. 22].

У результаті тенденцій правової інтеграції, інтернаціоналізації права в європейському просторі, ствердження наднаціональної природи права ЄС посилюється роль права ЄС в національних конституціях, відбувається так звана конституціоналізація процесів європейської інтеграції в національному законодавстві. З іншого боку, конституція інтернаціоналізується і стає невід'ємною частиною міжнародного співробітництва [2, с. 48].

Враховуючи вищенаведене, слід зазначити, що інтернаціоналізація принесла універсальний консенсус, принаймні у якості політико-правового принципу і декларації, про те, що особисті права людини становлять «міжнародний інтерес» і є суб'єктом дипломатичних відносин, міжнародних інститутів і міжнародного права. Проте, незважаючи на позитивні моменти, пов'язані з процесами інтернаціоналізації конституцій держав, спостерігаються й негативні, а саме: запозичення державами одна в одній норм щодо прав людини не гарантує автоматичної дії цих прав у конкретній конституції, оскільки неможливо перенести в нове середовище одразу всі механізми функціонування й реалізації цих прав; процеси інтернаціоналізації відбуваються дуже повільно; негативний вплив даного процесу на економіку держав; втручання та вплив міжнародних структур на конституції держав.

Аналізуючи питання імplementації європейських стандартів судоустрою та удосконалення на цій основі судової системи України, необхідно відзначити, що, як вбачається, на сьогодні національна система правосуддя не завжди виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні.

Основними чинниками такої ситуації, на наш погляд, є: низький рівень правової культури та правової свідомості суспільства, розповсюдженість корупційних явищ у сфері правосуддя, недосконалість кадрового планування в системі судової влади, абсолютизація принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, недосконалість процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, у тому числі нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів, недосконалість методик визначення оптимального кількісного складу суддів та чисельності працівників апаратів судів відповідно до навантаження, непропорційне робоче навантаження на суддів і працівників апарату судів та відсутність механізмів оперативного вирівнювання навантаження на суддів, що знижує якість правосуддя, недосконалість бюджетного планування й управління в системі судової влади, відсутність єдиних методологічних підходів у плануванні видатків судів, недостатній рівень єдності та послідовності судової практики, відсутність чи недостатній рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя), низький рівень публічності сфери правосуддя та довіри до судової системи взагалі і до суддів зокрема [3].

Наявні системи правової допомоги в межах існуючої моделі судочинства також засвідчили свою недостатню функціональну спроможність, зокрема, йдеться про такі проблемні питання, як: невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, у тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконала система формування органів

адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної підготовки адвокатів; неефективність дисциплінарного контролю й етичних стандартів у адвокатській діяльності; відсутність комплексного підходу та збалансованості у розподілі повноважень у системі надання безоплатної правової допомоги; недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування [4, с. 54].

Істотні проблеми існують у системі виконання судових рішень, зокрема гранично низька частка фактичного виконання судових рішень; відсутність ефективної системи мотивації державних виконавців; системні недоліки у взаємодії державних виконавців з іншими державними та недержавними установами.

Функціонування прокуратури та кримінальної юстиції як суміжних правових інститутів також має свої недоліки.

Крім того, існують системні проблеми у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, зокрема, такі: надмірна зосередженість на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутність системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі; відсутність стратегічного планування та належного аналітико-дослідницького забезпечення процесу проведення реформ, а також належного нормативно-правового та фінансового обґрунтування запланованих реформ; малорозвинені механізми моніторингу та оцінювання; недостатній рівень координації та консультацій між відповідальними суб'єктами реформ, учасниками реформ та інститутами громадянського суспільства; відсутність належної динаміки у наблизенні до стандартів Європейського Союзу.

В умовах інтеграції України до Європейського Співтовариства постає питання відповідності національного законодавства, зокрема у сфері судоустрою, вимогам міжнародних та європейських стандартів, а отже, і реформування вітчизняної правової системи.

Курс на європейську інтеграцію зумовлює обов'язок України привести систему вітчизняного законодавства у відповідність до європейських стандартів. Ці стандарти спонукають до єдності судової системи та суддівського корпусу, адже саме судова система повинна забезпечувати правову єдність і гарантувати ефективний, швидкий та якісний розгляд справ з метою вирішення правових конфліктів. Модель судочинства в Україні слід побудувати через вивчення європейського досвіду.

Слід зазначити, що через «тимчасовий, ситуативний успіх» попередні реформи у судовій системі не досягли поставленої мети через те, що не було далекого бачення перспектив та розуміння того, якою має бути оптимальна модель судової системи для України.

До виконання стратегічних завдань цієї реформи сьогодні залучено широке коло представників влади, громадянського суспільства, зокрема створено Раду з питань судової реформи, яка за досить короткий проміжок часу підготувала пропозиції, втілені в ухваленому 12 лютого 2015 р. Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд» [5].

Крім того, судова реформа не може бути успішною без реформування суміжних інститутів, насамперед адвокатури, прокуратури, виконання судових рішень, при цьому, як вбачається, особливе значення має координація судової реформи з реформуванням органів прокуратури як інституту підтримання державного обвинувачення з кримінальних справ та судового представництва у випадках, прямо передбачених чинним законодавством.

Реформування системи судів загальної юрисдикції, судочинства як її функціональної складової та суміжних правових інститутів при цьому доцільно проводити у два етапи: перший етап, на якому відбувається невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні; другий етап, що включає системні зміни в законодавстві, у тому числі – ухвалення змін до Конституції України, та комплексна побудова сучасних інституційних моделей відповідних правових

інститутів (суду, прокуратури, адвокатури тощо).

Отже, імплементація європейських стандартів судоустрою до національної правової системи є безпосереднім проявом фундаментального процесу інтернаціоналізації конституційного права на універсальному та регіональному (європейському) рівні, адже відповідні норми та принципи сформувалися як результат сприйняття в умовах міждержавної інтеграції позитивного досвіду розвинутих правових держав з усталеними та ефективними системами судоустрою; необхідність імплементації європейських стандартів та удосконалення на основі їх сприйняття судової системи України об'єктивно обумовлюється тим комплексом проблемних питань, що залишаються невирішеними на сучасному етапі конституційної модернізації, серед яких, зокрема, недостатня якість законотворчості у сфері судочинства та судоустрою, недосконалість інформаційного забезпечення судових апаратів, невизначеність щодо концептуальної моделі побудови рівнів судової системи в частині спеціалізації судів за предметними категоріями справ, високий рівень корупційних ризиків у діяльності судової влади, недостатня самостійність та незалежність органів суддівського самоврядування тощо; імплементація європейських стандартів судочинства та судоустрою повинна здійснюватися у комплексі з імплементацією відповідних стандартів організації та діяльності інститутів правоохоронної системи, перш за все – процесуальних, таких як прокуратура та адвокатура, з метою подальшого реформування та модернізації конституційно-правового статусу вказаних суб'єктів.

Список використаної літератури

1. Яковюк І. Особливості впливу наднаціональної організації на державний суверенітет країн-кандидатів та країн-сусідів (на прикладі Європейського Союзу). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 20-28.
2. Венізелос Е. Стабільність конституційного феномену в постновітній час. *Порівняльно-правові дослідження*. 2005. № 1. С. 40-52.
3. Логвінов А. О. Підвищення прозорості діяльності адміністративних суддів та рівня їх відповідальності в Україні. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-3/doc/2/07.pdf>
4. Бакаянова Н. М. Права адвокатів як членів єдиної професійної організації. *Jurnal juridicnational: theories i practica*. 2013. № 6. С. 53-56.
5. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 18, 19-20. Ст. 132.

A. Horodovenko

RELEVANT PROBLEMS OF NATIONAL STANDARD OF JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

The theses mention the main problems of the implementation of European standards of the judiciary in the national legal system. It is determined that in accordance with the common European and European standards implemented in the national legal system of Ukraine, the reform of the judicial system, justice and related legal institutes should be carried out according to certain basic conceptual strategic directions.

Keywords: court, implementation, European standards of the judiciary.

УДК 342.565.2(477)

Папаяні С. В.

РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ЗНАЧЕННЯ, НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто організацію та діяльність Конституційного Суду України відповідно до нового Закону України «Про Конституційний Суд України» (структуру та повноваження кожного з органів, призначення на посаду суддів та вимоги до кандидатів, підстави і порядок звернення до Суду, процедуру розгляду справ і виконання рішень). Охарактеризовано новації, що відбулися із прийняттям цього Закону.

Ключові слова: Конституційний Суд України, Закон України «Про Конституційний Суд України», конституційна скарга, інститут конституційної скарги, інститут спеціального радника, забезпечувальний наказ.

Вже майже два роки орган конституційного контролю нашої країни працює за новим профільним законом, який набув чинності 3 серпня 2017 р. Закон України «Про Конституційний Суд України» № 2136-VIII (далі – Закон) було ухвалено Верховною Радою України 13 липня 2017 р. [1].

Законом визначається порядок організації та діяльності Конституційного Суду України (далі – Суд), статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до нього, процедура розгляду справ і виконання рішень. Сьогодні існує багато як позитивних, так і критичних експертних думок щодо Закону.

Відповідно до Закону, Суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та інших актів, передбачених Конституцією України, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Однак, Суд більше не тлумачить закони. Суд закриває відкриті до набуття чинності цим Законом конституційні провадження у справах за конституційними поданнями щодо офіційного тлумачення законів України (їх окремих положень) та у справах за конституційними зверненнями.

Важливою новацією Закону є поява інституту конституційної скарги. Тепер будь-яка особа, окрім юридичних осіб публічного права, тобто представників органів державної влади та місцевого самоврядування, може оскаржити застосований в остаточному судовому рішенні у її справі закон (його окремі положення), якщо вона вважає, що цей закон суперечить Конституції України.

Це викликало бурхливу реакцію серед юристів. Хоча переважна більшість відгуків була позитивною, однак є й такі, що застерігають від перетворення Суду на «суперкасаційну» інстанцію. Як зазначає суддя Конституційного Суду України Ігор Сліденко, «конституційна скарга, у тому вигляді, в якому вона впроваджена в нас, – специфічний правовий винахід. За великим рахунком, це – не конституційна скарга. Це спосіб фактичного перегляду або впливу на рішення Верховного суду й апеляційних судів у таких справах, у яких не передбачена касація» [2].

Отже, до Суду можна подавати конституційні скарги за умови, що вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, тобто за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, або судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду, у разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження. Скаргу можна подати за умови, що з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців.

Варто зазначити, що попередню перевірку конституційних скарг на відповідність вимогам Закону за формою здійснює Секретаріат Конституційного Суду, що викликає низку дискусій серед правників.

25 квітня 2019 р. Другим сенатом Конституційного Суду України було ухвалено перше Рішення у справі за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича [3]. Цим Рішенням Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), словосполучення «дійсної строкової», що міститься у положеннях частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», за якими визначення розміру відшкодування заподіяної внаслідок ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС шкоди при обчисленні пенсії виходячи з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року, поширюються лише на категорію військовослужбовців, які брали участь у ліквідації

наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження дійсної строкової служби і внаслідок цього стали особами з інвалідністю.

Крім того, з метою надання експертної допомоги в конституційних провадженнях за конституційними скаргами у Конституційному Суді тимчасово, на строк до 1 січня 2020 р., запроваджується інститут спеціального радника, діяльність якого здійснюється за рахунок міжнародної технічної допомоги або міжнародних організацій. Спеціальний радник може до початку розгляду справи Сенатом або Великою палатою надати свій письмовий обґрунтований юридичний висновок (*amicus curiae*) у справі. Закон визначає, що таким радником може стати суддя у відставці іноземного органу конституційної юрисдикції або представник міжнародної урядової організації, предметом статутного завдання якої є питання конституційного права. На сьогоднішній день, в Суді призначення спеціального радника не відбулося.

У Конституційного Суду України з'явився ще один новий інструмент для захисту прав людини – забезпечувальний наказ, який, у виняткових випадках, може видати Велика палата при розгляді конституційної скарги. Підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігання незворотнім наслідкам, які можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення. Засобом забезпечення конституційної скарги є встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію. Забезпечувальний наказ втрачає чинність з дня ухвалення рішення або постановлення ухвали про закриття конституційного провадження у справі. Перший забезпечувальний наказ Суд видав у справі за конституційною скаргою *Дерменжи Андрія Вікторовича*, в якому встановив заборону здійснювати звернення стягнення на предмет іпотеки – квартиру, що належить Дерменжи А. В. [4].

Новим предметом розгляду для Конституційного Суду України є також питання, що пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою. Так, Закон визначає, що конституційне звернення щодо відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, має бути спрямоване до Суду до проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

За Законом Суд і надалі працюватиме у складі 18 суддів. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду. Суд є повноважним здійснювати конституційне провадження, якщо у його складі є щонайменше 12 суддів. Однак важливою новацією Закону є запровадження конкурсного відбору на посаду судді Конституційного Суду.

Суддя Конституційного Суду призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно. Законом також визначено складення суддею присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду (а не засіданні Верховної Ради України, як це було раніше). На сьогодні вже п'ять суддів Конституційного Суду України склали присяги за новими «правилами» (Головатий С. П., Городовенко В. В., Завгородня І. М., Лемак В. В., Первомайський О. О.).

Змінилися й вимоги до судді Конституційного Суду України. Так, суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності, а також має відповідати критерію політичної нейтральності.

Дещо змінився підхід до гарантій діяльності судді Конституційного Суду України. Відповідно до Закону, Конституційний Суд України (а не Верховна Рада України, як це було раніше) може дати згоду на затримання, утримування під вартою чи арешт судді шляхом ухвалення відповідного рішення на спеціальному пленарному засіданні Суду.

Закон також визначає нову організаційну структуру Конституційного Суду. Так, за Законом у складі Суду діють Велика палата, два сенати та шість колегій, які мають статус органів Суду та у межах визначених повноважень щодо конституційного провадження діють

як Конституційний Суд.

Велика палата діє у складі вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України і вирішує питання у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями, а також конституційними скаргами – у разі відмови Сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати. До повноважень Великої палати також належить вирішення процедурних питань, що виникають під час конституційного провадження. Постановлена Великою палатою ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження у справі є остаточною.

Сенат діє у складі дев'яти суддів і розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи. Крім того, Сенат розглядає питання щодо відкриття або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, якщо Колегія не одностайно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження. Постановлена Сенатом ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою є остаточною.

У свою чергу, Колегія діє у складі трьох суддів Конституційного Суду України. До повноважень Колегії належить вирішення процесуальних питань – щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою. Одностайно постановлена ухвала Колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою є остаточною.

Очолює Суд та організовує його діяльність Голова Суду, який, як і раніше, обирається лише на один трирічний строк таємним голосуванням. Проте новий Закон, на відміну від попередньої редакції, передбачає наявність у Голови лише одного заступника, який за дорученням Голови виконує окремі його повноваження, а у разі відсутності останнього – виконує його обов'язки.

Упродовж першого кварталу кожного року Конституційний Суд України оприлюднює щорічну інформаційну доповідь за підсумками своєї діяльності та фінансового забезпечення у попередньому році, текст якої Суд затверджує на своєму засіданні.

Зазначені зміни також стосуються введення адміністративної відповідальності за прояв неповаги до Конституційного Суду України з боку учасників конституційного провадження, перекладача, свідка, спеціаліста, експерта, інших учасників конституційного провадження, залучених Конституційним Судом України до участі у справі, що виразилася у злісному ухиленні від явки на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати Конституційного Суду України або в непокоренні цих та інших осіб розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час таких засідань, що тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Крім того, встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону України, іншого акта (їх окремих положень) або надане Судом офіційне тлумачення положень Конституції України, що є відмінним від того, як їх застосували суди при вирішенні справи, є підставами для перегляду судових рішень судів або для здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

Таким чином, новий закон «Про Конституційний Суд України» запровадив низку змін у порядку організації та діяльності Конституційного Суду України та став вінцем судової реформи в нашій державі.

Список використаної літератури

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
2. Сліденко І. Д. Для президентів Конституційний Суд перетворився на дуже зручний інструмент вирішення політичних проблем. *Дзеркало Тижня*. 2019. Вип. 11, 23–29 бер. URL: https://dt.ua/interview/suddya-ksu-igor-slidenko-dlya-prezidentiv-konstituciyniy-sud-peretvorivsvyana-duzhe-zruchniy-instrument-virishennyu-politichnih-problem-306367_.html
3. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 25.04.2019 р. № 1-

р(П)/2019 за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». URL: <http://ccu.gov.ua/docs/2075>

4. Конституційний Суд України видав забезпечувальний наказ. *Конституційний Суд України*: офіційний веб-сайт. URL: <http://ccu.gov.ua/novyna/konstytucijnyy-sud-ukrayiny-vydav-zabezpechualnyu-nakaz>

S. Papaiani

REFORM OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE: VALUE, CONSEQUENCES AND PROSPECTS

The organization and activities of the Constitutional Court of Ukraine are considered in accordance with the new Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine” (structure and powers of each of the bodies, appointment to the position of judges and requirements to candidates, grounds and procedure for applying to the Court, procedure for reviewing cases and execution of decisions). The innovations that took place with the adoption of this Law are described.

Keywords: The Constitutional Court of Ukraine, the Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine”, the constitutional complaint, the constitutional complaint institute, the institution of the special adviser, the security order.

СЕКЦІЯ VII
СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА
НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

УДК 372.42

Головко О. М.

РОЛЬ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ НАУКОВОЇ
(ДОКТРИНАЛЬНОЇ) ПРАВОСВІДОМОСТІ

У тезах висвітлено основні проблемні питання формування наукової правосвідомості засобами вищої юридичної освіти на сучасному етапі. Автор вказує на її необхідність для проведення наукових досліджень і викладацької діяльності, а також законотворчої, законодавчої та правозастосовної діяльності. Відзначена необхідність більш широкого запровадження освітньо-наукових програм підготовки магістрів права.

Ключові слова: правосвідомість, юридична освіта, фахові риси юриста, юридична наукова діяльність.

Навряд чи можна назвати сьогодні в Україні галузь вищої освіти, яка б викликала суспільну увагу, породжувала дискусії більше ніж вища юридична. Справа дійшла до того, що підготовлений і внесений на розгляд Верховної Ради України відповідний законопроект [1]. Складається враження, що нещодавно оновленого і вельми значного за обсягом законодавства про освіту та про вищу освіту недостатньо для врегулювання підготовки майбутніх фахових юристів. Немає навіть консенсусу щодо назви: «правова освіта», «юридична освіта», «правнича освіта». Останні два терміни автори вказаного законопроекту вживають як тотожні. Правова освіта, на нашу думку, виглядає як більш широке поняття, оскільки якщо юридична освіта є фаховою, то правова є необхідною для всіх громадян держави, яка претендує на статус правової, такої, де забезпечується панування принципу верховенства права. При цьому правова освіта є одним із головних елементів формування правової культури і правової свідомості населення [2].

Рівень розвитку правової системи, ефективність правового регулювання, міра правомірної поведінки громадян переважно залежать від їх правової свідомості. Прагнення удосконалити фахову юридичну освіту в указаному законопроекті втілюється у створенні штучних фільтрів доступу до неї та до професії юриста. Як видається, власне правова дійсність виступає тут належним регулятором. Очевидно, небагато інших професій, дипломовані представники яких у такій кількості працювали би не за фахом. Професійна успішність сучасного українського юриста залежна як від його знань, гнучкості й практичності навичок і вмінь, так і від рівня юридичного мислення, розуміння й оцінки правової дійсності, сприйняття належного і суцього як у праві, так і у суспільних процесах в цілому.

Одним із критеріїв поділу правосвідомості на види є рівень абстракції, узагальнення, масштабність розуміння правових явищ і процесів, здатність до найбільш загального їх сприйняття й аналізу, пошуку і знайденню найбільш ефективних способів розв'язання існуючих правових проблем. Йому відповідає найвищий рівень правосвідомості, який, при визнанні його існування практично всіма теоретиками права, не має єдиної назви: наукова правосвідомість, або ж теоретична, зустрічається й назва – доктринальна.

Щодо неї існує дві точки зору. Вона або ж визначається як окремий вид правосвідомості [3, с. 540] або підвид професійної правосвідомості [4, с. 466]. Як видається, питання такої класифікації є більш теоретичним. Сам факт наявності й виділення наукової (теоретичної, доктринальної) правосвідомості ставить одне із важливих завдань вітчизняної вищої юридичної освіти – формування її в середовищі майбутніх юристів. З трьох блоків елементів правосвідомості, які виділяються науковцями (ідеологічний, психологічний, поведінковий, при цьому останній нерідко не відноситься до сфери правової свідомості), для теоретичного виду правосвідомості найбільш актуальним є саме перший, ідеологічний, максимально усвідомлений і раціоналізований блок. «На відміну від буденної наукова

правосвідомість передбачає не тільки наявність юридичної освіти, а й уміння оперувати правовими категоріями, принципами, теоріями, концепціями, здійснювати широкі і глибокі узагальнення правового матеріалу, тобто має систематизований, комплексний характер» [3, с. 540].

Варто зауважити, що наукова (теоретична) правосвідомість є не тільки професійною ознакою особистості юриста, який займається науковою та викладацькою діяльністю у сфері фахової вищої юридичної освіти, а й фахівця – правника, який займається нормопроектною і нормотворчою роботою. У цьому, на нашу думку, її доктринальний характер. Адже суб'єкти, скажімо, законодавчої ініціативи, мають розуміти соціальне призначення майбутнього закону, його мету і гармонізацію з чинним законодавством, а не лише вміння правильно застосовувати наявну нормативно-правову базу. Звідси – широке залучення науковців, працівників закладів вищої освіти як до підготовки текстів нормативно-правових актів, передусім законів, так і їх різноманітної наукової експертизи. Наукові праці, у тому числі науково-практичні коментарі, впливають на формування правової позиції правозастосувачів, передусім суддів. Отже, поруч з тим, щоб обов'язково сформувати у випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти професійну правосвідомість, важливо закласти передумови складання правосвідомості теоретичної (доктринальної).

Аксіоматичним виглядає положення про те, що суб'єкт формування наукової правової свідомості – викладач – сам повинен бути її носієм. При цьому, на нашу думку, не спостерігається прямої залежності від затеоретизованості змісту навчальної дисципліни та рівня наукового мислення, доктринальної правової свідомості. Винятком є викладання історико-теоретичних юридичних дисциплін, передусім філософії та теорії права, яке й повинно закладати основи відповідних згаданих вище професійних якостей. Складніше з галузевими, міжнародними та спеціальними юридичними дисциплінами. Тут від викладача, на нашу думку, вимагається особлива майстерність показу на конкретних практичних темах застосування законодавства, логіки його творця, доктринальні основи. Наведене стосується підготовки бакалаврів права та міжнародного права, де основним, безумовно, практична підготовка юристів.

Інша справа – це підготовка магістрів. Випускники повинні, з одного боку, у випадку обрання ними наукової стезі, бути підготовлені до відповідної діяльності, а з іншого – завдяки основам наукової правосвідомості – бути здатним для професійного самовдосконалення і зростання. Тут мова йде про дисципліни «Порівняльне правознавство», «Проблеми теорії держави і права», «Проблеми...» чи «Актуальні питання...» щодо конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, міжнародного та інших галузей права.

Проблема формування загальних рис наукової правосвідомості у випускників юридичних факультетів та юридичних закладів вищої освіти є актуальною і буде залишатися такою на найближчу перспективу. Важливим кроком у її вирішенні є реалізація положень Закону України «Про вищу освіту» щодо запровадження поруч з освітньо-професійними програмами підготовки магістрів і освітньо-наукових. Саме останні повинні стати чинником підготовки кандидатів для навчання в аспірантурі. Формування якісного і сучасного рівня наукової правосвідомості майбутніх науковців, цілеспрямовані й фахові заходи в цьому напрямі є передумовою складання нової, адаптованої до європейських стандартів наукової діяльності генерації вчених – докторів PhD у галузі права.

Список використаної літератури

1. Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії. № 2679-VIII від 07.02.2019.
2. Батанов О. В. Правова освіта. *Юридична енциклопедія*. В 6 т. / Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т.5. Київ: Укр. енцикл., 2003. С.37-38.
3. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / М. В. Цвік, О. В. Петришин та ін. Харків: Право, 2009. 589 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

O. Holovko

THE ROLE OF HIGH LEGAL EDUCATION IN FORMATION OF SCIENTIFIC (DOCTRINAL) LEGAL AWARENESS

The theses cover the main issues of formation of scientific legal awareness by means of high legal education. The author points to its necessity for scientific researching and teaching activity and also for law-making, law-giving and law-enforcement activities. It is noted the necessity of wider implementation of educational and scientific programs of establishing Masters of Law.

Keywords: legal awareness, legal education, professional features of lawyer, legal scientific activity.

УДК 378:001.89

Литвинов О. М., Гладкова Є. О.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОЕКТІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

У тезах охарактеризовано сучасні процеси та явища, що відбуваються у вітчизняному науково-освітньому просторі (віртуалізація освіти і науки, розширення ролі «дистанційного» навчання), їх позитивні та негативні наслідки. Визначено роль проектної діяльності у наукових дослідженнях.

Ключові слова: віртуальні наукові спільноти, науково-дослідна діяльність, проектна діяльність, наукова комунікація, дистанційна освіта.

Сучасна філософія науки, аналізуючи когнітивні структури, їх зміну і взаємини, не може не включати в аналіз соціологічні компоненти – наукове співтовариство у різних його формах: від дистанційного навчання до міжнародної співпраці, від наукової школи до галузевої спільноти. Форми знання, його організації та систематизації нерозривним чином пов'язані з формами співробітництва і кооперації зусиль всередині наукового співтовариства. При цьому вивчення когнітивних аспектів науки є органічною частиною досліджень її соціально-організаційних форм: основною формою наукової діяльності все більше стають дослідницькі проекти, які висувають і обґрунтовують певну пошукову програму. Це означає, що філософія науки має справу з серією дослідних проектів, об'єднаних програмою і методами досліджень. Усе більше уваги приділяють соціальним характеристикам тих процесів, які зазвичай аналізувалися як суто пізнавальні і перебували поза підключенням соціологічного способу розгляду, наукового спостереження, дискусій в науці. Натомість соціологічна компонента проявляється і у здійсненні вченими вибору тієї чи іншої дослідницької програми.

У наукових дослідженнях зростає «вага» проектної складової. Науково-дослідні проекти припускають планування проекту за роками, включаючи такі дії, як визначення пріоритетних проблем дослідження, виявлення відповідних наукових дисциплін, фахівці яких повинні будуть взяти участь в проекті, узагальнення наявної інформації, розробка програми дослідження, створення і зміцнення інфраструктури, збір даних, підготовка кадрів на місцях, обмін інформацією та розподіл обов'язків в рамках проекту, екстраполяція даних в цілях регіонального управління та планування. Національні проекти, кооперуючи зусилля вчених різних спеціальностей всередині країни, стикаються з інтересами окремих груп, низкою факторів, що лімітують – від людських ресурсів до особистих уподобань.

У фінансуванні та виконанні міжнародних дослідницьких проектів беруть участь зарубіжні компанії і фонди. У цьому також не важко побачити прояв глобалізації досліджень. Однак спрямованість фінансування зарубіжних організацій дуже специфічна. Так, за нашими спостереженнями, переважна більшість зарубіжних коштів спрямовується на соціологічні та політологічні дослідження; натомість дуже низкою є затребуваність юридичних та загалом гуманітарних досліджень. Це істотно змінює структуру наукових досліджень в Україні: на чільне місце наукове співтовариство мусить ставити інтереси зарубіжних інвесторів, досліджувати ті проблеми, які є пріоритетними не для українського суспільства, а для зарубіжних фондів. Крім того, міжнародні науково-дослідні проекти

пов'язані з кооперацією зусиль національних наукових кіл; нерідко їх здійснення стикається з традиціями і перевагами національних культур, зі специфічними соціальними нормами, зі стилем керівництва місцевої або регіональної адміністрацій. Нарешті, якщо якість міжнародних проектів визначається характером і частотою цитування тих чи інших авторів, то для вітчизняної традиції наукового виробництва характерні єдність експериментальної діяльності та пізнання, конструювання пошукового об'єкта, що розміщується в штучні умови, зручні для вивчення. Як же оцінити ці тенденції, котрі неблаганно ведуть до віртуалізації наукової системи і процесу освіти?

Можна здатися ретроградом, якщо відразу ж сказати, що ці процеси далеко не позитивні, у всякому разі вони не однозначні. Віртуальні інституції освіти і науки означають кардинальне руйнування існуючої системи освіти: відмова від такого механізму трансляції знань і культури, як освіта, що здійснюється в безпосередньому спілкуванні між «учителем» і «учнями», розширення ролі «дистанційного» навчання, применшення таких форм навчання, як лекції та семінари, зниження культурної та освітньої значущості книги, перенесення центру ваги освіти на самостійну роботу з електронними носіями інформації, розмивання стійких дисциплінарних та інституційних кордонів між спільнотами викладачів, збільшення ролі вибору студентами досліджуваних курсів, обмеження інституціонального контролю лише перевіркою знань на заліках та іспитах, які також можуть здійснюватися у віртуальній формі. Можна сказати, що вся система освіти, заснована на вертикальній стратифікації спільноти викладачів і студентів, на авторитеті викладача, розмивається в силу егалітарного характеру телекомунікаційного простору і «споживання» знань, а в самих механізмах виробництва знань збільшується роль інструментальності і технологічності представлення знань. Єдиним авторитетом для користувача комп'ютерної інформації виявляється та довіра, яку він відчуває до джерела та до експерта інформації.

Міжособистісні комунікації виявляються опосередкованими комунікаціями. Їх інтенсивність і розширення їх різноманіття не пов'язані з цілями освіти та її змістом: гуляючи по віртуальному простору Інтернету, студент знайомиться з цінностями, нормами, модою, стилями поведінки тощо. Тому завдяки комунікації у віртуальному просторі формуються норми і стандарти поведінки, далекі від норм і стандартів поведінки, що склалися в освітній організації, якою є університет. Іншими словами, може скластися і заглибитися розрив між тими цінностями і нормами, які студент засвоює в ході комп'ютерної комунікації, і тими, які покликані формувати інституції освіти.

У сучасному наукознавстві і в соціології науки починають аналізуватися віртуальні спільноти, тобто колективи вчених, розподілені у просторі, але які функціонують як єдиний дослідницький напрям. Для позначення такого роду колективів придумали навіть нове слово – *collaboratory*, в якому об'єднані слова *collaboration* (співробітництво) та *laboratory* (лабораторія). Підсумком консенсусу, що досягається в ході суперечок у ко-лабораторному колективі, є конструкти, що віддзеркалюють інтереси і уподобання кожного з учасників. Дослідник постає як автономна одиниця і учасник спільних дій, який поінформований і обмежений рівнем компетентності в існуючих колективних символічних системах знань. Він включений у дослідження. Разом з тим він одночасно виступає в ролі вченого, який здійснює обґрунтування отриманих результатів. Процедури відкриття і обґрунтування не відокремлені одна від одної; вони проникають одна в одну, здійснюються одними і тими ж особами.

У такого роду об'єднаннях вчених важливу роль відіграють процеси самоорганізації. Вони можуть бути зведені фактично до досягнення згоди в дискусіях членів лабораторії щодо інтерпретації отриманих даних, до кооперації зусиль співробітників лабораторії у механізмі соціального визнання досягнутої інновації. Будь-яке пізнання виявляється комунікативним і соціальним актом, а не тільки в тих випадках, коли існує реальна кооперація вчених. У ході спільної роботи членів дослідницького колективу, у процесах комунікації між ними виростають норми і стандарти, не пов'язані з індивідуальним автором. Вони виражають стандарти, визнані спільнотою вчених, що потім стають характеристикою стилю мислення.

Подібні «ко-лабораторії», будучи виключно дослідними колективами, прийшли на місце колишніх університетів, де поєднувалися наукові дослідження з викладацькою роботою. Інакше кажучи, єдиний віртуальний простір тягне за собою виникнення нових організаційних одиниць науки. Можна припустити, що навчальна діяльність в рамках віртуальних інституцій освіти призведе до формування такого роду «груп співпраці», які об'єднують у пошуку інформації групи студентів і експертів з інформаційного забезпечення тієї чи іншої галузі знань. Ці групи швидше за все будуть локалізовані за географічним принципом, але будуть функціонувати як єдине ціле у віртуальному просторі. Отже, локалізація цих «груп співпраці» не передбачає їх інституційне закріплення і «прив'язку» до інституцій освіти. Вони об'єднані інтересами учасників комунікації, тематичними ознаками обраної ними інформації, довірою до експертної оцінки тих чи інших джерел інформації.

Зрозуміло, що в цьому описі актуальних трендів розвитку вітчизняної науки та освіти ми намагалися підкреслити радикальну протилежність ідеалів і норм існуючої системи з тією, яка може виникнути і вже виникає на наших очах. Сподіваємося, що наука знайде шляхи погашення тих негативних трендів, до яких може привести і приводить віртуалізація освіти; що вона збереже колишні форми навчання (як усного, так і книжкового), що вона не призведе до приниження тих досягнень, у тому числі і в організації освіти, з якими пов'язані національна гордість і народна шана.

O. Lytvynov, Y. Gladkova

THE ROLE AND VALUE OF EDUCATIONAL PROJECTS FOR DEVELOPMENT OF NATIONAL SCIENCE

The modern processes and phenomena occurring in the national scientific and educational space (virtualization of education and science, expansion of the role of “distance” learning), their positive and negative consequences are described. The role of the project activity in scientific researches is determined.

Keywords: virtual scientific communities, research activities, project activity, scientific communication, distance education.

УДК 378.091:2-051:34(477)

Годованик Є. В.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У тезах висвітлено правові аспекти удосконалення юридичної освіти в Україні. Проаналізовано наявні проекти законів про юридичну освіту, здійснено порівняльно-правовий аналіз окремих положень проектів та європейських стандартів реалізації права на якісну юридичну освіту у контексті сучасних процесів європейської міждержавної інтеграції.

Ключові слова: юридична освіта, конституційне право на освіту, європейська міждержавна інтеграція.

Останнім часом до профільного комітету Верховної Ради України було подано декілька спеціальних законопроектів щодо порядку та умов отримання юридичної освіти.

Особливу увагу привертають два законопроекти, колегіально подані наприкінці минулого року групами народних депутатів України, причому доцільно зупинитися на тих дискусійних аспектах, які присутні у вказаних документах.

Так, серед пропозицій та зауважень до проекту Закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» (реєстр. № 7147 від 28.09.2017) необхідно відзначити наступні.

По-перше, потребує додаткової аргументації запропонована прив'язка цілої низки норм законопроекту до поняття «офіційні мови Ради Європи», адже такий статус мають лише дві мови – англійська та французька. Водночас можна було б запропонувати, наприклад, у процесі підготовки юриста користуватися офіційними мовами ООН, перелік яких налічує шість мов. Крім того, в цілому викликає певні сумніви обов'язковий характер викладання

предметів та знання на рівні усного та письмового застосування у професійній сфері іноземних мов, оскільки правнича професія передбачає чимало спеціальностей, і не в кожній знання іноземної мови є критично важливим. Можливо, було б доцільніше встановити подібні вимоги для напряму підготовки «Міжнародне право», а не «Право» взагалі, зважаючи на те, що знання іноземних мов є ключовим, насамперед, для юристів-міжнародників як публічно-правового, так і приватноправового профілю застосування професійних знань, умінь, навичок.

По-друге, практична реалізація п. 3 ст. 7 законопроекту («Щонайменше 20 відсотків від загального складу науково-педагогічних працівників правничої школи є представниками правничої професії із досвідом діяльності в правничій професії не менше 5 років, незалежно від наявності в таких осіб наукового ступеня, або представниками іноземних вищих навчальних закладів, що викладають в правничій школі однією з офіційних мов Ради Європи, незалежно від наявності в таких осіб наукового ступеня») потребує значного збільшення бюджетного фінансування освітньої сфери з метою створення належних умов для залучення як юристів-практиків із значним досвідом, так і іноземних викладачів для праці у закладах вищої освіти України, адже існуючі матеріальні умови оплати праці та соціальний пакет з великим ступенем вірогідності не здатні забезпечити у необхідній кількості інтерес вказаних фахівців до виконання науково-педагогічних обов'язків.

До проекту Закону «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» (реєстр. № 7147-1 від 17.10.2017). відзначимо такі зауваження та пропозиції:

1. У контексті змісту п. 2 ст. 9 законопроекту («До складу відповідних галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти мають обов'язково входити представники всіх провідних юридичних шкіл») потребує роз'яснення та встановлення чітких критеріїв визначення у нормативному порядку термін «провідні юридичні школи».

2. Було б доцільно об'єднати такі регульовані юридичні професії, як «викладач» та «дослідник права», оскільки вказані професії складають діалектичне ціле, а якість надання освітніх послуг значною мірою залежить від науково-дослідницького рівня викладача, який повинен поєднувати наукову діяльність та навчальний процес у своїй повсякденній праці.

Загалом, на наш погляд, представлені законопроекти потребують доопрацювання з урахуванням доктринальних позицій провідних науковців, що має стати фундаментом підвищення якості та ефективності законотворення в освітній сфері в сучасних умовах імплементації європейських освітніх стандартів та інтенсифікації процесів європейської міждержавної інтеграції.

У. Нодованук

IMPROVING LEGAL EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTERSTATE INTEGRATION

The theses highlight the legal aspects of improving legal education in Ukraine. The existing law projects on legal education have been analyzed, comparative legal analysis of separate provisions of projects and European standards for the implementation of the right to qualitative legal education in the context of modern processes of European interstate integration has been carried out.

Keywords: legal education, constitutional right for education, European interstate integration.

УДК 37.042-056.2-056.3

Надежденко А. О., Надежденко В. С.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У тезах розглянуто сучасний стан інклюзивної освіти в Україні, її законодавчу базу, окреслено пріоритетні завдання та напрями подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: право на освіту, доступ до освітніх послуг, інклюзивне навчання, особи з особливими потребами.

Створення рівних можливостей для всіх громадян без винятку, незалежно від їх соціального статусу, стану здоров'я, віку чи інших показників – одне з основних завдань для суспільства, що прагне розвиватися у демократичному напрямі. Сьогодні інклюзивна освіта – це здобуток цивілізованої демократичної освітньої системи, покликаний стерти кордони між дітьми з особливими потребами, надаючи останнім можливість інтеграції до типових учнівських колективів. Організація інклюзивно-освітнього процесу у дитячому садочку, школі чи ЗВО сприяє розвитку особистого потенціалу осіб з особливими потребами, покликаною мінімізувати перешкоди їх подальшій адаптації в соціумі.

Піклуючись про права на рівну освіту як осіб з типовим рівнем розвитку, так і з особливими потребами, Уряд проголосував про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Законом України «Про освіту» визначено: «Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України». Також стаття 2 Закону України «Про освіту» зазначає, що в обов'язки держави входить створення умов для реалізації права на здобуття освітніх послуг та освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів шляхом виявлення необхідних потреб та усунення факторів, що несуть в собі перешкоду для отримання цього права. У статті 3 Закону України «Про освіту» Уряд також звернув увагу на «створення належних умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб в умовах інклюзивного навчання» [1].

Також у Законі України «Про освіту» зокрема закріплюється право на освіту осіб з особливими освітніми потребами, що надає їм можливість здобувати освіту в усіх навчальних закладах, у тому числі безоплатно в державних і комунальних навчальних закладах. Також передбачається можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форми навчання; визначаються поняття «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання»; надається можливість особам з особливими освітніми потребами отримати психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу, створити для таких осіб інклюзивні та спеціальні групи (класи) у загальноосвітніх навчальних закладах.

Отже, інтегруючи в освітній процес інклюзивне навчання, держава реалізує права людини на освіту в цілому та осіб з особливими освітніми потребами зокрема та гарантує надання в процесі освіти права на підтримку освітнього процесу, а також реалізацію завдяки вірно розробленій індивідуальній програмі навчання поставлених цілей і задачі для подальшого залучення осіб з особливими освітніми потребами до соціального життя в суспільстві країни.

Сьогодні базовим документом для створення інклюзивної освіти в Україні є концепція «Нової української школи», яку затвердила Національна Рада Реформ у квітні 2017 р. За цією концепцією передбачається впровадження гнучкої індивідуалізованої системи навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. В інклюзивних класах акцент робиться, в першу чергу, на розвиток сильних якостей і талантів учнів, а не на їхні фізичні або розумові проблеми. В інклюзивних класах взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та дітьми з типовим рівнем розвитку сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти навчаються природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей [2].

Проте, якщо питання інклюзивної освіти у початковій та середній школі сьогодні перебуває під особливою увагою з боку профільного міністерства, то у закладах вищої освіти ситуація дещо складніша. Так, на загальнодержавному рівні з метою збільшення можливостей в одержанні вищої освіти особам з особливими освітніми потребами надається право зарахування до ЗВО поза конкурсом, а студентам з інвалідністю I–III груп надається

право на отримання «соціальної стипендії». Але решта питань щодо забезпечення освітніх прав студентів з особливими освітніми потребами вирішуються адміністраціями окремих ЗВО. У якості позитивного прикладу щодо забезпечення прав студентів з особливими освітніми потребами на здобуття вищої освіти в умовах позааудиторного навчання можна привести досвід Маріупольського державного університету, на базі якого створено та успішно діє Навчальний портал, призначений для надання студентам доступу до ресурсів дистанційного навчання (навчально-методичних матеріалів та курсів з дисциплін, що викладаються в МДУ). Але, в той же час, незважаючи на певні позитивні результати розвитку інклюзивної освіти, треба зазначити, що впровадження інклюзивної освіти в нашій країні має ще багато проблем. Інклюзивна освіта гостро потребує вдосконалення законодавчої бази, принципів фінансування, створення в навчальних закладах сприятливого середовища, формування матеріально-технічної бази, методичного і кадрового забезпечення, подолання соціальних та професійних стереотипів.

Отже, основними пріоритетними завданнями подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні має стати:

- здійснення обліку всіх осіб з особливими потребами та створення відповідної електронної бази даних;
- створення державної системи супроводу (мережі центрів);
- надання вже існуючим закладам освіти нових функцій;
- створення освітніх закладів нового типу;
- адресне фінансування послуг супроводу;
- визначення та унормування переліку супровідних послуг;
- забезпечення якісно нової фахової підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів;
- розроблення системи моніторингу якості освіти осіб з особливими потребами та ін. [3].

Таким чином, впровадження інклюзивної освіти складна, неоднозначна, багатоаспектна проблема яка потребує розгляду та розробки нормативно-правових, педагогічних та програмних засад. Окремо зазначимо, що для країни, яка перебуває у стадії активної боротьби з агресором, проблема інклюзивної освіти є однією з пріоритетних, оскільки за п'ять років бойових дій на Сході України кількість людей з інвалідністю збільшилася на декілька тисяч. Тому питання соціалізації осіб з особливими освітніми потребами, в тому числі через можливість отримання освіти, підвищення професійного рівня та переорієнтацію є надзвичайно актуальним.

Список використаної літератури

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Концепція «Нова українська школа». URL: https://www.pedrada.com.ua/files/articles/2365/Konceptija_Nova_ukrainska_shkola_MON_2016_Pedrada.pdf?utm_medium=refer&utm_source=www.pedrada.com.ua&utm_term=2372&utm_content=art&utm_campaign=refer_www.pedrada.com.ua_content_link_logo
3. Кравчинська Т. С. Особливості інклюзивної освіти. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kafedra_fod.pdf

A. Nadezhdenko, V. Nadezhdenko

SOME QUESTIONS FOR DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

The current state of inclusive education in Ukraine, its legislative basis is considered. Priority tasks and directions of further development of inclusive education in Ukraine are outlined.

Keywords: right to education, access to educational services, inclusive education, persons with special needs.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ВІДОМЧОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ПРАКТИКИ

У тезах висвітлено окремі аспекти забезпечення якості освіти у вищих закладах системи внутрішніх справ України в умовах інформаційного суспільства та розвитку інноваційних технологій. Вказано на перспективні напрямки розвитку освітнього процесу у відомчих навчальних закладах.

Ключові слова: система забезпечення якості освіти у вищих закладах, відомча освіта, інноваційні форми навчання.

Реформування освіти в Україні сприяє інтеграції її у Європейський освітній простір та Європейський дослідницький простір, що передбачає процес адаптації нормативно-правових актів, якими врегульовано сферу вищої освіти (у тому числі й відомчої освіти) в Україні, до європейських стандартів, і головне – покращення якості освітнього процесу з урахуванням сучасних підходів до організації суб'єктів професійної підготовки кадрів. Вагомим інструментом у правовому регулюванні забезпечення якості сфери освіти став Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), який визначив правові та організаційні засади функціонування системи вищої освіти, створив умови для поєднання освіти з наукою і виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства та держави у кваліфікованих фахівцях [1] для правоохоронних органів, зокрема і для Національної поліції. Отже, процес створення української поліції європейського зразка – професіоналів, здатних швидко і ефективно діяти в різних ситуаціях, надавати якісні поліцейські послуги населенню – неможливий без оновлення існуючої системи підготовки кадрів. На нашу думку, пріоритет на сьогодні повинен віддаватися впровадженню інноваційних освітніх систем і технологій у традиційну систему навчання правоохоронців, і відповідно – подальшій розробці і вдосконаленню нормативно-правових актів, які регулюють сферу відомчої освіти в Україні.

Варто звернути увагу на те, що відповідно до наказу МВС України «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування освіти у МВС» від 08.06.2017 №482 в умовах сьогодення якісне викладання навчальних дисциплін не може здійснюватися без використання засобів і можливостей, які надають ІТ-технології та Інтернет [2]. Вони дають змогу краще подати навчальний матеріал, зробити його більш цікавим, швидко перевірити знання слухачів, підвищити їхній інтерес до навчання. Загалом, використання інноваційних методик зміщує акценти у меті вищої освіти, яка спонукає змінювати обсяг, склад, структурування навчального матеріалу, орієнтує на формування повноцінного теоретичного мислення слухача, розвиток засобів сучасної комунікації, обмін практиками в освітньому процесі, врахування кращих світових практик, і головне – покращить рівень професійної майстерності майбутніх поліцейських [3, с. 14].

Цікавими в цьому аспекті є результати соціологічних досліджень різних форм і методів викладання дисциплін у вищих закладах освіти (надалі –ВЗО), за якими з'ясовано, що засвоєння навчального матеріалу шляхом традиційної лекції складає лише 20 %, між тим лекція з використанням комп'ютерної техніки (мультимедійні лекції) підвищує цей показник до 50 %, інтерактивні дискусії – 70%, гра – 90 % засвоєння інформації [4, с. 54].

Звісно, пошук шляхів забезпечення якості освіти у ВЗО не можливий без вивчення європейських норм і міжнародного досвіду у сфері вищої освіти, який має позитивні результати, із запозиченням його в Україні. Зазначимо, що у сучасному світовому освітньому процесі активно використовуються ігрові методики, технології, спрямовані на візуалізацію інформації, інтерактивні середовища управління процесом пізнавальної діяльності, доступ до сучасних інформаційно-освітніх ресурсів (мультимедійні підручники, різні бази даних). Особливе місце в освітній діяльності займає тренінгова форма навчання, яка забезпечує ефективне формування свідомих мотивацій, необхідних умінь, навичок, компетентності і є

альтернативою класичній лекції.

Вимогою часу є не тільки використання комп'ютерних моделюючих систем, але й впровадження сучасних інтерактивних методів і форм навчання, які вимагають глибокого залучення слухачів до процесу навчання. Найбільш привабливими і професійно необхідними в інноваційному навчанні є імітаційні активні методи, які поділяються на неігрові (аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи) та ігрові (ділові ігри, розігрування ролей). Саме вони є найбільш суттєвими у професійній направленості освітнього процесу, бо є важливим засобом орієнтування слухача на такі цінності, як краще засвоєння майбутньої спеціальності, оволодіння професійною майстерністю, створення нових алгоритмів дій [5, с. 71].

Одним з ключових сучасних методів викладання навчальних дисциплін є ситуаційний метод – коли мова йде про реальні ситуації, а не такі, які були придумані в аудиторії. На сьогодні навчальний процес неможливо уявити без використання «квестів» (вирішення фахових задач за допомогою комплексного використання теоретичних знань з навчальних дисциплін і отриманих практичних навиків). Варто зазначити, що саме в Харківському національному університеті внутрішніх справ (надалі – ХНУВС) цей інтерактивний метод навчання знайшов не тільки широке використання в навчальному процесі, але й показав свою високу ефективність в оцінюванні знань і навичок курсантів (слухачів) як майбутніх поліцейських. Зокрема так звані «поліцейські квести» використовуються в ХНУВС у процесі забезпечення практичної складової навчального процесу. У формі поліцейського квесту курсанти розв'язують практичні завдання у режимі реального часу, коли поєднуються і теоретичний, і практичний компоненти навчання під час захисту матеріалів практики (стажування на посаді). На жаль, у Стратегії розвитку ХНУВС ця форма навчання не знайшла своє відображення. Тому, на наш погляд, в оновленій Стратегії розвитку ЗВО слід передбачити порядок застосування квестів в окремому розділі.

Не меншу значущість має і кейс-метод. У країнах Євросоюзу впровадження ситуаційних кейсових технологій складає основу вищої освіти [6, с. 57-58]. Слід зазначити, що цей метод ґрунтується на принципах, які фактично змінюють ролі викладача і слухача. Зобов'язання викладача при застосуванні кейс-методу полягає в тому, щоб створити в навчальній аудиторії такі умови, які б дозволили розвинути у слухачів вміння критично мислити, аналізувати, спонукати їх до того, щоб у процесі дискусії поділитися власними думками, ідеями, знаннями та досвідом. При цьому викладач перебуває в аудиторії лише в якості арбітра. Завданням кейс-методу є не просто передача знань, а навчання слухачів здатності справлятися з унікальними та нестандартними ситуаціями, які вимагають знань з багатьох наук, які, як правило, виникають чи можуть виникнути в реальному житті і які вимагають швидкого прийняття вірного управлінського рішення. Творче і аналітичне мислення стає необхідною рисою сучасного правознавця за умов зростання конкуренції. Тому використання цього інтерактивного освітнього методу є дуже ефективним для розвитку навичок ідентифікації фахових проблем, систематизації й аналізу викладених фактів, розробки альтернативних рішень, піднімає впевненість студентів у своїх здібностях. Індивідуальний аналіз кейсу і його обговорення в групі дають набагато більші можливості для розвитку фахової майстерності, ніж заучування підручника чи конспекту лекцій. Найголовнішими навичками, які здобуває слухач під час застосування кейс-методу, є: спостереження, відбір даних, ідентифікація проблеми, спілкування, мотивація, вміння під професійним кутом зору сприймати будь-яку вербальну інформацію, самостійно осмислювати і приймати альтернативне рішення, оцінюючи його можливі наслідки, визначати оптимальні шляхи реалізації цього рішення.

Останні десять років в Україні велике значення надається розвитку «дистанційного навчання», яке покликане стати базовою технологією сучасної відомчої освітньої системи. Виступаючи в якості повної заміни або як доповнення до традиційного навчання, дистанційне чи електронне навчання є найбільш поширеною галуззю технологічного дослідження у сфері вищої освіти США та Канади. Більше того, методика його використання визначена на правовому рівні [7, с. 162]. В європейських країнах (Великобританії, Німеччині,

Польщі) у сучасній освітній науці та на практиці термін «електронне навчання» (від англ. «E-learning», скорочення від англ. «Electronic Learning») є «мультимедійним (віртуальним) навчанням», що передбачає систему навчання за допомогою Інтернет-технологій і мультимедіа. Плюсом дистанційного навчання є те, що воно охоплює весь спектр дій, починаючи від підтримки процесу навчання, до постачання навчального змісту слухачам. Отже, таке навчання розглядається і як процес навчання, і як процес вивчення матеріалу.

Підсумовуючи викладене, можна зробити певні висновки.

По-перше, в умовах становлення інформаційного суспільства розвиток інноваційних технологій виступає головною ідеєю досягнення відповідності освітньої системи вимогам і потребам суспільства та особистості. Адже саме інноваційні технології не тільки сприяють зміні схеми передачі знань і навичок, стимулюють появу нових методів навчання, але й позитивно впливають на управлінську діяльність та якість освітнього процесу у вищих закладах відомчої освіти. Водночас впровадження інноваційних методик в освітній процес у вищих закладах освіти України повинно ґрунтуватися на врахуванні ряду факторів: використанні системного підходу щодо вибору програмних засобів та систем обробки інформації; збільшенні ролі практичної складової у навчанні; широке використання інтерактивних і віртуальних тренажерів під час навчання; позитивна мотивація з боку викладачів щодо впровадження ІТ-технологій в освітню діяльність; готовність і науково-педагогічного складу, і слухачів (курсантів) до саморозвитку і творчості; оптимальний психологічний клімат освітнього процесу і майстерність викладачів.

По-друге, система забезпечення якості освіти у вищих закладах освіти, передусім, залежить від формування прогресивної нормативно-правової бази щодо регулювання освітнього процесу в системі вищої відомчої освіти з урахуванням європейських стандартів та міжнародного досвіду. Саме завдяки відповідному нормативно-правовому регулюванню, яке відповідає вимогам сьогодення, можливо забезпечити реалізацію прав людини на якісну освіту, і яка є одним з основних факторів підготовки кваліфікованого фахівця – майбутнього правоохоронця. У цьому аспекті нагальною є потреба у закріпленні в Законі України «Про вищу освіту» дистанційної форми навчання (навчання правил і навичок «навігації» в інформаційному просторі), визначення порядку використання різних засобів комунікації для обміну інформацією щодо опанування навчального матеріалу, а також створення предметно-орієнтованих навчально-інформаційних середовищ, які дозволять використовувати такі інноваційні форми, як мультимедійні лекції, електронні підручники тощо.

Список використаної літератури

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
2. Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування освіти у МВС: Наказ МВС України від 08.06.2017 р. № 482. *БД «Законодавство України»*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS760.html (дата звернення 30.03.2019)
3. Дмитрієв А. А. До питання професійної підготовки поліцейських. *Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 18 груд. 2015 р. Харків: ХНУВС, 2015. С. 13-14.
4. Сафіулін В. І. Інноваційний пошук нових технологій навчання. *Інноваційні пошуки в сучасній освіті*/ за ред. Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук. Київ: Логос, 2014. С. 53-64.
5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник. Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне: Овід, 2012. 352 с.
6. Воркут Т. А. Роль кейс-методу в підготовці фахівців: аналіз світового досвіду. *Ринок послуг комплексних транспортних систем*. Київ, 2007. С. 55-61.
7. Савіщенко В. М. Адміністративно-правове забезпечення освіти та науки в Україні: монографія. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Ліра, 2015. 372 с.

I. Kazanchuk

ON IMPROVEMENT OF ORGANIZATION AND LEGAL REGULATION OF THE SYSTEM OF PROVIDING QUALITY OF EDUCATION IN HIGHER STAFF OF VOCATIONAL EDUCATION: ANALYSIS OF UKRAINIAN AND WORLD PRACTICE

The theses highlight some aspects of ensuring the quality of education in higher educational establishments of the internal affairs system of Ukraine in the conditions of the information society and the development of innovative technologies. It is indicated on perspective directions of development of educational process in departmental educational institutions.

Keywords: system of quality assurance in higher educational establishments, departmental education, innovative forms of education.

УДК 378.016:341

Тихомирова Г. Є.

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

У тезах розкрито деякі нові підходи до викладання міжнародного права у вищих навчальних закладах у період глобалізації та посилення економічної інтеграції між державами. Висловлена думка про необхідність викладання міжнародного права з урахуванням необхідності поєднання теорії міжнародного права із практикою, запропоновано шляхи удосконалення професійних навичок, доцільність проведення ділових та рольових ігор.

Ключові слова: глобалізація, методика викладання, міжнародне право.

У період глобалізації та посилення економічної інтеграції між державами значно зростає роль міжнародного права в регулюванні практично всіх міжнародних відносин, у зв'язку з цим необхідне посилення і поліпшення якості його викладання у вищих навчальних закладах. Сучасний юрист повинен бути професіоналом у своїй галузі, вільно орієнтуватися в правовому регулюванні не лише внутрішньодержавних, але й міжнародних правовідносин. Він повинен набути навичок оперативного реагувати на швидко мінливі умови міжнародного життя й на ті великі зміни, які відбуваються в міждержавних відносинах, у сферах співробітництва держав, у тому числі і в рамках міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань.

Міжнародне право повинно посісти належне місце в системі викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах. У процесі навчання слід робити акцент на тому, що ефективність міжнародного права багато в чому залежить від ступеня його трансформації у внутрішньодержавне законодавство.

Слід виховати у студентів повагу до міжнародного права і виробити у них бажання неухильно дотримуватися його принципів і норм.

Міжнародне право є універсальним і тому воно здатне забезпечити керований характер міжнародного співробітництва держав.

Викладачі повинні прагнути широкого визнання студентами вагомої значущості міжнародного права.

Майбутні юристи повинні оволодіти методами правозастосовчої практики не тільки у внутрішньодержавній, але і в міжнародній сфері. Студенти мають розуміти і уявляти механізм взаємодії двох правових систем: міжнародного права та національного права. Для викладача важливо під час лекційних занять повно й об'єктивно відобразити реальну картину сучасного стану такої взаємодії двох названих систем у правових системах держав.

Під час проведення аудиторних занять умовою глибокого засвоєння студентами матеріалу є системність викладу питань. Усі проблеми міжнародного права слід розглядати з урахуванням стану чинних міжнародно-правових актів, що регулюють найбільш важливі питання міжнародного співробітництва між державами, а також оцінки ролі ООН та інших міжнародних організацій у вирішенні найбільш важливих міжнародних проблем, їх внеску

на підтримку стабільності світового правопорядку. В лекціях слід висвітлити міжнародно-правову позицію своєї держави з найбільш важливих міжнародних проблем, показати, як зазначена позиція узгоджується з позицією провідних світових держав, визначити, з яких питань вона має іншу позицію і як держава відстоює її в межах міжнародних органів і міжнародних організацій.

Студентам слід показати на прикладах, як теоретичні положення міжнародного права втілюються на практиці, виокремити особливості застосування тією чи іншою державою найбільш важливих міжнародно-правових норм.

Із використанням презентаційних матеріалів студентам слід представити найбільш значущі досягнення теорії міжнародного права. Доцільно проілюструвати це на прикладі реалізації норм міжнародного процесуального права. Дійсно, юридично закріплена процесуальна форма відіграє все більш важливу роль в успішному функціонуванні міжнародного права, саме вона є однією з найбільш ефективних юридичних гарантій забезпечення прав суб'єктів міжнародного права.

Чіткий виклад окреслених питань допоможе сформулювати у студентів власну думку щодо розглянутих проблем. Презентація студентам різних точок зору авторитетних вітчизняних і зарубіжних вчених із дискусійних питань дозволить сконцентруватися на визначенні власної позиції з аналізованого питання. Студент повинен отримати цілісне уявлення про досягнення науки міжнародного права і про перспективи її розвитку в сучасний період і в майбутньому.

Доцільно під час занять дати студентам оцінку розглянутих міжнародними судами спорів, прокоментувати аргументи на користь винесених рішень і запропонувати їм подати власний варіант врегулювання конкретного спору. Слід пояснити студентам, у яких саме міжнародних судах можна більш успішно вирішити спори з таких питань. Аналіз судової практики допоможе студентам набути навичок участі в судових процесах.

Міжнародне право має як загальнотеоретичне, наукове, практичне, так і прикладне значення, тому викладання цього складного курсу має бути побудоване на активних та інтерактивних формах навчання: читанні проблемно-дискусійних лекцій із використанням презентаційних матеріалів, проведенні ситуаційних семінарів з елементами «мозкового штурму», проведенні вікторин, організації ділових і рольових ігор. Це дозволить студентам застосовувати норми міжнародного права на практиці. Заняття повинні організовуватися таким чином, щоб студенти засвоїли порядок дії норм міжнародного права у просторі і в часі, а також особливості реалізації міжнародних договорів і рішень міжнародних організацій.

Під час проведення семінарських занять викладач має прагнути до максимально широкого впровадження інноваційних методів навчання і намагатися виробити у студентів навички кваліфікованого аналізу навчальної літератури, вміння формулювати власні висновки та пропозиції.

На семінарських заняттях під керівництвом викладача студентам корисно буде провести моніторинг новітніх міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій та чинного національного законодавства, яке регулює різні форми співробітництва з іноземними державами. За підсумками проведення семінару викладачеві слід оцінити роботу кожного студента, звернути увагу на помилки, яких припустилися студенти, зазначити різні наукові підходи, сформулювати обґрунтовану позицію, якщо проблема не була вирішена.

Для набуття студентом практичних навичок рекомендується замість одного з семінарів провести модельний процес: наприклад, засідання Міжнародного Суду ООН. Попередньо серед студентів слід розподілити ролі і дати завдання щодо конкретного юридичного казусу. Викладач виконує роль ведучого і того, хто спрямовує заняття в потрібне русло, а наприкінці роботи підбиває підсумки й оцінює рівень підготовки студентів, які брали участь у грі. Під час проведення рольових ігор між учнями розподіляються ролі, наприклад, членів Ради Безпеки ООН, які виступають від імені конкретних держав при обговоренні цим органом

якогось дуже важливого питання. Або ж кільком студентам можна запропонувати зіграти роль офіційних учасників міжнародної конференції, скликаної для ухвалення нової міжнародної конвенції, чи розробити статут нової міжнародної організації інтеграційного типу.

Особливо корисною для набуття практичних навичок формою навчання студентів є проведення ділових та рольових ігор із міжнародного процесуального права.

Саме організація таких ігор підштовхує студентів до більш серйозної підготовки до виконання завдань і до розвитку творчого потенціалу щодо виконання функцій представників майбутньої професії. Під час ділової гри студенти виконують роль представників суб'єктів міжнародного права, реалізуючи правосуб'єктність у тій чи іншій сфері міжнародних відносин. Особливо корисним є використання рольових і ділових ігор під час вивчення таких тем: право зовнішніх відносин, міжнародне процесуальне право, міжнародне право прав людини і міжнародне гуманітарне право. Значний позитивний результат дає використання методів моделювання міжнародно-правових ситуацій, що імітують рішення проблем у головних органах і спеціалізованих установах ООН (зокрема, у Раді Безпеки ООН), в органах інтеграційних об'єднань і т. ін. Найбільшого позитивного результату викладач може досягнути завдяки комплексному використанню інноваційних і традиційних методів викладання, враховуючи спеціалізацію студентів, їх індивідуальні особливості, професійні уподобання.

При застосуванні будь-яких моделей навчального процесу викладачам слід використовувати усі форми та методи дослідження матеріалу за допомогою різноманітних інформаційно-технічних засобів.

Список використаної літератури

1. Волова Л. И. О методике преподавания международного права в современный период. *Український часопис міжнародного права* (Спецвипуск: Проблеми викладання міжнародного права). 2013. С. 34-36. URL: http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

2. Динис Г. Г. Концептуальні підходи до викладання міжнародного права у вищих навчальних закладах України. *Український часопис міжнародного права* (Спецвипуск: Проблеми викладання міжнародного права). 2013. С. 29-33. URL: http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

3. Задорожний А. В. Проблемы преподавания международного права. *Український часопис міжнародного права* (Спецвипуск: Проблеми викладання міжнародного права). 2013. С. 8-16. URL: http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

4. Серегин В. А., Сырод Т. Л. Целостность, системность и сбалансированность в преподавании международного права. *Український часопис міжнародного права* (Спецвипуск: Проблеми викладання міжнародного права). 2013. С. 70-75. URL: http://jusintergentes.com.ua/archives/acc/Spetsvypusk_%20p1.pdf

G. Tykhomyrova

METHODS OF TEACHING OF INTERNATIONAL LAW IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

The theses disclose some new approaches to teaching of international law in the higher educational establishments in the period of globalization and strengthening economic integration between states. It contains the idea of necessity to teach international law taking into account the need to combine the theory and the practice of international law. The article also proposes the ways of developing professional skills, expediency of conducting business and role plays.

Keywords: globalization, methods of teaching, international law.

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО СТАНДАРТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У тезах висвітлено окремі проблеми щодо розвитку вищої освіти в Україні. Проаналізовано сучасний досвід держав, які є успішними в освітянській сфері, з позиції можливого запозичення такого досвіду. Висвітлено причини незадовільного впровадження Болонської системи освіти у вітчизняних вишах. Акцентовано увагу на недостатній ролі держави в розвитку вищої освіти в Україні.

Ключові слова: стандарти національної юридичної освіти, вища юридична освіта, Болонська система освіти.

Серед нагальних проблем, які освітяни мають вирішувати вже зараз, експерти називають неузгодженість стандартів національної юридичної освіти із європейськими; відсутність системних змін у підготовці науковців тощо. Потрібні інноваційні програми, зміни у системі контролю якості освіти, нові спеціальні програми розвитку академічного середовища, системи підготовки і навчання кадрів, наголошують фахівці [2].

Аби врешті задовольнити освітянський запит, Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством юстиції та за участі керівників профільних вишів і народних депутатів була створена робоча група, яка розпочала роботу над «Концепцією вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії» (далі – Концепція) [1].

Першим напрямом Концепції розвитку освіти є приведення структури освіти у відповідність до потреб сучасної економіки та інтеграції України в європейський економічний та культурний простір.

Тетяна Коломоєць, оцінюючи цю Концепцію, говорить: «В сучасних умовах максимальної згуртованості зусиль вітчизняної правничої спільноти, зорієнтованих на пошук оптимальної моделі вищої юридичної освіти в Україні та її нормативного підґрунтя, слід зазначити, що потреба реформування вітчизняної юридичної освіти, максимального наближення її до реальних потреб сьогодення і європейських аналогів дійсно назріла».

Серед напрямків, які на її думку варто підтримати: пріоритетність академічної мобільності, посилення обґрунтованості вимагають і положення стосовно можливих форм навчання (особливо у частині комбінованої форми) із акцентом на вирішення реальних потреб сучасного вітчизняного ринку правничої праці [1].

На сучасному етапі розвитку суспільства перехід до ринкових відносин, динамічне переформатування парадигми людського розвитку змінюють структуру юридичної професії, замінюючи імператив потреб у юристах-правоохоронцях та юристах-управлінцях на юристів-радників та юристів-новаторів, юристів-реформаторів [3, с. 104]. До цього сучасна система вищої юридичної освіти поки що не зовсім готова. Диверсифікація економічної та поява нових видів юридичної діяльності, збільшення законодавчої бази та ін. ставлять під сумнів доцільність підготовки юриста широкого профілю, який дуже часто не здатен досконало опанувати особливості кожної галузі права. Це спонукає до звуження сфери юридичної спеціалізації [3, с. 104-106].

Невипадково вчені піднімають питання про інституційне відособлення декількох груп суб'єктів усередині адвокатської професії з наділенням їх різним обсягом можливостей надання правової допомоги певних видів [5, с. 65].

Так, у державах англосаксонської правової сім'ї поширеною є спеціалізація з надання правових послуг уряду, державним і комунальним органам [5, с. 67].

На наш погляд, перед тим, як використовувати досвід західних країн в Україні, варто зрозуміти, яким чином освіта в них пов'язана з потребами суспільства. А також врахувати потреби українського суспільства.

Так, у одній з найкращих країн світу щодо освіти – Швейцарії – загальної освітньої програми не існує. Країна поділена на 26 кантонів (областей) і кожен з них, спільно з

федеральним урядом, розробляє власну модель цієї системи, орієнтуючись на потреби регіону. Такий підхід варто застосувати і в Україні, де економічний розвиток регіонів дуже різний.

Самостійність регіонів стосовно системи освіти тісно пов'язана із самостійністю закладів освіти. Тут варто звернутися до досвіду США, чия система освіти так само є однією з найкращих у світі. Система вищої освіти США, на відміну від української, повністю децентралізована. Організації, аналогічної Міністерству освіти, яка розробляє для вузів єдині освітні програми і стандарти та регламентуючі правила і умови прийому, там нема. Всі ці питання регулюються самими вузами, у тому числі ними встановлюються критерії відбору абітурієнтів, ухвалюються рішення про виділення фінансової допомоги та ін. Як наслідок – дуже високий ступінь автономії вузів [7].

Характерною особливістю американської системи вищої освіти є поступовий перехід від дидактичної системи навчально-виховного процесу, коли викладач традиційно виступає в ролі головного і майже єдиного джерела знань, до індивідуального навчання студента, коли основний упор робиться на здобуття навичок самостійної роботи, самонавчання, причому обов'язково з урахуванням індивідуальних природних здібностей.

Для цього широко використовуються індивідуальні навчальні плани, програми для обдарованих студентів, вивчення предметів за вибором, можливість навчання одночасно на двох факультетах або в двох вузах, можливість швидкої зміни профілю навчання, факультету, вузу, значна пріоритетна державна підтримка обдарованих студентів тощо [там само].

Останні особливості американської освіти нагадують елементи Болонської системи, запровадженої і в Україні. Але тільки зовні.

Як відомо, Болонська система передбачає три типи навчальних предметів: обов'язкові для спеціальності (вивчають усі студенти), варіативні (необхідно вибрати якийсь із цих предметів) і курси на вибір (предмети інших факультетів або спеціальностей, які студент може вивчати). Кількість обов'язкових предметів збільшується тільки під кінець навчання. А ліберальність предметів на вибір додатково досягають тим, що переважно їх не прив'язано до конкретного курсу й студент може вибрати не тільки що вивчати, а й коли. Єдина умова – отримати 240 кредитів за чотири роки. І якщо 120 із них, наприклад, призначає університет, то ще 120 студент заповнює предметами на власний вибір [4].

В Україні найближче до цієї системи підійшов Національний університет «Києво-Могилянська академія». У більшості інших вишів вона не працює взагалі. Причин для цього багато. По-перше, відіграє роль радянська спадщина й консервативність: повністю виписана замість студента освіта гарантує контрольований результат на виході, тоді як право вибору породжує варіації, і людям здається, що знання просто фрагментуються, а навчання не дає нічого конкретного. По-друге, запровадити кілька курсів на вибір просто складніше, адже для цього потрібен хороший менеджмент, а університетам інколи просто не хочеться перевантажуватись. По-третє, виші можуть жалітися на нестачу викладачів і приміщень, що буцімто не дає змоги їм забезпечити гідний вибір курсів [там само].

Водночас відсутність вибору поєднується із чинною системою кредитів. Та оскільки вплинути на розподіл кредитів студенти не мають змоги, виші й не обтяжують їх взаємодією [там само].

Більше того, не є великою таємницею, що значна частина українських студентів змушена поєднувати навчання з роботою. Однак Болонську систему, яка передбачає активність протягом семестру й отримання більшості балів ще до іспиту, важко поєднувати з повноцінною роботою.

Схожі проблеми виникли не лише в Україні. 2008 року масштабні мітинги проти реформи організували іспанські студенти, адже вимогливіша до часу та праці Болонська система заважала їм паралельно працювати [4]. (Потім цей протест був підтриманий студентами багатьох інших країн).

Ще одна об'єктивна перешкода імплементації Болонської системи – пристосованість до

іншого типу шкільної освіти. Без гнучкості в останній та без підготовки випускників шкіл до менеджменту власного навчання у вищі навряд чи в нас вийде впровадити повноцінну реформу.

Прикладом успішної взаємодії школи і закладів вищої освіти може служити фінський досвід. Однією з причин успіху фінської освіти є те, що фінські вузи відкрито проголосили курс на підвищення «соціальної відповідальності» вищої та педагогічної освіти [6, с. 342]. Відповідні заходи сприяли ефективності взаємодії школи і вищої школи щодо технології освіти.

В рамках цієї публікації зазначимо також, що фінські студенти не змушені працювати, як українські, оскільки отримують від держави грошову допомогу – стипендію і доплату за житло. Вони можуть брати в банках пільгові кредити, при цьому протягом трьох років після закінчення навчання відсотки виплачує держава [6, с. 344].

І ще одне зауваження стосовно реалій. Рада з вищої та педагогічної освіти, що функціонує при Міністерстві освіти Фінляндії, провела кілька перевірок університетів з метою виявлення ступеня їх участі у розвитку регіонів. У звіті під назвою «Регіональний розвиток і вища освіта» містилися рекомендації, що стосуються ключових позицій взаємодії університетів та місцевих органів влади, участі університетів у плануванні стратегії регіонального розвитку, діалогу вузів і регіональних громадських організацій. У результаті уряд Фінляндії затвердив за фінськими вузами роль активних учасників регіонального розвитку, закріпивши її спочатку в «Стратегії регіонального розвитку» (2003 р.), а потім в Акті про університети (2004 р.) [6, с. 346].

Усе сказане дає нам можливість стверджувати, що застосування Болонської системи в Україні не враховує існуючих реалій суспільного і економічного життя і має суто формальний характер.

В Україні держава лише акредитує і ліцензує заклади освіти, але відсторонилася від ефективної конкретної допомоги і уникнула відповідальності за результат підготовки.

Список використаної літератури

1. Концепція розвитку освіти України на 2015-2025 роки. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
2. Беляєва К. Граніт науки на сучасний лад або коли очікувати реформування вищої юридичної освіти. *Юридична газета*, 20 грудня 2016 р. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/granit-nauki-na-suchasniy-lad.html>.
3. Вищі навчальні заклади на початок 2014/15 навчального року. *Статистичний бюлетень*. 2015. 169 с. URL: www.ukrstat.gov.ua.
4. Зубченко Я. Болонська система «по-українськи»: мімікрія, лінгвістика та відверта маніпуляція. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/education/bolonska_sistema_poukrainski_mimikriya_lin_ta_vidverta_manipulyatsiya/
5. Іваницький С.О. Спеціалізація як принцип організації адвокатури. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 64-77.
6. Ковтун К. Європейські підходи до реформування педагогічної освіти у Фінляндії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 7. С. 342-348.
7. Погрібний О.О. Порівняльне правознавство. URL: <https://uchebnik-online.net/book/33-porivnyalne-pravoznavstvo-navchalnij-posibnik-oo-pogribnij.html>
8. Система вищої освіти України та Швейцарії: порівняльна характеристика. Реферат: URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19148/>

А. Попов., О. Бундак

SOME STANDARDS NOTES NATIONAL LEGAL EDUCATION IN UKRAINE

The theses highlight some issues related to the development of higher education in Ukraine. The modern experience of the states which are successful in the educational sphere from the point of view of possible borrowing of such experience is analyzed. The reasons of unsatisfactory

implementation of the Bologna system of education in the Ukrainian universities are highlighted. The emphasis is on the insufficient role of the state in the development of higher education in Ukraine.

Keywords: standards of national legal education, higher legal education, Bologna system of education.

УДК 37(100):34(37)

Черних Є. М., Дудар Н. І.

РОЛЬ РИМСЬКОГО ПРАВА У СТАНОВЛЕНІ ЮРИДИЧНОЇ ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У тезах висвітлена роль впливу римського приватного права на процеси становлення та розвитку університетської освіти західного типу.

Ключові слова: університетська освіта, юридична освіта, римське право, Дигести, Кодекс Юстиніана.

Право давніх римлян є системою унікальною, різноаспектною, системою, яка поряд із давньогрецькою філософією, християнством та іншими неперевершеними досягненнями людства складає культурну традицію Західного суспільства.

Неперевершене історичне значення римського права добре відоме із позиції його визначного впливу на розвиток сучасних західноєвропейських правових систем і значно меншою мірою – в аспекті його впливу на становлення і розвиток юридичної та університетської освіти західного типу загалом. На нашу думку, цей вплив був настільки визначним, що дозволяє без перебільшення вважати, що університетська освіта в Західній середньовічній Європі своїм виникненням завдячує вивченню і популяризації Давньоримського права.

Слід наголосити, що вивчення і поширення римської юридичної спадщини в середньовічній Європі зумовлювалося, з одного боку, комплексом об'єктивних чинників розвитку суспільства (соціальних, господарських, політичних, юридичних), з іншого боку – неперевершеністю самого римського права, яке найкращим чином дозволяло вирішувати гострі проблеми.

Дійсно, після бурхливих потрясінь епохи занепаду Римської імперії до X–XI століть, у Західній Європі окреслилися позитивні зміни в багатьох соціальних сферах. У соціальних відносинах, насамперед у галузі господарювання та політичної влади, що оживилися та ускладнилися у цей час, відчувалася гостра потреба в ефективних юридичних регуляторах, які поєднували б в собі єдині і досконалі правові підстави-принципи, а також в знавцях, що могли б їх вміло тлумачити і застосовувати.

Слід зазначити, що середньовічне право Європи до XI сторіччя було досить строкатим і погано інституціалізованим матеріалом різних правових порядків, які, за словами Г. Бермана, були майже повністю розчинені в суспільному звичаї та політичних та релігійних структурах, і тільки почали виокремлюватися з них. Панівні закони і правові інститути, як церковні, так і світські, були переважно місцевими і звичаєвими, частіше німецького або франкського походження, і значною мірою злиті з релігійними переконаннями і практикою, а також із політичним, економічним і соціальним життям взагалі [1, с. 125]. У цих умовах середньовічна Європа потребувала корпорації фахівців-юристів, здатних задовольняти очікування публічної влади і, зрештою, формувати нову чітку правову систему на історичному ґрунті плутаних правопорядків, але покладаючись на універсальні базові засади.

Визначним моментом перетворення середньовічної юриспруденції слід вважати відкриття в XI сторіччі рукопису Дигест – змістовного збірника систематизованих квінтесенцій старовинної правової думки, який був частиною відомого Кодексу Юстиніана, складеного на п'ять століть раніше. Саме тут виявилися ті фундаментальні для всієї правової системи положення, які сприймалися як сама істина або писаний розум (*ratio scripta*). На час відкриття Дигест, фрагментарні залишки системи римського права діяли в Західній Європі

вкрай обмежено: багато її частин були втрачені, інші поняття стерлися або змінили сенс. Знайдений манускрипт швидко здобував визнання в юридичному співтоваристві і став тією основою, на якій відбувалось подальше відродження римського права у формі розвитку правової науки та законодавства, а також у професійній підготовці юристів.

Проте, у зв'язку з цим слід зауважити, що масштабність і актуальність наукових, практичних і освітніх завдань у правовій сфері вимагали відповідного контексту – організаційних та інституційних умов, які втілилися в образі університетів. У ранньому середньовіччі зберігання, вивчення і тлумачення правового тексту здійснювали монастирі, які з огляду на відомі особливості організації внутрішнього життя не могли задовольнити потреби, що зростали, знавців юриспруденції. Цьому завданню відповідала світська, вільна, масова, самоврядна освіта університетського типу. У тому ж столітті на півночі Італії з'явився і перший Болонський університет, створення якого було обумовлене вивченням і навчанням юриспруденції, для чого вельможне панство міста запросило відомого знавця римського права Гварнері (Ірнерій) [1, с. 130]. Своєчасність появи Болонського університету яскраво підтверджується його стрімкою популярністю, що відбивається у досить значній для XII–XIII століть кількості студентів – 10 000 чоловік з'їхалися з усього континенту [2, с. 121]. Болонський університет від заснування відрізнявся деякими особливостями, значна частина яких визначила обличчя сучасної університетської освіти. Одна з основних рис – самоврядність, рушійною силою якої було саме студентство, що мало тут вирішальний голос з усіх питань. Окрім того, освіта тут відрізнялась в цілому світським характером. В університеті панував дух свободи і плюралізму, який полягав у свободі концептуальних позицій викладачів, що значно відрізняло університет від шкіл античності, в межах яких домінувала одна теорія та один вчитель. Нова система юридичної освіти згодом була перенесена на інші університети Західної Європи, проте більшість із них пішла услід за організацією Паризького університету, що передбачає адміністративне управління під єдиним керівництвом ректорату й обмеження студентського самоврядування.

Римське право, яке викладалося в Болонському університеті, зробило свій внесок у розвиток університетської освіти також і з методологічної точки зору. По-перше, навчання студентів-юристів тут зводилося до читання викладачем тексту Дигест та його коментарів, які слухачі мали записувати. До такого заняття застосовувався термін «лекція», який означав «читання» [2, с. 133]. По-друге, тлумачення і викладання римського права було провідником і основою логічних методів аналізу і синтезу, згодом названих схоластикою, що отримали широке наукове визнання.

Таким чином, визначна роль у становленні і розвитку вищої юридичної освіти в Західній Європі належить, поза сумнівом, Римському приватному праву як системі, що універсалізує юридичні знання. До того ж вивчення і популяризація римського права благотворно впливали на виникнення і розвиток освіти університетського типу загалом, що так само створювало необхідний контекст для процвітання римської юридичної спадщини.

Список використаної літератури

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Пер. с англ. – 2-е изд. Москва: Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА-М-Норма, 1998. 624 с.
2. Гарсия Гарридо М.Х. Римское частное право: Казусы, иски, институты / Пер. с исп.; Отв ред. Л. Л. Кафанов. Москва: Статут, 2005. 812 с.

Y. Chernykh, N. Dudar

THE ROLE OF ROMAN LAW IN THE LEGAL AND UNIVERSITY EDUCATION

The theses highlight the role of the influence of Roman private law on the processes of formation and development of university education of the western type.

Keywords: university education, legal education, Roman law, Digesty, Code of Justinian.

РЕФОРМА ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В СВІТЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

У тезах у центрі уваги перебувають два законопроекти, спрямовані на реформування вищої юридичної освіти в Україні, окремі положення яких містять, на думку автора, досить дискусійні аспекти. Аналізуються законодавчі новели про державний кваліфікаційний іспит для випускників юридичних вишів, про знання однієї з офіційних мов Ради Європи, про необхідність науково-педагогічним працівникам правової школи, які мають наукові ступені, публікувати не менше однієї статті на рік у виданнях баз даних Scopus та Web of Science, про обмеження права викладачів на зовнішнє сумісництво.

Ключові слова: реформа, вища юридична освіта, юридична (правнича) освіта, правничі професії

Майже від часу здобуття незалежності Україною постала відчутна проблема реформування вищої освіти взагалі та вищої юридичної освіти зокрема. У цілому освітянські проблеми, які з часом множились, після розпаду радянської системи були обумовлені переходом до нової системи координат.

Нові умови, в яких знаходиться правнича професія, диктують їй нові вимоги до вищої юридичної освіти, які повинні бути гармонізованими із новими для нас європейськими освітніми стандартами. У цих умовах в юридичній спільноті ведуться жваві дискусії з питань, які охоплюють інтереси учасників професійної юридичної підготовки, правничих інституцій і зрештою нашого громадянського суспільства. Одна із таких дискусій була висвітлена на сторінках провідного фахового журналу «Право України» № 10 у 2017 році.

Каталізатором цієї дискусії стало ухвалення двох законопроектів: за номером 7147 та номером 7147¹. Ми зупинимось на першому проекті Закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» від 28.09.2017 р. (далі – законопроект 7147) [1]. Цей проект підготовлений на підставі «Концепції розвитку освіти України на 2015–2025 роки» та «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року», які були розроблені Міністерством освіти України.

Законопроект 7147 містить чимало нових положень, зокрема запроваджує концепцію правничої професії як регульованої та визначає її статус у цьому змістовому наповненні; визначає перелік правничих професій, до яких належить суддя, адвокат, прокурор, нотаріус; закріплює дворівневу структуру вищої юридичної освіти (магістр, доктор філософії) та відмову від бакалаврату; закріплює обов'язковий державний кваліфікаційний іспит після закінчення вищого юридичного навчання як умову доступу до правничої професії; обов'язкове складання державного кваліфікаційного іспиту особами, які здобули вищу юридичну освіту в різні роки до набуття чинності цього закону тощо.

Проте ми погоджуємось із думками, що багато пропозицій цього законопроекту викликають питання і є дискусійними. Зупинимось на окремих із них.

Однією із новел законопроекту № 7147 є проведення державного кваліфікаційного іспиту для випускників юридичних вишів, який підтверджує рівень знань та навичок, необхідних для доступу до правничої професії. Особливість такого іспиту полягає в тому, що він подібно до ЗНО адмініструється особами, незалежними від вишів випускників. В. Комаров ставить резонне питання: чи потрібен такий іспит, якщо законодавство України вже передбачає для заняття відповідною професійною діяльністю судді, адвоката, нотаріуса кваліфікаційні іспити, які проводяться відповідними інституціями. «Вищий навчальний заклад надає освіту певного рівня, а «кваліфікація» присвоюється за його межами тими інституціями, які працевлаштовують випускника» [2, с. 26]. У такому разі виникають сумніви щодо необхідності дублювання кваліфікаційних іспитів, незрозуміло, яка функція кваліфікаційного іспиту, що пропонується.

Щодо мовного питання. Згаданий законопроект передбачає, окрім володіння студентами та викладачами державною мовою, додаткову вимогу володіння однією з

офіційних мов Ради Європи на рівні, що забезпечує можливість як усного, так і письмового її використання, у тому числі у професійній сфері (ст. 5, п. 4 ст. 7 законопроекту). Виникає питання щодо володіння однією з офіційних мов Ради Європи на зазначеному рівні, якщо брати до уваги, що більшість викладачів юридичних вишів мають недостатнє знання іноземних мов, що є наслідком недоліків колишньої вітчизняної освіти, й за умов, що склалися, навряд чи мають можливість опанувати іноземну мову на бажаному рівні.

Викликає питання норма, яка передбачає вимогу до науково-педагогічних працівників правничої школи, що мають наукові ступені та вчені звання, брати участь у міжнародних стажуваннях і конференціях та публікувати не менше однієї статті на рік у виданнях, що внесені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science (п. 5 ст. 7). Тут виникає питання фінансового характеру: чи достатньою є заробітна платня викладача вишу для сплати за міжнародні стажування та участь у міжнародних конференціях із виїздом за кордон, за умови, що оплата подібних заходів вищими закладами, як правило, не здійснюється. Подібне питання постає і щодо публікацій у зазначених виданнях, вартість яких є досить високою порівняно із заробітною платнею вітчизняних науковців та викладачів.

На наш погляд, досить спірною є норма, яка обмежує право викладачів на зовнішнє сумісництво, передбачає, що науково-педагогічні працівники не можуть суміщати викладацьку діяльність із викладанням в більш ніж одній правничій школі (п. 1. ст. 7). Тут, уважаємо, потрібні досить вагомі причини для обґрунтування запропонованого обмеження свободи праці, зважаючи на правовий статус викладачів, які не є держслужбовцями.

Прикінцеві положення законопроекту 7147 (Розділ 7) передбачають, що особи, які на момент набуття чинності цього Закону мають правничу професію (судді, адвоката, прокурора, нотаріуса), вважаються такими, що мають вищу (правничу) юридичну освіту. Інші особи, які на момент набуття чинності цього Закону займаються професійною діяльністю у сфері права, вважаються такими, що мають вищу (правничу) юридичну освіту тільки упродовж п'яти років із дня набуття чинності цього Закону. Після чого передбачається підтвердження їхньої професійної компетентності.

На нашу думку, можна сказати, що ця норма «дискваліфікує» науково-педагогічних працівників та інших осіб, які здійснюють професійну діяльність у сфері права щодо тих осіб, що за законом вважаються представниками правничої професії, компетентність яких законодавець не ставить під сумнів. Ця норма викликає питання щодо її обґрунтованості.

На нашу думку, проект Закону № 7147¹ містить менше спірних положень і в цьому сенсі є більш виваженим.

Список використаної літератури

1. Проект Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» від 28.09.2017 № 7147. *Право України*. № 10. 2017. С. 133-151.
2. Комаров В. Вища юридична освіта України: нові виміри. *Право України*. № 10. 2017. С. 20-37.

R. Tolpezhnikov, Y. Chernykh

REFORM OF HIGHER LEGAL EDUCATION IN UKRAINE IN THE LIGHT OF LEGISLATIVE INITIATIVES

The theses study two bills aimed at reforming the higher legal education in Ukraine. The author believes that some of their provisions are very controversial. The paper analyzes the legislative innovations in state qualification examination for the law schools graduates, in proficiency in one of the official languages of the Council of Europe, in the obligatory publishing of at least one article a year in databases of Scopus and Web of Science for academic staff of the legal school with an academic degree and limited rights of the teacher for external secondary employment.

Keywords: reform, higher legal education, legal education, legal professions.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД США ТА НІМЕЧЧИНИ

У тезах проведено паралель наукової діяльності Німеччини та Сполучених Штатів Америки. Розглянуто головні напрями оцінювання наукової діяльності цих країн. Вивчено особливості діяльності органів державного регулювання в цих країнах та методи регулювання, які вони використовують. Встановлено структуру наукових установ, методи та джерела їх фінансування, а також напрями використання отриманих коштів.

Ключові слова: наукова діяльність, закон, науковці, держава, інноваційна діяльність, науковий досвід, політика, розвиток.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження (Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність») [1].

Розвиток наукової діяльності в Україні має ґрунтуватися на національних нормах і правових засадах. Організація наукової діяльності в Україні неможлива без досвіду розвинутих країн у сфері науки. На сьогодні не достатньо розвиненим є використання міжнародного досвіду розвитку наукової діяльності, можливості його застосування на прикладі досвіду США та Німеччини.

Цікавою є система освіти і науки США. Керівництво вищою освітою країни децентралізоване. Відповідно до 10-ї поправки Конституції вся система освіти підпорядкована органам управління окремих штатів. [2]. Науковці зазначають, що університетська система США включає в себе багатопрофільні університети. Професори і викладачі університетів окрім володіння педагогічною майстерністю повинні займатися науковою діяльністю.

Інноваційна діяльність України та діяльність підприємств майже не перетинаються, це, на жаль, унеможливило вирішення на рівні науки низки практичних проблем, що виникають у роботі певних підприємств. Це значить, що в Україні окремо існує практична, а окрема наукова діяльність.

Широкого значення для України набуває Науковий досвід США щодо розвитку інноваційних систем держави. Державна інноваційна політика країни повинна містити в собі наукову, технічну і виробничу політику.

США активно підходить до проблеми оцінювання роботи вищих навчальних закладів. Тому у країні поширена практика залучення роботодавців до оцінювання якості освіти. Американські коледжі та університети співпрацюють з компаніями-роботодавцями. Серед професійних асоціацій найбільш впливовою є Асоціація американських коледжів та університетів.

Організація наукової діяльності США пов'язана з організацією діяльності різноманітних корпорацій, що беруть участь у науково-дослідницькій роботі, використання отриманих досліджень у своїй практичній діяльності.

У Німеччині велику увагу приділяють усебічному сприянню, поглибленню практичної співпраці між наукою та реальним сектором економіки, розширенню мереж кооперації та об'єднань потенціалу науково-дослідних установ.

Велике значення для розвитку науки мають місцеві органи влади. У США, розвиткові науки на місцях сприяють окремі штати. Зазначено, що усі штати мають свої стратегічні плани щодо розвитку науки і технології.

За підтримку фундаментальних досліджень у країні відповідає ряд державних установ: Державний департамент охорони здоров'я, Державний департамент енергетики, Державний департамент оборони, Державний департамент сільського господарства, NASA – Національне аерокосмічне агентство, Національний науковий фонд.

Особливістю організації наукової діяльності США є федеральне законодавство, яке періодично, відповідно до потреб приймає програми в галузі науково-технічного розвитку,

які мають силу закону. Ці програми встановлюють державно-правове регулювання і призначені для розв'язання стратегічних і тактичних завдань державної політики в галузі науки.

Основною відмінністю організації наукової діяльності США є система надання вищої освіти шляхом проведення лівової частки фундаментальних досліджень у лабораторіях та науково-дослідних центрах закладів вищої освіти. Американська система освіти повністю інтегрована у практичні проблеми корпоративного сектору та заздалегідь готує кадри, здатні ці проблеми вирішувати. Саме такий підхід до організації діяльності робило й робить американську науку у закладах вищої освіти найпотужнішою та найефективнішою у світі, сила якої полягає в ефективній взаємодії з корпоративним сектором.

Не менш важливим елементом регулювання наукової діяльності є система оцінювання ефективності реалізації державної політики в галузі науки. Оцінювання заходів наукової політики реалізується для визначення рівня досягнення поставленої мети, а також забезпечення жорсткого контролю над бюджетними видатками.

Лідером серед країн, що займаються активною науковою діяльністю, є Німеччина. Вона вирізняється значною кількістю вищих навчальних закладів та науково-дослідницьких установ. У цій країні наукові дослідження здійснюються в університетах, науково-дослідних організаціях та в дослідницьких відділеннях великих корпорацій. Наукові дослідження в університетах фінансуються з федерального бюджету і завдяки внескам сторонніх організацій. Приватні дослідження також отримують державну підтримку. Крім цього, проектний супровід передбачає цілеспрямоване фінансування специфічних науково-дослідних розробок у конкретних дослідницьких сферах і здійснюється у межах відповідних програм.

У Німеччині велику увагу приділяють усебічному сприянню, поглибленню практичної співпраці між наукою та реальним сектором економіки, розширенню мереж кооперації та об'єднань потенціалу науково-дослідних установ.

Зважаючи на досвід Німеччини, потрібно здійснити реформування системи освіти України. Варто внести зміни до законодавчих актів України і визначити розвиток науки та наукової діяльності, що має не тільки загальнодержавний характер а й регіональний. Зазначимо, що розвиток наукової діяльності у Німеччині не закінчується на рівні доктора. Наступним кроком в науковій кар'єрі доктора наук є підготовка габілітації та її захист перед спеціальною експертною комісією. Це дає змогу докторові обійняти посаду завідувача кафедри. Законодавством Німеччини встановлено досить розгалужену систему наукових ступенів, які можна отримати після закінчення вищої школи. Така система є важливою, адже стимулює особу до отримання відповідного рівня наукового досвіду, отримання нових знань, поглиблення пошуків проблем з обраної проблематики та розроблення шляхів їх вирішення.

Головною науковою установою в Німеччині є Німецька Академія наук. У загальному плані німецькі академії наук – це товариства вчених і позауніверситетські дослідницькі установи одночасно. Їх метод роботи, який базується на постійності, незалежності та високих наукових стандартах, дозволяє їм здійснювати науково-дослідницькі проекти, реалізація яких потребує тривалого часу та унікальних ресурсів. Академії створюють довідковий апарат у певній галузі чи теоретичний фундамент для використання їхнього доробку іншими вченими та громадськістю. У роботі ними використовуються маловідомі фонди, специфічне обладнання чи рідкісні матеріали і для власних досліджень, і у наукових обговореннях чи особливих для певної галузі науки постановок проблем [3].

За останні роки, внаслідок проведених реформ, Німеччина досягла значного розвитку системи наукових досліджень, зокрема: збільшилися науково-дослідні можливості інститутів; збільшився загальний обсяг державного фінансування наукових досліджень; запроваджено ефективне розпорядження наявними фондами; покращилось кадрове забезпечення наукових установ.

Провівши паралель міжнародного досвіду в науковій сфері США та Німеччини можна зробити висновки, що наукову діяльність здійснюють державні науково-дослідні установи,

заклади вищої освіти, а також наукові підрозділи підприємств приватних форм власності, зокрема великих фірм та корпорацій. Уряди науково розвинутих країн світу здійснюють на державному рівні регулювання наукової діяльності, використовуючи для цього суто фінансові механізми. Державне регулювання наукової діяльності реалізується шляхом прямої і непрямой фінансової підтримки. З метою фінансування наукової діяльності залучаються кошти приватних фірм, некомерційних організацій та фондів. Частка цього фінансування з року в рік невпинно зростає. Методи роботи установ, що здійснюють наукову діяльність, базуються на постійності, незалежності, самостійності, автономності, відкритості та високих наукових стандартах. Світові тенденції реформування наукової діяльності спрямовані на значне розширення прав наукових установ у розподілі бюджетного фінансування, полегшення адміністративно-бюрократичних процедур, збільшення самостійності наукових працівників, зменшення частки адміністративних витрат. Важливим елементом регулювання наукової діяльності є система оцінювання ефективності реалізації державної політики в галузі науки, яке здійснюється для визначення рівня виконаних робіт та забезпечення контролю над витраченими коштами.

Отже, на основі узагальнення досвіду роботи освітніх на наукових установ у США та Німеччині можна зробити висновок, що ці країни надають велике значення освітній та науковій діяльності. Позитивним досвідом для нашої держави є зосередження уваги на розвитку інноваційної діяльності держави, а саме залучення наукових кадрів до проблем підприємств та спільне розроблення шляхів для удосконалення норм національного законодавства з питань науки та освіти.

Список використаної літератури

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_naukovu_i_naukovo-tehnichnu_diyal_nist.htm
2. Конституція США від 17.09.1987 р. URL: <http://studentforever2007.narod.ru/constusa>
3. Яремчук Н. Знайомимося з системою освіти в Німеччині. *Обдарована дитина*. 2007. № 3. С. 38-44.

S. Verba

SCIENTIFIC ACTIVITY IN UKRAINE: INTERNATIONAL EXPERIENCE OF USA AND GERMANY

The work is parallel to the scientific work of Germany and the United States of America. The main directions of evaluation of scientific activity of these countries are considered. The peculiarities of the activity of state regulation bodies in these countries and the methods of regulation that they use are outlined. The structure of scientific institutions, methods and sources of their financing, as well as directions of use of the received funds are established.

Keywords: scientific activity, law, academics, state, innovation activity, scientific experience, politics, development.

УДК 378.014.25

Зайковський О. С.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

У тезах порушено питання модернізації системи української вищої освіти в умовах посилення глобалізаційних процесів, коротко схарактеризовано чотири типи стратегії інтернаціоналізації вищої освіти: стратегія узгодженого підходу (Mutual understanding approach), стратегія кваліфікаційно-міграційного підходу (Skilled migration approach), стратегія отримання доходу (Revenue-generating approach), стратегія формування потенціалу (capacity building approach).

Ключові слова: вища освіта, модернізація системи вищої освіти, стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, роль університетів у посиленні глобалізаційних процесів у науково-освітній сфері.

Система освіти є одним з найважливіших чинників, які формуватимуть нову якість суспільного життя. Саме в освітянській сфері забезпечується інтеграційна взаємодія «освіта – наука – виробництво». Формування глобального простору освіти сьогодні ставить перед національною вищою освітою, складні проблемні питання щодо її місця та ролі в суспільстві [2, с. 5]. Найважливішим залишається питання – які функції має виконувати оновлена та модернізована сучасна українська система вищої освіти, які наукоємні функції має реалізовувати для якісної підготовки майбутнього фахівця, залучення його до господарської системи.

В умовах посилення глобалізації відбувається формування глобального простору та відповідних глобальних механізмів, що регламентують різні сфери. Під впливом технологічних та інформаційно-комунікаційних факторів відбувається розвиток мережових форм економічної діяльності (глобальний інформаційний простір). Формування глобального ринку праці, глобального науково-освітнього простору стало логічним продовженням трансформаційних змін, які відбуваються у соціально-економічній сфері, у тому числі під впливом нових механізмів міжнародних партнерських відносин, які виникають у світовому господарстві. Саме тому, серед основних детермінант посилення глобалізаційних процесів у науково-освітній сфері виділяють: технологічні; соціально-економічні; інституційні [6, с. 35]. Це вимагає відповідних досліджень процесів, які відбуваються у глобальному науково-освітньому просторі, місця та ролі університетів у глобальних просторових зрушеннях, оцінки відповідних стратегій інтернаціоналізації вищої школи.

У процесі реалізації своїх функцій, реалізуючи стратегії інтернаціоналізації, університети впроваджують міжнародну складову в освітню діяльність, науково-дослідну, виховну тощо. Сучасні міжнародні практики опрацювали чотири типи стратегій інтернаціоналізації вищої освіти [2, с. 4-5; 4, с. 37-38].

Основним принципом реалізації *стратегії узгодженого підходу* (Mutual understanding approach) виступає міжнародна співпраця, а не конкуренція, що передбачає впровадження програм міжнародного обміну студентів та викладацького складу, інших форм міжнародного партнерства між університетами, що розвивають освітню, наукову, культурну співпрацю між країнами.

Стратегія кваліфікаційно-міграційного підходу (Skilled migration approach) передбачає застосування лібералізаційного механізму міграційної політики (що передбачає спрощення візового режиму та інші заходи), яка спрямована на розвиток наукового та інтелектуального потенціалу суспільства шляхом залучення іноземних здобувачів вищої освіти, іноземних викладачів та наукового персоналу.

Стратегія отримання доходу (Revenue-generating approach) реалізується шляхом розширення експорту освітніх послуг, надання яких для іноземців забезпечується за значно вищою ціною, ніж для вітчизняних здобувачів вищої освіти. Застосування такої стратегії вимагає від університетів мати високу репутацію та рівень конкурентоспроможності серед міжнародної університетської спільноти.

Задля розширення можливостей людського капіталу та підвищення виробничого потенціалу країни використовується *стратегія формування потенціалу* (capacity building approach), яка передбачає стимулювання та заохочення здобуття вищої освіти за кордоном задля розширення можливостей людського капіталу та підвищення виробничого потенціалу країни шляхом розвитку міжнародної співпраці національних університетів із закордонними установами, застосування відповідних стипендіальних програм тощо.

Сучасні процеси інтернаціоналізації вищої освіти цілком відповідають викликам глобалізаційних процесів, саме тому важливим є те, що співпраця між університетами, національними освітніми системами в цілому, має відбуватись на засадах загальної системи гуманістичних цінностей, цілей і принципів світового співтовариства [7].

Забезпечуючи впровадження міжнародної складової в усі напрямки своєї діяльності, реалізуючи зміни в усіх сферах своєї діяльності, університети, завдяки процесам інтернаціоналізації, забезпечують «якісні стрибки, а не поступові, повільні зміни» [3], що, у

свою чергу, надає університетам міжнародної перспективи. Інтернаціоналізація стала не тільки невід'ємною частиною безперервного процесу змін у вищій освіті, фактично процеси інтернаціоналізації вищої освіти стали важливою детермінантою розвитку та реформування вищої школи. Інтернаціоналізація освіти надає переваги як безпосередньо університетам, так і національним економікам в цілому.

Список використаної літератури

1. Hudzik J. K. Integrating Institutional Policies and Leadership for 21st Century Internationalization. *International Higher Education*. 2015. № 83: Special Issue. P. 5-7.
2. Internationalisation and Trade in Higher Education: Opportunities and Challenges. OECD: Centre for Educational Research and Innovation, 2004. 320 p.
3. Teichler U. The Changing Debate on Internationalisation of Higher Education. *Higher Education*. 2004. Vol. 48. № 1. P. 5-26.
4. Булатова О. В. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. *Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи: матер. II міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18-19 квітня 2018 р.* Маріуполь: МДУ, 2018. 646 с.
5. Інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності сучасного університету: кол. моногр. / за наук. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2017. 432 с.
6. Помінова І. Інституційна трансформація вищої освіти як траєкторія ефективної інтеграції в сучасну світову економіку. *Бізнес-інформ*. 2015. № 1. С. 34–39.
7. Сбруєва А. А. Інтернаціоналізація вищої освіти: сутність поняття та системні зміни парадигми. *Педагогічні науки*. Суми: Сум ДПУ, 2001. С. 157–167.

O. Zaikovski

INTERNALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN GLOBAL SPACE CONDITIONS

In this thesis we concern a matter of modernization of higher education system in Ukraine in the context of strengthening globalization processes, also we briefly describes four types of strategies for the internationalization of higher education such as: Mutual understanding Skilled migration approach, Revenue-generating approach, capacity building strategy.

Keywords: higher education, modernization of higher education system, strategy of higher education system, the role of universities in strengthening globalization processes in scientific and education sphere.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

- Абламський С. Є.**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства (Харківський національний університет внутрішніх справ)
- Аброськін В. В.**, кандидат юридичних наук, перший заступник Голови Національної поліції України – начальник кримінальної поліції, генерал поліції другого рангу
- Авдан Д. Р.**, ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)
- Агагаджисв А. Т.**, ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)
- Андріїв В. М.**, доктор юридичних наук, професор кафедри трудового права та соціального забезпечення (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка)
- Анушкевич О. Д.**, ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)
- Бабенко А. М.**, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології (Одеський державний університет внутрішніх справ)
- Бабін Б. В.**, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий консультант відділу європейського права та міжнародної інтеграції (Інститут законодавства Верховної Ради України)
- Бадасен Є. О.**, ОС «Бакалавр» (Маріупольський державний університет)
- Баймуратов М. М.**, заступник начальника Головного управління Державної фіскальної служби в Одеській області
- Баймуратов М. О.**, доктор юридичних наук, професор, головний науковий консультант (Інститут законодавства Верховної Ради України)
- Бакумов О. С.**, кандидат юридичних наук, доцент, проректор (Харківський національний університет внутрішніх справ)
- Балабаниць А. І.**, ОС «Бакалавр», спеціальність «Політологія та міжнародні відносини» (Павійський університет, Італійська Республіка)
- Балабанов К. В.**, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, доктор політичних наук, професор, ректор Маріупольського державного університету, Почесний Генеральний консул Республіки Кіпр у Маріуполі
- Балджи К. В.**, ОС «Бакалавр», спеціальність «Правознавство» (Маріупольський державний університет)
- Барегамян С. Х.**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)
- Батанов О. В.**, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування (Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України)
- Безкоровайний М. В.**, ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)
- Безпалова О. І.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції (Харківський національний університет внутрішніх справ)
- Беседа С. М.**, заступник начальника Головного управління Національної поліції в Донецькій області, начальник слідчого управління
- Бичін С. О.**, начальник кримінальної поліції, начальник Центрального відділу поліції (Головне управління Національної поліції в Донецькій області)
- Білоцький С. Д.**, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Бобкова А. Л.**, ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Бобровник С. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та держави (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Бойчук Д. С., кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Борисов Є. Є., аспірант (Міжнародний гуманітарний університет)

Борисов Є. М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри військової підготовки (Одеський державний екологічний університет)

Боярський О. О., кандидат юридичних наук, докторант Інституту законодавства Верховної Ради України, суддя (Білгород-Дністровський міський суд Одеської області)

Буга В. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри юридичних дисциплін (Донецький юридичний інститут МВС України)

Буга Г. С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри юридичних дисциплін (Донецький юридичний інститут МВС України)

Бугайчук К. Л., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Бузлома Р. Р., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Булатова О. В., доктор економічних наук, професор, перший проректор (Маріупольський державний університет)

Булда А. Д., ОС «Бакалавр», спеціальність «Правознавство» (Маріупольський державний університет)

Бундак О. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри права (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

Буроменська Н. Л., аспірант (Університет економіки та права «КРОК»)

Буряк В. Г., ОС «Бакалавр» (Маріупольський державний університет)

Васильченко А. Є., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Верба С. Ю., аспірант (Тернопільський національний економічний університет)

Вишковська В. І., кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

Вітвіцький С. С., доктор юридичних наук, доцент, начальник управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування (Головне управління Національної поліції України в Донецькій області)

Волік В. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Волошин Ю. О., доктор юридичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин (Національний авіаційний університет)

Волошина Я. Л., аспірант (Національна академія внутрішніх справ)

Воробель У. Б., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Університет імені Адама Міцкевича, Республіка Польща)

Гадималиєв А., кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових дисциплін (Академія державного управління при Президенті Азербайджанської Республіки)

Гічкін А. В., приватний нотаріус (м. Маріуполь)

Гладкова Є. О., кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Глобенко Г. І., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Годованик Є. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Голіков В. А., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Голікова А. Д., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Головко О. М., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правових дисциплін (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

Городовенко А. В., аспірант (Маріупольський державний університет)

Григор'єва В. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри спеціально-правових дисциплін (Донецький державний університет управління)

Гріненко О. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу європейського права та міжнародної інтеграції (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Гусарєв С. Д., доктор юридичних наук, професор, перший проректор (Національна академія внутрішніх справ)

Гусаров К. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Дамірчиєв М. І., доктор юридичних наук, доцент кафедри фінансового права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Джафарова О. В., доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративної діяльності поліції (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Дмитрієв А. І., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Дресвяннікова В. Д., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу докторантури та ад'юнктури (Національна академія внутрішніх справ)

Дудар Н. І., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Єлісеєв С. О., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Жамбровський В. Р., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Жолболдин Т. К., консультант Представництва ООН (Республіка Казахстан)

Зайковський О. С., аспірант (Маріупольський державний університет), директор (Миколаївський політехнічний коледж)

Згара А. С., ОС «Магістр», спеціальність «Публічне управління та адміністрування» (Маріупольський державний університет)

Казанчук І. Д., кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Калараш А. А., здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України, суддя (Апеляційний суд Одеської області)

Калмикова К. О., ОС «Бакалавр» (Маріупольський державний університет)

Калюжний Р. А., доктор юридичних наук, професор, заступник декана юридичного факультету (Національний авіаційний університет)

Карнаух Б. П., кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Карп Д. І., аспірант (Міжрегіональна академія управління персоналом)

Карпенко О. І., аспірант (Маріупольський державний університет)

Карпі Ю. В., ОС «Магістр», спеціальність «Публічне управління та адміністрування» (Маріупольський державний університет)

Кислова Л. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту (Маріупольський державний університет)

Кисько А. І., заступник начальника Головного управління Національної поліції України в Донецькій області, начальник кримінальної поліції

Кібець Д. В., кандидат юридичних наук, викладач кафедри міжнародного права (Національний авіаційний університет)

Кіор А. О., ОС «Бакалавр», спеціальність «Правознавство» (Маріупольський державний університет)

Кічата К. Г., ОС «Бакалавр», спеціальність «Правознавство» (Маріупольський державний університет)

Клемпарський М. М., доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права (Донецький юридичний інститут МВС України)

Книш С. В., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри загальнотеоретичних правових дисциплін Рівненського інституту (Київський університет права Національної академії наук України)

Ковальов С. В., магістр з правознавства, адміністратор (Центр надання адміністративних послуг Маріупольської міської ради)

Ковейно Ю. В., старший викладач кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Козлова В. В., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Колле В. С., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Колодій А. М., член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, директор юридичного інституту (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

Колодій О. А., кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії держави та права (Національна академія внутрішніх справ)

Коломієць-Людвіг Є. П., кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

Коломоєць Н. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Колосов Р. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Кольцова М. В., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Донецький державний університет управління)

Комаров В. В., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, проректор (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Комарова Т. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу (Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого)

Компанієць М. М., аспірант (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Копиленко О. Л., академік Національної академії наук України, академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, директор (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Короєд С. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу (Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького)

Короткий Т. Р., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного та європейського права (Національний університет «Одеська юридична академія»)

Косінова Д. С., ОС «Бакалавр» (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Кофман Б. Я., кандидат юридичних наук, головний науковий консультант (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Кравцов С. О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Кравчук О. І., ОС «Бакалавр» (Маріупольський державний університет)

Красінський В. М., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Кузьменко С. Г., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Курдай М. Ю., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Куровська І. А., кандидат юридичних наук, заступник директора-завідувач відділу теорії та практики законотворчої діяльності (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Лаюк Я. І., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Лебедєв М. О., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Литвинов О. М., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Лісова Д. О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу (Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Лісовий О. О., голова суду (Донецький апеляційний суд)

Лобач А. М., аспірант (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука)

Лубінець Д. В., народний депутат України, аспірант (Маріупольський державний університет)

Мазур Т. В., кандидат юридичних наук, заступник міністра (Міністерство культури України)

Макогон Ю. В., доктор економічних наук, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин (Маріупольський державний університет)

Маловацький О. В., член Вищої ради правосуддя, аспірант (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Микитенко Є. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Михайленко А. В., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Михайленко І. Ю., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Мінченко О. В., кандидат юридичних наук, доцент, докторант (Національна академія внутрішніх справ)

Мітько Н. В., фахівець відділу забезпечення діяльності (Донецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України)

Монаснко А. О., доктор юридичних наук, професор (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Москелла Дж., доктор юридичних наук, професор, проректор вікарій Мессінського університету (Італійська Республіка)

Надежденко А. О., кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Надежденко В. С., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Назимко Є. С., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, старший інспектор (Головне управління Національної поліції України в Донецькій області)

Назимко О. В., кандидат юридичних наук, доцент (Донецький юридичний інститут МВС України)

Науменко Д.Є., ОС «Магістр», спеціальність «Публічне управління та адміністрування» (Маріупольський державний університет)

Некрасова О. В., начальник сектору міжнародного поліцейського співробітництва (Головне управління Національної поліції в Донецькій області)

Озірна М. В., ОС «Бакалавр», спеціальність «Правоохоронна діяльність» (Донецький юридичний інститут МВС України)

Орінда Е. Н., керуючий партнер (Юридична компанія ONE & Associates ADVOCATES)

Орлова В. Є., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Оробченко Д. В., ОС «Магістр», спеціальність «Публічне управління та адміністрування» (Маріупольський державний університет)

Пападопулос Ф., доктор юридичних наук, професор юридичного факультету Кіпрського університету, спеціаліст з торгового права і права Європейського Союзу, адвокат, редактор міжнародного юридичного журналу «European Company Law» (Республіка Кіпр)

Папаяні С. В., кандидат юридичних наук, в.о. керівника Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва Секретаріату Конституційного Суду України (Конституційний Суд України)

Перепелиця Н. В., здобувач (Національна академія внутрішніх справ)

Півень О. В., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Польщиків В. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Попов А. А., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

Реуцька М. М., ОС «Бакалавр» (Маріупольський державний університет)

Ріонідзе Х. Т., аспірант (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Савчук С. С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Сакара Н. Ю., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Сальнікова Н. В., кандидат історичних наук, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін (Донецький юридичний інститут МВС України)

Светлічна О. О., ОС «Магістр», спеціальність «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» (Маріупольський державний університет)

Свірський Б. М., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Святокум І. О., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Северінова О. Б., кандидат політичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Семенішин М. О., кандидат юридичних наук, начальник Головного управління Національної поліції в Донецькій області, генерал поліції третього рангу

Сенаторова О. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Сердечний А. Б., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Донецький юридичний інститут МВС України)

Скриннікова А. О., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Скрипник Р. А., заступник начальника управління патрульної поліції в Донецькій області (Департамент патрульної поліції)

Сокурєнко В. В., доктор юридичних наук, професор, начальник Головного управління Національної поліції України в Харківській області, генерал поліції третього рангу

Старостенко А. І., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Тамбуреллі Дж., доктор юридичних наук, професор міжнародного права Інституту міжнародного права Національної Ради з досліджень Італії (Італійська Республіка)

Теремецький В. І., доктор юридичних наук, професор кафедри університетської освіти і права (Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти», Національна академія педагогічних наук України)

Тихомиров Д. О., кандидат юридичних наук, докторант (Національна академія внутрішніх справ)

Тихомиров О. Д., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу організації наукових досліджень та захисту інформації (Національна академія внутрішніх справ)

Тихомирова Г. Є., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Толпежніков Р. О., доктор економічних наук, доцент, декан економіко-правового факультету (Маріупольський державний університет)

Топузов В. І., кандидат юридичних наук, адвокат (Адвокатське об'єднання «Правекс»)

Трофименко А. В., кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики (Маріупольський державний університет)

Турбін Д. О., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Донецький юридичний інституту МВС України)

Українець О. А., кандидат юридичних наук, офіцер групи моніторингу (Донецький обласний військовий комісаріат)

Уреке А. В., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Федоров Е. В. аспірант (Маріупольський державний університет)

Федосова О. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Федяй І. Б., ОС «Бакалавр», спеціальність «Правознавство» (Маріупольський державний університет)

Фесенко В. А., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Філіпенко Т. В., доктор наук з державного управління, професор кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Флогаітіс С., доктор юридичних та історичних наук, професор публічного права Афіньського національного університету імені Каподистрії, директор і голова Ради директорів Європейської організації публічного права (Грецька Республіка)

Фоміна Т. Г., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Фотіаді К., доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Афіньського національного університету імені Каподистрія (Грецька Республіка)

Хараберюш І. Ф., доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Хараджа Н. В., кандидат юридичних наук, доцент, суддя (Жовтневий районний суд м. Маріуполя Донецької області)

Цувіна Т. А., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Чаркіна Д. О., ОС «Магістр», спеціальність «Менеджмент» (Маріупольський державний університет)

Чеберкус Д. В., кандидат економічних наук, генеральний директор директорату науки Міністерства освіти і науки України

Черних Є. М., кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Чернякович Є. А., ад'юнкт (Національна академія внутрішніх справ)

Чича Р. П., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Шабельник Т. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри математичних методів та системного аналізу (Маріупольський державний університет)

Шамара Р. П., ОС «Бакалавр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Шатрава С. О., доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративної діяльності поліції (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Шебаніц Д. М., кандидат історичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Шелухін М. Л., доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного адміністрування (Маріупольський державний університет)

Шелухін О. М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри менеджменту і підприємництва на морському транспорті (Національний університет «Одеська морська академія»)

Широкова-Мурараш О. Г., кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародного права (Національний авіаційний університет)

Шрамко Д. П., ОС «Магістр», спеціальність «Право» (Маріупольський державний університет)

Щегініна Я. В., ОС «Бакалавр», спеціальність «Правознавство» (Маріупольський державний університет)

Юхно О. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Яковлев М. В., заступник начальника відділу (Управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Головного управління Національної поліції в Донецькій області)

Янчук А. О., доктор юридичних наук, професор, державний секретар (Міністерство охорони здоров'я України)

Яригіна Є. П., кандидат юридичних наук, асистент кафедри трудового права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Яросінськи Б., магістр права, стажер адвокатури (Республіка Польща, м. Краків)

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

- Ablamskiy S.**, Ph.D. (Law), Associate Professor of the Criminal Process and Organization of Pre-trial Investigations Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)
- Abroskin V.**, First Deputy of Head of the National Police of Ukraine – Head of the Criminal Police, General of the Police of the Second Rank, Ph.D. (Law)
- Agagadzhyev A.**, Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)
- Andriiv V.**, Sc.D. (Law), Professor of the Labour Law and Social Security Department (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
- Anushkevich O.**, Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)
- Avdan D.**, Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)
- Babenko A.**, Sc.D. (Law), Associate Professor, Professor of the Criminal Law and Criminology Department (Odessa State University of Internal Affairs)
- Babin B.**, Sc.D. (Law), Professor, Leading Scientific Consultant of the European Law and International Integration Department (Institute of the Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)
- Badasen E.**, Bachelor Degree Student (Mariupol State University)
- Baimuratov M.**, Deputy Head of the Directorate General of the State Fiscal Service in Odessa oblast
- Baimuratov M.**, Sc.D. (Law), Professor, Chief Scientific Adviser (Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)
- Bakumov O.**, Ph.D. (Law), Associate Professor, Vice-Rector (Kharkiv National University of the Internal Affairs)
- Balabanov K.**, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sc.D. (Political Science), Professor, Honorary Consul General of the Republic of Cyprus to Mariupol
- Balabanyts A.**, Bachelor Degree Student, Specialty “Political Science and International Relations” (University of Pavia, Italian Republic)
- Balgi K.**, Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)
- Barehamian S.**, Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)
- Batanov O.**, Sc.D. (Law), Professor, Leading Researcher of the Constitutional Law and Local Self-Government Department (V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine)
- Beseda S.**, Deputy Head of the Directorate General of the National Police in Donetsk Oblast, Head of the Investigation Department
- Bezkorovainyi M.**, Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)
- Bezpalova O.**, Sc.D. (Law), Professor, Head of the Administrative Activity of the Police Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)
- Bilotsky S.**, Sc.D. (Law), Associate Professor, Professor of the International Law Department (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
- Bobkova A.**, Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)
- Bobrovnyk S.**, Sc.D. (Law), Professor, Head of the Theory of Law and State Department (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
- Borysov Y.**, Ph.D. (Law), Associate Professor of the Military Training Department (Odessa State Ecological University)
- Borysov Y.**, Postgraduate Student (International University of Humanities)
- Boyarskiy O.**, Ph.D. (Law), Doctoral Student of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Judge (Bilhorod-Dnistrovsky City Court of Odesa Oblast)

Boychuk D., Ph.D. (Law), Lecturer of the International Law Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Buga G., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law Disciplines Department (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Buga V., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law Disciplines Department (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Bugaichuk K., Ph.D. (Law), Associate Professor, Head of the Research Laboratory on Problems of Crime Counteraction (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Bulatova O., Sc.D. (Economics), Professor, First Vice-Rector (Mariupol State University)

Bulda A., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Bundak O., Ph.D. (History), Associate Professor of the Law Department (Open International University of Human Development “Ukraine”)

Buromenska N., Postgraduate Student (University of Economics and Law “KROK”)

Buryak V., Bachelor Degree Student (Mariupol State University)

Buzloma R., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Bychin S., Head of the Criminal Police, Head of the Central Police Department (Directorate General of the National Police in Donetsk Oblast)

Charkina D., Master Degree Student, Specialty “Management” (Mariupol State University)

Chebercus D., Director General of the Directorate of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ph.D. (Economics)

Cherniakovych Y., Postgraduate Student (National Academy of Internal Affairs)

Chernykh Y., Ph.D. (Law), Associate Professor, Acting Head of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Chycha R., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Criminal Process and Organization of Pre-trial Investigations Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Damyrycheyev M., Sc.D. (Law), Associate Professor of the Financial Law Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Dmytriiev A., Sc.D. (Law), Professor, Chief Researcher (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Dresviannikova V., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Drozd O., Sc.D. (Law), Associate Professor, Head of Doctoral and Adjutant Department (National Academy of Internal Affairs)

Dudar N., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Fedorov E., Postgraduate Student (Mariupol State University)

Fedosova O., Ph.D. (Law), Senior Researcher, Chief Scientist of the Research Laboratory on Crime Counteracting (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Fedya I., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Fesenko V., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Filipenko T., Sc.D. (Public Administration), Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Flogaitis S., Director and Chairman of the Directors Board of European Public Law Organization, Sc.D. (Law), Sc.D. (History), Professor of public law National and Kapodistrian University of Athens (Hellenic Republic)

Fomina T., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Criminal Procedure and Organization of Pre-trial Investigations Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Gadimaliev A., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law Disciplines Department (Academy of Public Administration under the President of Azerbaijan Republic)

Gichkin A., Private Notary (Mariupol)

Gladkova Y., Ph.D. (Law), Senior Scientific Researcher of the Research Laboratory on Crime Counteracting (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Grinenko O., Sc.D. (Law), Professor, Head of the Department of European Law and International Integration (Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Gusarov K., Sc.D. (Law), Professor, Head of the Civil Process Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Haraberyush I., Sc.D. (Law), Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Hlobenko H., Ph.D. (Law), Associate Professor, Professor of the Criminal Procedure and Organization of Pre-trial Investigations Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Hodovanyk Y., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Holikova A., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Holovko O., Sc.D. (Law), Professor, Head of the State and Law Disciplines Department, (V. N. Karazin Kharkiv National University)

Holykov V., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Horodovenko A., Postgraduate Student (Mariupol State University)

Hryhor'yeva V., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Special-Law Disciplines Department (Donetsk State University of Management)

Husariev S., Sc.D. (Law), Professor, First Vice-Rector (National Academy of Internal Affairs)

Jafarova O., Sc.D. (Law), Professor of the Administrative Activity of the Police Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Kalarash A., Applicant of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Judge (Odessa oblast Court of Appeals)

Kalmykova K., Bachelor Degree Student (Mariupol State University)

Kalyuzhniy R., Sc.D. (Law), Professor, Deputy Dean of the Faculty of Law (National Aviation University)

Karnaukh B., Ph.D. (Law), Assistant Lecturer of the Civil Law Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Karp D., Postgraduate Student (Interregional Academy of Personnel Management)

Karpenko O., Postgraduate Student (Mariupol State University)

Karpi Y., Master Degree Student, Specialty “Public Administration” (Mariupol State University)

Kazanchuk I., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Administrative Law and Process Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Kharadzha N., Ph.D. (Law), Associate Professor, Judge (Zhovtnevyi District Court of Mariupol, Donetsk Oblast)

Kibecz D., Ph.D. (Law), Lecturer of the International Law Department (National Aviation University)

Kichata K., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Kior A., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Kislova L., Ph.D. (Economics), Associate Professor of the Management Department (Mariupol State University)

Klimparsky M., Sc.D. (Law), Professor of the State and Law Disciplines and International Law Department (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Knysch S., Ph.D. (Law), Associate Professor, Head of the General Theoretical Law Disciplines Department of Rivne Institute (Kyiv University of Law, National Academy of Sciences of Ukraine)

Kofman B., Ph.D. (Law), Chief Scientific Advisor (Institute of the Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Kolle V., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Kolodiy O., Ph.D. (Law), Senior Lecturer of the Theory of State and Law Department (National Academy of Internal Affairs)

Kolodii A., Corresponding Member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor, Director of the Law Institute (Vadym Hetman Kyiv National Economic University)

Kolomiyets-Ludwig E., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Entrepreneurship and Corporate Law Department (Vadym Hetman Kyiv National Economic University)

Kolomoets N., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Administrative Law and Process Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Kolosoov R., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Koltsova M., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Donetsk State University of Management)

Komarov V., Academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Professor, Vice-Rector (Yaroslav Mudryi National Law University)

Komarova T., Ph.D. (Law), Associate Professor of the European Union Law Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Kompanyets M., Postgraduate Student (Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Kopylenko O., Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Sc.D. (Law), Director (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Koroied S., Sc.D. (Law), Professor, Head of the Civil Law and Process Department (Danylo Halytsky Ivano-Frankivsk University of Law)

Korotkiy T., Ph.D. (Law), Associate Professor, Professor of the International and European Law Department (National University “Odessa Law Academy”)

Kosinova D., Bachelor Degree Student (Yaroslav Mudryi National Law University)

Kovalev S., Postgraduate Student, Specialty “Law”, Administrator (Centre for the Provision of Administrative Services of Mariupol City Council)

Koveino Y., Senior Lecturer of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Kozlova V., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Krasinsky V., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Kravchuk O., Bachelor Degree Student (Mariupol State University)

Kravtsov S., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Civil Process Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Kurdai M., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Kurovska I., Ph.D. (Law), Deputy Director, Head of the Theory and Practice of Lawmaking Department (Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Kuzmenko S., Sc.D. (Public Administration), Associate Professor, Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Kysko A., Deputy Head of the Directorate General of the National Police of Ukraine in Donetsk Oblast, Head of the Criminal Police

Layuk Y., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Lebedev M., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Lisova D., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Civil Law and Process Department (Vasyl Stus Donetsk National University)

Lisovyi O., Head of the Court (Donetsk Court of Appeals)

Lobach A., Postgraduate Student (Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities)

Lybinets D., Member of Parliament, Postgraduate Student (Mariupol State University)

Lytvynov O., Sc.D. (Law), Professor, Head of the Criminal Law and Criminology Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Makogon Y., Sc.D. (Economics), Professor of the Economics and International Economic Relations Department (Mariupol State University)

Malovatsky O., Member of the High Council of Justice, Postgraduate Student (Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Mazur T., Ph.D. (Law), Deputy Minister (Ministry of Culture of Ukraine)

Minchenko O., Ph.D. (Law), Associate Professor, Doctoral Student (National Academy of Internal Affairs)

Mitko N., Specialist in the field of Activity Provision (Donetsk Scientific-Research Experimental Forensic Centre of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Monayenko A., Sc.D. (Law), Professor (Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine)

Moschella G., Vice-Rector Vicar of the University of Messina, Sc.D. (Law), Professor, (Italian Republic)

Mykhailenko I., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Mykhailenko A., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Mykytenko Y., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Nadezhdenko A., Ph.D. (Public Administration), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Nadezhdenko V., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Naumenko D., Master Degree Student, Specialty “Public Administration” (Mariupol State University)

Nazimko O., Ph.D. (Law), Associate Professor (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Nazymko E., Sc.D. (Law), Senior Researcher, Senior Inspector (Directorate General of the National Police of Ukraine in Donetsk Oblast)

Nekrasova O., Head of the International Police Cooperation Sector (General Directorate of the National Police in Donetsk Oblast)

Orbochenko D., Master Degree Student, Specialty “Public Administration” (Mariupol State University)

Orinda E., Managing Partner (ONE & Associates ADVOCATES)

Orlova V., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Ozirna M., Bachelor Degree Student, Specialty “Law-enforcement Activity” (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Papadopulos F., Professor of the Faculty of Law of the University of Cyprus, Trade Law and EU Law Specialist, Lawyer, the Editor of the International Law Journal “European Company Law” Sc.D. (Law), (Republic of Cyprus)

Papaiani S., Ph.D. (Law), Acting Head of the Office of Communications of the Constitutional Court of Ukraine and International Cooperation of the Secretariat of the Constitutional Court of Ukraine (Constitutional Court of Ukraine)

Perepelytsia N., Applicant for Scientific Degree (National Academy of Internal Affairs)

Fotiadi K., Dean of the Faculty of Law of the National and Kapodistrian University of Athens, Sc.D. (Law), Professor (Hellenic Republic)

Piven O., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Polshchykov V., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Popov A., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law Department (Open International University of Human Development “Ukraine”)

Reytska M., Bachelor Degree Student (Mariupol State University)

Ryonidze H., Postgraduate Student (Yaroslav Mudryi National Law University)

Sakara N., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Civil Process Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Salnikova N., Ph.D. (History), Head of the Disciplines of Humanities Department (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Savchuk S., Sc.D. (Law), Associate Professor of the International Law Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Semenishin M., Head of the Directorate General of the National Police of Ukraine in Donetsk Region, General of the Police of the Third Rank, Ph.D. (Law)

Senatorova O., Ph.D. (Law), Associate Professor of the International Law Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Serdechnyi A., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Severinova O., Ph.D. (Political Science), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Shabelnik T., Sc.D. (Economics), Professor, Head of the Mathematical Methods and System Analysis Department (Mariupol State University)

Shamara R., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Shatrava S., Sc.D. (Law), Professor of the Administrative Activity of the Police Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Shchetynina Y., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Shebanits D., Ph.D. (History), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Shelukhin M., Sc.D. (Law), Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Shelukhin O., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Management and Entrepreneurship in Marine Transport Department (National University “Odessa Maritime Academy”)

Shramko D., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Shyrokova-Murarash O., Ph.D. (History), Associate Professor of the International Law Department (National Aviation University)

Skrunnikova A., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Skrypnyk R., Deputy Head of the Patrol Police Department in Donetsk Oblast (Department of Patrol Police)

Sokurenko V., Head of the Directorate General of the National Police of Ukraine in Kharkiv Region, General of Police of the Third Rank, Sc.D. (Law), Professor

Starostenko A., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Svetlichna O., Master Degree Student, Specialty “International Relations, Public Communications and Regional Studios” (Mariupol State University)

Svirsky B., Ph.D. (Law), Associate Professor, Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Svyatokum I., Researcher of the Research Laboratory on Problems of Crime Counteraction (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Tamburelli G., Professor of International Law of the Institute for International Legal Studies of the National Research Council of Italy, Sc.D. (Law), (Italian Republic)

Teremetskyi V., Sc.D. (Law), Professor of the University Education and Law Department (State Higher Educational Institution “University of the Education Management”, National Academy of the Pedagogical Sciences of Ukraine)

Tihomirov D., Ph.D. (Law), Doctoral Student (National Academy of Internal Affairs)

Tikhomirov O., Sc.D. (Law), Professor, Leading Researcher of the Research and Information Protection Department (National Academy of Internal Affairs)

Tolpezhnikov R., Sc.D. (Economics), Associate Professor, Dean of the Faculty of Law and Economics (Mariupol State University)

Topuzov V., Ph.D. (Law), Lawyer (“Praveks” Law Firm)

Trofimenko A., Ph.D. (Political Science), Senior Lecturer of the Department of International Relations and Foreign Policy (Mariupol State University)

Tsvina T., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Civil Process Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Turbin D., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)

Tykhomyrova G., Ph.D. (Law), Associate Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Ukrainev O., Ph.D. (Law), Monitoring Team Officer (Donetsk Regional Military Commissariat)

Ureke A., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Vasychenko A., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Verba S., Postgraduate Student (Ternopil National Economic University)

Vitvickii S., Sc.D. (Law), Associate Professor, Head of the Department of Organizational and Analytical Support and Operative Response (Directorate General of the National Police of Ukraine in Donetsk Oblast)

Voloshin Y., Sc.D. (Law), Professor, Dean of the Faculty of International Relations (National Aviation University)

Voloshyna I., Postgraduate Student (National Academy of Internal Affairs)

Volyk V., Sc.D. (Law), Associate Professor, Professor of the Law and Public Administration Department (Mariupol State University)

Vorobel U., Master Degree Student, Specialty “Law” (Adam Mickiewicz University, Republic of Poland)

Vyshkovska V., Ph.D. (Law), Head of the Law Department (Open International University of Human Development “Ukraine”)

Yakovlev M., Deputy Head of the Department (Office of Organizational and Analytical Support and Operative Response of the Directorate General of the National Police in Donetsk Oblast)

Yanchuk A., Sc.D. (Law), Professor, State Secretary (Ministry of Health of Ukraine)

Yarigina E., Sc Ph.D. (Law), Assistant Lecturer of the Labour Law Department (Yaroslav Mudryi National Law University)

Yarosinski B., Master Degree Student, Trainee of Advocacy (Republic of Poland, Krakow)

Yeliseyev S., Master Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Yukhno O., Sc.D. (Law), Professor, Head of the Criminal Procedure and Organization of Pre-trial Investigations Department (Kharkiv National University of Internal Affairs)

Zaikovski O., Postgraduate Student (Mariupol State University)

Zgara A., Master Degree Student, Specialty “Public Administration” (Mariupol State University)

Zhambrovsky V., Bachelor Degree Student, Specialty “Law” (Mariupol State University)

Zholboldin T., Consultant of the United Nations Delegation (Republic of Kazakhstan)

ЗМІСТ

ВІТАННЯ ПЕРШОГО ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
УКРАЇНИ – НАЧАЛЬНИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ, ГЕНЕРАЛА ПОЛІЦІЇ
ДРУГОГО РАНГУ, КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК
В'ЯЧЕСЛАВА ВАСИЛЬОВИЧА АБРОСЬКІНА

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ НАУКОВИЙ КОМІТЕТ

ПЕРЕДМОВА	13
НАУКОВІ ДОПОВІДІ ТА ВИСТУПИ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ	
Флогагіс С. ДЕРЖАВА З СЛАБКИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ В УМОВАХ ПОСТІЙНОЇ КРИЗИ	15
Копиленко О. Л., Дмитрієв А. І. ПРАВОВА ДОКТРИНА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР	21
Семенішин М. О. ОКРЕМІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	23
Сокурєнко В. В. РЕФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	24
Балабанов К. В. ЄВРОПЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА – МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ: УСПІШНИЙ ДОСВІД СПІВПРАЦІ	27
Лісовий О. О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	30
Микитєнко Є. В. ВИКЛИКИ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ: АДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ	33
Чеберкус Д. В. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОСТОРУ	37
Комаров В. В. ЯКІСТЬ ТА МОДЕЛІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ	39
Москєлла Дж. ІММІГРАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ОСНОВНИХ ПРАВ: ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА ТА ІТАЛІЙСЬКИЙ ДОСВІД	43
Фотіаді К. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ АФІНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. КАПОДИСТРІЇ	51
Бакумов О. С. ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ	57
Пападопулос Ф. РОЛЬ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС У ПРИВАТИЗОВАНИХ КОМПАНІЯХ: ПРАВІМІРНІСТЬ ЗОЛОТИХ АКЦІЙ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ В СУДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	59
Тамбурєллі Дж., ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА. СИТУАЦІЯ СЬОГОДНІ – 2019 Р.	63

СЕКЦІЯ І

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Булатова О. В., Карпенко О. І., Федоров Е. В. РИЗИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	66
Волошин Ю. О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОПОРЯДКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	68
Гріненко О. О., Білоцький С. Д. РЕГІОНАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ НА ПРИКЛАДІ АФРИКИ.....	71
Дрозд О. Ю. ДОСВІД ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА США ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ.....	74
Калюжний Р. А. СУЧАСНЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	76
Колодій А. М. СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА.....	79
Тихомиров О. Д. ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМПАРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ....	81
Філіпенко Т. В. ГЕНЕЗИС ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСОВОГО ПРАВА.....	84
Янчук А. О. ОГЛЯД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	86
Бойчук Д. С. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В ПОСТГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ.....	89
Борисов Є. М. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО КОРАБЛЯ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	92
Гадималиев А. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЯК ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА.....	94
Кібець Д. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВНІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ В СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОГО БАНКІНГУ.....	96
Комарова Т. В. ПРЯМА ДІЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ПРАКТИКА СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄС.....	98
Короткий Т. Р. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРИЛЕГЛОЇ ЗОНИ ТА ОХОРОНА МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА.....	101
Куровська І. А. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЗАТВЕРДЖЕННІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....	103
Мазур Т. В. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗА КОРДОНОМ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	107
Мінченко О. В. ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	110

Савчук С. С. СУЧАСНИЙ СТАН ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	112
Сенаторова О. В. КОНВЕНЦІЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НИХ: ЧИ Є НЕОБХІДНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ.....	114
Широкова-Мурараш О. Г. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ.....	117
Бадасен Є. О. ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ ТВАРИН У НІМЕЧЧИНІ.....	121
Балабаниць А. І. МОЛОДЬ ТА БЕЗПЕКА: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВНЕСКУ ОБСЄ.....	122
Бобкова А. Л. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	124
Борисов Є. Є. ВІДСТУП УКРАЇНИ ВІД ВЛАСНИХ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	127
Буроменська Н. Л. ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ЯК ЗАГАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРАВА ЄС ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	129
Жолболдин Т. К. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЇ	131
Калмикова К. О. ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНИХ СВЯТ У НІМЕЧЧИНІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ.....	133
Лубінець Д. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	135
Маловацький О. В. ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	138
Мітько Н. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НЕВИЛКОВНОХВОРА ОСОБА» В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	147
Михайленко А. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	150
Некрасова О. В. МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ.....	152
Орінда Е. Н. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У БОРОТЬБИ З ЕПІДЕМІЯМИ ТА ПАНДЕМІЯМИ.....	154
Орлова В. Є. ЮРИДИЧНИЙ ОГЛЯД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ УМОВАХ.....	155
Півень О. В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НА ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ.....	158

Ріонідзе Х. Т. ВИМІРИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПОНЯТТЯ ТА РІЗНОВИДИ.....	161
Реуцька М. М. ВИБОРЧЕ ПРАВО ЖІНОК В НІМЕЧЧИНІ.....	164
Шрамко Д. П. ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З КРАЇНАМИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	165
Яросинськи Б. АДВОКАТСКАЯ ТАЙНА: КОНЦЕПТУАЛЬНИЕ ПОДХОДЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	167
Косінова Д. С. СТАНОВЛЕННЯ І СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ФРАНЧАЙЗИНГУ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ).....	170
СЕКЦІЯ II	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	
ПІДСЕКЦІЯ I	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧОЇ ВЛАДИ	
Баймуратов М. О. ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ ПУБЛІЧНОЇ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	173
Батанов О. В. СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: АКСІОЛОГІЧНІ, ОНТОЛОГІЧНІ ТА ТЕЛЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	182
Безпалова О. І. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПУБЛІЧНИХ ЗІБРАНЬ.....	187
Волік В. В. ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОСЛУГ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПЕРЕВЕЗЕННЯМ ПАСАЖИРІВ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ВЕКТОРОМ РОЗВИТКУ.....	189
Гусарєв С. Д. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ.....	192
Дамірчиєв М. І. ФОРМИ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ.....	195
Кузьменко С. Г. ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	197
Монаєнко А. О. ЗАКОННІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД СПЛАТИ ЄДИНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВНЕСКУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ, ЯКА ОТРИМУЄ ПЕНСІЮ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВТРАТОЮ ГОДУВАЛЬНИКА.....	200
Шабельник Т. В. ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ З ПОЗИЦІЇ КІБЕРНЕТИЧНОГО ПІДХОДУ.....	202
Барегамян С. Х. СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СФЕРІ ТРАНСПОРТУ.....	205
Боярський О. О. АКСІОСФЕРА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ.....	208
Годованик Є. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ.....	213

Колодій О. А. ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	216
Книш С. В. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	218
Северінова О. Б. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	220
Трофименко А. В. ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНА ТЕРИТОРІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	222
Тихомиров Д. О. ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПЕКИ.....	225
Українець О. А. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ ЯК ЧАСТИНА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	226
Черних Є. М. ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ПРАВА В СВІТЛІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЮРИДИЧНОЇ ДОКТРИНИ.....	229
Шебаніц Д. М. ВОЄННИЙ СТАН ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ.....	231
Баймуратов М. М. ПИТАННЯ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ.....	234
Балджи К. В. НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	238
Бичін С. О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	242
Буряк В. Г. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ.....	243
Голіков В. А. ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ГЛАВИ ДЕРЖАВИ.....	246
Згара А. С. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА.....	248
Калараш А. А. ПРАВА СПОЖИВАЧА ЯК ПРАВА ЧЛЕНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ І МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ.....	249
Карп Д. І. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ».....	253
Карпі Ю. В. ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ.....	254
Кольцова М. В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ.....	256
Компанієць М. М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНО-ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ.....	259

Лаюк Я. І. СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	269
Науменко Д. Є. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	271
Скрипник Р. А. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ.....	274
Фесенко В. А. НЕДОЛІКИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПОНЯТЬ «МЕТА» ТА «ЗАВДАННЯ» КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	275
Чернякович Є. А. СТАДІЇ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ.....	278
Шамара Р. П. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	280
ПІДСЕКЦІЯ 2	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ: ЮРИСДИКЦІЙНИЙ АСПЕКТ	
Вітвітський С. С., Бабенко А. М., Назимко Є. С. ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	285
Шатрава С. О. ЮРИСДИКЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ВИМОГ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	288
Юхно О. О. ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	291
Глобенко Г. І. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПОЛОЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ДІЗНАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	294
Свірський Б. М. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗА НЕПРАВОМІРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ.....	296
Польщиков В. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ.....	300
Фоміна Т. Г. ДОЦІЛЬНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ СТРОКІВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....	303
Чича Р. П. ДІЗНАВАЧ ЯК ОКРЕМИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	305
Агагаджиев А. Т. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ.....	307
Беседа С. М. ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В УКРАЇНІ.....	310
Дудар Н. І. СПЕЦИФІКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА КОРУПЦІЙНІ ДІЇ.....	311

Єлісеєв С. О.	ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	313
Кисько А. І.	ДОКАЗУВАННЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ.....	316
Ковальов С. В.	КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	318
Ковейно Ю. В.	МОНІТОРИНГ ЛІСІВ ЯК ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ.....	320
Колле В. С.	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ СУДДІ ТА ЧЛЕНІВ ЙОГО СІМ'Ї В УКРАЇНІ.....	322
Красінський В. М.	СКЛАД ЗЛОЧИНУ ЯК ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	325
Курдай М. Ю.	КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА.....	327
Лобач А. М., Яковлев М. В.	КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	329
Оробченко Д. В.	СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ.....	332
Старостенко А. І.	СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: МЕТА ТА УМОВИ ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ.....	335
Уреке А. В.	ПОНЯТТЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	337
Федяй І. Б.	ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ.....	340
СЕКЦІЯ ІІІ		
АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ПРИВАТНОГО ПРАВА		
Андрійов В. М.	ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЛІТНІХ ПРАЦІВНИКІВ.....	343
Клемпарський М. М., Назимко О. В.	ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ВИМІРУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	345
Короед С. О.	ДОКТРИНАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОХІДНИХ ПОЗОВНИХ ВИМОГ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ ЩОДО ПРАВ НА МАЙНО.....	347
Макогон Ю. В.	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	350
Карнаух Б. П.	СТУПЕНІ ВИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.....	354

Кислова Л. А. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ.....	357
Колосов Р. В. ВИХІД УЧАСНИКА З ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ: ПРОЦЕДУРНІ МОМЕНТИ.....	360
Коломієць-Людвіг Є. П. ДЬЮ ДІЛІДЖЕНС І КІБЕРПРОСТІР: ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ VS МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА.....	363
Кравцов С. О. СПЛАТА АВАНСОВОГО ПЛАТЕЖУ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАКОНОДАВЧІ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ.....	366
Лісова Д. О. ЩОДО ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХНІМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ.....	369
Сакара Н. Ю. ВИРІШЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПИТАНЬ І РОЗГЛЯД СПРАВИ БЕЗ ПОВІДОМЛЕННЯ СТОРІН ТА ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....	371
Цувіна Т. А. ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ЛЕГІТИМНОСТІ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	373
Шелухін О. М. ПРО ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	376
Яригіна Є. П. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	378
Булда А. Д. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	381
Воробель У. Б. ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІДМОВОЮ У ВІДКРИТТІ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ.....	383
Жамбровський В. Р. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ.....	386
Кіор А. О. КОДИФІКАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	390
Кравчук О. І. ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ.....	393
Кічата К. Г. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	395
Козлова В. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА В ГАЛУЗІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАЦІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ.....	398
Лебедєв М. О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ.....	401

Скриннікова А. О.	
ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ: ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....	404
Чаркіна Д. О.	
ВПЛИВ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ.....	407
Щетініна Я. В.	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА.....	408
СЕКЦІЯ IV	
ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН	
ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	
Бабін Б. В.	
КОНВЕНЦІЙНІ КОМІТЕТИ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ.....	411
Бобровник С. В.	
ДОКТРИНА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	414
Гусаров К. В.	
ВИЗНАЧЕННЯ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ДЛЯ ОТРИМАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ГРЕКА-СПІВВІТЧИЗНИКА.....	415
Теремецький В. І.	
МАЙНОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ.....	417
Шелухін М. Л.	
ДЕРЖАВНА І КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ НА ОСНОВНІ ЗАСОБИ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	419
Хараберюш І. Ф.	
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	421
Абламський С. Є.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЙНИХ НОРМ.....	423
Вишковська В. І.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	425
Григор'єва В. В.	
ОБҐРУНТОВАНІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	427
Кофман Б. Я.	
РОЛЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ.....	431
Коломоєць Н. В.	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ.....	434
Федосова О. В.	
ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ.....	436
Авдан Д. Р.	
ГЕНЕЗИС ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ З 1917 ДО 1991 РОКУ.....	439
Анушкевич О. Д.	
ПИТАННЯ СТОСОВНО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	442

Безкорвайний М. В. АНАЛІЗ ГЕНЕЗИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ З 1917 РОКУ ДО ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ НА ОСНОВІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 РОКУ.....	444
Бузлома Р. Р. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	446
Васильченко А. Є. ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	449
Волошина Я. Л. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ДОГОВІРНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСКОНСУЛЬТА.....	451
Гічкін А. В. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ НОТАРІАТУ УКРАЇНИ.....	454
Голікова А. Д. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	457
Дресвяннікова В. Д. СИСТЕМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....	460
Михайленко І. Ю. ІНДИВІДУАЛЬНА КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ОДНА З ФОРМ ЗВЕРНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	462
Перепелиця Н. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА.....	465

СЕКЦІЯ V

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Джафарова О. В. КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ.....	468
Бугайчук К. Л. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	470
Буга В. В., Турбін Д. О. ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	473
Буга В. В., Сердечний А. Б. ПОЛІЦЕЙСЬКА СИСТЕМА В США (НА ПРИКЛАДІ МІСТ ЧИКАГО ТА НЬЮ- ЙОРК).....	475
Озірна М. В., Буга Г. С. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	478
Сальнікова Н. В. ІМІДЖ СПІВРОБІТНИКА ПОЛІЦІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ.....	479
Светлічна О. О. РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	481
Святокум І. О. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ.....	484

**СЕКЦІЯ VI
МОДЕРНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Топузов В. І. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	488
Хараджа Н. В. РОЗУМНИЙ БАЛАНС МІЖ ПРИВАТНИМИ Й ПУБЛІЧНИМИ ІНТЕРЕСАМИ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ З РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПРАВ.....	491
Городовенко А. В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ	493
Папаяні С. В. РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ЗНАЧЕННЯ, НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	496

**СЕКЦІЯ VII
СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА**

Головко О. М. РОЛЬ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ НАУКОВОЇ (ДОКТРИНАЛЬНОЇ) ПРАВОСВІДОМОСТІ.....	501
Литвинов О. М., Гладкова Є. О. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОЕКТІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ.....	503
Годованик Є. В. УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	505
Надежденко А. О., Надежденко В. С. ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	506
Казанчук І. Д. ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ВІДОМЧОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ПРАКТИКИ.....	509
Тихомирова Г. Є. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	512
Попов А. А., Бундак О. А. ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО СТАНДАРТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	515
Черних Є. М., Дудар Н. І. РОЛЬ РИМСЬКОГО ПРАВА У СТАНОВЛЕНІ ЮРИДИЧНОЇ ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ.....	518
Толпежников Р. О., Черних Є. М. РЕФОРМА ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В СВІТЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ.....	520
Верба С. Ю. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД США ТА НІМЕЧЧИНИ.....	522
Зайковський О. С. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ.....	524
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	526

CONTENTS

WELCOMING ADDRESS OF FIRST DEPUTY HEAD OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE, HEAD OF CRIMINAL POLICE, GENERAL OF POLICE OF THE THIRD RANK VIACHESLAV ABROSKIN

ORGANIZING COMMITTEE SCIENTIFIC COMMITTEE

FOREWORD	13
SCIENTIFIC REPORTS AND SPEECHES AT THE PLENARY	
Flogaitis S. A STATE WITH WEAK INSTITUTIONS, IN CONTINUOUS CRISIS.....	15
Kopylenko O., Dmytriiev A. A LEGAL DOCTRINE WITHIN THE MECHANISM OF LEGAL INFERENCE: INTERNATIONAL LAW DIMENSION	21
Semenyshyn M. SELECTED ISSUES OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	23
Sokurenko V. REFORM OF MILITARY JUSTICE: CURRENT STATE AND PROSPECTS.....	24
Balabanov K. EUROPEAN PUBLIC LAW ORGANIZATION – MARIUPOL STATE UNIVERSITY: SUCCESSFUL EXPERIENCE OF COOPERATION.....	27
Lisovyi O. RELEVANT ISSUES OF MODERNIZATION OF JUDICIARY IN UKRAINE UNDER INTEGRATION PROCESSES.....	30
Chebercus D. LEGAL ASPECTS OF INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EUROPEAN RESEARCH INSTITUTION SPACE.....	33
Komarov V. THE QUALITY AND MODELS OF HIGHER LAW EDUCATION.....	37
Moschella G. IMMIGRATION LEGISLATION AND PROSPECTS FOR FUNDAMENTAL RIGHTS PROTECTION: EUROPEAN LEGAL SYSTEM AND ITALIAN PRACTICE.....	39
Fotiadi K. ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS ON THE FACULTY OF LAW OF NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS.....	43
Bakumov O. ON ANY ASPECTS OF THE PROCESSUAL BASIS OF THE LEGAL INSTITUTE OF LEGAL LIABILITY OF THE STATE.....	51
Dr. Thomas Papadopoulos THE ROLE OF EU MEMBER STATES IN PRIVATISED COMPANIES: JUSTIFICATIONS OF GOLDEN SHARES IN THE CJEU CASE LAW.....	57
Tamburelli G. NOTES ON THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW. THE SITUATION TODAY – 2019.....	59
Mykytenko Y. MIGRATION CHALLENGES IN UKRAINE: ADEQUACY OF PERCEPTION.....	63
WORKSHOP I	
CONTEMPORARY DEVELOPMENT OF LEGISLATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION	
Bulatova O., Karpenko O., Fedorov E. SAFETY RISKS AND OBJECTS OF PROTECTION IN CONDITIONS OF GLOBAL ENVIRONMENT.....	66

Voloshin Y. THE CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE INTERACTION OF NATIONAL LAW ORDERS IN THE MODERN CONDITIONS OF EUROPEAN INTERSTATE INTEGRATION.....	68
Bilotsky S., Grinenko O. REGIONAL INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF NATURAL RESOURCES AT THE APRIL OF AFRICA.....	71
Drozd Y. THE UK AND THE USA EXPERIENCE ON THE LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE FOR CIVIL SERVICE AND THE POSSIBILITY OF ITS USE IN UKRAINE.....	74
Kalyuzhniy R. MODERN EUROPEAN LEGAL DEFENSE: METHODOLOGICAL ASPECTS.....	76
Kolodii A. WORLD TRENDS OF DEVELOPMENT OF RIGHTS.....	79
Tikhomirov O. SOME ASPECTS OF A COMPARATIVE APPROACH TO LAW UNDERSTANDING.....	81
Filipenko T. GENEZIS SOURCES OF INTERNATIONAL FINANCE LAW.....	84
Yanchuk A. REVIEW OF INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF LEGISLATION IN THE FIELD OF HEALTH PROTECTION IN GLOBALIZATION CONDITIONS.....	86
Boyчук D. INTERNATIONAL LAW: TRENDS OF DEVELOPMENT IN THE POST-GLOBAL WORLD.....	89
Borysov Y. SPECIALTIES OF WARSHIP DEFINITION IN THE MODERN INTERNATIONAL LAW.....	92
Gadimaliev A. EUROPEAN STANDARDS AS A SOURCE OF CONSTITUTIONAL LAW.....	94
Kibecz D. INTERNATIONAL LEGAL AND NATIONAL LEVEL REGULATION OF STRUGGLE AGAINST ELECTRONIC BANKING.....	96
Komarova T. DIRECT ACTION OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND THE EU: THE EU COURT OF JUSTICE PRACTICE.....	98
Korotkiy T. LEGAL REGISTER OF PLEASURE ZONES AND PROTECTION MARINE ENVIRONMENT.....	101
Kurovska I. THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN APPROVAL OF THE PRINCIPLE OF THE LAW ENVIRONMENT.....	103
Mazur T. LEGAL PROVISION OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION FOR THE BORDER: EXPERIENCE FOR UKRAINE.....	107
Minchenko O. RESPONSE AS A FORM OF DEVELOPMENT OF JUSTICE TERMINOLOGY.....	110
Savchuk S. CURRENT STATE OF PROCESSING REGULATION OF BANKING ACTIVITIES IN THE EUROPEAN UNION.....	112

Senatorova O.	
CONVENTION ON THE PREVENTION OF CRIME AGAINST HUMANITY AND PENALTIES FOR: WHETHER THE NEED FOR ACCEPTANCE.....	114
Shyroкова-Murarash O.	
REALIZATION OF THE RIGHTS OF THE CHILD TO INFORMATION.....	117
Badasen E.	
ACTIVITIES OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS ORGANIZATIONS THE PROTECTION OF ANIMALS IN GERMANY.....	121
Balabanyts A.	
YOUTH AND SECURITY: OPPORTUNITIES FOR THE OSCE CONTRIBUTION....	122
Bobkova A.	
INTERNATIONAL EXPERIENCE TO ENSURE ENVIRONMENTAL SAFETY.....	124
Borysov Y.	
DEROGATION FROM THE TREATY OBLIGATIONS IN HUMAN RIGHTS AREA BY UKRAINE.....	127
Buromenska N.	
PROHIBITION OF ABUSE OF RIGHTS AS GENERAL PRINCIPLE OF EU LAW AND ITS SIGNIFICANCE FOR UKRAINE.....	129
Zholboldin T.	
INTERNATIONAL LEGAL WAYS TO COUNTER TERRORISM: PROBLEMS OF DEFINITION AND CLASSIFICATION.....	131
Kalmykova K.	
HISTORY OF PUBLIC HOLIDAYS IN GERMANY AND LEGAL TRADING.....	133
Lybinets D.	
LEGAL REGULATION OF LOBISTRY ACTIVITIES IN THE EUROPEAN UNION.....	135
Malovatsky O.	
DOCTRINAL APPROACHES TO DETERMINING THE RESPONSIBILITY OF THE STATE IN INTERNATIONAL LAW.....	138
Mitko N.	
THE PROBLEM QUESTIONS ON DEFINITION OF THE CONCEPT “INCURABLY ILL PERSON” IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW.....	147
Mykhailenko A.	
INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF PROVIDING NATIONAL SECURITY IN GLOBALIZATION CONDITIONS.....	150
Nekrasova O.	
INTERNATIONAL ACTIVITY ON PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINIAN TERRITORIES AND RESTORATION OF ITS TERRITORIAL INTEGRITY.....	152
Orinda E.	
THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST EPIDEMIOLOGY AND PANDEMICS.....	154
Orlova V.	
LEGAL REVIEW OF CONSTITUTIONAL CONSTITUTION OF THE RIGHT FOR LIFE IN UKRAINE IN THE MODERN EURO-INTEGRATION CONDITIONS.....	155
Piven O.	
THE ORETICAL AND METHODOLOGICAL VIEWS ON GLOBAL PROBLEMS.....	158
Ryonidze H.	
GENDER EQUALITY MEASURES IN THE EUROPEAN UNION: CONCEPT AND RISK WIDES.....	161
Reytska M.	
ELECTORAL WOMEN’S RIGHT IN GERMANY.....	164

Shramko D.	
PROBLEMS OF MIGRATION IN THE RELATIONS OF THE EUROPEAN UNION WITH COUNTRIES OF EASTERN PARTNERSHIP.....	165
Yarosinski B.	
LAW SECRET: CONCEPTUAL APPROACHES AND PRACTICAL ASPECTS.....	167
Kosinova D.	
FORMATION AND MODERN DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL FRANCHISING RELATIONS (PROBLEM STATEMENT).....	170
WORKSHOP II	
PUBLIC LAW TRENDS AND FORECASTS	
SUBSECTION 1	
LEGAL PRINCIPLES OF ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION OF PUBLIC AUTHORITY	
Baimuratov M.	
DOCTRINAL APPROACHES FOR THE ESTABLISHMENT OF THE LEGAL SPACE OF A PUBLIC MUNICIPAL AUTHORITY IN UKRAINE.....	173
Batanov O.	
SOCIAL INCLUSION AND HUMAN RIGHTS IN UKRAINE: AXIOLOGICAL, ONTOLOGICAL AND TELEOLOGICAL ASPECTS.....	182
Bezpaloa O.	
BASIC PRINCIPLES OF PROTECTION OF THE LEGAL PROTECTION AT THE TIME OF PUBLIC ASSEMBLIES.....	187
Volyk V.	
QUESTIONS FOR IMPROVING SERVICES RELATED TO PASSENGER TRANSPORTATION BY THE EUROPEAN DISTRICT VECTOR.....	189
Husariev S.	
THE FEATURES OF FORMATION OF ELECTORAL AND LEGAL CULTURE IN UKRAINE.....	192
Damyrchyev M.	
FORMS OF FINANCIAL ACTIVITY AS A MECHANISM OF IMPLEMENTATION FUNCTIONS OF THE STATE.....	195
Kuzmenko S.	
FEATURES OF THE ASSOCIATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES.....	197
Monayenko A.	
LIKELIHOOD OF RETURNING FROM A PAYMENT OF A SINGLE SOCIAL CONTRIBUTION OF A PHYSICIAN PERSON WHO RECEIVES A PENSION IN CONNECTION WITH THE LIFE OF THE HANDLER.....	200
Shabelnik T.	
INFORMATION SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION FROM THE CIBERNETIC APPROACH STANDPOINT.....	202
Barehamian S.	
STATE CONTROL SUBJECTS BY ACTIVITY OF TRANSPORT BUSINESS ENTREPRENEURSHIP.....	205
Boyarskiy O.	
THE LOCAL SELF-GOVERNMENT AND HUMAN RIGHTS OF THE ACSIOSPHERE IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF MODERN CONSTITUTIONALISM.....	208
Hodovanyk Y.	
CONCEPTUAL APPROACHES TO DETERMINING THE EFFICIENCY OF CONSTITUTIONAL LAW NORMS.....	213
Kolodiy O.	
PRINCIPLES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE UKRAINIAN PEOPLE.....	216

Knysh S. STATE POLICY IN THE HEALTH CARE PROTECTION SPHERE.....	218
Severinova O. FORMATION AND DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY.....	220
Trofimenko A. TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES: DEFINITION OF THE CONCEPT IN UKRAINE'S LEGISLATION.....	222
Tihomirov D. TO THE ISSUE OF REGULATORY AND LEGAL DEFINITION OF SECURITY.....	225
Ukrainev O. INFORMATION SECURITY OF SOCIETY AND STATE AS A PART OF THE NATIONAL SECURITY SYSTEM.....	226
Chernykh Y. OBJECTIVITY OF THE RIGHT IN THE LIGHT OF CURRENT TRENDS OF LEGAL DOCTRINE.....	229
Shebanits D. MARTIAL LAW AS A GUARANTY OF STATENESS PRESERVATION.....	231
Baimuratov M. QUESTION OF LOCAL VALUE AS THE BASIS OF COMPETENCE LOCAL GOVERNMENT ORGANS: THEORY QUESTIONS.....	234
Balgi K. NEWS OF LEGISLATION ON THE INSTITUTE OF CIVIL SERVICE IN UKRAINE.....	238
Bychin S. SPECIFIC ASPECTS OF DETAILED ACTIVITY IN THE FIELD OF PREVENTION OF CORRUPTION CRIME.....	242
Buryak V. GENERAL THEORETICAL ISSUES OF THE CONCEPT OF LEGAL FACTS.....	243
Holykov V. CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE AS THE GOVERNMENT OF THE STATE.....	246
Zgara A. SOME FEATURES OF LEGAL NATURE OF GENERAL PRINCIPLES OF RIGHT.....	248
Kalarash A. CONSUMER RIGHTS AS RIGHTS OF A TERRITORIAL COMMUNITY MEMBER AND MUNICIPAL RIGHTS OF AN INDIVIDUAL: THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING.....	249
Karp D. PROBLEMS OF DEFINITION CONSTITUTIONAL AND LEGAL CATEGORY "NATIONAL MINORITIES".....	253
Karpi Y. SELF-GOVERNMENT ORGANIZATIONS OF THE POPULATION: ACTUAL PROBLEMS.....	254
Koltsova M. LEGAL FRAMEWORKS OF SOCIAL ADAPTATION OF DEMONSTRUCTED MILITARY MEMBERS AND MEMBERS OF THEIR FAMILIES IN UKRAINE.....	256
Kompanyets M. ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF THE ACTIVITIES OF LOCAL AUTHORITIES: THEORETICAL-DOCTRINAL APPROACHES TO THE FORMATION, ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT	259
Layuk Y. SYSTEM OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE COURT.....	269

Naumenko D.	
LEGAL ASPECTS OF GENDER POLICY IN UKRAINE.....	271
Skrypnyk R.	
ACTUAL PROBLEMS OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION.....	274
Fesenko V.	
WARNINGS OF REGULATION CONSTITUTE “GOAL” AND “OBJECT” OF UKRAINE’S PROFESSIONAL CODE OF CRIMINAL PROCEEDINGS.....	275
Cherniakovych Y.	
STANDARD FOR NORMATIVE ACTIVITIES OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE.....	278
Shamara R.	
LEGAL FRAMEWORK OF STATE BUILDING AND LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE.....	280
SUBSECTION 2	
ENFORCEMENT OF LAW AND ORDER: THE JURISDICTIONAL ASPECT	
Vitvickii S., Babenko A., Nazymko E.	
PREVENTION OF VIOLET CRIME IN THE BORDER REGIONS OF UKRAINE.....	285
Shatrava S.	
JURISDICTIONAL ACTIVITY OF NATIONAL POLICE BODIES ON VIOLATION OF ANTI-CORRUPTION LEGISLATION REQUIREMENTS.....	288
Yukhno O.	
SPECIFIC THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF THE APPLICATION OF THE PROVISIONAL CRIMINAL PROCESSUAL LEGISLATION OF UKRAINE.....	291
Hlobenko H.	
EXTERNAL EXPERIENCE AND PROVISIONS OF UKRAINE’S LEGISLATION ON COMPANY: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS.....	294
Svirsky B.	
LEGAL LIABILITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS FOR UNLAWFUL APPLICATION OF COERCIVE MEASURES.....	296
Polshchykov V.	
FEATURES OF NOTIFICATION FOR INTRODUCTION FOR THE PARTICIPATION OF A JUVENILE PERSON.....	300
Fomina T.	
THE EXPEDIENCY OF ESTABLISHING THE TERMS OF DETENTION DURING THE TRIAL.....	303
Chycha R.	
INVESTIGATOR AS A SPECIAL SUBJECT OF CRIMINAL PROCEEDINGS.....	305
Agagadzhiev A.	
CURRENT TRENDS ON THE RISK OF CRIME IN THE FIELD OF DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALOGS OR PRECURSOR	307
Beseda S.	
LEGISLATIVE ASPECTS OF THE INTRODUCTION OF THE INSTITUTE OF CRIMINAL OFFENSE IN UKRAINE.....	310
Dudar N.	
SPECIFICITY OF CRIMINAL LIABILITY OF JUDGES FOR CORRUPTION ACTIVITIES.....	311
Yeliseyev S.	
PROBLEMS OF PROMOTIONAL PROTECTION WITH RESPECT TO LEGALITY IN CRIMINAL JUDICIAL PROCEDURE.....	313
Kysko A.	
EVIDENCE OF THE COMMISSION OF A CRIME AS PART OF AN ORGANIZED GROUP.....	316

Kovalev S.	
CORRUPTION AS A NATIONAL SECURITY THROUGH UKRAINE: PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION.....	318
Koveino Y.	
MONITORING OF FORESTS, AS FUNCTION OF MANAGEMENT OF NATURAL RESOURCES.....	320
Kolle V.	
SOME QUESTIONS RELATED TO PROVISION OF THE CONSTITUTIONAL LAW ON THE PERSONALITY OF THE SECURITY OF A JUDGE AND MEMBERS OF ITS FAMILY IN UKRAINE.....	322
Krasinsky V.	
COMPOSITION OF CRIME AS THE BASIS OF CRIMINAL-LEGAL QUALIFICATIONS.....	325
Kurdai M.	
USEFUL MOVE AS A QUALIFIED INDICATION OF INTELLIGENT INTEGRITY..	327
Lobach A., Yakovlev M.	
CRIMINAL LAW POLICY IN THE FIELD OF THE RIGHT TO RECEIVE EDUCATION IN UKRAINE.....	329
Orbochenko D.	
SOCIAL RESPONSIBILITY OF STATE CIVIL SERVANTS AS A COMPOSITION OF PROVISION OF THE CIVIL SERVICE EFFICIENCY.....	332
Starostenko A.	
INVESTIGATIVE EXPERIMENT: PURPOSE AND CONDITIONS.....	335
Ureke A.	
CONCEPT OF SYSTEMMATIZATION OF A SPECIAL PART OF CRIMINAL LAW.....	337
Fedya I.	
MAIN AREAS OF IMPROVING LEGAL REGULATION OF ECONOMIC CRIME PREVENTION.....	340
WORKSHOP III	
CURRENT TRENDS IN PRIVATE LAW	
Andriiv V.	
PECULIARITIES OF INTERNATIONAL LAW REGULATION OF SUMMER EMPLOYEES.....	343
Klimparsky M., Nazimko O.	
SPECIFIC ASPECTS OF THE INTERNATIONAL LABOUR LAW OF UKRAINE.....	345
Koroied S.	
DOCTRINAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF DERIVATIVE LAWSUITS IN CIVIL DISPUTES CONCERNING PROPERTY RIGHTS.....	347
Makogon Y.	
LEGAL REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION.....	350
Karnaukh B.	
STEPS WINES IN CIVIL LAW.....	354
Kislova L.	
PRIORITY DIRECTIONS AND FORMS OF THE STATE REGULATION OF THE CORPORATE SECTOR.....	357
Kolosov R.	
OUTPUT OF PARTICIPANT WITH LIMITED LIABILITY COMPANY: PROCEDURAL MOMENTS.....	360
Kolomiyets-Ludwig E.	
DUE DILIGENCE AND CYBERSPACE: FUNCTIONALITY VS INTERNATIONAL SAFETY	363

Kravtsov S. LIABILITY PAYMENT IN EXECUTIVE PROCEEDINGS: LEGISLATIVE RESTRICTIONS ON ACCESS TO JUSTICE.....	366
Lisova D. IN RELATION TO ABUSE OF CIVIL JUDICIAL LAW SPARTICIPANTS OF TRIAL AND THEIR REPRESENTATIVES.....	369
Sakara N. SOLUTION OF INDIVIDUAL PROCEEDINGS AND CONSIDERATION OF THE CASE WITHOUT COMMUNICATION OF THE PARTIES AND THE WARRANTY OF THE FAIR JUDICIAL CONSIDERATION.....	371
Tsvina T. APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY FOR DETERMINING THE LEGITIMITY OF THE LIMITATION OF THE RIGHT TO ACCESS THE COURT IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS.....	373
Shelukhin O. ON THE CONCEPT OF ECONOMIC SAFETY OF BUSINESS ENTITIES.....	376
Yarigina E. SOCIAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EURO-INTEGRATION PROCESSES.....	378
Bulda A. LEGAL REGULATION OF THE RETURN TIME UKRAINE'S LEGISLATION AND INTERNATIONAL EXPERIENCE.....	381
Vorobel U. RETURN OF JUDICIAL COURSE IN CONNECTION WITH DISCLAIMER IN OPENING CASCADE PROCEEDINGS IN CIVIL LIFE.....	383
Zhambrovsky V. LEGAL REGULATION OF STATE SOCIAL ASSISTANCE.....	386
Kior A. CODIFICATION OF LABOUR LAW: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE...	390
Kravchuk O. GENDER RELATIONS ON THE MARKET OF UKRAINE'S LABOUR.....	393
Kichata K. SOME ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF LABOUR DISCIPLINES IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES.....	395
Kozlova V. INTERNATIONAL LEGAL ACTS AND NATIONAL RESOURCES IN THE FIELD OF REGULATION OF INTERNATIONAL WORK OF CITIZENS OF UKRAINE.....	398
Lebedev M. LEGAL REGULATION OF GENERAL-PUBLIC SOCIAL INSURANCE AGAINST INFRINGEMENT IN PRODUCTION AND PROFESSIONAL DISEASES.....	401
Skrunnikova A. LEGAL STATUS OF PHYSICAL PERSON: BUSINESS AND CIVIL LEGAL REGULATION.....	404
Charkina D. THE INFLUENCE OF THE POLITICAL AND LEGAL ENVIRONMENT ON COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES.....	407
Shchetynina Y. INTERNATIONAL LEGAL ACTS AS A SOURCE OF LABOUR LAW.....	408

WORKSHOP IV
CITIZENS' SECURITY AND HUMAN RIGHTS AS THE KEY FACTOR IN
STRENGTHENING LAW ENFORCEMENT CAPACITY

Babin B. CONVENTIONAL COMMITTEES AS A TOOL OF HUMAN RIGHTS DEFENCE IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS.....	411
Bobrovnyk S. DOCTRINE OF THE RIGHT OF THE RULE OF HUMAN RIGHTS AS AN IMPORTANT AGENDA FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS.....	414
Gusarov K. ESTABLISHMENT OF GREEK ORIGIN FOR RECEIPT OF THE SPECIAL IDENTIFICATION OF THE GREEK COMPATRIOT.....	415
Teremetskyi V. THE RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AS THE OBJECT OF LEGAL PROTECTION.....	417
Shelukhin M. STATE AND MUNICIPAL PROPERTY ON BASIC MEDIA AS THE BEST ELEMENT OF PROTECTION OF ECONOMIC SAFETY OF BUSINESS ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES.....	419
Haraberyush I. PERSPECTIVES FOR THE USE OF INTELLECTUAL SYSTEMS FOR CRIME CONTROL.....	421
Ablamskiy S. SOME ISSUES OF THE ENSURING THE RIGHT TO PROTECTION IN THE CONTEXT OF CONVENTIONAL NORMS.....	423
Vyshkovska V. ACTUAL QUESTIONS FOR SUPPLY AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND CITIZENS.....	425
Hryhor'yeva V. SITUATION OF THE JUDICIAL DECISION AS A CONSTITUENT PURPOSE OF A RIGHT TO JUSTICE.....	427
Kofman B. THE ROLE OF BODIES OF THE PUBLIC AUTHORITY IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE: THE QUESTION OF THEORY.....	431
Kolomoets N. PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE AND DELETE LEGISLATION IN THE FIELD OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE CHILD.....	434
Fedosova O. ON IMPROVING THE PREVENTIVE WORK OF JUVENILE PREVENTION SUBDIVISIONS AS SUBJECTS OF PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF CHILDREN.....	436
Avdan D. GENESIS OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE IN 1917–1991.....	439
Anushkevich O. QUESTIONNAIRE FOR THE IMPLEMENTATION OF THE JUDGMENT OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS.....	442
Bezkorovainyi M. ANALYSIS OF THE GENESIS OF HUMAN RIGHTS PROTECTION IN UKRAINE IN 1917 TO THE PRESENT TIME ON THE BASIS OF THE CONSTITUTION OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC OF 1918.....	444

Buzloma R.	
THE JUDICIAL CONTROL DURING SECRET INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTIONS CONDUCTING.....	446
Vasylchenko A.	
WARRANTIES OF SOCIAL PROTECTION OF WARFARE PARTICIPANTS.....	449
Voloshyna I.	
CONTENT AND STRUCTURE OF CONTRACTUAL WORK IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF LEGAL ADVISOR.....	451
Gichkin A.	
THE LEGAL STATUS OF THE NOTARITY IN UKRAINE.....	454
Holikova A.	
THE USE OF TECHNICAL MEANS FOR LAW-ENFORCEMENT ACTIVITIES: ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS.....	457
Dresviannikova V.	
SYSTEM OF CIVIL LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW IN UKRAINE.....	460
Mykhailenko I.	
INDIVIDUAL CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS ONE OF THE FORMS OF REFERENCE TO THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE.....	462
Perepelytsia N.	
PROBLEMS OF REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF JUSTICE IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE LAWYER.....	465

WORKSHOP V

NATIONAL POLICE OF UKRAINE: CURRENT STATUS AND PROSPECTS

Jafarova O.	
CONTROL AND SUPERVISORY AUTHORITIES OF NATIONAL POLICE ORGANS: CONCEPT AND ESSENCE.....	468
Bugaichuk K.	
ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL STATUS OF NATIONAL POLICE OFFICERS OF UKRAINE.....	470
Buga V., Turbin D.	
ON THE ACTUAL PROBLEMS IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	473
Buga V., Serdechnyi A.	
POLICE SYSTEM IN US (ON THE EXAMPLE OF THE CITIES OF CHICAGO AND NEW YORK).....	475
Ozirna M., Buga G.	
THE MODERN STATUS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF NATIONAL POLICY ACTIVITIES.....	478
Salnikova N.	
IMAGE OF POLICE OFFICERS AND ITS INFLUENCE ON THE PUBLIC CONSCIOUSNESS.....	479
Svetlichna O.	
IMPLEMENTATION OF GENDER POLICY OF THE UN SECURITY COUNCIL IN NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	481
Svyatokum I.	
PROBLEMS OF THE USE OF POLICE FEDERATION BY NATIONAL POLITICS OF UKRAINE.....	484

WORKSHOP VI

MODERNIZING THE UKRAINIAN JUDICIARY IN THE CONTEXT OF EU INTEGRATION

Topuzov V.	
PROBLEMS OF REFORM OF THE JUDICIAL AUTHORITY IN UKRAINE.....	488

Kharadzha N. CONSIDERABLE BALANCE BETWEEN PRIVATE AND PUBLIC INTERESTS IN THE JUDICIAL PRACTICE OF THE CONSIDERATION OF FAMILY AFFAIRS.....	491
Horodovenko A. RELEVANT PROBLEMS OF NATIONAL STANDARD OF JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE.....	493
Papaiani S. REFORM OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE: VALUE, CONSEQUENCES AND PROSPECTS.....	496

**WORKSHOP VII
LEGAL EDUCATION AND CHALLENGES:
GLOBAL EXPERIENCE AND NATIONAL PRACTICE**

Holovko O. THE ROLE OF HIGH LEGAL EDUCATION IN FORMATION OF SCIENTIFIC (DOCTRINAL) LEGAL AWARENESS.....	501
Lytvynov O., Gladkova Y. THE ROLE AND VALUE OF EDUCATIONAL PROJECTS FOR DEVELOPMENT OF NATIONAL SCIENCE.....	503
Hodovanyk Y. IMPROVING LEGAL EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTERSTATE INTEGRATION.....	505
Nadezhdenko A., Nadezhdenko V. SOME QUESTIONS FOR DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE.....	506
Kazanchuk I. ON IMPROVEMENT OF ORGANIZATION AND LEGAL REGULATION OF THE SYSTEM OF PROVIDING QUALITY OF EDUCATION IN HIGHER STAFF OF VOCATIONAL EDUCATION: ANALYSIS OF UKRAINIAN AND WORLD PRACTICE.....	509
Tykhomyrova G. METHODS OF TEACHING OF INTERNATIONAL LAW IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION.....	512
Popov A., Bundak O. SOME STANDARDS NOTES NATIONAL LEGAL EDUCATION IN UKRAINE.....	515
Chernykh Y., Dudar N. THE ROLE OF ROMAN LAW IN THE LEGAL AND UNIVERSITY EDUCATION.....	518
Tolpezhnikov R., Chernykh Y. REFORM OF HIGHER LEGAL EDUCATION IN UKRAINE IN THE LIGHT OF LEGISLATIVE INITIATIVES.....	520
Verba S. SCIENTIFIC ACTIVITY IN UKRAINE: INTERNATIONAL EXPERIENCE OF USA AND GERMANY.....	522
Zaikovski O. INTERNALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN GLOBAL SPACE CONDITIONS.....	524
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	526

Наукове видання

**Правова доктрина:
міжнародний досвід та практична реалізація в Україні**

**Legal doctrine: international experience and practical
implementation in Ukraine**

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Маріуполь, 22 травня 2019 року)**

Відповідальні редактори: к.ю.н. **В. Аброськін**; чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. **К. Балабанов**; **В. Бойченко**; д.ю.н., д.і.н., проф. **С. Флогатіс**

Члени редколегії: д.е.н, проф. **О. Булатова**; д.ю.н., проф. **Ю. Волошин**; д.ю.н., проф. **О. Гріненко**; д.ю.н., проф. **С. Гусарев**; чл.-кор. НАПрН України, д.ю.н., проф. **А. Колодій**; акад. НАПрН України, д.ю.н., проф. **В. Комаров**; **О. Лісовий**; к.ю.н. **Є. Микитенко**; проф. **Дж. Москелла**; к.ю.н. **М. Семенишин**; д.ю.н., проф. **В. Сокурєнко**; д.ю.н., проф. **Ф. Пападопулос**; проф. **Дж. Тамбуреллі**; д.е.н., доц. **Р. Толпежніков**; д.ю.н., проф. **К. Фотіаді**; к.е.н. **Д. Чеберкус**; к.ю.н., доц. **Є. Черних**.

Формат 60x90/8

Обсяг ум. друк. арк.: 50,9

Тираж: 100 прим.

Номер замовлення: 030/19

Видавець та виготовлювач: Маріупольський державний університет
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 4930 від 07.07.2015 р.

87500, Маріуполь, пр. Будівельників, 129